

COMPLEXUL MUZEAL BISTRITA NĂSĂUD

STUDII ȘI CERCETĂRI ETNOCULTURALE

Volumul X

BISTRITA 2005

COMPLEXUL MUZEAL BISTRITA-NĂSĂUD

**STUDII ȘI CERCETĂRI
ETNOCULTURALE**

X

**BISTRITA
2005**

Colegiul de redacție:

Prahase Mircea – director
Catalano Constantin – șef secție
Pop Florica – muzeograf

**Orice corespondență referitoare la această publicație se va adresa
Complexului muzeal Bistrița-Năsăud, str. Grigore Bălan nr. 19, 420094 Bistrița,
tel. 0263-211063, fax. 0263-230046**

Editura SUPERGRAPH Cluj-Napoca

ISSN 1582-4667

CUPRINS

I. ȚARA NĂSĂUDULUI ÎN AMINTIRI

Zoe MOLDOVANU

O fiică a Năsăudului: Veronica Micle7

Î.P.S. Sa Episcopul Dr. Iuliu Hossu

în granița năsăudeană9

Nicoleta ȘTEFĂNESCU

Târgul de Ispas la Năsăud16

II. REBRENIANA

Mircea PRAHASE

Liviu Rebreanu și Aiudul25

Mircea POPA

Liviu Rebreanu și construcția românească28

Nicolae CREȚU

Poetica dublei coerențe33

Mircea POPOVICI

Un romancier european și criticul său de la Dunăre45

Iacob BUTA

Debutul lui Liviu Rebreanu în presa bucureșteană49

Dan PRAHASE

Răfuiala și Ion: o psihologie a crimei55

III. COȘBUCIANA

Constantin CATALANO – Maria CATALANO

Necesitatea stringentă a unei „integrale” George Coșbuc75

IV. ETNOGRAFICA

Liviu PĂIUȘ

Ion Barna – etnograf și folclorist (I)83

Florica POP

Portul popular din Năsăud103

Gheorghe FRIJAN

O monografie „in micro”121

Nestor ȘIMON

Țibleșul125

Adriana MĂNARCĂ

Obiceiuri și tradiții de iarnă127

Dorel COSMA

Transformări structurale în viața satului românesc131

Andra POP

Tradiții și obiceiuri de Anul Nou135

Dumitru RUSAN

Mircea VLĂDICĂ

Obiceiurile pascale la Sângeorz-Băi163

V. TOPONIMICA

Emil BĂLĂI

Nume toponimice din hotarul localității Rodna Veche169

Anton COȘBUC

Sensul determinativelor din denumirea localităților

Ilva Mare și Ilva Mică195

Ironim MARȚIAN

Exploatarea sării oglindită în documente

și toponimia bazinului superior al Someșului Mare211

VI. MICROMEDALION

Gavril ISTRATE

Vasile Scurtu (1906-1908)217

VII. VARIA

Adrian ONOFREIU

Istoria școlilor născădune249

Mircea DAROȘI

Monografiile sătești – adevărate arhive ale istoriei279

Ionela Alis SENI – Ioan SENI

Românii în publicistica lui Eminescu283

Valentin GĂLĂȚAN

Dumitru Nacu văzut de contemporani287

Nicolae CEUCA

Semnarea unui document oficial între România și Vatican

în context geo-politic299

Dionisie PICIU

Istoricul școlii din Salva305

Dorel COSMA

Delimitări teoretice asupra interviului337

VIII. RECENZII

Victor ȘTIR

O monografie „in micro”347

Ionela Alis SENI – Ioan SENI

„Carte frumoasă, cinste cui te-a scris”349

Ironim MARȚIAN

Despre George Coșbuc, OCHIUL LUI DUMNEZEU,

poezii inedite și regăsite, volum apărut cu sprijinul

Bibliotecii Județene și al Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud355

Victor ȘTIR

Porecle și supranume de pe Someș359

ȚARA NĂSĂUDULUI ÎN AMINTIRI

O FIICĂ A NĂSĂUDULUI: VERONICA MICLE*

ZOE MOLDOVANU

„Plaiurile Năsăudene” își propun să evoce, aici, în pribegie, frumusețea acestui ținut curat românesc, cu viața, cu obiceiurile și oamenii de seamă pe care i-a avut.

Una din aceste figuri luminoase, cu care ne putem mândri mai ales noi, femeile năsăudene, este Veronica Micle. De fapt această inspiratoare a marelui nostru poet Eminescu s-a născut la Năsăud în anul 1850 dintr-o familie modestă cu numele de Câmpeanu. Ea a moștenit, astfel, toate calitățile caracteristice femeilor năsăudene. Primii ani ai copilăriei i-au fost legănați de șoaptele apei Someșului, care curgea în preajma casei părințești. Câmpul cu flori minunate, pădurile umbroase de pe dealuri, cu ciripitul vesel al păsărilor – cântate, mai târziu, atât de frumos de poetul Coșbuc – i-au deșteptat și ei sensibilitatea pentru frumos, visare și poezie.

Curând însă a trebuit să părăsească această regiune minunată stabilindu-se la Iași cu părinții ei. Aici a primit o educație aleasă în pensionatul Școlii Centrale. De timpuriu a manifestat calități deosebite. Aceasta se vede și din felul cum o descrie mai târziu fiica ei Virginia:

„Mama a fost plină de viață, plină de farmec, frumoasă, dansa perfect și avea o voce superbă”.

Cu ocazia unui examen a fost remarcată de profesorul Ștefan Micle, originar tot din Ardeal, și nu peste mult o ia în căsătorie. Veronica avea atunci abia 14 ani. Părinții ei însă considerau că face astfel o partidă norocoasă, dată fiind situația socială a lui Ștefan Micle, cu toate că el era mai în vârstă decât ea cu aproape 30 de ani.

Blonda și tânăra doamnă Micle cunoaște nu peste mult pe Eminescu. Mai întâi află de existența lui din revista „Convorbiri literare”, unde poetul își publica poeziile. Ea citise „Veneră și Madonă” și a rămas plăcut impresionată de noutatea și frumusețea versurilor, păstrând de atunci o deosebită simpatie și admirație față de acest poet, după cum reiese și din versurile ei următoare:

„Și-acum mă-ntreb eu: simțire adâncă
Cum de se naște pentr'un portret?
Căci nu văzusem ochii tăi încă,
Știam atâta, că ești poet”.

Mai târziu, la seratele literare care se țineau la ea acasă, cunoscă într-adevăr pe Eminescu. Scria și Veronica versuri; cele mai multe însă sunt inspirate apoi de iubirea

* Vezi „Plaiuri năsăudene”, 1942.

față de marele poet. Caracteristice sunt poeziile: „Lui X”, „La portretul unui poet” și unele care au devenit populare și se cântă și azi, ca de ex. „Nu plânge că te dau uitării”. A tradus și din poezii francezi (Lamartine).

Profesorul Miclă moare la 6 august 1879 și Veronica, având abia 29 de ani, rămâne văduvă, cu cele două fete ale ei, Virginia și Valeria.

Urmând îndemnul inimii, Veronica și Eminescu ar fi dorit să se lege și prin căsătorie. Totuși această dorință a lor nu s-a putut realiza. S-au ivit destule piedeci, printre care mizeria și boala lui Eminescu, și chiar răutatea oamenilor.

Ei n-au încetat însă de a se iubi și Veronica îl cercetează și-l îngrijește în timp ce era bolnav.

Eminescu moare în zorii zilei de 15 iunie 1880. Abia au trecut două luni și se stinge și Veronica, în ziua de 4 august, la Mănăstirea Văratec.

Oricum ar considera unii viața acestei fiice a plaiurilor născută, din punct de vedere mai realist sau mai idealist, ea rămâne legată, prin viața și dragostea ei, de neîntrecutul nostru poet Eminescu. Lângă Luceafărul nemuritor va străluci de-a pururi și steaua inspiratoarei lui, Veronica.

Î.P.S. SA EPISCOPUL DR. IULIU HOSSU ÎN GRANIȚA NĂSĂUDEANĂ*

În zilele de 22-24 Mai 1943, comunele grănicerești, năsăudene, au fost vizitate – în partea de jos a Someșului – de Î.P.S. Sa Episcopul Dr. IULIU HOSSU dela Kolozsvár-Cluj.

La granița județului și intrarea în Țara Năsăudului, I.P.S. Sa Episcopul însoțit de C.Dr. Emilian Leményi și Dr. George Grecu, prof. de teologie, a fost salutat de d. Prim pretor al plasei Naszod-Năsăud, Gavril Kovrig.

În comuna Mocod, toți credincioșii, în procesiune, au întâmpinat pe iubitul lor Păstor, care a fost salutat cu cuvinte simțite de parohul local, pr. Ioan Scridon. În răspunsul său, Î.P.S. Sa Arhiepiscopul a îndemnat poporul la viață intensă și sfântă creștinească pe calea strămoșilor noștri, mai ales în aceste vremuri cumplite. Apoi i-a binecuvântat pe toți.

Comuna Salva a făcut o călduroasă primire celui ce vine în numele Domnului. Credincioșii au exprimat omagiul lor sincer prin cuvintele sincere și expresive ale protopopului Iuliu Morar. Excelența Sa și aici își exprimă bucuria revederii, și mulțumind pentru cele exprimate, împărtășește turmei arhiepiscopiei binecuvântare împreună cu îndemn părintesc de a avea toți o credință tare și vie, servind dulcelui Isus cu tărie, până la moarte.

LA NĂSĂUD

Capitala „Graniței” Naszod-Năsăudul istoric și cultural, datorită măsurilor luate de Rev. Victor Simion Pop, secondat de intelectualii și societățile religioase, a îmbrăcat haină de adevărată sărbătoare.

Mii de credincioși au ieșit în întâmpinarea bunului Păstor, care coboară în mijlocul turmei iubite spre a o întări, mângâia, încuraja, înălța și îndruma pe calea Domnului, în lupta grea a vieții din zilele noastre.

O poartă frumos împodobită, având în fața Bisericii catedrale, o armată întreagă de „grăniceri credincioși” și elevii liceului, în frunte cu preoțimea și autoritățile au servit ca loc de întâlnire între Păstor și turmă.

Un sobor de preoți format din Rev. Vicar Simion Pop, prot. Gavril Bichigeanu, prof. Ion Seplecan, protopop pâr. Iacob Chitul și pr. I. Bondane, îmbrăcați în odăjdii, au ieșit în fruntea Arhiepiscopului. Biserica au fost minunat împodobită cu flori și covoare, datorită stăruințelor Reuniunii „Mariana.”, condusă de însușeșita d-nă O. Mărcușiu, președintă.

* Vezi „Plaiuri năsăudene”, 1943.

PRIMIREA ENTUZIASĂ A EPISCOPULUI

Sosind Arhiereul mult așteptat, corul tineretului condus de d. Dumitru Nistor și întreaga asistență a intonat „Pre Stăpânul...”. Episcopul înaintează pe o alee care avea cordoanele formate din copilași de școală, îmbrăcați în minunatul nostru costum național și buchetele de flori le-au aruncat în calea Stăpânului care-i iubește atât de mult.

Binecuvântarea dată de Episcopul IULIU mulțimii, o impresiona și înălța. Toate fețele erau senine, surâzătoare, voioase și pline de însuflețire, la vederea Părintelui drag.

Rev. Vicar Simion Pop, în numele Vicariatului și al credincioșilor, exprimă sentimentele de adevărată dragoste și fiască supunere ale acestora, în momentul fericit de a primi pe Arhipăstorul lor între ei. Greutatea vremurilor întărește pe creștinii noștri în credința în Dumnezeu, nădejdea în ziua de mâine și iubire și ascultare față de conducătorii spirituali ai neamului. Granița năsăudeană iubește profund pe Arhiereul său, care conduce destinele spirituale ale Românilor din Ardealul de Nord, în al 26-lea an de activitate rodnică episcopescă.

D. Notar Vereș a exprimat omagiul comunei Năsăud.

D-na Olimpia Mărcușiu, președintă, a vorbit cu rară căldură sufletească, în numele femeilor cucernice din Reuniunea „Mariana”, oferind un ales buchet de flori, predat de o fetiță.

Pr. V. Puică, protopop ortodox, a prezentat salutul fraților enoriași ai săi din Năsăud, subliniind frățietatea care trebuie să caracterizeze sufletul neamului în aceste vremuri.

Pr. L. Ronay paroh, a binecuvântat în numele credincioșilor romano-catolici.

Pr. Fr. Gergely a vorbit în numele reformatilor.

În numele Graniței năsăudene a salutat pe Arhiereu d. Dr. Victor Șioldea, președintele „Regnei”, care a evidențiat rolul măreț al Bisericei și Crucii Domnului, în viața neamurilor creștine. În vremurile de cumplit război de azi, când materialismul și întunecul se cred așa de puternice, apare foarte strălucitor Cuvântul Adevărului Veșnic și glasul Urmașului lui Petre din Roma, care conduce sufletele pe calea mântuirii. Coborârea Apostolului-Episcop IULIU între fiii săi sufletești, provoacă o legitimă înălțare, întărire și mângăiere în mijlocul unor vremuri de îngrijorare.

RĂSPUNSUL ARHIEREULUI

Impresionat de atâta căldură și frățietate grănicerească, Excelența Sa, a răspuns fiecăruia în parte.

A subliniat calitățile vrednicilor grăniceri, cari merg pe drumul dârz și neșovăelnic al înaintașilor. Într' o lume stăpânită de groaza războiului și de împărăția întunerecului parțial, lumina nu poate veni decât dela Hristos Domnul.

Acela care vine în numele Domnului, închină toate vorbele, gândurile, sentimentele și florile oferite de credincioși Celui ce cu moartea Sa ne-a răscumpărat și ne-a împăcat cu Dumnezeu. Lumina lui Hristos să lumineze peste tot, iar cuvântul Evangheliei Sale să fie îndrumarea sufletelor tuturor spre liniște, pace și fericire.

A urmat apoi o Litie în frumoasa catedrală a Naszód-Nasăudului. Răspunsurile au fost date de clericii *Mircea Pop, E. Scridon, Bucur, Em. Catarig, G. Ceuca, D. Hanțiu și L. Leonte*.

După utrenie, la orele 9 a.m. a început Sf. Liturghie arhierescă.

A pontificat Excelența Sa, anturat de un sobor de preoți.

Răspunsurile au fost date de corul tineretului condus de d. D. *Nistor* și de grupul teologilor.

Biserica a fost arhiplină de credincioși veniți și din comunele vecine: Lușca, Prislop, Cepari, Dumitra, etc. Au fost prezente și autoritățile.

S'au mărturisit și cuminecat o mulțime de credincioși.

În magistrala sa predică, Arhiereul mâneacă delă dialogul dintre Isus și femeea Samariteancă prezentat de Sf. Evanghelie, insistă asupra darului lui Dumnezeu oferit întregului neam omenesc prin acea „apă vie” atât de necesară sufletelor pentru mântuire.

Solemn a împărtășit tuturor binecuvântarea, nu numai celor prezenți ci și celor plecați departe la datorie: pe front, la muncă, răniților din spitale, rostind cuvânt de mângâiere pentru cei de acasă și rugându-se totdeauna pentru cei plecați departe și pentru reîntoarcerea lor cu bine.

A urmat apoi o recepție la Rev. *Vicar Simion Pop*, unde Î.P.S. Sa a fost găzduit, cu care ocazie Episcopul a primit omagiile tuturor credincioșilor și ale participanților și s'a întreținut părintește cu toți.

ÎNSUFLEȚIREA DE LA REBRIȘOARA

La orele 15, Arhiereul însoțit de Rev. *Vicar Simion Pop*, Dr. *Emilian Lemeny*, Dr. *George Grecu* prof. de teologie și grupul de teologi, au sosit la Rebrîșoara.

Sufletul acestei fruntașe comune a izbucnit spontan și a luat parte în mod impresionant la primirea scumpului nostru Episcop. Mii de credincioși așteptau în fața

bisericii. Copilașii și tineretul s-au aliniat de la Primărie la Biserică. Pe marginea drumului, ramuri verzi de copaci, au dat aspectul unei alee minunate.

În fața Primăriei, gornistul a sunat onorul. Episcopul descinde din mașină, în uralele asistenței, răspunzându-le cu surâsul îngeresc și binecuvântarea arhierescă.

D-l Aurel Nedelea, harnicul notar comunal și primcurator bisericesc, în cuvinte sincere, simțite și expresive, a beneventat în numele comunei.

Excelența Sa îi răspunde, fiind impresionat de mărturisirile unui laic – bun credincios – asupra rolului Bisericii în mântuirea sufletelor noastre, asigurându-i pe toți că, fiind toți înfrățiți întru Domnul, vom primi cununa vieții veșnice.

În fața bisericii, peste 3000 credincioși așteptau momentul bucuriei. Prea Sfințitul IULIU a parcurs pe jos distanța dela Primărie la Biserică, printre cordoanele de copilași și tineret, binecuvântându-i și îmbrățișându-i cu dragoste părintească, iar ei – plini de însuflețire – îi aruncau flori în cale.

Pe „Podul Bisericii”, d-na Cornelia Mihalcea, președintă, a salutat în numele Reuniunii Mariane, ale cărei membre încolonate aveau steagul în față, predând la sfârșit un buchet bogat.

La „poarta mare” din fața Bisericii era soborul de preoți.

Păr. Ioan Mihalca a mărturisit caldele și sincerele sentimente de fiiască dragoste și admirație a credincioșilor din această frunțășă parohie, pentru Excelența Sa, și sunt fericiți și mândri a avea între ei pe Păstorul lor iubit. Păstorul nu pregetează nimic pentru a-și vizita turma cât mai des și pentru a da cuvânt de îndrumare, îmbărbătare și mângâiere tuturor.

Pr. Ioan Costan, subliniind importanța ceasului, accentuează că toți se simt întăriți și neșovăelnici în noianul nesfârșit al durerilor și greutăților încercătoare ale vremilor, atunci când Excelența Sa vine în mijlocul celor ce-i păstorește. A raportat că din acest prilej, dela credincioșii din comună și prin bunăvoința celor vrednici, s’a colectat suma de peste 7000 pengö, ca fond pentru construirea Bisericii noi de pe Gersa.

Episcopul IULIU, cu blândețea și competența-i specifice, răspunde fiecăruia în parte, dând îndrumări, mângâind, încurajând, întărind și binecuvântând gândurile și inițiativele laudabile ale credincioșilor, cari grupați în jurul Bisericii, sunt gata la orice sacrificii, pentru mărturisirea și lauda Domnului.

SERVICIUL RELIGIOS ȘI PREDICA

Îmbrăcând sfintele odăjdii, pe o cale plină de flori, Arhiereul și soborul de preoți a intrat în Biserică, unde s’a oficiat un serviciu religios.

Cu acest prilej a consacrat un potir mare de aur donat de Varvari Valer și soția sa Ana, un rând de ornate dăruite de Lăcutuș Ionică și Domnica, alt rând de ornate dăruite de Roș Ion și soția Elena și Chiliman Buzilă și Onița.

La finele litiei, Excelența Sa a rostit o impresionantă și instructivă predică de adevărat Arhiereu îndemnând poporul credincios la: credință, dragoste și nădejde. A împărtășit cuvânt de mângâiere și întărire pentru cei de acasă și pentru cei de departe. Toți vor păstra cu mândrie măreția ceasului înălțător de convenirea Păstorului cu fii săi. Aici Vlădica a lăsat o dorință binecuvântată: aceea de a se clădi cât mai curând noua biserică de pe Gersa, pentru a veni la consacrarea ei. Rebrișoreni vor urma stăruitor drumul care duce la împlinirea acestui înalt gând.

Ieșind Arhiereul a fost înconjurat de copilași, de bătrâni, de tineri, cari, stăpâniți de impresia arhiereștilor cuvinte de învățătură și mângâiere, îi sărutau prea sfințita dreaptă și odăjdiiile sacre.

Greu s'au putut despărți credincioșii de Arhipăstorul lor.

CĂLDUROASA PRIMIRE DELA NEPOS

Excelența Sa, în uratele mulțimii însuflețite, a plecat din Rebrișoara spre Nepos. Aici a fost întâmpinat de poporul credincios în fața Bisericii.

Păr. protopop George Moldovan, venerabilul preot al comunei, plăcut impresionat a tălmăcit salutul și sentimentele enoriașilor.

D-na Moldovan a exprimat cuvinte de „bun venit” în numele Reuniunii „Mariana”, predând un buchet de flori.

D-l înv.dir. Kacsă a salutat în numele școlii, iar d. primar Grivase în numele comunei.

Tuturor le-a răspuns cald Î.P.S. Sa Episcopul IULIU mărturisind că merge totdeauna cu drag în mijlocul fiilor săi sufletești, pentru a propovădui cuvântul Domnului, accentuând obligațiunea tuturor de a-și face datoria și de a fi buni creștini.

A urmat apoi în Biserică un serviciu religios. A împărtășit tuturor caldă sa binecuvântare. La ieșire s'a întreținut cordial cu credincioșii.

ÎN FRUNTAȘA COMUNĂ FELDRU

Seară pe la orele 20 Î.P.S. Sa Episcopul IULIU și suita sa au putut abia ajunge la Feldru.

Un banderiu de călăreți a salutat la intrarea în comună. În centrul satului, o poartă frumoasă era ridicată în cinstea înaltului oaspe. Aici așteptau autoritățile comunale.

D-I notar al comunei a exprimat cu multă inimă, salutul cald al comunei politice.

De aici, cu trăsura frumos împodobită, Arhiereul a parcurs drumul printre copilași și ramuri verzi până în fața Bisericii.

Aici o altă poartă, sub care străluceau odăjdiiile celor peste 20 preoți veniți pentru sinodul de a doua zi.

Păr. Traian Buzilă, vrednicul paroh al comunei, într-o cuvântare simțită și măreață exprimă fericirea credincioșilor și salutul lor la adresa aceluia care pe toți îi are în inima sa mare: Păstorului iubit. O fetiță a predat un buchet de flori după cuvântul de bun venit al d-nei Președintă a Reuniunii „Mariane”. Dl. Alexandru Găină, agricultor, subprimar, a exprimat foarte bine și substanțial, dar expresiv, simțămintele țăranilor din comună, subliniind rolul Excelenței Sale în viața noastră de aici.

Fiecărui în parte le-a răspuns Arhiereul, insistând asupra faptului că sufletul credincioșilor români trebuie să rămână neatinse de întunecul acestui veac, și atunci domnul se va îndura spre noi cu darurile sale bogate și ne va mântui sufletele.

S'a oficiat apoi și aici un scurt serviciu religios, pontificat de Excelența Sa. S'au rostit rugăciuni pentru cei morți și pentru cei vii din comună.

Pentru a doua zi, 24 Mai 1943, în această comună urma să se officieze o Liturghie arhierescă după care să se țină sinodul preoților din Vicariatul Năsăudului.

SINODUL PREOȚESC

Drumul triumfător și luminat al Î.P.S.S. Episcopului Iuliu prin istorica Graniță năsăudeană, a luat sfârșit în frunțașă comună Feldru, unde Arhiereul a venit pentru a lua parte la Sinodul de primăvară al preoților din vicariatul Graniței.

În dimineața zilei de 24 Mai a.c. preoții au continuat mărturisirile credincioșilor, în biserica din sat, frumos împodobită. În grădina bisericii s'a improvizat, un altar în aer liber, la care s'a oficiat liturghia arhierescă, pentru mulțimea credincioșilor feldrihani și ai comunelor din jur.

La orele 8 dimineața, soborul preoților din Vicariat (peste 40) a ieșit întru întâmpinarea Stăpânului, care pe tot decursul drumului dela casa parohială la biserică a fost asaltat de mulțimea însetată de a săruta sfințita Dreaptă a scumpului Păstor.

O mare de cămăși albe a acoperit covorul verde al grădinii, iar altarul era înconjurat de un cordon de copilași. Pitorescul nostru port național se scâldea în baia razelor soarelui primăvărat și în sufletele audienței stăpânea bucuria și fericirea de a avea în mijlocul lor pe Vlădica Iuliu.

Începe Sf. liturghie pontificată de Excelenta Sa, anturat de soborul preoților, îmbrăcați în odăjdii albe aurii. Răspunsurile sunt date de corul teologilor și cantorul Găină Alexandru.

Arhiereul a rostit o caldă și impresionantă predică, plină de învățături și îndrumări creștinești. A insistat asupra unității și puterii credinței adevărate în Isus Hristos și datorita tuturor de a nu se abate de la calea mântuirii, care e una prin Răscumpărătorul neamului omenesc. Slujitorii Satanei și minciunii, cari, cu învățături eretice, vor să spintece unitatea bisericii și a credinței, trebuiesc respinși și detestați.

Vlădica a vorbit cu o rară competență și toate cuvintele au prins rădăcini adânci în sufletele asistenței. A împărtășit tuturor – și de departe – arhierasca binecuvântare, cuvânt de mângăere și îmbărbătare. La sfârșitul predicii, asistența îngenunchiată a primit binecuvântarea Papei Pius XII. S'au cuminecat apoi cca 500 credincioși.

LUCRĂRILE SINODULUI

După Sf. Liturghie, pr. Ovidiu Bulbuc a ținut preoților în biserică o edificatoare meditație. Apoi, în frunte cu arhiereul, preoțimea a mers la școala primară. Aici pâr. local Traian Buzilă a ținut o lecție cu adevărat model la cl. II despre „Sf. Cuminecătură”, fiind foarte bine succasă. Ținuta copilașilor a fost admirabilă, a impus. Pentru aceasta Excelența Sa i-a apreciat, binecuvântat și în semn de amintire le-a dat câte o iconiță.

Înainte de deschiderea sinodului, rev. Simion Pop, vicarul Graniței, a rostit o bine simțită și caldă cuvântare, prin care a salutat în numele sufletului românesc din acest colț de țară grănicerească, pe Înaltul Ierarh venit în mijlocul credincioșilor și al preoțimii. L-au asigurat de tot devotamentul și dragostei fiască a preoților.

A salutat călduros și pe Prea Cuvioșia Sa călugărul Leon Man, egumenul Sf. Mănăstiri dela Nicula, care poate fi numit cu adevărat „misionarul Graniței” și pe pâr.prof. de teologie Dr. Emilian Lemenyi.

Î.P.S. Sa a mulțumit impresionat de această salutare și a binecuvântat începerea programului de lucru al Sinodului, la care a venit cu drag pentru a sta de vorbă cu frații preoți asupra vieții pastorale.

Sunt prezenți în frunte cu Rev. Simion Pop, vicar, următorii preoți din vicariat, protopopii: Zaharie Bulbuc (cărui a i s'a adus sincere omagii din partea Î.P.S. Sale și a preoților pentru că, deși foarte bătrân, a luat parte la sinod), P. Zagrai, George Moldovan, V. Coșbuc, Al. Bidianu, Iuliu Morar, A. Chintean, Iuliu Pop, V. Lazar, și preoții: Gr. Pop, V.C. Henciu, V. Rusu, Ov. Bulbuc, Ion Mihalca, Em. Irini, P. Tofan, Ioan Văleanu, I. Scridon, L. Sângeorzan, Iacob Chitul, Pop Gavril, Ion Ilieșiu, V. Coșbuc, G. Zagrai,

A. Buga, T. Corușiu, I. Bolog, Tr. Buzilă, I. Morar jun., A. Drăgan, Zagrai P., G. Retegan, G. Octavian Irimieș, Contra Petre și Ion Costan.

Pr. Ionică Ilieșiu a ținut dizertația „Mijloace de combaterea sectarismului”, tratând foarte bine și temeinic acest subiect. Discuțiile cari au avut loc au culminat în cuvântul instructiv și luminat al Excelenței Sale, care a insistat asupra misiunii sublime a preoțimii născădene.

TÂRGUL DE ISPAS LA NĂSĂUD*

NICOLETA ȘTEFĂNESCU

Folclorul ne arată cum se răsfrâng în sufletul poporului diferite manifestații ale vieții, cum simte și gândește el sub influența ideilor, credințelor, superstițiilor moștenite din trecut, fie sub aceea a impresiilor pe care i le deșteaptă împrejurările de fiecare zi.¹

Prin folclor ne sunt cunoscute credințele, datinele și obiceiurile păstrate în popor, toate fiindu-ne transmise din tată în fiu, din generație în generație. În cadrul obiceiurilor, în prezent se fac simțite unele prefaceri care duc la formarea unor zone unde viața folclorică își păstrează formele tradiționale, pe când în alte părți, aceste obiceiuri, deși sunt păstrate, își schimbă funcționalitatea și semnificația lor.²

Consider că *Năsăudul este o insulă* în care s-au conservat deprinderile colective, faptele concrete, așa cum apar în viața satului, lucru care-l face să-și merite din plin numele de *vatră folclorică*.

Obiceiul, ca act repetat, este un fenomen ordonator, dând lucrurilor un caracter de stabilitate, este un fenomen care întreține viața obștească. În mediul rural, viața familială este strâns legată de viața dusă în cadrul colectivității satești. Lăsând la o parte greutățile pe care le întâmpină în existența de zi cu zi, viața țăranilor este plină de manifestări care adesea au caracterul unor acțiuni de masă.

Prilejurile de manifestare socială erau determinate de momente de seamă din viața omului, de anumite momente importante din viața colectivității, iar unele din ele erau impuse de credințele precreștine sau de religie. Nu se poate face întotdeauna o delimitare strictă între diversele momente de manifestare socială, întrucât, deseori, biserica a folosit străvechile obiceiuri precreștine, prin înglobarea lor în ritualul religios, pentru a-și exercita influența asupra colectivității rurale. Aceste manifestări au caracterul unor sărbători populare care se desfășoară într-o atmosferă specifică. O parte din ele, cu caracter de masă, sunt legate de anumite date calendaristice sau de sărbători religioase, când se practică obiceiuri legate de muncile agricole, de creșterea animalelor sau de viața omului.³

Din manifestările incluse în ciclul comemorativ sau calendaristic face parte și „Târgul de Ispas” din Năsăud. Acest târg are un rol deosebit în menținerea legăturii între populația din satele aparținătoare Țării Năsăudului, facilitează schimburile de produse, dă oamenilor prilejul de a-și valorifica produsele, precum și de a-și procura unele lucruri necesare pentru trai și muncă. Pe lângă *funcția economică* pe care o îndeplinesc în general toate târgurile, acest târg de Ispas mai are și o *funcție social-culturală*,

* Vezi și „Arhiva someșană”, 1973-1974.

constituind un prilej așteptat cu nerăbdare de tineri pentru a se întâlni și a se distra. O notă aparte a acestui târg o reprezintă *petrecerea cu caracter popular* care are loc cu acest prilej.

Fiecare datină, fiecare element de cultură populară, este legată de un teritoriu al său, unde s-a născut și trăiește. Sărbătoarea de la Ispas își găsește existența încremenită în istorie.

De-a lungul șoselei vechiului Năsăud, se înșirau casele simple, din lemn, ale țăranilor. Excepție făceau câteva clădiri mai mari, în care erau plasate instituțiile și cancelariile orașului, precum și casele mai frumoșele locuite de intelectualii, negustorii și meseriașii mai bine situați.⁴ În mijlocul orașelului, pe locul unde astăzi se află un parc frumos, înconjurată de jur împrejur de clădiri vechi, construite cu sute de ani în urmă, precum și de impunătoarea clădire cu două turnuri a bisericii unite, era vechea piață. În această piață se țineau atât târgurile săptămânale, cât și târgurile de țară, care aveau loc anual. Dreptul de a ține târg năsăudenii l-au primit în anul 1765.⁵ Târgul propriu-zis se ținea în mijlocul pieții, de jur-împrejurul lui fiind spațiu suficient, încât căruțele să circule în bună voie, precum și pentru popasul acestor căruțe.

Satele someșene aduceau de vândut lapte și brânză. Din Zagra, unde erau piuari vestiți, veneau la târg cu pănură și țoale, care erau înșirate pe gârduțul ce împrejmua răstignirea vechii biserici. Țăranii din Romuli și Parva veneau cu căruțe pline cu dranițe, iar iluanii și bărgăoanii aduceau scânduri. Din satele grănicerești se aduceau puține cereale de vândut, cel mult orz și ovăz. Grâul și porumbul era adus de chiuzeni, săsărmeni, mintiuani, tăureni. Răsaduri și zarzavaturi aduceau sașii din Cepari și Dumitra. Ulterior și unele sate românești, ca Mocodul și Prislopul, au început să se ocupe mai intens cu cultivarea zarzavaturilor. În mijlocul târgului, se înșirau câteva șetre cu cofetărese și sfărnărițe. Cofetăresele vindeau dulciuri și în special acele turte cu oglinzi pe care feciorii le dădeau în dar fetelor, de Ispas și cu ocazia altor târguri de țară. Sfărnărițele, femeii din sat, bune cunoscătoare în ale bucatelor, vindeau cârnați, friptură, tocană, puse pe o frunză de varză sau direct pe piine.⁶

De Ispas, spre amiază, tinerii începeau jocul în fața bisericii. Deși veselie era mare, spectaculosul era înlocuit cu sobrietatea care era accentuată și de portul mai modest al tinerilor și oamenilor în general. Acesta era Ispasul de altădată.

Desfășurându-se an de an, târgul de Ispas cunoaște transformări datorate, cum este și firesc, prefacerilor din viața socială.

Făcând o analiză a raportului dintre tradițional și nou, observăm că nu este vorba numai de o schimbare cantitativă a fenomenului cultural, ci de o dezvoltare calitativă a acestuia.⁷ Acest lucru se remarcă oprindu-ne la târgul din prezent. Să zicem că facem un popas în ziua de Ispas a anului 1973.

În acea dimineață de primăvară, o dată cu harnicele albine care pornesc spre pomii niinși de floare, interesații târgului se îndreaptă spre Năsăud, formând adevărate convoaie

la intrarea în oraș. Ajunși în târg, oamenii își etalează produsele într-un loc anume stabilit, dând târgului o formă fixă, fără ca cineva să fi făcut un aranjament prealabil.

De-a lungul intrării în piață se înșiră tarabele vânzătorilor de turte, dulciuri, jucării din lemn și alte mărunțișuri. Urmează vânzătoarele de zarzavaturi și alte produse alimentare, derivate ale laptelui etc. La acest târg, femeile aduc cantități însemnate de pânză de cânepă înălbită, lână, precum și diferite piese de port (zadii, poale, cămăși femeiești și bărbățești, gulere pentru cămășile bărbățești cusute cu mărgel, cingeață de cuie etc.). De câțiva ani încoace, o mare trecere o are pânza de bumbac folosită pentru confecționarea pieselor de port, cea de cânepă fiind folosită numai pentru cearceafuri sau pentru saci. Mai nou, femeile pricepute țes năfrâmi de păr,⁸ din fire sintetice, pe care le ornamează, fie cu o broderie simplă, fie pictându-le diverse motive florale sau geometrice.

În acest târg un loc aparte și totodată foarte important îl ocupă vânzarea obiectelor de lemn, care sunt legate de gospodăria oamenilor. Au venit „brudanii”⁹ cu ciubere de diferite mărimi, știoburi, donițe, cu obiecte necesare la lucrul câmpului, furci de lemn, greble, toporiști de coasă, roți nelegate pentru căruțe etc. Prețul de vânzare a acestor obiecte oscilează în funcție de târgul pe care-l face cumpărătorul.

Olarii din Bârgău au adus spre vânzare oluri pentru apă, oale cu o toartă pentru dus mâncare la câmp, oale de gătit, ulcele, blide de „cuie”.

La un moment dat, aglomerația este așa de mare, încât abia poți străbate. În continuare, totul se petrece ca-n povești. Din depărtare se aude chiuitul flăcăilor și învârtita pe care o cântă cu foc „ceterașii” țigani. Sunt sălăoanii care vin într-o căruță plină cu ceterași și care vestesc că începe adevărata sărbătoare mult așteptată de tineret. Într-o parte a târgului, flăcâii se dau jos din căruță și încep un joc. Înghesuiala crește, tinerele fete fiind cu greu învârtite. Nu peste mult timp, își fac apariția, la fel de zgomotos, mocodenii și rebrîșoreni, fiecare însoțit de ceterașii lor. După ce fac două-trei jocuri, căruțele se îndreaptă spre „Loagăr”¹⁰ urmate de simpatizanți.

Femeile, care de obicei însoțesc tinerele fete și feciorii, în această zi, foarte grijulii își iau traistele, în care, cu multă migală, au împăturat hainele de sărbătoare, și se retrag la gazde pentru a-și găti fata sau feciorul.

Înspre amiază, străzile Năsăudului devin adevărate estrade unde are loc o spontană paradă a portului. Totul se desfășoară firesc, neorganizat, iar frumosul nu are margini. Costumele femeiești sunt realizări pline de măiestrie ale creatoarelor populare, care au știut, în toate timpurile, să creeze adevărate opere de artă.

Costumul femeiesc are la bază piesele fundamentale tradiționale: năframa, cămașa, zadiile și poalele. În general, de Ispas, fetele își împletesc părul în două cozi late, împletite din opt-douăsprezece şuvițe de păr, care pornesc din creștetul capului. Pe cap poartă năframă de păr roșie sau o culoare asortată costumului, legată la spate.

Peste năframă, fetele din partea de jos a Văii Someșului își pun pălăria subțire împodobită cu flori și oglinjoare.

Cămășile, confecționate din pânză de bumbac sau panama, sunt fie încrețite la gât, fără guler, fie încrețite la gât cu „șlingărai”, sau cu platcă. Mâneca este largă, terminată cu ajur sau cu fodor, care la rândul lor sunt decorați cu colțișori sau cipcă albă. Cămașa cu fodor este ornamentată cu „șir peste cot” sau cu „pâraie”.

Cămășile tinerelor au o bogată ornamentație florală și geometrică care cuprinde, în unele cazuri, pieptul și mânecile în întregime. Cromatica monotonă a vechilor cămăși femeiești este îmbogățită cu culori ca: roșu, albastru, verde și mai nou cu fire lucitoare (metalice).

Poalele, confecționate din același material ca și cămășile, sunt ornamentate la nivelul tivului cu ajur sau cu un șir de jos trei rânduri de cusătură verticală, dispuse lateral, care se înalță până la cca. treizeci centimetri de la tiv.

De o mare varietate sunt zadiile (pânzăturile) purtate una în față și alta în spate. Ele sunt asociate cu cămăși ornamentate cu culori similare. În general, zadiile sunt țesute din lână, mai nou din relon, și sunt alese fie cu lână, fie cu bumbac sau mătase. Alesătura este situată în partea de jos a zadiei, ea fiind de sus fără alesătură, iar câmpul de jos este acoperit cu alesături policrome. Pe marginea de jos se prind ciucuri în culorile alesăturii sau o cipcă din mătase, cipcă care poate fi și pe marginea zadiei. Pentru a-și mări efectul, unele zadii sunt decorate cu „fluturi” (paiete) și mărgel.

Frânghiile cu care se încing sunt decorate în vergi din neveditură. Fondul lor este în general roșu sau de culoare închisă (verde, negru, albastru închis). La capete se termină cu franjuri.

Podoabele folosite, în prezent, sunt mărgel vii colorate purtate în mai multe șiraguri.

Costumul bărbătesc este la fel de frumos și decorativ ca și cel femeiesc. Feciorii poartă cămăși albe din pânză de bumbac cu gulerul împodobit cu motive florale sau geometrice, cusute cu bumbace sau mărgel. Cei mai „găzdaci” au ornamentat și umărul, mâneca și poala cămășii. Gulerul, mânecile și uneori poala cămășii se termină cu o cipcă nu prea lată.

Peste cămașă, feciorii se încing cu curele sau brăie care au un rol decorativ. Brăul pe picior este compus din trei bucăți: una peste mijloc și două mai puțin înguste cad în jos pe picior și se termină cu doi ciucuri mari. Alesătura este din lână sau mătase viu colorată. În prezent, acest brău pe picior este purtat mai mult de copii și adolescenți. Feciorii poartă din ce în ce mai mult curele cu mărgel ornamentate în general cu rozete, flori, păsări sau motive solare, precum și cucurele cusute cu piele colorată.

O parte componentă a costumului bărbătesc o constituie pieptarul cu ciucuri, pieptar răspândit în toată Valea Someșului. Acesta este deschis în față, ornamentat cu două benzi înguste de broderie, și are ca notă aparte ciucuri de culori diferite. În afară

de pieptarul cu ciucuri, feciorii din cursul superior al Someșului poartă de obicei pieptarul alb, deschis în față.

Pe cap, de Ispas, ca de altfel și în alte sărbători de peste an sau în diferite ocazii, feciorii poartă „pălăria cu bertiță și păun” specifică zonei.

Cromatica vie a costumelor bărbățești și femeiești scoate în evidență optimismul și frumusețea tinerilor de pe Valea Someșului.

Ajunși în „Loagăr”, tinerii își formează cele patru jocuri specifice:

- telcenii, la care se atașează hordoanii și strâmbenii (cei din localitatea Romuli);
- sălăoanii, care au joc singuri;
- zăgrenii cu mocodenii;
- năsăudenii, la care se adaugă Valea Rebrei.

Fiecare joc are doi „cizeși”,¹¹ care angajează muzica și căruța și se târguiesc cu ceterașii asupra prețului. Trupa ceterașilor era compusă din doi primași, un contralău, o țambală, o gordună, iar de câțiva ani s-a introdus și acordeonul. Cizeșii urmăresc jocul, caută ca feciorii și fetele să fie mulțumiți și totodată strâng banii de la feciori. Fetele nu plătesc, după cum ne informează Pop Ilie din Salva, pentru că „nu știu dacă vor fi jucate sau nu”.

Jocul specific este „învârtita”. În cadrul acestui joc, figurile de legănare și cele de învârtire sunt obligatorii, îmbinarea lor reprezentând cel mai simplu aspect al construcției compoziționale. Celelalte figuri sunt neobligatorii, ele stabilind diferite grade de realizare artistică a variantei respective.¹² După acea legănare cu care începe jocul și după figurile de virtuozitate, urmează acele „ponturi” feciorești, însoțite de strigături, care produc momentul spectaculos al jocului. Strigăturile antrenează dansatorii și colorează petrecerea prin conținutul lor satiric. Redau mai jos câteva din strigăturile culese de la Cosma George din Năsăud:

„M-a făcut mama luna
Să-mi fie dragă lumea.
Pe mândra-a făcut-o joi,
Să ne iubim amândoi.”

„Decât pită și slănină
De la o fată bătrână,
Mai bine o coajă arsă
De la o fată frumoasă.”

„Sui leliță pe opincă
Să nu te văd că ești mică.
Suie-te pe scăunul,
Dacă-ți trebuie drăguț.”

În timp ce tinerii joacă, părinții, neamurile și oamenii mai în vârstă se strâng în jurul lor, formând un cerc și își deapănă amintiri legate de anii când așteptau cu nerăbdare această zi a bunei dispoziții. După trei-patru jocuri (fiecare joc durează cca. o jumătate de oră), o parte din jucăuși se retrag la umbra copacilor pentru a cinsti câte un pahar și a mânca. În general, fetele invită „drăguții” să mănânce împreună, iar mamele nu mai prididesc cu întrebările atunci când feciorul este din sat străin sau chiar dacă este din sat.

Târgul de la Ispas dă prilej oamenilor din diferite sate să se cunoască, să-și întărească prietenii. Pe an ce trece, acest târg de Ispas ia o formă mai organizată, transformându-se într-o manifestare cultural-artistică de amploare.

Deși această sărbătoare cu caracter social este răspândită în mai multe regiuni ale țării, este originală în ceea ce privește forma de manifestare, datorită amprentei locale.

Cum este și firesc, manifestarea începe a fi „dirijată” în ceea ce privește organizarea, introducându-se elemente noi, cum ar fi participarea cooperăției (care a improvizat o stână unde se puteau servi produse specific ciobănești), organizări de întruniri sportive, bazine etc.

Petrecerea începută de dimineață se continuă până seara după apusul soarelui, când, tot în alai, fiecare pleacă spre satul său purtând în suflet imaginea de neuitat a zilei ce a trecut. Feciorii își conduc fetele cu care și-au petrecut toată ziua, iar mamele cu traistele pline de haine sărbătorești îi urmează gândindu-se cu nostalgie la anii care au trecut.

Note

1. Ovid Densusianu, *Folclorul. Cum trebuie înțeles*, ed. a II-a, București, 1937, p. 13.
2. Mihai Pop, *Folclorul în contemporaneitate*, în „Revista de etnografie și folclor”, tom 16, nr. 5, 1971.
3. Ernest Bernea, *Introducere teoretică la studiul obiceiurilor*, în „Revista de etnografie și folclor”, tom 13, nr. 5, pp. 379-388, București, 1968.
4. Virgil Șotropa și dr. Al. Ciplea, *Năsăudul*, Ed. Cultura Națională, București. 1924.
5. *Idem, op.cit.*, p. 15.
6. Informatori: Secoban Iuliana — Mintiu, Cosma George — Năsăud, Mare Dumitru și Mare Floare — Runcu Salvei.
7. Ion Vlăduțiu, *Etnografia românească*, Ed. Științifică, București, 1973.
8. Basma de lână foarte fină, în general confecționată de fabrică.
9. Moși de la Abrud — specialiști în prelucrarea lemnului.
10. Denumire dată locului unde în perioada Regimentului de Graniță se făcea instrucția militară, loc prevăzut cu o alee largă mărginită de carpeni seculari, unde s-au desfășurat și se desfășoară toate serbările câmpenești organizate în Năsăud.
11. Organizatori ai jocurilor țărănești din zonă.
12. Constantin Costea, *Aspecte compoziționale în jocurile de învățat*, în „Revista de etnografie și folclor”, tom 10, nr. 2, București, 1965, pp. 183-203.

REBRENIANA

LIVIU REBREANU ȘI AIUDUL

MIRCEA PRAHASE

Stimate gazde, doamnelor și domnilor invitați,

Ca reprezentant al așezărilor culturale bistrițene, am sufletește o bucurie lesne de înțeles să particip la aniversarea marelui romancier, a cărei naștere și ucenicie literară se leagă nemijlocit de leagănul meleagurilor someșene. Desigur, după locul dobândit în ierarhia valorilor naționale, sărbătorirea lui se justifică de întreaga suflare românească, după cum traducerea operelor sale pe toate meridianele lumii este dovada recunoașterii unanime a perenității creației lui, parte integrantă a patrimoniului universal. În plus, în cazul Aiudului, se adaugă argumentul afectiv de a fi găzduit multe rubedenii apropiate scriitorului, începând cu mama Ludovica și sfârșind cu familiile surorilor Livia și Miți, familia cumnatului Ovidiu Hulea, poet și profesor consacrat în urbe, preluând multe din grijile Rebrenilor. Ne bucurăm să știm că un vlăstar al acestei onorabile familii, este vorba de d-na Maria Livia Gligor, a atins frumoasa vârstă de 84 de ani și-i dorim sănătate și mulțumire sufletească, dânsi ca și celor dragi.

Nu pot, de asemenea, să uit, că, în posteritatea romancierului, Aiudul a fost gazda unor întâlniri memorabile ale celor mai buni cercetători ai vieții și operei lui. Dacă la început ele au avut mai mult caracterul manifestărilor de interes local, ulterior „Zilele Rebreanu” au dobândit valoarea colaborărilor literare de mare audiență, cu participarea unor exegeți veniți din toate centrele mai importante ale țării, personalități universitare și scriitoricești din București, Cluj, Iași, Târgu Mureș și Timișoara, întâlniri la care niciodată n-au lipsit și bistrițenii. Această experiență s-a concretizat nu doar în susținerea sesiunilor de comunicări deosebit de fructuoase, ci și în profilarea mai adecvată a unor volume din monumentală ediție critică „Rebreanu” – ce apare sub îngrijirea competentă a neobositului Nicolae Gheran. Mă refer la cele două volume – 17 și 18 –, consacrate jurnalelor rebreniene. Faptul este consemnat în introducerea acestor volume și realitatea nu poate fi contestată de nimeni.

Între timp, exegeza rebreniană n-a stat pe loc, bibliografia de specialitate îmbogățindu-se cu opere capitale. Este meritul celor din Aiud de a fi oferit o cutie de rezonanță unor rebrenologi precum Dan Mănucă din Iași, Ion Simuț din Oradea, Mircea Muthu din Cluj sau Adrian-Dinu Rachieru din Timișoara –ca să nu mai amintesc pe alții –, autori care au pus în dezbatere probleme esențiale din cărțile lor, creându-li-se chiar condiții pentru lansarea volumelor într-un cerc reprezentativ de specialiști, treabă extrem de importantă, când se desfășoară în preajma unor oameni aleși, de specialitate.

Din motive asupra cărora n-am cădere să mă pronunț, în ultimii ani acest cerc de susținători ai exegezei rebreniene s-a divizat, manifestările culturale desfășurându-se paralel la București, în jurul Muzeului Național al Literaturii Române și al Casei Memoriale „Liviu Rebreanu”; la Ghimeș-Palanca, Tescani și Bacău, datorită Societății Culturale „Emil Rebreanu”; la Aiud, unde într-un cerc mai restrâns au continuat vechile manifestări organizate în preajma lui 27 noiembrie; la Bistrița, oraș în care de mult luaseră ființă „Saloanele Rebreanu” – cu un profil cultural mai complex –, încercând să surprindă mai toate zonele culturii și artei, dar, paradoxal, sărăcăcioase sub raportul contribuției la studiul vieții și operei marelui scriitor omagiat.

Pentru noi, revenirea lui Nicolae Gheran pe meleagurile Bistriței – după divorțul cu autoritățile culturale și de partid locale, când la Centenarul din 1985 nici măcar n-a fost invitat, pe motivul că refuzase să dea la control textul cuvântului său –, repet, revenirea în noile condiții create de Revoluție a însemnat un adevărat reviriment. Aceasta și din pricină că, odată cu dânsul, veneau și o serie de personalități consacrate ale vieții noastre culturale.

Mai mult decât orice festivism și acțiuni de paradă, noi am încercat să valorificăm potențialul creator al acestor colaboratori, și asta nu doar în sesiunile de comunicări organizate la Bistrița, Maieru, Beclean, Târlisua sau Prislop, ci și prin înnobilarea planurilor noastre de cercetare științifică. Așa se face că Muzeul Județean Bistrița-Năsăud a creat toate condițiile pentru continuarea ediției critice de „Opere” Rebreanu. Într-o primă fază, autoritățile județene au intervenit cu o sponsorizare care a înlesnit apariția volumelor 19 și 20, pentru care, în anul 2004, lui Nicolae Gheran i s-a acordat Premiul „Bogdan Petriceicu Hasdeu” al Academiei Române. Ulterior, ne-am implicat direct, volumele 21 și 22 tipărindu-se sub egida Academiei Române și Consiliului Județean Bistrița-Năsăud, care au acționat prin Muzeul Județean Bistrița-Năsăud și Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”.

Într-un fel, această monumentală ediție critică – realizată pe parcursul a patru decenii – nu putea fi considerată încheiată, cuprinzând integral *opera magna* – mă refer la volumele 1-11, consacrate prozei și dramaturgiei scriitorului –, dar și la creația din periodice – însumând circa 1000 de cronici dramatice, articole social-politice și interviuri, adunate în șapte romuri (care adună și publicistica din volume a prozatorului). Acestora li s-au alăturat și două volume cu caracter jurnalier, totalmente neștiute, în 1968, data apariției primelor volume din seria de „Opere”. Dacă se ține seama că în structura primelor volume spațiul ocupat de scrierile maghiare depășește limitele unei cărți de sine stătătoare, că volumul 11, dedicat dramaturgiei, cu peste 1200 de pagini, înmănunchează îndeosebi scrierile de sertar ale autorului, că acestora timpul avea să le mai adauge două tomuri de însemnări jurnaliere – s-ar putea trage concluzia că, la rândul ei, cercetarea fondului de manuscrise a rotunjit cu generozitate sumarul seriei de „Opere” cu alte patru tomuri.

Cu toate acestea, am decis împreună cu Nicolae Gheran să împlinim profilul ediției, alăturându-i și corespondența scriitorului, interesantă mai mult pentru definirea personalității autorului și aprofundarea genezei operelor sale. Întreprindere extrem de curajoasă – ținând seama de risipirea greu controlabilă a fondului epistolar –, dar soldată cu succes. Mă refer la publicarea ultimelor volume (21-22), în paginile cărora descoperim un fond impresionant de scrisori (peste 720), deloc de ignorat, pentru o primă serie de „Opere”. În prezent, un ultim volum – 23 – se află deja la cules, sumarul lui fiind alcătuit din caietele de creație – tipărite la Editura Dacia de aceleași Nicolae Gheran cu 30 de ani în urmă –, cărora li se vor adăuga numeroase pagini inedite, de crochiuri literare și scrieri semnate cu pseudonim.

După opinia mea, o realizare la fel de însemnată este alcătuirea unui colectiv redacțional, din care fac parte cercetători tineri bistrițeni – trei dintre ei încă studenți la Cluj –, care participă efectiv la procesul editorial, începând cu operațiile de culegere a textelor și sfârșind cu verificarea unor date istoriografice în publicistica vremii. Cu ei dorim să mergem mai departe pentru desțelenirea imensei arhive Rebreanu, beneficiind de îndrumările aceluiași Gheran.

Fie ca înființarea în Aiud a Centrului Cultural „Liviu Rebreanu” să sporească și mai mult bazele colaborării noastre, valorificând potențialul creator existent, spre binele tuturor celor care-l iubesc pe marele nostru scriitor.

Aiud – 3-5 decembrie 2004
„Zilele Liviu Rebreanu”

În fotografie: acad. D.R. Popescu, N. Gheran, Olimpiu Nușfelean, N. Lungu, V. Blendea

LIVIU REBREANU ȘI CONSTRUCȚIA ROMANESCĂ*

MIRCEA POPA

Peste tot grija lui Liviu Rebreanu pentru construcție și armonie românească, epică, te întâmpină copleșitoare. De la viziunea de ansamblu, la detaliul caracteristic, nimic nu e lăsat în voia sorții. Munca pe manuscris, revenirea la cadența și retorica frazei, căutarea cuvântului potrivit, a armoniei ritmice e una esențială, care e mereu mărturisită. Același lucru despre culoarea istorică, atmosfera și capacitatea ei de impresionabilitate. Ei stau mărturie în acest sens paginile de jurnal sau confesiunile din scrisori. Iată, de pildă, lucida și extrem de sagace privire autocratică asupra paginilor din *Ciuleandra*, pe care o notează în jurnalul său la Maieru, în 1927, nu la mult timp după ce așternuse pe hârtie, într-un timp record, prima versiune a romanului la Orlat, în aceeași vară. Analiza celor scrise e una extrem de responsabilă, cu o notă de detașare și obiectivare critică, care implică recunoașterea exactă a realizărilor și neîmplinirilor. Iată întreaga confesiune: „Așternerea pe hârtie, astă-primăvară, la Orlat, a mers vertiginos. Materialul se află încă vag și nebulos în mine: nu aveam decât numele alese, și încă nici ele toate. Acțiunea însăși trăia mai mult geometric: unul care vrea să se facă nebun și la urmă devine aievea. Există Puiu, bătrânul și Mădălina, iar doctorul, ca ceva fantomatic. La Orlat, în vreo zece zile, s-a limpezit tot cu o ușurință relativă și s-a pus pe hârtie. Matilda, internul, gardianul, mama Mădălinei și tot restul au venit în cursul scrisului. Chiar construcția s-a făcut de la sine, pe măsură ce înainta compoziția... transcrierea a mers însă mult mai greu... De altfel, în cursul transcrierii, au venit multe îndoeli. Toată afacerea asta mi se pare că suferă de un cusur mare: artificialitatea. Parcă e ceva livresc în viața pe care o trăiesc figurile. Nu știu dacă nu mă înșel sau dacă impresia aceasta nu e din pricina *Răscoalei* care mă preocupă mult mai mult și unde oamenii nu rezultă din analize, ci din fapte”. Și mai departe: „Ca desfășurare psihologică însă *Ciuleandra* oferă mai mult decât orice. Ar fi o demonstrație a artei privită ca simplu joc: nu urmărește nimic, nu vrea să propovăduiască și nici să-ți lase vreun învățământ. Nu vrea decât să amuze în sensul larg al cuvântului. Firește că asta nu se potrivește cu ceea ce cred eu despre artă, că adică o adevărată operă de artă trebuie neapărat să aibă o semnificație. Cu cât

* Următoarele patru materiale sunt preluate din „Aiudul literar”, nr. 1-2 (22-23), noiembrie-decembrie 2004. (M.P.)

semnificația e mai mare (fie ea numai sufletească sau etică sau moral-socială, în sfârșit, indiferent), cu atât efectul e mai puternic și valoarea mai solidă. Jocul nu are durabilitate. De aceea operele de artă prea pură sau prea sintetică, adică prea joc, rămân mai totdeauna ca niște experimente de laborator... În orice caz, pentru mine creația e mult mai dureroasă decât agreabilă. *Ciuleandra* este pentru mine o operă în care se exprimă și se clarifică o taină sufletească mare, e cazul, des repetat, al iubirii până la crimă... Tratat simplu, direct, fără complicații, poate să nu mulțumească pe amatorii de acțiuni întortochiate și aletante; dar eu așa am simțit-o”.

Mai târziu, în același *Jurnal*, notează unele impresii ale amicilor, precum că „fiecare capitol e o coloană dorică de granit” (N. Davidescu), fapt care îl face să declare că a încheiat anul cu mare bucurie: „Căci, în definitiv, *Ciuleandra* era un risc și din risc a ieșit o biruință...”.

Următorul roman căruia voia să se consacre este *Crăișorul*. Lucrează la el în toamna anului 1928, deși documentația nu e nici pe departe terminată. De aceea înaintează cu ezitări, dar totul se construiește din mers: „Mă apuc de scris și nu știu ce vreau să scriu, notează el la 9 octombrie 1928. Doar o linie generală și nici aceea destul de clară. Tot eșafodajul, acea faimoasă construcție pe care mi-o laudă criticii, se face singură, din crâmpoie inspirate din întâmplare... Dar la *Crăișorul* e gravitatea că nu prea știu ce vreau: roman istoric sau biografie romanțată”.

Iată, prin urmare, o dilemă neted mărturisită. Abia când a optat definitiv pentru ideea de roman istoric și a lăsat biografia romanțată la o parte, lucrurile au început să meargă mai bine și destinul eroului s-a limpezit și încet-încet elementele istorice încep să se facă corp comun cu opera. Ca atare, mai notează undeva că a renunțat la introducere și la epilog, tocmai pentru a-i spori densitatea narativă. „Cred că e mai bine să rămâie forma de roman decât să-i mai vie explicații subiective”, nota la 22 octombrie același an, semn că prinsese iarăși niște zile bune și-l terminase printr-un efort susținut.

De altfel scriitorul lucra în etape foarte bine delimitate. Ideea era prinsă din zbor și așternută pe hârtie, într-o schemă aproximativă, după care venea documentația, faza de gestație, caracterizată prin acumulări succesive, care culminau cu elaborarea directă a unor capitole. Urma apoi finisarea, eliminarea scenelor superflue sau divagante, redistribuirea paginilor în interiorul capitolelor și a capitolelor în masa narativă omogenă. Detaliul caracteristic nu era nicidecum neglijat, nici culoarea istorică, nici numele personajelor (va opta pentru *Isit*, deși la început reține numele de *Taya*). La 19 iulie 1924 îi scria Fanniei: „Am citit, mi-am ordonat materialul toată noaptea, dar n-am început noul capitol. Trebuie întâi să-mi fie bine fixat, din pricina

atmosferei. Mi-am ales numele necesare, de persoane, orașe etc. Apoi diverse cuvinte egiptene vechi care să colaboreze... În sfârșit, meserie. Toate acestea m-au obosit mai mult decât scrisul. Cred că m-am sculat de o mie de ori să consult lexicoanele, cărțile, harta. Ei, așa-i viața!”. Peste alte câteva zile revine cu noi amănunte. Se află tot în faza de documentare, fără de care nu poate înainta. „Acum m-am apucat de citit, să-mi adun materialul. Adevărat că e și nespun de greu ceea ce fac eu acum. Inspirația se izbește în fiecare clipă de piedici, de necunoașterea fiecărui amănunt al epocii. Așa, de pildă, pe eroul meu din anul 3000 înainte de Christos trebuie să-l fac mare agricultor. Ei bine sunt o groază de amănunte pentru care trebuie să consult mereu izvoare. Există pe vremea aceea plugul și cum era? Cum erau casele? Ce mobilier aveau? etc. În sfârșit, multe de toate. Apoi, unde pui încurcătura cu numele, în cărți se întrebuintează de obicei numele de azi ale orașelor sau cele din epoca greco-romană, mie îmi trebuie cele vechi egiptene...”.

Iată deci în ce constau problemele unui romancier de tip realist, pentru care arta este construcție exactă, relatare controlată și în care fiecare amănunt este verificat cu precizie. Problema raportului dintre creație și inspirație este rezolvată tot aici: „inspirația așa e: trebuie forțată. Nimic nu se dobândește prin lăncezeală. Cu atât mai puțin un roman atât de complicat și deosebit, cum vrea să fie *Adam și Eva*.... Firește, nu voi sfârși romanul până veți veni voi. Nu-i nimic. Voi continua și cu voi, și de-acuma sper că va merge. Numai începutul e greu, până ce intru în atmosferă”.

Mărturisirea despre greutatea începuturilor nu e făcută numai aici, ci în foarte multe locuri, căci totalitatea primei fraze dădea timbrul romanului și abia găsită această frază de început, prozatorul putea să se desfășoare în voie. Uneori îi trebuia un imbold metafizic, cum erau acele bătăi discrete în geam pe când scria *Pădurea spânzuraților*. În alt loc, verzii ochii frumoși ai unei femei întâlnite în cale îl făcea să plutească cu mintea într-o epocă imemorială, când a fi cunoscut-o; de aici, metempsihoză, migrarea sufletelor. Trimiterea la motive mitice, la simboluri ambigui („caii albi” din *Răscoala*) țin de o anumită credință că ambiguitatea sporește misterul unui cărți și a unui scriitor; „un scriitor (trebuie) să fie înconjurat de o legendă, chiar stranie”, afirmă el undeva. Succesul *Pădurii spânzuraților* a spus cineva că ar veni din faptul că e literatură de război și că aceasta ar fi la modă. Scriitorul replică: „pentru mine *Pădurea spânzuraților* nu e o carte de război, ci de suflet” (Jurnalul, 6 iunie 1930). În ceea ce privește *Răscoala*, subiectul ei e purtat în cap de multă vreme, dar scenele trebuiau dezghiocate de balast inutil: „Va trebui să revizuiesc puțin tot planul romanului. Trebuie o simplificare a liniilor, ca să reiasă mersul ascendent, deși simfonic, al acțiunii. Cum materialul e destul de frământat în sufletul meu, sper că va merge mai ușor scrisul.

Numai să mă văd la birou, în fața hârtiei”. Insistența pe „simfonic, cu acțiune multiplă, cu progrese simultane” revine mereu în cazul *Răscoalei*, ca și pluritate a vocilor, schimbarea unghiului de vedere. Nu e dispus să facă în nici un moment concesii politicianului, refuzând să se înroleze în vreun partid, deși declară. „Eu sunt accesibil oricărei idei, îmi place să înțeleg, dar să nu îmi policianez gândurile”. Eliberarea de material se face doar prin scris. „Există în mine un haos de material, pe care însă nu-l pot organiza dinainte, ci numai scriind. Acțiunea se constituie singură în cursul scrisului, apar personaje cu trecutul și psihologia lor, răsar tipurile diverse, amănuntele, episoadele, decorul, în sfârșit tot. O țesătură complicată vie și violentă de oameni și fapte, toate elementele alcătuind totuși un ansamblu perfect legat”. Iată ținta ideală a arhitectonicii narative visată și experimentată de Rebreanu. De aceea și scrisul său poartă încrustată în el marca eternității.

(2004)

POETICA DUBLEI COERENȚE

NICOLAE CREȚU

Există, când e vorba de scriitorii cu adevărat mari, creatori ai unor opere de o reală, mereu vie complexitate, adevăruri ale criticii, devenite locuri comune, care riscă să-i sărăcească, să-i închidă în clișee în fond falsificatoare. Și asta nu pentru că în ele nu ar fi ceva adevărat: este, dar nu *destul* de adevărat, nu adevărul întreg, ci doar o jumătate a lui, care o „înghite” pe cealaltă, o face uitată, o obnubilează.

Așa se întâmplă la Rebreanu cu ceea ce se înțelege, se vizează când se tot vorbește doar de „realismul” lui. Cine i-ar putea tăgădui autorului lui *Ion* și al *Pădurii spânzuraților*, al *Răscoalei*, al *Gorilei* forța și soliditatea realismului său? Dar este această „cheie”, ea singură, în stare să deschidă drumul receptării, înțelegerii și interpretării a *tot* ce definește esențial viziunea, arta lui Rebreanu? Cărțile sale mari ne lasă o impresie de mult mai mult decât se înțelege în mod obișnuit prin „realismul rebrenian”, de unde nevoia firească de aprofundări și nuanțări, care să-l scoată pe romancier din inerția și inevitabila pauperitate a oricărui clișeu critic, obosit, stors de seve, vizibil subiectiv.

Sigur că o astfel de mânuire, sumară, a unui concept, altfel în continuare util (dar cu condiția de a-l scoate din „regalitate”-i – suficientă, inertială – de poncif, de „reper” care, în loc să lumineze complexitatea artei rebreniene, dimpotrivă, „uită” tot ceea ce, depășind „realismul”, fortifică și îmbogățește *realismul*: pe cel autentic), provoacă reacții, gesturi și demersuri polemice, încercări de eliberare a criticii, a exegezei de automatisme, de cenușiul, de sterilitatea unor astfel de drumuri prea bătătorite, care nu mai duc spre miezul viu, de artă și de sens, al unei mari opere. Se iese atunci de pe „traseele” socotite prea previzibile, „învechite” etc. și se evadează spre *altceva*, se caută un „alt” Rebreanu decât cel știut: un „Rebreanu, dincolo de realism”, de pildă, sau unul freudian etc. Abordare exegetică, cert, pe deplin justificată. Dar nu ar fi tot așa de necesar și să fie reexaminat – tocmai în lumina a ceea ce e dincolo de clișeul combătut – chiar „realismul” rebrenian, adevărata sa esență, cu deschiderile ei specifice, îmbogățitoare, revigoratoare?

Ion dă „imaginea realistă a satului și a țăranului român”, din Ardeal și nu numai: de câte ori nu am întâlnit toți – în manualele de școală, dar și în destule pagini ale unor critici și istorici literari – această veritabilă teză, unghiulară, a exegezei rebreniene, repetată până la căderea ei într-un soi de mecanică verbală, care nu mai spune aproape nimic nimănui, nici măcar roșitorilor ei: nimic substanțial, în orice caz, de câte ori? Să examinăm însă mai îndeaproape această „formulă” devenită obligatorie, încercând să evidențiem, mai precizat, ce anume se înțelege prin ea, ce acoperire i se dă în analiză și interpretare.

Cum stau lucrurile cu socialul din *Ion*? Protagonistul romanului își urmează destinul său aspru, un „drum” ce îl va duce spre înrăire și moarte, constrâns, în mare măsură, să caute o „ieșire” din starea sa de „sărăntoc”. Nu porniri de „brută”, cum îl vedea Călinescu, îl împing pe o astfel de cale, ci sărăcia pe care nimeni din lumea lui Ion n-o vrea și nici n-o, consolator, înnobilează. Când pare să-și uite „gândul”, planul de a o lăsa pe Ana „grea” pentru a ajunge astfel, prin ea, la „pământurile” lui Vasile Baci, e certat de ai săi că tot la sărăcie (Florica) trage. Și nimeni, nici unul dintre „sărăntocii” satului, n-ar înțelege (n-ar putea s-o facă în climatul unei mentalități – cea a satului – modelată de realități economice și sociale dure, neiertătoare) de ce, iată, unul dintre ai lor e gata să dea cu piciorul „norocului”, șansei de a deveni stăpân, „bocotan”, atât de ușor. De fapt, Ion al Glanetașului se simte nedreptățit de soartă: nu el e vinovat de sărăcia sa, ci Glanetașul, tatăl, iar, de cealaltă parte, Vasile Baci, cândva în tinerețe, un fel de alt „Ion”, nu e cu nimic mai bun decât el „sărăntocul” atât de disprețuit, umilit la horă, de tatăl Anei și biserică (după bătaia cu George, de la cârciumă), din nou în fața întregului sat „probozit” de către popa „Pământuf” (Belciug). Să i-o lase pe Ana (știind bine că fata „bocotaniului” pe el îl vrea) lui George Bulbuc, astfel spus: unuia care *nu are nevoie* de „pământurile” de zestre ale fetei? Totuși, *amânarea* de până la dialogul (cu Titu Herdelea) care îl readuce pe Ion la gândul său mai vechi (seducerea Anei etc.) arată o ezitare: a celui ce simte, presimte răul mortal (victima lui: Ana) pe cale de a fi înfăptuit, și tot în raza acestor „gesturi” (epice) simptomatice pentru încercările personajului de a-și gândi, de a-și imagina – fie și doar pentru o clipă – un alt destin decât acela ce este, *în real*, al său trebuie așezată și pornirea de a „relua” ceva (intrarea cu plugul în „delnița” lui Simion Lungu) din pământul altădată al lor, al Glanetașului, pierdut, înstrăinat: ca și cum, astfel, Ion ar vrea să îndrepte ceea ce (sărăcirea familiei sale), venind *din trecut*, apasă *acum* asupra destinului său în acel timp tragic, ireversibil, din Ion. Nedreptățitul (de soartă) care este protagonistul se simte prins într-o rețea de determinări și constrângeri din care, cu orice preț, oricât de monstruos – judecat cu o măsură morală obișnuită vrea să iasă, să scape: să se ridice „deasupra” a ceea ce pare a-i fi dat, să-și facă el destinul, viața și nu să trăiască pasiv, resemnat, „sărăntoc” umilit de „bocotani” ca Vasile Baci ori cei din neamul lui Bulbuc (George și ai săi).

Este Ion – ne *apare* el ca – o „brută” (G. Călinescu)? Mai nuanțat, E. Lovinescu îi sublinia feciorului Glanetașului o „violență procedurală”, dar tot el vedea în aspra încheștare dintre tânărul „sărăntoc”, în atac, și „bocotanul” Vasile Baci, aflat în defensivă, o arcuire amplă, de suflu eposic („epos”) și – doar implicat – tragic. Capodopera care este, neîndoielnic, *Ion* nu și-ar fi putut verifica, mereu, impactul puternic al „formulei” de artă ce-i este proprie, dacă testul nu ar trece „dincolo” de nivelul unui realism social, al „observației” fidel dedicate adevărurilor de la *suprafața* vizibilă a universului țărănesc, a vieții „satului” – cea de fiecare zi, cea din (doar) „realitatea imediată” –, dacă Ion ar fi

rămas exclusiv în orizontul limitat, reductiv al unui astfel de realism sărac, plat de foarte scurtă respirație. Ar mai fi vorbit Lovinescu, în caz că așa ar sta lucrurile, de „epos”, el, pe care studiile sale clasice îl făceau să dea unei astfel de vocabule greutatea unui înțeles substanțial și nu aerul de frivolă joacă, așa, *en passant*, cu vorbele? Ar mai fi putut fi abordat romanul, cum a fost – și nu numai o dată –, ca o structură, în miezul ei dens, *dramatică*, ba chiar una care atinge, în parte, și înalta, severa, exigenta treaptă a *tragicului*?

Da, e adevărat: arta lui Rebreanu se sprijină – și nu puțin pe o fidelitate față de real care de „aici” începe, de la cotidian, de la repetitiv, de la crusta de cenușiu care poate să pară unora (și chiar *pare* multora) „singura” realitate de fiecare zi, obiectul *oricărui* realism care își cunoaște cu adevărat posibilitățile și limitele. Este necesar într-un roman cum este *Ion* ca impresia de adevăr mărunț, modest, cel de toate zilele, să existe, să coexiste de fapt cu deschiderile și adâncurile unui *altfel* de realism, care bate mai departe spre esență. De i-ar fi lipsit dimensiunea realismului mărunț, ar fi putut să pară schematic, închegărilor de relief simbolic și suflului dramatic – epopeic, marcat inconfundabil și de accente ale unui tragic nebulos, le era total vital necesară cealaltă „dimensiune”, complementară cu iradierile simbolice și cu ireversibila derulare a dramei țărănești (pământ, iubire, sânge, moarte): cenușiul unor existențe schițate, imagini ale trăirii la întâmplare și superficial, crâșma, gâlceville și conflictele mărunte, micile „drame” repede stinse, adevărul acelor „bătălii”, nespectaculoase, pline de confuzii și compromisuri, pentru supraviețuirea sau pentru salvarea aparențelor, violența și moartea puse sub semnul unei asprimi fără nici un fel de grandoare. Trebuia ca liniile severe ale destinelor de prim plan (*Ion* și *Ana*) să apară proiectate pe un fundal al vieții mărunte, strivite sau nearticulate, trebuia ca un plan compozițional, secund (*Herdelenii* și învrăjbirea lor cu „popa Pământuț”, experiențele lui *Titu Herdelea*, mediocre, măritișul *Laurei*, compromisurile și grijile mărunte, de fiecare zi ale lui *Herdelea* – tatăl) să pună în lumină, prin contrast sau prin, cel puțin, un contrapunct, destul de discret de altfel, relieful sever al dramei țărănești, al unor altfel de destine (*Ana*, *Ion*, în special, dar, îndeajuns de aproape pentru a juca și ei roluri fără de care *Ion* n-ar mai fi ce este: *Vasile Baci*, *George*). Mult urgisita – de către romancierii moderni – intrigă nu este deloc privită cu disprețul afișat de atâția alții: dimpotrivă, Rebreanu investește mult din arta sa în „angrenajul” de iluzii și erori, mistificări și automistificări, speranțe înșelate, sentimente dătătoare de vulnerabilitate, energii în confruntare și rivalități, complexe, ură acumulată, altfel spus, în constituirea *credibilității* de care are nevoie în „romanul – roman” (*Vladimir Streinu*) atât de hulita intrigă: ca astfel cititorul să creadă „povestea” din *Ion* și să nu-l bănuiască pe autor de facilitatea, dexteritatea etc., unui mediocru „confectioner” de intrigi, pe șabloane la nesfârșit re folosibile, cu doar superficiale „retușuri” (de detalii) și „remorcări” (de articulații). Dacă romancierul român ia atât de în serios exigențele de artă ale intrigii din *Ion* este tocmai pentru că el, fără a ceda deloc „superstiției”

estetice – moderne – a neființei față de intrigă, nu vede în ea nici vreun atavism al „copilăriei” romanului ca formă de artă literară, nici un rău necesar, concesie făcută cititorului naiv, ci întrevede, de la început, în intrigă cu totul altceva decât o biată „mașinărie” menită să poarte personajele, complicându-le raporturile, spre un final al consumării conflictului, al stingerii și dezlegării lui: Rebreanu vrea o altfel de soliditate – și credibilitate: a „poveștii”, a intrigii, în ultimă instanță a personajelor, a „lumii” sale din roman – pentru că, liniar, aceasta îi apare ca o condiție estetică minimală, dar și pentru că, la nivelul celălalt, de maximă complexitate și altitudine a artei sale, el întrevede, bănuiește un *potențial simbolic*, de degajat, de scos la iveală, fără nimic forțat, fără, totodată, cel mai mic semn de ostentație. Și tocmai în jocul aparte, la Rebreanu, al acestei *duble coerențe* stă extraordinarul artei sale de romancier în *Ion*, ca și de altfel, în celelalte opere de primă mărime ale autorului.

Nu e aici „secretul” înfruntării de către romancier și a riscului estetic, deloc neglijabil, de a-și articula „povestea” pe o simetrie de *aparență* schematică (Ion al Glanetașului între Ana, fata de „bocotan”, urâtă, de cealaltă parte, frumoasa, dar săraca Florica)? Nu împinge el un astfel de risc încă și mai departe când îl face pe George, după ce acesta o „pierde” pe Ana (pe care i-a *luat*-o Ion), să se însoare cu Florica, și ea tot o „sărântoacă”? Nu doar riscantă, ci de-a dreptul compromițătoare estetic s-ar putea dovedi o asemenea „rocadă” a bărbaților (Ion și George) în cupluri, dacă romancierul nu i-ar fi dat lui George dominantă caracterologică pe care acesta o are în paginile lui Ion: de ins a cărei vitalitate nu se poate măsura cu cea protagonistului, cu îndârjirea și energia „rivalului”. A o lua, el, George, de nevastă pe fata iubită de Ion este, pentru el, a-i răspunde acestuia din urmă la „provocare” (așa îi apare feciorului lui Bulbuc) cu provocare, e a nu ieși încă din luptă, a întreține prelungirea conflictului dintre cei doi: pe care însă doar George îl vrea deschis. Ion nu vede în celălalt un „rival”, când a vrut să treacă de el l-a dat la o parte *ca și cum nici n-ar fi existat*, aproape ignorându-l; George, dimpotrivă, apărât de gândul propriei inferiorități, va descoperi în feciorul Glanetașului pe „rivalul” de care au nevoie moliciunea și mediocritatea lui în fond, ca de un bici, să-l înfurie, să-l „trezească” pe acela care până la urmă îl va uide pe Ion.

De acest ordin este, înainte de toate, imaginația romanescă la Rebreanu. El îi dă lui Ion acea „orbire” care îl conduce, îl mână înainte, încordat, până când se va ști stăpân al pământurilor (smulse lui Baci, prin Ana), „bocotan”, el până de curând „sărântocul” batjocorit, disprețuit în fața întregului sat de tatăl Anei, „probozit” de popa Belciug în biserică, scăpat, până la urmă, și de teama că moartea Anei și a copilului ar putea duce la anularea „întăbulării” pe numele lui, al feciorului Glanetașului, a *tuturor* pământurilor lui Vasile Baci: „orbirea” din care iese de îndată ce „învingătorul” din el, chemat până atunci doar de „glasul pământului” (la care ființa lui răspundea cu o energie a patimii în care intra și o dorință mai tulbure, mai amestecată – excelent subliniată de Nicolae Balotă,

în sufletul ei îmbătătoare, de a „poseda” pământul: nu numai „întăbulat” la notarul Stoessel pe numele lui Ion, ci simțit și atrăgător, chemător ca un trup de „ibovnică”) reîncepe să *audă* „grasul iubirii” și să *asculte* de ceea ce el, acest glas, îi spunea că s-a lăsat, iată, „orbit”, înșelat. Va încerca să dea timpul înapoi, dar asta nu poate. Ana a murit, Florica e nevasta altuia, el însuși e acum altul: ceea ce el a făcut și, deopotrivă, ceea ce i s-a întâmplat, lui, toate l-au schimbat. De-ar rămâne în viață, de n-ar fi vorbit Savista oloaga asmuțindu-l pe George, de n-ar fi beat în seara aceea („beție” nu atât a vinului, cât a gândului că se bate cu „lumea” și viața, care l-au „înșelat”), Ion, un Ion care are și pământurile foste ale socrului său și se bucură și de dragostea Floricăi – nevasta lui George, un astfel de Ion n-ar fi cel pe care la vrut Rebreanu, ar fi atunci o variantă, încă mai rea, a lui Vasile Baciuc. „Trezirea” la realitatea autoînșelării, ieșirea din „orbire”, îl arată pe protagonist ajuns la un adevăr esențial, până la descoperirea căruia însă el săvârșise atâtea, „acum”, dintr-odată, văzute ca fără rost: și cu atât mai vinovate. Rebreanu nu-și „probozește” eroul, nici nu-l face pe acesta să se judece retrospectiv, nu-i atribuie tardive remușcări, regrete etc: doar atât, îi ia „vălul de pe ochi” – și cei care îl „judecă”, *moral*, suntem noi, cititorii – îl „așează”, înfrigorat, de aici înainte, pe calea – care *coboară* vertiginos, dar personajul n-o știe, n-o bănuiește, spre dezlegarea a toate, în moarte – încercării lui de a-și lua înapoi ceea ce, atâta timp, „uitase”, iubirea, al cărui „glas” deodată, acoperă totul. Și murind astfel, cu întreaga-i ființă întors spre iubire, Ion al lui Rebreanu își poate – doar așa – păstra statura lui de erou, nu unul invulnerabil, mai mult limpede *vinovat* (sinuciderea Anei și tot ce o duse pe eroină către un asemenea sfârșit față de fiica „bocotanului” silit de „sărăntoc” să-i treacă lui râvnitele „pământuri”, față de apariția de o specială puritate tragică, Ana, victima absolută, a tuturor a tatălui ei, a satului și, înainte de toate, a lui Ion, vinovat, da, față de ea, dar și victimă, el însuși, nu mai puțin un Ion – victimă la rândul-i, într-o mai largă deschidere de orizontal sensului dramei țărănești din *Ion*, un „orizont” în care destinul său ne apare „modelat” de și înscris în limitele unei condiții sociale și morale (psihosociale) constrângătoare, deformate, limite de strânsoarea cărora personalul rebrearian *se zbate* să iasă. Se „zbate” cu tot ce conotează această vocabulă, ca univers închis, atmosfera sumbru dramatică, „culoarea” aparte și mai ales acea gravitate specială dură, *întunecată* proprie unei lumi care este, în *esența* ei, *tragică fără să știe* „formula” – paradoxală și nu prea! – a unui altfel de tragism decât acela (în atâtea definiții date de teoreticienii tragicului de esteticieni) condiționat strict de conștientizarea de către eroul tragic, a condiției sale a tragismului ei, *idee* a unui *tragism* substanțializat, aprofundat nu de conștiința de sine, ci dimpotrivă, diversificat și adâncit tocmai de nebulozitatea pe care i-o dă potențând totul absentă unei astfel de conștiințe, înscrierea destinelor de esență tragică (Ana) sau care au măcar o *componentă* tragică (Ion) în „tipare” lipsite de șansa morală a înălțăm spre nobila aureolă a conștiinței tragice, salvare, izbândă chiar, în planul

spiritului. Tragismul în cercul căruia se *zbat* Ion (victimă a unui ceva mai amplu „cerc de dependențe”) și Ana (victimă, direct, a victimei Ion) e unul fără nici un fel de „ieșire”, fără vreo aureolă, nobilă dată de lumina înțelepciunii, de predicția „traului” în spirit, în conștiință, așadar un tragism *orb*, unul căruia „orbirea” îi accentuează patetismul conținut, intrinsec, niciodată declarat, dezvoltat retoric nebătut lăsat să pulseze tulbure în articulațiile de *story* („poveste”) și *plot* (intrigă) ale romanului și astfel lectura noastră, captată, apoi modelată (liniar) de conjugarea *story-plot*, credibilă solidă, temeinicită rebrenian – prin atâta imaginație românească investită în motivația comportamentului personajelor (angajate în „angrenajul” intrigii în logica” dramei țărănești din *Ion*), în „jocul” de complementarități și tensiuni al „zbaterilor” ce conduc spre cristalizarea destinelor – se ridică, accede la un nivel semantic superior, al acestui *tragism paradoxal*, tulbure și arhetipal, niciodată personajele însele, ci doar noi, cititorii, și el autorul, comunicând prin tonul românesc, structurat sub semnul unui astfel de „cod” estetic, al realismului „personajul-tragic”, doar „noi” (în a căruia „comunitate”, cu cititorii, intră – *decisiv* – autorul) Unui astfel de tragism special, „paradoxal”, a căruia abatere de la definiția tragicului nu-l detragicizează nu-l face să devină *altceva* decât ceea ce *este* tragicul, ci finalmente investește absenta conștiinței tragicului, la nivelul personajelor, cu valențe aparte, ale unui tragism *de gradul al doilea*, în lumina căruia „zbaterile”, nebulozitate îngemănarea victimei cu „vinovatul” în *același* personaj trimit, toate, spre o neresemnare – *eroică*, în ciuda treptei „joase” „elementare”, la care se situează ea, lipsită de claritatea nobilă, și înnobilitoare a acelei *autoconștiințe a tragicului* proprie unor Oedip, Antigona, Hamlet –, spre o neîmpăcare cu „trăirea” pasivă, la întâmplare spre afirmarea unui omenesc liniar, dar „de prag” al esenței „ideii” de om cu atât mai puternică această esență, în ipostazele ei liniare, cu cât „zbaterile” ce îi apără „pragul” (sub care s-ar cădea cu adevărat, abia atunci în bestialitate) implică și prețul lor moral ciocnirea – *fără întoarcere* – de *limita supremă*, cea a morții. „Brută” (cum îl vedea, exagerând G. Călinescu) ar fi Ion, dacă pentru tot ce e tulbure în destinul său, „în zbaterile” lui, în amestecul de vinovat și victimă din ele, el nu ar plăti „prețul”, dacă ar rămâne în acea viață mediocră ce ar putea împăca stăpânirea „pământurilor”, smulse prin viclenia lui Vasile Baciuc cu adulterul (Florica) oferindu-l de o astfel de mediocrizare finală, tristă supraviețuiește sieși, de esteticește „cadavrul viu”, romancierul a salvat sensul tragic al destinului protagonistului: i l-a salvat în spiritul aceluiași realism complex, capabil să capteze tragismul unei „lumi” (ficționale) și al unor destine neînstare, ele însele, să atingă treapta conștiinței de sine, nivelul superior – moral, cognitiv – al decantării înțeleșurilor tragice, în spirit. Așa se explică închiderea „cercului” în care se naște, se articulează și se rezolvă drama țărănească (sete de pământ și de iubire, rivalități și vulnerabilități, „obiceiuri”, violență, sânge, moarte) din *Ion* prin „pedepsirea” lui Ion de către cel mai puțin îndreptățit să o facă: de către George. Complexul „rivalității” a dus la

acumularea în el a unei violențe alimentate de gustul amar al umilințelor, al inferiorității, al neputinței, „beția” lui Ion din acea seară îi anulează de fapt „victoria”, valoarea ei de „revanșă”, brațul lui nu poate lovi, „pedepsi”, în numele Anei, moarta victimă, direct, a lui Ion, pe care însă George nu a iubit-o, cum n-o iubește, e sigur, nici pe Florica, căreia îi devenise bărbat cu cununie din dorința de a se răzbuna și de a menține deschis „războiul” său, dus împotriva „rivalului” Ion (care îl ignoră, sau aproape). Un final, așadar, care nu face câtuși de puțin să-și corespundă unele altora articulațiile narative (de *story* și *plot*), perfect credibile, realist verosimile, pentru că substanțial, temeinic, solid *motivate*, și, în alt plan, cele de sens moral și existențial din *Ion*, o „rezolvare” narativă care, la acest al doilea, mai înalt, estetic, nivel al ordinii interne, al „focalizării romanului, voit, *deliberat*, în linia de consecvență cu sine a artei unui realist sensibil la tragicul unor „lumi” și destine tragice tocmai în sensul unei condiții existențiale (cu toate determinările ei complexe: social: economică, desigur, însă și de ordin moral și, mai larg, al contextului de mentalități) marcată adânc de trăirea unor existențe tragice, *fără conștiință* a ceea ce le face să fie tragice, dar și, punct decisiv, fără împăcarea pasivă sau resemnată, cu ce „îți este dat”, rezultanta tuturor acestor opțiuni și „decupaje” proprii viziunii romancierului nostru sfidând sinteza estetică rebreniană, inconfundabilă, de imagine a unei „lumi” în care violența e semnul unei vitalități deformate, deviate, o victimă (a „cercului de dependențe”) poate victimiza, la rândul ei, pe altcineva, descoperindu-i vulnerabilitatea „morală” comunității sociale, asuprită de constrângerile (tiparelor) economice, își râde de „naivitatea” virtuții, în schimb nu condamnă viclenia victorioasă, aducătoare de câștig material (de pildă, prin seducerea vreunei fete de „bocotan” bețiv, ca Ana lui Vasile Baci), iar sensul moral ultim, de „pedepsire” a vinovaților de tot felul, în nici un fel conștientizate cu adevărat, se împlinește în neștirea și pe deasupra tuturor (moartea lui Ion, ucis, replică pe axa Ion – Ana, la sfârșitul femeii, împinsă spre sinucidere de pierderea speranței – pentru ea, unica – investite în iubirea pentru cel care nu-i răvnise decât „pământurile”), prin brațul lui George, personaj astfel atât de departe de orice i-ar justifica vreun rol de „judecător” moral, de împlinitor al unei pedepse lui Ion cuvenite pentru a o fi împins în moarte pe eroina de mare – deși – de o atât – de simplă, aparent chiar „sumară” și „banală”, cenușie configurație a „datelor” existente – puritate tragicomică și rectitudine a destinului care este nefericita Ana, *victimă prin excelență*: a tuturor.

Din perspectiva unei astfel de înțelegeri, a unei lecturi critice (interpretare) puse sub semnul acestui realism (paradoxal –, pentru că e tulbure) tragic, nu numai că adevărul observației de detaliu și de ordinul fidelității romancierului, prin „naratorul” său neutru, auctorial, dar obiectiv (care își interzice, de aceea, judecata moral – intruzivă, anticipările și, în genere, tot ce ar putea naște în cititor, impresia de intervenție auctorială abuzivă, riscând să tulbure, să disloce iluzia „realistă” etc.) nu epuizează, el, un astfel de nivel al

„adevărului” sfera realismului rebrenian, dar, chiar dimpotrivă, el reprezintă doar treapta „de start” în modelarea unei lecturi care „ghidată” de codul intern al textului, de formula complexă a politicii lui Rebreanu în capodoperele sale – și în primul rând în *Ion* –, îi deschide, treptat, cititorului ochii spre ceea ce e nivelul înalt, elevat, ca implicații și sugestii ultime degajate de ansamblul textului romanesc (monumentalitate și suflu de „epos” sau „saga”, iradierii simbolice ale romanului *ca tot*), ca și, deopotrivă, spre un strat al adâncurilor, de rezonanțe arhetipale și de ordinul, totodată, al unor esențe eterne și universale (antropologice, ale omenescului, descifrabile în capodoperele romancierului Liviu Rebreanu (*Ion*, *Pădurea spânzuraților*, *Răscoala*), *dincolo de suprafața*, de „coaja” cotidianului, cu adevărurile sale mici și cenușii, chiar mărunte, dar – fapt, esteticeste, crucial pentru definirea, cu nuanțe, a unei astfel de poetici a romanului, a realismului rebrenian receptat *în spiritul autentic* ce îi este propriu, – deloc, *niciodată în ruptură cu acest strat* (luat de unii drept „superficial”, drept „inesențial”) al „banalului”, ci, dimpotrivă, în inextricabile – pentru cine nu vrea să-l deformeze, să-l falsifice „formula” complexă, bogată – legături vitale pe care se și în-temeiază de altfel aerul firesc, deloc zgomotos și ostentativ, cu care se „glisează”, dinspre țesătura unor astfel de detalii aparținând banalului, spre degajarea unor valențe simbolice înalte, scăldate în ritmurile unei narativități de reliefuri monumentale, amplu desfășurate, amintitoare de „epos” și de „saga”, ca și către în celălalt sens, al cufundării spre profunzimi, o „logică” a imaginarului romanesc evocatoare, arhetip de dialectică a esențelor omenescului universal și din totdeauna, grație unor sugestii de care se încarcă poetica rebreniană a dezvăluirii (procedare, vorba grupului, în *Retorica generală*, „par suppression”) *rădăcinilor* ce definesc condiția de *anthropos*, așa cum ni se „nălucesc” aceste bătrâne „rădăcini”, cu nobila lor austeritate de „arhetipare”, în receptarea rebreniană (*rebrenizată*) a unor altfel, aparent, atât de umile, de „comune” predicate și „substantive” care compun, în jocul lor – voit, ca „desen”, sărac, bogat însă ca (L. Blaga:) „sarcină mitică” (metaforico-simbolică și, nu rareori, chiar mitică) – realitatea întreagă (nu înjumătățită, nu scindată într-un „realism” de manual școlar, hipersimplificator și, pe această cale, în cea din urmă și falsificator și, de cealaltă parte, un „dincolo de realism”, care nu e un „dincolo de” decât în raport cu bietul, săracul, *sărăcitul* „realism” accesibil „manualului” pomenit mai înainte) aceea a imediatului, a cotidianului – material, social și economic, însă și psihosocial –, dar și, nu mai puțin, a deschiderilor și spre înalt, și spre adânc (altfel spus, și spre arhetipalitatea esențelor omenescului, văzute în dramatismul original, abisal, al tensiunilor și complexităților lor. Este oare într-adevăr necesar și inevitabil *să opunem* acești doi versanți ai realismului rebrenian drept, „în realitate”, un „realism” sărac, rudimentar și, de cealaltă parte, un „dincolo de realism”, abia acela bogat semantic, complex, și profund, psihoanalitic și psihoanalizabil, simbolic și arhetipal, subtil estetic exact în măsura în care depășește treapta „minoră” a simplei, a pedestrei și sumarei

„observații” consacrate exclusiv cenușiului cotidian. Nu cred deloc așa ceva. Și nu slujește nimănui – lui Rebreanu în primul rând – artifiiciul sărăcirii (în raport cu realitatea estetică a capodoperelor romancierului), mai întâi, *a artei sale bogat și profund realiste*, numai pentru a spori astfel dorința, întru totul de înțeles în consecință. De ieșire, de evadare cât mai repede, dintre limitele așa trasate unui sufocant „realism” minor, tern, inesențial, spre ce altceva decât spre un „dincolo de” (desigur, de un așa „realism”, fără respirație, mărunț, înjosit). E adevărat că nu puține pagini – și nu numai în manuale! – consacrate „realismului” rebrenian rămân la o astfel de înțelegere grav deformată, falsificatoare, a înseși esenței artei lui Rebreanu, de vreme ce o închid în mecanica inerțială a reluării câtorva clișee repetate până la saturație, dar adevărata exegeză rebreniană a avut de-a lungul timpului (și până azi) și destule momente care atestă o astfel de receptivitate critică, hermeneutică, mai pătrunzătoare, nuanțată și subtilă, ale cărei intuiții, idei și sugestii, citite bine, cântărite drept, recunoscute ca nuclee ale unei viziuni exegetice mult mai complexe și stimulative (numele -cheie de amintit aici, rămânând doar la contribuții clasice sau deja clasicizate, ar fi, cel puțin: Lovinescu, Călinescu, Lucian Raicu, Nicolae Balotă, Nicolae Manolescu) care ar avea însă *rien n'est parfait au monde*, nu? – păcatul, dezavantajul că n-ar mai permite, necum îndreptăți – delimitarea între zisul „realism” mărunț și opac, numai bun de denunțat și respins de și, de cealaltă parte, integral, promițător, ademenitor, seducător, încărcat de atâtea atribute nobile ale adevărate *arte* a romanului (chiar dacă transferate, așa zicând, prin efracție, din aria realismului autentic rebrenian, în cea a „realismului” – fantoșă inventat pentru a fi dobândit, facilă țintă pentru exerciții de tip polemic, un „dincolo de realism” căruia i se rezervă toate laudele, onorurile și demersurile hermeneutice pe măsura lor – cuvenite romancierului – *artist* (și nu doar biet „artizan”, meșteșugar) Liviu Rebreanu.

Convingerea mea neclintită și adâncă rămâne că la Rebreanu, ca și la alți adevărați maeștri ai romanului realist, în orizontul larg deschis al literaturii lumii, se pot pune în evidență, sistematic, semnele multiple ale unei complexe inter-sustineri și cooperări, corespondențe etc. între un nivel *descriptiv-denotativ* și un altul, *metaforico-simbolic*, prin excelență *conotativ*, al *marelui* realism. Melville și Dostoievski, Hardy și Camus, Thomas Mann și Lampedusa, Hemingway și Malraux, Marquez și Bulgakov sau Nabokov, Joyce și Musil, Rebreanu și Kazantzakis, Hortensia Papadat-Bengescu și Nicolae Breban sunt astfel de *realiști*, căroră, dincolo de atâtea lucruri care îi despart, îi diferențiază, îi disting, le este comun ceva esențial: *poetica dublei coerențe*: (1) metonimică, în înțelesul „tipologiei” fundamentale propuse de Jakobson, „denotativă” și descriptivă, de orientare „naturalistă”, dar și (2) metaforico-simbolică, alegorică și parabolică, simbolică, arhetipală, chiar de sugestie mitică uneori). Și dacă definițiile „conotației” gravitează în jurul *semnificatului denotativ* tratat ca semnificant al acestuia, atunci e poate de înțeles și cum

e posibil ca o *textură* realist-denotativă, metonimică etc. să întemeieze, ea, solid, firesc, un posibil decupaj (selecții, plus resemantizare, la un al doilea nivel de reliefuri – izotopii) care să ne apară ca structură realist-conotativă, simbolică, alegorică (parabolică), cu destule rezonanțe arhetipale și iradiieri mitic-embematice.

Cine citește *Ion* cu ochii minții deschiși spre ambele niveluri ale *rebrenienei poetici a dublei coerențe*, va întrevedea în setea țărănească de pământuri „nu numai un produs al condiționării social-economice la dimensiunile proprii ei în satul românesc din Ardealul unui anumit timp istoric, ci și ceva comparabil cu monumentalitatea și vigoarea marilor predicate epice narative, din vechile epopei și saga (din care – câmpurile semantice – axe ale cuceririi războinice și al celeilalte-cuceriri, erotice, interfera mereu, chiar și când, compozițional-cronologic, alternează), în existența strivită – de toți ceilalți și de toate ale lumii ei – a Anei, în realismul imediat „cenușiu” al imaginii unei astfel de vieți va distinge, în filigram, „desenul” epurat al rectitudinii tragice, de o excepțională, aproape miraculoasă puritate estetică, după cum nu va ignora nici implicațiile psihoanalitice ale unor „portrete”, ca George, popa Pământuf, Savista – oloaga, și nici valoarea de metaforă – „alunecată”, deviată – a vitalității, a energiei vitale, pe care o au deopotrivă, „hora” țărănească, dar și scenele de violență, atât de blamate cândva de Nicolae Iorga. Și, întorcând „privirea” cititorului spre adâncurile arhetipale, violența (ba chiar, uneori, sălbăticia, cvasibestialitatea, ca în paginile hărțuirii reciproce Vasile Baciuc – Ion, prin intermediul Anei lăsată „greă” de Ion și bătută de amândoi bărbații, alungată, repetat, de la unul la celălalt), asprimea și întunecarea cotidianului țărănesc, în imediatul „literii” lui, îndârjirea, pătimașă, în creșterea, după ritmurile „licitației epice” (E.M. Forster, *Aspecte ale romanului*), organizarea, configurarea liniilor caracterologice și de destine în confruntare (și inter-modelare, inclusiv deformare), înmănuncherea lor în „desenul” sintetizator al unei *drame* țărănești – toate acestea nu trimit la esențele unor individualități, existențe și destine, văzute ca manifestări ale unor *energii* ce se întâlnesc, se ciocnesc, unele cad, însă toate poartă cu ele, în chiar elanul lor și inevitabilă scadență a unei „stingeri”, a inexorabilei curbe descendente, metaforică reprezentare a *morții*? Nu implică. Rebreanu în scena, de mare densitate simbolică, a sărutării pământului, din *Ion*, și suflul stilizat al setei instinctuale de „pământuri” (*nu a avea* care afirmă o energie, o formă de vitalitate, fie ea și primară), și conotații erotizante, „libidinale” deviate, freudiene (ogorul-ibovnică, însă, nu mai puțin și „țărâna” în care, prin moarte, ne întoarcem (negrul, de doliu, al mâinilor lui Ion, mânjite de pământul umed, „jilav”)? Toate aceste sugestii, stau ele oare „dincolo de realism” sau, dimpotrivă, sunt de nedesprins din structura, complexă estetic, al *adevărului*, a *marelui realism* rebrenian? Și, alături de simboluri-„substantiv” (între ele, în *Ion*, cel mai premiant și mai amplu modulat ca arhitectură semantică, a sugestiilor, a conotațiilor – „pământul”, izvor de rodnicie, în orizontul mitic, arhetipal, de eros cosmic, în „rama” căruia soarele și cerul

ploilor înseninează Gee, Terra, dar, nu foarte departe de scala amplitudinii lui semantice, și altele: jocul („hora”), violența (bătăile – „duelul”), „cuptorul” (loc al seducției Anei, fulgerând o clipă, în „rezumatul” vieții Anei, înainte ca ea să-și ia viața, cu conotații freudiene neîndoelnice: foc, căldură, cavitare cu sugestii sexuale, totodată numita „gură neagră”, ansamblul evocând o străveche, arhetipală, confraternitate simbolică: Eros și Thanatos), simboluri-verb, în genere, mai rar puse în evidență, însă frecvente și importante în orchestrarea celui de-al doilea nivel de coerență, *vizionar-realistă, metaforică, cvasimitică*, de pildă nașterea copilului în câmp, într-o atmosferă aspră (nu rudimentară) și severă, de majestate liniară a supremelor și fundamentalelor experiențe și acte, predicate umane. Pagini de o tulburătoare artă rebreniană a înălțării (estetice) nu prin „adaosuri”, menite să împodobească, să celebreze, ci, exact la polul opus, ca demers poetic, transfigurator, printr-o radicală cutezanță estetică a *denudării*, a „regresiunii” spre esențial, spre arhetipalul atemporal, *ca și cum* Ana s-ar confunda cu imaginea aurală, adamică, a primei femei născătoare de viață, cu aureolă mistică neștirbită a acestei întâietăți, a acestei purități originare, de miracolul tulburător, grație cărui o astfel de scenă, de aspră viață țărănească (interpretabilă, desigur, – dar la ce nivel *de artă?* – și feminist-protestatar sau sociologic, „critic” etc.) se încarcă, însă fără cea mai mică tentativă de a-i „sublinia” cumva un astfel de potențial simbolic, de o adâncă rezonanță arhetipală venind dinspre câmpul semantic universal, de antropologic „temei”, al Marii Mume. Ori, alt exemplu, clipa premergătoare sinuciderii Anei, în interiorul de grajd în care pătrunde o „pată” de lumină solară și „zvонul” unui cîrîpît de vrăbîi, în timp ce în imediata proximitate a eroinei se aude, se și simte răsuflarea caldă a Joanei, a vacii: trei ipostaze ultime, de o maximă simplitate și de o secretă coerență în decupajul (selecția) și sintaxa (combinatorie, alăturarea lor), receptate din unghiul cuiva care e gata să părăsească lumea și viața și, de aici, din acest „prag” ultim, definitiv, ireversibil, ne face să simțim ceva esențial în triada unor atât de modeste înfățișări ale realului (lumina – cosmică, divină, neastîmpărul, mișcarea, „glasurile” mici, de mărunte viețuitoare, răsuflarea caldă a unui animal – în unele culturi divinizat – amintind parcă de ieslea nou-născutului Iisus etc. și sugerând, poate, de asemenea, o „idee” de reîntoarcere, prin moarte, într-un cosmic pînătece matern, al biunivocului ciclu viață–moarte), care solicită trei simțiri pe canalele cărora eroina comunică final cu viața (văz – auz – impresie tactilă). Rebreanu dă scenei o „tăietură” magistrală, de încorporare – în aceste ultime imagini, percepții –, în fiecare din ele, ca și în legăturile lor, a unei sfințenii liniare, profundă și ireductibilă a vieții, potențată estetic, reliefată nu prin literaturizare propriu-zisă, „poetizare”, artificioasă, retorică liricizantă etc., ci, dimpotrivă cu un gest creator admirabil în simplitatea-i esențială deschizătoare de drum spre esență, în decizia-i austeră, printr-o degajare a adâncurilor arhetipale, transfigurator simbolic pe calea, rarism urmată în literatura modernă a lumii, și în fond mult mai grea, a *denudării*,

a *degajării* de accidental și de efemer, pentru a capta ceva etern și adânc omenesc, fără a-i sacrifica însă vreunei esențe abstracte concretețea imaginii, vibrația caldă, trăită (nu uscăciunea „ideii”), în care se lasă ghicită figura arhetipală, fără vârstă, a uneia dintre marile experiențe omenesti. Marele realism are în el și valențe estetice deschizătoare de altfel de perspective esențializatoare, monumental „epice” sau simbolice și arhetipale, de sugestie și irizare alegorică, cvasimitică.

Și nu altfel se petrec lucrurile cu ceea ce, părând a fi *dincolo de* „realism”, este *de fapt* chiar în miezul realismului bogat, complex și profund rebrenian, și în celelalte capodopere ale romancierului. Dar asta e altă – pentru altădată – „poveste”.

UN ROMANCIER EUROPEAN ȘI CRITICUL SĂU DE LA DUNĂRE

MIRCEA POPOVICI

Gândul asocierii celor doi, în articolul de față, pleacă de la câteva elemente sentimentale. Pentru Rebreanu, ca și pentru Streinu, luna noiembrie este într-un anumit fel semnificativă: romancierul se naște la 27 ale lunii în 1885, iar criticul moare la 26 noiembrie 1970. Diferența de vârstă între ei este de 17 ani, Vladimir Streinu născându-se în 1902. Ei se vor cunoaște abia în 1921, pe când Rebreanu dăduse literaturii române pe *Ion*, Streinu fiind abia student. Într-o tabletă din revista „Luceafărul”, semnat „distinguo”, romancierul este prezentat de critic la vârsta sa de 36 de ani, la fel de înălbit și statuar ca și în preajma morții. Frecventau amândoi atât cenaclul lui Lovinescu, cât și cel al lui Dragomirescu de la Ateneul Român. Ambele cenacluri consumau foarte multă poezie și totuși Rebreanu era un ascultător cuminte, nefăcând comentarii, acest gen literar interesându-l mai puțin. El era prezent în ambele cenacluri, datorită simpatiei și dragostei ce o nutrea față de scriitori. De aceea titlul articolului sus citat este *Liviu Rebreanu*, bunul confrate. Era confratele tuturor scriitorilor, cu toate că în ambele locuri erau dispute provocate de modernismul lovinescian, contrar viziunii clasice a poeziei din tabăra Dragomirescu. *Niciodată*, spune Streinu, *romancierul nu a vorbit de rău pe vreun scriitor, indiferent din ce tabără făceau parte*.

Familia Rebreanu a oferit la Cluj, Academiei, un număr de 1689 volume, din care 556 poartă subtile dedicații făcute de autori. Există scriitori minori, dar și numeroase personalități ale timpului. În acest catalog am găsit și două cărți semnate de Vladimir Streinu. Pe cartea *Clasicii noștri*, vol. 1, „Casa Școalelor”, el scria „domnului Liviu Rebreanu cu admirație neatinsă și prietenia destul de încărcată a autorului”; pe pagina de gardă a volumului *Pagini de critică literară* se scrie: „Domnului Liviu Rebreanu, romancierul european, omagiul unui critic de la Dunăre”. Evident că din această discuție mi-am însușit titlul acestei comunicări.

În monografia semnată de Serafim Duicu (1977) închinată lui Vl. Streinu, găsesc o fotografie relevantă cu privire la relația dintre ei. Rebreanu este flancat de Șerban Cioculescu și Vladimir Streinu. Sunt toți trei într-o foarte bună dispoziție, într-un moment fotografic încă necunoscut – o lansare de carte, o pauză de cenaclu ori pauză de act teatral? Este același Rebreanu. Fără de vârstă, iar cei doi desigur deloc studenți. Asemenea ansambluri fotografice se vor regăsi doar la marile amiciții de breaslă. Afirmam la început anumite asemănări sau coincidențe în biografia lor. La câteva zile după moartea romancierului, o serie de gazetari l-au acuzat pe Rebreanu că a trădat țărănimea

năsăudeană, că a fost plin de onoruri berlineze și decorații naziste, că s-a îmbogățit din țărâtime etc. Finalul acestor acuzații era îngrozitor: a făcut bine că a murit (!). Soarta a făcut ca toți acești detractori să fie, la rândul lor, urmăriți, lipsiți de libertate, morți prin închisori. Toate aceste triste întâmplări pot fi citite în admirabila carte a Anei Selejan, *Trădarea intelectualilor* (Sibiu, 1992).

Vladimir Streinu, fiind mai tânăr, va avea și el parte de calomniile contemporanilor săi, ce i-au făcut viața imposibilă: licențieri, degradări, umilințe, condiție fizică precară, ce i-au adus sfârșitul, după o sumară reabilitare. Pentru posteritate, el apare curat moralmente și se integrează printre personalitățile de frunte ale criticii literare românești.

Dar mai sunt și niște motive sentimentale ce m-au făcut să-i alătur pe cei doi scriitori. De Rebreanu mă leagă indirect faptul că l-am pregătit cât se poate de corect pentru examenul de bacalaureat, avându-l ca autor preferat, așa cum se cerea. Mai târziu, la momentul morții sale, mă aflu la numai 200 de metri de locuința sa de la Valea Mare. Venisem într-o permisie de pe front la părinții mei evacuați în preajmă; am știut de moartea romancierului, dar n-am îndrăznit, datorită timidității mele, ca să mă apropiu de catafalc: un necunoscut închinându-se celui mai important scriitor.

De profesorul Streinu eram însă legat prin prezența mea la cenaclurile ce le prezida, la cenaclul „Lovinescu”, dar și prin colaborarea mea la revista „Kalende”. La sfatul lui, am participat la concursul editurii Fundației Regale și în 1945 am luat premiul de poezie pentru volumul *Izvoare*. Am stat atât cât era posibil pe lângă marele critic, împreună cu Constantin Tonegaru, Mihail Crama, amintind data morții, dar și alți damnați, declarați ulterior de culturnici ca fiind persona non grata. Am fost huliți, ostracizați, eliminați din biblioteci, unii au murit, alții au fost numai închiși. Eram lotul de scriitori numiți ulterior „generația pierdută”. Câțiva au emigrat și toți am tăcut, intrând într-un con de umbră. Personal eu am tăcut 40 de ani, așteptând revenirea la normal.

În cele ce urmează vreau să evidențiez opiniile criticului cu privire la opera literară a marelui Rebreanu. Vladimir Streinu s-a ocupat cam de toți scriitorii timpului său, dar a avut anumite preferințe, și mă refer la Ibrăileanu, Holban, Aderca, H. Papadat Bengescu etc. Mai subliniez că atunci când Streinu s-a aplecat asupra operei rebreniene, romancierul își încheiase aproape întreaga sa operă. Așa s-a făcut că a putut să-și facă o opinie globală asupra scriitorului.

Și Streinu ajunge parțial la părerea, deja formată în rândul criticilor, că opera lui Rebreanu este de două nivele de realizare. Romanele *Adam și Eva*, *Ciuleandra*, *Crăișorul* ori *Jar* sunt, după părerea criticului, de rol secund. Înclină a crede că și *Pădurea spânzuraților* ar fi de categoria a doua, dar îi găsește o calitate, aceea a adâncirii problemelor psihologice ale eroilor, trecând astfel romanul în categoria întâi. Obsesia și fazele îmbolnăvirii sufletești a personajului ridică valoarea romanului, devine cap de serie, lăsând

în urmă *Dona Alba* lui Gib Mihăescu. În plus, Streinu remarcă perfectibilitatea epică a eroilor din *Pădurea spânzuraților*, ceea ce adaugă romanului noi valențe.

Gorila, ca roman, este considerat de critic o carte de plan secund, dar cu acea calitate de a întregi literar societatea românească atât de bine subliniată în romanul *Ion*. Monstrul Pahonțu este în colecția Stanică din *Enigma Otiliei*, Dinu Păturică ori *Tănase Scatiu*. În final doar *Ciuleandra*, *Crăișorul* ori *Amândoi* rămân cu rol secundar. Prin această categorisire, de fapt, criticul a dorit și a subliniat doar excepționala înzestrare de romancier a lui Liviu Rebreanu, dar mai ales ca romancier al lumii rurale.

Romanul *Amândoi* a fost declarat de romancier, la apariția cărții, drept un roman polițist. Dar Streinu nu-l consideră întru totul așa, pentru că acțiunea este plasată într-un oraș patriarhal, Pitești, oraș fără mister la acea vreme, urbanizat prin clișee fotografice; n-ar fi un loc unde pot încolți mistere polițiste, iar eroi ca Ciufu, Solomia ori Dăniloiu sunt simple scheme omenești ce nu pot susține situații extraordinare. Chiar și judecătorul de instrucție apare ca un detectiv închipuit, intoxicat de literatura polițistă. Streinu afirmă cu tărie că în literatură nici Hortensia Papadat Bengescu, nici Camil Petrescu, dar nici Proust sau Joyce n-ar fi putut scrie romane polițiste, pentru că aceștia vânează doar infinitesimalul psihologic. Romanul polițist e pentru deliciul cititorilor.

După cum Balzac a fost declarat romancierul miciei burghezii, Streinu îl consideră pe Rebreanu romancierul țărânimii. Cât privește pe eroine, ca de exemplu Solomia, ea este un fel de Florica a lui Ion. Criticul le observă farmecul deosebit, făcând din aceste personaje un ideal statornic de viață, de feminitate.

Romanul *Adam și Eva*, atât de iubit de Rebreanu, după declarația criticului, are o construcție de pagodă, pe când *Ciuleandra*, romanul demenței prin simularea demenței la Puiu Frangulea, este un roman psihologic. El amintește de eroul nuvelei *Gândul* de Leonid Andreev, cu zone sufletești necontrolabile, puternice impresii și elemente veriste.

La puțină vreme după apariția romanului *Adam și Eva*, Rebreanu apare cu romanul *Crăișorul*, pe care Streinu îl consideră o trecere de la romanul psihologic la cel istoric, rezultând foarte pregnantă psihologia mulțimilor, de altfel specialitate a romancierului, dovedită în *Răscoala*. În fine, vorbind de romanele *Jar* ori *Gorila*, criticul demonstrează că romancierul este într-o continuă întrecere de a nu se repeta, fapt comun la toate romanele din eșalonul doi. Spune textual criticul: „variația este valoarea de sumă prin care operele minore mai sus arătate își remunerează în grup slăbiciunile particulare” și conchide că acest câștig echivalează estetic cu un mare roman izbutit. Pentru Streinu, varietatea creează vioiciune, adaptarea și dezadaptarea lesnicioasă de la o formă de roman, la alta. Criticul își pune următoarea întrebare: cum se face că romancierul, atât de bine caracterizat, se poate totuși manifesta liber față de fiecare operă anterioară și deci față de sine? Răspunsul îl vede în structura obiectivă a lui Rebreanu.

Nu veți găsi observațiile lui Streinu la romanele *Ion* și *Răscoala*. Ar fi interesantă părerea criticului referitoare la aceste două romane fundamentale. A fost o omisiune, ori o anumită tactică? Înclin a crede supoziția a doua. Criticul este convins de valoarea națională și universală a acestor romane. A considerat că nu este necesar să se alăture unui cor întreg de autori de critică, care au văzut în ele supremația rebreniană. Oare mai trebuia ca să vină și Streinu ca să descopere alte frumuseți dintr-o operă perfectă? Scopul principal al lui Vladimir Streinu a fost ca să ridice la nivelul primului eșalon toate romanele clasate în general de critică a fi de rândul doi. Gestul este în totalitate un act de cultură ce nu-l poate face decât un critic important asupra unui romancier de excepție.

DEBUTUL LUI LIVIU REBREANU ÎN PRESA BUCUREȘTEANĂ

IACOB BUTA

„... un visător cu capul plin și cu buzunarele goale” (1) hotărât să plece în România, de care își lega mari visuri. Așa era și Rebreanu după demisia din armată. Faptul e demonstrat și documentar și prin romanele *Ion* și *Răscoala*, romane în care personajul Titu Herdelea ilustrează, de fapt, începuturile lui Liviu Rebreanu. „Din clipa când dorința vagă de-a trece dincolo s-a transformat într-o pasiune (...), năzuințele i se păreau mai prețioase și mai dragi ca o comoară nestimată”. (2) Năzuințele lui Rebreanu se bazau totuși pe ceva. Intrase, prin corespondență, în legătură cu Mihail Dragomirescu și spera că odată ajuns în București criticul îl va ajuta. Și lucrurile s-au desfășurat conform speranțelor, ceea ce însă nu l-a scutit de „o epocă grea, de luptă dârză cu mizeria și pasiunea de scriitor”. (3) Căci ar fi dorit să se ocupe doar de literatură, dar din literatură nu se prea putea trăi în București. Și atunci „grijile obișnuite ale vieții trec pe primul plan, obligându-l pe scriitor să cedeze în fața gazetarului”. (4) Nu abandonează totuși creația. Frecvența cenaclul condus de Mihail Dragomirescu și debutează în 25 octombrie 1909, în „Convorbiri critice”, cu nuvela *Volbura dragostei*. În cursul anului următor va publica în aceeași revistă și alte nuvele: *Proștii*, *Culcușul*, *Golanii* și *Dintele*. Criticul are grija să îi ceară mereu să nu abandoneze literatura. Gazetăria îl domină, totuși, și urmărindu-i devenirea ca gazetar lui Rebreanu aș spune că faptul nu se datorează doar nevoilor materiale, ci și convingerii că informarea celor din regat cu aspecte ale vieții românilor de peste munți e datoria sa. Și, în principal, aceasta a fost contribuția sa publicistică în perioada la care ne referim, adică în anii 1909-1910.

Înainte însă de a ajunge la acest aspect, se cuvine să zăbovim o clipă asupra a ceea ce se consideră a fi antecedentele publicistice ale lui Rebreanu. Greșeala vine din faptul că se pornește de la un memoriu adresat de Rebreanu oficialităților române atunci când era arestat la Văcărești, memoriu în care – încercând să împiedice extrădarea sa – Rebreanu invocă activitatea publicistică la „Lupta” din Budapesta și la „Revista Bistriței”, activitate ce ar fi fost considerată de maghiari ca „agitație împotriva statului”, (5) și i-ar fi adus neplăceri, inclusiv darea în judecată. Problema e lămurită – cred – definitiv de către domnul Niculae Gheran care, cercetând publicațiile invocate de Rebreanu, constată că nu există nici măcar inițialele acestuia în respectivele publicații, deci nu avea cum să fie urmărit în justiție. Dar afirmațiile lui Rebreanu din memoriu urmau să „sensibilizeze sentimentele naționale ale ispravnicilor vremii, deloc impresionați că *supusul ungur* le era frate”. (6)

Dacă o colaborare cu cele două publicații era doar invenția lui Rebreanu, activitatea publicistică reală, desfășurată din 1909 până în anul morții (1944), face dovada unui harnic publicist. Rebreanu și-a intitulat generic articolele *Însemnări de-o zi* și aproximativ o mie au fost cuprinse în volumul 16 al ediției critice a operei lui Rebreanu, ediție realizată de domnul Niculae Gheran.

Activitatea de publicist a lui Rebreanu începe imediat după sosirea sa în București. Mihail Dragomirescu îl recomandă ziarului „Ordinea”, ziar înființat în 1907, la 23 noiembrie, ca ziar conservator. În ianuarie 1908 Partidul Conservator se scindează și, sub conducerea lui Take Ionescu, se formează o grupare ce va transforma ziarul în „organ conservator-democrat”. Mihail Dragomirescu este membru al noului partid și își folosește influența în sprijinirea lui Rebreanu, care primește astfel o slujbă. La „Ordinea” i se încredințează o rubrică privitoare la viața românilor de sub ocupație străină. Era foarte potrivit și folositor intereselor ziarului, căci, cunoscând limbile maghiară și germană, pe lângă franceză și italiană, și – evident – româna, Rebreanu va putea cerceta și presa în limbile maghiară și germană din Transilvania, Ungaria, Bucovina și Germania, din care va prelua și prelucra știri. E vorba mai ales de „Lupta”, „Unirea”, „Gazeta Transilvaniei”, dar și de „Țara noastră”, „Tribuna”, „Patria” (Cernăuți), „Frankfurter Zeitung” etc. Transfigurarea artistică a începuturilor sale publicistice o găsim în romanul Răscoala, unde Titu Herdelea este angajat la „Drapelul”, ziar pe care nu îl cunoștea și pe care îl consideră, după o primă documentare, „idiot, gol și fad ca un discurs parlamentar”. (7) Rebreanu va colabora la „Ordinea” în perioada 6 noiembrie 1909, când îi apare primul articol, 6 martie 1910, când publică aici ultimul articol. A publicat în 25 de numere 27 de articole. În numărul 617, din 15 ianuarie 1910, a publicat două articole, amândouă reprezentând preluări după „Lupta”, publicație de dincolo de munți, iar în numărul 588, din 6 decembrie 1909, publică, de asemenea, două articole. Pentru ca tabloul de activității sale publicistice din această perioadă să fie complet, trebuie spus că în 7 februarie 1910, când mai era colaborator la „Ordinea”, a publicat în „Falanga literară și artistică”, la rubrica „Arabescuri”, articolul „Eleganța”. Faptul se datorește numirii lui Rebreanu, de către același Mihail Dragomirescu, ca secretar de redacție la nou înființata publicație, așa cum îi încredințase și secretariatul literar la „Convorbiri critice” între decembrie 1909 și martie 1910, când a intervenit incidentul cu autoritățile maghiare.

Două precizări se impun privind perioada exactă a colaborării la „Ordinea”. Prima se referă la o confuzie ce s-a produs datorită faptului că încă din august 1909 au apărut în „Ordinea” articole semnate „Liviū”. Acest nume continuă să apară în tot cursul anului 1910. Analizând deosebirile stilistice și relaționând diferite articole, domnul Niculae Gheran lămurește probleme: „Liviū” nu este Rebreanu, ci Constantin Graur (1980-1940). A doua precizare explică, dar numai parțial – cred eu –, motivul încetării colaborării lui Rebreanu la „Ordinea”. E vorba de faptul că la 15 februarie 1910 Rebreanu e arestat la

București, la cererea autorităților maghiare. Și după arestarea lui îi apar însă trei articole în „Ordinea”. E vorba de articolele „Noul partid guvernamental al Ungariei”, din 16 februarie 1910, semnat cu inițialele *l-r*; „Grădinele de copii”, 20 februarie 1910, semnat Grachus și „Scoale speciale, scoale normale (preparandiale) și seminariile (teologice)”, din 6 martie 1910, semnat tot Grachus. Știut fiind faptul că Mihail Dragomirescu îl vizita în închisoarea Văcărești, înțelegem că prin el și-a transmis Rebreanu articolele. Dar extrădarea s-a produs abia la 19 iunie. De ce atunci colaborarea încetează la 6 martie 1910? În închisoarea de la Gyula avea dreptul să scrie și să citească, dar nu avea acces la ziare. (Acesta e încă un argument, dacă mai era nevoie, că activitatea publică fusese cea care a deranjat autoritățile maghiare și care a făcut să se ceară arestarea și extrădarea lui, sub pretextul delapidării unei sume, și aceasta după ce cazul fusese închis cu doi ani înainte.) Revenind la perioada închisorii, se știe că, la Gyula, a fost preocupat și de traduceri, și de creația originală. Să fie această creație originală motivul încetării colaborării la „Ordinea” și în perioada Văcărești? E posibil, căci, așa cum arătam mai sus, în 1910, din februarie până în decembrie, i-au apărut în „Convorbiri critice” mai multe nuvele.

Tematic, articolele (cele 27 de la „Ordinea”) se grupează astfel: trei articole au teme diverse și sunt ocazionale, zece articole se referă la criza politică din Ungaria – criză ce s-a manifestat la sfârșitul anului 1909 și începutul anului 1910 –, iar celelalte paisprezece articole se ocupă de soarta românilor care trăiau în afara granițelor politice ale României aceluși timp. Articolele ocazionale sunt: „Modernismul”, publicat în 6 ianuarie 1910; „Cometa”, articol publicat în 27 ianuarie 1910; și „Inaugurarea localului Societății Scriitorilor Români”, publicat la rubrica „Litere. Știință. Artă” în ziua de 9 februarie 1910. Primul articol asupra căruia merită să poposim este o încercare teoretică de definire a modernismului. Combătându-i pe cei ce se vor moderni cu orice preț, ca și pe cei care resping total acest curent literar, considerând modernismul ca „fenomenul distrugerii, al ruinii și al regresului”. (8) Rebreanu consideră că în artă, în literatură modernismul e „râvna de a produce valori estetice, îmbrăcate în spiritul timpului, dar cu un nivel mai înalt decât al epocii precedente”. (9) Artistul este dator să adauge „în plus ce are el” (10) la ce s-a creat valoros până atunci. Acest adaos este modernismul adevărat, „care va fi valoros, indiferent dacă se va înfățișa în hlamida romantică, în haină realistă sau în dantelă simbolistă”. (11) De observat că opera sa artistică este perfect ancorată în spiritul timpului și aceasta îi dă caracterul modern, deci acord între teorie și opera artistică. Ținând seama de faptul că publicistul Rebreanu va susține și cronică literară (mai ales dramatică), limpezirea teoretică este binevenită. Între 1912-1925 articolul a fost reluat în diferite publicații.

„Cometa” este o prelucrare după Emil Gautier, în care, mai mult decât conținutul, e de remarcat – cred – subtilitatea – ușor ironică la adresa zvonurilor alarmiste, o anume notă de detașare și capacitate de disimulare.

„Inaugurarea localului Societății Scriitorilor Români” este un reportaj în ton ușor convențional, care exprimă zbaterile scriitorilor în a se organiza împotriva „piedicilor ce se pun înadins” (12) în calea breslei lor, dar și idealurile scriitorilor

Criza politică din Ungaria este urmărită de Rebreanu cu interes în general informațiile sunt preluate din publicații de peste munți, mai ales din „Lupta” Pe măsură ce criza se adâncește, interesul pentru ea crește și frecvența articolelor pe această temă este mai mare (1909: 7 noiembrie, 10, 20, 30 decembrie; 1910: 1, 6, 12, 19 ianuarie și 6, 16 februarie). Pe măsură ce înaintază în timp, publicistul nu se mai mulțumește doar cu preluarea rece a informației, ci e tot mai evidentă atitudinea sa față de această criză. Devine tot mai evident că interesul special privind lupta politică din Ungaria merge spre încercarea de a descifra soarta naționalităților din Ungaria, mai ales a românilor din Transilvania. Făcând pronosticuri privind rezolvarea crizei, Rebreanu încearcă să examineze politica maghiară viitoare față de români. Dincolo de cuvinte, dincolo de idei, descifrăm luciditate în analiză și tremur al sufletului la gândul că soarta românilor nu se va îmbunătăți. Rebreanu „devine” sfătuitoarea din regat al Partidului Național Român din Ungaria, care – crede el – trebuie să facă un joc politic inteligent pentru a obține unele concesii pentru români.

Din cele zece articole pe această temă, cinci cu supratitlul „Cronica externă”, șapte sunt semnate cu inițialele ortografice cu litere mici: *l-r*. Două articole sunt nesemnate (cele din 30 decembrie 1909 și 12 ianuarie 1910), fie dintr-o scăpare la tipografie, fie că sunt bazate aproape exclusiv pe presa străină. Oricum, ele nu sunt susceptibile de a stârni reacția autorităților maghiare mai mult decât cele semnate cu inițiale sau decât primul articol semnat *l. Rebreanu*. Apariția lui *l* în loc de *L* poate fi greșeală sau intenție. Intuia poate tânărul publicist că ar putea avea neplăceri pentru atitudinea sa față de autoritățile maghiare. Era doar cetățean maghiar, chiar dacă „de buze române”. (13) Sau poate tocmai de aceea. Oricum, faptele ce au urmat dovedesc că intuiția sa era mai corectă, că prudența, atâta câtă a fost, era motivată.

Atâta câtă a fost. Căci intervine „imprudența” sincerității. Cel mai substanțial capitol îl constituie cel ce se ocupă de soarta românilor ce trăiau în afara granițelor politice ale României din acel timp. Ca număr articolele sunt paisprezece, dar treisprezece dintre ele se ocupă de soarta românilor ardeleni, al paisprezecelea având titlul „Desconsiderarea neamului românesc în Bucovina”. O măsură de relativă prudență își ia Rebreanu prin semnături. Din cele 14 articole, 3 sunt nesemnate, unul e semnat *Liviu Rebreanu*, două sunt semnate cu inițialele minuscule *l-r*, iar 8 sunt semnate cu pseudonimul *Grachus* în diferite variante ortografice (*Gr.*, *Grachus*, *Gracchus*). Desigur, acest pseudonim are valențe justițiare, evidente mai ales dacă ne reamintim că articolele retrospective vorbesc de soarta românilor ardeleni. Valențele justițiare se evidențiază și din titlurile articolelor, cât și din titlul rubricii.

Primul articol publicat de Rebreanu în „Ordinea” se cheamă „De la românii subjugăți”. Acest titlu de articol devine, începând cu 18 noiembrie 1909, titlu de rubrică, titlu care cunoaște câteva variante: „De la românii subjugăți” – două articole, „De la românii de peste munți” – două articole, „De la românii subjugăți din Ungaria” – un articol și „De la românii subjugăți de unguri” – patru articole. Variantele formale nu modifică esența. Iar esența lor pornește parcă din sufletul primit de Titu Herdelea din romanul Răscoala de la Roșu „Gazetarul trebuie să-și păstreze virgina facultate de a protesta și a biciui neconținut”. (14) Toate articolele lui Rebreanu pe această temă sunt protestatare și biciuitoare.

Articolul privitor la soarta românilor din Bucovina e singular. Nu înseamnă însă că pe autor nu-l preocupa soarta acestor frați, dar evită în general să viziteze Curtea din Viena, pe care o dorea în ajutorul românilor, și a celor din Transilvania.

În articolele care vorbesc despre românii transilvăneni, se vede chiar o atitudine ușor curtenitoare față de Curtea din Viena, „parcă și Coroana ar sta pe gânduri să reîntoarcă pe guvernanții șoviniști la punerea în practică a legii”. (15) Aceste articole au în vedere soarta generală a românilor (două articole), soarta personalităților care apără românismul (cinci articole), problemele presei (două articole) și problemele școlii (patru articole). Publicistul insistă pe ideea că legea din 1868 este acum defavorabilă naționalităților, dar în aplicarea ei intervin aspecte care o fac insuportabilă pentru acestea. Ea prevedea că funcționarii statului care lucrează în ținuturile locuite de români să cunoască limba română, hotărârile autorităților să se comunice și în românește, iar în școlile „poporale” să se învețe în primii ani în limba maternă. Dar aceste prevederi sunt încălcate de administrație, iar autoritățile manifestă o grabă suspectă în modificarea sau completarea legii, modificări apărând în 1878, 1891, 1893, 1907. Cu fiecare nouă modificare, caracterul antiromânesc al „Legii naționalităților” e tot mai evident. Actele oficiale se eliberează doar în limba maghiară, presa românească din Transilvania este prigonită. Rebreanu ia atitudine. Recurgând la stilul telegrafic, în articolul „Prigonirile presei românești din Ungaria” (publicat în 2 decembrie 1909), enumeră publicațiile care aveau de suferit din cauza orientării oficiale. Pe de altă parte, Rebreanu îi portretizează cu admirație pe cei care au curajul de a-i apăra pe români, de a le arăta doleanțele și interesele. E vorba de dr. Augustin Bunea, de deputatul român Lucaci, de scriitorul Andrei Bârsan, de poetul Octavian Goga.

Durerea cea mai adâncă a lui Rebreanu este pricinuită de soarta școlilor din Transilvania. Mai ales prin școală încearcă autoritățile maghiare distrugerea limbii române, a spiritualității românești. Vorbind despre legea de tristă celebritate a lui Apponyi, Rebreanu o numește „draconică”. În baza ei instruirea copiilor e obligatoriu să înceapă în maghiară, iar școlilor întreținute de colectivitățile românești li se pun tot mai multe piedici. Ba chiar se impune de către stat înființarea „azilelor de copii”, cu scopul de-naționalizării românilor. Tonul lui Rebreanu este la început unul neutru, de constatare,

dar treptat devine tot mai participativ. Trăirile sale de acum (privind soarta românilor) vor pătrunde în romanul Ion. Rebreanu trăiește osteneala amară pe care o va pune în sufletul învățătorului Herdelea, dar și răbufnirea fățișă pe care preotul Belciug o va manifesta în fața pretențiilor absurde ale inspectorului Horvat. Tânărul Rebreanu cunoaște acum viața, trăiește acum sentimentele pe care le va pune în sufletul viitoarelor sale personaje. Ziaristul analizează situația din toate treptele învățământului din Transilvania: grădinițe, școli de stat și comunale, școli speciale, normale și seminarii teologice. El recurge când la statistici oficiale, când la fapte concrete, din diferite localități transilvănene, analizându-le comparativ. Adresându-se românilor din Regat, Rebreanu îi fletează, făcând apel la sentimentele lor naționale, sau îi apostrofează, chemându-i pe toți la responsabilitate: „Români, să ne deșteptăm din somnolența națională ce pare a ne fi copleșit”. (16)

În limbajul publicisticii lui Rebreanu din această perioadă se remarcă o evoluție de la o abundență de termeni populari și regionali (*a se jelui, a se nizu, rezolvire, ofarlire, nesmintit, să determineze, să repeteze* etc.) la o stilizare, la o modernizare într-un ritm susținut. Cum va fi sunat, la început, fraza lui Rebreanu în urechea bucureșteanului de rând? Nu pentru că bucureșteanul ar fi fost un om subțire, rafinat, un subtil vorbitor de limbă, ci pentru că e cosmopolit. Un rol deosebit în evoluția limbajului lui Rebreanu l-au avut, de bună seamă, lecturile serioase din această perioadă. (A se vedea în acest sens volumul *Caiete*, apărut în 1974, la Editura „Dacia” din Cluj-Napoca.)

Stilul publicistului Rebreanu nu strălucește, este în general sobru (stil impus și de aspectele prezentate), dar nu lipsesc unele nuanțe, subliniate mai sus. Oricum, lipsa exercițiului este evidentă: dificultățile oricărui început nu lipsesc. Mai important este însă rolul publicisticii în formarea viitorului prozator. Ce i-a dat lui Rebreanu gazetăria? Mai întâi o anume precizie a limbajului, atât de necesară în creația artistică obiectivă. Apoi, o bună cunoaștere a realităților sociale și politice, și aceasta fundamentală în creația realistă, mai ales că scriitorul a urmărit să creeze viața și a plecat, în creație, mereu de la faptul concret, pe care apoi l-a transfigurat artistic. Publicistica i-a dat apoi lui Rebreanu prilejul de a-și exprima solidaritatea cu neamul său. Publicistica întregeste, deci, imaginea lui Rebreanu, între publicist și romancier fiind atâtea legături. (Ediția a V-a, 1995).

RĂFUIALA ȘI ION: O PSIHOLOGIE A CRIMEI

DAN PRAHASE

Moto:

„Nici când! Așa cum Marea Neagră, Iago,
Nu face cale-ntoarsă, ci-și îndreaptă
Gerosu-i val, năvalnicu-i puhoi
Mereu spre Helespont și Propontida,
La fel și gândul meu setos de sânge,
Cu pas cumplit, nu va privi-napoi,
Nici dragostea el n-are s-o mai simtă
Decât atunci când oarba răzbunare
Îi va-nghiți.”

(William Shakespeare: *Othello* [III; 3])¹.

Introducere

Este indiscutabil că oglindirea vieții satului românesc reprezintă una dintre preocupările de frunte în opera lui Liviu Rebreanu. În studiul de față vom încerca să abordăm acest subiect, și anume referitor la comparația între nuvela *Răfuiala* și romanul *Ion*.

Deoarece subiectele celor două proze amintite sunt foarte bine cunoscute, nu le vom mai povesti, ci vom trece direct la abordarea critică a lor. După cum remarca foarte bine Niculae Gheran, există numeroase puncte în proza rebreniană în care se realizează contactul între nuvelistică și roman. Nuvele conțin prototipuri de personaje și, mai mult, în ele apar și situații a căror atmosferă se strecoară în romane². De asemenea, Niculae Gheran sesizează că avem de-a face cu „o adevărată migrație a personajelor care, nu o dată, părăsesc chenarele nuvelei și pătrund în roman. Trecerea poate fi observată și de la o nuvelă la alta, relevând parcă nevoia de spațiu, de întindere, caracteristică prozatorului”³. Aceste personaje care migrează (dar și altele) își au originea în personaje reale, întâlnite de către scriitor în timpul vieții sale.

Au existat, într-adevăr, mari critici care au minimalizat până la a nega prezența unor „semințe” ale romanelor în nuvelistica rebreniană. Îi putem întâlni aici pe George Călinescu și pe Eugen Lovinescu. Astfel, George Călinescu scria: „Că ar fi trebuit să se prevadă în nuvelistica lui Liviu Rebreanu considerabila creație de mai târziu, e lucru discutabil”⁴. Și mai departe considera că „azi descoperim în această nuvelistică liniile operei mature”⁵, pentru a concluziona că „*Ion* este pânza enormă, ieșită din aceste dibuiri de detaliu”⁶. Pe de altă parte, Eugen Lovinescu afirma: „Adevărata situație literară a d-lui

Rebreanu începe de după război, o dată cu *Ion*. Nimic din ce a publicat înainte nu ne putea face să prevedem admirabila dezvoltare a acestui talent”⁷.

Pare destul de clar că există în mod cert o legătură intimă între nuvelele autorului (și spunem asta gândindu-ne chiar la cele de început) și romanele care îi vor conferi strălucirea de mai târziu. Credem că foarte bine pune în evidență această legătură organică Niculae Gheran, care afirmă că: „spiritul de continuitate care omogenizează întreaga sa producție epică constă tocmai în aceea că în nuvelistica de debut el își exercită capacitatea de a surprinde în evenimentul de natură strict individuală sau familială esența unui fenomen social de amplă rezonanță. Ceea ce Rebreanu însuși credea a fi, după propria-i expresie, „duhul eticist” caracteristic propriilor sale nuvele nu este altceva decât urmărirea modului în care un anumit impuls de ordin pasional, condiționat de o mentalitate primară, se convertește în practica relațiilor sociale într-o forță esențialmente distructivă. Sau, dimpotrivă, o anumită trăsătură de conștiință, rezultată tocmai din practica relațiilor sociale, se convertește, la rândul ei, într-o pasiune oarbă”⁸. Și mai departe, Niculae Gheran consideră că o viziune de acest tip cu privire la relațiile stabilite între destinul individual și cel social se regăsește ca o caracteristică, atât pentru nuvele cât și pentru romane⁹. Din ceea ce se poate observa, modul în care Liviu Rebreanu înțelege și concepe trecerea individualului în social și reciproc este comun nuvelor și romanelor sale. Din acest punct de vedere, pentru Niculae Gheran „pasiunea oarbă devine distructivă nu atât prin ea însăși ci prin modul în care este deviată, de la direcția ce i-a fost impusă de natură, datorită alienării omului de propria sa esență în viața socială”¹⁰.

În mod cert, legătura între nuvela *Răfuiala* și romanul *Ion* este neîndoieabilă. La această legătură ne vom referi acum, și anume vom privi cele două proze rebreniene din punct de vedere al crimelor săvârșite în final. Reamintim – deși nu credem că ar mai fi cazul – că în nuvelă Tănase Ursu este ucis prin sugrumare de către Toma Lotru, iar în roman George Bulbuc îl omoară pe Ion Pop al Glanetașului prin lovituri date cu sapa.

Crimele văzute sub lupa psihologiei judiciare

Să încercăm să-i privim puțin pe cei doi criminali (Toma Lotru și George Bulbuc) din punct de vedere al psihologiei judiciare. Numeroși autori au propus criterii pentru clasificarea personalității criminale.

Astfel, din punct de vedere al gradului de conștientizare și control al comportamentului criminal, avem¹¹:

- *infractori normali*;
- *infractori anormali*.

Un alt criteriu este cel legat de tendința de a repeta acțiunile criminale. Aici deosebim:

- *infractori recidiviști*;
- *infractori nerecidiviști*.

Apoi, dacă utilizăm drept criteriu gradul de pregătire infracțională, avem:

- *infractori ocazionali*;
- *infractori de carieră*.

Este evident că Toma Lotru și George Bulbuc sunt, din punct de vedere al *infracțiunii de crimă*, *infractori normali*, *nerecidiști* și *ocazionali*. Într-adevăr, conform prozelor rebreniene specificate, cei doi sunt conștienți când comit crimele, nu au mai comis alte crime și comit crimele cu ocazia unor situații speciale (respectiv gelozia extremă). Ei nu sunt infractori de carieră, ci oameni obișnuiți ce participă mai mult sau mai puțin activ la viața comunităților rurale respective.

Lewis Yablonski – în cartea sa *Criminology. Crime and criminality*, Harper Collins Publishers, New York, 1990, cap. V, reluat fiind într-o sursă la care am avut acces¹² – clasifică în patru secțiuni categoriile de criminali, în funcție de modalitatea în care personalitatea infractorului afectează comportamentul său criminal. Astfel, avem:

- *criminali socializați*;
- *criminali neurotici*;
- *criminali psihotici*;
- *criminali sociopați*.

Să discutăm pe scurt fiecare categorie în parte.

Criminalii socializați: este vorba despre acei criminali care prezintă tulburări emoționale într-o măsură mult mai mare decât oricare altă persoană ce nu a comis infracțiuni. La ei criminalitatea apare ca rezultat al impactului contextului social în cadrul căruia preiau și asimilează valori și reguli deviante.¹³

Criminalii neurotici: avem de-a face cu criminalii ce comit, în general, acte infracționale ca urmare a compulsiunilor neurotice. Comparativ cu psihoticul, neuroticul nu percepe lumea într-un mod distorsionat ci, în plus – ceea ce le este caracteristic neuroticilor – el este conștient că există ceva rău cu privire la gândirea și comportarea lui, că este ceva în neregulă cu el în sens negativ. Anxietatea (adică starea de teamă, de neliniște) este simptomul principal al nevrozei. Anxietatea – în conformitate și cu psihiatrii – se poate manifesta direct sau indirect; se poate exprima sub forma unor manifestări ca: orbire, surzenie, frica inexplicabilă de unele obiecte sau situații, istovire etc., sau sub forma unor activități compulsive, ca și săvârșirea unor infracțiuni de tipul piromaniei, cleptomaniei, furtului din magazine etc. În consecință, putem concluziona că acești criminali neurotici sunt indivizi ce devin criminali datorită sau ca urmare a distorsiunilor personalității, precum și ca urmare a distorsiunilor percepțiilor asupra lumii ce-i înconjoară¹⁴.

Criminalii psihotici: aici vorbim de indivizi cu dezordine grave de personalitate. Ei dispun de o percepție total distorsionată asupra societății și lumii înconjurătoare. Nu-și planifică crimele – în comparație cu *criminalii socializați* – dar, cu toate acestea, datorită faptului ca privesc distorsionat realitatea și au o gândire înșelătoare și iluzorie, pot comite

crime. Prezintă înclinație spre acte de violență, inclusiv spre ucidere, și pot săvârși actele antisociale cele mai lipsite de sens și mai bizare¹⁵.

Criminalii sociopați: caracteristic lor este o personalitate egocentrică. Nu au compasiune față de alții sau o au limitată. Prezintă mari tulburări de caracter și, ca urmare, pot să victimizeze ușor pe alții doar cu un minim sentiment de vinovăție sau anxietate¹⁶.

Conform clasificării lui Lewis Yablonski, Toma Lotru este un *criminal neurotic*. Spuneam că principalul sindrom al nevrozei se poate manifesta și prin *frica inexplicabilă de anumite situații*. De exemplu, aici putem aminti: pânda lui Toma în grădină pentru a surprinde posibila venire a lui Tănase, așteptarea chinuitoare de la nuntă în legătură cu venirea aceluiasi Tănase Ursu. Am văzut că, tipic *neuroticului* este conștientizarea că există ceva rău cu privire la gândirea și la comportamentul lui. În cazul lui Toma Lotru: „Și așa hoinărea neîntrerupt, când pe urmele lui, când pe urmele ei, totdeauna degeaba. Din toate alergăturile aceste n-a putut scoate nimic... Se chinuia și se frământa, nemaiștiind de ce să se apuce, simțind numai curat că o mână vrăjmașă îl împinge tot înainte și că îmboldirea aceasta nu-i lasă odihnă”¹⁷. Iar în scena crimei: „Simțea cum îi clocotește sângele ca într-o căldare. Și un glas îl îndemna mereu dinlăuntru”¹⁸.

În cazul *criminalilor neurotici*, am precizat că ei sunt indivizi care devin criminali în urma distorsiunilor personalității, precum și datorită distorsiunilor percepțiilor asupra lumii ce-i înconjoară. La Toma Lotru avem asemenea manifestări: „Și de-acum încolo tot cheful i s-a dus, ca și când i l-ar fi luat cineva cu mâna. Fața i se încruntă repede, apoi i se îngălbeni ca unui mort. În zăpăceala ce-l cuprinsese, se ridică fără veste, cu gândul să iasă afară, dar, rușinat de slăbiciunea aceasta, se grămădi îndată iarăși pe laviță”¹⁹. Apoi, mai departe: „Toma ședea într-un ungher, dus pe gânduri. Fața lui era buhăită, ochii ieșiți din orbite, părea că trage de moarte. Ședea așa, cu privirile țintă în gol, iar înaintea lui puhoiul de oameni se frământau, cotindu-se cu nepăsare”²⁰. Și mai departe, în timp ce Tănase și Rafila dansează: „Lui Toma i se părea că toată lumea e scăldată în sânge, că toate se tulbură și se schimbă într-o uriașă baltă mohorâtă”²¹. În scena crimei, zăpada scârțâie „sub tălpile lor, ca și cobitul unei păsări a morții”²².

Să vedem ce se întâmplă în cazul lui George Bulbuc.

După ce George află de la Savista că Ion umblă după Florica, își amintește de privirea lui Ion de la nunta lui cu Florica: ochii „înfiți ca niște lipitori în Florica. Ochii aceștia dârji, aprinși și tulburi îl spăimântară și parcă îi spuseră că dintr-înșii pornește primejdia”²³. Atunci George se bucurase deoarece avusese conflicte chiar dure cu Ion, și acum Florica era soția sa dar, cu toate acestea, teama nu i se împrăstiasă nici după ce băuse „de dușcă un pahar de rachiu”²⁴. În cele din urmă George hotărâse să nu se mai sinchisească de privirile lui Ion.

Acum, George este șocat de rememorarea acelei priviri și se hotărăște să-l omoare pe Ion, dacă acesta va umbla după Florica.

Aparent, atitudinea lui George față de Ion nu se va schimba în rău odată cu trecerea timpului. Adică: îl primește în continuare în casă, vorbesc și râd împreună dar, în sinea sa, George îi purta ură „și râvnea să-l prindă, să se răfuiască. Îi era frică și lui de răfuiala dorită și totuși o căuta”²⁵. Frica și nerăbdarea legate de răfuială se manifestă în scenele premergătoare crimei, ca niște semne ale unei boli: „George tremura în car ca și când l-ar fi zgribulit frigurile. De vorbea, îi dărdăiau dinții”²⁶. Aproape asemănător cu Toma Lotru în scenele de pândă, el intră ca un hoț prin porumbiște, prin grădinița din față și apoi ajunge în ogradă și în casă. Ca și Toma Lotru cu puțin înainte de crimă, și lui George îi este foarte cald înainte de a ajunge acasă. Cu toate acestea, când George se întinde în pat lângă Florica, este „un sloi de gheață”²⁷.

În legătură cu temerile lui George și gelozia sa legată de Ion, să nu uităm că acestea s-au manifestat și când în cauză era Ana, și nu Florica. Astfel, în prima noapte de dragoste dintre Ion și Ana, George a stat de veghe în șanț de când se întunecase – deci îl văzuse pe Ion intrând! – și până la plecarea lui Ion (imediat după al doilea cântat al cocoșilor), spre a se convinge de relația dintre cei doi amanți²⁸.

În ceea ce privește distorsiunile percepțiilor asupra lumii, la întoarcere noaptea prin porumbiște, casa sa i se pare lui George „nepăsătoare și tăcută ca o matahală moartă”²⁹, iar broaștele orăcăie „urât într-o întrecere ațățătoare...”³⁰; în sfârșit, după ce-l lovește a doua oară pe Ion, lui George i se pare că „tot întunecul s-ar fi schimbat, dintr-o dată, într-o baltă de sânge închegat, care-l asmuțea”³¹.

Deosebirea față de Toma Lotru este că Liviu Rebreanu nu ni-l înfățișează pe George ca pe un om *conștient* că există ceva rău privitor la gândirea și comportarea lui, legat de plănuirea uciderii lui Ion. George este călăuzit doar de gelozie și nu-și pune problema (după ce fusese informat de Savista) că ar putea rezolva altfel decât prin violență – dusă până la crimă – conflictul de natură erotică cu Ion. Am făcut precizarea legată de discuțiile cu Savista pentru că, după cum se știe, la nunta sa George își propusese să ignore pasiunea lui Ion pentru Florica. În aceste condiții, poate că am merge prea departe dacă l-am clasifica pe George drept un *criminal neurotic tipic* și lăsăm clasificarea lui în seama specialiștilor în domeniu.

Să revenim la clasificarea infractorilor după gradul de pregătire infracțională³². Referindu-ne la criminali, avem (conform lui L. Yablonski):

- *criminali situaționali*;
- *criminali de carieră*.

După cum se poate lesne deduce, *criminalii situaționali* sunt cei întâmplători, ocazionali (în general). Caracteristicile lor de bază sunt:

1. Individul se vede confruntat cu o problemă, cu o situație ce impune acțiunea.
2. Individul alege acțiune care, însă, constituie o încălcare a legii.
3. Individul este prins, arestat, condamnat și i se atribuie statutul de criminal.

4. Până ce a comis infracțiunea, individul – categorisit acum drept criminal – s-a supus sistemului normativ stabilit în societate³³.

În cazul nostru, se vede că Toma Lotru se încadrează la punctele 1, 2 și 4 (și asta deoarece finalul nuvelei *Răfuiala* nu ne spune ce s-a mai întâmplat după crimă), iar George Bulbuc se regăsește la toate cele patru caracteristici.

Dacă luăm drept criteriu caracteristicile contextuale, deosebim trei tipuri de infractori:

a. *Infractori datorită unor situații emoționale* (și aici amintim ca exemplu crima făptuită din motive de gelozie sau crima pasională etc.);

b. *Infractori datorită unor situații financiare* (de exemplu delapidări, falsificări, fraude etc.);

c. *Infractori datorită unor situații politice*³⁴.

Este evident pentru toată lumea că asasinatele care i-au avut ca victime pe Tănase Ursu și, respectiv pe Ion Pop al Glanetașului sunt cauzate de o situație emoțională, în cazul nostru de gelozie.

Să urmărim acum o altă sistematizare, și anume clasificarea crimelor prin violență. Yablonski deosebește patru tipuri de structuri de violență, după cum urmează³⁵:

1. *Violența legală, aprobată, rațională* (se întâlnește, de exemplu, la soldați în război, la participanții la unele sporturi agresive ca box, judo etc., la cadrele de poliție);

2. *Violența ilegală, aprobată, rațională*; în acest caz, un rol esențial îl joacă sancțiunea și suportul social. Spre exemplu, mulți au tendința de a aproba violența pe care un soț înșelat o manifestă asupra concubinului soției și, chiar dacă această violență se finalizează uneori cu crimă, această „regulă nescrisă” are un suport larg. Drept un alt exemplu ni se dă răspunsul la insulte și la acțiunile în care se pătează onoarea cuiva. În fine, putem aminti agresivitatea cu care o soție răspunde împotriva soțului ei, în cazul în care acesta terorizează familia³⁶;

3. *Violența ilegală, neaprobată, rațională*. Aici se au în vedere faptele ilegale, neaprobate, dar în care se poate întâlni o anumită rațiune (dacă o putem numi așa!) legată de contextul actului infracțional. Drept exemplu, se amintesc infracțiuni comise în scopul unor câștiguri materiale și/sau financiare;

4. *Violența ilegală, neaprobată, irațională*. În acest caz avem crimele lipsite de sens, cele bizare³⁷.

Nu trebuie să ne socotim prea mult pentru ne da seama de faptul că, urmând această clasificare, crimele comise de către Toma Lotru și, respectiv George Bulbuc se înscriu clar la secțiunea *violență ilegală, aprobată, rațională*.

Să discutăm acum și despre cele două victime, din punct de vedere al psihologiei judiciare. Ne referim la Tănase Ursu (în *Răfuiala*) și la Ion Pop al Glanetașului (în romanul *Ion*). Mai întâi ne referim la clasificarea lui A. Karmen, pe care acesta o face în *Crime Victims. An Introduction to Victimology*, Brooks/Cole Publishing Company, Pacific Grove, California, 1990, p. 120-150, după cum precizează sursa noastră³⁸. Criteriul folosit la

clasificare este discriminarea victimelor în raport cu gradul lor de responsabilitate în comiterea infracțiunilor și, de asemenea, reacția socială în raport cu acestea. Așadar, A. Karmen deosebește:

1. *Victime acuzate;*
2. *Victime apărute.*

În clasa *victimelor acuzate* se întâlnesc victimele contra cărora există dovezi că ele împart, în forme diferențiate, responsabilitatea cu persoana infractoare. Mai concret, aceste categorii de victime pot avea față de infractori o comportare de *facilitare*, de *precipitare* și de *provocare*.

Clasa *victimelor apărute* cuprinde acele victime față de care nu există nici o dovadă sau vreun argument că ar avea vreo vină sau că ar fi avut legături cu persoana infractoare înainte ca infracțiunea să se fi petrecut³⁹.

Este clar că atât Tănase Ursu cât și Ion intră în categoria *victimelor acuzate*, deoarece ambele cunoșteau infractorii (erau chiar prieteni cu ei!) și, prin comportamentul lor, au avut o *atitudine provocatoare* – zicem noi – față de aceștia.

Acum vom discuta despre o clasificare extrem de folositoare și de valoroasă din punct de vedere științific. Ne referim la clasificarea pe care o face Stephen Schafer în *Victimology*, Reston Publ. Comp. Reston, Virginia, 1977, după cum ne informează sursa noastră⁴⁰. Criteriul: gradele de participare și de răspundere ale victimei în actul de comitere a infracțiunii. În consecință, Stephen Schafer găsește șapte clase de victime, după cum urmează:

a. *Victime care înainte de comiterea infracțiunii nu au avut legături cu infractorul.* Acesta din urmă și victima „sunt reuniți” aleatoriu în locul unde se comite infracțiunea. Exemplul oferit de specialiști: infractorul ce jefuiește o bancă și căruia îi cade victimă funcționarul de la ghișeu⁴¹;

b. *Victime provocatoare.* Acestea sunt cele care, înainte de a ajunge în postură de victimă, au făcut ceva (fie conștient, fie inconștient) care nu i-a convenit infractorului. Adică: fie s-au purtat arogant cu viitorul infractor, fie nu și-au respectat o promisiune solemnă față de acesta, fie au intrat în relații de amor cu iubita infractorului etc.⁴²;

c. *Victime care precipită declanșarea acțiunii infractorului.* Chiar dacă nu au existat legături anterioare între infractor și victimă, aceasta din urmă are un comportament ce favorizează tendința infractorului de a trece la acțiune. Ca exemplu: femeia care – fiind și costumată în mod provocator – circulă seara prin locuri puțin frecventate, persoana care trânteste portiera la mașină, dar uită să o încuie⁴³;

d. *Victime slabe sub aspect biologic.* Aici intră persoane la care se manifestă slăbiciuni din punct de vedere fizic și/sau psihic. Ele intră ușor în postura de victimă;

e. *Victime slabe din punct de vedere social.* Întâlnim aici persoane care au o religie pe care comunitatea o privește cu ostilitate sau persoane ce fac parte din unele grupuri minoritare pe criterii etnice;

f. *Victime autovictimizate*. Sunt persoanele care „reuşesc” să orienteze agresiunea spre propria persoană. Amintim aici: actul suicidal (despre care am vorbit într-o lucrare anterioară⁴⁴), cartoforia, drogomanii etc.;

g. *Victime politice*. Aici apar persoane care au de suferit pentru opţiunile şi convingerile lor politice, chiar dacă aceste opţiuni şi convingeri nu se manifestă prin acţiuni directe⁴⁵.

Tănase Ursu şi Ion intră în categoria *victimelor provocatoare* deoarece, probabil chiar fiind conştienţi de posibilele reacţii dure ale soţilor celor două femei (Rafila, respectiv Florica), nu țin cont de acestea şi se expun crimelor. Despre Ion ştim că fusese avertizat de către Florica:

„– Dacă află George, ne omoară! zise Florica foarte încet, fără a-l privi.

Ion scrâşni, încât pe femeie o trecu un fior”⁴⁶.

Tănase Ursu ar fi trebuit să se autosizeze de pericol din atitudinea lui Toma la nuntă, dar dorul de Rafila îi moleşteşte raţiunea.

Lucian Raicu remarcă, legat de crima înfăptuită asupra lui Ion, un aspect interesant. Astfel, Ion vine la întâlnirea sa cu Florica din noaptea fatală ameţit de băutură. Conform conceperii romanului, este normal să fie ameţit deoarece, dacă nu ar fi fost în această stare, omorârea sa de către George ar fi însemnat crearea unei situaţii mai puţin credibile decât este cea din roman. Aceasta deoarece Ion n-ar fi putut să cadă decât în condiţii de inegalitate⁴⁷. Să ne amintim că George nu-l putuse birui pe Ion când se bătuseră la cârciumă⁴⁸.

Alexandru Piru observă faptul că Ion este ucis de sapa lui George sub ferestrele Floricăi şi abia acum, când energia eroului a fost consumată în întregime, se poate trece la încheierea romanului⁴⁹.

Interesant şi tragic totodată este faptul că Ion este ucis tocmai cu sapa, unealtă specializată în lucrul pământului (iată şi o legătură cu obsesia pământului!).

Tănase Ursu şi Ion: doi ţapi ispăşitori în lumea rurală

Pentru a dezvolta această idee, ar trebui mai întâi să discutăm pe larg despre *realismul tragic rebrenian*. Spre a nu ne abate totuşi prea mult de la tema strictă a lucrării, vom puncta doar câteva idei de bază, care ne sunt necesare spre a face legătura cu conceptul de *ţap ispăşitor*.

În primul rând ar trebui să luăm în calcul sintagma de *realism tragic*. După cum spune Ion Simuţ, se pare că eseistul rus Nikolai Berdiaev a formulat pentru prima dată această sintagmă cu privire la Dostoievski, considerând că acesta din urmă a injectat în spiritul european „sensibilitatea catastrofică” asupra lumii; pe lângă aceasta, Dostoievski ar fi impus şi „problema sfârşitului”, aspecte ce ar fi dus la asumarea problemelor existenţiale, adică: viaţa şi moartea, destinul general şi cel individual⁵⁰. Este cert că Liviu Rebreanu este influenţat în proza sa de gândirea lui Dostoievski. Nicolae Balotă – reluat de Ion Simuţ – consideră tragicul ca fiind o trăsătură esenţială a realismului în romanele

Ion și Pădurea spânzuraților și relevă cu perspicacitate că izvoarele de bază de unde își trage seva tragismul rebrenian sunt date de *violență și obsesie*⁵¹. Întâmplările tragice sunt redate cu o duritate indiscutabilă, mergând până la cruzime. Și aici trebuie amintite cele două crime despre care este vorba în acest studiu: uciderea lui Ion de către George Bulbuc cu sapa, respectiv sugrumarea lui Tănase Ursu de către Toma Lotru, adică avem două perechi asasin-victimă care fuseseră chiar prieteni înainte! În plus, pentru a spori cruzimea actului criminal, Rebreanu ne oferă o imagine de-a dreptul terifiantă în *Răfuiala*: crima nu ne este prezentată în mod obișnuit, adică simplu povestită de către narator, ci ne este relatată oglindită fiind în privirea Rafiei care – lovită fiind – nu mai putea interveni: „D-aici trebuia să vadă cum învinețește Tănase în mâinile lui Toma, cum îi cade căciula din cap, cum i se îngroașe vinele pe tâmpile și pe frunte. Ea închise ochii plină de groază”⁵². Să recunoaștem, o imagine înfricoșătoare a unei crime pe măsură!

Și în romanul *Ion* avem parte – în scena crimei și după – de imagini foarte dure, desprinse parcă dintr-un „univers încrâncenat”, dacă este să folosim expresia lui Adrian Dinu Rachieru⁵³. Una din ele, luată parcă dintr-un film de groază, îl arată pe Ion plin de sânge, descoperit de Paraschiva lui Dumitru Moarcăș:

„Paraschiva răposatului Dumitru Moarcăș trecu cea dintâi pe dinaintea casei lui George, desculță, zgribulită, leopăind grăbită prin noroiul moale și rece, strângându-și năframa la gât și pe gură. Un horcăit greu o opri, ca trăznită. Se închină de spaimă, dar totuși se apropie și, printre nuiiele, văzu pe Ion plin de sânge. Începu să țipe parc-ar fi călcat-o tâlharii:

– Săriți!... Tuuulai!... Săriți...”⁵⁴.

Însă, nu doar tragicul este sursă a violenței în proza rebreniană. În foarte multe cazuri – consideră Ion Simuț – violența este rezultatul confruntării protagonistului cu *fatum*-ul, confruntare ce duce la înfrângerea nesocotitului chiar când se credea biruitor⁵⁵. Acest fapt se întâlnește în romanul *Ion*: flăcăul, după ce obține posesia pământului, dorește și posesia adevăratei sale iubite – este vorba de Florica, însă este problematic să spunem că *Ion era adevărata ei iubire!* – dar, când era sigur că va reuși s-o facă să se reorienteze spre el, este ucis de soțul ei. În *Răfuiala*, Tănase Ursu reușește – la nuntă – să stea iar de vorbă ca înainte cu Rafila, dar este imediat omorât de către soțul ei, pe drumul de întoarcere spre casă. Așadar, avem de-a face doar cu o aparentă împlinire pe plan erotic a eroilor, totul prăbușindu-se imediat în catastrofa thanatică.

Ion Simuț este de părere că sensul profund, adânc, al realismului este o altă sursă a tragicului⁵⁶. Într-adevăr, dacă este să privim eroii rebrenieni ca tipuri sociale, cel mai des ei sunt dirijați de energii și voințe în stare să iște dezordine în firescul lucrurilor, să amenințe valorile comune pe care se bazează societatea prin intermediul unor tendințe egoist-anarhice. Dar romanul realist este construit pe anihilarea acestor factori perturbatori. Leo Bersani – citat de Ion Simuț – în *Le réalisme et la peur du désir* (studiu apărut în volumul colectiv intitulat *Littérature et réalité*) afirmă că eroii dorinței sunt admiși de romanul realist pentru

a-i putea supune ceremoniilor de expulzare⁵⁷. Astfel de factori perturbatori se întâlnesc în literatura universală, de exemplu în romanele lui Stendhal (Julien Sorel în *Roșu și negru* și Fabricio del Dongo în *Mănăstirea din Parma*).

În cazul romanelor rebreniene, astfel de personaje cu dorințe răzvrătite, periculoase pentru societate întâlnim în *Ion* (Ion Pop al Glanetașului), în *Pădurea spânzuraților* (Apostol Bologa), în *Ciuleandra* (Puiu Faranga), în *Răscoala* (țărani răsculați). Situația în care se află Ion Pop al Glanetașului este evidentă. În ceea ce privește nuvelistica, ne vom mărgini doar la cazul nostru și vom spune că, prin comportamentul mai mult decât afectuos pe care-l arată soției lui Toma Lotru, Tănase Ursu se înscrie aproape pe aceleași coordonate ca și Ion Pop al Glanetașului.

În cartea sa *Violența și sacrul*, René Girard face un studiu extrem de complex al sacrificiului, vorbind despre ritualuri de sacrificiu la unele societăți aflate pe treapta de dezvoltare a primitivismului, despre mitul lui Oedip și abordarea freudiană a complexului Oedip, despre criza sacrificială, despre anumite principii și idei ale lui Claude Lévi-Strauss⁵⁸ etc. Leo Bersani dezvoltă ideile lui René Girard și afirmă că acele persoane ce refuză acceptarea limitelor impuse lor de către societate (când spune limite se referă și la înlăturarea dorințelor persoanelor) devin pentru acea societate *țapii ispășitori*. În consecință, pentru a reda societății stabilitatea, se recurge la expulzarea țapului ispășitor; acest fapt se realizează prin sacrificarea lui.

Ion Simuț aduce în discuție exemplul romanului *Ion*. Ion Pop al Glanetașului – conform analizei făcute de Silviu Angelescu (în studiul său *Roman și etnografie*) și reluată de Ion Simuț – provoacă, prin faptul că îl forțează pe Vasile Baciuc să-l accepte de ginere prin necinstirea Anei, o veritabilă dezordine din punct de vedere moral. Se produce o răsturnare a ordinii rituale a vieții⁵⁹. Faptul că Petrișor este conceput și apoi graviditatea Anei evoluează mult fără a se realiza căsătoria ei cu Ion reprezintă, din punct de vedere al mentalităților rurale, ceva anormal. În plus, după ce obține pământul dorit cu ardoare, Ion încearcă să strice căsnicia lui George cu Florica, umblând după fosta sa iubită. Evident, un alt fapt în neconcordanță vizibilă cu mentalitatea tradițională a satului. Amenințând astfel vizibil ordinea firească a lucrurilor, Ion este „sacrificat”.

Dan Mănuță, referindu-se la romanul *Ion*, remarcă introducerea alăturării moarte/jertfă. Deși vinovat, Personajul (se referă în acest caz la Ion Pop al Glanetașului) este privit în mod obișnuit ca un sacrificat. Ceilalți actori (se referă la personaje din roman) îl recunosc ca o victimă dar, simultan, îl privesc cu venerație, cu spaimă și cu ură, deoarece duce cu el neputințele și dorințele altora⁶⁰.

O discuție oarecum asemănătoare se poate face și pentru Tănase Ursu. Acesta, deși Rafila era căsătorită cu Toma Lotru, prin purtarea față de ea la nuntă și la întoarcere, pune în pericol căsnicia lui Toma. Nutrind astfel de dorințe inovate, Tănase Ursu este „sacrificat”, deși el nu ajunsese cu Rafila (după căsătoria ei! este foarte important de subliniat

acest aspect) la gradul de intimitate la care ajunsese Ion cu Florica (din nou subliniem: după căsătoria Floricăi cu George!).

Așadar, după cum remarcă Ion Simuț, dacă lucrurile sunt privite din punct de vedere metafizic, actul de sacrificare a țapului ispășitor aduce în stadiu de împlinire un destin previzibil⁶¹.

Personajele din umbră și puterea influențării

Mai întâi o precizare: vom înțelege prin *personaje din umbră* acele persoane care influențează și chiar determină evoluția eroilor principali, fără a da senzația cititorului că doresc să intre în prim-planul acțiunilor și faptelor pe care le întreprind respectivii eroi. În nuvelele și romanele rebreniene există asemenea personaje, iar noi vom discuta situațiile în cazurile lui Ion și al lui Toma Lotru.

În legătură cu romanul *Ion*, Ion Simuț consideră că există o scăpare esențială a criticilor atunci când îl înfățișează pe Ion ca fiind posedat pur și simplu de pământ. Pe lângă înclinația naturală a unui om condus de instincte, dorința lui obsesivă este puternic alimentată de către familia Herdelea și, în principal, de către învățătorul Zaharia Herdelea și de către fiul său Titu⁶². Astfel, se observă clar că proiectele pe care și le făurește Ion sunt sugerate și apoi întreținute de către cei doi. De asemenea, în momentele hotărâtoare sau în cele de derută, Ion se adresează familiei Herdelea pentru care, în fond, el este aproape un fiu adoptiv. Raționamentele – mai mult sau mai puțin logice și morale – pe care le dezvoltă Zaharia și Titu reușesc să-i dea lui Ion nesperate puncte de sprijin, adică adevărate piloane pe care tânărul țaran își va clădi faptele. În situația în care Ion este călăuzit de un impuls puternic în îndeplinirea unor fapte, i se sugerează foarte ademenitor calea pe care trebuie s-o urmeze pentru împlinirea acelor țeluri. În aceste condiții, Ion își dă seama el însuși că numai acea cale – repetăm: insinuată ademenitor! – este cea posibilă.

Minuțiozitatea cu care Liviu Rebreanu și-a construit romanul din acest punct de vedere reiese și din aranjarea caselor în sat. Astfel, la intrarea în Pripas, prima casă este a învățătorului (și nu a altcuiva!) și abia apoi urmează casa lui Alexandru Pop-Glanetașu. Dar nu vom mai insista pe dezvoltarea acestei idei, pe care o abordează foarte sistematic Ion Simuț⁶³.

Ne interesează însă scena în care Ion îi cere sfatul lui Titu Herdelea pentru a vedea cum ar putea să se căsătorească cu Florica, acum soția lui George Bulbuc. De data aceasta Titu, speriat de îndârjirea lui Ion și dându-și seama că deja a întins prea mult coarda, îl sfătuiește pe interlocutorul său să se astâmpere sau, dacă nu poate, să facă ce va ști. Rămas în mod neașteptat fără sprijinul unuia dintre „ocrotitorii săi” și forțat să ia o decizie dură de unul singur, țaranul scuipă cu scârbă și ia hotărârea fatală de a încerca s-o câștige pentru sine pe Florica cu orice mijloace⁶⁴. Iată că, deși acum Titu îl sfătuiește să fie cuminte, Ion – bulversat poate și de discuția anterioară în care Titu îl îndemnase să-l silească pe

Vasile Baciș să i-o dea pe Ana – se decide să recurgă din nou la o metodă imorală care, în final, îl aruncă în catastrofă.

O situația interesantă se întâlnește și în nuvela *Răfuiala*. Dacă în *Ion* evoluția eroului este dirijată de către Herdeleni, în nuvelă avem un singur om pe care-l vom încadra în categoria *personajelor din umbră*. Evident, ne referim la Gavrilă Boroiu. Dar să reluăm în mare o parte din evenimente.

Toma Lotru și Rafila sosesc la nuntă, iar bărbatul răsuflă ușurat pentru un timp, deoarece Tănase nu era acolo. Apoi își dă seama că fostul iubit al Rafilei va veni până la urmă, și acest gând îl roade neîncetat. La sosirea lui Tănase, Toma este apucat de friguri și amețeli, apoi nu mai are chef de petrecere și, văzând îmbujorarea soției sale și lucirile din ochii ei când îl privește pe Tănase, este cuprins parcă de un „mănunchi de foc, care-l îndeamnă și-i dă putere...”⁶⁵. Tănase simte încurcătura lui Toma dar, nedându-și seama până unde poate merge ura și furia acestuia, se comportă în continuare destul de provocator. Adică: o invită (după câteva ezitări, totuși!) pe Rafila la dans și dansează destul de languros, ca doi iubiți. Toma sesizează aceasta și i se pare „că toată lumea e scăldată în sânge, că toate se tulbură și se schimbă într-o uriașă baltă mohorâtă”⁶⁶.

În această clipă, pe umărul lui Toma se lasă o mână grea, noduroasă. Un singur bărbat vede dansul prin ochii lui Toma, un singur bărbat înțelege ce simte Toma: Gavrilă Boroiu. Portretul lui este pe măsură: este un om sălbatic la privire, cu un zâmbet batjocoritor pe față. Gavrilă pune paie pe vâlvătaia din sufletul lui Toma, cerându-i să nu-i privească pe cei doi foști iubiți. Apoi îi spune soțului uimit de această intervenție că femeia e bună spânzurată și că din ea „se trag toate fărădelegile și toate păcatele lumii...”⁶⁷. Iată un prim îndemn adresat pentru pedepsirea Rafilei, și nu a lui Tănase. Apoi încearcă să-l facă pe Toma să se decidă și, văzând nehotărârea lui, îi povestește că el și-a prins prima soție „tot așa”⁶⁸ și a strâns-o de gât pe loc. După care, foarte senin (probabil) îi spune că a stat un an în închisoare și acum e din nou aici!

Remarcăm acum că Gavrilă Boroiu îi sugerează nefericitului soț și cum să-și pedepsească nevasta! Este drept, în mod indirect, dar cât se poate de clar! Toma, șocat de cele auzite, pleacă de lângă el, iar Boroiu, spre a-l convinge definitiv, îi spune că femeia e bună spânzurată cu picioarele în sus.

Aici Liviu Rebreanu ne arată că Toma era decis asupra a ceea ce avea de gând să facă, fără să aibă nevoie de îndemnul lui Boroiu. Dimpotrivă, convins că bărbatul e vinovat, îi spune asta interlocutorului său și se liniștește. Acest fapt este foarte important! Odată cu această afirmație care-i revine aproape obsedant pe buze, credem că acum Toma începe să se decidă când și cum să acționeze. Spunem asta deoarece pare a fi prima dată când Toma judecă limpede, de la venirea lui Tănase la nuntă. În acest moment încep probabil să se cristalizeze în mintea sa procedeul și contextul înfăptuirii crimei asupra rivalului său. Ca dovadă avem faptul că el însuși îl invită pe Tănase să-i însoțească la plecarea acasă. Aici avem o altă ezitare a lui Tănase care – probabil – simte că ceva nu

e în regulă, că prea se poartă Toma prietenește cu el. Dar și această ezitare (care, dusă până la capăt și concretizată într-un refuz perfect posibil, ar fi salvat, poate, viața lui Tănase) dispare după o clipă, când o vede pe Rafila „ademenitoare ca o zână din povești”⁶⁹. Desigur, putem presupune că Tănase a ezitat și din alte pricini (poate că avea alte treburi de rezolvat etc.) dar, deoarece îi spune lui Toma că ar pleca de la nuntă, însă ar putea să și rămână în continuare, ne face să credem că el nu are o treabă anume, ci dorea să fie cât mai mult în preajma Rafilei.

Unii vor contesta, poate, importanța pe care i-o atribuim lui Boroiiu în comiterea crimei. În fond, Boroiiu îi sugerase lui Toma chiar foarte explicit s-o omoare pe Rafila, iar acesta îl va ucide pe Tănase! Este adevărat, dar ceva tot nu i se poate nega lui Gavrilă Boroiiu: instigarea clară la omor! Acest aspect este neîndoielnic! Faptul că Toma își ucide rivalul și nu soția ține de convingerile intime ale ucigașului – anume că vina o poartă bărbatul! –, după cum se precizează într-o frază pe care o vom considera drept o frază-cheie a nuvelei, din acest punct de vedere: „Degeaba îl oțelea Boroiiu, el știa ce știa”⁷⁰. În această frază și în cea imediat următoare („Și cu cât îl povățuia mai stăruitor Gavrilă, cu atât vedea mai limpede ce trebuie să facă, cu atât se întărea mai mult în gândurile lui”⁷¹) se decide numele viitoarei victime: Tănase Ursu, și nu Rafila! Iată *personajul din umbră*, personajul malefic (și poate misogin!) care decide – după părerea noastră – rezolvarea conflictului printr-un omor groaznic: Gavrilă Boroiiu! Spunem aceasta fiindcă ar fi fost posibilă – teoretic vorbind – clarificarea situației între Toma și Tănase printr-o discuție lămuritoare, printr-un scandal public sau chiar printr-o bătaie, nu neapărat printr-o crimă!

Comparativ cu cazul prezentat în *Răfuiala*, să ne amintim reacția lui George Bulbuc din romanul *Ion* la vestea că Florica „acuma umblă să-l și necinstească”⁷² după ce a scos-o din starea de sărăcie. Dacă la început George este turbat de furie la adresa soției sale, mai apoi își spune, „că Ion e capul tuturor relelor și că deci cu dânsul trebuie să se răfuiască...”⁷³. Așadar, și aici femeia este absolvită moral de orice vină (dovadă că George nici măcar nu-i reproșează ceva Floricăi după crimă!), bărbatul fiind considerat singurul vinovat!

Interesant este faptul că judecătorul cel nou din Armadia, venit să cerceteze crima înfăptuită asupra lui Ion, consideră că femeia este vinovată:

„– Credința mea este că, dacă n-ar exista femeia, n-ar mai fi nevoie de justiție criminală! zise judecătorul pe ungurește medicului și notarului, privind cu mare atenție la Florica. Femeia este începutul tuturor păcatelor!”⁷⁴.

Putem considera că, în cazul ambilor criminali la care ne referim în acest studiu, nu se poate vorbi doar de simple situații generatoare de gelozie care, accelerate fiind, duc la comitere de crime. Ne permitem ca, în acest context, să apelăm la părerea lui Virgil Bulat, care vede în nuvela *Răfuiala* „o cutremurătoare, triplă tragedie a frângerii unor destine într-o lume lipsită de mâine și orizont, și în care până și naivitatea, nebunia speranței se sancționează cu moartea”⁷⁵. Și tot el afirmă mai departe despre tragedia sângeroasă din nuvela amintită: „Triplă tragedie al cărei punct de plecare, ale cărei etape din lunga, ascunsă

evoluție până la declanșarea ireversibilă sunt măiestrit și treptat introduse de autor în desfășurarea – dealtfel restrânsă – a acțiunii propriu-zise. Notația elementului cu semnificație psihologică și mare putere de sugestie, acumularea gradată și neostentativă a motivațiilor, zbuciumul sufletească redată prin gestul care-l trădează sau (în cazul lui Toma) prin fragmente de monolog interior – toate acestea conturează o complexă și bogată viață lăuntrică, ireductibilă la simplism sau izbucnire pripită a unor instincte primitive, gregare”⁷⁶.

Psihologia femeii din triumphiul erotic

După cum afirmă Mircea Muthu, personajele feminine aflate în centrul prozelor rebreniene accelerează mersul spre fatalitate, contribuind decisiv la împingerea eroului înspre sfârșitul său fizic⁷⁷.

În *Răfuiala*, eroina care declanșează catastrofa aparține unui tip aparte de femeie, și anume femeia care, datorită statutului ei social, este silită să se mărite împotriva glasului inimii sale, sau nu se poate mărita cu persoana pe care ar dori-o. Rebreanu a introdus acest tip de femeie și în alte proze ale sale, ca de exemplu: Ileana (în *Hora morții*), Anișoara (în *Cântecul lebedei*), eroina – semnificativ anonimă, după cum spune Virgil Bulat⁷⁸ – (în *Nevasta*), Mădălina (în *Ciuleandra*), asta referitor la măritișul cu un alt bărbat decât cel iubit. În ceea ce privește fata care nu se poate mărita cu omul dorit, amintim: Saveta (în *Ofilire*), Minodora (în *Cântecul iubirii*), Liana Rosmarin (în *Jar*). O schemă erotică relativ asemănătoare apare în *Talerii* (unde Todosia este curtată și „luată” pentru salbă și pentru amărâtul ei de avut) și în *A murit o femeie...* (unde doamna Zapa, fosta guvernanta italiană, nici măcar nu-și pune problema că ar putea să se căsătorească cu inginerul Burcuș, deoarece el este căsătorit).

Virgil Bulat remarcă faptul că în nuvela *Răfuiala*, „Rebreanu oferă cu minuție și finețe o mulțime de amănunte din comportamentul supus al Rafilei, de la măritarea ei și până în momentul în care se află iar, la joc, în brațele lui Tănase, când supunerea față de Toma încetează”⁷⁹. Și, mai departe: „o investigație psihanalistă ar dispune de suficiente indicii pentru a descoperi o oarecare voluptate în supunerea Rafilei. Aceasta pomind dealtfel de la adevărul general-uman potrivit căruia cu cât omul (femeia) suferă mai mult și conștientizează suferința, cu atât autocompasiunea i-o amplifică, iar stoicismul, puterea de sacrificiu cu care este îndurată (obligat fiind la acestea) sporește sentimentul propriei nobleți, trăit cu voluptatea amintită”⁸⁰.

Așadar, am putea presupune că Rafila, în cazul în care n-ar fi avut loc crima, ar fi devenit treptat ceea ce a devenit Anișoara din *Cântecul lebedei*! Adică o soție supusă, cuminte, făcându-și datoria, dar care nu l-ar fi iubit niciodată pe Toma Lotru. Însă este greu de crezut că Toma ar fi trecut ușor peste conștientizarea faptului că, de fapt, adevărata iubire a soției sale este un alt bărbat. Credem că Toma nu ar fi avut stăpânirea de sine și puterea de a șterge totul cu buretele, calități pe care le are soțul Anișoarei⁸¹.

Situația stă puțin diferit în cazul romanului *Ion*. Florica, fata văduvei lui Maxim, arde de nerăbdare să se mărite. Pentru ea este problematic să spunem că există „marea iubire” sau, cel puțin, așa reiese din roman. Ea a umblat cu Ion, cu George Bulbuc, apoi cu Nicolae Tătaru, până când s-a măritat cu George. Spre a ne convinge că Ion nu reprezenta pentru ea decât, probabil, o variantă ca oricare alta, să-i urmărim reacția imediat după ce este pețită de către George:

„Florica se topea de fericire. Nu nădăjduse ea niciodată norocul să o ia feciorul unui „bocotan” ca Toma Bulbuc. Cum împlinise douăzeci de ani și, afară de niște boarfe, zestre n-aducea, s-ar fi agățat bucuroasă de oricine, numai să se vadă la casa ei”⁸².

Și, cu toate că era în culmea fericirii și că George n-o înșeală, Florica îl încornorează pe acesta cu Ion!

Așadar, Florica este o femeie oportunistă, care se îndreaptă acolo unde i se pare că se simte mia bine, fără a-și bate capul prea mult cu morala și cu „curătenia” căsniciei. Evident, ea rămâne un personaj central în roman, dar nu degajă forța psihologică pe care o detectăm în comportamentul Rafilei.

Tensiunea nunților țărănești

Un ultim aspect la care ne vom referi în acest studiu este legat de problema nunții țărănești. Avem redate un astfel de eveniment în *Răfuiala* și două în romanul *Ion* (nunțile lui Ion cu Ana și, respectiv a lui George cu Florica). Ei bine, toate cele trei fericite ceremonii se caracterizează prin tensiuni și violențe înăbușite, prin dorințe ascunse și vinovate, mai mult sau mai puțin camuflate. Despre nunta la care participă Toma Lotru, Rafila și Tănase Ursu am tot discutat: e un eveniment fericit – teoretic vorbind! – la care are loc o instigare la crimă, o plănuire de crimă și apoi, la sfârșit, crima înseși! Tot în *Răfuiala* ne este amintită cununia lui Toma cu Rafila, cununie la care Rafila și-a continuat șuvoiul de lacrimi început atunci când a făcut tocmeala cu viitorul său soț. De fapt, plânsetul disperat al Rafilei când sta cu Toma în fața altarului a molipsit toate femeile din biserică, așa încât se putea spune: „Mai mult a semănat cununia aceea a prohod decât a nuntă...”⁸³. Și totuși, lui Toma nu-i păsa de aceasta, deși acele lacrimi erau departe de a fi de fericire!

În romanul *Ion* avem mai întâi nunta lui Ion cu Ana. Acolo, Ion nu-și poate stăpâni dragostea față de Florica și o strânge în brațe. Acest lucru aduce o imensă amărăciune în sufletul Anei, care își presimte continuarea vieții nenorocite. În consecință, izbucnește într-un plâns amar, tratat cu nepăsare de Ion.

Nunta lui George cu Florica este tensionată și ea. George este profund neliniștit de privirile lacome și îndârjite pe care Ion le aruncă proaspetei sale neveste. La rândul ei, Ana este cuprinsă – datorită faptului că sesizează această situație – de rușine, transformată apoi în greață și chiar mai rău: „I se părea că toată lumea, cu tot ce e într-însa, se scufundă în niște ape tulburi, atât de murdare încât scârba singură plutește deasupra ei ca o iazmă

otrăvitoare. Închidea ochii și totuși vedea neîncetat apa spre care o împingea o mână grea, ca spre un liman care spală urmele și părerile de rău”⁸⁴. În zori, la întoarcerea spre casă, îi spune lui Ion că se va omorî. Reacția furioasă și apoi nepăsătoare a bărbatului o fac pe Ana să ia cu adevărat decizia fatală de a se sinucide.

Să remarcăm un aspect ciudat. În structurarea celor două proze pe care le analizăm, Liviu Rebreanu fixează, în cadrul revenirilor acasă de la nunți, două evenimente înfrigorante: unul este crima înfăptuită de către Toma Lotru, celălalt este reprezentat de decizia Anei de a se omorî. Stranie această împletire a unui eveniment fericit cu unul morbid!

Aceste nunți țărănești pe care le-am discutat anterior sunt – după cum am mai precizat – nunți puternic tensionate, nunți care, prin reacțiile unora dintre protagoniștii lor, vor cântări decisiv în desfășurarea ulterioară a evenimentelor. În orice caz, nu întâlnim aici, spre exemplu, veselia lipsită de griji din *Nunta Zamferei* a lui George Coșbuc și nici atmosfera emoționantă, surâzătoare și șăgalnică a nunții din *Călin* (*File din poveste*), frumosul basm eminescian.

Încheiere

După ce într-o lucrare precedentă am abordat – ca o lucrare de sinteză – problematica sinistră a *sinuciderii* în proza lui Liviu Rebreanu, studiul de față încearcă să abordeze un alt aspect tenebros al psihologiei din opera rebreniană, și anume *crima*. Am mers doar pe două cazuri concrete, spre a face o discuție mai pe larg. Concluzia este clară: chiar și în acest segment înfricoșător, și anume *psihologia crimei*, Liviu Rebreanu dovedește, din punct de vedere al „preparării” prozelor sale, o pregătire cu nimic mai prejos de cea a marilor autori universal recunoscuți.

Note

1. William Shakespeare, *Othello*. În: *Opere*, vol. VIII, București, 1960, p. 284.
2. Nicolae Gheran, *Tânărul Rebreanu*, București, 1986, p. 339.
3. *Ibidem*, p. 340.
4. George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, 1982, p. 731.
5. *Ibidem*, p. 731.
6. *Ibidem*, p. 731.
7. Eugen Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. III, București, 1981, p. 241.
8. Nicolae Gheran, *op.cit.*, p. 347-348.
9. *Ibidem*, p. 348.
10. *Ibidem*, p. 349.
11. Nicolae Mitrofan, Voicu Zdrenghia, Tudorel Butoi, *Psihologie judiciară*, București, 1994, p. 57.
12. *Ibidem*, p. 57 nota 79 și text.
13. *Ibidem*, p. 57.
14. *Ibidem*, p. 57-58.
15. *Ibidem*, p. 58.

16. *Ibidem*, p. 58.
17. Liviu Rebreanu, *Răfuiala*. În: *Opere*, vol. 1, *Nuvele*, 1968, p. 22.
18. *Ibidem*, p. 34.
19. *Ibidem*, p. 28.
20. *Ibidem*, p. 29.
21. *Ibidem*, p. 31.
22. *Ibidem*, p. 33.
23. Idem, *Ion*. În: *Opere*, vol. 4. *Ion*, 1970, p. 438.
24. *Ibidem*, p. 438.
25. *Ibidem*, p. 520.
26. *Ibidem*, p. 536.
27. *Ibidem*, p. 538.
28. *Ibidem*, p. 195.
29. *Ibidem*, p. 537.
30. *Ibidem*, p. 537.
31. *Ibidem*, p. 540.
32. Nicolae Mitrofan și colab., *op.cit.*, p. 61.
33. *Ibidem*, p. 61.
34. *Ibidem*, p. 61.
35. *Ibidem*, p. 63.
36. *Ibidem*, p. 63.
37. *Ibidem*, p. 63.
38. *Ibidem*, p. 70 nota 4; p. 74 nota 17 și text.
39. *Ibidem*, p. 74.
40. *Ibidem*, p. 77 nota 24 și text.
41. *Ibidem*, p. 77.
42. *Ibidem*, p. 77.
43. *Ibidem*, p. 77.
44. Dan Prahase, *Câteva aspecte psihologice în proza lui Liviu Rebreanu*, în *Studii și cercetări etnoculturale*, vol. VIII, Bistrița, 2003, p. 61-102.
45. Nicolae Mitrofan și colab., *op.cit.*, p. 77-78.
46. Liviu Rebreanu, *Ion*, p. 523.
47. Lucian Raicu, *Liviu Rebreanu*, 1967, p. 80.
48. Liviu Rebreanu, *Ion*, p. 46-48.
49. Alexandru Piru, *Liviu Rebreanu*, 1965, p. 53.
50. Ion Simuț, *Rebreanu dincolo de realism*, Oradea, 1997, p. 279.
51. *Ibidem*, p. 280.
52. Liviu Rebreanu, *Răfuiala*, p. 34.
53. Adrian Dinu Rachieru, *Liviu Rebreanu – utopia erotică*, Timișoara, 1997, p. 38.
54. Liviu Rebreanu, *Ion*, p. 543-544.
55. Ion Simuț, *op.cit.*, p. 280.
56. *Ibidem*, p. 281.
57. *Ibidem*, p. 281; p. 282 nota 8; p. 284 nota 52.
58. René Girard, *Violența și sacrul*, București, 1995.
59. Ion Simuț, *op.cit.*, p. 266-267.
60. Dan Mănuță, *Liviu Rebreanu sau lumea prezumtivului*, 1995, p. 205.

61. Ion Simuț, *op.cit.*, p. 282.
62. *Ibidem*, p. 232.
63. *Ibidem*, p. 231-238.
64. Liviu Rebreanu, *Ion*, p. 518-520.
65. *Idem*, *Răfuiala*, p. 28.
66. *Ibidem*, p. 31.
67. *Ibidem*, p. 31.
68. *Ibidem*, p. 31.
69. *Ibidem*, p. 32.
70. *Ibidem*, p. 32.
71. *Ibidem*, p. 32.
72. *Idem*, *Ion*, p. 535.
73. *Ibidem*, p. 535.
74. *Idem*, *Ion*, p.547.
75. Virgil Bulat, *Postfață*. În: Liviu Rebreanu, *Răfuiala și alte nuvele*, Cluj-Napoca, 1983, p. 212.
76. *Ibidem*, p. 212-213.
77. Mircea Muthu, *Liviu Rebreanu sau paradoxul organicului*, Cluj-Napoca, 1993, p. 73.
78. Virgil Bulat, *op.cit.*, p. 219.
79. *Ibidem*, p. 220.
80. *Ibidem*, p. 220.
81. Liviu Rebreanu, *Cântecul lebedei*. În: *Opere*, vol. 2, *Nuvele*, 1968, p. 263-273.
82. *Idem*, *Ion*, p. 438.
83. *Idem*, *Răfuiala*, p. 21.
84. *Idem*, *Ion*, p. 439.

COȘBUCIANA

NECESITATEA STRINGENTĂ A UNEI „INTEGRALE” GEORGE COȘBUC

CONSTANTIN CATALANO

MARIA CATALANO

Peisajul operelor complete în arealul culturii literare la capitolul clasici este mai sărac prin absența unei ediții integrale a operei lui George Coșbuc. Dacă în 1966, cu prilejul centenarului nașterii poetului, erau făcuți primii pași de regretatul coșbucolog Gavril Scridon, prin apariția primului volum din ediția critică al seriei de *Opere alese* de la Editura Pentru Literatură, seria „Scriitori români”, căruia îi urmau celelalte volume cunoscute, acestea erau, cum am văzut, doar „alese” din volumele publicate de Coșbuc în timpul vieții ori din presa vremii.

Data fiind conjunctura politică în care aceste volume apăreau, este lesne de înțeles de ce au fost evitate anumite poezii, ori pagini de proză din acest efort, de altfel laborios, al profesorului Scridon. Într-adevăr nu sunt absente poezii care ar putea schimba ceva dintr-o perspectivă critică, dar istoricii literari au obligația de a pune la îndemâna lectorului, mai mult sau mai puțin avizat, tot ce a însemnat cuvânt scris pentru un autor sau altul.

În „Notă asupra ediției”¹ profesorul Scridon motiva apariția acestei ediții: „O ediție cuprinzătoare a operei lui Coșbuc este o veche cerință a culturii noastre. Dacă după moartea poetului, între anii 1918 și 1944, s-au publicat numeroase ediții din opera poetică originală, din proza sa literară și tălmăcirea *Divinei Comedii* a lui Dante, o ediție completă, științific organizată, n-a stat în atenția editorilor sau editurilor. Edițiile tipărite în această vreme, cu excepția volumașului *Povești în versuri* (1929), editat de pedantul filolog Nicolae Drăganu, conțineau numeroase greșeli de text. Edițiile de *Balade și idile*, *Fire de tort*, *Ziarul unui pierde-vară* și *Cântece de vitejie*, publicate de Cartea Românească, având la bază ediții îngrijite de poet, au fost tipărite superficial, comercial, fără nici o atenție la corectitudinea textului. Cu foarte serioase rezerve trebuie privite edițiile scoase de Octav Minar (cunoscut și ca autor de texte apocrife): *Vatra* (1923) și *Romanțe și cântece* (1930), care au, totuși, meritul că au pus în circulație piese originale sau traduceri – mai puțin cunoscute.”

O tentativă de reeditare a operei coșbuciene o face E. Popper în 1958.² În nota asupra ediției, autorul precizează că este vorba de o „ediție selectivă”, deoarece „caracterul colecției în care apare neîngăduind să reproducem aici nici primele încercări, nici întregul material poetic, mai mult sau mai puțin încheat, rămas în manuscris.”

Spre deosebire de G. Scridon, Popper nu folosește primele ediții ale culegerilor, ci ediția a VII-a pentru *Balade și idile*, ediția a VI-a pentru *Fire de tort*, ediția a III-a pentru *Ziarul unui pierde-vară* și doar pentru *Cântece de vitejie* ediția a II-a. Cu toate că poetul va include în ediția a II-a din *Balade și idile* poezia *Oștirile lui Alah* (care este reluată în *Cântece de vitejie*, ambele ediții, din 1904 și 1908), Popper o va reproduce în volumul din urmă; același lucru îl va face și Scridon în 1966.

Dacă vom lua cuprinsul întâiului volum din seria lui G. Scridon, volum care reeditează critic culegerea *Balade și idile*, observăm că nu folosește ediția din 1893 (prima ediție), ci ediția a II-a, din 1897, care a fost întregită cu unele poezii, cum este cazul celor patru, sau eliminate unele din cele 45 de cântece, în urma scandalului în care poetul este acuzat de plagiat de către Nicolae Lazău. Spre deosebire de ediția 1893, în cea din 1897 poetul mai include încă patru poezii: *Ex ossibus ultor*, publicată pentru prima oară sub titlul *Legendă în „Povestea vorbei”*, I, nr. 8 din 29 nov. 1896, *Cântec (Zice vodă...)* publicată în „Foaia literară”, I, din Oradea, nr. 1 din 6/18 aprilie 1897, *De pe deal*, publicată pentru prima oară în „Povestea vorbei”, I, nr. 2 din 24 oct. 1896, și *Lordul John*, publicată pentru prima oară în „Foaia interesantă”, I, București, nr. 3 din 26 ianuarie 1897, și *Oștirile lui Alah*, publicată pentru prima dată în „Epoca”, II, III, nr. 349, din 12 ianuarie 1897, și elimină unele din cele 45 de *Cântece* din ediția întâi. Gavril Scridon, pe bună dreptate, folosește cuprinsul celei de-a doua ediții și păstrează toate cele 45 de cântece din prima ediție. Poetul reia în ediția a II-a doar trei cântece: VII, cu titlul de *Cântec*, XLII, cu titlul *Pe Bistrița* și XLV, cu titlul *Toamna*.

După șase ani, în 1972, G. Scridon scoate volumul al doilea al seriei *Opere alese* la Editura „Minerva”, volum cu aparat critic ca și în primul volum în care reproduce poeziile din celelalte trei culegeri: *Fire de tort*, *Ziarul unui pierde-vară* și *Cântece de vitejie*. Coșbuc, în ediția întâi a culegerii *Fire de tort* (1896), tipărește 35 de poezii împărțite în două cicluri: „Din viață” (33 poezii) și „Din poveste” (doar 2 poezii: *Rândunica* și *Ideal*). La Popper sunt 31 poezii pentru primul ciclu și 27 pentru al doilea. Scridon, care folosește și ediția din 1897, reia de aici și poezia *Prutul*, care la Popper lipsește. Meritul deosebit îl are Scridon și pentru faptul că reproduce în aparatul critic, pe care el îl numește *Note și variante*, *Note* semnate de Coșbuc la sfârșitul volumului, un fel de notiță autobiografică, care nu au mai fost publicate de la ediția a IV-a din 1910.

Balada *Pașa Hassan* este inclusă de poet în această ediție din 1896, Popper și Scridon o cuprind în volumul *Cântece de vitejie*, motivând acest lucru, deoarece chiar poetul o cuprinde în culegerea din 1904 și următoarele.

Pentru o viitoare „integrală”, am opina să fie publicate poeziile folosindu-se în primul rând edițiile princeps, la care să se adauge notificațiile și modificările făcute de poet până la edițiile din 1918, pe care, după opinia noastră, poetul nu avea când să le mai revadă, pentru că trecea la cele veșnice în 9 mai 1918.

În 1977 apărea volumul al treilea, tot la „Minerva” cu patru capitole (deși Scridon precizează că ar fi doar două: *Din periodice* și *Postume*): *Din periodice*, *Postume*, *Cartea celor doi zbârliți și-a mai multor alți pârliți* și *Diverse*. Acest volum foarte consistent, de 657 de pagini, este rodul unei îndelungi și amănunțite cercetări a presei literare și nu numai din timpul vieții poetului, dar și a celei postume. Și aici sunt lăsate pe dinafară foarte multe poezii. La pagina 519³ suntem informați: „Din perioada începuturilor de la Năsăud se publică un număr mic de texte (cele mai multe rămânând în continuare, materiale de arhivă; ele reprezintă doar modeste exerciții școlarești). Nu reproducem nici toate poeziile publicate de poet în diferite periodice și manuale școlare”. Multe din poeziile omise din volum ar putea duce, prin republicarea lor, la un nou mod de interpretare critică a creației coșbuciene. Toate acestea ar putea fi cuprinse într-un volum separat de „opere minore”. Noi am încercat, cu volumul antologic *George Coșbuc – elevul poet*, Ed. „George Coșbuc”, Bistrița, 2001, să demonstrăm că multe din marile poeme de mai târziu își aveau matca în poezia din adolescență. Chiar dacă la Coșbuc există un soi de risipă de talent prin „fabricarea” unor poeme la comanda anumitor reviste mai puțin cunoscute, spre a fi mai bine vândute, nu de puține ori găsim în unele, în aparență ne semnificative pentru marea lui creație, adevărate comori literare tănuite. Aici un ochi critic ar avea revelații din cele mai neașteptate, iar cititorul află mai multe despre preocupările intelectuale ale poetului. Chiar Gavril Scridon întrevădea o ediție de opere complete la pagina 521⁴: „Producția poetică necuprinsă în această este fie fragmentară (fragmente dispartate risipite fără noimă în sute de file de la Fondul de manuscrise Coșbuc de la B.A.R. din București), fie lipsită de valoare literară; acest material ar putea intra, eventual, în capitole de note ale unei viitoare ediții de *opere complete* (subl.n.) ale lui George Coșbuc”.

O altă ordine cronologică, de această dată, în proză a creației coșbuciene, o face G. Scridon în volumul patru⁵. Și proza este cronologic repartizată pe patru secvențe: *Din volume*, *Din periodice*, *Varia* și *Din manuscrise*, unde, în 598 de pagini, sunt selectate 125 de scrieri în proză. Conținutul scrierilor este cel mai neașteptat pentru un poet: scrieri autobiografice, știință popularizată, chestiuni de limbă și literatură, medicină populară, folclor, pagini de istorie națională și universală, personalități naționale, combaterea superstițiilor etc. Deși numărul lecturilor este impresionant, Scridon evită peste 200 de

texte în proză, pe care le-a socotit „nesemnificative pentru gândirea și arta scriitorului”. Aceste scrieri au la bază volumele: *Versuri și proză*, volum îngrijit de Enea Hodoș, Caransebeș, 1897, în colecția „Biblioteca noastră”, *Dintr-ale neamului nostru*, Tipografia Gutenberg, Joseph Gobl, București, 1903, *Crestomație pentru toți românii*, Ed. Librăriei „C. Sfetea”, București, 1904, și *Superstițiile păgubitoare ale poporului nostru*, Institutul de arte grafice Carol Gobl, București, 1909. Pe lângă cele patru volume, a mai fost folosită colecția revistei „Albina” (1897-1916), unde Coșbuc a fost redactor și autorul a sute de scrieri în proză. Au mai fost folosite colecțiile revistelor „Vatra” (1894-1897), „Epoca”, „Povestea vorbei”, „Foaia interesantă”, „Noua revistă română”, „Șezătoarea săteanului” etc.

1982 este anul apariției volumelor V și VI⁶ (traduceri) la aceeași editură și în aceeași serie.

Volumul V cuprinde traducerea *Eneidei* lui Virgiliu, pentru care au fost folosite edițiile I și a II-a (1896 și 1898), *Mazepa* de Lord Byron (varianta din „Foița Tribunei”, Sibiu, 1888, și volumul apărut la Editura Librăriei și Tipografiei David, J. Benvenisti, București, 1896), *Antologie sanscrită* (Institutul de editură Ralian și Ignat Samitca, Craiova, fără an), *Sacontala* (Editura Librăriei C. Sfetea, București, 1897), și *Georgice* de Virgiliu (Editura Librăria Universală „Alkalay”), București, 1906.

Volumul VI are două secvențe: *Din volume* și *Din periodice*. În prima secvență este traducerea comediei lui Terențiu, *Parmeno* (*Eunuchus*) și drama *Don Carlos* a lui Fr. Schiller. Pentru prima este folosit volumul *Parmeno – comedie în cinci acte* de Publiu Terențiu Africanul. Traducere de George Coșbuc, Ed. Librăriei Socec & Co., Societate anonimă, București, 1908; pentru a doua este folosită ediția din 1910 de la Institutul de arte grafice și editură „Minerva”, în colecția „Biblioteca Teatrului Național”; în a doua serie sunt selectate 17 traduceri din adolescență și tinerețe.

„Nu includem aici (în cele două volume, *n.n.*) toate traduceri⁷ poetului; lăsăm deoparte încercări și adaptări din perioada născătoare, precum și unele texte mai puțin reușite din anii sibieni; nu cuprindem nici traduceri în proză (din diverși autori: Prosper Mérimé, Dumas-tatăl, Turgheniev ș.a., publicate în «Tribuna» și «Albina»”

Deși în volumul IV Scridon se angaja ca următoarele volume să cuprindă cronicile *Războiul pentru neatârnare...* și *Povestea unei coroane de oșel*, din 1899, iată că, surprinzător, apar traduceri. Probabil că cenzura de atunci și-a spus cuvântul.

În 1985 traduceri sunt continuate în aceeași serie de Gh. Chivu, cu *Divina Comedie*⁸ – *Infernul*. În 1988 apare, la aceeași editură, vol. VIII,⁹ cu *Purgatoriul* și *Paradisul*,

autorii ediției critice fiind tot Gh. Chivu și Alexandru Duțu. În 1989, seria este încheiată de aceeași critici, cu vol. IX,¹⁰ *Comentariu la Divina Comedie*, tot la Editura Minerva.

Pentru a suplini această lipsă de cunoaștere a operei coșbuciene, noi am încercat o reeditare a lui G. Coșbuc în antologii tematice, după cum urmează:

George Coșbuc – *poezii uitate*, Bistrița, 1990;

George Coșbuc – *povestind copiilor*, Ed. „G. Coșbuc”, Bistrița, 1994;

George Coșbuc – *poezie creștină*, Ed. Mediamira, Cluj-Napoca, 1999;

George Coșbuc – *poet de lume*, Ed. Supergraph, Cluj-Napoca, 2000;

George Coșbuc – *poezie și proză creștină* (ediția a II-a), Ed. „George Coșbuc”, Bistrița, 2000;

George Coșbuc – *elevul-poet*, Ed. „George Coșbuc”, Bistrița, 2001;

George Coșbuc – *epos românesc* (sub tipar la Ed. „Supergraph”, Cluj-Napoca).

Aceste antologii au fost semnalate în presă, unele chiar premiate, pentru tematica aleasă și pentru faptul că au fost selectate multe inedite ale poetului.

Ultima încercare editorială de restituire a operei coșbuciene o face Mircea Popa¹¹ de la Cluj, numai că, multe din aceste „inedite” și „regăsite”, au fost „regăsite” de noi în antologiile amintite mai sus, așa cum se întâmplă cu întreg capitolul „Addenda”, poezii „Din manuscrise”, „Din periodice” etc. Meritul incontestabil al lui Mircea Popa este faptul că reproduce multe din poeziile risipite în manualele de școală.

Este și acesta un motiv de a susține ideea unei „integrale” care ar trebui să intre în atenția Academiei Române și a Ministerului Culturii și Cultelor, pentru că, altfel, cultura română este mai săracă. Cele nouă volume despre care am vorbit sunt pe departe de a fi ceea ce înseamnă Coșbuc pentru cultura națională.

Note

1. George Coșbuc, *Opere alese*, ediție îngrijită de G. Scridon, vol. I – *Poezii (Balade și idile)*, Editura pentru Literatură, seria „Scriitori români”, București 1966, p. LVII.

2. George Coșbuc, *Poezii*, vol. I și II, București, Editura de Stat Pentru Literatură și Artă, colecția „Clasici români”, 1958, cu un studiu introductiv de I. Popper.

3. George Coșbuc, *Opere alese*, vol. III, Ed. Minerva, București, 1977.

4. *op.cit.*

5. George Coșbuc, *Opere alese*, IV (*Scrieri în proză*), Ed. Minerva, București, 1979.

6. George Coșbuc, *Opere alese*, V (*traduceri*), Ed. Minerva, București, 1982 și George Coșbuc, *Opere alese*, VI (*traduceri*), Ed. Minerva, București, 1982.
7. *op.cit.*, vol. V, p. 709.
8. George Coșbuc, *Opere alese*, VII (*Infernul*), ediție critică îngrijită de Gh. Chivu. Prefață și comentarii de Alexandru Duțu, Ed. Minerva, București, 1985.
9. George Coșbuc, *Opere alese*, VIII (*Purgatoriul și Paradisul*), ediție critică îngrijită de Gh. Chivu. Comentarii de Alexandru Duțu, Ed. Minerva, București, 1988.
10. George Coșbuc, *Opere alese*, IX (*Comentariu la Divina Comedie*), ediție critică, îngrijită de Gh. Chivu și Alexandru Duțu, Ed. Minerva, București, 1989.
11. George Coșbuc, *Ochiul lui Dumnezeu (poezii inedite și regăsite)*, Ed. Charmides, Bistrița. Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2004.

ETNOGRAFICA

ION BARNA – ETNOGRAF ȘI FOLCLORIST (I)

LIVIU PĂIUȘ

În deceniul al patrulea al secolului trecut figura reprezentativă a folcloristicii românești poate fi considerată Ion Mușlea, în primul rând, prin impulsul dat culegerii datinilor și obiceiurilor populare, dar și prin studiile elaborate în domeniul folcloristicii și etnografiei, iar în al doilea rând, prin realizarea Arhivei de Folclor din Cluj, condusă de la început de Ion Mușlea.

Arhiva de Folclor din Cluj și-a propus de la început: „organizarea unor culegeri sistematice pe întreg teritoriul țării, prin răspunsuri la chestionare și prin culegeri făcute de specialiști pe teren; explorarea cu deosebire a zonelor mai puțin cercetate”.¹

Pentru realizarea acestui deziderat, Arhiva de Folclor, prin directorul ei, Ion Mușlea, va lansa între 1930-1942 un număr de 14 chestionare trimise intelectualilor satului românesc. Paralel cu aceste chestionare, cu o tematică foarte largă, cuprinzând în general aspecte etnografice: calendarul poporului pe lunile ianuarie-februarie, obiceiuri de primăvară, obiceiuri de vară, naștere, nuntă, înmormântare etc.:² „Arhiva a lansat un număr de cinci circulare ce urmăreau adunarea de materiale referitoare la o temă strict limitată, un text literar (snoava despre femeia necredincioasă, „Miorița”), un obicei (legatul viilor, povestiri în legătură cu focurile), definirea unor termeni (vrăji, farmece, boscoane, descântece”,³ adică acele laturi ale vieții spirituale a căror cercetare până atunci fusese neglijată.

Acestor chestionare și circulare le-a răspuns intelectualitatea satelor: învățători, preoți, studenți și chiar elevi, adică aceia care, trăind în însuși mediul de manifestare al obiceiurilor, le puteau urmări, sau de cele mai multe ori ei erau participanți direcți la actul folcloric sau etnografic, iar descrierea acestora se făcea „în mediul său social”, cum cerea Ion Mușlea în primul Anuar al Arhivei de Folclor, din 1932.

Remarcabilă este promptitudinea cu care a răspuns intelectualitatea satelor din Transilvania și Banat, căci dintr-un total de 875 de răspunsuri primite, 416 erau din aceste două provincii. Acest fapt se datorează interesului pentru folclor ce s-a creat aici prin ziarele și revistele transilvănene și, totodată, datorită tradiției existente în aceste regiuni pentru culegerea folclorului.

Printre cei ce răspund chestionarelor și circularilor lansate de Ion Mușlea se numără *Ion Barna*, cel care între 1901-1935 a fost învățător și director al școlii din Maieru, localitate care a păstrat cu acuratețe folclorul și obiceiurile locale românești.⁴ În autobiografia scrisă în 1952, vorbind despre culegerea folclorului, el va arăta: „Îndeosebi m-am preocupat cu culegerea de folclor, povești, descântece, bocete, obiceiuri de iarnă și primăvară, credințe și povestiri despre duhuri și ființe supranaturale din comuna mea natală, Maieru. Întreaga colecție am predat-o Academiei Române, Filiala Cluj, Institutului de Lingvistică, pe adresa d-lui profesor universitar Mușlea, în vederea cercetării acestui material ce a fost depus în Arhiva Academiei, după cum urmează: «Obiceiuri de vară», caiet de 11 pagini, înregistrat sub nr. 315; «Obiceiuri de iarnă», caiet de 92 de pagini, înregistrat sub nr. 346; «Obiceiuri de

primăvară și credințe și povestiri despre duhuri și ființe supranaturale», caiet de 64 pagini, înregistrat sub nr. 406”.⁵

Cele trei manuscrise trimise de Ion Barna nu cuprind răspunsuri la toate chestionarele și circularele lansate de Ion Mușlea. Studiarea celor trei manuscrise ne arată că Ion Barna a răspuns numai la câteva chestionare, respectiv la următoarele: „Chestionarul nr. 1. Calendarul poporului pe lunile ianuarie-februarie” (Ms. 346), „Chestionarul nr. 2. Obiceiuri de vară” (Ms. 315); „Chestionarul nr. 4. Obiceiuri de primăvară” (Ms. 406); „Chestionarul nr. 5. Credințe și povestiri despre duhuri și ființe supranaturale” (Ms. 406 și „Chestionarul nr. 11. Obiceiuri de nuntă” (Ms. 346). Dintre circulare, Ion Barna a răspuns numai la primele două: despre femeia necredincioasă și despre balada „Miorița”.

Întregul material trimis de Ion Barna lui Ion Mușlea este scris între martie și noiembrie 1932, așa cum reiese din finalul manuscrisului nr. 346: „În referire la adresa On.Dvs. nr. 195 din 22 martie 1932, cu onoare vă înaintez caietul prezent, care conține material folcloric adunat de mine în comuna Maieru, județul Năsăud... Primiți, Dle Director, asigurarea stimei ce Vă păstrează și sincere urări de sărbători. Ion Barna, înv.đir., Maieru, 26 april 1932”⁶ și „luna martie a aceluiași an. Fine, Maieru, la 14 novmrie 1932. Ion Barna”,⁷ ceea ce înseamnă că acesta a depus un efort considerabil pentru a răspunde solicitărilor de la Cluj.

Chiar dacă nu a răspuns la toate chestionarele și circularele lansate de Ion Mușlea, studiarea materialelor trimise de Ion Barna ne oferă o imagine de ansamblu asupra vieții folclorice a localității la un moment dat, dar și o privire retrospectivă a tuturor fenomenelor folclorice care s-au mai păstrat în mintea informatorilor săi. El nu culege numai folclorul activ al acelui moment sau datinile și credințele care se oficiau atunci, ci el reușește, prin alegerea unor informatori cu o vârstă înaintată (Isip Ilișca, 78 ani, Matroana Rebrîșorean, 68 ani, Varvara Avram, 68 ani), să redescopere piese folclorice sau obiceiuri pe cale de dispariție, sau chiar dispărute.

Analizând comparativ chestionarele la care a răspuns cu cele la care n-a răspuns, vom vedea că Ion Barna nu a răspuns la acele chestionare care cuprindeau laturi spirituale cu o arie de desfășurare mai redusă, o latură mai puțin spectaculară din viața colectivității românești dinaintea celui de-al doilea război mondial.⁸

Primul material pe care-l trimite Arhivei de Folclor este cel din 26 aprilie 1932, intitulat: „Material folcloric, cules de Ion Barna, înv.director în comuna Maieru, jud. Năsăud pentru Arhiva de Folklor a Academiei Române – Cluj”, înregistrat cu nr. 346. Manuscrisul este format dintr-un caiet cu linii, p. 1-64, iar p. 65-91 dintr-un caiet fără linii cuprinzând răspunsurile la chestionarul nr. 1 și la cele două circulare, iar de la pagina 46 la 88 este descrisă nunta așa cum notează la sfârșit chiar Ion Barna: „Am răspuns după debilele mele cunoștințe, ambelor circulări și la Chestionarul I, iar la urmă am descris și adunat obiceiuri de la nunți”.⁹

Răspunzând la circulara nr. 2 cu privire la „Miorița”, Ion Barna culege numai o singură variantă a tipului, „Fata de maior”, și ne surprinde faptul că la data culegerii nu se cunoștea în această comună balada „Miorița” în varianta „Ce s-aude-n sat la noi”, variantă pe care o descoperise, înaintea lui, în comuna învecinată Rodna, Ovid Densusianu și care-l va impresiona pe filolog: „Întâmplarea a făcut însă să aud, în vara aceasta (1922, n.n.)

«Cântecul mioarei» de la un cioban din Rodna-Veche, și într-o formă care a păstrat ceva din frumusețea primitivă; varianta părăndu-mi mai superioară tuturor celor tipărite mai în urmă, i-am dat loc alături de alte balade”.¹⁰ Trimițându-i varianta „Fata de maior”, el va remarca că aceasta „pare a semăna puțin cu balada «Miorița» în formă de colindă”.¹¹

Tipul «Fata de maior» este reprezentativ pentru unele zone din nordul Ardealului, dar care are centul de iradiere zona Jibou, de unde s-a răspândit în părțile Someșului; despre zona Jiboului se poate afirma aproape cu certitudine că este locul unde pare a se fi născut formula de tip «Fata de maior»... prelungirile tipului de-a lungul Someșului până către Năsăud și în părțile Huedinului, arată numai forța sa de penetrație”.¹²

Că acest tip nu este reprezentativ pentru Valea Someșului, tipul întâlnindu-se și astăzi sub formă de colindă, numai în comuna Maieru, o arată însuși Ion Barna: „Acest cântec e cunoscut de toți aproape, sub titlul «Colinda păcurarului». Îl cunosc și cei bătrâni, dar nu în întregime, ci numai fragmentar. Posibil a fost adus de vreun cioban străin din altă parte, tot așa cred că e importată și melodia, de vreme ce bătrânii o cântă pe melodia altei colinde, vechi, cunoscută”.¹³

În continuare, Ion Barna răspunde circularii nr. 1 privitoare la „snoava femeii necredincioase”, arătând că: „o astfel de snoavă în comuna noastră nu se cunoaște”.¹⁴ La acea dată era însă culeasă o baladă pe această temă: „Nevasta fugită” de Iustin Ilieșiu în 1930, rămasă în manuscris până în 1967, piesa nu a fost cunoscută de Ion Barna.¹⁵ Tot ca răspuns la această circulară el mai trimite patru colinde: „Scoală, gazdă, de pe vatră”, „Acolo-n jos pe șesurile”, „Mă luai, luai” și „Înaintea ăstor curți”, care sunt variante ale colindelor publicate de fiul său, Olimpiu Barna, în 1944.

Remarcăm faptul că piesa folclorică „Mă luai, luai” era la acea dată colindă, chiar dacă astăzi nu se mai cântă.

Această colindă a fost publicată de fiul său, Olimpiu Barna (cu un vers mai puțin), în culegerea sa publicată în 1944.¹⁶ Deși autorul arată că „mai sunt câteva colinzi, care au fost adunate de dl profesor de limba română, Ion Tomuța, de la Liceul Grăniceresc «George Coșbuc» de la Năsăud și cred că sunt publicate”,¹⁷ realitatea faptelor este alta.¹⁸

Repertoriul colindelor din această comună este mult mai bogat, dovadă stă însemnarea lui Iustin Ilieșiu, care a cules cel mai mult material folcloric din această comună. „În colecția mea am peste 100 de colinde. S-au selecționat (în culegerea pe care o publică, „Folclor din Transilvania”, vol. III), însă alegându-se numai zece, care au un conținut profan”.¹⁹

Începând prezentarea „calendarului poporului pe lunile ianuarie-februarie”, Ion Barna surprinde sărbătorirea Sf. Vasile în ajunul Anului Nou, în care el prezintă multe obiceiuri, astăzi dispărute din această zonă, cum ar fi: „în ajun, începând de la vecernie (ora 15), copiii, până la etatea de 14 ani, suflă în buciom pe colinele ce împrejmuesc comuna; după ce înserează, din răspântiile ulițelor”.²⁰

Spre deosebire de copii, vânătorii „îndată ce se înnoptează se duc pe la prietenii cu numele Vasile, unde trag, câteva pușcături goale (fără glonț) în aer. Le urează viață lungă și fericire, apoi petrec până noaptea târziu. Urările cu descărcări de armă, făcute în curte, se consideră de mare cinste și se remunerează cu mâncări și băuturi, tutun”.²¹

Să remarcăm, în continuare, obiceiul „Turca”, care este descris cu multe amănunte privitoare la personaje și rolul lor, descrierea „turcii” ca obiect. Ne miră faptul că nu este înregistrat textul recitat, deoarece acest text este prezent ca și obiceiul în toată Valea Someșului, ulterior fiind înregistrat chiar în Maieru.²² Obiceiul este prezent, pe lângă alte obiceiuri, în seara de Anul Nou, fiind descris de Barna astfel: „În seara de Anul Nou umblă și cu turca, copii de 10-15 ani. Turca este făcută din două bucăți de fag, una reprezintă falca de sus a unei capre în ceea ce privește forma și mărirea, iar falca de jos, ambele sunt dăltuite la partea dinapoi în care se bagă un baton de tufă de 1,20 m, care reprezintă șiră spinării; falca deasupra este cusută cu un cui de baston, deci e fixă, iar cea dedesubt este flexibilă și cu o sfoară se poate mișca, după voință. Pe falca deasupra se fixează două coarne veritabile de capră (ori țap), apoi ambele se îmbracă cu piele de capră, iar ochii îi suplinesc doi bumbi (nasturi) de pe vestele țărănești, galbeni, sclipicioși; la falca de jos, chiar dedesubt un zurgălău exact ca aceia folosiți de «Călușeri», la opinci. Turca astfel pregătită seamănă – mai ales din depărtare – cu un adevărat cap de capră veritabil. Un copil mai dezghețat ține «turca» de baston în mână, își acoperă capul cu un Țol (pătură) în așa fel plecându-se de mâni, încât seamănă cu o capră vie mai ales aceia, care cu ajutorul unui fir de sârmă de care e legată o codiță la sfârșitul corpului pe Țol, pe care o mișcă când vor.

Cu «turca» umblă, de regulă, 3-4 copii, toți dezghețați, mascați: unul cântă în trișcă (fluier de lemn), iar turca începe a juca, apoi bate fâlcile deolaltă în așa fel ca să fie în concordanță cu melodia cântată din trișcă. Cei doi, unul mascat fată (Țigancă), altul Țigan, joacă și ei. Strâng, de regulă, lei, pe care gospodarul îi aruncă în ura larg deschisă a turcii și care lunecă în pumnul băiatului care joacă turca. Copiii mici, pe unde e primită turca, se tem îngrozitor de turcă”.²³ (Ms. 346, p. 12-14)

Un capitol bogat în date etnografice, dar și folclorice este cel al „Obiceiurilor de Anul Nou”, în care sunt redată nu numai obiceiuri legate de acest eveniment, dar și multe credințe populare, vrăji ce se fac la această dată.²⁴

Considerat ca un timp de trecere dintr-un an în altul, Ajunul Anului Nou este prielnic manifestării unor forțe malefice, care în această seară își fac apariția, fiind, totodată, și foarte periculoase. Aceste duhuri rele apar nu numai în ajunul Anului Nou, dar și în ajunul Crăciunului sau al Bobotezei. Aceste duhuri rele sunt: tricolicii și moroi. Descriind modul de manifestare al acestor duhuri rele, respectiv transformarea unor oameni în tricolici și moroi, autorul are unele îndoieli în această privință. El redă cu multă relevanță manifestarea acestor duhuri rele, arătând că: „Tricolicii – așa se crede – sunt acei oameni nefericiți, cari, când au fost mici, au fost înțărcați (despărțiți de la sânul mamei lor, să nu sugă) câteva zile, apoi lăsați din nou să sugă. Toți aceia devin tricolici și, prelungindu-li-se șira spinării (ultima vertebră), se termină în o mică codiță acoperită cu păr. Acești oameni nefericiți din vina mamei lor, totdeauna și exclusiv numai în noaptea de Crăciun, de Anul Nou și de Bobotează sunt sortiți și se prefac fie într-un porc, ori scroafă, fie într-un cal, care după cum este sortit, dar totdeauna în același animal, fără știrea ori învoirea lor, pururi la miezul nopții. Astfel transformați în animale, tricolicii sunt periculoși: bat din fâlcii mereu, urlă, atacă om ori animal deopotrivă. Dacă vrei să-i lovești, fie cu parul, fie cu săcurea, niciodată nu-i nimerești, deci nu le poți face absolut nemica. Transformarea ține până la cântatul cocoșilor, când

respectivul iarăși devine om ca toți oamenii; el însă nu știe absolut nemica. Se poate însă cunoaște, căci corpul lor prezintă zgârieturi, loviri, atât la față, cât și la mâini, picioare, spate etc.

Interlocutorul meu mi-a numit o femeie din sat, care are coadă pe care i-a văzut-o la scăldat și mi-a spus că totdeauna în aceste trei zile are lovituri la față și zgârieturi în fiecare an. Este, deci, convins că este tricolici. Eu cred că femeia pe care, de alt fel, o cunosc personal, poate fi, eventual, epileptică.

Moroi. Copiii morți înainte de a fi botezați (fie de preot, fie de moașă, ori orișicine altul) și îngropați înafara cimitirului sfințit, fără să fi pus în mormânt cu ei baremi tămâie și aghiazmă sfințită de preot, sunt moroi, care din 7 în 7 ani se scoală din mormânt în trei ajunuri: Crăciun, Anul Nou și Bobotează și în formă de porc, ori cal periclitează oamenii și viața vitelor. Durata acestora este – se crede – iarăși scrută: din miezul nopții până la cântatul cocoșilor, dar numai la șapte ani o dată. Moroi cei mai periculoși sunt cei «pierduți» de fete (avortați).

Pentru a se putea apăra de aceste spirite și alte duhuri reje, în aceste 3 ajunuri pomenite, toți creștinii, ung cu ai (usturoi) toate vitele în frunte și la piteni, apoi cu o botă de ai (un cățel de usturoi) fac semnul crucii pe ușa grajdurilor, a oblonului și a ferestrelor, tot așa și în case de locuit. Se înconjoară de câte un copil nevinovat casa și grajdurile de trei ori cu tămâie aprinsă. Tămâia să fi fost înainte sfințită de preot” (Ms. 346, p. 14-17)

Credințe cu vechi rădăcini ancestrale răsar din paginile consemnate. Ele fac parte din fondul spiritual precreștin al poporului nostru, peste care s-a suprapus creștinismul. Învingerea acestor duhuri cu ajutorul crucii nu este altceva decât dovada elocventă a suprapunerii credinței creștine superioare, peste stratul autohton de credințe. Chiar dacă astăzi ele sunt depășite, totuși acestea ne demonstrează bogăția zestrei spirituale a poporului român.

Vorbeam în studiul nostru anterior despre unele obiceiuri pe care le practică fetele în seara Anului Nou, printre care și legatul socului, cu scopul de a se mărita. Nu este locul aici de a vorbi despre concepția populară asupra căsătoriei, a măritişului și a înșurăturii, dar trebuie să arătăm un singur lucru: fetele nemăritate la vremea lor, adică „fetele bătrâne” se bucură de o apreciere negativă în societatea arhaică. De aceea apelau fetele la atâtea vrăji și farmece pentru a se putea mărita. „Măritatul așteaptă luat” este o veche zicală românească, adică fata trebuie să aștepte să vină cineva „s-o ia în căsătorie”, numai astfel se explică de ce toate vrăjile, farmecele și datinele pentru realizarea căsătoriei sunt făcute numai și numai de fete, și nu de feciori.

Deoarece în studiul nostru anterior am redat, din lipsă de spațiu, numai începutul textului de vrăjit al obiceiului legatul socului, îl redăm aici pentru frumusețea și arhaismul său:

„Bună sara
Soc, soroc!
Sănătoasă, mândră și
Frumoasă,
Șăzi la noi dac-ai venit!
N-am venit să șed,
Nici să mănânc,

Nici să beau
Că eu am ce bea
Și ce mânca
Și unde mă culca.
Da-am venit
C-am auzit
Că este soc,

Soc, soroc,
 Sorocești soroacele
 La toate fetele,
 La toți feciorii,
 La toate văduvele,
 La toți văduvii!
 Cată-mi-o și-a mea
 De ti-i îndura!
 În aiest sat
 Până-n a noua sat,
 A noua țară,
 Al noua hotară,
 Să vină la noi pe sară!
 Că de n-a veni,
 Să știi c-a plesni!
 Și de n-a pleca,
 Să știi c-a crepa.
 Iute ca vântu',
 Tăcând ca pământu',

Cum mi-i mie gându'.
 Că de n-a porni,
 Să știi c-a plesni
 Și de n-a pleca,
 Să știi c-a crepa!
 Și de li-i aduce
 Și de li-i căta
 Cu țucăr te-oi îndulci,
 Cu pită te-oi hrăni.
 Da' de nu mi-li-i căta
 Cu secera te-oi secera,
 Cu săcurea te-oi dărașă,
 Și-n drumul țării te-oi căra,
 Boii cu coarnele te-or înțepa,
 Caii cu copitele te-or călca.
 Nici așa nu te-oi lăsa
 Și de-acolo te-oi lua
 Și pe foc te-oi arunca."

(Ms. 346, p. 22-25)

Această vrajă pentru măritatul fetelor este o acțiune individuală pe care o execută chiar fata care vrea să se mărite „trăgând cu mâna dreaptă mereu părul legat de creangă (fata leagă o creangă a socului cu un fir roșu de ață cu care-și împletise părul, n.n.), spune descântecul de trei ori, *apoi pleacă acasă în taină*" (subl.n.). (Ms. 346, p. 25) Am numi această modalitate de forțare a destinului prin forța magică a cuvântului *autodescântec*, spre deosebire de descântec, pe care-l spune baba vrăjitoare în asemenea cazuri.

În afară de această vrăjitorie, pe care o face fata în seara de Sf. Vasile, sunt și alte descânțece pe care le rostesc vrăjitoarele în ajunul Bobotezei pentru măritatul fetelor. Acestea se fac fetelor când se observă că fata nu se poate mărita. Atunci se crede că le-a luat cineva norocul și este nevoie a li se descânta „De întors”: „Când fetele nu se mărită atunci li se descântă (le vrăjesc) ca să li se întoarne norocul. Se pune apă curată, chiar de la izvor, într-o oală nouă de lut, iar vrăjitoarea, cu un cuțit lung de bucătărie în mână, mereu căscând, de i se mai rup fălcile, taie apa întruna, spunând următorul text. În decursul descântecului spune mereu fetei: vai sărăcuța de tine, că descântată și legată mai este, vai, vai, vai! Of, of, că rău te-au mai spurcat ticăloasele... etc. Acest descântec se spune în ajunul de Bobotează, după ce a postit și ajunat toată ziua și dacă n-au succes alte probe în ajunul Crăciunului și a Sf. Vasile". (Ms. 346, p. 25-26) Deoarece se crede că fata a fost „spurcată” de „ticăloase” ea , înainte de a se începe descântecul, trebuie să se scalde afară în apă curgătoare, ca să fie curată și să-i ajute descântecul. Dacă la prima vrajă se face apel la soc, considerat ca aducător de noroc fetei, în al doilea caz – deci această vrajă nu a avut efectul scontat – se apelează la Sfânta Maria și apa Iordanului. Descânțecul culese sunt remarcabile pentru conținutul de idei pe care le cuprind, dar și pentru caracterul lor arhaic, căci: „Specia este străveche, fiind

atestată în primele documente culturale ale antichității îndepărtate.... Cercetările comparative au pus în lumină unele tipare compoziționale perpetuate ca atare până în zilele noastre. Hrana lingvistică concordă pe deplin cu caracterul său ancestral, stilul descânteelor vădindu-se peste cel mai arhaic dintre toate speciile folclorului”.²⁵

Redăm mai jos două descântece pentru fete:

„Doamne, Sfântă Mărie,
Sfântă de tine,
Eu nu torc,
Eu-ntorc.
Întorc urile,
Făcăturile.
Oricine ce-o făcut,
Oricine ce-o adus
De-o făcut o fată cu o fată,
Ori două surori laolaltă,
O văduvă grasă,
Ori fină cu nănașă,
De-o făcut cu păr de lup,
Ori cu c... de lup,
Ori cu păr de măt,
Ori cu c... de măt,
Ori cu păr de om,
Ori cu c... de om.
Ori cu păr de câne,
Ori cu c... de câne,
Ori cu muci de moșneag,
Ori cu balegă de gândac,
Ori cu oase de drac.
Oricine ce-o făcut,
Oricine ce-o luat
Eu toate le-ntorc pe cap!
Oricine ce-o adus
Eu toate le-ntorc
Pe capul lor,
În casa lor,
În masa lor,
În ograda lor,
În veșmintele lor,
În lada cu hainele lor,
În toate ale lor,
În oala cu mâncarea,
În patul cu așezarea!

De-o făcut cu piele de gândac
Eu toate le-ntorc pe cap.,
De m-o pus în dos de stâlp,
Ori în dosul căsii,
Ori în copită de cal
Ori în surpătură de mal,
Eu toate le desfac.
Al meu trup rămâne mândru și curat
Cum Maria Sfântă l-a lăsat.
Bună dimineața, apă mândră,
Și mergătoare,
Și curățitoare,
Și de leac folositoare!
Eu am venit
C-am auzit
Că curățiți pietrele de rugină
Și rădăcinile de tină!
Eu n-am venit să mă speli
De tină că-s tinoasă,
Nici de până că-s pânoasă,
Că de tină și de până
Mă spăl eu.
Eu am venit,
C-am auzit
Că ești apă curățitoare
Și mărgătoare
Să mă curăți și pe mine.
Mă curăți din creștetul capului,
Din dosul capului,
Din fața obrazului,
Din dosul meu,
Din fața mea,
Din lăcașul meu,
Din masa mea,
Din hainele mele,
Din toate ale mele!
Di pe trupul meu,

Di pe buzele mele,
 Di pe veșmintele mele.
 Cine mi-o făcut c-o mână,
 Eu desfac cu nouăzeci și nouă.
 Cine mi-o făcut c-o mână,
 Eu desfac cu nouăzeci și opt.
 Cine mi-o făcut c-o mână,
 Eu desfac cu nouăzeci și șapte.
 Cine mi-o făcut c-o mână,
 Eu desfac cu nouăzeci și șase.
 Cine mi-o făcut c-o mână,
 Eu desfac cu nouăzeci și cinci.
 Cine mi-o făcut c-o mână,
 Eu desfac cu nouăzeci și patru.

Cine mi-o făcut c-o mână,
 Eu desfac cu nouăzeci și trei.
 Cine mi-o făcut c-o mână,
 Eu desfac cu nouăzeci și două,
 Cu harnicele mele, cu amândouă,
 Cu degetele mele cu tus-zece,
 Limba-n gură să le sece!
 Ele să nu mai poată face,
 Eu toate să le pot desface.
 Al meu trup să rămâie mândru și curat
 Ca argintul străcurat
 Cum Maica Sfântă m-o lăsat
 Și să-mi capăt și eu bărbat!

Alt descântec se întrebuițează tot la Bobotează, având același sens ca și cel de mai înainte:

Dimineață m-am sculat,
 Dimineață m-am diridicat
 Decât casa nemăturată,
 Decât vasele nespălate,
 Decât baba-n uliță,
 Decât șarpele-n trâmbiță,
 Decât clonțul paserilor,
 Decât limba clopotelor.
 M-am luat pe calea lui Traian
 La râul lui Iordan,
 Cu struți de busuioc,
 Și cu unt de bărbănoc,
 Cu tri fire de tămâie albă,
 Să fiu la toată lumea dragă.
 Nu m-am putut curăța,
 Nu m-am putut limpezi.
 M-am aflat de oci orbită
 Și de ureci asurzită,
 De nas înădușită,
 De gură amuțită,
 De mână legată,
 De picioare împelecată.
 M-am prins a mă cânta,
 A mă dăuli.
 Nime-n lume

Nu m-a auzit,
 Numai Maica Domnului
 Din poarta cerului,
 Cum m-o auzit
 Cum o coborât
 Pe scară de ceară.
 Cum o sosit,
 Cum o hodinit
 Pe scaun de aur.
 Cum m-o întrebat:
 Ce te cânți?
 Mândră și frumoasă
 Ce te dăulești?
 Nu te cânta,
 Nu te dăuli!
 De urechi desurzi-te-oi,
 De ochi desorbi-te-oi,
 De nas desnăduși-te-oi,
 De mâini deslega-te-oi,
 De picioare despeleca-te-oi,
 De mână dreaptă lua-te-oi,
 Pe Iordan în sus țipa-te-oi,
 De toate relele scutura-te-oi,
 Pe lespede de aur sui-te-oi,
 În cămașă de dragoste îmbrăca-te-oi,

În cisme de joc încălța-te-oi,
 În mâna voinicilor da-te-oi,
 La cei tineri cu păhare pline,
 La cei bătrâni cu vorbe bune!
 A zis Maica Domnului:
 Oh, mândră și frumoasă,
 M-am uitat în jos
 N-am văzut nemică.
 M-am uitat în sus
 Am văzut tri zori,
 Tri surori a soarelui:
 Una o cema dragostea,
 Una o cema frumusețea,
 Una o cema iboștea.
 Dragostea de dragă
 În brațe te-o cuprins,
 Frumusețea, frumusețe,
 În față ți-o scris,
 Iboștea cu iboștile
 Te-au aprins.
 Sfinte vint,
 Domoli-te!
 Vii de peste vârful munților,
 Peste crucea molizilor,
 Peste văi,
 Peste cormăi!

Dacă intri în sat
 Te izbește de coarnele boilor,
 De vârful parilor,
 De crucea ferestrelor,
 De obrazul oamenilor!
 Dar te fă,
 Sfinte vint,
 Domoli-te un șerpe,
 Taur-balaur.
 Și te du și-mi cată ursitul meu!
 De-i de-aici din sat,
 Al doilea sat,
 Pân' la al nouălea sat,
 Al nouălea țară,
 Al nouălea hotară
 Să n-aibă stare,
 Nici așezare
 În casă cu frații la masă.
 Să n-aibă stare
 Până ce-o veni
 La mine anume,
 Să nu poată cuprinde pe nime
 Pân' m-o cuprinde pe mine.
 Să nu poată vorbi cu nime
 Pân' ce-o grăi cu mine!"

(Ms. 346, p. 26, 39)

Vorbind despre descântece, trebuie să arătăm că: „Apărute pe o anumită treaptă de dezvoltare, descântecele au dispărut atunci când rolul lor nu mai era necesar, când societatea nu le-a mai apreciat valoarea și rostul lor, când momentul de viață pentru care aveau un sens i-au apărut alte remedii. Cu toate acestea, descântecele rămân o parte a spiritualității umane, o creație artistică”.²⁶

Poezia incantațiilor prin practicarea unor reguli se înscrie cu siguranță în categoria poeziei ritualice, deoarece implică nu numai un scenariu repetabil de fiecare dată, folosește și unele obiecte cu ajutorul cărora scenariul este perfect. Apelarea la divinități apropie descântecele de rugăciune, căci descântecul „este o rugăciune populară... Înrudirea dintre descântec și rugăciune este confirmată de unele fapte. În primul rând, deasa evocare a divinităților, a lui Dumnezeu și a Sfântă Măriei din începutul unor descântece sau forma finală, prin care descântătoarea se mărturisește a fi o intermediară”.²⁷

Un obicei ce era până nu demult în aproape toate satele someșene era „berea”, adică o întovărire a feciorilor pentru a petrece 8 sau 10 seri împreună, cu joc și veselie. Am spus că era, deoarece la Maieru dispăruse înainte de 1932, căci Ion Barna arată că: „Astăzi (în 1932,

n.n.) nu există. Înainte cu 30 de ani se întovărășeau feciorii în o societate numită «Bere»". (Ms. 346, 39)

La începutul secolului, când Ion Barna era tânăr învățător în satul său, el a cunoscut acest obicei pe care-l va descrie peste ani: „Se constituie în ziua de Crăciun. Circa 30 de feciori formau o bere. Fiecare plătea 1 florin și 20 de cruceri = 2 coroane 40 de bani de mai târziu, plata, prețul unui Dal de vinars = 10 litri. Societatea își alegea un «bgirău» (primar), capul societății, care pe banii încasați procura cca 250 litri (kg) de vinars și zahăr. Butoiul era așezat în gazdă, acolo unde în postul Crăciunului se ținuse șezătoarea; era pus în cămară, iar cheia se păstra la bgirău. Butoiul se sigila cu ceară roșie de un comitet de 3 inși, care păstrau sigiliul la ei. Se angaja apoi taraf, o muzică de țigani tot de banii adunați. Vinarsul înainte de consumare se fierbea amestecat cu zahăr și chimin și se bea în mod cumpătat. În societate se primeau numai feciori de la 20 de ani în sus.

În seara de Anul Nou se invitau și fetele care veneau gardate de mame la bere, aduceau plăcintă (o pâine de grâu mai mică, unsă pe deasupra, înainte de a fi dată la cuptor, cu brânză de oi amestecată bine cu ou), găină friptă, sarmale cu cârnați și carne de porc afumată, cu care mâncăruri tratau feciorii, care, în schimb, tratau fetele cu vinars (țuică) fierț și dulce. În ziua de Bobotează erau invitați preotul satului, primarul și învățătorul, pe care de asemenea îi tratau. A doua zi de Bobotează era spartul Berii, adică terminarea băuturii și dizolvarea societății, în cursul căreia jucau, beau, mâncau, se petreceau după voie.

Invitarea fetelor în seara de Anul Nou se numea «tierc»". (Ms. 346, p. 39-41)

Sub titlul: „Celelalte sărbători", Ion Barna descrie unele tradiții populare numite în popor „sărbători băbești", denumire sub care se ascunde faptul că aceste sărbători erau ținute numai de femei bătrâne, tradiții pe cale de dispariție în 1932, și care astăzi nu se mai cunosc multe dintre ele. Aceste sărbători erau „ținute" (nu se lucrau anumite lucruri) pentru sănătatea animalelor sau pentru a le feri de animalele sălbatice: „Dintre sărbătorile băbești la noi în sat se observă: „Sân-Petru de Iarnă la 16 ianuar. Nu lucră în această zi din motivul ca vitele mari (afară de păsări) să nu fie încolțite și sfâșiate de «jigăanii» = urs, lup, mât, răs sălbatec. Vacile, boii nu sunt prinși la jug; cu ele nu se lucrează. Apoi Filipii și Trisfetitele din 25-30 ianuarie.

În aceste șase zile nimeni nu coase, adică nu se crede, nu-i admis să se străpungă, căci, în caz contrar, se îmbolnăvesc și pier vitele. Încolo, cu excepția caselor unde este vreun membru de familie pe care-l cheamă Filip, care familie, mai ales din generațiile mai bătrâne – nu lucrează – lucrează orice fel de lucrări.

Se mai observă: Sf. Haralambie de la 10 Faur, pentru sănătatea cailor. În această zi nu se lucrează cu caii, au sărbătoare veritabilă. Caii se afumă în această zi cu tămâie aprinsă amestecată cu putregai de salcie (răchită).

Legende, alte datini cu referire la aceste sărbători, care încep a dispărea, nu se cunosc.

Cu toate că nu ține de acest obiect, dar fiindcă e în legătură cu sănătatea vitelor, țin să pomenesc la acest loc că în comuna noastră se pregătește o medicină, un leac băbesc numit «unsoare din Andrei». Anume în noaptea de Andrei, 30 Noembrie, se ia unsoare de porc negru, se amestecă cu usturoi, cu dohot = păcură, cu praf din culcușul porcilor, puțin praf din 3 răspântii de drumuri, puțină cenușă făcută exclusiv din coceni de porumb și amestecată

cu puțină untură de șarpe și nintă neagră. Cu această unsoare se ating, se ung vacile la uger umflat, ori alte vite pe locul umflat și dureros.

Lăsatul secului era un obicei pe timpuri, azi dispărut.

În seara de lăsatul secului, se adunau fetele și feciorii în grupuri de 20-30, de regulă la casa câte unei fete. Fetele aduceau alimentele pregătite gata: sarmale, găini fripte, iar feciorii dau băutura și muzica. Petreceau până la miezul nopții, apoi plecau acasă. Vraji, descântece și alte obiceiuri în legătură cu lăsata secului, nu se cunoșteau”. (Ms. 346, p. 43-45)

Un capitol foarte bogat în date etnografice și folclorice este cel rezervat nunții, căci nunta este unul dintre cele mai complexe evenimente din viața satului românesc, la ea participă direct sau indirect aproape tot satul. Nunta este, de asemenea, una dintre cele mai productive medii folclorice prin bogăția creațiilor ce sunt prezente în acest ceremonial. „Sub aspect funcțional, piesele folclorice dublează finalitățile ceremonialului potențându-le, în special pe cele psihologice. Operând, pe de altă parte, cu mijloacele specifice artei, ele contribuie decisiv la realizarea funcției estetice, suplinind astfel deficitul altor compartimente”.²⁸

Nunta românească din Valea Rodnei reproduce multe dintre riturile și manifestările comune spațiului românesc, cu toate acestea însă: „Există un anumit timbru, o atmosferă care denotă că este vorba despre o nuntă de pe Someș și care oglindește condițiile specifice și particularitățile acestei arii sau ale unor localități anumite”.²⁹

La început el arată cum își creșteau în trecut țăranii fetele, precum și faptul că în trecut căsătoriile erau „mai ideale”, față de etapa contemporană lui: „Înainte cu 60-70 de ani, pe timpul absolutismului habsburgic, căsătoriile erau mai ideale, se făceau după alte norme decât cele de astăzi; bineînțeles la pătura țărănească. Fetele, oricât de avuți erau părinții, nu căpătau nici un fel de zestre. Potrivit acestui obicei-lege, părinții își creșteau fetele în frica lui Dumnezeu, erau morale, religioase, harnice, bune econoame, excesiv de cruțătoare și modeste. Candidații la însurătoare deci se orientau exclusiv după aceste însușiri sufletești, după aceste calități în alegerea viitoarelor soții. Ori astăzi, câtă deosebire, este un adevărat bălci pețirea fetei, nu se uită nimeni să fie din neam bun, să fie sănătoasă, dezvoltată, econoamă bună, harnică ca mai demult, ci cine dă mai multă zestre, fie mobilă, fie imobilă. Un petic de pământ neînsemnat, două oi mai mult zestre de câte ori n-a stricat o căsătorie bine proiectată. De aceea, cred eu, avem atâtea nemulțumiri, atâtea cămine nefericite, atâtea divorțuri la sate”. (Ms 346, p. 46-47)

Dintre lucrurile interesante privind încheierea căsătoriei este amintit „contractul de zestre”, care se încheia a doua zi după pețit: „a doua zi se prezintă tinerii cu părinții lor la notarul comunei, unde încheie «Contractul de zestre»”. (Ms 346, p. 47) El arată apoi atribuțiile mirelui și ale miresei: „Mireasa pregătește cămașa mirelui de sărbătoare, cusută cu flori, ori cu mărgelice mici, a viitoarei soacre, a socrului, desagii etc., iar mirele se îngrijește de muzică, colăcari (chemători, paranimfe), de beuturi etc.” (Ms. 346, p. 47-48)

Fastul nunților someșene, din vechime, începea cu chemarea la nuntă adresată de colăcari sau de druște, în care mirele este numit împărat mare sau crai, iar mireasa împărăteasă sau crăiasă:

„D-voastră îți face bine și-ți
asculta
Până solia ne-o da,
Că-i solie-mpărătească
Mult să nu ne zăbovească.
Noi de-acasă am plecat,
Am plecat cu-un dulce sfat
De la a nost împărat
Cu numele...
A nost tânăr împărat
Pe noi așa ne-a jurat:
Porunca s-o ascultăm,
Credința să i-o ținem
Și frumos să ne rugăm
Și să facem veste-n țară
Că astăzi de cătră seară
Se face-o adunare mare,
Unde craiul de-o-mpreună
Cu crăiasa lui cea bună,
Cu plăceri, cu bucurie,
Pleacă azi la cununie.
Noi din viță-mpărătească
Îndrăznim la D-voastră:

Să veniți să ospătați,
Pe împărat să-l gratulați,
Cu pe tânăra crăiasă
Care-i acun-ntâi mireasă,
Că știu bine și mai bine
Că și D-voastră sunteți
Oameni de cinste și de omenie
Ca Dumnezeu să vă ție,
C-aveți fete și feciori
Și vor fi trebuitori.
Poate vorbe ar fi mai multe,
Dar noi nu le știm răspunde
C-am șezut mai mult la munte.
La școală n-am umblat,
Câte-am știut, am uitat,
D-voastră-ți face bine
și-ți ierta
Cum am știut cuvânta.
Druștele spun:
Este-un lucru adevărat
De Dumnezeu așa lăsat,
Doi tineri s-au împreunat,

Iar noi suntem cemătoare,
De din sus, de lângă mare,
De unde soarele răsare
Și-am venit c-o invitare
De la împărăteasa cea mare
Cu numele de ...
Frumos s-o rugat,
Frumos ne rugăm.
De nu s-ar fi rugat,
Noi n-am fi plecat.
De n-ar fi vorovit,
Noi n-am fi pomit.
Că știm bine și mai bine
Că și D-voastră
Sunteți oameni de omenie
Ca D-zeu să vă ție.
Poate vorbe ar fi mai multe,
Dar noi nu le știm răspunde!
D-voastră-ți face bine
și-ți ierta
Cum am știut cuvânta!”
(Ms. 346, p. 49-52)

Interesant ni se pare faptul că veselie „ținea trei zile la rând”, fiecare seară având un anumit loc de desfășurare și o denumire adecvată: „seara pomului”, „seara miresei”, „seara mirelui”, iar regretul autorului după acest obicei dispărut chiar la acea dată este evident: „În vremea mai demult veselie ținea trei zile rând: seara primă era la mire, veselie colăcarilor și a druștelor exclusiv (greșit, corect: inclusiv, n.n.), cu părinții mirelui, a miresei, seara premergătoare cununiei și i se zicea «seara pomului». O creangă potrivită de pom era înfiptă în un colac mare de grâu, pe masă. Mirele se îngrijea din timp de 18-20 turte mari și pe atâtea mici, procurate de la turtari (făcute din miere și făină), care erau legate cu păr roșu și chiar în acea seară erau așezate pe creangă (pe pom) de mire, mireasă, naș, nașă, părinți, colăcari și druște în așa mod, ca să nu se vadă crengile aproape deloc. Acesta (pomul) stă în mijlocul mesei și a treia zi se duce cu colăcari, cu mare alai, cu muzică, joc, băutură la nănași cărora era dăruit. Nașii cinsteau tot alaiul cu băutură și mâncare.

A doua seară se continua la casa miresei și toți oaspeții invitați, afară de chemători, care nu mai ocupau loc la masă, ci erau trimiși când de nași, când de miri, după oaspeți; i se zicea «seara miresei».

Seara a treia cu toți oaspeții la mire «seara mirelui», unde se dau și darurile. Astăzi acest obicei a dispărut totalmente. Se face ospățul (nunta) după învoială, ori la mire, ori la mireasă, într-o singură seară, după actul cununiei”. (Ms 346, 54-55).

După această prezentare a modului cum se organiza nunta, Ion Barna trece la desfășurarea nunții, remarcând rolul starostelui în această desfășurare. „În sat sunt 3-4 staroste, care se perindă pe la toate nunțile și sunt plătiți de mire. Iacă atribuțiile lor. El este aranjatorul ceremonialului și al mesei. În ziua cununiei pregătește cele trebuitoare pentru cununie: un pahar cu miere de stup, 5-6 pișcoturi sau în lipsa lor tot atâtea bucăți de pâine tăiată în forma pișcotelor (biscuiți), colacul mare de cununie, lumânările (circa 80-100 cm de lungi) aduse de nași, de stearin; el leagă cu o petea de cca 4 m lungă, roșie ori de culoare albastră, le împodobește cu buchețel de flori. Colacul de cununie, păharul cu mierea și biscuiții le așază într-o coșcă de mână, o acopere cu un ștergar lung, frumos țesut cu multă măiestrie și care e dusă la biserică de o rudă apropiată nașei... Starostea ia rămas bun de la părinții mirelui, de la frați, de la surori... Starostea ia rămas bun și la mireasă ca și la mire și apoi pleacă cu mireasa la biserică... Starostea așază în fața altarului mirele și nașul de-a dreapta, mireasa și nașa de-a stânga, desface peteaua de la lumânări cu care leagă mirii pe la brâu, apoi scoate colacul de cununie și-l așază pe capul mirilor, aprinde luminile și le dă în mâna tinerilor...”. (Ms. 346, p. 55-57)

După cum s-a putut observa, până aici rolul starostelui a fost de organizator al ceremonialului nunții. Partea folclorică, respectiv ca și creator sau producător de folclor, începe odată cu ieșirea alaiului nunții de la biserică și ajungerea la casa nunții. Acesta, ajuns aici, cere voie să intre rostind o cuvântare în versuri ce reia unele imagini din chemarea la nuntă:

„Tânărul nostru împărat
Când a venit vremea de se-nsurat
Tare dimineată s-a sculat,
Cu rouă de pe flori s-a spălat,
Cu haine noi s-a-mbrăcat;
Cu cojoc mândru mișos
Ca a lui Vodă din Țara de Jos,
Cu cămașă românească
Mireasa să-l îndrăgească
Și de nu zic bine
Să mă-ndrăgească și pe mine!
Pușca-n mână a luat
Și a vânat a plecat
Și-a vânat o zi de vară

Până-n seară,
Pas de domnișoară
Împăratului soțioară.
A noastră frumoasă oaste
Adunată de pe văi și de pe coaste
E obosită foarte tare
Și trudită de cale,
Ne rugăm să ne dați sălaș
Și să ne primiți pe toți de mas.
Fă bine placă și răspunde,
Ori te du-n cămară și te-ascunde!
Dacă mi-i face multe vorbe
Îi căpăta și niște bote”.

(Ms. 346, p. 59-60)

Ceea ce deosebesc notele lui Ioan Barna de alte lucrări referitoare la nuntă sunt datele ce ni le oferă cu privire la partea materială a nunții. În acest fel, el notează cu exactitate mâncările ce se serveau la nuntă. Astfel, la intrarea nuntașilor în sala de nuntă: „Pe masă se află, tot la 4 oameni, un țipoi (aluatul sucit (rotit) și apoi dat la copt, o pâine împletită și 4 plăcinte (aluatul înainte de a fi dat la copt este uns pe deasupra cu brânză de oi amestecată cu ou, o pâine mai mică și mai scundă la miez). Starostele le aduce tot pentru 4 inși 1 l de vinars (spirt de cereale de 96 grade, diluat cu apă la 30 grade fiert cu săcărea)”. (Ms. 346, p. 61)

Dacă acestea sunt doar aperitivele, nu trece mult timp și se aduc nuntașilor alte mâncări: „La orele 9 ori 9 și ” se pune pe masă: supă de vită amestecată cu găină, găluște (sarmale),

carne friptă de vacă ori de vițel cu carne de porc friptă, în locuri mai ales și prăjitură”. (Ms. 346, p. 67)

Al treilea rând de mâncări se pun mai târziu, după ce au jucat câteva jocuri, când: „se servesc mâncăruri reci: cârnați fripți, aitură, varză cu carne de porc afumată”. (Ms. 346, p. 70)

Rolul starostelui iese din nou în evidență după ce s-a pus a doua masă, căci fiecare segment al ritualului nunții trebuie completat cu un moment folcloric, care: „integrat contextului ceremonial al nunții, este chemat să acopere o arie conceptuală și afectivă largă. El devine, ca produs de artă, reflectarea unor experiențe de viață fundamentale, al unui mod de a gândi și a simți lumea. Piese folclorice exteriorizează și reinterpretează datele universului mintal al colectivității în plan mitic și alegoric”.³⁰ De aceea: „După ce spune că poate băutura n-a fost tocmai de ajuns, dar:

„Eu îndată voi aduce
Vin și băutură dulce,
Vin și băuturi
Pregătite pentru a D-voastre guri.
Eu albu-oi încăleca
Și la Bârgău m-oi țipa
Și minten oi înturna;
Tare mult n-oi zăbovi,
Două-tri săptămâni de-a fi,
Că Alba-i a fâta
Și mă tem c-a lepăda
Și mânzu s-a despotcovi
Și nu știu, zău, cum a fi
Pute-oi în grabă veni?
Avem și socăciță aleasă
De la București trimeasă,
Au mânat-o la moară cu grâu roșu
Să toarne-n coșu.
Moara n-a fost bună de grâu
Ea a picat și s-o înflat din jos de brâu.
Dar moara îndărătnică tare
O pus coadă pe spinare
Și du-te pe lătoc în vale!
Morărița de năcaz
Își băga tăbac pe nas,
Dar morarul, meșter mare,
O băgat mâna-n buzunare
Și-o scos două ciocănele
Și-o făcut cioc-poc
Și-o venit la loc!

Și-o turnat în coșu
Grâu roșu
Și-o venit tri tărățe și-o fărină
Pân-o fost covata plină.
Făina în saci s-o pus
Și acasă s-o adus
Și-n mâna socăciții s-o pus.
S-o apucat sococița de muncit
Cu niște mâni albe, saponite
Ca niște tângeli pălite.
Și-a dat poalele până din sus de genunchi
Să poată face mâncările dulci.
Foarte bine a pregătit
Mac cu miere
Spre a D-voastre plăcere;
Cu smochine, cu strachine
Ca să guste orișicine.
Placă-vă și vă ospetați
Și din barbă așa dați,
Mai târziu vor veni și zămurile,
D-voastră să vă mâncați cămurile,
Sococițelor să rămână zămurile!
D-voastră mâncați găluște,
Sococițele să roadă frunzele.
Au făcut și la staroste o gălușcă mititea
Cât o covăța,
Doară s-a hrăni cu ea.
Dvs. care n-aveți de ajuns cuțite și furcuță,
Eu oi prinde iapa la căruță
Și m-oi duce la Bârgău

Că de-acolo is și eu.
Voi aduce cuțite și furcuțe
Cu mănunci de dudău,
Care costă numai un leu.
Dvs. îți face bine și-ți ospeta!

Deci pe lucru să vă puneți
Și flămânzi să nu rămâneți!
C-asta-i mâncare românească
Cine mănă din ea, să trăiască!”.

Divinizarea grâului cunoaște la români aspecte foarte vechi, căci „Grâul a fost considerat ca un obiect prin jertfirea căruia se adoră pe Dumenzeu”,³¹ de aceea el a dobândit în ierarhia plantelor un loc privilegiat, fiind considerat: „cellu mai nobile dintre produsele cereali din care se face pâinea”.³² Pentru aceste considerente menționarea lui în ritualuri este foarte frecventă, așa cum și produsele din grâu care însoțesc acestea. În cuprinsul acestei „stărostii” revedem imagini din tehnologia grâului, scene pe care le întâlnim în „Plugușor” sau în „Cântecele cununii”.

În ceremonialul nunții, un moment de intensă participare a nuntașilor la ritualul nunții este cel al darurilor, când „Mireasa are pregătite o cămașă pentru mire, soacră, colacii mari pentru nănași, desagi, cisme”, care arată respectul pe care-l acordă mireasa pentru a fi bine primită în noua familie. Aceste daruri însă trebuie însoțite de descântece, deoarece „Cămașa nedescântată/Nu-i așa bine purtată”. Ion Barna notează „Descântecul cămășii de soacră” și „Descântecul cămășii mirelui”. Ultimul descântec este presărat cu aluzii ironice la adresa mirelui, ceea ce îi face pe unii nuntași să strige: „Nu-i drept!”. Starostele le răspunde acestora și mai ironic și uneori de-a dreptul arrogant, astfel că între staroste și nuntași se înfiripă un „conflict verbal”.

Trebuie să arătăm marea varietate a acestor producții folclorice, lucru ce demonstrează marea capacitate de a improviza a unor oameni dotați artistic. Totodată se remarcă că aceste creații: „nu sunt copii și, cu puține excepții, fiecare își are însemnătatea ei. Se vor deosebi între ele prin anumite detalii care își au funcția lor artistică precisă”.³³ Aceste creații sunt cele mai expuse improvizării.

Redăm cele două descântece:

„Descântecul cămășii de soacră

Bună sara, bună sara!
Unde aveți o soacră mare
Nu prea tare
Să se arete-ncoace!
Oi mai zice o dată
Să mă audă casa toată:
Bună sara, bună sara!
Unde aveți o soacră mare
Nu prea tare?
Să se arete-ncoace!
(Soacra (mama mirelui)
răspunde: Aici! Aici!)

Să te faci cu voie bună
Pe un colac mândru frumos
Ca și fața lui Hristos.
Colacu nu ni-i fătat,
N-am avut lemne de fag.
Și cuptoru ne-o fost spart.
Înălțata împărăteasă
S-ar fi băgat să-l ungă,
S-o temut că s-a surupa
Și nu s-a putea cununa.
Da’ de mă cema pe mine
Îl ungeam eu bine

Și de s-ar fi surupat,
N-am avut de mă cununat.
Colacu nu-i dogorit
C-o uitat de învățit,
De mă cema pe mine
Eu îl învățeam,
Ori și eu adurmeam.

Floriceică de pe vale,
Vino-ncocace, soacră mare,
D-ta vino pe din dos
Să-ți dau un colac frumos
Să întindă mâna
A cui e vina.

Atunci i se predă colacul și cămașa nouă, frumoasă, cusută cu flori”. (Ms. 346, p. 70-72)

*

Un obicei al nunții dispărut încă la începutul secolului nostru, al cărui text de cântec se păstrează și astăzi este „Gogea”. În timpurile vechi, demult cu 50 de ani, după celebrarea cununiei și după sosirea acasă la mireasă, unde se ținea nunta, una din paranimfe (druște, chemătoare) lua rămas bun miresei (numai fetelor, celor ce se căsătoreau pentru a doua oară nu), cântând următorul text:

Gogea

Ia-ți, gojiță, voie bună
De la soare, de la lună,
De la fir de mătrăgună,
De la mamă-ta cea bună,
De la fir de mutătoare,
De la dragă șezătoare,
De la fir de busuioc,
De la feciorii din joc!
Miresucă cu cunună,
Cămașa pe tine sună
Să cunoaște că-i fi bună,

Că nici mă-ta n-a fost rea
Că te-a făcut frumușea.
Mireasă, mireasă bună,
Pară-ți rău după cunună,
După cununa cea verde
Că te-ai despărțit de fete,
Te-ai băgat între neveste.
După cununa cu flori,
Te-ai despărțit de feciori,
Te-ai băgat între nurori”.

(Ms. 315, p. 11)

Un joc specific nunții someșene este jocul „mireasa în bani”, la care iau parte toți nuntașii: „Fiecare oaspete, fie fată, fie fecior, nevestă ori bărbat învârt de 3-4 ori mireasa și pune într-o farfurie câțiva lei; mai pune, mai joacă, nu pune, vine altul la rând. Jocul miresei îl începe nașa cu nașul și-l termină mirele”. (Ms 346, p. 87)

Nelipsite de la nici o petrecere românească, strigăturile ocupă un loc însemnat în ritualul nunții. Ca moment de producere acestea se strigă pe drum de colăcari, la masă, la jocurile nunții sau când se aduce găina la nănași. Ca tematică, ele sunt foarte diverse, în raport cu momentul nunții și persoana căreia îi sunt adresate, „care sunt de multe ori așa de usturătoare și satirice”, după cum notează Ion Barna.

Iată câteva dintre strigăturile notate de Ion Barna:

„Nu trebe ciufuluită Scoate-o-afară când trăznește, Ia o piatră și-o pălește! Intră-n casă și zi: zău, C-o trăznit-o Dumnezeu!	Mândruța care-i mândruță Trece Dunărea desculță. Dar și care-i blăstămată, N-o trece nici încălțată. Sai, mândruțo, sai portița Vino să-ți sărut gurița! Sai, mândruțo, sai pârleazu, Vino să uităm necazu!	Să semene mac în prag Că n-oi vini să i-l calc. Crească rotița plugului, Mâna pe tine n-o pui. Pui-o cine cum a vrea, Că io mi-am pus partea mea Durmind eu noaptea cu ea; Pui-o cine cum să poate Că io mi-am pus a mea parte, Durmind cu dânsa-ntr-o noapte.
Bucură-te, soacră mare, Că-ți aduc ceptănătoare, Pe une te-a ceptăna Șapte ai nu te-a mânca, Pe unde te-a netezi, Șapte ai nu-i trebui!	Decât pită cu slănină De la o babă bătrână, Mai bine-o cojiță arsă De la o fată frumoasă.	Trandafir cu crengi înalte, Pun dragostea după spate Și mă duc într-altă parte Și las dragostea-n pustie, Nu m-oi ruga, mândro, ție. Și las dragostea săcreată, Nu m-oi ruga la o fată, Să mă știe lumea toată. Că lumea-i gură de babă, Te duce la vorbă slabă.
Tânără mă măritai Și rea soacră-mi căpătai. Când dă-n câne, Dă și-n mine, Bate-o ziua de mâne! Ș-apo-n câne dă o dată De mine rupe-o lopată! Câtă câne zice: ne, Câtă mine: te, cățea!	Floriceică, floare-albastră, Și-aseară-am trecut pe coaștă, Pi din sus de casa voastră! Tată-to lemne tăia, Mă-ta-n grădină plivea, Cu florile se sfădea, Pe mine mă ocăra. Spune-i, mândro, mâne-ta	

(Ms. 346, p. 62-66)

Finalul manuscrisului despre nuntă consemnează încheierea petrecerii. Apoi joacă până a doua zi. „Oaspeții, rând pe rând, pleacă acasă, cei rămași mai iau o masă, pe urmă pleacă cu toții în corpore, cu staroste, cu tânăra pereche și petrec acasă nașii cu muzică, unde, dacă mai e posibilitate, continuă până către amiază. (Ms. 346, p. 87)

Materialele culese de Ion Barna sunt deosebit de interesante nu numai artistic, dar și documentar, ele consemnând, la acea dată, manifestarea spirituală a unei comunități. Redarea lor, astăzi, în forma lor cât mai fidelă, caută să pună la îndemâna celor ce studiază acest aspect al spiritualității populare, un izvor bogat de date culese cu mare autenticitate.

Note

1. Ion Taloș, *Ion Mușlea, organizator al culegerii și prelucrării folclorului românesc*, în „Anuarul Muzeului Etnologic al Transilvaniei pe anii 1965-1967), Cluj, 1969, p. 357.
2. A se vedea o descriere mai amplă la Ion Taloș, *studiul citat*, p. 359, precum și la Iordan Datcu, S.C. Stroescu, *Dicționarul folcloriștilor*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 295.
3. Ion Taloș, *op.cit.*, p. 359.
4. Despre Ion Barna, vezi în Teodor Tanco, *Învățătorul Ion Barna folclorist*, în *Virtus Romana Rediviva*, vol. IV, Bistrița, 1981, p. 261-264; Teodor Tanco, *Dicționar literar 1639-1977 al județului Bistrița-Năsăud*, Ed. Virtus Romana Rediviva, Cluj-Napoca, 1998, p. 62-63; Clemente Plăianu, *Ion Barna*, în „Buletin intern” (xeroxat), 1983, nr. 5, p. 139, al cenaclului „Plaiuri bistrițene și năsăudene” din Cluj-Napoca. Apud Teodor

Tanco, *Virtus Romana Rediviva*, vol. IV, Bistrița, 1981, p. 263-264.

6. Ms. 346, p. 90-91.

7. Ms. 406, p. 17.

8. Cele trei manuscrise existente la Arhiva de Folclor Cluj sunt: a.) Ms. 315, având 11 pagini, cuprinde răspunsul la Chestionarul V. Obiceiuri de vară, p. 1-10. Pagina 11 cuprinde „Datini de nunți” și este înregistrată numai „Gogea”; b.) Ms. 346 are 91 de pagini și cuprinde:

– Răspunsul la circulara nr. 2, cu privire la balada „Miorița”, p. 1-4;

– Răspunsul la circulara nr. 1, p. 5 cu privire la snoava femeii necredincioase. În continuare, pe aceeași pagină și până la p. 9 sunt notate colinde;

– Răspunsul la Chestionarul I, cu privire la Calendarul poporului pe lunile ianuarie-februarie, p. 10-15;

– Obiceiuri la nunți, p. 46-88;

– Paginile 89-91 cuprind scrisoarea adresată lui Ion Mușlea, datată „26 aprilie 1932”;

c.) Ms. 406 are 64 pagini, cuprinzând:

– Răspunsul la Chestionarul IV, p. 1-17:

– p. 18-19. Se revine asupra unor descântece. De asemenea, dă numele și vârsta informatorilor de la care a cules descântecele din acest manuscris;

– Răspuns la Chestionarul V. Credințe și povestiri despre duhuri și ființe supra naturale, p. 20-64.

9. Ms. 346, p. 89.

10. Ovid Densusianu, *Viața păstorească în poezia noastră populară*, Editura pentru Literatură, București, 1975, p. 99.

11. Ms. 346, p. 1.

12. Adrian Fochi, *Miorița. Tipologie. Circulație. Geneză. Texte*, Editura Academiei R.P.R., București, 1964, p. 537.

13. Ms. 346, p. 3-4.

14. Ms- 346, p. 5.

15. Iustin Ilieșiu, *Folclor din Transilvania*, vol. III, București, 1976.

16. Olimpiu Barna, *Vesellie, dor și jale. Folclor cules din comuna grănicerească Maieru, județul Năsăud*, Rd. Robu, Sighișoara, 1944, p. 138.

18. Ion Tomuța, Vasile Bichigean, *Bocete și descântece din ținutul Năsăudului*, Bistrița, 1936; Vasile Bichigean, *Colinde dintr-un colț de graniță*, București, 1942.

19. Iustin Ilieșiu, *op.cit.*, p. 11.

20. Ms. 346, p. 10.

21. *Idem, Ibidem.*

22. Dorina Domide, *Monografia folclorică a comunei Maieru, județul Bistrița-Năsăud*, ms. din 1978.

23. În continuare numărul paginii la sfârșitul citatului.

24. Unele datini și obiceiuri de Anul Nou au fost tratate în articolul nostru *Datini și obiceiuri din Valea Rodnei*, apărut în revista „Zestrea”, nr. 3, p. 9-14.

25. Ovidiu Bârlea, *Folclorul românesc*, vol. II, Ed. Minerva, București, 1983, p. 8.

26. Liviu Păiuș, *Epica populară în Valea Rodnei*, lucrare pentru obținerea gradului didactic I, 1997, p. 121.

27. Ovidiu Bârlea, *op.cit.*, p. 13.

28. Ion Șeuleanu, *Poezia populară de muntă*, București, 1985, p. 68.

29. Ion Apostol Popescu, *Prefață la Orașile de muntă*, Ed. Minerva, București, p. 6.

30. Ion Șeuleanu, *op.cit.*, p. 73.

31. E. Diaconovici, *Enciclopedia română*, vol. I, Sibiu, 1888, p. 62.

32. A.T. Laurian și I.-C. Masimu, *Dictionariul limbei române*, vol. II, București, 1874, p. 1305.

33. I.A. Popescu, *op.cit.*, p. 15.

PORTUL POPULAR DIN NĂSĂUD

Muzeograf FLORICA POP

Din cercetările întreprinse asupra portului popular din Năsăud, rezultă că acesta s-a dezvoltat în strânsă legătură cu condițiile social-economice prin care a trecut populația acestei localități.

Portul popular, ca formă de manifestare a culturii artistice populare, reprezintă una din modalitățile cele mai expresive, mai pline de adevăr, de util, de frumos, transmitând pe viu puterea de exprimare și nesecatul gust artistic al poporului nostru.

El păstrează și astăzi tradiția și elementele de bază de la care a pornit (croi, motive decorative). Elementele tradiționale au fost lăsate moștenire din generație în generație, zona Năsăudului fiind recunoscută printre cele mai conservatoare din punct de vedere a portului popular¹. Materiile prime necesare pregătirii țesăturilor și blănurilor – cânepa, inul, lâna și pieile, erau asigurate din producția proprie, ocupația de bază a locuitorilor fiind agricultura, creșterea vitelor și păstoritul.

Modul de viață, cu climă destul de aspră, a adus la confecționarea a unor piese de port adecvate, groase cum sunt: pânzăturile, sumanele, cojoacele, cioarecii. Pe lângă ocupațiile și modul de viață, un factor important care a contribuit la formarea portului specific local a fost granița militară care a viețuit din 1762 până la 1852, deci vreme de trei generații². Până la militarizare, portul popular a fost simplu; regimul militar grăniceresc a uniformizat portul bărbătesc și a simplificat portul femeiesc. După desființarea Regimului de graniță, au început să apară piese de port îmbunătățite, diversificate și cu mai multe ornamente. Ele erau realizate în casă de femei iar mai târziu de meșteri specializați, de croitorii locali, cumpărate din târguri sau prăvălii.

I. COSTUMUL FEMEIESC

Femeile, în perioada graniței militare, îndeplineau și treburile bărbaților plecați să-și onoreze obligațiile ostășești.

Așa se explică faptul că portul femeiesc în acea perioadă cât a ținut militarizarea (90 de ani) era simplu, cu piese strict necesare și cu puține podoabe. Abia după 1852, ca urmare a desființării graniței militare, femeile, eliberate de munca și grija gospodăriei, au început să se preocupe mai mult de îmbunătățirea și înfrumusețarea portului.³

Portul femeiesc din întreaga zonă a Năsăudului, și din Năsăud în special, a păstrat până în zilele noastre caracterul accentuat al zonei. Acest fapt se evidențiază atât în găteala capului, cât și în piesele obișnuite de îmbrăcăminte.

El se compune din năframă (sau sovon), cămașă cu poale, două pânzături, frânghii, pieptar, joc, suman, zeche, încălțăminte (opinci, cizme, ghete, pantofi).

1. Găteala și acoperământul capului

Felul în care își poartă părul și cum și-l împodobesc și acoperă, se face ținând cont de vârstă și de împrejurările diferite din ciclul vieții (nuntă, înmormântare etc).

A. Fetele își poartă părul cu cărare la mijloc, cu două coade (cosițe) prinse din vârful capului, împletite în trei, lăsate pe spate, sau într-o singură coadă, împletite în trei, la capăt

legându-se cu o „petea” (păr roșu sau panglică). (v. Foto nr. 1.)*

La diferite ocazii, de sărbători sau la nunți, părul fetelor se împletea de mamele lor în două coade prinse din vârful capului din opt sau zece şuvițe lăsate pe spate. În păr erau prinse cununi de flori naturale (cu mușcate și măgheran) vara, iar iarna cu flori din hârtie colorată cumpărate din târg. La Năsăud, în târgul săptămânal de joi, era nelipsită „șatra” lui „Miți Neni” (unguroaică) care vindea cununi de mireasă, „struțuri” pentru druște, struțuri pentru feciori, etc.

B. Miresele aveau o găteală a capului deosebită, de veche tradiție. Cele două coade se împleteau din vârful capului, puse pe cap sub formă de cerc, peste care se așează cununa miresei cumpărată din târg. Ea era confecționată din flori albe din hârtie creponată împodobită cu oglinzi și „bumbuște”.

Ca o măturie a vechiului port, a rămas „sovonul”, o formă de împodobire a nevestei în primele zile ale căsătoriei⁴. „Sovonul” compus dintr-un ștergar lung din pânză, se înfășoară pe cap în formă de turban. Peste „sovon” se pune cununa de flori. (v. Foto nr. 2.)

Tot după cununie, când mireasa este făcută nevastă, își acoperă părul cu „năframă” de păr sau de mătase, primită în dar de la mire.

C. Femeile măritate se pieptăneau cu „șteble”, cosițe împletite spre ceafă și aduse pe creștet. Peste „șteble” se leagă „năframa”.

D. Bătrânele, pe lângă năfrămile în culori închise, iarna mai poartă năfrâmi mari, din păr sau lână, cu ciucuri de culoare cafenie sau neagră aduse în față apoi legate, după cap. (v. Foto nr. 3.)

Năfrămile totdeauna se cumpărau din târguri sau bolzi⁵. Cu ele își acopereau capul fetele, femeile măritate și bătrânele în zilele de lucru și sărbătoare. Ele se legau la spate sau în față. Pentru vară năfrămile erau subțiri din bumbac, păr, mătase, cu flori colorate după vârstă.

În târgul săptămânal din Năsăud și astăzi se mai vinde o mare varietate de năfrâmi.

2. Îmbrăcăminte din pânză

Din această categorie fac parte cămășile și poalele femeiești.

A. Cămășa femeiască de Năsăud se distinge prin simplitate și eleganță. Este o piesă vestimentară pe care o poartă toate femeile, indiferent de vârstă. Diferă doar alesăturile sau cusăturile ce se aplică peste cot, pe fodor sau pe umăr.

Cele pentru zilele de lucru erau făcute din pânză de in sau cânepă, sau amestecată cu bumbac, iar pentru zilele de sărbătoare, din pânză de bumbac țesută în două ite sau din șifon cumpărat din comerț.

Cămășa veche, numită în Năsăud „cept”, era lungă, croită împreună cu poalele, respectând forma clasică: încrețită la gât, guler îngust, deschisă în față, încheiată în „ceteri”. Mâneca este largă, pornită din gât, terminată cu un „fodor” (volan) care este încrețit cu „trăsuri”. La subsiori se pun „paje” (bucăți de pânză pătrată) pentru a înlesni mișcarea brațelor.

Ornamentația cămășii se reduce la „șirul” sau „penele peste cot”, un rând orizontal la nivelul cotului și la „șirele pe fodor”, o bordură a volanului și la guler, restul cămășii este albă.

* Reproduserile fotografice sunt realizate, după *negativele pe sticlă* din colecția Muzeului grăniceresc năsăudean, de Dumitru Rotiari.

Foto 1.
Fete din Năsăud

Foto nr. 2.

Tineri căsătoriți. Nevastă cu sovon (Anton Ana și Dumitru, 1912)

Foto nr. 3.
Femei cu năfrămi de iarnă

Decorul este geometric, floral cu policromia bogat lucrată în tehnici diferite: alese în „teară”, cusute cu „șire” pe dos, cu pășituri peste șire, cusături după scrisoare, cu bumbac sau molineuri sau mătase colorată. Se încheia în „scorbăcel” sau cu „găurele”.

Ca o caracteristică a întregii zone etnografice a Năsăudului, trebuie reținută marea extensiune pe care o au mărgelile. Foarte multe din motivele geometrice sau florale de pe cămăși sunt completate (umplute) cu mărgeli mici, colorate sau sunt realizate cusături numai cu mărgelile.

„Fodorii” se termină cu „cipcă” (dantelă) făcută cu mâna sau cu „ajururi” pe „țacâni”.

Femeile tinere renunță treptat la „fodorii” mari, făcându-i mai mici, mergând cu ornamente pe umăr, (cu pană pe umăr) pe toată mâneca și pe piept, influență de pe Valea Bârgăului.

Întâlnim și un alt tip de cămașă, de dată mai recentă, „cămașa cu platcă” între umeri cu mâneca largă prinsă din umăr, care se purta mai mult pe timp calduros, atât în ținuta de lucru cât și în cea de sărbători. (v. Foto nr. 4.)

B. Poalele erau lucrate din același fel de pânză ca și cămașa cu care se poartă.

Cele mai vechi, croite într-una cu cămașa, au fost confecționate din cânepă sau bumbac din trei lați. Odată cu despărțirea poalelor de „cept” acestea se largesc, fiind croite din patru sau cinci lați lungi până la gleznă. În partea de sus sunt prevăzute cu o „tijitură” pentru „brăcinar” făcut din ață de cânepă răsucită. De un alb strălucitor, poalele vechi nu aveau nici un fel de ornamentație, singurul element decorativ fiind colțșorii „ajurul”, cipca. La piesele mai noi, întâlnim alesături pe marginea de jos și pe poale sus identice cu cele de pe cămașă (influență din zona Bârgăului).

3. Pânzăturile sunt piese de port de formă dreptunghiulară țesute din lână în patru ițe. Ele se poartă în față și spate peste poale. Ornamentele specifice Năsăudului sunt „vrăstele” orizontale de lățimi diferite, dispuse pe „podul” (fondul) roșu al pânzăturii. Din punct de vedere al lățimii, al distribuției vrăstelor, ca și a coloritului lor, deosebim mai multe variante la pânzăturile năsăudene.⁶

A. Pânzăturile vechi cu vrăste, zise la Năsăud „cu galbene”, se purtau perechi una în față și alta în spate. Erau țesute în casă din păr aspru, băteala din „miț de miel” (lână), în patru ițe cu dungi colorate de-a latul, de la lățimea unui fir până la două degete grosime. Lățimea lor era de 40-50 cm, având „tijitură” în partea de jos, mai târziu fiind înlocuită cu „ciucurii” din lână. Fondul era roșu, iar dungile erau de un roșu mai închis, spre bordo, mergând până la portocaliu și gălbui.

Trebuie să remarcăm asemănarea acestei pânzături cu vrăste, cu zadia maramureșană țesută tot cu dungi late colorate. Dungile năsăudene sunt însă ceva mai înguste.⁷

B. A doua variantă, în ordinea vechimii, este așa numita „pânzătură din păr moale”. Urzeala țesăturii era din bumbac, iar băteala din „lânică” lucrată de fabrică, numită de localnici „păr moale” sau Harras.

Ornamentația era mai complicată datorită existenței unor vrăste diferite ca lățime și a cusăturilor de la baza ei. Pe fondul de culoare roșie aprinsă sunt dispuse orizontal vrăste late galbene. Între ele se intercalează vrăste mai înguste negre și verzi, iar în partea de jos au două-trei rânduri de alesături cu „pășituri” peste fire, după scrisoare, pe fire în tehnica goblenului⁸ (influențate de subzona Bârgău).

Predominau ornamentele „naționale” geometrice (cu cracu, cu prescura) și florale alese cu bumbac sau cu mătase colorată.

Foto nr. 4.
Femeie cu cămașă cu platcă

Marginea de jos este conturată cu „colțișori înodați” sau cu dantelă din lână.

Varianta aceasta se purta totdeauna pereche, una în față și alta în spate.

C. Mai târziu au apărut pânzăturile cu fondul într-o singură culoare care la Năsăud se numesc „șurțuri”. Ele sunt divers colorate în verde, albastru, bordo, „muced” (cenușiu), negru etc.

Ornamentația constă în unul, două sau trei șiruri de cusături în partea de jos, de cele mai multe ori florale. „Șurțul” se poartă totdeauna în față, în spate împerechindu-se cu o pânzătură din varianta B.

D. O altă variantă este aceea a „pânzăturii cu cucurbeie” care, prin dispoziția ornamentației foarte simple, se apropie de cea mai veche variantă a „pânzăturii cu vrâste”.

Vrâstele acestei pânzături sunt realizate într-o singură culoare dar în tonalități diferite, în degradeuri.

E. Pânzăturile **din păr nou** (sintetic, P.N.A) se poartă perechi sau cu „șurț” în față. Ornamentele se află pe toată suprafața: cusături cu mătase, intercalate cu vrâste orizontale de culori deschise (galben, verde, roz, etc) pe un fond divers colorat (în maro, verde, albastru, negru, roșu etc).

Între vrâstele colorate apar astăzi rânduri de „fluturi” (paiete) argintii sau aurii, mărgelile, lameuri. În partea de jos pânzăturile se termină cu „ciucuri” din mătase, înodați sau dantelă.

Pentru fixarea poalelor și a pânzăturilor, femeile se încing cu „frânghiile”. Lungi de 2-3 m și înguste de 4-5cm, „frânghiile” se țes în „teară” în două ite⁹. Ornamentația era simplă și constă în „vrâste” colorate dispuse de-a lungul lor.

Cele 3-5 culori vii ale frânghiilor se disting clar pe pânza albă a cămășii, marcând puternic mijlocul (talie).

4. Îmbrăcămintea din blană

A. **Pieptarul** se poartă peste cămașă, fiind confecționat din blană de miel. Scurt până în talie, fără mâneci, pieptarul vechi era totdeauna „înfundat” adică se încheia în partea stângă pe umăr și sub braț cu trei nasturi din piele. Fondul acestora era **alb**, iar motivele ornamentale de cele mai multe ori florale, cusute cu lână neagră, sau albastră. S-au purtat și pieptare „înfundate” lucrate pe piele **neagră**. Ele sunt de dată mai recentă.

S-au purtat și pieptarele deschise în față. Cele ce se poartă în zilele de lucru sunt mai puțin împodobite sau chiar deloc. La cele de sărbători, mai ales cele „înfundate”, găsim o mare varietate de ornamente, ce acoperă aproape în totalitate partea din față și cea din spate. Ornamentele sunt reprezentate de motive florale dispuse sub formă de cunună sau ghirlande.

Mai aproape de zilele noastre o mare răspândire au avut-o „pieptarele” **înfundate din barșon** (catifea) negru montate pe un suport de „pănură”. La acestea ornamentele erau făcute cu mătase și mărgelile multicolore.

Toate tipurile de pieptare erau mărginite cu blană de miel, „zăgară”¹⁰, „primă” perforată sau barșon (catifea) negru.

Acestea erau confecționate de meșteri locali¹¹, ori cumpărate din târg. La Năsăud, înainte de primul război mondial, lucrau șapte-opt cojocari¹².

B. Cojocul era cea mai valoroasă piesă de îmbrăcăminte purtată de femei, care costa cândva cât o vacă¹³, mai ales cel cu ornamentația bogată. Era purtat numai de femeile bogate. Lucrat din piele albă, cojocul avea o croială aparte, datorită clinilor mari laterali. Marginile de jur-împrejur, gulerul și mânecile sunt mărginite cu blană de miel neagră. Ornamentația, foarte bogată, consta în cusături de mătase colorată. Tonalitatea dominantă este roșu și negru. Ornamentele geometrice și florale sunt cusute pe aproape toată suprafața cojocului, atât în față cât și în spate, excepție făcând mânecile între cot și umăr. Printre cusături erau plasați ciucurii lungi din mătase colorată creând astfel un câmp ornamental de neconfundat.

5. Îmbrăcămintea din pănură

Iarna, pe lângă cojoace și pieptare din blană, se purtau și hainele groase confecționate din pănură.

A. Sumanul se purta deasupra hainelor numai în zilele răcoroase.

Cel **bătrânesc**, atât pentru femei, cât și pentru bărbați, era croit simplu, larg și drept, cusut cu mâna de femei. Nu avea buzunare și nici nasturi. Nu era mare diferență între sumanele bărbătești și cele femeiești. Erau făcute din același material (pănură sură sau neagră) și aveau același croi (la femei mai scurte).

Apar apoi sumanele croite în „cline”, zise grănicerești, lungi acoperind gleznele cu gulere înguste, care stăteau în sus. Ca ornamente la acestea întâlnim aplicații de împletituri făcute din păr aspru de capră. Se încheiau cu un nasture (cetoare) numai în partea de sus.

Vechile sumane lungi, după primul război mondial au fost înlocuite cu recălul, căputul și zechea (numai la femei).

B. Recălul (rekelul) avea culoare neagră sau „laie” (sură) naturală. Croiul era simplu făcut după corp, strâmt, scurt până la genunchi, fără clini și ornamente. Se purta mai mult în zile de lucru de femei și bărbați.

C. Căputul se croia și el după corp. Se încheia în față cu nasturi pe două rânduri, având două buzunare fixate drept sau oblic. Gulerul era simplu sub formă de șal, rotund, totdeauna din „zăgară” sau „barșon”.

Acesta se poartă și acum, mai ales în zilele de sărbători. (v. Foto nr. 5.)

D. Zechea era o haină lungă purtată numai de femei, de sărbători. Croiala urma forma corpului. Pănura din care se făcea „zechea” era de calitate superioară, fiind vopsită în albastru (de nuanțe diferite până la vânat), negru și sur (culori naturale). Ca ornamente întâlnim „zăgara” neagră, ce marca marginile, gulerul, buzunarele, mânecile și aplicațiile de „bumbi” colorați din sticlă și metal. Atât croiala, cât și culoarea albastră indică originea săsească a acestei piese de port.¹⁴

Toate piesele de port confecționate din pănură erau lucrate (croite și cusute) de femeile mai pricepute din casă și de cele mai multe ori de croitorii locali.¹⁵

Aceste piese de port din pănură nu se mai confecționează, ele fiind înlocuite treptat de jachetele din stofă neagră. (v. Foto nr. 6.)

E. Obielele erau purtate în opinci de femei și bărbați. Se croiau din pănură albă sau neagră, de formă pătrată. Cu ele se înfășura piciorul. Treptat au fost înlocuite cu „ștrimpci” (ciorapi) tricotați din lână.

6. Încălțăminte cea mai veche pentru muncă era **opinca** din piele de porc sau de vită, care se purta cu „obiele” albe sau negre. Pieile necesare opincilor erau lucrate de „dubăleri”¹⁶ iar opincile se confecționau în aproape fiecare casă de bărbați pentru toată familia¹⁷. De opinci sunt prinse ațe („nojite”) din păr aspru de capră împletit în trei, cu care se fixează obielele. Spre deosebire de femei, bărbații foloseau la opinci, în loc de ațe, fâșii de pânură și curele subțiri din piele sau din cauciuc. Pe lângă opincile din piele s-au purtat și se poartă și azi opincile din cauciuc (de gumă). La biserică și de sărbători femeile se încălțau iarna cu cizme din piele neagră iar vara cu „păpuci” (ghete înalte cu șireturi).

Acestea erau încălțate cu „ștrimpci” (ciorapi croșetați din lână). Încălțăminte se făcea la comandă la meșteri locali¹⁸, iar mai târziu se procurau din comerț sau din târguri.

7. Podoabele

În cadrul costumului popular de Năsăud, nelipsite erau podoabele. Femeile și fetele purtau salbe din taleri de argint, mărgelile de piatră, mărgelile din sticlă și cercei.

Podoabele cele mai vechi erau „salbele din taleri” (v. Foto nr. 7), care erau purtate numai de fetele bogate. Erau confecționate din monede de argint, găurite, prevăzute cu o tortiță, care se înșirau pe o panglică sau, pe ață. Șiraguri de 4-5-6 salbe acopereau pieptul aproape în întregime, fiind dispuse în șiruri regulate peste întreaga suprafață a cămășii. Valoarea salbelor era mare, în funcție de valoarea monedelor. Portul acestor podoabe din bani este destul de vechi, dovadă fiind prezența unor monede găurite în multe tezaure monetare din secolele XVI-XVII din Transilvania.¹⁹

Dintre mărgelile cu valoare mare, denumite de localnici „mărgelile din piatră”, (v. Foto nr. 8), fac parte și cele de factură venețiană, originale sau imitate după cele de Murano, lucrate în Boemia, introduse în portul popular românesc prin sec. al XVIII-lea, când, se pare, că unele erau executate în „hutele” (manufacturi de sticlă) din Bihor²⁰. Aria de răspândire a lor a fost foarte mare, în Năsăud fiind aduse de evrei în „bolzile” lor sau de diferiți comercianți în târguri.

O mare răspândire au avut-o mărgelile din sticlă și mai nou de plastic care se găsesc peste tot. Nelipsiți sunt cerceii din argint sau chiar din aur.

II. COSTUMUL BĂRBĂTESC

(v. Foto nr. 9)

Echipamentul militar al țăranului grănicer, cu care era obligat să-și facă serviciul atât în timp de pace cât și în vreme de război, se compunea din²¹:

1. Pălărie de păslă neagră, rotundă la „căpățână”, cu boruri late, îndoite ușor în sus, asemănătoare cu ale sașilor bistrițeni²²; iarna se purta cușmă neagră, lunguiață, din blană de miel, îndoită puțin în partea stângă;

2. Suman din pânură neagră cu guler îngust croit în „cline”, lung până la jumătatea gambei și tivit cu „petea” neagră;

3. Tunică din pânură neagră sau sură încheiată la gât;

4. Cămașă din pânză de in sau cânepă, cu manșete (pocmeți) la mâneci, purtată în pantaloni de pânză sau cioareci albi, strâmți, tivii în lung cu petea albastră;

5. Pieptare simple din blană de miel, purtate iarna sub tunică;

6. Opinci din piele de vită, tăbăcite și obiele din pănură neagră, legate cu curele și ațe ce înfășurau pulpa piciorului până sub genunchi.

Astfel, portul civil sau de casă al țăranului grănicer, precum și al urmașilor lor până în zilele noastre, s-a îmbogățit cu piese mai variate și mai practice. Pălăria de pâslă a devenit mai îngustă la pană, iar după al II-lea război mondial²³ au apărut pălăriile din comerț cu forme și culori diferite.

În timp, urmează ca portul din zilele de lucru să fie înlocuit cu piese de îmbrăcăminte cumpărate din comerț, acestea fiind mai practice și mai ușor de procurat.

Costumul popular de sărbătoare îl mai întâlnim purtat și astăzi numai de bătrâni (de Paști, Rusalii, Crăciun, Anul Nou, Ispas, Bobotează).

1. Găteala capului

Mai demult bătrânii purtau plete, barbă și mustăți.

Bătrânii se tundeau cu „cică” iar bărbații tineri cu „frizură” cu cărare pe o parte sau cu părul dat pe spate. Majoritatea bărbaților purtau mustăți, excepție făcând tinerii.

Iarna bărbații își acopereau capul cu cușme (căciulă) de obicei neagră din blană de miel, de formă alungită. De sărbători feciorii o decorau în partea dreaptă cu „bumbuște”, flori artificiale etc. Vara purtau clop negru din păr moale (material adus din străinătate) sau aspru din miț de miel făcute la Năsăud.²⁴

Clopul era de formă rotundă, cu „căpățâna” foarte joasă și „pana” (borurile) mai lată. Acest tip de clop a fost treptat înlocuit cu clopurile din zona Bârgău, de formă ovală cu „căpățâna” mai înaltă și „pana” (borul) mai îngust.

Bătrânii purtau clopul cu „petea” (panglică) neagră, iar tinerii cu bertițe cusute cu motive florale și cu bertițe din mărgelă, la care se adăugau „struțuri” din mușcate, măgheran, busuioc sau flori artificiale.

„Păcurarii”, când pleacă cu oile la munte, folosesc vechea pălărie, rotundă, pe care o ung cu rășină de brad, sau de oaie sau de bovine făcând-o impermeabilă, cu legători sub bărbie ca să nu fie luată de vânt.

Vara toți bărbații purtau clopuri de paie. Astăzi, atât cușmele cât și clopurile sunt cumpărate din târguri sau din prăvălie.

2. Îmbrăcămintea din pânză

Din această categorie fac parte cămașa bărbătească, izmenele și pantalonii.

Cămașa bărbătească, lungă până la genunchi, era confecționată din pânză de cânepă (pânzoaică), din cânepă (urzeală) și bumbac (bătătură), ori numai din bumbac și era țesută în două ite. Croiul vechi este simplu cu gura în față legată cu „ceteri” (ațe), guler îngust cu pieptul și spatele dintr-o singură bucată. Mânecele erau prinse de umărul cămășii fără a fi încrețite, largi jos. Ele erau lucrate cu mâna.

După apariția mașinii de cusut (a doua jumătate a sec. al XIX-lea), croiul cămășilor se modifică mai ales la tineri.

Pe piept, gura cămășii, lungă până în furca pieptului, se încheie cu 2-3 nasturi, având de-o parte și alta mai multe îndoitori cusute cu mașina, iar sub îndoitori se aplică o pânză îngustă,

Foto nr. 7.a.
Femeie și fetiță cu salbe din taleri

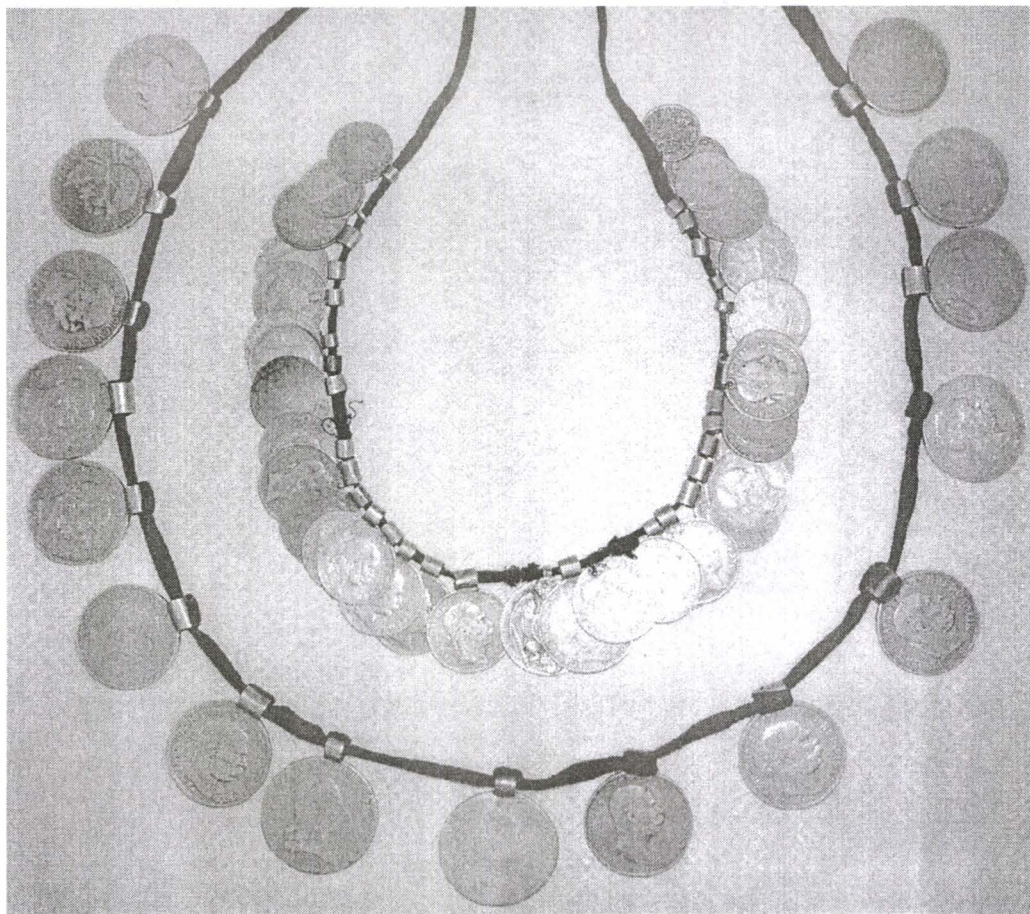

Foto nr. 7.b.

Salbe din taleri – detaliu

Sumanul lung cu cline a fost înlocuit treptat cu „recălu”, căputul sau jachetele din stofă confecționate de croitori. „Cioarecii”, nu se mai tivesc jos, iar opincile au fost înlocuite cu bocanci, cizme, ghețe și pantofi din comerț.

Cămășile s-au modificat mult. Cele scurte din uniforma grănicerească au fost înlocuite cu cămășile lungi până sub genunchi, ce se poartă peste cioareci sau pantaloni.

Curelele late, din piele, cu 4-5 cataramе, au fost treptat înlocuite cu cele înguste cu două cataramе. Cojoacele și pieptarele de tip vechi sunt astăzi destul de rare și nu le mai găsim purtate decât de bătrâni, sau păstrate în lăzi de zestre pentru nepoți etc. Lipsa materiilor prime din care se făceau costumele a făcut ca astăzi portul popular, mai ales cel orizontală, numită **puntea cămășii**. Gulerul este mai lat, dublu, îndoit, în afară și prins în față cu doi nasturi.

Foto nr. 8.a.
Salbe cu mărgelile din piatră

Foto nr. 8.b.
Salbe cu mărgelile – detaliu

Foto nr. 9.
Port bărbătesc și femeiesc

Între umeri, acest tip de cămașă are o platcă de care se prind părțile din față și spate ușor încrețite. Mâneca, prinsă de marginile umărului cu câțiva creți, este largă cu „pajă” la subsiori.

Numai cămașa de sărbătoare la bărbații tineri se împodobește. Motive ornamentale la cămașă găsim numai la guler. Acesta era cusut cu „motive” (cracu, prescura,) cu molineuri iar mai târziu cu mărgel.

Ornamente deosebit erau cămășile „călușarilor” care aveau „motive” geometrice cusute pe tot pieptul, guler și mâneci în culoare albastră (dar acesta este un costum folosit numai la serbările școlilor orașului etc.). (v. Foto nr. 10.)

Păcurarii foloseau cămașa din pânză de cânepă pe care o „cerneau” (o înnegreau) cu o fiertură din coajă de arin și „galascău” (sulfat de Cu), și o făceau impermeabilă fierbând-o în zer, unt și seu de oaie.

Copilașii, atât băieți cât și fete, purtau cămăși lungi până la gleznă, cu mâneci largi respectând croiul cămășilor bărbătești. (v. Foto nr. 11.)

Vara bărbații purtau izmene, confecționate din aceeași pânză cu cămașa. Sunt cu cracii largi, în partea de sus cu „bartă” prin care trece brăcinarul.

Mai târziu apar pantalonii făcuți din pânză din bumbac, lână sau fibre sintetice, țesută în 4-5 ițe. Sunt strâmți pe picior pentru cizme sau cu manșetă pentru pantofi.

3. Îmbrăcămintea din pănură

A. Sumanele, recălele și căputurile sunt descrise odată cu cele femeiești. Diferența constă în lungimea mai mare a celor bărbătești.

B. Cioarecii se confecționau din pănură albă, pentru cei de sărbători, și neagră pentru cei purtați în zilele de lucru. Cei purtați de bătrâni erau mai largi, tinerii purtând cioarecii **strâmți**, trași pe picior. Mai nou au apărut cioarecii de tipul pantalonilor cu două buzunare, ușor bufanți. Treptat au fost înlocuiți cu pantalonii din lână, iar astăzi cu cei procurați din comerț.

4. Îmbrăcămintea din blană

A. Cojocul lung era confecționat din blană de oaie și avea totdeauna culoarea albă. Era lung până la pământ, croit larg, singurul ornament fiind blana neagră de miel aplicată roată în față, spate, mâneci și guler. Acesta era purtat de bătrâni numai de sărbători.

B. Pieptarele înfundate, cele mai vechi, sunt confecționate din aceleași materiale ca și pieptarele femeiești și de același meșter. Din punct de vedere al croiului distingem două tipuri (v. Foto nr. 12.) de pieptare înfundate:

a). înfundat, croit pe lângă gât, încheiat pe umărul și sub brațul stâng cu bumbi (nasturi) din piele.

b). înfundat cu gură până în furca pieptului prevăzut cu trei nasturi pe piept și în partea stângă sub braț. Acesta este prevăzut și cu două buzunare dispuse orizontal.

Cele vechi aveau culoare albă cu ornamente cusute direct pe piele – de cele mai multe ori florale în nuanțe de albastru și roșu.

Pe lângă pieptarele înfundate se purtau și pieptarele deschise în față, tot albe cu motive florale și ciucuri colorați dispuși rar, pe aproape toată suprafața ornamentală.

În zilele de lucru se purtau pieptare de culoare neagră. Acestea nu erau ornamentate.

Cele mai noi, purtate și astăzi, se fac din blană, deschise în față, fără ornamente.

5. Încălțăminte

Bărbații purtau opinci, cizme, bocanci și pantofi.

a). Opincile – (vezi mai sus)

b). Cizmele sunt făcute la comandă din piele neagră cu tureac tare. Se încălțau numai în zilele de sărbătoare sau la diferite festivități.

c). Bocancii și pantofii sunt procurați din comerț și purtați în funcție de anotimp.

6. Piese din piele

Cureaua, care încinge mijlocul bărbaților, are un important rol decorativ în ansamblul costumului popular năsăudean.

Cea veche, foarte lată, de obicei cu 3-4 cataramă se confecționa din piele de vită. Pielea era un produs al tăbăcarilor (dubăleri) care mai prelucrau piele pentru opinci și tălpi de cizme. Meșteri tăbăcari au fost mulți la Năsăud. Ei aveau „setre” amplasate în târg unde își vindeau produsele sau primeau comenzi acasă.

Curelele vechi năsăudene erau ștanțate, o veche tehnică de imprimare în pielea umezită²⁵. Cele de astăzi sunt mai înguste, cu 2-3 cataramă respectând aceleași ornamente ștanțate.

În curea se țineau banii, actele, briceagul, uneltele pentru aprinsul focului: amnar, cremene, iască, pipa etc.

7. Alte accesorii

„**Mânețările**” erau la modă în trecut. Se purtau de feciorii scăpați de armată în zilele de sărbătoare. Erau țesute din lână cu ornamente multicolore geometrice și florale. Brăul pe picior îl purtau numai călușarii.

Sfetele, mănușile și ciorapii din lână sunt de dată mai recentă și se poartă frecvent.

„**Năfrămuțele**” (**batistele**), mai ales ale călușarilor, erau adevărate opere de artă populară, fiecare, în felul lor, unicate. Ele erau cusute de fete, dăruite băiatului cu care juca.

Nelipsite din portul năsăudean erau **traistele** cu pătrate în alb și negru, cele de purtat și alese tip covor, cele de sărbători.

Ele erau utilizate atât de femei cât și de bărbați și copii.

*

Păstrarea unor elemente tradiționale până în zilele noastre este rezultatul forței creatoare a generațiilor de meșteri populari.²⁶

Ceea ce caracterizează și în momentul de față procesul de transformare a portului popular este îmbinarea noutății cu elementele de permanență. De exemplu, la Năsăud, materialul din care se face costumul, cromatica și decorul au suferit transformări evidente dar ansamblul a rămas același. Costumele, care altă dată se purtau zilnic, au devenit port ocazional, festiv sau ceremonial. Numai în zilele de sărbătoare mai vezi îmbrăcați în costum național, mergând la biserică, doar pe bătrâni sau ansamblurile folclorice de la Casa de cultură.

Foto nr. 11.
Copil cu cămăsuță lungă

Bogat în piese și ornamente, portul popular năsăudean, dovedește starea materială mai bună a oamenilor, a foștilor grăniceri, care s-au bucurat de anumite libertăți în comparație cu țăranii din alte zone ale județului.

Foto nr. 12.
Pieptare bărbățești

Vestit (cunoscut) în țară și străinătate, portul popular năsăudean dovedește gustul tipic pentru armonie și frumos al țaranului român.

Note

1. Pascu, Viorica, *Portul popular din zona Năsăudului*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei”, Cluj-Napoca, 1969, p.195.
2. Pascu, Viorica, *Ibid.*
3. Boca, Pompei, *Portul popular din Ilva Mare și Lunca Ilvei*, în „Arhiva someșană”, 1972, p. 213.
4. Secoșan, Elena, Petrescu, Paul, *Costumul de Năsăud*, în *Portul popular de sărbătoare din România*, București, 1994, p. 145.
5. La Năsăud erau vestitele „bolzi” ale lui Smeler, Ștainberger, Siegelstein etc.
6. Petrescu, Paul, *Costumul popular românesc din Transilvania și Banat*, București, 1959, p.127-128.
7. Tehnica de ornamentare pe fir, se face cu ajutorul „camvei” (o pânză rară) care se aplică peste locul ce urmează a fi cusut, pe „camvă” se coase pe fir, apoi se scot firele rămânând modelul, (inf. Anton Rodovica, 81 ani).
8. Petrescu, Paul, *Ibid.*
9. Frânghiile se fac din urzeală de lână sau bumbac și bătătură de lână sau „păr moale”. Se urzeau de obicei câte cinci fire din culori diferite de albastru, verde, roșu, galben după care în ordine descrescândă se revenea la prima culoare. Totdeauna culorile tari se puneau la mijloc. Se urzeau 15-20 m, după cerințele din familie (după numărul femeilor din casă, informator Anton Rodovica, 81 ani).
10. „Zăgara” se țesea în „teară” din lână aspră în două ițe, cu „drotu” sau se tricota.
11. Meșteri cojocari sau „suci” la Năsăud au fost Bachiș Ioan, Nechiti Vasile (Informatori: Cătiu Dumitru, 83 ani și Anton Rodovica).

12. Pascu, Viorica, *Portul popular din zona Năsăudului*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei, Cluj-Napoca, 1969, p. 221.
13. Pascu, Viorica, *Ibid.*, p. 215.
14. Petrescu, Paul, *Ibid.*, p.128.
15. Printre ultimii croitori de căputuri amintim pe Hanțiu Octavian, Hunci Ioan și Granciu Ioan (informator Cătiu Dumitru).
16. „Dubăləri” la Năsăud au fost: Plăian Grigore și Herța Nicolae (Inf. Cătiu Dumitru și Anton Rodovica).
17. Informatori: Sărmaș Saveta, Anton Rodovica și Cătiu Dumitru.
18. Cizmari la Năsăud au fost: Lindăr George și Cantor Nicolae.
19. Petrescu, Paul și Stoica, Georgeta, *Costumul*, în *Arta populară românească*, București, 1981, p.109.
20. Petrescu, Paul și Stoica, Georgeta, *Ibid.*, p.109.
21. Porcius, Florian, *Istoricul Districtului năsăudean*, în „Arhiva someșană”, vol. II, p. 33.
22. Bielz, Iulius, *Portul popular al sașilor din Transilvania*, Sibiu, p. 16-17.
23. Boca, Pompei, *Ibid.*
24. Clopari la Năsăud au fost: Arman Alexandru, Anton Vasile etc.
25. Pascu, Viorica, *Ibid.*
26. Petrescu, Paul, Stoica, Georgeta, *Ibid.*

Bibliografie

1. Bănățeanu, Tancred, *Arta populară în nordul Transilvaniei*, București, 1969.
2. Bobu-Florescu, Florea, *Costumul de Năsăud*, în *Arta populară românească*, București, 1969.
3. Boca, Pompei, *Portul popular din Ilva Mare și Lunca Ilvei*, în „Arhiva someșană”, Năsăud, 1972, p. 211-238.
4. Bocșe, Maria, *Mutații contemporane privind funcțiile și semnificațiile portului popular transilvănean*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei”, Cluj-Napoca, 1978.
5. Butură, Valer, *Etnografia poporului român*, Cluj-Napoca, 1978.
6. Dunăre, Nicolae, *Bistrița-Năsăud – Studii și cercetări etnografice*, Bistrița, 1977.
7. Formagiu, Maria-Hedwiga, *Portul popular din România*, București, 1974.
8. Osianu, Romulus, *Aspecte privind evoluția portului popular de la Șieu-Șieu*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei”, Cluj-Napoca 1969.
9. Pascu, Viorica, *Considerații asupra evoluției portului popular din Transilvania*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei”, Cluj-Napoca, 1962-1964.
10. Pascu, Viorica, *Portul popular din zona Năsăudului*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei”, Cluj-Napoca, 1969, p. 195-225.
11. Petrescu, Paul și Stoica, Georgeta, *Costumul în arta populară românească*, București, 1981.
12. Petrescu, Paul, *Costumul popular românesc din Transilvania și Banat*, București, 1959, p.125-130.
13. Petrescu, Paul, *Ținutul Năsăudului și al Bistriței*, în *Broderii pe piele în arta populară românească*, București, 1968, p.16-17.
14. Petrescu, Paul și Sthal, P., *Zona Bistriței-Năsăud*, în *Port, țesături, cusături*, București, 1957, p.273-293.
15. Savu, Valeriu și Savu Elena, *Curele late din Bistrița-Năsăud*, Bistrița, 1978.
16. Secoșan, Elena și Petrescu, Paul, *Costumul de Năsăud*, în: *Portul popular de sărbătoare din România*, București, 1994, p.145-146.
17. Stoica, Georgeta, *Podoabe populare românești*, București, 1976.
18. Tomida, Ecaterina, D., *Portul popular din zona Bistrița-Năsăud*, în *Cusăturile și broderiile costumului popular din România*, București, 1972, p. 270.

TELCIU – DATINI ȘI OBICEIURI

GHEORGHE FRIJAN

Cele mai interesante obiceiuri și datini se pot vedea cu ocazia sărbătorilor de iarnă, când oamenii vin în sat de pe dealuri „până să mai subțâie omătu”, dar și pentru că sărbătorile Crăciunului au semnificație cu totul specială pentru sătenii de toate vârstele.

Vom încerca să păstrăm graiul și denumirile locale. Asta pentru că unele nu depășesc nici un metru granița Telciului. Hordouanii, bichigenii și romulenii le cunosc foarte bine, dar nu le folosesc, pentru că știu că nu le aparțin.

În toate cazurile, Biserica este centrul spiritual al așezării. Crăciunul este momentul când oamenii caută mai mult aplecarea spre rugăciune, lumina interioară care-i face mai buni. (Este regretabil că din patru în patru ani, politicieni rasați, politicieni chibiți, politicieni de unică folosință, ori liber-cugetători au dat buzna în biserici cu scopuri bineștiute, pentru ca apoi să fie „obligăți” a juca ceardaș ca ursu’ la „Circus”).

În prima zi a fost la biserică și a colindat grupul folcloric de elevi, condus de prof. Ienciu Maria, purtând vechi costume populare.

În a treia zi de Crăciun, consilierii locali s-au împărțit pe grupe și au fost la bisericile de pe raza comunei pentru a împărți pachete cu dulciuri la copii, dar și la alți oameni. Au fost distribuite 1.200 de pachete.

Nu prea s-a umblat cu plugușorul, cu turca (capra), irozii”, „călușarii”, nici cu „berea”. „Berea” este un obicei în care ficiori mai de gazde târguiesc ceterași „pa tăte” sărbătorile, iar în „sara” de colindat, mărș și colindă la casele une îs fete. Gazda „căsî” scoate o „glajă de ginars” cu „săcăre” pusă să „ciarbă păste țucăr roșât pă platân, în laboș ori ciao” spălat. „Să be” cu „om sânșur păhar”. Fiecare „încină” la următorul care „trebe să beie”, ori „zăce: să trăiț’ cu tăți”. „Ceterași zăc on gioc”, iar „ficioru” care „grăie” cu fata din casă „gioacă”. Dacă în casă „sâmt și” alte „fomei” tinere, „îs” luate la „gioc”.

În toate sărbătorile, ziua și serile tinerii merg la sala de joc. Nu există nici un fel de activitate, până după ieșirea din Biserică. În general, se schimbă hainele cu care se merge la Biserică. Toată conducerea jocului este asigurată de o persoană numită „cap de bere” sau „capul berii”.

Fetele merg la „gioc numa” dacă „mere” după ele „ficioru” cu care „o grăit” să „vie, și ala trebe” s-o aducă acasă. Dacă să mai „învremene o țără”, să măi pune la rând, ca „al bătrân” să „aivă” vreme să-l „ficiuluiască pă ficior” cu formula: „Amu mă Ion, ș-ai că ti-i însura în Căjlegile aiestea”. Ca răspuns: „Să poate, bade Vasăle, da numa’ dacă oi afla o fată bună, să mă asculte”... Răspunsuri ferme se dau numai în „tomală”.

La nașterea unui copil se pune prenume după sărbătoarea Sfântului mai apropiat (Sâmgiorz, Sâmpcetu, Sf. Ilie). În cazul că mai sunt în casă cu acel nume, se pune după numele părinților, ori a nănașilor. Nu se poate auzi încă (!) „Claudia, întoarnă oile!” ori „Bade Marcel, răne la marhe!”.

Actele oficiale sunt completate cu nume și prenume care nu se vor pronunța de către telceni. Se pronunță Pupăză, nu Pupeză, George (Gică), nu Gheorghe, Ion și nu Ioan, Mărie (Măriucă, Măriuță, Mare) și nu Maria, Vasăle, nu Vasile, Gavrilă, nu Gabriel și exemplele pot continua La bărbat și la femeii li să zăce „bade” ori „tete”, iar dacă au descendenți pot fi „tân” ori „tână”. Pentru „tân” și „tâna” toți descendenții „îs băieț”. Toți căsătorii îs bărbat și femeii. Necăsătorii „îs ficiori și fete, dar „numa” care mărg sara în „șăzători” ori „păuliță”. Care se tem să iasă seara din casă se cheamă „băieț ori băietă”.

De Crăciun este „bere” de „băieț” care „gioacă” după „trișcă”, dar și „bere” de bătrâni, unde merg numai perechi căsătorite. Asta pântru că aici se mai dă și-n mintea „băiețelor” și nu-i slobod să vadă nime. Costumele bărbătești cuprind:

– „Cujma”; la tineri poate fi cu „bumbușcă”;

– „Clop rotogol”, la tineri cu „bertiță”, iar mai „de gazde” și cu „păun”. În toate cazurile, după ce „cujma” ori „clopul” se uzează, se numesc „căciuli”. Tinerii au „clop de struț”;

– Cămeșă din pânză”, care poate fi de bumbac de „mestecat”, de „răsucit”, de in, de cânepă. La băieț, până la vârstă școlară, cămeșă este lungă, fără pantaloni. La bătrâni, gulerul este fără țâre, la tineri cu șâre, la ficiori cu șâre cu mărgelă, iar pe la mâneci și la poală cu țâre ori ajur sau cu cipcă. Gulerul se strâng la grumaz cu bumb ori cetoare la bătrâni și cu ac la tineri. Cămeșale uzate sunt numite „răză”;

– „Cioareci de pănură” care pot fi și cu „suștori”; pantaloni din pânză (ca la cămeșă ori cu motive din țesut la tineri). „Cioarecii” uzați se numesc „știuleț”;

– „Cură de pcele”, iar de sărbătoare la tineri, cură cu mărgelă. Ficiorii de gazde au brâu, ceptari înfundat cusut cu peșă după model scris cu „răsplai de tintă” (creion chimic);

– „Ceptari despărțat” la tineri, iar de sărbătoare „ceptari cu ciucuri”. Ceptarele uzate se numesc „berhoace”;

– Sfetăr din lână, la mai tineri, din „barcă”. Sfetăru nu se asociază cu „ceptari cu ciucuri, clop cu bertită, păun, brâu, cămeșă cu cipcă”;

– „Cizme” care se iau în zile de sărbătoare, boxăluite, iar când trebe sunt duse la suștăr să le tălpăluiesc. În cizme se iau obgele ori ștrimpici;

– „Recăl de pănură” la bătrâni, căput la tineri, cu zăgară. Recălu ori căputu uzat se numește „strai”, iar cizmele uzate „șcrabe”. Obcincile uzate sunt „terfe”;

– „Obcinci” care au curăle băgate în nojăță la călcâi și la gurzâi ori numa la călcâi. Capătu de la cură să ascunde ori să acăță în obgeală cu cârlig. Încălțatul greșit este „înciolobat”;

– „Obgele de lână” – se iau numa cu obcinci, uneori se pun învârtitori, ca să fie picioru mai gros, să arate arăte a găzdușag;

– „Mănuș” din lână, cu om deget, cu batere care se prind lătuite la fiecare mână, să nu să pciardă. Se iau numa la griț galităle, iar uzate se numesc „tofle”;

– Hainele de „holteie” (feciorie) rămân la frați în mare parte, pentru că nu se mai poartă după căsătorie;

– „Năfrămuța” (batista) cusută cu flori – se ia de la fete și se folosește numai cân meri la Besărecă, se pune jos și se îngenunchiază pă ie.

Fomeile poartă: năframă din păr moale, neagră la femei în vârstă, iar la tinere roș și bordo.

– „Cămeșă cu pindulă, cu șâre pă mânecă și ȋoarcăni (cipcă mică) la tinere și chităl la femei în vârstă;

– „Poale” – cu ajur ori cu șâre la tinere și simple la mai în vârstă;

– „Pânzături păreci” ori „șurt și pânzătură”, cu cipcă ori ciucuri cu peticituri de mătăsă ori de mărgel. Poalele și pânzăturile se prind la brău cu brăcinari și frâmgii cu modele țesute în țiară;

– „Obcincile fomeiești” au gurzăi mai ridicat și se prind prin nojăță cu ațe de lână cenrite cu coajă de arin și galascău. Se încălță cu obgele de pănură albă și foarte rar cu ștrimpci;

– „Ceptariu fomeiesc” este numai înfundat cu șâre de mătăsă ori de mărgel;

– „Recălu” este pentru bătrâne, iar pentru tinere căput cu barșon pe aripi și jos, dar și la guler. Poate fi și simplu.

Părul fetelor este purtat împletit în două cozi, iar căsătoritele strâns concii ori stebles.

Toate costumele membrilor familiei și hainele din case sunt țesute de femei care învață să pună țiară și să lucreze cu melița, ragila, cepcinii, vârtelnița, urzoile, sucala, cujăica, fusu’, rășchitoru. Tiara este un ansamblu compus din: statere, suluri, vergele, tâlpcigi, fuștei, iță, spață, brăgle, întindeică, suveică. Se „nevedește” prin darea dinelor de urzală prin cocleții ițălor și prin spată bune și rale, după cum cere țesătura.

Dacă țesătura este din cânepă, ori in, fără feștituri, urzala se dă cu mânjală (un terci special). În acest caz, torturile și pânza să bgilesc (albesc) prin opărire cu leșăie în mod repetat. Se pun în ciubăr, se acoperă cu un leșăier, peste care se pune cenușă, apoi se toarnă leșăie, clopotniță și se mai pun bolovani, care au fost încerbântați în platân (sobă).

Cu galițale (toate animalele domestice) în câmp se stă și în colibă care este făcută prin apropierea holdelor ca să fie și acestea apărate de dihăanii (animale sălbatice). Țin de colibă: răzământuri, zăplad, povârneală, cujbă, ojoc, mădad, răzlogi, leasă, plasă, crivală. Se mănâncă pă bândură (pânză țesută special), se doarme pe ȋolindre (ȋoluri vechi). În colibă trebuie să fie ticăzuit (făcut curat), să poți linge mac.

Locuințele vechi aveau hăizaș șândilit și se compuneau din casă și tindă. Pe partea de către uliță și ocol, cu șatră (târnaț). Tinda era, de regulă, fără tavan. Casa era cu patru ferești, două către uliță și două către ocol. Tavanul era din scânduri, pe grinzi.

Familii mai de gazde (înstărite) aveau două case și tindă între ele. Casa dinainte, sau casa de părăde, nu era locuită și reprezenta o expunere a lucrurilor de valoare unde nu era slobod să intri decât la mari evenimente (înmormântări, căsătorii, popa cu crucea, mosafirii de haznă).

În casă era lut pe jos, care era udat în fiecare dimineață cu ocazia spălării pe obraz. Fiecare lua cu ulcica apă din vidără, apoi lua în gură de mai multe ori, turna în palme și dădea pe obraz. Asta ca să nu iasă colb din lutul de jos.

Platânul avea: cotruț de cenușă, cotruț de lemne, cuptorii (pe care dormeau cei mai mici), muce (pe care se uscau sâmburi și se întindeau obgele), vatră.

Pereții erau văruiți în albastru. Jos era măluit (malul este argilă albastră).

Focul se aprindea cu „poșmog” din paie luate de la pociu’ patului.

De regulă, erau două paturi cu paie acoperite cu verini și țoluri, cu căpătâi din multe perini, cusute cu flori.

Dacă familia era numeroasă, se făcea pătuț sub pat care se trăgea noaptea, iar alții dormeau pă laiță, pă strujac (saltea). Pe pereți erau icoane, blide, blidișăle, ulcele, bilduri (poze), iar unde erau fete, erau și multe cingeașă cusute cu struț de flori. Fetele mai aveau badoace cu mușcăț și mărgeașă și nu le plăcea să se duhănească în casă că se usucă florile. După ușa se puneă căstanul de hâlcuri (vase). Iarna su’ căstan se improviza un cotârlău (coteț) pentru găini ca să se ouă.

Nu exista ceas. Orientarea se făcea după cântatul cocoșilor, noaptea, iar ziua soarele indica prânzul și ojâna.

În dreptul fereștilor se puneau două lăiți cu lăițare (lăzi), în care se țineau bulendre (haine de tot felul) și trăisti goale. Masa se puneă unde se împreună lăițale. Lampa se aprindea cu pozdărie aprinsă în platân, ca să se facă economie de țâhelturi. Înainte de fiecare masă, fiecare se spală și zice ocinașele (rugăciunile). Coleșă se mestecă cu coleșăriu și se răstoarnă pă clopători de lemn. Sorbala (supă, ciorba) și cotozul (mămăligă amestecată cu lapte acru) se mănâncă cu lingura, dar majoritatea mănăcărurilor se mănâncă cu mâna și... dintr-un singur laboș ori fandilă (cratiță). În caz de familii foarte numeroase, se împarte (2-3 la un blid).

Se mai și trișează, în sensul că se mai face cu degetul groapă în ciucul de coleșă, se ia mai multă întinsoare. După ce termină de mâncat fiecare-și face cruce și zice 2-3 cuvinte de mulțămire lui Dumnezeu. Care uită de cruce este probozât (certat). Grajdurile sunt două și cu două rânduri, să încapă galiță multe și cu șură între ele. Furci și greble se țin pe poclaș (pod peste sură), ori su’ scof (sub streășină).

Nu-i iertat ca sătenii să treacă unul pe lângă altul fără a da bgineță (a se saluta).

Toate acestea pot fi trecute la capitalul a fost odată... Acum telcenii au case noi, majoritatea cu etaj, mobilate. Toți au lumină electrică, apă curentă, televizoare, telefon în majoritatea locuințelor. Toți poartă haine domnești. Mulți au mașini luxoase.

La stână, în munte, dacă mergi, în loc de caș ori balmoș, se dă ness ori cappucino.

Obiceiurile sărbătorilor de iarnă sunt înlocuite cu periculoase jocuri de artificii. Vreme de 2-3 săptămâni, Telciul a stat sub această teroare. Sfântul Vasile a găsit centrul comunei plin de mizerie și cioburi.

Poate că și Biserica ar trebui să fie mai fermă față de fărâdelegi. Continuarea în acest mod (ar putea fi auzite petarde și în biserici), ar putea duce la accidentări grave.

Prea multă îngăduință din partea autorităților față de cei care nu se tem nici de Dumnezeu, dar nici de dracu’. Mai nou, se vorbește de poluare peste tot, că a pătruns și-n suflețe, nu-i noutate, că-i moda poluării.

ÇIBLEȘULŪ

NESTORŪ ȘIMONŪ

În grupulŭ, ce constitue munții Rodnei, unulŭ dintre piscurile cele mai înalte e muntele Çibleșulŭ, care formeză triplex confinium între comitatele Bistrița-Năsăudŭ, Solnocŭ-Dobâca și Marmația.

Acestŭ munte are înălțimea de 1842 metri. Cu privire la numirea muntelui Çibleșulŭ, unii scriitori susținŭ cu mare probabilitate, cumcă acéstă numire e formată după numele zeiței Cybele și respective după muntele miticŭ Cybele și Cybeles în Frigia, după cum se presupune în ținutulŭ Celena, despre care scrie Ovidiu¹⁾, Virgiliu²⁾ și Catulus³⁾ – Cybelye orî poeticŭ de regulă Cybebe era o zeiță frigiană, pe care Romanii o identificau cu Ops soția lui Saturnŭ.

Despre Çibleșulŭ nostru încă este o legendă, pe care ni-a păstrat' o Kőváry Laszló, istoriculŭ maghiarŭ în opulŭ său: „O sută de legende istorice”⁴⁾, în care la pag. 86 sub titlul: „A cziblesi töndér-kert” (grădina dînleorŭ de pe Çibleșŭ) scrie următoarele:

„Cine sŭ nu cunoscă Çibleșulŭ, care bate cu vŕfulu seu în nori? Toți îlŭ cunoscŭ, dar cu atâtŭ mai puținŭ au călcatu vŕfulŭ lui, și s'au desfătatŭ în grădina măiestră a naturii.

Acela, care a petrecutŭ o dî aici pe acestu vŕfŭ mai 6000 urme înaltŭ preste nivelulŭ mării și a vŕdutŭ aici răsărindu sórele, a vŕdutŭ marea de negură sub picióarele sale, apoi împrășciindu-se negura a vŕdutŭ de cătră Maramurēșŭ fata morgană, orașă, raurŭ, arătându grădinŭ măestre în tablouri de vŕlutŭ de negură și a vŕdutŭ sub picióarele sale șerpuiindŭ fulgerile: – numai acela póte înțelege cum au locuitu aici dînele, cum a pututŭ rămâne aici numele unei grădinî, pe care poporulŭ până în dîia de astăzi o numesce grădina vrăjitoŕelorŭ. (Kővá scrie: „gregyna vreysitorilor”) adică grădina dînelóru.

Aici între baricadele vulcanice înverdesce unŭ teritoru netedŭ de câteva sute de pași, care e împestrătatŭ cu tufe de agreși (cócăzŭ), strugurași (veres szólló), mușchiŭ islandicŭ și cu tufe de rădēcini dulci, precum și cu cele mai frumoșe flori de câmpŭ, ca și cum órecine ar fi făcutŭ o grădină.

În Septemvŕe, când înflorescŭ florile, se presintă înaintea ochilor noștri aspectulŭ celŭ mai frumosŭ.

Cine a ordonatŭ acéstă grădină frumoșă măiestră? Natura ori mâna omenescă, nime nu e în stare să spună. Numai legenda vorbesce despre dēnsa, o atribue unei dîne, pe care ómeni fără carte o numescu Çibleșŭ, iar cei ce știu carte Çibele și trăiescŭ în acea credință, că după ce Roma a ajunsŭ în posesiunea acestui munte, aici a venitŭ o

¹⁾ Textul a fost publicat prin bunăvoința dlui drd. Adrian Onofreiu de la Filiala județeană Bistrița-Năsăud a Arhivelor Naționale.

preotésă frumoasă a Çibelei, zeiței celei frumoase din mitologie, și acea preotésă a făcută această grădină minunată în singurătatea naturei sălbatice.

Orî și cum să fiă numirea Çibleșu, ni aduce aminte de muntele frigianu cu numele Cybelus, adică de acel munte, pe care regele de acolo a spus pe fîcă sa Cybele, pentru că nu a născut fîu și pe care acolo au supt'o lei pînă ce au aflat'o păstorîi.

De altmîntre și lângă Alba-Iulia, (unde a fostu Apulum) încă este un dealu numit Bilak, pe care cresc așa multe plante vindecătore, încât legenda poporului suține, că acelea le-a plîntat acolo ore-care princesă din timpurile vechi.

Atîta scrie K  v  ry despre legenda Çibleșului, la ce observu numai at  ta, cumcă e mai multu posibilu, că numirea muntelui Çibleșu e formată după numele zei  ei Cybele, care a fostu cunoscută și onorată în Dacia Traian   (după cum scrie Catanci   n Geografia locuitorilor dela Dunăre în cartea a VIII-a pag. 357) și care a fostu zei  a mun  iloru, după cum scrie Mecenas la Diomede cartea III-a pag. 514.⁵⁾

Note

¹⁾ Fast. IV. 249 și 363.

²⁾ Aeneis III. 311.

³⁾ LXIII. 6. Cf. L  bker la Horatiu od. I. 16. 5. Mart. 1. 71. 10 sequ. Și Burman la Anthol. Lat. 1. 53. 1. p. 29 sequ.

⁴⁾ K  v  ry L  sl  : Sz  z t  rt  nelmi rege, Kolosv  rtt 1857.

⁵⁾ Din ac  st   cauză aflu mai corectu a scrie Çibleșu dec  tu   ibleșu, după cum scriu un  i.

„Minerva”, Bistri  a, 1892, I, nr. 1, p. 3-4.

OBICEIURI ȘI TRADIȚII DE IARNĂ

PROF. ADRIANA MĂNARCĂ

Pentru noi toți, iarna nu este numai anotimpul zăpezii și al frigului, ci și acela al bucuriilor prilejuite de atâtea datini și obiceiuri legate de sărbătorirea Nașterii Domnului.

Datini și superstiții în noaptea de Crăciun

* se spune că de Ajun trebuie să postești, pentru că Maica Domnului, în acea zi, fiind supărată, nu a mâncat nimic;

* nu se mănâncă nici pește, pentru că are sânge și Fecioara Maria era plină de sânge în acea zi;

* norocul îl poți pierde, dacă împrumuți ceva din casă în noaptea de Ajun;

* semnificația sacrificiului porcului îl putem afla numai întorcându-ne în timp, când acest animal era considerat o întruchipare a spiritului grâului și a vegetației în general;

* nu trebuie să lași pe cineva să-ți închidă ușa de Crăciun, deoarece s-ar putea să aibă mână rea și ar putea să-ți alunge norocul din casă.

Împodobirea bradului

Pomul de Crăciun, așa cum îl cunoaștem noi astăzi, decorat cu globuri în care se reflectă lumina scânteietoare a lumânărilor sau a instalațiilor electrice, nu a fost dintotdeauna împodobit astfel. Deși, în Europa, originea sa precreștină nu mai este contestată de nimeni, părerile rămân totuși împărțite: unii văd în brad o reprezentare a „Arborelui Lumii” (din vechiul cult al arborilor), alții îl consideră o referire directă la „Arborelui Paradisului”, împodobit cu mere de un roșu aprins, care amintesc de păcatele comise de primii oameni, înainte de alungarea lor din Rai.

Până în secolul al XV-lea, crenguțele verzi cu care erau împodobite casele cu ocazia Crăciunului, ca și darurile pe care și le făceau oamenii unii altora erau considerate tradiții păgâne. Dar nu peste multă vreme, în locul acestora va fi folosit un arbore întreg. Conform documentelor, în 1605, la Strasbourg a fost înălțat primul pom de Crăciun într-o piață publică. Nu avea încă lumânări și era împodobit cu mere roșii. În 1611, la Breslau, ducesa Dorothea împodobește primul brad de Crăciun așa cum îl știm astăzi.

CRĂCIUNUL PE GLOB

Africa

Deoarece africanii nu sunt creștini, sărbătorirea Crăciunului se face în grupuri restrânse, obiceiurile fiind împrumutate din Vest. În Etiopia, Crăciunul se sărbătorește pe 6 ianuarie, în conformitate cu vechiul calendar roman.

Anglia

Înainte de ziua de Moș Crăciun, copiii îi trimit scrisori lui „Father Christmas”, Moș Crăciunul englezesc, pe care, mai apoi, le aruncă în foc. Ei cred că, dacă un pitic va scoate scrisoarea prin horn, dorințele lor se vor împlini.

Renunțata prăjitură a reginei, Phun-pudding, este o biruință a meșteșugului bucătăriei. Într-un cazan uriaș, se pun toate cele necesare pentru prăjitură, fierte în rom sau vin vechi, și toți bucătarii amestecă pe rând, fiecare rudenie primește câte un pudding.

Australia

Data de 25 decembrie are loc în mijlocul verii, așa că sărbătoarea este oarecum diferită față de alte părți ale lumii. Brazii sunt din plastic sau aluminiu, pentru că aici nu se întâlnesc brazi veritabili. De asemenea, printre decorațiuni se pune și foarte multă zăpadă artificială. Nu se folosesc lumânări adevărate, din ceară, pentru că, pe căldura uneori toridă în această perioadă a anului, acestea s-ar topi mult prea repede. În locul lor se folosesc becuțe. În ziua de Crăciun oamenii se întâlnesc în aer liber pe malul oceanului sau în parcuri unde organizează picnicuri.

Bangladesh

În satele creștine, bărbații taie ramuri de bananier și le replantează câte două de-a lungul drumurilor spre biserici și în jurul caselor. Apoi apleacă crengile una peste cealaltă, pentru a forma un arc peste drum și se leagă între ele. Apoi se fac în ramuri mici scobituri care se umplu cu ulei spre a lumina drumul până la biserică.

Belgia

La Bruxelles, care este sediul Uniunii Europene, aceasta înalță un brad uriaș al țărilor membre, în fața bisericii Grand Şablon – Grotzavel, într-una dintre cele mai frumoase piețe din Europa, piața Grote Markt.

Danemarca

Atunci când familia se așază să ia masa, pentru aceștia se lasă în pragul ușii o oală cu orez fiert. Se spune despre aceia care nu vor să sărbătorească Crăciunul și să respecte această tradiție că le va merge rău tot timpul anului care va urma, fiindcă spiriduși vor bate cu nuci.

Finlanda

Crăciunul este o sărbătoare petrecută mai ales cu familia. În dimineața dinaintea Serii Sfinte bradul se împodobește, iar apoi întreaga familie merge la saună.

Franța

La Paris se poate admira un cort imens unde se poate vedea cea mai mare iesle din lume în care se află Sfânta Familie. Toate străzile sunt splendid ornate cu becuțe.

La țară, în Franța meridională, copiii binecuvântau cina și rugul de Crăciun format dintr-un trunchi de măsline uscat care ardea în vatră. Focul era stropit cu vin fiert: Apoi familia se așeza la masă, intonând cântece religioase până la miezul nopții, când se duceau la biserică.

Germania

În fostele cazărmi germane se făcea Christbaum (brad) și se împărțeau cadouri soldaților. În jurul bradului erau rânduite mesele militare pline de prăjituri și diverse mâncăruri. Dintr-un colț al sălii nu putea să lipsească butoiul cu bere, dar între conuri de brad. La sosirea superiorilor corul soldătesc cânta un cântec religios. Apoi un sergent major lua un chipiu și punea în el hârtiuțe cu numere pentru toți participanții la sărbătoare. Fiecare soldat trăgea câte un număr să primească darurile cuvenite. Butoiul cu bere era desfăcut și petrecerea începea.

Grecia

Pentru a se proteja, oamenii ard tămâie sau lasă pe ici, pe colo cadouri care să-i îmbuneze pe spiriduși. De asemenea, mai au un obicei: țin în casă un bol cu apă în care scufundă o cruciuliță de lemn decorată cu busuioc. Apa, astfel sfințită, se împrășteie în fiecare colț al casei pentru a alunga spiritele rele.

Italia

Crăciunul este în mod special o sărbătoare de familie. În locul bradului este luată uneori o iesle cu Pruncul Sfânt, singura excepție fiind Sicilia. Acolo darurile pentru copii se dau abia pe 6 ianuarie, „ziua celor trei magi”. Atunci, cei mici o așteaptă pe Befona, care vine prin horn ca să le pună cadouri în pantofi.

Islanda

Doi oameni nevinovați au fost osândiți la moarte la Gyfyord. Li s-au tăiat capetele, dar din sângele lor a răsărit un ponî în ale cărui ramuri, în noaptea fiecărui solstițiu de iarnă, se aprindeau mii de lumini. Vântul se izbea de acele limbi de foc, dar nu putea să le stingă. Păstorii alergară din mari depărtări să vadă pomul de foc și să se închine.

Mexic

Unii se îmbracă în îngerî. Grupul se duce din casă în casă purtând lumânări și cântând cântece în timp ce Maria și Iosif bat la ușă și întrebă dacă pot fi găzduiți. Fiecare casă îi refuză. După fiecare procesiune, participanții dansează, cântă și mănâncă un meniu divers. Copii legați la ochi încearcă să rupă cu niște bețe o figurină, „pinata”, de hârtie sau material casabil, umplută cu dulciuri și mici cadouri. De asemenea, unii copii mexicani speră la o vizită a lui Moș Crăciun, iar alții așteaptă daruri de la „Quetzalcoatl”, conducător legendar al Mexicului.

Rusia

Chiar dacă Rusia a fost influențată de vest, după căderea U.R.S.S. obiceiurile americane nu au reușit să pătrundă. Festivitățile includ carnavaluri, practicarea unor sporturi și numere de circ. De-a lungul festivalului rușii decorează copacii nemuritori pe care îi numesc copaci de Anul Nou. Ca și Moș Crăciun, Ded Moroz are o barbă albă și apare îmbrăcat în roșu cu ghetete negre. Vine de Anul Nou ca să dăruiască tuturor copiilor dulciuri, jucării sau un set de păpuși tradiționale „Matryoshka”.

Spania

La spanioli Crăciunul ține 14 zile, până la Bobotează. La miezul nopții de Crăciun se slujește o Liturghie la capela Palatului regal, unde ia parte și regele. La sfârșit se dă o veselă serbare pentru copiii demnitarilor curții.

S.U.A.

Varietatea climei permite organizarea diferitelor activități, de la picnicuri pe plajă până la amplasarea lumânărilor în dreptul ferestrelor în ținutul înghețat al Alaskăi. Fiecare regiune are tradițiile ei legate de această sărbătoare:

* la New York poți vedea patinatori strânși în jurul imensului brad de la Rockefeller Center;

* în Texas poți participa la festivalul din San Antonio;

* în New Orleans, în Jackson Square, poți admira focul de artificii;

* în Florida, întreaga zonă istorică este împodobită cu luminițe albe;

* la Hollywood se organizează impresionanta festivitate numită Parada Stelelor.

TRANSFORMĂRI STRUCTURALE ÎN VIAȚA SATULUI ROMÂNESC

LECTOR DRD. DOREL COSMA

Satul românesc contemporan se află într-un proces de tranziție de la structurile totalitare, egalitariste și colectiviste către o economie de piață. În prezent se consolidează relațiile de proprietate individuală asupra pământului și altor bunuri. În aceste condiții ar constitui o impardonabilă confuzie dacă am crede că ruralul se află în plină trăire a unor echilibre generate de armonizări multiple legate organic de obiceiurile și tradițiile împământenite ce-și aveau rolul lor cultural, moral și educațional în organizarea vieții țăranilor. Aprecierile frumoase și multe lipsite de realism, alimentate de o gândire idilică sunt în măsură să deformeze adevărul despre realitățile care au prins contur în mediul rural românesc.

Nostalgia după realitățile satului românesc interbelic, cel studiat cu atâta sârg și competență de școala sociologică gustiană, este un nonsens.

După evenimentele din decembrie 1989 s-a acreditat ideea că prăbușirea statului totalitar va determina revigorarea satului românesc, unde vor renaște în integralitate forța și valorile sale tradiționale. Dar nu a fost să fie așa. Prelungirea tranziției și neconsolidarea economiei de piață în mediul rural, a condus la mărirea duratei de căutare și tatonări care au diminuat elanul de început. În al doilea rând, s-au tergiversat căutările pentru găsirea unor criterii axiologice prin care să se judece valorile încorporate în bunurile culturale create după a doua conflagrație mondială. În al treilea rând, imediat după evenimentele din decembrie 1989, a fost discreditat, adevărat pentru puțin timp, sistemul instituțiilor care gestionau echilibrele cultural- educațional mai cu seamă în mediul rural.

În această „pauză”, caracterizată de incertitudine și lipsă de profesionalism, și-au făcut loc o seamă de concepții denigratoare privind valorile tradiționale ale satului românesc care, ulterior, s-au dovedit a fi false, emanații răutăcioase ale unor elitiști.

Imediat după Revoluție, o parte din produsele culturale care compuneau tradiția au fost puse în paranteză, fără să se aibă în vedere că multe din acestea făceau parte din tezaurul de valori al poporului român. În acest context, tulbure, au fost aruncate peste bord și resturile unor echilibre constituite din valori perene, ce au supraviețuit în condițiile dramatice ale satului supus colectivizării și uniformizării.

Cu toate stările negative care încă mai persistă în satul românesc contemporan, el și întreg mediul rural mai au încă resurse vitale, valori și forță de echilibru care să se constituie în acte generatoare de noi oportunități. Toate acestea, în egală măsură, pot servi la realizarea unui model cultural propriu acestui mediu. Pentru demararea și gestionarea acestui proces complex trebuie acționat foarte rapid pentru recuperarea și punerea în practică a atributului

esențial al țăranului român, acela de a crea și perfecționa, prin multiple mijloace, realitatea în mijlocul căreia se află.

Pentru satul românesc contemporan se impune un model cultural care să catalizeze primenirea lumii culturale tradiționale în pas cu transformările ce au loc în viața economică și socială a oamenilor din mediul rural.

Astăzi, în mediul rural trăiește o lume eterogenă ca preocupări și idealuri. A fost depășit acel stadiu când lumea satului avea o structură psiho-socială și civică aparte, caracterizată de o puternică ritualizare, aproape în toate compartimentele vieții comunitare și individuale.

În prezent, în mediul sătesc trăiesc din ce în ce mai puțini indivizi în al căror comportament se recunoaște faptul că sunt călăuziți de valori ce s-au plămădit și perpetuat în cadrul culturii populare tradiționale. Țăranii care mai păstrează aceste „reminiscențe” sunt în vârstă, prea mult îmbătrâniți pentru a-și putea afirma voința de a revigora cultura tradițională de tip ritual-ceremonială. O altă categorie de locuitori ai satelor sunt cei a căror viață și activitate se împart între spațiul urban, având un anume „serviciu” și cel rural, unde lucrează pământul pe, care-l dețin în proprietate și unde locuiesc; acei veșnic grăbiți și numiți „navetiști”. În această categorie intră și tinerii care locuiesc în sate și desfășoară activitate integrală în orașe, fără a avea preocupări agricole, cum sunt: ingineri, șoferi profesioniști, cadre didactice, sanitare, muncitori, vânzători, funcționari și un număr tot mai mare de mici comercianți. La sate mai întâlnim o altă componentă demografică. Ea compune din muncitorii care s-au întors în vatra satului forțați de restructurările impuse de rigorile economiei de piață. Aceștia, după perioada de șomaj, neputând să-și mai găsească un loc de muncă la oraș datorită restrângerii și inactivității unor importante capacități productive, s-au întors în locurile natale în speranța supraviețuirii. O bună parte dintre cei ce s-au întors sau sunt în curs de a se întoarce au contribuit la construcția obiectivelor industriale „coloși industriali” care au fost supuși unor divizări funcționale și listați pentru a fi privatizați pe active.

Dezamăgirea trăită de aceștia este dezarmantă și, ca atare, nostalgia lor după un anumit mod de viață amână reintegrarea în structura mediului în care s-au întors.

Această categorie de indivizi are un statut aparte datorită faptului că migrația lor a fost determinată de ambele dăți de mizeria economică și socială în care au ajuns. Prima dată migrarea spre oraș, ca muncitori necalificați pe marile șantiere ale construcției socialiste a fost determinată, chiar impusă, de mizeria instaurată în sate datorită procesului de colectivizare forțată; întoarcerea spre locul natal, în prezent, este impusă de o altă mizerie, care-i surprinde epuizați fizic și distruși moral, provocată acestei categorii de restructurarea industriei, la a cărei construcție a contribuit și acum îi suprimă slujba. Așa că mediul rural este într-un fel și *locul de refugiu* în care s-a adunat și încă se mai adună o categorie destul de importantă numeric a celor care nu s-au realizat, un fel de *refugiu spiritual* pentru cei ce au eșuat în încercarea lor de a deveni orășeni.

Am lăsat la urmă o categorie de indivizi care, de bună voie, doar din interese economice, au pătruns în lumea satelor ca întreprinzători care pun pe picioare afaceri legate de exploatarea agricole și de sfera serviciilor. La aceștia se mai adaugă o seamă de indivizi, cu dare-de-mână, care își construiesc, în diferite zone rurale cu pronunțate avantaje turistice, case și vile de vacanță pe care le folosesc sezonier sau le închiriază, încurajând într-un mod indirect un anume gen de turism rural.

Acum, când avem o imagine care ne dezvăluie structura eterogenă a populației din mediul rural, la care se adaugă și faptul îngrijorător că unele așezări rurale sunt într-o continuă depopulare, putem mai ușor să ne pronunțăm asupra modului în care se va dezvolta spiritual și material satul românesc. Așa cum este cunoscut, satul românesc, mediul rural în general, trece printr-o perioadă de tranziție de la colectivismul egalizator spre o economie de piață unde spiritul de inițiativă individual primează și ca atare este pus sub ocrotirea dreptului. În aceste condiții este greu să credem că folclorul, cultura tradițională, va mai servi acestui conglomerat demografic așa cum a făcut în comunitățile rurale tradiționale. Trăirea și spiritul tradiției în viața de zi cu zi a satului, obiceiurile, ceremonialele, strigăturile, horele din vatra satului nu mai au vigoarea caracteristică perioadei interbelice. Toate aceste fapte de viață reală au devenit relicve care sunt evocate în amintirile unor săteni luminați. Metamorfoza lor este de natură să ne arate că și-au schimbat funcționalitățile, din fapte de viață au devenit *surse de inspirație spectaculară*.

Elementul determinant al tuturor mutațiilor ce se petrec în satul românesc este *mentalitatea țaranului* care, supus unor multiple influențe, s-a transformat și nu mai concepe ca viața lui să fie după canoanele impuse de tradiție, ritualizată și încorsetată de elemente moralizatoare, fără valoare probată în contemporaneitate. Țăranul zilelor noastre nu mai vrea să-și ducă existența așa cum o concepeau și o trăiau înaintașii lui. De aici și marea grabă spre schimbare. Susținem faptul că țărani înșiși au pregătit și pus în act transformarea folclorului și a obiceiurilor ceremoniale din fapte de viață practicate în viața comunităților sătești și a individului în fapte de scenă, în acest, mod asigurându-le perpetuarea prin valorificarea unei alte fațete axiologice. De fapt acesta este drumul pe care-l parcurg producțiile de expresie etnografică, cu valențe estetice, de la fapte de viață, norme de comportare și conviețuire la spectacol, ca produs de scenă, care numai tangențial mai are legătură cu structurile artistice provenite din ritualurile și practicile ceremoniale.

Acest compus demografic eterogen, dominat de diversitatea componentelor structurate ale populației, departajată după venituri și preocupări, determină implicit și o multitudine de mentalități care generează tot atâtea structuri specifice de comportament. Cele relatate anterior pun în evidență faptul că degingolada în care a intrat cultura tradițională proprie ruralului românesc are profunde cauze social-economice. De fapt acest proces a fost parcurs de toate țările din spațiul vest european. Noi nu suntem scutiți de acest deznodământ. Cultura omogenă tradițională românească, sub presiunea înnoirilor structurale științifice, tehnologice și mai cu seamă informaționale este treptat înlocuită, la

început cu „surogate” care au coexistat într-o formulă de tolerare, iar în cele din urmă cultura urbanului a devenit concurențială și în cele din urmă va învinge. Cultura ce vine din zona urbanului are o conotație axiologică mai bine structurată și răspunde așteptărilor pragmatice ale celor ce-și însușesc noile valori din interese diverse. Cultura care înlocuiește treptat cultura rurală de tip tradițional învinge pentru simplul motiv că aduce cu ea metodologia unei strategii ce permite transformarea mai rapidă a idealurilor culturale în acte de civilizație. Concluzia care se desprinde din sumara prezentare a evoluției mediului care generează și sancționează axiologic producțiile culturale de expresie etnografică este aceea de a face din etnografie o știință vie, care să dea curs cercetării, conservării și valorificării formelor actuale de artă și creație populară de tip folcloric, indiferent de mediul care o generează. Asta nu înseamnă că mediul tradițional țărănesc creator, păstrător și transmițător de folclor, nu mai dăinuie în destule zone ale țării și că avem datoria sfântă de a-l păstra ca pe o adevărată relicvă.

TRADIȚII ȘI OBICEIURI DE ANUL NOU

ANDRA POP

Probabil că cea mai frumoasă lună din an este decembrie. Cu multe zile de sărbătoare și multe cadouri, ultima parte a anului este și cea mai bogată în tradiții și obiceiuri. După mersul cu colindul de Crăciun, urmează pregătirile pentru Anul Nou, perioadă foarte bogată în datini și obiceiuri în cultura populară românească.

Umblatul cu capra este unul dintre obiceiurile românești care ține, de regulă, de la Crăciun până la Anul Nou. Se crede că dansul caprei, precum și alte manifestări ale măștilor întâlnite în satele românești provin din ceremoniile sacre arhaice închinat morții și renașterii divinității. Capra se face dintr-un lemn scurt, cioplit în formă de cap de capră, care se învelește cu hârtie roșie. Peste această hârtie se pune o altă hârtie, se poate de culoare neagră, mărunț tăiată și încrețită în forma părului.

În loc de aceasta se mai poate lipi și o piele subțire cu păr pe ea. În dreptul ochilor se fac în lemn două scobituri, unde se pun două boabe de fasole mari, peste care se lipește hârtia neagră cu încrețituri sau pielea cu păr. Pe ceafă capra trebuie să aibă patru cornițe, frumos împodobite cu hârtie colorată, pe care se afla înșirate șiraguri de mărgel. Falca de jos se mișcă în jurul unui cui care nu se vede. Această falcă este îmbrăcată la fel ca și capul. Sub ceafă este o gaură în care se pune un băț lung de un cot, de care se ține capra. Masca este însoțită de o ceată zgomotoasă, dacă se poate și cu lăutari care acompaniază dansul caprei. Capra saltă și se smucește, se rotește și se apleacă, clămpănind ritmic din fălcile de lemn. În Bistrița-Năsăud obiceiul încă mai trăiește, dar cei care-l susțin sunt de cele mai multe ori țigani, care au găsit astfel un mijloc de a-și face și ei bani de sărbători.

Plugușorul este urarea tradițională în preajma Anului Nou, care a păstrat scenariul ritualic al unei invocări magice cu substrat agrar. Plugușorul este însoțit de strigături, pocnete de bici și sunete de clopoței.

Plugul adevărat, tras de boi, a fost înlocuit cu timpul de un plug miniatural, mai ușor de purtat, sau de buhaiul care imită mugetul boilor.

În comuna Șanț copiii încă mai merg să ureze gospodărilor cu un plugușor special făcut de meșterii din zonă.

Alături de perechea de boi, plug și teleguță, pe placa de lemn mai apare și plugarul și pogoniciul, femeia sau fiul gospodarului.

Astăzi, textul Plugușorului și-a pierdut caracterul de incantație magică, fiind mai mult o urare care este recitată într-un ritm vioi, tot mai veselă, mai optimistă, pe măsură ce se apropie de sfârșit.

Plugușorul este strâns legat de mitul fertilității. Vorbe frumoase, de prosperitate și belșug, sunt adresate de cei care vin cu „Plugușorul” fiecărui gospodar.

Un alt obicei de Anul Nou este umblatul cu **sorcova**, bucuria copiilor. Aceștia poartă o crenguță înmugurită de copac sau o sorcovă confecționată dintr-un băț în jurul căruia s-au împletit flori de hârtie colorată. Numele sorcova vine de la cuvântul bulgar *surov* (verde fraged), aluzie la ramura abia îmbobocită, ruptă odinioară dintr-un arbore.

Înclinată de mai multe ori în direcția unei anumite persoane, sorcova joacă întrucâtva rolul unei baghete magice, înzestrată cu capacitatea de a transmite vigoare și tinerețe celui vizat. Textul urării amintește de o vrajă și nu face decât să întărească efectul mișcării sorcovei.

Tot în ajunul Anului Nou, în tradiția populară românească se mai practică, în unele zone ale țării, anumite acte misterioase, care încearcă să prospecteze viitorul.

Vergelul este unul din aceste obiceiuri. Este un prilej de sărbătoare la care participă mai ales tinerii necăsătoriți și părinții acestora. Cei care fac „Vergelul” doresc să afle ce le rezervă noul an, mai ales *dacă* și *cu cine* se vor căsători.

În casa unei gazde, anunțați din vreme de „chemători”, se adună toți cei interesați. Într-un căzânel cu apă, cei ce doresc să-și cunoască viitorul aruncă un obiect personal (inel, mărgea, pieptene, ban, cuțit etc.). Personajul cel mai de seamă este „vergelatorul”. El urmează să „proorocească viitorul”, să-și potrivească vorbele și să stârnească hazul. Ajutându-se de două vergele de la războiul de țesut, acesta bate în marginea căzânelului, intonând o incantație. Obiect după obiect este scos din apă la cererea participanților. Tălmăcirea sensului obiectului este simplă: inel – nuntă, ban – bogăție, pieptene – bărbat colșos, cuțit – ceartă, piatră – căsătorie amânată etc. După ce toate răspunsurile au fost date, cu toții, triști sau plini de speranță, se adună în jurul cazanului din care apa a fost înlocuită cu vin și petrecerea poate începe.

Un alt obicei, asemănător, este **pusul cânilor**, care se făcea tot de Anul Nou pentru pretenții la însurătoare sau la măritiş. Femeile vârstnice așezau sub câmile de pământ cărbune, bani, un pieptene, o floare etc. Când tânărul sau tânăra nimerea sub cana ridicată cărbune sau floare însemna că viitoarea pereche era neagră sau frumoasă ca o floare.

Când se apropie miezul nopții către noul an, țăranii **obișnuiesc să prevadă cum va fi vremea** în anul care vine. Se folosesc de foile unei cepe mari pe care le desprind și le așează în ordine, numindu-le după lunile anului. În fiecare din ele pun puțină sare. A doua zi, de Sfântul Vasile, cel ce dezleagă vrăjile și făcăturile va verifica cât lichid a lăsat sarea topită în fiecare foaie. Așa vor ști dacă vor avea secetă sau ploaie și în ce lună.

Prima săptămână din ianuarie este marcată de două importante sărbători creștinești: **Botezul Domnului (Boboteaza)**, pe 6 ianuarie și **Sfântul Ion**, pe 7 ianuarie.

Toți românii se duc la biserică de Bobotează, pentru a lua apă sfințită, atât de necesară pentru tămăduire și purificare, în satele și orașele așezate pe maluri de ape, tinerii se întrec să scoată la mal crucea aruncată de preot în apa înghețată. Cel care reușește va avea parte numai de bine.

În aceste zile atât, de reci ale iernii, adunați pe lângă focuri, neavând altă treabă decât a hrăni animalele, țărani români își trag sufletul alături de cei dragi, petrecând cu toți Ionii și Ioanele și pregătindu-se pentru truda care va veni curând, odată cu topirea zăpezii.

Iordănitul este urarea de bine pentru noul an în care se intră. Pentru iordănit, de la Bobotează la Sf. Ioan, grupuri de flăcăi (care intrau și în curțile caselor), pe cine întâlneau în cale, în special pe bărbați, îi ridicau în poziție verticală de la pământ, făcându-le, în mare zgomot, urarea de bine pentru Anul Nou. Flăcăii erau dăruți cu bani, cozonaci sau prăjituri, ca și în zilele noastre la colindat sau plugușor.

...

- Se spune că în noaptea anului Nou, fetele care ies în ogradă și numără nouă stele, dacă a noua stea este mai strălucitoare înseamnă că și ursitul ei va fi frumos și voinic. Fata roagă apoi steaua să-i aducă ursitul.

- În Ajunul Anului Nou, feciorii care merg la colindat schimbă porțile unor săteni care s-au certat în cursul anului, determinându-i astfel să vorbească și să se împace.

Obiceiul mai trăiește și în unele sate de la noi din județ, dar nu are aceeași semnificație, fiind mai mult o șotie a colindătorilor puși pe glume.

- În unele părți din Ardeal mai este obiceiul ca de Anul Nou să se pună pe masă 12 farfurii sub care se ascund diferite obiecte. Fete și feciori, singuri sau perechi, intră pe rând și întorc câte o farfurie și ce se află sub farfurie le arată că așa le va fi ursitul (a) sau că așa le va fi norocul, dacă se vor căsători: oglinda – mândrie, paharul de țuică – băutor, pâinea – bogăție, cărbunele – negru la suflet, sarea – sărăcie, creionul – domn, bani – avuție. Bineînțeles că se face mare haz de toate aceste preziceri.

- Se crede că în timp ce omul strănută, îi intră sau îi iese prin nări un duh rău sau o părticică din suflet. De aceea, mai ales de Anul Nou, pentru a nu se întâmpla ceva rău în anul care vine celui care strănută, se recurge la rostirea unei urări: „Doamne ajută!”, „Să-ți fie de bine!”, „Sănătate”. În zona Năsăudului și peste an se rostește, după strănut, această urare, însoțită de semnul crucii.

Cadouri

- Aduc noroc și se oferă ca dar: paharul de cristal, șalul, vioara, mănușile, lampa (veioza), tabloul înrămat, blana frumoasă, medalia gravată, cartea, bijuteriile din aur sau argint, parfumurile cu mirosuri dulci.

- Nu aduc noroc și nu se oferă cadou: cuțit, călimară, valiză, creion, cuie, pilă de unghii, centură, fular, umbrelă, oglindă, batistă, ace de cravata, ace de păr, parfumuri cu mirosuri violente, perle negre, farfurii, papuci.

Semnificațiile culorilor în care ne îmbrăcăm de sărbători

- *Alb* – liniște, inocență, virtute, castitate, împăcare; caracterizează persoanele expansive, suave, puritane;
- *Albastru* – liniște, satisfacție, tandrețe, iubire, afecțiune; caracterizează persoanele concentrice, pasive, senzitive, perceptive;
- *Galben* – aspirație, originalitate, veselie, spontaneitate; caracterizează persoanele active, proiective, expansive, investigative;
- *Gri* – melancolie, tristețe, plictiseală; caracterizează persoanele deprimare, închise, cu tendințe de izolare, cu stare de amărăciune, de regrete;
- *Negru* – sobrietate, tristețe, doliu, singurătate, despărțire, moarte;
- *Portocaliu* – exprima dorință, excitabilitate, dominanță, erotism; este specifică persoanei active, excentrice, autonome, locomotorii, dominatoare, erotice, competitive;
- *Verde* – concentrare, renaștere, siguranță, îndrăzneală, abținere, autoevaluare, persistență; caracterizează persoanele pasive, defensive, autonome, reținute, posesive, imuabile.

ORNAMENTE POPULARE BUCOVINENE

Prof. DUMITRU RUSAN

Dintre toate genurile artei populare românești, prelucrarea lemnului – împărțind cu piatra și argila – a fost unul atât de adânc împământenit încât trebuie să admitem că s-a confundat cu traiul cotidian.

Civilizația înseamnă transformarea materiilor prime oferite de natură de către creatorul care își exercită îndemânarea de-a lungul veacurilor. Orice comunitate omenească s-a dezvoltat având drept bază unele resurse locale capabile să îi asigure existența.

Pădurea din spațiul carpato-danubian a fost de mii și sute de ani principala sursă de materie primă pentru o inepuizabilă devenire a unor meșteșuguri specifice.

Cercetătorul Cornel Ifimie, în pertinentul studiu *Sculptura populară* arată că: „strălucita civilizație și artă a lemnului coboară adânc în istorie, așa cum cel dintâi a remarcat acest lucru Al. Tzigara-Samurcaș, care – întemeiat pe scrierile lui Homer, pline de laudă la adresa artei cu care tracii își încrustau armele și scuturile, ca și predeterminarea geometrismului specific al decorului la poporul român, moștenit neîndoios prin tradiție de la daci – afirmă că: «manifestările artistice ale băștinașilor s-au menținut cele mai curate, pentru că arta are rădăcini mai vechi decât chiar limba română. Aceasta s-a format pe timpul colonizării romane, pe când tradiția s-a păstrat neștirbită și neîntreruptă de la primii locuitori ai acestor meleaguri și până la țărani de astăzi»”. (Al. Tzigara-Samurcaș, *Izvoade de creștături ale țaranului român*, București, 1929, p. 8).

Varietatea esențelor, multitudinea tehnicilor și procedeele practicate pentru prelucrarea lemnului, ca și pentru decorarea uneltelor și obiectelor de tot felul, sunt impresionante, produsele realizate bucurându-ne prin ingeniozitate și arta lor. Alături de meșteșugarii specializați – dulgheri, rotari, tâmplari, ciubărari, șindrilari, butimani, constructori de instrumente populare etc. – se continuă, însă, până în timpul nostru, prelucrarea lemnului de către o mare parte a țărânimii pentru unele nevoi casnice curente, dar și pentru confecționarea unor piese cu caracter decorativ în legătură cu o serie de obiceiuri, arta prelucrării și decorării lemnului fiind transmisă și îmbogățită din generație în generație și ca ocupație de masă.

În zona etnografică a Câmpulungului Moldovenesc se cunosc mai multe sate specializate în prelucrarea lemnului: Slătioara și Botuș, în dogărit și Paltinu în butinărit. În aceste două sate, caracterizate prin bunăstarea locuitorilor, meșteșugurile populare se diversifică, iar cei care le practică dobândesc un statut de autonomie față de restul comunității, ajungând în situația de a renunța treptat la practicarea altor ocupații.

În zona de referință, de la naștere până la moarte, bradul și molidul se circumscriu existenței locuitorilor „munteni” de la leagăn până la sicriu, cu o multitudine de funcții

complementare; de la casa în care locuiesc la valorile magice pe care lemnul pădurilor le are. Respectul pe care îl au țăranii bucovineni – de la rugăciunea pe care o fac înainte de a doborî lemnul în pădure, până la înconjurarea sicriului unui cioban cu patru brazi care vor fi înfipti în jurul mormântului – semnifică întrepătrunderea lemnului în cele mai intime relații ale psihicului său. Lemnul de rășinoase dominant în zonă – molidul și bradul – este cunoscut ca „lemn de brad”. Când cumperi o căruță cu lemne de foc, disocierea între lemn de rășinoase și lemn de foioase se face între brad și fag sau mesteacăn. „O căruță de lemn de brad” chiar dacă în căruță se află lemn de molid – *picea excelsa*. Dacă mergi cu munteanul în pădure după lemn de foc o să spună că pe pârau la deal are o „brădancă” uscată, la hotar un „molid ciung”, iar după încărcarea căruței o să spună că are de vândut lemn de brad.

În perioada evului mediu, lemnul nu prezenta o importanță deosebită și de aceea era tăiat prin lăzuire ca să se obțină loc de arătură și pășune, în virtutea dreptului „lignatiei gratuite”, lăzuirea terenului pentru așezarea gospodariilor era liberă, iar pământul lăzut devenea proprietatea celui stabilit pe un teren defrișat. În zona Obcinilor Bucovinei exista în secolele al XIV-lea- al XV-lea o uniune de obști sătești care s-au constituit într-o „republică” care a păstrat vechile libertăți cu unele știrbiri, până în 1775, când, odată cu ocuparea Bucovinei de către austrieci, s-au desființat toate drepturile de legislație și proprietate obștească, terenurile trecând în proprietatea și administrarea organelor comunale.

Prima reglementare oficială a regimului pădurilor pe teritoriul românesc este cea din Transilvania în 1781, urmată de cea din Bucovina dată de către împăratul Iosif al II-lea în 1786. „Orânduiala de pădure pentru Bucovina” s-a tipărit în limba germană și în română, versiunea română purtând titlul „*Orânduiala pentru pădure*”. În ea sunt cuprinse instrucțiuni de exploatare rațională a pădurilor privind curățatul și reîmpădurirea, interdicții privind incendierea pădurilor, dărâmatul copacilor pentru oi și capre, precum și pedepsele aplicabile stricătorilor de pădure, în ce privește epoca tăierii lemnului în pădure, „Orânduiala” precizează că ea este iarna și anume lemnul pentru cherestea în decembrie și ianuarie, iar pentru foc și în februarie.

După anexarea Bucovinei de către Imperiul Habsburgic, întinsele păduri de aici au fost exploatare intens. În anul 1793 au fost înființate cinci centre forestiere cu coloniști din Zips. O parte dintre aceștia s-au stabilit în Bucovina după formarea coloniilor Luisenthal, Eisenau și Mariensee, respectiv în localitățile Fundu Moldovei, Prisaca Dornei și Moldovița.

Astfel se explică originea diferită a terminologiei specifice în Bucovina, Maramureș, Bistrița și Oaș. Tot sub aspectul unității terminologiei, în zonele din nordul țării trebuie privită și circulația termenilor *butin*, *butinărit*, *butan*, *butuc*, *but* – expresii ale unui etimon comun neidentificat, dar care în zona Câmpulung Moldovenesc își păstrează încă forța primară de definire a îndeletnicirii cunoscută în alte părți sub numele de *pădurărit*, *pădurit*, *munca la pădure*.

Butinăritul trebuie privit ca o ocupație sezonieră, coexistând paralel cu celelalte îndeletniciri de bază, întrucât perioada tăierii lemnului era cuprinsă între lunile octombrie și mai, când păstoritul se muta la fânețe sau în vatra satului.

Lunile de butinărit, opt la număr, sunt, la rândul lor, foarte precis delimitate după natura lucrărilor care se executau: perioada când se fac curățiri, pregătirile căilor de acces și a instalațiilor aferente (octombrie-noiembrie); perioada în care lemnul „doarme” (întreruperea vegetației) și se fac doar tăieri pentru material de construcție (decembrie-ianuarie); perioada în care lemnul începe să se „trezească”, se taie doar lemn de foc (februarie-martie); perioada intrării în vegetație propice pregătirii lemnului în vederea comercializării (aprilie-mai).

Butinăritul nu se practica în zona satului, ci numai în parchete izolate, situate la mare distanță. În zona satului „se merge în pădure”, la făcut lemne, neevidențindu-se specializările *doborât*, *fasonat*, *corhănit*, *țugărit* și *cărăușit*.

În zona etnografică a Câmpulungului Moldovenesc, uneltele și tehnicile de exploatare a lemnului au cunoscut un proces de dezvoltare comune mai tuturor zonelor forestiere ale țării, existând însă unele particularități locale manifestate în terminologie.

Ca unelte, se folosesc două tipuri de topoare: cu pana lată, mai ușor, pentru cepuit și cojit (folosit în general în fasonat) și cu pana îngustă, mai greu (folosit pentru celelalte lucrări). Țapinul servește la rostogolitul, ridicatul, corhănitul și încărcatul butucilor. Mai vechi decât țapinul este *cahlăul*, cunoscut și sub denumirea de *grif* sau *drimlău* (folosit la fel ca țapinul). Pentru doborât și curmat se utilizează ferăstrăul și joagărul, iar pentru alte operații sunt folosite pene sau icuri de lemn și fier, de diferite mărimi, maiul, ciocanul de bătut penele de cioflang (care se înfig în buștenii ce urmează a fi trași cu tînjaua) etc. Scoalța copacului se cojește cu jupălăul, cojitorul sau cojălăul, un fel de lopățică de lemn de esență tare; varianta mai perfecționată, de factură semiindustrială a cojălăului este silierul. Pentru „luatul în seamă” (măsuratul) a lemnului se folosesc *clupa* – un fel de șubler supradimensionat confecționat din lemn și gradat în centimetri sau în țoi și *circul* (compas cu deschiderea de un metru).

Lucrarea se dădea în primire unui „zăvit” (sinonim aproximativ al șefului de parchet sau al maistrului de exploatare), care își delimita parchetul prin semne crestate în scoarța copacilor. Pentru doborâtul arborilor se făcea o tăietură cu toporul la baza trunchiului, în partea în care acesta trebuia să cadă, apoi în partea opusă se tăia cu ferăstrăul. În cazuri deosebite, căderea era dirijată cu ajutorul cârligului, al „ursului” sau al „toaiței” (sistem primitiv de pârgăhii).

Faza următoare de lucru era fasonatul, care începea prin „cepuit” – tăierea copacilor cu toporul – urmând cojitul. În această fază, copacul era „luat în seamă” de către măsurător care îl cubicea (îl măsura). Apoi, în funcție de lungime, era „patronit” (secționat sau curmat). Pentru a se definitiva fasonarea, lemnul era „marinat” (întors printr-un ax median). Secționarea se făcea în multipli de patru, purtând denumirea de optar, doisprezeciar

sau șaisprezeciar. Butucul întreg sau secționat era rotunjit la „huzar” (capătul gros), pentru a putea fi manipulat mai ușor spre locul de încărcare.

Cea mai importantă și mai complicată fază în butinărit o constituie „corhănitul” (manipularea buștenilor) pe terenurile în pantă, pe „corhană” (creastă de deal răpoasă, abruptă). Pe terenurile întinse lemnul se „țugărea” (se trage doar cu caii sau cu boii). Pentru această operație erau foarte multe echipe de patru sau chiar de șase lucrători. Lemnul corhănit trecea prin „racaș” – un microdepozit intermediar –, de unde apoi se „țugărea” spre stivă, spre ferăstrău sau spre gară. Pe spațiile special amenajate pentru corhănit apăreau uneori anexe specifice sub formă de „plancă” (zid de dirijare format din câțiva butuci), „rulă” (porțiune podită și căptușită cu marginari și chiar uluce acoperite la curbe). De-a lungul traseului, în punctele cheie, erau instalate „poște”, cu misiunea de a semnaliza defecțiuni sau situații speciale; ele aveau un cod propriu de semnale.

Butucii erau manipulați cu ajutorul țapinei, unealtă introdusă în zonă la sfârșitul secolului al XVIII-lea de către coloniștii din Zips.

Cărăușitul se făcea de obicei de la stivă (loc special amenajat) spre punctele finale – gară, gater, domiciliul cumpărătorului –, folosindu-se teleaga trasă de boi sau de cai. Memoria căraușilor vârstnici din zonă conservă încă vocabularul specific acestei îndeletniciri. Precizăm că prin căraușit se înțelege și transportul altor produse, cum ar fi piatra de construcții, varul și fânul.

O dovadă a specializării transporturilor este și carul mare de lemn din colecția Muzeului din Câmpulung Moldovenesc, piesă datând din secolul al XVI-lea și folosită la transportul vinului, privilegiu al locuitorilor care erau scutiți de taxa vinăritului. Semnificativă este forma curbată a „loitrarilor” susținuți de leuci, adaptată perfect transportului unei buți.

Iarna se folosea sanciuul sau sania, iar pentru a scoate lemnul din locuri greu accesibile se utilizau gurgoaiele (partea din față a sanciuului).

Ocoalele silvice, unitățile de exploatare și Stațiunea de Cercetări pentru Cultura Molidului acordă o mare atenție exploatarei raționale a fondului forestier existent. Astfel, mari suprafețe de păduri sunt trecute în fondul de conservare, așa cum este cazul Ocolului Silvic din Pojorâta.

În partea nord-vestică se afla pădurea Giumalău, pădure seculară care, odată cu cea de la Slătioara, a determinat încadrarea pădurii în grupa rezervațiilor naturale de importanță deosebită, cu statut de protecție totală, în vederea urmăririi în timp a dinamicii evoluției speciilor forestiere fără influența antropică.

Menționăm doar că, în anul 1941, Consiliul de Miniștri, prin Decizia nr. 9942, din 10 martie, publicată în Monitorul oficial nr. 72, a aprobat, în afară de suprafața de la Slătioara, de 274,24 ha, și aceea de 290,62 ha ca monument al naturii reprezentând actuala rezervație. Cele mai apropiate localități de acest codru sunt: satul Valea Putnei (comuna

Pojorâta), situat la 17 ha în aval, și satul Rusca de pe valea Bistriței (comuna Dorna Arini), la 12 km depărtare.

O caracteristică a pădurilor din zona Obcinilor bucovinene o constituie și exploatarea lemnului de rezonanță, fapt care a început cu aproape un secol în urmă. În anul 1890, s-au instalat două gateri mari, unul la Molid și altul în Poiana Ițcani, care se ocupau îndeosebi cu prelucrarea lemnului de rezonanță.

Lemnul de rezonanță de la fabrica din Molid era foarte căutat pe acea vreme și exportat pe toate piețele din Austria, Germania și îndeosebi în Franța și Anglia. Proveniențe din Moldovița, Fălcău, Dorna (Călimani) erau bine cunoscute și apreciate pentru calitățile deosebite ale lemnului. În comenzile pe care le emiteau, firmele importatoare cereau cu prioritate chereștea din aceste ocoale.

Să revenim la tăiatul lemnului de construcție, când lemnul „doarme” în lunile decembrie și ianuarie. Pentru zona Obcinilor Bucovinei, lemnul de construcție se tăia numai pe „lună plină”, că „nu putrezește și nu este mâncat de cari”. Mai mult, copacii doborâți se descojeau și se curățau până spre vârf, iar acolo li se lăsau câteva crengi cu cetină, care aveau menirea să extragă toată seva din trunchi timp de una, două săptămâni. Astfel, tradiția populară a păstrat până nu demult credința că arborele de lucru trebuie tăiat „când îi luna de-nceput, c-atunci îi tare și nu-l mănâncă carii” sau „la gătatul lunii când se gată și carii” ori „când îi luna-n sus”. Asemenea convingeri nu au, se înțelege, un fond magico-esoteric, ci își găsesc explicația în zestrea de cunoștințe a strămoșilor noștri, în „observațiile privitoare la influența astrului asupra ciclurilor vieții vegetale și animale”. De altfel, cercetările științifice arată că, într-adevăr, în faza de „lună plină”, paralel cu intensificarea câmpului de gravitație selenară crește cantitatea de sevă elaborată care circulă în vasele arborilor.

În depresiunea Șarul Dornei circula credința că „toate se pun la lună plină”, inclusiv lemnul unei noi construcții, care trebuie să fie tăiat tot pe lună plină. În nopțile cu lună plină se pornea plugul, se făceau semănăturile, copilul conceput sau născut pe lună plină se considera norocos. Dacă se culegeau plante de leac și se preparau fierturi, licori, hapuri, cataplasme cu care se încerca tratamentul chiar în răstimpul lunii pline și tot numai în timpul nopții.

În perioada intrării în vegetație, propice pregătirii lemnului în vederea comercializării (aprilie-mai), prezentam zona învecinată nouă cu pădurile din Dorna și valea Bistriței. Tăieturile de pădure începeau pe la sfârșitul lunii mai, când da mazăga și după ce locuitorii își urcau vitele la munte. Copacii se doborau cu toporul, li se tăiau crengile, erau jupuți de coajă până aproape de vârf. Tăierea ținea cinci, șase săptămâni, până începea recoltarea fânului. Pe la sfârșitul lui septembrie începea din nou lucrul la pădure, erau curmate vârfurile lemnurilor în jgheaburi, spre a nu fi prinse de zăpadă. După căderea zăpezii urma coborâtul lemnurilor cu ajutorul boilor, ori de-a dreptul pe jgheaburi, ori pe uluce de iarnă. Apoi începea trasul lemnurilor cu boii, fie la iazuri, fie pe malurile râurilor Bistrița, Dorna,

Dornișoara, Neagra Șarului, Neagra Broștenilor, Negrișoara, Haita etc. Îndată după topirea zăpezii începea legatul plutelor din stivele pregătite la mal. Plutele erau apoi aduse cu hait de pe râurile mai mici până în râul Bistrița, de unde își urma traseul binecunoscut spre Bicaz, Galați, Constanța.

În altă zonă vecină, în pădurile de după Măgura Calului din județul Bistrița-Năsăud, conform unei îndelungate experiențe și în baza unei cunoașteri temeinice, pentru obținerea materialului lemnos de lucru, sezonul tăierii lemnului era cuprins între lunile octombrie și aprilie „după căderea frunzei până la mugur, până nu se slobozește must în lemn, în luna veche”. Adică după jumătatea lunii, pentru că nu-l mănâncă carii; lemnele destinate pentru pari de gard, lețuri de gard etc. care urmează să înfrunte intemperiiile trebuie „tăiate” pe lună nouă, că nu putrezește, e mai rezistent; molidul și bradul se taie primăvara în lunile mai-iunie, adică „belitura”, pentru că atunci se cojesc mai ușor, rășina iese în afară, lemnul devine „mai moale”, pe când tăiatul în toamnă sau iarnă, adică atunci când coaja este strânsă și rășina rămasă înăuntru, face ca lemnul să fie mai tare și mai rezistent la putrezire.

După uscarea naturală a lemnului, intervin tehnicile de prelucrare care sunt de mai multe categorii, dar pe noi ne interesează cioplitul și sculptatul, mai ales cu toporul, cuțitul sau barda atât la fasonare, cât și la decorarea elementelor de arhitectură, când formele simple și viguroase ale liniilor se înscriu în proporții severe care se circumscriu numărului de aur – proporția cea mai potrivită ochiului omenesc.

De la arhitectură trecerea spre interiorul locuinței se face natural, atât în ceea ce privește interiorul odăilor, cât și în ceea ce privește forma și decorul pieselor de mobilier.

O dominantă caracteristică a mobilierului țărănesc este cea a soluțiilor simple care duc direct la rezolvări ingenioase și fără un consum mare de material, creația fiind un act în care spontaneitatea se sprijină pe o vastă experiență și pe o bogată tradiție.

Mulți cercetători au scos în evidență faptul că prelucrarea artistică a lemnului, cu realizarea de creații originale în ornamentală și stilistică, a constituit o preocupare constantă de-a lungul secolelor.

Preocuparea pentru prelucrarea artistică a lemnului își găsește multiple explicații, dar una dintre cele mai plauzibile constă că materialul se pretează la întrebuințări diverse, iar decorarea propriu-zisă se realizează cu unelte simple, nepresupunând tehnologii elaborate minuțios. Uneori ornamentul – sau registrele de ornamente – capătă valori magice în conștiința țaranului român. Spre exemplu, toporăștea [coada] coasei. În trecut aceste piese erau frumos ornamentate pe toată lungimea cu motivul apei. Chestionând țărani bătrâni din Obcinile Bucovinei, mi-au dat informația că toporăștile erau frumos ornamentate pentru ca „gospodarii să aibă timp cât mai bun în perioada străngerii fânului”. Făcând o analiză a tuturor pieselor colecționate de cozi de coasă din muzeele etnografice din județul Suceava, am descoperit că motivul apei era legat cu „coarnele berbecului”, deci țărani „legau apa”.

Un alt argument îl poate constitui faptul că lemnul a fost prelucrat artistic de om înaintea lutului, fiind astfel materialul asupra căruia s-au imprimat primele însemne decorative.

Din punct de vedere al tehnicii folosite, nu putem vorbi decât rareori de sculptura în lemn propriu-zisă, prin care să se realizeze detașarea completă a unui volum. Celelalte tehnici aplicate au fost: crestarea, incizia, pirogravarea, cojirea, încondeierea, împletirea, încrustarea, perforarea și chiar intarsia.

Sub raport ornamental, obiectele din lemn încearcă să suplimenteze, prin mijloace de expresie proprii, lipsa culorii, urmărindu-se îndeobște evidențierea însușirilor naturale ale esenței lemnoase.

Din punct de vedere morfologic – forma exterioară și interioară a motivelor – ornamentica tradițională se împarte în trei mari capitole:

- elemente geometrice sau geometrificate redată pe axe sau contururi;
- liber desenate – care apar cel mai adesea pe contururi;
- compoziții ornamentale mixte constând din combinarea unor motive geometrice și liber desenate.

Urmărind semantica și logica amplasării ornamentelor, intrăm în ordonarea inițială, prin diferențierea formelor generale de reprezentare geometrice, liber desenate, mixte și a combinațiilor sintactice (numeroase modalități structurale), în care compozițiile ornamentale capătă sens și constituie un punct de plecare pentru o nouă clasificare.

În lucrarea *Ornamentica tradițională comparată*, semnată de etnograful Nicolae Dunăre, se precizează: „... conținutul tematic, semnificația reprezentărilor, mesajul comunicat prin ornamentica, semantica ornamentală au constituit și constituie criteriul care a permis cea mai amplă clasificare. Din acest punct de vedere, elementele, motivele și compozițiile ornamentale populare pot fi împărțite, mai întâi, în trei mari categorii:

- abstracte sau abstractizate;
- concrete sau realiste;
- simbolice,

iar la rândul lor în mai multe grupe sau subgrupe”.

Din această clasificare, motivele abstracte sau abstractizate se pun în evidență motivele geometrice pornind de la cele mai simple: linia orizontală, linia verticală, triunghiul, pătratul, linii suprapuse prin împletire, linia încolăcită, cercul, care prin asociere pot da naștere la decoruri cosmomorfe, solare, fiziomorfe, geomorfe, zoomorfe și antropomorfe.

Din categoria decorului ornamentul concret sau realist face parte reprezentările care constituie întrupări ale obiectelor cosmice sau gospodărești – inclusiv ale mijloacelor de transport, ale construcțiilor, ale lăcașurilor de cult. Unii cercetători numesc aceste ornamente ca decor skeomorf.

În categoria ornamentelor simbolice distingem ornamentele mitologice – simbolul soarelui, coloane ale cerului, motive funerare –, ornamente folclorice – frunza bradului, frunza tisei, arborele vieții, simbolul norocului, o legendă sau un basm gravat sau incizat pe o bâta ciobănească, ornament simbolic religios – și ornamente simbolice emblematice – bourul, porumbelul, leul sau rezultate din semne de breaslă.

Sarcinile sistematizării, comparării și clasificării elementelor constitutive ale ornamenticii populare constituie un punct de reper al etnologului contemporan, care pleacă de la posibilitățile cercetării interdisciplinare. A existat întotdeauna un filon propriu al artei populare care-l diferențiază de arta primitivă (pe care o continuă sub numeroase aspecte morfologice dar deseori modificându-i conținutul) și de arta cultă contemporană.

Pentru a aprofunda problemele artei tradiționale ale ornamenticii bucovinene, nu este suficient să cunoaștem fenomenul artistic românesc în totalitate, ci și pe cel al naționalităților stabilite în aceste locuri: ucraineni, nemți, polonezi, cehi, armeni, huțuli, slovaci, lipoveni... deci un studiu etnologic al tuturor popoarelor lumii.

În prezentul studiu distingem patru momente din care se constituie decorul ornamental:

- materialul sau lemnul pe care se execută;
- procedeele de lucru, tehnicile de ornamentației folosite prin care ornamentele sunt obținute;
- funcția socială a ornamentului, scopurile și ocaziile în care se poate decora o piesă;
- conținutul tematic, mesajul și semnificația elementelor motivelor sau compozițiilor ornamentale, adică semantica ornamentației. În cadrul aceleiași morfologii sau în cadrul aceluiași conținut semantic, clasificarea structurală a elementelor pune în lumină nuanțele etnice zonale sau ale unei epoci trecute sau prezente, această unitate în diversitate poate să caracterizeze un secol sau o epocă. Ornamentica populară bucovineană reprezintă un sumum al capacității de comunicare al vetrei culturale care se exprima printr-un limbaj de o remarcabilă bogăție de forme.

Să urmărim cele mai folosite ornamente bucovinene după clasificările de mai sus.

Linia curbă – punctele și linia dreaptă – face parte din decorul abstractizant și constituie o parte însemnată în desfășurarea procesului artistic ornamental, constituind

punctele-cheie în arabescul medieval oriental, care și-a pus pecetea în țările riverane Mării Mediterane și Mării Negre.

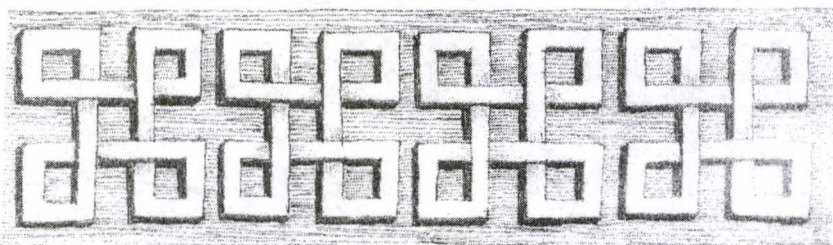
Linia curbă, ca motiv ornamental, a fost adoptată în același context al semnificațiilor simbolice de apărare și de delimitare a anumitor spații împotriva spiritelor malefice. Spațiul însemnat cu linii curbe devine proprietate, ceea ce denotă că un obiect, luat din realitatea înconjurătoare, devine prin acest semn din abstractizarea liniară geometrică un obiect-matrice. Ea poate lua forma unui brâu, care se mai numește și *cale ocolită*.

Este un ornament unilateral repetitiv și tot o valoare magică: să te rătăcești când vii să iei respectivul obiect.

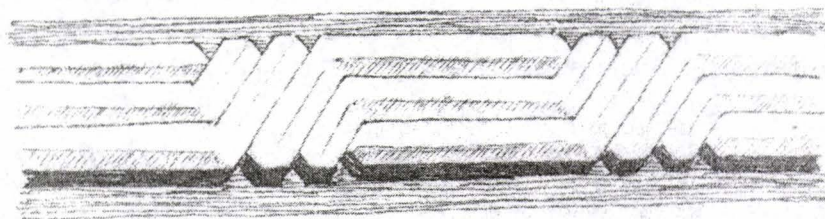
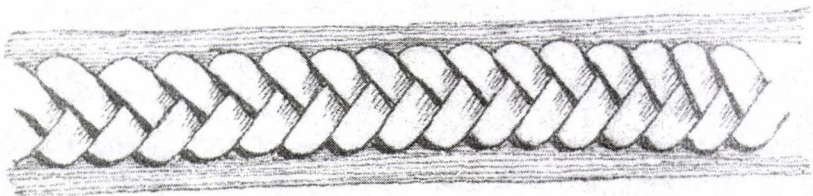
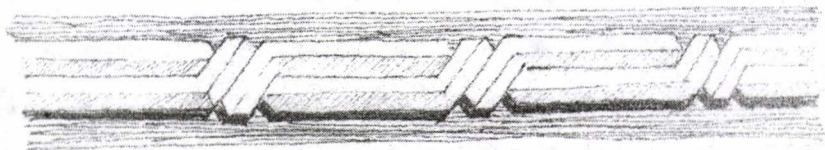
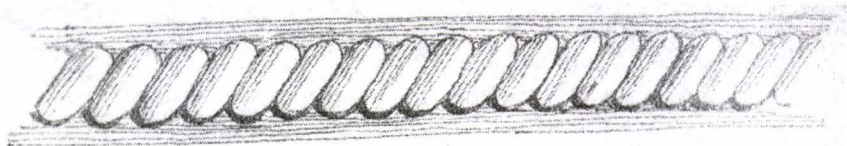

Din două linii curbe suprapuse apare motivul funiei. În ornamentica bucovineană funia e sculptată în lemn prin respectarea principiilor simetriei: același ritm, aceeași cadență și aceeași grosime. Ea apare pe porți, pe fruntare, pe grinzi interioare sau la încadramentul ferestrelor. Singulară, sau însoțită de simbolurile sacre cu rol apotropaic, funia apare pe grinda meșter a caselor, *în casa cea mare* (camera de curat) care este un spațiu de prezentare folosit numai în anumite momente festive din an sau din viața localnicilor.

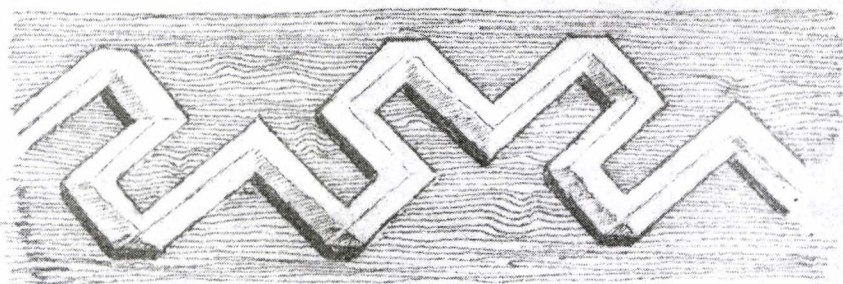

Funia împletită înconjoară biserici și mănăstiri – inclusiv pe frescele mănăstirilor bucovinene sau reprezentate în pictură, pe temelii. Delimitează un spațiu sacru care ajunge

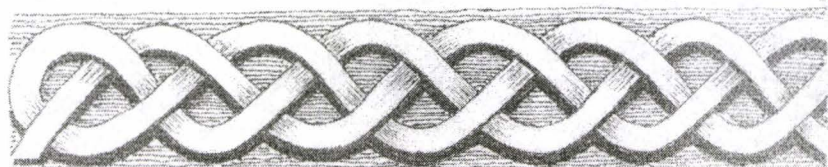
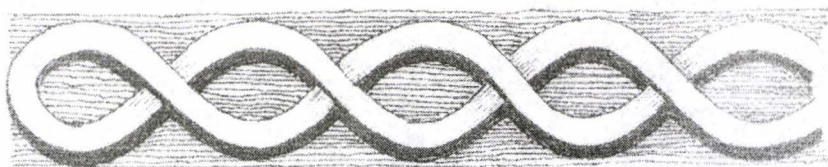
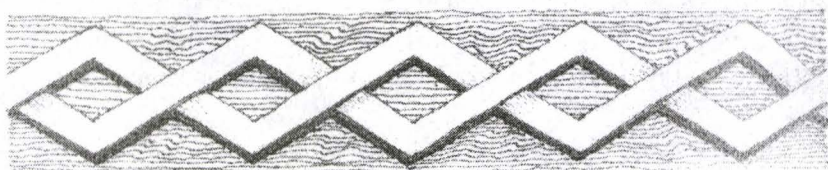
până la *funia* de la clopotniță, împletită din fuior de cânepă, cu care se trage clopotul ca să-l vestească pe Dumnezeu că acest areal sacru îi este dedicat Lui.

Din *funie*, ajungem la *împletitură*, care este un model tipic bucovinean. Împletiturile pe două părți sau pe trei părți – cele pe trei părți – sunt cunoscute ca *împletituri câmpulungene* – și dau un farmec aparte obiectelor decorate cu acest motiv.

Decorează îndeosebi lingurile de lemn, porțile sau jilțurile și prin caracterul repetitiv se accentuează tendința de stilizare în acord cu caracterul geometric al ornamenticii populare românești și un spațiu de prezentare folosit numai în anumite momente festive din an sau din viața localnicilor.

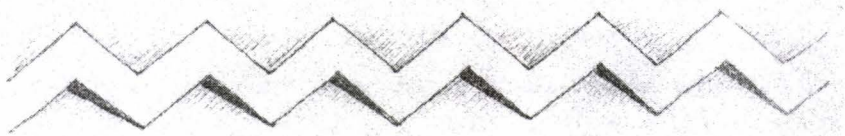

În această zonă apare și motivul *creasta munților* sau *dintele de lup*, care delimitează triunghiuri isoscele sau echilaterale în numeroase succesiuni.

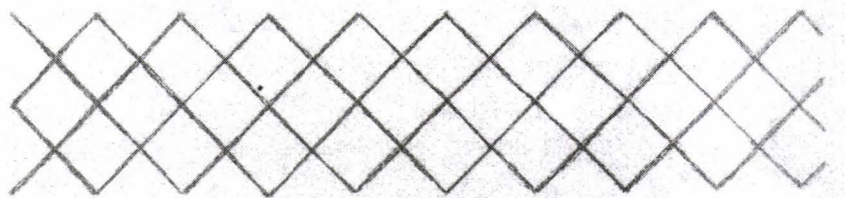

Acest motiv vine din simbolistica ancestrală, frumos valorat egal și simetric, presupunând o succesiune spațială ritmică. „Raportat la fenomenul ornamental românesc

în special și la carpato-balcanic în genere, același orizont spațiat ondulat, ritmic, ce implică un mers ritmic de suiș și coborâș, reprezintă de veacuri una din sursele de inspirație pentru motivele și compozițiile geomorfe menționate mai înainte, în primul

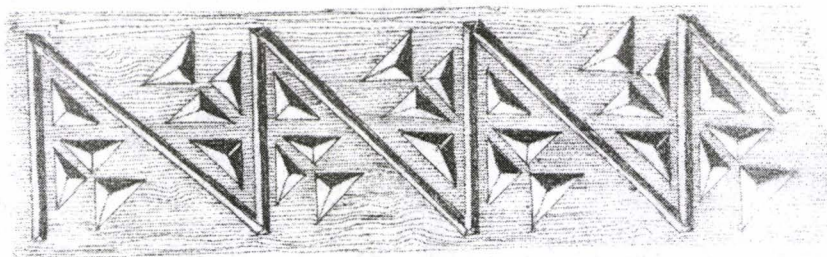
rând sub forma infinitelor realizări morfologice, structurale și tematice ale *căliței ocolite* și *zig-zagului* ... (Nicolae Dunăre, *Ornamentica tradițională comparată*).

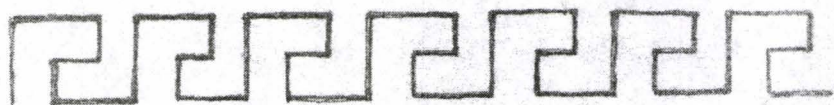
Din dublarea motivului *creasta munților*, obținem *motivul apei*, care este răspândit în tot spațiul românesc, purtând numeroase denumiri: *pârâu*, *râu*, *unda apei*, *val*, *șuvoi*, *șuvoiaș*, *potecuță*, apărând și chiar în variante de *căi ocolite*.

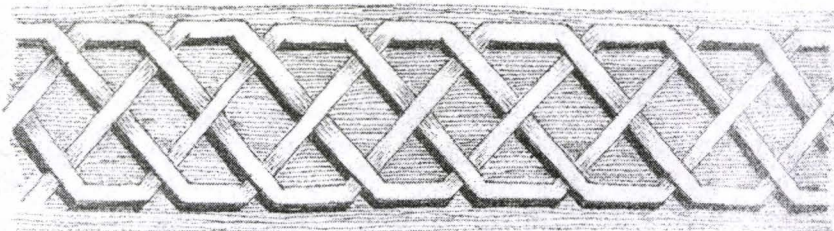
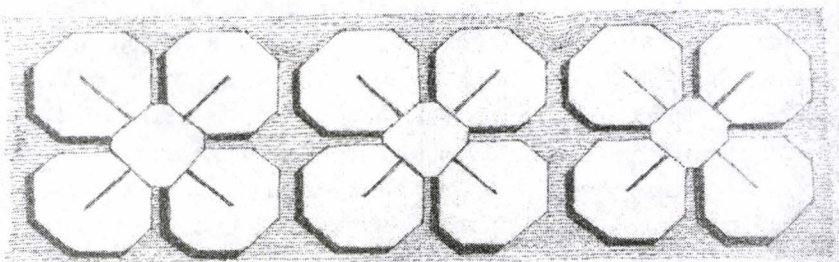
Varianta huțunească a motivului apei ne apropie de motivul grecesc, care a pătruns la noi prin enclava grecească a Pontului Euxin, care s-a impus prin ritmul și simetria sa, care sunt de succesiunii și alternanțe foarte exacte

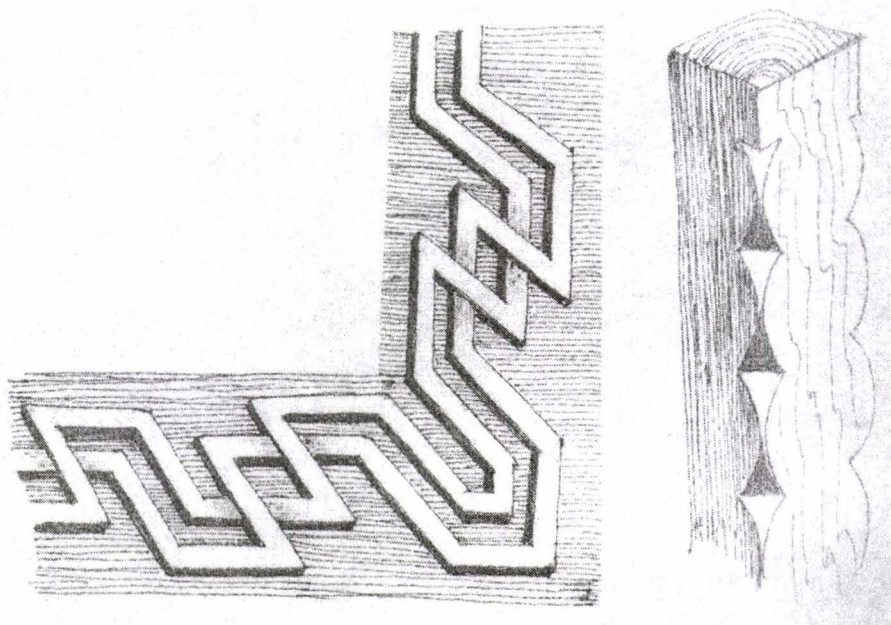
Prin geometrismul său, se impune net în domeniul ornamentelor geomorfe, creatorii transpunând pe plan artistic observațiile și cunoștințele lor din cele mai variate domenii de civilizație și cultură populară.

Să luăm, de exemplu, motivul *căii închise*, care vine în contradicție cu motivul *cale ocolită*. Se găsește reprezentată în special pe *vatale* (lemnele de la războiul de țesut în care se prinde spata – orizontale și verticale) și are o vădită funcție magică: să nu se destrame pânza țesută.

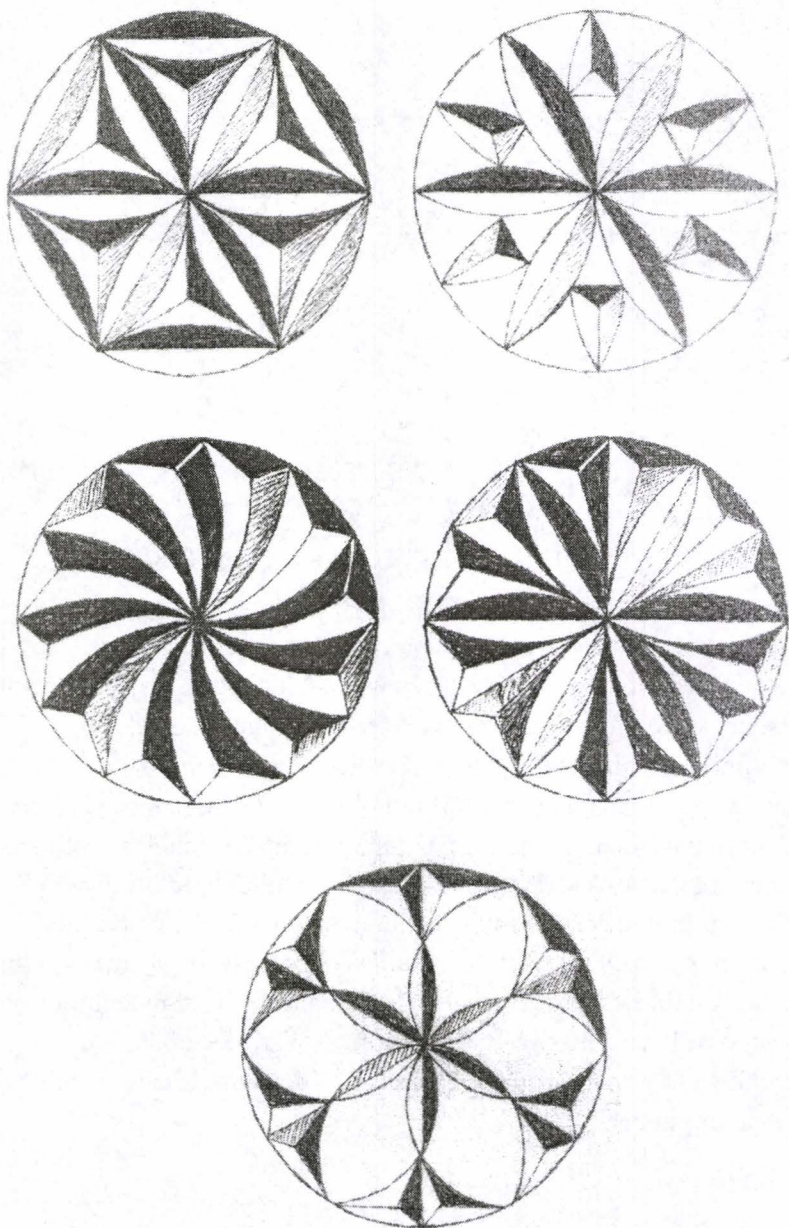
Poarta, împreună cu gardul casei, creează o adevărată centură de apărare și au o funcție întreită: utilitară, estetică și magico-religioasă. Dacă locuința reprezintă elementul central, structurată în jurul vetrei ca în jurul unui altar cosmic, porții de la intrare în curte îi revine rolul celui de al treilea prag, de trecere după cel al ușii de la intrarea în casă și cel al prispei.

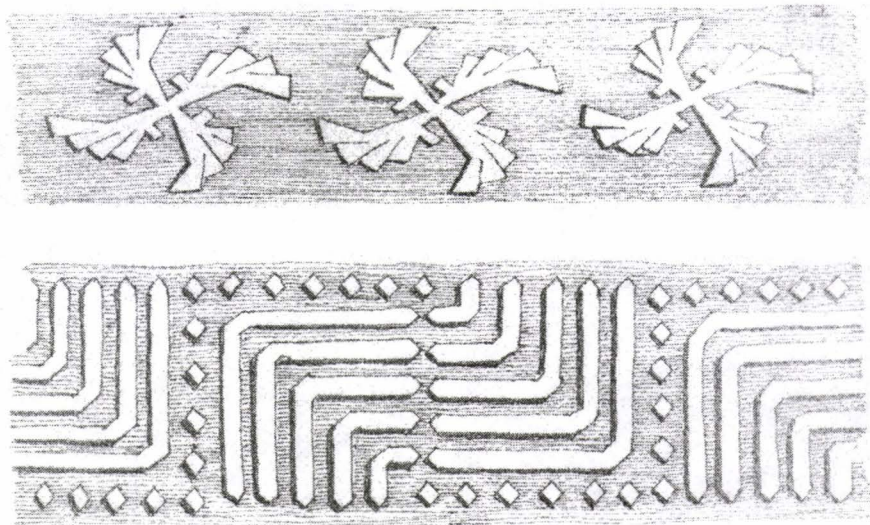
Porțile bucovinene, spre deosebire de porțile maramureșene, mai intens decorate, prin simplitatea lor, au impus reguli tradiționale care trebuie respectate. Dacă găsești o poartă deschisă când intri într-o curte, trebuie să lași poarta deschisă – proprietarul știe de ce a lăsat poarta deschisă. Cheia de la ușă se află deasupra ușii. Și dacă găsești ușa încuiată, nu de hoți se temea proprietarul, el voia să-ți spună că nu este acasă. Dacă făceai parte din familie, luai cheia, intrai în casă, făceai focul și așa mai departe; dacă nu făceai parte din familie, lăsați un semn: unul îndoia Țolul din dreptul ușii, unul muta locul măturii, unul lăsa poarta la gang deschisă. Fiecare familie a impus aici calități maxime porții, prin prescripții și interdicții de ordin magic. Astfel, ca și la casă, sub pragul porții se puneau plante sau obiecte cu rol apotropaic (sare, piper, tămâie, bani), având menirea de a feri casa de agresivitatea nocturnă a „lucrului rău”. Poarta și ușa principală de la o casă țărănească erau un spațiu vulnerabil, prin acele *intrânduri* putând penetra spiritele malefice. În anumite momente-cheie, când agresivitatea duhurilor malefice era considerată maximă, în poartă sau la ușă se arborau ramuri verzi cu puteri protectoare – de Florii, Duminica Mare, Sfântul Gheorghe, Armindenii, Ispas –, sau erau unse cu usturoi în seara Sfântului Andrei. Tot în poartă se desfășurau și riturile de purificare a animalelor înainte de ieșirea la pășunat – trecerea prin buștean și focul viu.

Aspectul artistic al porților este redat atât prin elevație, dar mai ales prin repertoriul motivelor decorative care se substituie simbolisticii acestui obiect.

Simbolurile decorative reprezentate pe porți, cum ar fi motivele solare (rozete, cercuri, vârtejuri), pomul vieții, motivul bradului, motivul tisei, sunt redate cu multă discreție. Stâlpii porților lucrați în volume ne amintesc și ei de vechile coloane și împreună

cu motivele unghiulare care le mărginesc atestă o mitologie străveche. Boldurile de la extremitățile acoperișurilor porții (ciocârlani), precum și crucile vorbesc de la sine despre simbolistica apotropaică. Literatura de specialitate concordă în aprecierea fondului arhaic al motivelor de pe porți, mai ales a motivelor solare de sorginte uraniană, de protecție contra forțelor dușmănoase având și un simbol de magie fertilizatoare, în epoca contemporană având numai un rol decorativ.

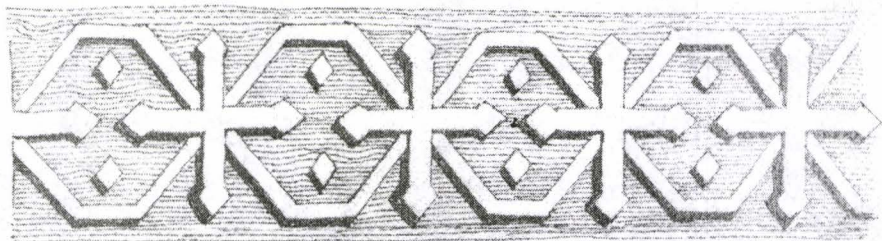

Simbolurile solare sunt cele mai prezente în universul plastic bucovinean, pentru că în Țara de Sus a Moldovei, iarna stăpânește 7-8 luni pe an și țăranii locului au un cult deosebit pentru soare. Huțanii din Bucovina cred că simbolul soarelui este emblema binelui și au acest simbol ca talisman, „obereg”.

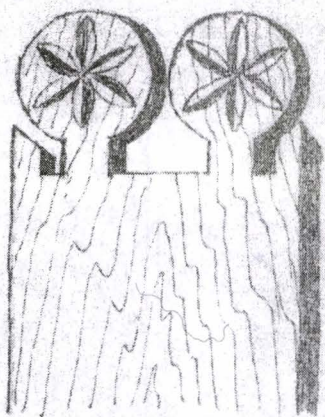
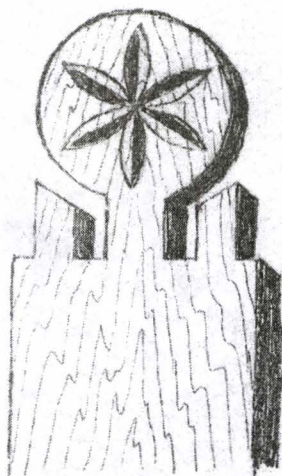
Reprezentarea solară nu este un simbol abstract care să aibă și un caracter mistic, realismul motivului solar venind tocmai din înțelegerea semnelor anotimpurilor pe care arta populară românească le dă cultului solar. Imaginile soarelui ca și cel al altor motive și-au pierdut cu timpul semnificația, ele nu mai sunt cunoscute decât întâmplător, dar, dacă ne referim la semantica motivului, în străvechea reprezentare motivul solar era romb, apoi s-a ajuns la crucea solară, care a fost prelucrată și era roza vânturilor și apoi a trecut ca toate simbolurile înscrise în cerc să fie motive solare. De obicei ele sunt geometrice și reprezintă rozete. Mai apare și motivul literei „S” – două rozete care semnifică un străvechi motiv solar antropomorf.

Stâlpii de mici dimensiuni ce străjuiesc intrarea de la casă au capetele rotunjite, reprezentând motive antropomorfe, ceea ce denotă fenomenul de întrepătrundere între domeniul ornamentelor simbolice și cel al reprezentărilor cu tematică realistă.

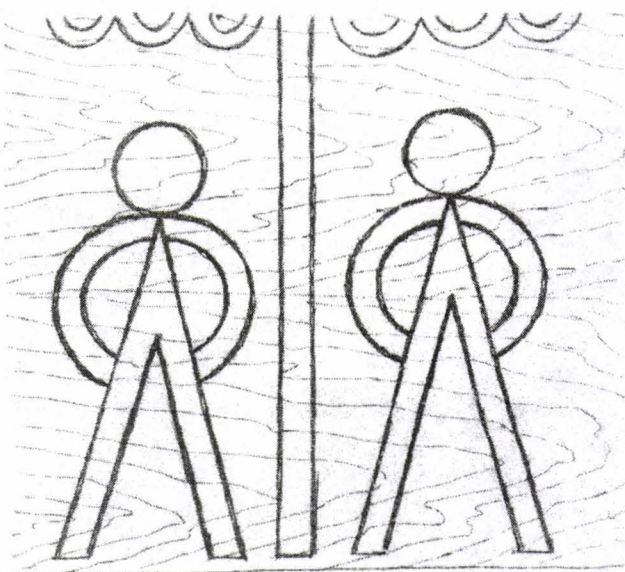
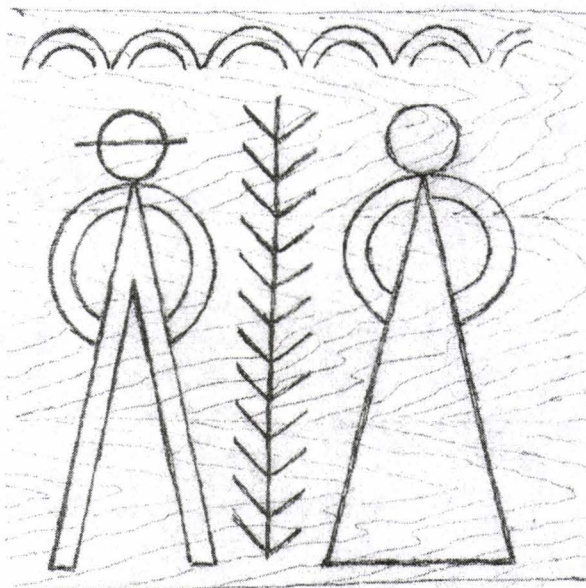
Stâlpii antropomorfi reproduc simbolul sau ideea de om, iar prin folosirea variatelor tehnici decorative în prelucrarea artistică are loc în mod diferențiat, în funcție de locul pe care-l ocupă și de raportul din ansamblul din care face parte. Paul Petrescu arată în lucrarea *Motive decorative celebre*, București, 1971, principiul prelucrării artistice: „Coordonata de ordin calitativ se referă la împrejurarea că în arta populară românească, de altfel ca și în majoritatea artelor populare naționale, imaginea omului nu se leagă individualizat de un om cu trăsăturile sale fizice sau psihice particulare, ci ea se plasează în sfera ilustrării – paradoxal poate pentru artă – generalului sau cel puțin a unor categorii sau tipuri”.

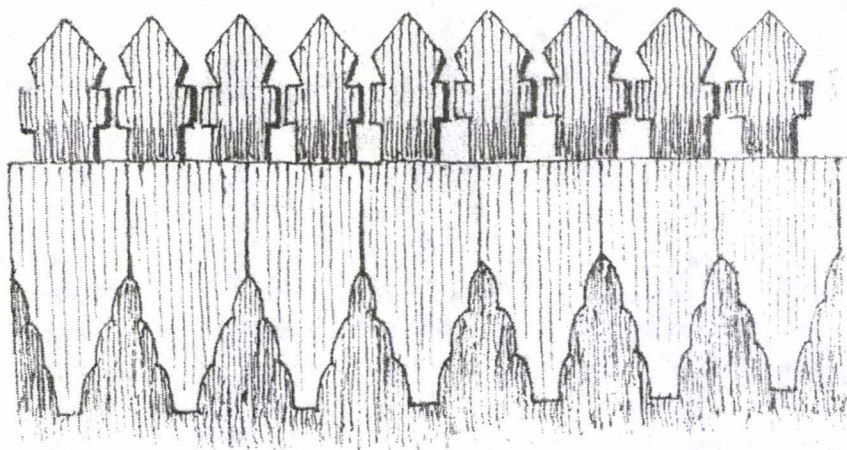
Putem considera ca antropomorfe și părțile componente ale corpului omenesc, care în forme caricaturale sau realiste, în succesiuni sau alternanțe ne pot transmite ceva: „Frumos ca soarele”, „Mâna milogului”, sau „Laba găștii” sunt des întâlnite în ornamentica bucovineană, dar, datorită curgerii vremii și transformărilor inerente, ele se pot distinge și

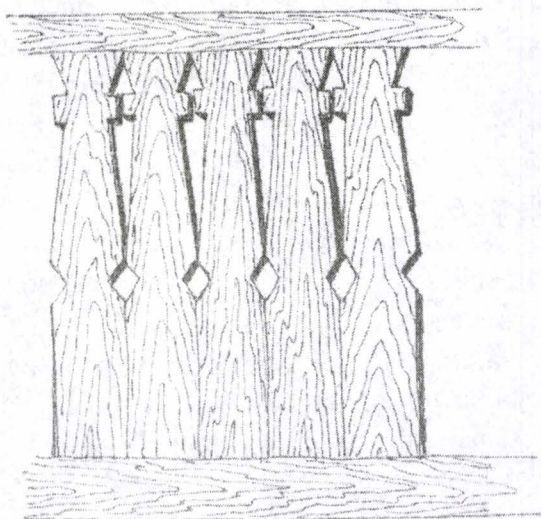
recunoaște numai în contexte semnificative și de rolul magic care îl reprezintă. „Criteriul estetic cedează pasul ca importanță criteriului funcțional, utilitatea tehnică sau magică (în esență magia este pentru epocile vechi ale istoriei omenirii tot o tehnică de intervenție în ordinea naturală sau supranaturală) fiind determinantă.” (Paul Petrescu, *op.cit.*, pag. 71).

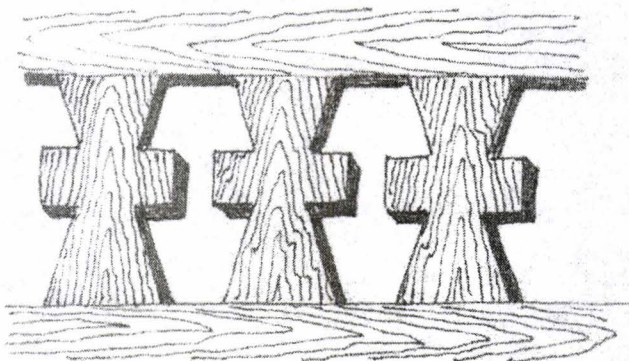
Un alt motiv, des întâlnit în tot spațiul românesc, venind din grădinile euroasiatice, este pomul vieții, care în Bucovina are o formă particulară. În marile păduri bucovinene *bradul* este arborele vieții (*Abies alba*), iar tisa (*Taxus bacata*) este arborele morții. În vechime, carul care transporta mortul era împodobit cu patru tise, iar tisa dispărând, a fost înlocuită cu brazi sau molizi. Bradul, ca reprezentare, este schițat ca două linii care se întâlnesc în sus – A –, iar tisa – V –, arborele morții este reprezentat ca două linii care se întâlnesc în jos. În semnificația magică a decorului bucovinean întâlnim zilele și nopțile ca antinomii ale vieții și

morții, în sus și în jos – spre cer și spre pământ, spre Dumnezeu și spre iad, iar în funcție de puterea malefică sau benefică, indiferent de semnul lor magic și de interpretarea care poate fi făcută cu oarecare exactitate, în ceea ce privește sensul exact al fiecăruia din reprezentările amintite, ne duc cu gândul la valori magico-creștine sau păgâne.

Tratarea bucovineană a pomului vieții este prezentă în două variante – cea geometrică, simplificatoare, pe lăzile de zestre, pe porți, pe băte ciobănești sau cea florală de o somptuozitate caracteristic orientală și se regăsește în textilele și alțițele populare.

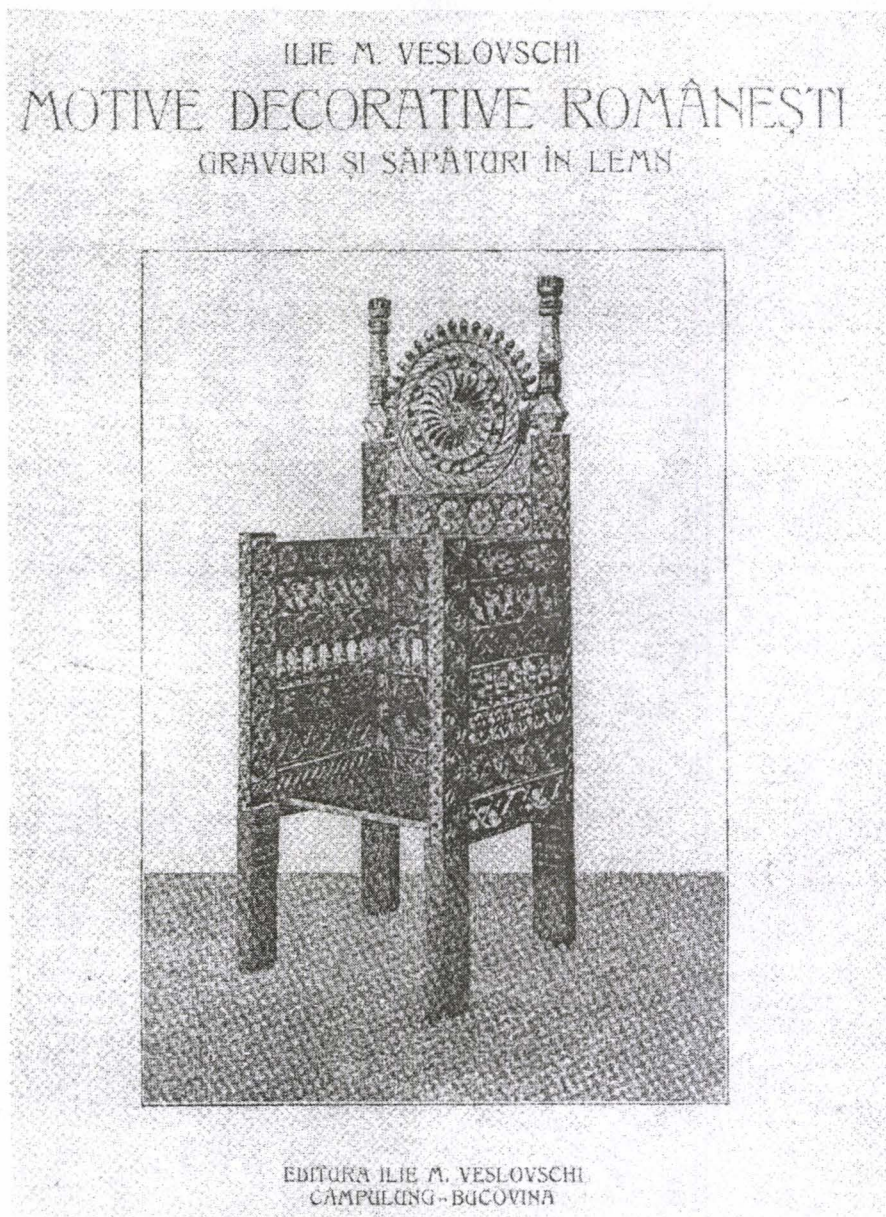
Vitalitatea acestui motiv simbolizând un mit străvechi, prin asocierea elementelor constructive pe treimea inferioară a casei par prispele închise cu scânduri frumos traforate cu păsări, iar pe treimea superioară a casei apar dranițele elegant „formuite” și care, la ultimul rând, expun „ciocârlanii”.

În orașul Câmpulung Moldovenesc – în secolul al XIX-lea numit târgul Câmpulungului Bucovinei – se înființează începând cu anul 1895 o Școală de Arte și Meserii, la 10 noiembrie, localnicii numind-o „Școala de lemnării” sau „Școala pentru prelucrarea lemnului” – „Holzbearbeitung Schule”. Școala a fost înființată în scopul de a întemeia o activitate bazată pe bogățiile pădurii bucovinene, fiind menită să răspândească și să perfecționeze industria casnică de prelucrare artistică a lemnului. Școala avea mai multe secții: dulgheritul, tâmplăria, sculptura în lemn, construcții de instrumente muzicale.

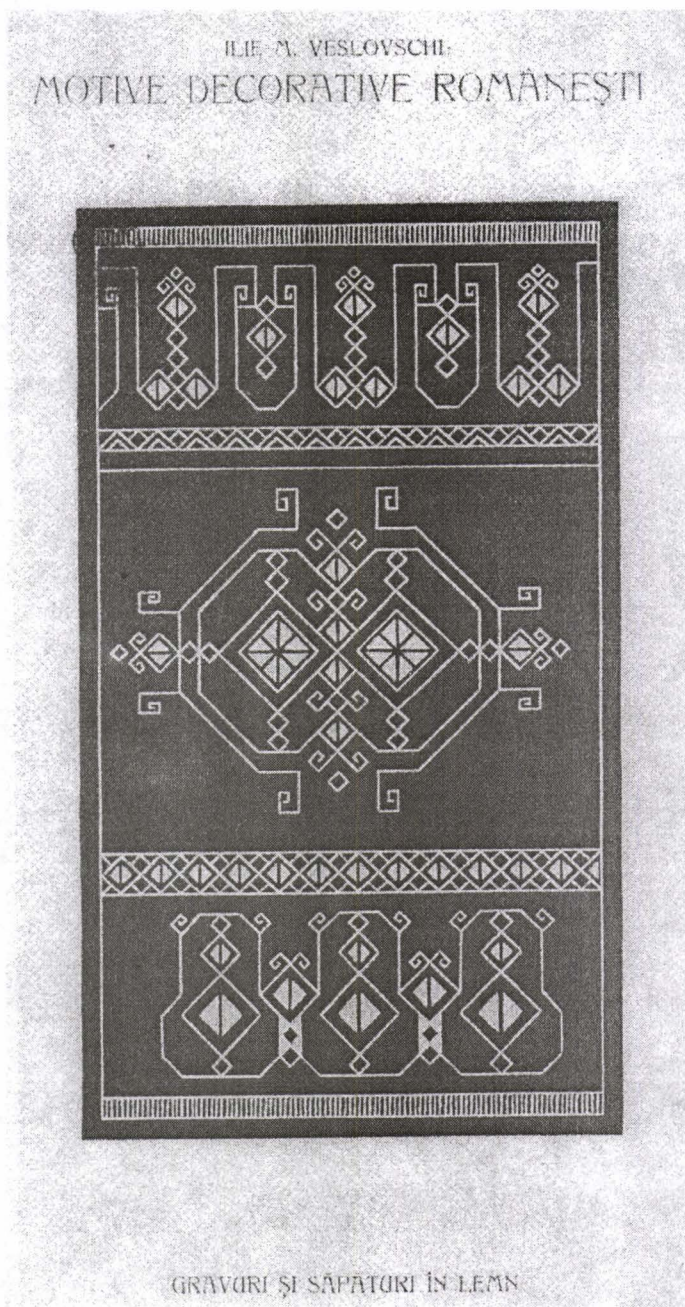
Primul director al școlii a fost A. Barbier, de origine germană – a studiat la Berlin, în scopul de a introduce limba germană în procesul de predare și să contribuie prin activitatea lui educativă la deznăționalizarea elevilor români. Al doilea director, Ilie Veslovschi, a fost numit în 1897 și de acest nume se leagă „epoca de aur” a Școlii de Arte și Meserii. În anul 1912, școala primește un local propriu și, după cum spunea marele istoric Ion Nistor, era în prima clădire publică din Bucovina la care vechile principii de construcție și ornamentație românească au găsit aplicare.

Ilie Veslovschi s-a născut la Siret în anul 1867 fiind elevul lui Simion Florea Marian, care l-a învățat să prețuiască folclorul și etnografia. A urmat Școala Normală de învățători la Cernăuți și, după examenul de capacitate, completându-și studiile, a devenit profesor de desen tehnic. A publicat o serie de articole și studii de etnografie despre mobilierul

românesc, iar unele au fost publicate în reviste de specialitate în limba germană și apoi traduse în românește și tipărite în revistele din țară. *Mobilierul casei țărâmului român din Bucovina*, 1906, *Scaunul arhieresc al vechii mănăstiri Moldovița*, tot din 1906, sunt studii de mare valoare etnografică. Trebuie menționat și albumul *Motive decorative românești*.

Gravuri și săpături în lemn, 1931, ce conține 16 planșe cu motive de gravat în lemn, iar pe copertă are fotografia scaunului arhieresc al mănăstirii Moldovița (vezi desenele).

Acest album cu motive de gravuri pe lemn a avut o mare influență pentru toți absolvenții Școlii de Arte și Meserii, pentru că le-a oferit tipuri de gravuri geometrice prin care au încercat să impună un tip de mobilier bucovinean cu frize gravate pe ușile dulapurilor, pe marginile paturilor, în ramele tablourilor și al fotografiilor de epocă, de panoplii de arme și vânat. S-a ajuns și la vopsirea gravurilor, prelucrându-se vechi rețete ale „boitorilor” artizani, care vopseau lăzile de zestre în galben și negru. Tudor Pamfilie și Mihai Lupescu în lucrarea *Cromatică poporului român* dau următoarele rețete:

„Galben închis cu oloi, clei, săpun și lutișor, fierbându-se oloiul de cânepă în apă călduță cu clei și săpun prost...

Verde, cu ștevie, frecându-se lemnul alb cu frunză de ștevie.

Negru, cu negru, făcându-se tăbăceală, întocmai ca și la opinci...”.

Piese gravate și colorate se pot vedea la muzeul Arta lemnului din municipiul Câmpulung Moldovenesc, cât și în numeroase colecții particulare. Vechiul mobilier al casei din Vălenii de Munte care i-a aparținut marelui istoric Nicolae Iorga sunt lucrate la Școala de Arte și Meserii din Câmpulung Moldovenesc.

Forța creatoare a poporului este inepuizabilă și fiecare categorie de lucruri și obiecte care ne înconjoară și sunt folosite de om îmbracă formă artistică. De aceea ornamentele populare bucovinene, prin măiestria artistică a meșterilor populari, trebuie încurajată, în sensul dezvoltării ei și al preluării elementelor tradiționale. Prin varietatea elementelor decorative, prin formă și cromatică, prin mesajul ancestral transmis, arta populară este expresia optimismului viguros, al dragostei pentru frumos a poporului român.

Bibliografie

- Bănățeanu, Tancred – *Arta populară bucovineană*, Suceava, 1975.
- Cojocaru, Nicolae – *Casa veche de lemn din Bucovina*, Ed. Meridiane, 1983.
- Dănilă Lucău, Filon, Rusan, Dumitru – *Fundu Moldovei. O așezare din ocolul Câmpulungului bucovinean*, Ed. Fundației Culturale „Alexandru Bogza”, 2000.
- Diacon, Vasile – *Etnografie și folclor pe Suha Bucovineană*, Ed. Univers, Iași, 2002.
- Dunăre, Nicolae – *Arta populară din Munții Apuseni*, Ed. Meridiane, 1981.
- Dunăre, Nicolae – *Ornamentică tradițională comparată*, Ed. Meridiane, București, 1979.
- Flămând, Mariana – *Aventura lemnului*, Ed. Albatros, București, 1982.
- Giurăscu, Constantin – *Istoria pădurii românești din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Ed. Ceres, București, 1978.
- Irimie, Cornel, Dumitrescu, Florentina, Paleologu, Andrei – *Arta lemnului la români*, Ed. Meridiane, 1975.
- Jucan, Grațian – *Câmpulung Moldovenesc. Pagini culturale*, București, 1979.
- Kirileanu, Gheorghe T. – *Cel mai vechi cod silvic românesc. Orânduiala de pădure pentru Bucovina*,

dată de împăratul Iosif al II-lea în 1796, București, 1908.

Marian, Simion FI., Pamfile, Tudor, Lupescu, Mihai – *Cromatică poporului român*, București, 2002.

Pănoiu, Andrei – *Mobilierul vechi românesc*, Ed. Meridiane, 1975.

Rusan, Dumitru, Zahariciuc, Marcel – *Zona etnografică Câmpulung Moldovenesc*, Muzeul Arta Lemnului, 1996.

Sârghie, Ioan H. – *Sculptura în lemn*, București, 1934.

Vulcănescu, Romulus – *Mitologie română*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1985.

Zderciuc, Boris, Stoica, Georgeta – *Crestături în lemn în arta populară românească*, Ed. Meridiane, 1967.

Zderciuc, Boris, Petrescu, Paul, Bănățanu, Tancred – *Arta populară în România*, Ed. Meridiane, 1964.

SĂRBĂTORILE PASCALE LA SÂNGEORZ-BĂI*

MIRCEA VLĂDICĂ

Dacă marea sărbătoare a nașterii Mântuitorului a reușit, prin consensul capilor celor două Biserici, să fie așezată în calendarul creștin al lumii, la o dată fixă: 25 Decembrie a fiecărui an, nu același lucru se poate spune și despre Marea Sărbătoare a Învierii lui Iisus. Explicații, în această direcție, sunt date de faptul că data Paștilor creștine depinde de două fenomene naturale (astronomice), din care rezultă că cel „cu data fixă” este legat de mișcarea aparentă a soarelui pe bolta cerească, ce este reprezentat prin „echinocțiul de primăvară”, care cade întotdeauna la 21 martie, iar un altul, cu „data schimbătoare”, legat de mișcarea de rotație a lunii în jurul pământului, ce este sesizat prin fenomenul de „lună plină”, de după echinocțiul de primăvară, care este numit și „lună plină pascală”. Aceasta din urmă determină ca data Paștilor să varieze în fiecare an, datorită faptului că luna plină pască apare pe cer în unii din ani mai aproape de echinocțiu, iar în alții, mai departe de el. Astfel, data Paștilor poate varia între 22 martie și 25 aprilie, într-un interval de 35 de zile, sauciar la începutul lunii mai.

Din cauza echinocțiului de primăvară, care nu a fost fixat pretutindeni la aceeași dată, la care sunt asociate și imperfecțiunile fatale, legate de calculul astronomic, al vechiului calendar iulian, nici după Sinodul de la Niceea n-au încetat să existe deosebiri între diferitele regiuni ale lumii creștine, în ceea ce privește data sărbătoririi Paștilor. Calendarul iulian, adoptat de romani, făcea ca între anul calendaristic și cel astronomic să existe o diferență în secunde, pe care Papa Grigore al XIII-lea, la sugestia unor astronomi ai vremii, la 24 februarie 1582, a îndreptat calendarul, suprimând această diferență și restabilind prin calendarul numit „gregorian”, echinocțiul de primăvară la 21 martie.

Acest calendar a fost treptat acceptat de toate bisericile occidentale, Biserica Ortodoxă Română acceptându-l abia în 1924, deși statul român îl acceptase din 1919. Creștinătatea ortodoxă, începând din anul 1924, s-a împărțit în două în ce privește data sărbătoririi Paștilor, astfel bisericile rămase la calendarul neîndreptat continuă să serbeze Paștile la data calendarului neîndreptat, numită „stil vechi”, după pascalia calendarului iulian.

Pentru înlăturarea acestui dezacord supărător și pentru a se stabili o unanimitate în toată ortodoxia, bisericile care au adoptat calendarul îndreptat au stabilit că, începând cu anul 1927, prin consens general, Paștile să fie sărbătorite de toată creștinătatea ortodoxă după pascalia stilului vechi, adică odată cu bisericile rămase la calendarul neîndreptat. Ar fi poate momentul istoric în care această problemă să fie rezolvată conform soluției propuse de Consiliul Ecumenic al Bisericilor, în sensul principiului formulat la Sinodul 1 Ecumenic

* Vezi: „Actualitatea sângeorzană”, nr. 16, aprilie 2005.

din anul 325 cu privire la data pascală, moment care ar putea însemna o reconciliere a unității Bisericii, printr-o sărbătoare unică a Învierii Domnului.

Indiferent de data în care Biserica sărbătorește evenimentul, Marele Praznic ce încununează sărbătorile vieții creștine, care la noi au loc la începutul primăverii, este întâmpinat cu mare bucurie de către toți creștinii, presupunând o mare curățenie sufletească și trupească. Odată cu intrarea în Postul Mare, se cere abținerea totală de la plăcerile lumești. Casa oricărui gospodar trece printr-un proces de purificare, acestea începând cu ingredientele ce decurg din aplicarea percepțelor înscrise în cărțile sfinte, în primul rând prin reținerea de a consuma alimente de origine animală, urmată de o purificare spirituală, care presupune, pe lângă un post riguros, și o rugăciune continuă, acțiune care pe acest plan se încheie cu momentul mărturisirii păcatelor în fața altarului bisericii și în final cu primirea „sfântului mir”.

În Duminica Floriilor, premergătoare „săptămânii patimilor”, credincioșii merg la Biserică cu crenguțe de salcie îmbobocită, unde mlădițele aduse de ei vor fi sfințite. După reîntoarcerea acasă, unele sunt puse într-o glastră, iar altele sunt date animalelor spre a fi mâncate, cu credința că vor avea lapte mai mult și vor naște viței gemeni. Tot cu astfel de ramuri vor fi bătuți copiii pe spate drept întărire împotriva unor eventuale boli. În această, duminică, copiii obișnuiesc să meargă pe lângă ape, să rupă crengi de salcie, pentru a-și confecționa din ele fluieri, cu care se iau la întrecere prin diferite cântece.

Începând cu ziua de luni a Săptămânii Patimilor, munca trebuie să fie cumpătată, pentru că este considerat un mare păcat să muncești intens, în timp ce Iisus pătimea.

De luni, încep denii, iar lumea se merge la biserică cu lumânări care sunt ținute aprinse pe întreaga perioadă a slujbelor religioase. În joia patimilor, la denii, îngenunchezi, în timpul fiecărei evanghelii, în timp ce fătul stinge câte o lumânare.

Femeile bătrâne care vin la biserică duc cu ele o bucătică de sfoară, pe lungimea căreia fac câte un nod pentru fiecare denie, astfel ca la sfârșitul slujbei să aibă înșirate pe sfoară 12 nodulețe... La zile grele, cu această sfoară încing copiii bolnavi sau femeile care aveau o naștere grea. Sugestia a atât de mare, încât de cele mai multe „leacul își arăta efectul”. Spre seară, lumea merge mai întâi în cimitirul bisericii, unde femeile jelesc și nu părăsesc mormintele celor dragi îngropați acolo, decât atunci când preotul și întreaga lume prezintă cu lumânările aprinse ocolesc biserica. Căpățelul de ceară rămas de la lumânare este păstrat cu mare grijă pentru vremuri de primejdie, trăznete, cutremure și duhuri necurate.

Pe plan material, acțiunile pregătitoare se desfășoară în mod paralel, în fiecare gospodărie, prin efectuarea unei curățenii totale, a ogrăzii, a grajdurilor pentru animale, apoi, în timp ce bărbatul efectuează treburile care prin conveniență îi aparțin, femeia, soție și mamă, ajutată de copiii mai mari, procedează la văruirea interioară și exterioară a casei de locuit, proces care continuă prin curățarea geamurilor, spălarea întregii rufării de

corp și de pat, curățarea covoarelor, a cergilor la pivele și vâltorile din sat (unde mai există).

Atunci când aceste operațiuni sunt terminate, în Săptămâna Mare, femeia gospodină, pe lângă preocupările legate de pregătirea mâncărilor pentru sărbători, se îngrijește pentru satisfacerea trebuințelor sale spirituale și ale copiilor.

Dacă în cursul nopților lungi de iarnă ea a țesut pânză, pentru ca îmbrăcămintea tuturor să fie nouă de Paști, și împreună cu fetele ei a făcut cusăturile florale ale cămășilor pentru soț și pentru copii, acum nu i-a mai rămas decât să le spele și să le calce, pentru a fi pregătite pentru ziua de Paști.

Bărbatului din casă, tatăl copiilor, în afară de treburile din jurul gospodăriei, îi revin sarcini legate de ultimele aprovizionări, prin deplasarea la târgul Rodnei sau al Năsăudului, pentru a procura de acolo: curele din piele pentru încins, pălării pentru el și copii, basmale (năfrâmi) pentru soție și pentru fetițele sale. Tot acestuia îi revine sarcina și responsabilitatea de a cumpăra de la meseriașii din târguri ghete sau pantofi, potrivit nevoilor fiecărei vârste și stării sale materiale. Dacă puterea nu-i permite, aceasta este și perioada în care el va confecționa din piele de porc sau de vită opinci, în primul rând pentru copii.

După ce pregătirea materială pentru sărbători a fost terminată pentru toți membrii familiei, femeia începe pregătirea preparatelor culinare, care vor fi servite la masa de Paști membrilor familiei și invitaților.

Vinerea Mare este consacrată vopsirii ouălor, latură de care se ocupă femeia și fiicele sale; bărbatului, în schimb, îi revine sarcina sacrificării mielului, care constituie unul din elementele necesare preparării mâncărilor pentru marea sărbătoare.

Din cele mai îndepărtate timpuri, la creștinii sângeorzeni sunt stabilite ca alimente rituale pascale: mielul, pasca și ouăle roșii.

Tot din vremurile vechi, vopsirea ouălor nu era făcută cu vopsele alimentare.

După fierberea lor, acestea erau introduse în diferite „zemuri”, astfel: culoarea roșie era obținută din scoarța „lemnului câinelui”; cea verde, din coaja de „măr pădureț”; fiertura în galben sau maroniu era obținută din coajă de ceapă, iar violetul din zeamă de „sfeclă alimentară”.

Asociat acestor metode de vopsire, femeile sângeorzene încondeiau ouăle prin „împistruire” cu ceară de albine, cu ajutorul căreia, folosind un bețișor înmuiat în ceară topită, realizau pe oul alb diferite modele artizanale și figurine, după care oul era introdus în vopsea. Acestea, scoase din „zemuri”, erau lăsate să se răcească, iar cu ajutorul unui briceag era curățată ceara, rămânând împistruite pe ouă figurine ca: „masa raiului”, „roata soarelui”, „stelate cerului”, „tulipanul”, „busuiocul”, „sânzienele”, „plugul”, „pătrunjelul” și altele.

În Sâmbăta Mare, se pregătesc celelalte alimente, precum pâinea, cozonacii, care împreună cu ouăle vor fi duse într-un coș pentru slujba Învierii.

În cadrul acțiunilor de pregătire spirituală, înaintea mării sărbători, toți membrii familiei, pe rând, se prezintă în fața preotului pentru spovedanie și pentru primirea „sfântului mir, al cuminecăturii”.

Noaptea sfântă a Învierii de obicei are un cer de un albastru senin în când are loc marea sărbătoare ce semnifică renașterea vieții spirituale, eveniment care adună la un loc în Biserică pe toți credincioșii, ea devenind temelia propriilor nădejdi de a avea sănătate, spor în muncă și belșug.

Este momentul în care aici întâlnești bătrâni care parcă au coborât din legendă, în a căror rugă auzi cuvintele: „Doamne, dă-mi sănătate să pot munci și prin ea să primesc pâinea cea de toate zilele”... Din vorbele lor înțelegi înțelepciunea și sensul pe care ei l-au dat vieții. Acești bătrâni țărani sunt apostolii care trăiesc în satele noastre, iar vorbele lor semnifică renașterea biologică și spirituală a omenirii, ei îți redau imaginea copilăriei trecute, prin care „iarba verde de acasă să te rătăcești în lume nu te lasă”, așa cum și cântecul o spune.

Din lumina Învierii se împărtășesc toții creștinii, iar marea bucurie pe care Biserica ne-o dă este darul cel mai de preț pe care ni-l poate oferi, prin liniște, bucurie, pace și iertare. Sărbătoarea Învierii dă un nou sens vieții noastre pe pământ, ea ne îndeamnă să preamărim pe Dumnezeu, căruia i se cuvine toată „puterea, slava și mărirea”.

În momentul terminării serviciului religios, satul acesta arată ca o mare de lumini, fiecare credincios mergând spre casă cu lumânarea aprinsă, iar acei care au morți în cimitirul bisericii lasă pe mormintele părinților sau moșilor lor o lumânare aprinsă, ca semn al reîntâlnirii cu ei, la o a doua venire.

Aceasta este sărbătoarea în care toți credincioși cântă după preot: „Hristos a înviat din morți/cu moartea pre moarte călcând/și celor din morminte/viață dăruindu-le”, atunci clopotele bisericilor bat neconținut timp de mai multă vreme, vestind cea mai mare minune săvârșită în lume.

Îmbrăcăminte nouă a părinților și copiilor, sufletul lor curățat prin spovedanie, dau sărbătorii o semnificație și importanță aparte. Ouăle roșii și obiceiurile care s-au statornicit aici și peste tot în lume, de 2000 de ani, ne întăresc convingerea că: „toate s-au născut din lumină”, Învierea lui Iisus dând un sens aparte vieții noastre pe pământ.

După ce preoții sfințesc bucatele aduse de credincioși: pasca, vinul și ouăle roșii, aceștia le duc „paște” și celor de acasă, care dintr-un motiv sau altul nu au putut participa la slujba Învierii.

Încercătura sacrală a sărbătorii este dată de masa ce se organizează în familie în dimineața de Paști, de locul central pe care masa îl ocupă, ca mijloc de menținere a vieții, căreia de această dată i se acordă o importanță deosebită. În scurgerea vremii, în anii parcurși de la nașterea Mântuitorului, oamenii au făcut din acest eveniment cea mai mare sărbătoare a creștinătății. Iisus a înviat spre învierea noastră de aceea din toată inima și cu

toată credința, salutul de binețe al acestora în perioada de la Paști și până la Rusalii este „Hristos a înviat!”, iar răspunsul care se dă acestui salut este „Adevărat că a înviat!”.

Spre deosebire de alte sărbători, în Duminica de Paști, în această localitate nu se organizează hora satului; tineretul și oamenii în vârstă își petrec timpul doar cu vizite făcute la rudeni, la părinți, la fini și nași sau la cumetri, ziua este consacrată pentru purificarea sufletească, a întâlnirilor și legăturilor de familie.

Un obicei care a devenit tradiție, care se menține și în zilele noastre, constă în următoarea conduită: în dimineața zilei de Paști, copiii, după ce au petrecut cu grijă noaptea Învierii, se scoală dis-de-diminează, se spală cu apă rece într-un lighean mare, în care mama așază un ou roșu și o monedă din metal, apoi, după un anume ritual, se îmbracă complet în îmbrăcăminte nouă, pe care ei nu au mai văzut-o până în dimineața de Paști.

Primesc apoi de la părinți dintr-o căniță specială „paștele”, ce constă din pâine sfințită cu vin, pe care aceștia au adus-o de la biserică, spunând fiecare „Hristos a înviat!”, după care primește lingurița cu „paște” și răspund: „Adevărat că a înviat!”. În grabă mare, pentru a fi primii, cu o trăistuță după gât, se deplasează mai întâi la vecini, apoi la rudele apropiate spunând urarea „Hristos a înviat!”, moment în care gazda primitoare înmânează fiecărui copil câte un ou roșu, o „turtiță” sau mere. Aceste vizite de urare au loc începând cu zorii zilei și până către ora 9. Dacă în echipa de copii există și fetițe, acestea au grija ca primul care intră în casa gospodarului să fie băiat, pentru că legenda spune că acesta aduce noroc.

După împlinirea acestui pelerinaj, fiecare copil se întoarce la casa părintească, își numără ouăle primite, fiind considerat cel mai merituos acel care are cele mai multe ouă adunate.

În Noaptea Învierii, credincioșii satului duceau la biserică, în desagi sau în coșuri, pască cozonac ritual cu brânză de vaci și ouă roșii, care erau sfințite de către preot. La ieșirea din biserică, schimbau între ei ouăle, ciocnindu-le cu urarea „Hristos a înviat!”, însoțite de alte urări de bine, sănătate și belșug. Tot aici femeile bătrâne și copiii purtau în batistă cu ele câte un ou roșu, pe întreaga perioadă până la Duminica Tomii, ca măsură de profilaxie împotriva bolilor și spiritelor malefice.

După terminarea slujbei Învierii, în fiecare casă de țăran era mare sărbătoare și atunci și acolo, în spațiul acela mic din casa lor sărmană, Iisus, înduișat parcă cobora din icoană și umbla printre cei ai casei.

Atunci, la îndemnul celui mai în vârstă din familie, bunic sau bunică, toți membrii familiei se așază pe rând la masă, astfel ca în fruntea mesei să fie așezați bătrânii, apoi părinții și în fine copiii, după mărime, așa cum ei au venit pe lume. După ce fiecare primește lingurița cu „sfintele Paști”, bunicul sau tatăl spune cu voce tare „Tatăl nostru”, apoi se așază și încep ciocnirea ouălor, fiecare cu vecinul său, adresându-se reciproc urarea „Hristos a înviat!”. Gospodina casei, mama, după ce face semnul crucii pe pâine, o taie în felii, apoi pasca, șunca, drobul de miel etc.

La terminarea mesei, toți membrii familiei se ridică în picioare și mulțumesc Domnului pentru bunătățile oferite, apoi părăsesc masa, mai întâi bătrânii, apoi părinții și în cele din urmă copiii. Până la masa de prânz, fiecare își petrece timpul după voie.

Părinții pleacă la biserică, iar după serviciul religios revin în familie, unde, după același protocol, este servită masa de prânz. La această masă participă și copiii plecați din familie, prin căsătorie. Acum fiecare vine cu soțul sau soția, precum și cei plecați la oraș, sosiți acasă să-și petreacă sărbătorile în familie. Acesta a fost protocolul arhaic, sărbătorit în familia sângeorzană din cele mai vechi timpuri, care s-a păstrat prin bunăcuviință și respect, până în perioada în care hidra roșie a comunismului și-a întins tentaculele și asupra acestei vetre de cultură și credință, până în perioada în care familiile tinere și cu deosebire intelectualii trebuiau să devină ate, dacă voiau să-și păstreze locul de muncă pe care l-au dobândit prin studii și multă, multă muncă.

O apreciere unanimă ce decurge din semnificația pe care o dă această sărbătoare a primăverii este aceea că Paștile, care pentru toate religiile creștine înseamnă gloria luminii asupra necredinței și întinericului, înfrângerea tuturor relelor purtate de frig și tenebre. Paștile reprezintă puterea mare a Învierii și a dăinuirii în eternitate a lui Dumnezeu și a credinței în El, semnifică, în același timp, învierea naturii și a forțelor universale ale binelui.

Ciclul pascal se încheie cu sărbătoarea Înălțării Domnului, sau, cum este denumită în popor, Ispasul, și cu coborârea Duhului – Spiritului Sfânt, a Rusaliilor. Evenimentele de mai sus constituie zile de bucurie ori de tristețe, care de aproape 2000 de ani fac parte calendarul omenesc rânduit de Sfânta Biserică. Se poate spune că riturile, credințele și semnificațiile lor sunt grefate pe credința creștină, pe cultul străvechi al soarelui, al germenului primordial al vieții, reprezentat de oul roșu, de întărirea „cutumei” stabilite ca legătură a raporturilor dintre oameni și Dumnezeu.

TOPONIMICA

NUME TOPICE DIN HOTARUL LOCALITĂȚII RODNA VECHE – JUDEȚUL BISTRIȚA-NĂȘAUD

EMIL BĂLĂI

Alături de alte materiale onomastice, numele de locuri își merită statutul de monumente de limbă ce conservă în sine fapte lingvistice petrecute în diversele zone geografice și în perioade istorice diferite. Că studiul toponimiei unui ținut¹ anume reprezintă o zonă de interes egal pentru istoric, geograf sau lingvist este, de aceea, un lucru unanim acceptat. Iar când în acel spațiu numărul toponimelor este masiv, datorită diversității spectaculoase a locurilor², orice noi abordări, din oricare dintre aceste direcții de cercetare, sunt binevenite. De aceea, ne propunem să aducem în lumină aici unele aspecte privind toponimia rodneană, socotindu-le suficient de semnificative atât pentru specialist, cât și pentru cititorul obișnuit.

Rodna, localitate reprezentativă pentru întreaga parte superioară a Văii Someșului, oferă una dintre cele mai zbuciumate pagini de istorie, în luminarea căreia se împletesc documentul istoric și legenda.

Despre existența cetății Rodnei încă din perioada de început a evului mediu ne vorbesc documentele și urmele arheologice. Sunt semnalate, astfel, năvălirile tătarilor din 1241, 1285 și 1717, precum și o catastrofală rupere de nori, evenimente tragice ce au dus la decăderea vieții sociale și a activităților miniere în cetatea caracterizată de canonicul Rogerius ca un „oraș bogat al Teutonilor, unde erau minele de argint ale regelui și în care locuia o mulțime nenumărată de oameni.”³ Documentele vorbesc apoi despre colonizările cu „oaspeți” germani care se bucurau de anumite privilegii și care au avut loc în sec. al XII-lea, al XIV-lea și al XV-lea.⁴

Cercetările arheologice întreprinse, după primul război mondial, de Iulian Marțian și reluate după 1955 de specialiști clujeni și bistrițeni, au semnalat existența, pe dealul de lângă localitatea Anieș, a unei cetăți din sec. XIV-XV, iar în centrul Rodnei, a unui sistem de catacombe cu o întindere impresionantă. Despre dimensiunile lor înainte vreme, Iulian Marțian ne spune: „Pe la 1770 se mai vedeau la Rodna mai multe ruine provenite din construcțiile mai de seamă ale trecutului mai îndepărtat, astfel unele ruine de biserici și palate. Până în prezent însă nu ni s’a conservat de cât puține resturi din o monumentală biserică, zidită în stil romanic, probabil pe la finele sec. al XII-lea. Această biserică, după opinia unui arhitect specialist, nu a fost parohială, ci o mănăstire a ordinului călugăresc al Benedictinilor. În legătură cu aceste ruine mai trebuie să menționăm unele rămășițe ale trecutului îndepărtat, care nu au seamă în întreaga țară: aceste sunt așa-numitele *catacombe*. În vest de ruinele bisericii, pe sub seria de case din apropiere, care formează frontul dinspre Est al pieței, pe sub piață și în continuare pe sub casele din frontul dinspre

Vest al pieței până în râu, se întinde un vast sistem de coridoare subterane, mai largi ori mai înguste, zidite cu boltitură din pietre dure cu mortar.”⁵

Despre toate aceste evenimente ale trecutului îndepărtat vorbesc și legende locale: ele amintesc atât despre năvălirile tătarilor, descriind amănunțit chiar îmbrăcămintea și tactica de atac a acestora (cu referire, probabil, la ultima venire a lor), cât și despre ruperea de nori și efectele ei.

Iar toponimia, pe drept socotită de Iorgu Iordan „istoria nescrisă a unui popor”, aduce și ea mărturie în acest sens. Nu întâmplător, un lingvist de talia lui Nicolae Drăganu pune toponimia Văii Someșului de Sus în legătură cu vechiul „castru care a trebuit să existe odinioară la Rodna”⁶, autorul în cauză citându-i în acest sens și pe N. Iorga sau Hurmuzachi. Păstrând în sine toată istoria acestei văi, toponimia dovedește „că populația cea mai veche e cea românească care ne-a păstrat unii termeni vechi de origine slavonă pe care astăzi nu-i mai înțelegem, chiar și o seamă din numirile ungurești au la bază numiri mai vechi slavo-românești. Peste populația românească mai veche s’au așezat coloniștii unguri și sași veniți să lucreze în băile Rodnei și să apere pasul. Populația românească cu timpul a cucerit tot mai mult teren, dând naștere la așezări nouă.”⁷

Așezările „nouă” la care se referă N. Drăganu, dar despre care vorbesc și documentele⁸ și legende locale, sunt: Valea Vinului, Rodna Nouă (Șanț), Maieru, Anieș, din care apoi s-au desprins și alte așezări, legăturile dintre acestea și localitatea matcă fiind și azi strânse. De fapt, astfel de legături, întărite cu deosebire în perioada graniței militare (1762-1851), au existat între toate localitățile ținutului numit în vechime *Valea Rodnei* (*Vallis Rodnensis*), fapt dovedit și de o poezie binecunoscută localnicilor și în care locuitorii satelor zonei primesc cu toții nume de „ciuf” de la autorul popular dăruit cu simțul umorului:

„Napci fripți șanțani,
Păducioșii de rocneni,
Coțobreii măiereni,
Cușmă lungă sângeorzăni,
Cucurigu iluoani,
Cloșcă tunsă feldrihani,
Lapte-n cioc neposăni,
Ci, ci, ci rebrisorăni,
Acrui borșu’ nosodeni,
Prindeți broaște sălăuani
Și le dați la hordouani”⁹

Toponimele din hotarul Rodnei Vechi se remarcă prin bogăție și diversitate. După felul cum s-au format și după semnificația lor, ele pot fi grupate în:

1. nume topice cu reflexe din istoria Rodnei;
2. nume topice provenite din antroponime;

3. nume topice cu reflexe din principalele ocupații ale rodnenilor;
4. nume topice care descriu formele de relief, poziția terenului și referitoare la ape;
5. nume topice cu reflexe din floră și faună;
6. nume topice ce se referă la căi de comunicație.

Este evident faptul că pot fi găsite și alte categorii de clasificare a toponimelor ori că aceste grupe se întrepătrund adeseori, unele nume topice încadrându-se în două sau mai multe grupe. Vom completa însă aceste considerații teoretice introductive cu o listă de toponime rodnene, așa încât cei interesați de domeniu se vor putea edifica asupra aspectului ce-i preocupă.

1. Toponimicele cu reflexe venind evident din istoria veche a Rodnei sunt **Cetâte** și **Toáca**.

Primul denumește un deal de formă ascuțită, aflat la ieșirea dinspre Anieș a localității, și care domină drumul ce urcă de-a lungul Someșului. Toponimul își trage numele de la vechiul castru aflat pe acest deal. Legenda vorbește despre un tunel subteran ce ar fi legat catacombele din Rodna cu turnul de observație al cetății din vârful dealului, dar afirmația nu se susține în teren. La acest toponim, utilizat și cu forma **Pe Cetâte**, se raportează și cele înrudite: **Vârfu' Cetățî**, **Su' Cetâte** sau **Șăsu' Cetățî** și **Părău' Cetățî** sau **Putinéiul**.

Toponimul **Toáca**, din care s-au format denumirile **Pe Toacă**, **Deálu' Toáca**, **Dâmbu' Tóci**, **Părău' de pe Toacă**, numește dealul aflat la ieșirea dinspre Valea Vinului. Acest deal are de asemenea o formă ascuțită, iar legenda spune că aici rodnenii ar fi avut un punct permanent de observație, din care ostașii de pază anunțau primejdia, în cazul unor năvăliri străine, prin lovirea unei toace atârnată într-un copac.

Aceeași sorginte istorică o putem atribui unor toponime ce își trag numele de la unele funcții ocupate de stăpânii locului respectiv în obștea rodneană din acele vechi timpuri. Încadrăm aici toponimele **Arinii Vămeșului**, **Jâdelu'** și **Vătășniță**.

Toponimul **Arinii Vămeșului** denumește un loc cu arini, ce a aparținut probabil unui vameș, funcție firească într-un fost ținut de graniță.

Al doilea toponim în discuție a dat naștere denumirilor **Deálu' Jâdelu'**, **Fáța Jâdelui**, **Dósu' Jâdelui** și **Tárnița Jâdelui**. Credem că acest toponim provine din apelativul *jude* (< lat. *judex*, -*icis*), căruia *Dicționarul explicativ al limbii române -DEX-* (Ed. Academiei R.S.R., 1975) îi dă sensurile: „1. (În vechea organizare a țărilor românești) Demnitar cu atribuții judecătorești și administrative; stăpân de rumâni. *Principe, cneaz. 2. (În vechea organizare a Țării Românești) Țăran devenit liber după eliberarea din rumânie. 3. Cârmuitor și judecător al mai multor sălașe de țigani. 4. (Înv.) Judecător (1). 5. (Reg.; ieșit din uz) Primar. [Var.: *júdec* s.m.]” Opinăm că sensul ce credem să-l fi avut la Rodna, în concordanță cu circumstanțele istorice ale locului, este cel de „demnitar cu atribuții judecătorești și administrative”, dat fiind faptul că rodnenii nu au cunoscut starea de iobăgie.

Toponimul **Vătășniță**, cu variantele **În Vătășniță** sau **Vătășnițale**, denumește o parte de deal în formă de coastă prelungită, cu teren arător, cultivat cu cartofi și, înainte

vreme, și cu ovăz, cu fâneată naturală și păduri de arini și mesteceni. *DEX-ul* dă variantele regionale *vătăș* și *vătăv* s.m. pentru *vătăf* (Cf. ucr. *vataha*, pol. *wataha*, bg. *vatah*). Dintre sensurile date acestui termen în dicționar, reținem cele pentru sintagmele „*vătăf de plai* = șef al plăieșilor care păzeau un plai sau o trecătoare” și, mai ales, „*vătăf de hotar* = șef de străjeri, de grăniceri”, funcții potrivite cu statutul de ținut de graniță al Rodnei. Cercetătorul E. Janitsek, explicând etimologia termenului *Vatajniță*, îl derivă din *vătăj* + suf. *-niță*, opinând că „În ce privește suf. *-niță*, el este compus din suf. *-iț* (ă), iar *-n* aparține unui alt sufix anterior *-na*. Astfel de ex. formele inițiale de la *Delniță*, *Tarniță*, *Vătăjniță*, *Velniță* erau *Delna*, *Tarna*, *Vătăjna*, *Velna*, compuse din radicalele *del*, *tar*, *vătăj*, *vel* + suf. *-na*.”¹⁰

2. O a doua categorie de toponime rodnene sunt cele provenite din antroponime. În al său monumental *Dicționar Genealogic Rodnean 1690-1990* (Ed. Tinerama, București, 2001), învățătorul pensionar Silvestru Leontin Mureșianu cercetează genealogia a peste 250 de familii rodnene, oferind cercetătorilor din domenii interesate un material antroponimic extrem de bogat. Este evident faptul că toponimia este un domeniu foarte stabil în timp: dacă un anume loc a primit într-un moment oarecare numele unei persoane, faptul tinde să trimită în viitorime, peste generații și generații, acel nume.

Între toponimele provenite din antroponime intră diferite oronime (nume ale formelor de relief), hidronime (nume referitoare la ape), nume referitoare la căi de comunicație etc. Evident că ele cuprind întâi nume comune însemnând: *dâmb*, *deal*, *groapă*, *gurêț*, *jdeab* (<*jgheab* „râpă făcută în munte de șuvoiul ploilor”), *luncă*, *munte*, *poiană*, *prelucă* („îmaș, islaz, luncă, pășune” sau „poiană mică”), *pripor* („clină, coastă, povârniș”), *vale*, *vârf* – din prima categorie, *fântână*, *izvor*, *părău* – din a doua, și *pod*, *punte*, *uliță*, din cea de-a treia. Acestea sunt urmate de genitivul numelui de persoană ori al supranumelui sau poreclei, cel mai adesea cu articolul hotărât *lu*’ antepus, și doar arareori de un acuzativ cu prepoziția *la*. Aceste antroponime îl desemnează pe fostul stăpân al locului, mai ales când proprietatea s-a moștenit în aceeași familie peste generații, sau au dat nume locului lângă care se află locuința/locuințele familiei respective.

Lista acestor toponime este destul de lungă: **Arșâța Brișovencii**, **Arșâța Mútului**, **Deálu’ Dóbrii**, **Deálu’ Huhoáii**, **Deálu’ Neámțului**, **Dealul’ Pciorășanilor**, **Deálu’ Popélii**, **Deálu’ Porcénilor**, **Dâmbu’ lu’ Cólța**, **Dâmbu’ lu’ Fincer**, **Dâmbu’ lu’ Săvesteán**, **Groápa lu’ Cicióc**, **Groápa Moroșanilor**, **Gurêțu’ lu’ Puiéțu**, **În Prelúcă la Dănilă**, **În Prelúca Lámpului**, **Jdeábu’ Brișovencii**, **Jdeábu’ Cozonácénilor**, **Jdeábu’ Fláménilor**, **Jdeábu’ Gézii**, **Jdeábu’ lu’ Buciúc**, **Jdeábu’ lu’ Diácu**, **Jdeábu’ lu’ Gréc**, **Jdeábu’ lu’ Ilie Rău**, **Jdeábu’ lu’ Smácu**, **Jdeábu’ Vișcánilor**, **La Crúcea lu’ Mărtián**, **La Sípiri**, **La Síschiri**, **La Dani**, **Lúnca Bembénilor**, **Lúnca lu’ Niculái**, **Lunca lu’ Pantilimón**, **Lúnca Rádului**, **Nepomúc**, **Pădúrea Brišovánca**, **Pădúrea la Púntea Lúchii**, **Părău’ lu’ Cicióc**, **Părău’ Todícánilor**, **Pe Coásta Domnidéștilor**, **Pe Măgură la Tútu**, **Pe Hărósu**, **Poderéiu’ Bârsánului**, **Prelúca Bindénilor**, **Prelúca lu’ Arsénte**,

Prelúca lu' Coșălca, Prelúca Nedeloáii, Prelúca Ștefoáii, Prelúca Vișcánilor, Pripóru' lu' Mihái, Pódu' Bóntii, Pódu' Cábi, Pódu' lu' Cluján, Púntea lu' Cățálu, Púntea Lúchii, Strúngile lu' Stărâță, Tárnița lu' Codău, Úlița Bădeánului, Úlița Burecénilor, Úlița lu' Coșofrét, Úlița Fláménilor, Úlița lu' Kútzi, Úlița lu' Gáfta, Úlița Holícánilor, Úlița Ștențăloáii, Úlița lu' Tutu (sau a lu' Biscán), Válea lu' Ignát, Válea Márte, Vârfu' Béneș ș.a.¹¹

3. O altă categorie de toponime pe care ne propunem să le analizăm sunt cele cu reflexe din principalele ocupații ale rodnenilor. Evident, dat fiind specificul locurilor, aceste ocupații au fost creșterea vitelor și agricultura, exploatarea pădurilor și mineritul. Toate acestea dau ecouri în toponimia hotarului Rodnei.

O primă serie de astfel de toponime privesc intensele lucrări de defrișare a locurilor împădurite în vederea cultivării pământului sau pentru eliberarea locurilor de pășunat. În acest sens, semnalăm existența a multe toponime ce conțin termenii *laz* (<v.sl. *lazu*, scr., ucr. *laz*), *poiană* (< sl. *pojana*) și *runc* (< lat. *runcus*), toate cu sensul „curătură, loc despădurit folosit ca pășune sau pentru a fi cultivat”. Și lista acestora este destul de bogată: **Lăzâle, În Laz, Vârfu' Lázi, Deálu' Poiénii, Poiána Córni, Poiána Mérilor, Poiána Rotúndă, Poiána Úlmului, Poiána Zgúrui, Rúncu' din Jos, Rúncu' din Sus, Rúncu' Grigánilor, Rúncu' la Grâie, Rúncu' Blăgilor**. Dintre acestea, mai interesant ni se pare a fi toponimul **Rúncu' Grigánilor**, ce denumește un deal acoperit cu fâneață naturală, dar și cu frasin, paltini, tei și aluni răzleți și a cărui coastă se prelungește până sub Beneș. S-ar putea explica printr-o apropiere de apelativul învechit și regional *gligan* „mistreț” (< bg. *gligan*), căci prin locul respectiv umblă numeroși mistreți, ieșind din Pădurea Alunișului. Specificăm însă că termenul respectiv nu este întâlnit astăzi în lexicul dialectal local, toponimul putând să-și aibă originea și într-un antroponim vechi (nume sau poreclă).

Aceeași relație cu vechile defrișări o au și toponime ca: **Ciúngi** – munte în formă de coastă prelungită, acoperit cu pășune alpină și pădure de molid, al cărui nume se trage, credem, din numirea dată copacilor cu ramurile ciuntite și cojiți sau aprinși, pentru a face loc de pășune; **Corățél** – munte acoperit cu pășuni alpine, din care o parte se numește **Deálu' Corățél** (< vb. *a corăți*, varianta regională a lui *a curăța*); **Săcúiu'** (< vb. *a seca*) – deal acoperit cu fagi răzleți și fâneață naturală, în formă de coastă prelungită, cu o parte numită **Dósu' Săcúului**; **Săcătúra** – parte de deal în formă de pantă prelungită, acoperită cu fâneață naturală, dar și cu loc arabil, cultivat înainte cu ovăz. Înrudite cu ultimele sunt toponimele cu numele de *arșită*: **Arșăta Brișovécii, Arșăta Mútului**, și acestea sugerând un mod de a realiza despădurirea locului.

Alte toponime se raportează direct la o anume ocupație. **La Moără** sau **Úlița Mórii** și **Rúncu' la Grâie** se referă la agricultură, **În Stupcîni** (< *stupină*), la stupărit, iar **În Strúngi** sau **Strúngile lu' Stărâță, La Bouărie**, la creșterea animalelor.

Problema raportului dintre păstoritul din părțile noastre și toponimie și în special cea a rolului pe care această străveche ocupație l-a avut în extinderea unor toponimice

românești până departe peste granițele țării a fost tratată în studiile lui Nicolae Drăganu¹² și Tiberiu Morariu¹³. Remarcăm și noi preponderența numirilor de origine latină în toponimia locală, fapt care vine și el să demonstreze vechimea populației românești pe aceste meleaguri. Dintre numirile raportate la păstorit, mai semnalăm aici toponimele **Cupării** (< *cupă* „unitate de măsură pentru lichide, mai mare de un litru”), care denumește un deal de deasupra pădurii Rogoáza, sub formă de coastă întinsă, acoperit cu fâneată naturală și pe care se află numeroase stâni de oi, precum și **Arșăța Cupăriilor**, sau **Fluieroasa** (< *fluier* + suf. *-oasa*), parte a muntelui Beneș, cu pășune naturală.

Numeroase sunt la Rodna și toponimele legate de minerit. Astfel, toponimul **Poiána Zgúrii** își trage numele de la mormanele de zgură rămase de la topitoriile în care se prelucrau – începând de la jumătatea sec. al XVIII-lea și până în 1902, când au fost închise aceste topitorii – minereurile de plumb și auro-argentifere. Un alt toponim, **Deálu’ Știólnii**, unde probabil a existat o gură de mină, își are originea în termenul minier regional *știolnă* sau *știol* „galerie înfundată, oarbă” (< germ. *Stollen* „galerie”). Toponimul **Deálu’ Băiți** – deal înconjurat de păduri, în formă de coastă prelungită, acoperit cu fâneată naturală, se trage, evident, din termenul minier regional *baie* „mină” (cf. magh. *bánya*, idem) + suf. *-iță*, căci aici a fost o exploatare minieră.

Exploatarea și prelucrarea varului, vie și astăzi, a dat toponimele **La Var**, **Pólițale Várului**, **La Várul cel Mic**, și **Părău’ de la Várul cel Mic**. Locul unde se extrage și se prelucreează minereul de var se află pe un versant de deal, lângă șoseaua dintre Rodna și localitatea aparținătoare, Valea Vinului. În aceeași zonă de ocupații se plasează și toponimul mai nou **La Cărămizi**.

De altfel, chiar cele două nume de localități, **Ródna** și **Válea Vinului**, își au, într-un fel, originea în bogățiile pământului rodnean. Nicolae Drăganu explică toponimul Rodna ca derivat „din p.sl. *Rudna* (cf. p.sl. *ruda* „Metal”)”, susținând că în limba maghiară „*Rudna* s-a putut transforma în *Rodna*”.¹⁴ Toponimul **Válea Vinului** își trage numele de la izvoarele de ape minerale (*borcut*), asemănate cu gustul vinului, izvoare exploatate în mod organizat în trecut. Dar denumirea populară a localității este **Colb**, iar localnicii sunt numiți *colbári*, după praful ridicat de la exploatările miniere de aici și de la transporturile intense din trecut, cu diferite mijloace de „cărăușie” ce ridicau „colbul” drumului.

4. Numele topice care descriu formele de relief, poziția terenului și referitoare la ape sunt, așa cum am arătat anterior, cele care conțin oronime (*dâmb*, *deal*, *groapă*, *guré*, *jdeab*, *luncă*, *munte*, *poiană*, *prelucă*, *pripor*, *șes*, *tarniță*, *vale*, *vârf*), apelativele *față*, *dos* sau hidronime (*fântână*, *izvor*, *părău*). Din prima categorie fac parte: **Coásta Mórii**, **Coásta Nétedă**, **Cólnici**, **Corhána**, **Creásta Cucóșului**, **Dâmbu Tóci**, **Deálu’ Băiți**, **Deálu’ Clínii**, **Deálu’ Corățăl**, **Deálu’ Dúrnii**, **Deálu’ Fáorului**, **Deálu’ Mesteacă-nului**, **Deálu’ Neámțului**, **Deálu’ Pciorășanilor**, **Deálu’ Poiénii**, **Deálu’ Popélii**, **Deálu’ Știólnii**, **Deálu’ Téiului**, **Jdeábu’ cel Surupós**, **Gáura Máre**, **Gáura ce’ Mică**, **Grúiu’**, **Guréțu’ Páltinilor**, **În Dâmb la Fíncer**, **În Prelúcă la Dănîlă**, **În Prelúcă la Mniertóiu**,

Jdeábu' Broáštii, Jdeábu' Colibgénilor, Jdeábu' lu' Málibai, Jdeábu' lu' Péțu, Jdeábu' Ștévilor, Jdeábu' Túrnului, Jdeábu' Vișcánilor, La Poártă, La Stâncă sau Válea Strâmtúrii, La Túrn, Lúnca Cucóșului, Măgura Cáselor, Măgura ce' Máre, Măgura ce' Mícă sau Mășgura lu' Arsănte, Muncéi, Muntele Béneș, Óbcina de Jos, Óbcina din Sus, Pcetrári, Pcétrile Álbe, Pcétrile Cálului, Pe Râpă, Poderéi, Poderéiu' Bâr-sánului, Poiána Córni, Poiána Cóșni, Poiána Mérilor, Poiána Rotúndă, Poiána Úlmului, Poiána Zgúri, Pólițâle Várului, Prelúciile sau În Prelúci, Pripóru', Prislópu', Roáta Muncélului, Stânca Bgilíchii, Su' Coástă, Șăsu' cel Mare, Șăsu' Cetățî, Șăsu' de la Gără, Șăsu' de pe Lúncă, Șăsu' Dumbrăgilor, Tárnița Cíungilor, Tárnița Cră-ciunélului, Tárnița Jâdelui, Tárnița lu' Codău, Válea Cípului, Válea Córni, Válea Frumoásă, Válea lu' Ignát, Válea Márte, Válea Molídului, Válea Poiénii, Válea Săcii, Válea Strâmtúrii, Válea Téiului, Válea Úrsului, Válea Vínului, Vârfu' Căpățanii, Vârfu' Cetățî, Vârfu' Cíșei, Vârfu' Cărligățî, Vârfu' Fântânéle, Vârfu' Inéu, Vârfu' Lázi, Vârfu' Măgurii.

Nume topice ce se referă la poziția terenului sunt : Dósu' Găurii, Dósu' Jâdelui, Dósu' Săcúiiului, respectiv Făța Găurii, Făța Jâdelui, Făța Măgurii, Făța Săcii, precum și Fripta.

Nume topice cu referire la ape sunt cele ce conțin apelativul *vale*, amintite anterior, și cele ce conțin termenii *fântână*, *izvor*, *părau*, *tău* sau care fac referire la apele minerale: Fântâna Háorii, Fântânéle, Fântânile Béneșului, Izvór sau Pe Izvór, Izvóru', cunoscut și ca Izvóru' Băilor, La Bortúcă, La Ciorói, La Ginișór, La Tău, Părau' Alunișului, Părau' Călini, Părau' Cărligáta, Părau' Cíșei, Părau' Ciuruleása, Părau' de la Váru' cel Mic, Părau' de pe Toácă, Părau' Drácului, Părau' Ginișór, Părau' Izvóru' Roș, Părau' Leordîș, Părau' Óbcinii, Părau' Mălinului, Părau' Putinéi sau Părau' Cetățî, Părau' Rásului, Părau' Rogoáza, Părau' Válea Cípului, Părau' Válea Córni, Părau' Válea Frumoásă, Părau' Válea Gínului, Părau' Válea lu' Ignat, Părau' Válea Márte, Părau' Válea Molídului, Părau' Válea Poiénii, Părau' Válea Ră, Părau' Válea Săcii, Părau' Válea Strâmtúrii, Părau' Válea Úrsului, Pe Sforáce, Putinéiele sau La Putinéi, Tăul cel Mare, Tăul cel Mic, Válea Vínului, Vârfu' Fântânéle.

5. Numele topice cu reflexe din floră și faună sunt și ele numeroase datorită diversității celor două domenii în zona cercetată. În prima categorie găsim toponime ce fac referire la flora specifică zonei alpine sau pășunilor, dar și, mai numeroase, cele ce se referă la plantele din zona de deal din apropierea localității: Afiniș, Aluniș, Aríni sau Arínii Vámeșului, Călini, Coceniș, Dumbrăgile, Guréțu' Páltinilor, În Barc, Jdeábu' Ștévilor, Leordîș sau Leurdiș, Páltini, Pădúrea Alunișului, Pădúrea Rogoáza, Părau' Alunișului, Părau' Călini, Părau' Leordîș, Părau' Mălinului, Părau' Válea Córni, Părau' Válea Molídului, Pciáttra Răcíțî, Plopciș, Pódu' Călinilor, Pódu' de la Rogoáza, Poiána Córni, Poiána Mérilor, Poiána Úlmului, Săliște, Socăriile sau Pe Socării, Șăsu' Dumbrăgilor, Șuvărósu, Válea Córni, Válea Molídului, Válea Téiului.

Nume topice cu referire la faună sunt și ele prezente: **Broásca, Jdeábu' Broáștii, La Vălea Úrsului, Lúnca Cucóșului, Părau' Râsului, Părau' Vălea Úrsului, Pcétrile Cálului, Pódu' de la Vălea Úrsului, Rúncu' Grigánilor** (probabil din *gligan* „porc mistreț”), **Vălea Úrsului**.

6. Numele topice ce se referă la căi de comunicație conțin, în majoritatea cazurilor, apelativele *drum, pod, uliță*¹⁵. Ele sunt extrem de numeroase la Rodna, numele respective fiind mai supuse schimbărilor de-a lungul anilor, căci multe dintre ele provin din antroponime, fiind date după numele unor locuitori din zona respectivă. Din această categorie a toponimelor mai perisabile, notăm : **Drúmu' cel Mare**, numit actualmente **Stráda Principálă, Poderéi, Pódu' Bóntii, Pódu' Cábii, Pódu' Cálínilor, Pódu' de la Dispensár, Pódu' de la Rogoáza, Pódu' de la Vălea Úrsului, Pódu' de Su' Jâdel, Pódu' Izvóruului Roș, Pódu' lu' Cluján, Pódu' lu' Motóc, Pódu' lu' Hrișcă, Pódu' Pompiérilor, Pódu' Sfântului, Suséni sau În Suséni**, drum numit acum **Stráda Grănicérilor, Úlița Bădeánului, Úlița Burecénilor, Úlița Flăménilor, Úlița Lémnelor, Úlița lu' Cúťchi, Úlița lu' Tutu, Úlița Măgurii sau Strada Măgurii, Úlița Morii, Úlița Tócii, Úlița Țântărímului** ș.a.

Desigur că aspectele toponimiei rodnene, atât de variate și pline de semnificații, nu au fost nici pe departe epuizate în studiul nostru. Ele ar putea atrage într-o măsură sporită atenția cercetătorilor specialiști din domeniu, pentru ca aceștia să lumineze și alte fațete interesante ale numelor de locuri dintr-o regiune atât de aparte a Transilvaniei.

*

În lista care urmează am cuprins principalele nume topice din hotarul Rodnei, numerotate și organizate după criteriul alfabetic, dând și explicațiile lor, acolo unde am socotit necesar și unde acestea ne-au fost accesibile.

1. Afińś, suprafață întinsă de teren, situată pe cele două versante ale crestei Hârosului din muntele Corățăl, acoperită cu tufe de afin. – Din *afin* „arbus montan cu fructe comestibile” (Et. nec.) + suf. *-iș*.

2. Aluníș, parte de hotar cuprinsă între dealul Dumbrăgile și Runcul de Sus, din care face parte, cu Pădurea Alunișului și Părau' Alunișului. *Vameș* a fost nume de familie, azi dispărut, care a dat și toponimul Ulița Vameșului, azi Ulița Școlii din Jos. – Din *alun* „arbus” (< *alună* < lat. **abellona*) (DEX) + suf. *-iș*.

3. Aríni sau Arínii Vámeșului, parte de hotar cu fâneață naturală și tufe de arini, de la care își trage numele. *Vameș* a fost nume de familie.

4. Arșâța Brišovénicii, loc cu fâneață naturală, deasupra pădurii Brișovanca, mejdie cu satul Răcelea. Toponimul *Arșâța* sugerează o zonă expusă soarelui, dar și o modalitate de defrișare a locului pentru pășune, prin arderea copacilor. – Din *arșită* „căldură mare, dogoare”. Din lat. [calor] **arsicia* „care arde” (DEX).

5. **Arșâța Cupăriilor**, loc de fâneața situat pe dealul Cupării, din apropierea Beneșului. Vezi top. *Cupării*.
6. **Arșâța Mútului**, față de deal acoperită cu fâneață naturală și tufe răzlețe de alun, care suie până sub muntele Beneș, în Dealul Știolnii. Este numită așa din cauză că, probabil, a avut cândva un proprietar mut, din supranumele acestuia.
7. **Bărbănóc**, loc de fâneață de lângă Plaiul Cornii (nume de plantă decorativă).
8. **Blăgile**, parte de deal în formă de coastă prelungită, acoperită cu fâneață naturală.
9. **Bócna**, deal în formă de coastă prelungită, acoperit cu fâneață naturală și arături de cartofi și ovăz, iar pe vârf, cu pădure de fag, așezat între Izvor și Vârful Lazii. – Cf. *bocnă* (din expr. *a îngheța bocnă*). Et. nec.
10. **Bóldu' Șútului**, luncă situată la poala muntelui Ciungi, lângă Izvor. – Cf. *bold* „vârf ascuțit” (< sl. *bodl*- „ghimpe”) (DEX). Cf. *șut* (v. *ciut*) „fără coarne; cu coarnele tăiate sau căzute” (Cf. alb. *shut*) (DEX).
11. **Bonășcúța**, parte de deal cu pășune și păduri de fag.
12. **Botezáta**, loc de fâneață pe Dealul Faorului.
13. **Brișovânca**, parte de deal, până la hotarul satului Recelea, în formă de coastă prelungită, acoperită cu fâneață naturală, înconjurată în vale de tufe de alun, iar în deal, de pădure de fag.
14. **Broásca**, loc de fâneață și pădure, învecinat cu Arșita Brișovencii.
15. **Călini**, deal acoperit cu păduri de molid și fag, în formă de coastă prelungită, care merge până în muntele Beneș, de unde izvorăște Părăul Călini (de la Fântânile Beneșului). – Cf. *călin* (pl. *călini*) „arbust sălbatic, cu frunze lobate, opuse, cu flori albe și cu fructe roșii, zemoase necomestibile, în formă de ciorchini”. Din *călină* (< bg. *kalina*), derivat regresiv (DEX).
16. **Cârligáta**, locuri ce însoțesc Părăul Cârligata, acoperite cu fâneață naturală. – Din *cârligat* „îndoit, încovoiat, strâmbat”. Din *cârlig* (cf. bg. *kărlík*) (DEX) + suf. *-at*.
17. **Cetáte**, deal de formă ascuțită, la ieșirea din comună dinspre Anieș, acoperit cu arături de cartofi și ovăz, cu fagi și fâneață naturală. Aici s-a aflat un castru din secolele XIV-XV, iar legenda spune că un tunel subteran ar fi legat catacombele din Rodna cu punctul de observație din acest castru. – Din *cetate* „loc întărit printr-un sistem de fortificații”. Din lat. *civitas*, *-atis* (DEX).
18. **Chícere** sau **Cícere**, loc cu fâneață și pădure, lângă Dealul Jâdelul. Din *chicere* „deal (sau munte) având înfățișarea unui acoperiș de casă, în trei ape” (cf. *Dicționarul limbii române*, I, II, Academia Română, Buc., 1913-1918).
19. **Cîșa**, munte, aparținând sângerorzenilor, în formă de coastă prelungită, situat sub Ineu, acoperit cu pășuni alpine.
20. **Ciúngi**, munte în formă de coastă prelungită, acoperit cu pășune alpină și pădure de molid, situat între Izvorul Roșu și creasta Ineului. – Din *ciung* „copac cu ramurile

ciuntite, cojit pentru a nu mai vegeta”, sugerând procedeul de defrișare a pădurii, pentru asigurarea locului de pășunat. Cf. it. *cionco* (DEX).

21. Ciuruleása, parte de deal, de la poala Fântânelor, în formă de vale, acoperită cu arini, rugi de mure și fâneță naturală, străbătută de Părăul Ciuruleasa.

22. Coásta Mórii, parte de deal deasupra unei mori de pe strada Izvor. – Din *coastă* „pantă” (< lat. *costa*) + *moară* „instalație pentru măcinat cereale” (< lat. *mola*) (DEX).

23. Coásta Nétedă, munte în formă de coastă prelungită, acoperit cu pășuni alpine și jnepeni, cu vârful Ineu.

24. Coásta Rúncului, loc cu fâneță, copaci răzeleți și tufe de alun. Pt. *runc*, vezi top. *Runcul din Jos*.

25. Cobășălu’, râu ce izvorăște de sub vârful Ineu și desparte comuna Rodna de comuna Șanț, vărsându-se în Someș.

26. Coceniș, loc de fâneță și pădure. – Din *cocean* (< bg. *cočan*, scr. *kočanj*) (DEX) + suf. *-iș*.

27. Cólnici, parte de deal, între Dealul Durnii și Blăgi, acoperită cu fâneță naturală și tufișuri de alun. – Din *colnic* „1. Colină. 2. Drum îngust care trece peste un deal sau prin pădure. 3. Loc mic, în pădure, lipsit de arbori; luminiș”. Din bg., scr. *kolnik* (DEX).

28. Corățălu’, munte acoperit cu pășuni alpine; o parte din el se numește Dealul Corățal. – Din vb. *a corăți*, variantă regională a verbului *a curăța*, cu referire la curățarea locului pentru pășunat, prin defrișarea pădurii. Din lat. *curare* „a îngriji, a curăța” (DEX).

29. Corhána, deal în formă de coastă abruptă, acoperit cu fâneță naturală și arături de ovăz. DEX explică apelativul *corhană* prin „coastă de deal stearpă, răpoasă, greu accesibilă”. – Din ucr. *kurhan* (vezi și verbul „corhăni”).

30. Corongiș, vârful muntelui Lăzăle, aparținător feldrihanilor, situat între muntele Cișa și Saca Năsăudenilor.

31. Crăciunélu’, munte cu creasta ascuțită, acoperit cu pășuni alpine și păduri de molid. – Din *Crăciun* (probabil, din lat. *creatio*, *-onis* „naștere”) (DEX) + suf. *-el*.

32. Creásta Cucóșului, deal cu creasta ascuțită, acoperit cu pădure de fag, carpen și molid. Toponimul se explică prin forma ascuțită a culmii dealului, asemănătoare cu o creastă de cocoș.

33. Cupării, deal de deasupra Pădurii Rogoaza, sub formă de coastă întinsă, acoperit cu fâneță naturală. Pe acest deal se află numeroase stâni de oi, fapt care a stat probabil la originea toponimului. – Din *cupă* „unitate de măsură pentru lichide”. – Din magh. *kupa*.

34. Dâmbu’ Tócii, cu variantele **Pe Toácă** sau **Deálu’ Toáca**, deal acoperit cu arbori de salcâmi, mesteceni și pini, aflat deasupra intersecției drumului din Rodna înspre Valea Vinului, spre nord, și înspre Șanț, spre est. Legenda ne spune că pe acest vârful s-ar fi aflat un post de pază din care se anunța primejdia unui atac inamic prin baterea unei toace de alarmă. – Din *dâmb* „colină” (< magh. *domb*. DEX) + *toacă* „placă de lemn sau

de metal pe care se bate pentru a se da anumite semnale”, derivat regresiv al verbului *a toca* „a bate toaca”.

35. Deálu' Băiți, deal, între muntele Beneș și Corățul, în formă de coastă prelungită, înconjurat de păduri, acoperit cu fâneață naturală. – Din *deal* „, formă de relief mai mică decât muntele „ (< sl. *delu*) (DEX) + *băiță*. Toponimul *băiță* își are originea în terminologia mineritului, fiind diminutivul termenului regional *baie* „mină” + suf. *-iță*, căci aici a fost o exploatare minieră de mai mici dimensiuni. Din magh. *bánya* (DEX).

36. Deálu' Clînii, deal la poalele Beneșului, cu loc drept unde se așază stânele la vârat, acoperit cu fâneață naturală. – Cf. *clină* „suprafață sau coastă înclinată ; pantă”. – Din it. *china* (după *înclina*) (DEX).

37. Deálu' Corățul, parte a muntelui Corățulul. Vezi top. *Corățul*.

38. Deálu' Durnii, deal acoperit cu tufe de alun și fâneață naturală, care desparte comuna Rodna de satul Răcelea și comuna Ilva Mare. Este numit așa, probabil, pentru că pe aici trebuiau să treacă rodnenii care mergeau la Dorna.

39. Deálu' Făorului, deal cu arături și fâneață naturală, numit așa prin asociație cu *faor*, variantă a lui *faur* „februarie”, derivat regresiv al lui *făurar* (< lat. *fe (b)ruarius*) (DEX). Își trage numele de la vânturile reci și puternice care bat mereu pe creasta lui (vezi și *faur* = *fierar*).

40. Deálu' Huhoăii, deal cu arături și fâneață naturală. – De la numele de familie *Huhu* + suf. *-oaia*.

41. Deálu' Mesteacănelui, deal situat între Păraul Valea Marte, Plaiul Cornii și Strungi, acoperit cu mesteceni bătrâni, fagi răzleți și fâneață naturală.

42. Deálu' Neamțului, deal cu arături și fâneață naturală, care leagă dealul Măgura cea Mică de dealul Măgura cea Mare și care desparte comuna Rodna de comuna Măgura Ilvei. Își trage numele dintr-un antroponim, probabil supranume.

43. Deálu' Pciorășanilor, parte de deal în formă de coastă prelungită, acoperit cu arături, fâneață naturală și pădure de fag. Toponimul își are originea în numele familiei *Pioraș*, care are proprietăți aici.

44. Deálu' Poiénii, deal de formă rotundă, aflat sub Poiana Rotundă, acoperit cu fâneață naturală și pădure de fag.

45. Deálu' Popélii, deal în formă de culme ascuțită, acoperit cu fâneață naturală. Toponimul derivă de la numele familiei *Popelea*, dispărută azi, care a fost proprietară acolo.

46. Deálu' Știólnii, deal aflat sub muntele Beneș, cu coastă prelungită, acoperit cu fâneață naturală, tufe de alun răzlețe și frasini răzleți. Pe deal a existat o gură de exploatare minieră, iar toponimul derivă din termenul minier regional *știolnă* sau *știol* „galerie înfundată, oarbă”. – Din germ. *Stollen*, idem.

47. Deálu' Teiului, vârful dealului Valea Teiului, cu fâneață naturală, copaci răzleți și pădure. – De la *tei* „arbore cu flori puternic parfumate, melifere” (< lat. **tilium* = *tilia*) (DEX).

48. Dósu' Găurii, munte în formă de coastă abruptă, acoperit cu pășuni alpine, jnepeni și multe stânci. Vezi top. *Gaura cea Mică*.

49. Dósu' Jâdelui, versant al dealului Jâdelul. Vezi top. *Jâdelul*.

50. Dósu' Săcúului, deal în formă de coastă prelungită, pe partea nordică a Săcuiului, acoperit cu fagi răzleți și fâneață naturală. Vezi top. *Săcuiul*.

51. Drogobáta, numele Păraului Valea Marte, la vărsarea în Someș. Este evidentă o apropiere de sonorități cu sărbătoarea populară oltenească *Dragobetele*, dar nu vedem o explicație posibilă, căci termenul nu este cunoscut în zonă (pare a avea un etimon slav).

52. Drúmu' cel Mare, numele vechi al șoselei numită actualmente *Strada Principală*.

53. Dumbrăgile, deal în formă de coastă prelungită, acoperit cu fâneață naturală și pădure de fag și alun. – Din *dumbravă* „pădure tânără și nu prea deasă”. Din sl. *donbrava* (DEX).

54. Fântâna Háorii, fântână pe Fața Jâdelui. – De la porecla *Haora* (poate fi un *fonetism rutean*).

55. Fântânéle, deal cu o culme ascuțită, acoperit cu arături de ovăz și fâneață naturală. – Diminutivul de la *fântână*, pl. (< lat. *fontana*) (DEX).

56. Fântânile Béneșului, loc sub muntele Beneș, cu două fântâni cu apă foarte rece, de unde izvorăște Păraul Călini. Vezi top. *Muntele Beneș*.

57. Fáța Găurii sau **Gáura Máre**, munte cu coasta abruptă, acoperit cu pășuni alpine. Vezi top. *Gaura cea Mică*.

58. Fáța Jâdelui, versant al dealului Jâdelul. Vezi top. *Jâdelul*.

59. Fáța Măgurii, loc cu fâneață naturală, pășune și Pădure, pe dealul Măgura Mare. Vezi top. *Măgura Caselor*.

60. Fáța Săcii, loc cu pășune naturală și pădure, lângă muntele Saca. Vezi top. *Saca Măierenilor*.

61. Fripta, loc cu fâneață naturală și copaci răzleți, pe Valea Cipului. Își trage numele de la expunerea la bătaia soarelui, dar poate fi pus în relație și cu lucrările de defrișări de pădure. – De la *fript* „ars”. Din vb. *frige* (< lat. *frigere*) (DEX).

62. Fluieroása, parte din muntele Beneș, cu pășune naturală. Toponimul are legătură cu păstoritul practicat aici. – Din *fluier* „instrument muzical utilizat de ciobani” (Cf. alb. *floere*) (DEX) + suf. *-oasa*.

63. Gáura ce' Mică, munte de formă ascuțită, acoperit cu pășune alpină, sub care încep galeriile de mină. – Din *gaură* „adâncitură” (< lat. **cavula* < *cavus*) (DEX).

64. **Groápa Vâștiului**, loc cu fâneață naturală și tufe răzlețe, la poalele Măgurii Mici, lângă Leordiș. – Din *groapă* „cavitate în pământ”. Cf. alb. *gropë*. (DEX).
65. **Grópcile Corățălului**, loc de pășunat din muntele Corățăl. V. top. *Corățălul*.
66. **Grúiu’**, deal în formă de coastă abruptă, acoperit cu fagi și carpeni răzleți și cu fâneață naturală. – Din *grui* „1. Pisc sau coastă de deal. 2. Deal mic ; colină, movilă.”. Et. nec. (DEX).
67. **Gurétu’ Páltinilor**, loc cu pășune naturală, copaci răzleți și parțial stâncos, în Paltini. – Comp. rus. *gora* „munte” și reg. *gurgui* „vârful unui deal sau al unui munte”.
68. **Hârósu**, parte de munte stâncos așezat sub Vârful Ineu (vezi subst. *hără* = murdărie).
69. **Izvór** sau **Pe Izvór**, stradă ce însoțește cursul râului Izvor, înspre satul Valea Vinului.
70. **Izvóru’**, cunoscut și ca **Izvóru’ Băilor**, râu format pe teritoriul Rodnei, din confluența dintre Pârâul Băilor și Izvorul Roșu.
71. **În Barc**, parte din Dealul Neamțului, cu fâneață naturală, unde se întâlnesc mai multe pâraie. – După *berc* „dumbravă, pădurice” (DEX). Cf. magh. *berek* „luncă” < v. magh. *berk*.
72. **În Dâmb la Fíncer**, teren aflat aproape de cimitir. – De la numele de familie *Fincer*.
73. **În Pciaț**, centrul localității. – Din magh. *piac* „piață”.
74. **În Prelúcă la Dănilă**, loc cu fâneață naturală și copaci răzleți, situat pe Valea Marte. Vezi și top. *Prelucile*.
75. **În Prelúcă la Mnierțóiu**, loc cu fâneață naturală și copaci răzleți. – De la supranumele Mierțoiu. Vezi și top. *Prelucile*.
76. **Între Țágáni**, cartier aflat între Puntea Țăganilor și strada Măgurii, locuit de membrii etniei respective.
77. **Jâdelu’**, deal de formă rotundă - ascuțită, acoperit cu pădure de fag și carpen. – Din *jude* „demnitar cu atribuții administrative și judecătorești”. Din lat. *judex*, -*icis* (DEX).
78. **Jdeábu’ Broáștii**, loc cu pășune și pădure. – Din *jgheab* „râpă, vale”. Din sl. *lěbm*. (DEX). Vezi și top. *Broasca*.
79. **Jdeábu’ Colibgénilor**, loc cu fâneață naturală, pășune și copaci răzleți.
80. **Jdeábu’ lu’ Málibai**, loc cu pășune montană, pe Izvor.
81. **Jdeábu’ lu’ Péțu**, loc cu pășune montană, pe Izvor.
82. **Jdeábu’ Ștévilor**, loc cu pășune montană, în Ciungi. – De la *ștevie* „plantă erbacee”. Din sl. *štavije*, bg. *štavel*, scr. *štavlije* (DEX).
83. **Jdeábu’ Túrnului**, loc cu pășune montană, în Ciungi. Vezi top. *La Turn*.
84. **Jdeábu’ Vișcánilor**, loc cu fâneață naturală și pădure, în Măgura Mare. – De la numele de familie *Vișchi*.

- 85. Jdeábu' cel Surupós**, parte de deal în formă de coastă abruptă, acoperită cu păduri de fag (interesant adj. *surupos* < vb. *a (se) supura*).
- 86. La Bortúcă**, loc pe Izvor, cu izvoare de apă minerală, captate într-o bortă. – De la *bortucă*, diminutiv al lui *bortă* „gaură, scorbura” (< ucr. *bort*) (DEX) + suf. *-ucă*.
- 87. La Bouărie**, loc în zona montană unde se adună boii în timpul nopții. – Din *bou* (< lat. *bovus* = *bos*, *bovis*) (DEX) + suf. *-ărie*.
- 88. La Cărămizi**, loc în vatra satului, sub dealul Măgura, unde se fabrică cărămizi.
- 89. La Cioroi**, loc cu fâneța naturală și copaci răzleți, cu un ciuroi pentru adăpat vitele. – Din *cioroi*, v. *ciuroi* „șipot”. Probabil din vb. *cioroi*, v. *ciurui*, formație onomatopeică.
- 90. La Cólb sau Vălea Vínului**. Denumire dată din cauza prafului stârnit de exploatările și transporturile miniere. – Din *colb* „praf” (et. nec.). Vezi top. *Valea Vinului*.
- 91. La Crúcea lu' Mărtián**, loc cu fâneță naturală și tufe de alun, pe traseul drumului dintre Rodna și satul Răcelea, cu o troiță.
- 92. La Cuptór**, loc de pășunat, sub muntele Ineu, expus arșiței soarelui.
- 93. La Dáni** (pron. Dañi), loc cu fâneță naturală, arătură și pomi fructiferi, cu un izvor de apă minerală, situat pe Șesul cel Mare. – De la numele magh. Dani, corepunzând rom. Daniel.
- 94. La Ginişór**, parte de deal cu o vale acoperită cu fâneță naturală, fagi și carpeni răzleți, străbătută de Părăul Ginişor. Toponimul derivă de la fântâna cu apă minerală aflată în acest loc, făcându-se aceeași asociație, ca și în cazul toponimului Valea Vinului, între gustul vinului și cel al „borcutului”. – Din *gin* „vin” (< lat. *vinum*) (DEX) + suf. *-inişor*.
- 95. La Nepomúc**, loc din preajma minei cu acest nume. *Nepomuc* este un sfânt catolic, considerat ocrotitorul minerilor.
- 96. La Păru' lu' Cicioc**, parte a versantului vestic al dealului Fântânele, cu arături, în amonte de Putinei. – De la numele de familie *Cicioc* (poate fi și o poreclă).
- 97. La Poártă**, loc de trecere din Poiana Merilor în Poiana Rotundă și din Obcină în Saca. – Din *poartă* „cale de acces”. Din lat. *porta* (DEX).
- 98. La Síschiri**, loc de arătură, la Putinei. – De la supranumele *Siskiri*.
- 99. La Stâncă sau Vălea Strâmtúrii**. Din *stâncă* (Et. nec.). Vezi top. *Valea Strâmturii*.
- 100. La Tău**, delușor cu două vârfuri, Tăul Mic și Tăul Mare, cu arături de cartofi și ovăz. Își trage numele de la *tăul*, acum secat, care a existat între cele două vârfuri. – Din *tău* „apă stătătoare puțin adâncă; baltă”. Din magh. *tó* (DEX).
- 101. La Túrn**, teren de pășunat în muntele Ciungi.
- 102. La Țânțărím**, delușor pe care se află cimitirul. – Din magh. *cinterem* (DEX).

- 103. La Vălea Téiului**, luncă îngustă, cu un grup de case, sub dealul Valea Teiului. Vezi top. *Valea Teiului*.
- 104. La Vălea Úrsului**, luncă îngustă, cu arături și cu un grup de case, sub dealul Valea Ursului. Vezi top. *Valea Ursului*.
- 105. La Var sau Póliťale Várului**, loc, între Rodna și Valea Vinului, unde se scoate piatra de var și unde se află cuptoarele pentru prelucrarea acestuia.
- 106. La Várul cel Mic**, alt loc unde se prelucrează varul, în aceeași zonă.
- 107. Lăzâle sau În Lăzi**, munte aparținând feldrihanilor, cu vârful Corungiș. – Din pl. subst. *laz* „teren de curând despădurit, transformat în loc arabil sau în pășune” (< Din scr., ucr. *laz*) (DEX), prin contaminare cu pl. subst. *ladă*, *lăzi*.
- 108. Leordiș sau Leurdiș**, coastă de delușor acoperită cu fâneață și tufe de alun, străbătută de Părăul Leordiș. – Din *leordă* (v. *leurdă*) „plantă erbacee bulboasă comestibilă din familia liliaceelor, cu flori albe ca zăpada, cu miros și gust de usturoi” (Cf. bg. *levurda*) (DEX) + suf. *-iș*.
- 109. Lúnca Cucóșului**, luncă pe malul râului Izvor, acoperită cu fâneață naturală, sub dealul Creasta Cucoșului.
- 110. Măgura Cáselor**, parte de hotar cu fâneață naturală, aflată la poalele Măgurii Mari. – Din *măgură* „deal mare izolat”. Cf. alb. *magullë* (DEX).
- 111. Măgura ce' Mare**, deal înalt, de formă conică, izolat de celelalte dealuri, acoperit cu fâneață naturală și cu pădure de molizi, brazi și fagi.
- 112. Măgura ce' Mică sau Măgura lu' Arsănte**, deal de formă rotundă – ascuțită, acoperit cu fâneață naturală și păduri de fag, legat de Măgura cea Mare prin Dealul Neamțului.
- 113. Muncéi**, loc de fânaț situat după Dealul Neamțului. Vezi top. *Roata Muncelului*.
- 114. Muntele Béneș**, munte cu Vârful Beneș, de formă rotundă, acoperit cu pășune alpină. Toponimul derivă de la numele vechiului proprietar al minelor din acest munte, groful *Beneș*.
- 115. Óbcina de Jos**, deal cu o culme de formă rotundă, acoperit cu fâneață naturală și păduri de fagi și pini. – Din *obcină* „culme, coamă prelungită de deal sau de munte care unește două piscuri”. Din sl. *občina* (DEX).
- 116. Óbcina din Sus**, deal de formă ascuțită, cu Vârful Căpățânii, acoperit cu fâneață naturală, aluni, fagi și carpeni răzleți.
- 117. Páltini**, munte, parte din muntele Gaura, cu pășune alpină. – De la *paltin* „arbore”. Din lat. *platanus* (DEX).
- 118. Pădúrea Alunișului**, pădure de fag aflată de o parte și de alta a Părăului Alunișului. Își trage numele de la numeroasele tufe de alun care mărginesc pădurea. Vezi top. *Aluniș*.

119. Pădúrea Găunoása, deal în formă de coastă prelungită, acoperit cu pădure de fag și molid, pe versantul stâng al Izvorului. – Din *găunos*, -*oasă* „mâncat pe dinăuntru, scorburos”. Din *găună* (inv.„gaură mică” < lat.) suf.-*os*. (DEX).

120. Pădúrea la Puntea Lúchii, pădure tânără de fag și molid, numită după puntea peste râul Izvor ce poartă acest nume. Vezi top. *Puntea Luchii*.

121. Pădúrea Rogoáza, pădure de fag și molid, așezată pe valea Păraului Rogoaza. – De la *rogoz* „gen de plante erbacee cu tulpina în trei muchii, cu frunzele lungi și cu flori monoice grupate în spice”. Din sl. *rogozu* (DEX).

122. Pădúrea Válea Márte, pădure de molid și fag, până în care se prelungește hotarul Valea Marte, din care izvorăște Păraul Valea Marte. Vezi top. *Valea Marte*.

123. Pălúta, munte cu pășune alpină.

124. Părau' Alunișului, pârau ce izvorăște din Muntele Beneș și se varsă în Someș, străbătând Pădurea Alunișului. Vezi top. *Aluniș*.

125. Părau' Călini, pârau ce izvorăște de la Fântânile Beneșului și străbate Dealul Călini. Vezi top. *Călini*.

126. Părau' Cărligáta, pârau ce desparte Blăgile de Dealul Huhoaii. Vezi top. *Cărligata*.

127. Părau' Cíșei, pârau ce desparte muntele Cișa de muntele Lăzile sau Corongiș și se varsă în Izvorul Roșu.

128. Părau' Ciuruleása, pârau de la poala Fântânelelor, ce străbate Dealul Ciuruleasa.

129. Părau' de la Váru' cel Mic, pârau ce izvorăște din Poiana Ulmului, vărsându-se în râul Izvor.

130. Părau' de pe Toacă, pârau ce vine de pe Dealul Toaca.

131. Părau' Drácului, pârau ce izvorăște de sub Coasta Netedă și se varsă în Izvorul Băilor.

132. Părau' Ginișór, pârau ce izvorăște din Poiana Rotundă și se varsă în Someș. Vezi top. *La Ginișor*.

133. Părau' Izvóru' Roș, pârau ce se formează la poala muntelui Ciungi, din pâraiele din zonă și se unește cu Izvorul Valea Vinului.

134. Părau' Leordîș, pârau ce izvorăște din Dealul Durnii și se varsă în Someș. Vezi top. *Leordîș*.

135. Părau' Óbcinii, pârau ce izvorăște din Obcina din Sus și se varsă în Someș, după ce a despărțit Obcina din Sus de Obcina de Jos. Vezi top. *Obcina de Jos*.

136. Părau' Mălinului, pârau în muntele Ciungi, lângă Turn. – De la *mălin* „arbust din familia rozaceelor ; liliac”. Derivat regresiv de la *mălină* „fructul mălinului” (< bg. *malina*, ucr. *malyna* „zmeură”) (DEX).

- 137. Părău' Putinei** sau **Părău' Cetățî**, pârâu ce izvorăște din Socării și se varsă în Someș, după ce a străbătut partea de deal și șesul numite Putinei. Vezi top. *Putinei*.
- 138. Părău' Râsului**, pârâu în Cobășel. – De la *râs* „mamifer sălbatic din familia felinelor ; linx”. Din sl. *rys-* (DEX).
- 139. Părău' Rogoáza**, pârâu ce izvorăște din Socării și se varsă în râul Izvor, după ce a străbătut Pădurea Rogoaza. Vezi top. *Pădurea Rogoaza*.
- 140. Părău' Vălea Cîpului**, pârâu ce străbate Valea Cîpului și se varsă în Izvor. Vezi top. *Valea Cîpului*.
- 141. Părău' Vălea Córni**, pârâu ce străbate Valea Cornii și se varsă în Someș. Vezi top. *Valea Cornii*.
- 142. Părău' Vălea Frumoásă**, pârâu ce străbate Valea Frumoasă.
- 143. Părău' Vălea Gínului**, pârâu ce izvorăște de sub Ineu, vărsându-se în Izvorul Băilor. Este numit așa după fântâna cu apă minerală aflată pe valea lui. Vezi top. *Valea Vinului*.
- 144. Părău' Vălea lu' Ignat**, pârâu ce izvorăște de sub Vârful Lazii și se varsă în Someș, după ce străbate Valea lui Ignat. Vezi top. *Valea lui Ignat*.
- 145. Părău' Vălea Márte**, pârâu ce izvorăște din Pădurea Valea Marte. Vezi top. *Valea Marte*.
- 146. Părău' Vălea Molídului**, pârâu ce izvorăște din Muntele Beneș și se varsă în Someș, în aval de localitatea Șanț, după ce străbate Valea Molidului.
- 147. Părău' Vălea Poiénii**, pârâu ce izvorăște din Poiana Merilor și se varsă în Someș, după ce străbate Valea Poienii.
- 148. Părău' Vălea Ră**, pârâu ce izvorăște din Obcina din Sus și se varsă în râul Izvor.
- 149. Părău' Vălea Săcii**, pârâu ce izvorăște din Saca și se varsă în râul Izvor. Vezi top. *Saca*.
- 150. Părău' Vălea Strâmtúrii**, pârâu ce izvorăște de sub Vârful Lazii și se varsă în Someș, după ce a străbătut Valea Strâmturii. Vezi top. *Valea Strâmturii*.
- 151. Părău' Vălea Úrsului**, pârâu ce străbate dealul Valea Ursului, vărsându-se în Someș. Vezi top. *Valea Ursului*.
- 152. Pciáttra Răcîfi**, movilă stâncoasă, ascuțită, sub Beneș, deasupra Runcului Griganilor. – De la *răcîță*, v. *răchită*. Din bg., scr. *rakita* (DEX).
- 153. Pcetrári**, delușor de formă rotundă, acoperit cu arătură de cartofi și ovăz și cu fâneață naturală. Toponimul se explică prin faptul că locul este foarte pietros. – Din *piatră* (< lat. *petra*) (DEX) + suf. *-ar*.
- 154. Pcétrile Álbe**, deal de formă rotundă, acoperit cu fâneață naturală și fagi răzleți. Este numit așa din cauza *bgicașilor* „pietre de cuarț, cremene”, care se găsesc pe el.
- 155. Pcétrile Cálului**, pășune alpină în muntele Corățal.

- 156. Pe Măgură**, zonă din Rodna cuprinzând cartierul de sub Măgura Mare, cu Strada Măgurii și toate ulițele de aici. Vezi top. *Măgura cea Mare*.
- 157. Pe Ningări**, loc cu fâneață naturală situat la poala Măgurii Mari. – Probabil, de la *ninge* (< lat. *ningere*) (DEX) + suf. *-are, -ări*, căci e locul unde ninge întâi la Rodna. Comp. reg. *ningău* „,ninsoare bogată; luna decembrie”.
- 158. Pe Pciclău**, deal cu fâneață naturală și arături. – Pobabil, deoarece acolo plouă des, de la *pâclă* „,ceață deasă; pânză de ploaie” (< sl. *piclu*) (DEX) + suf. *-ău*.
- 159. Pe Prund**, cartier aflat în lunca Someșului, pe ambele părți ale râului, numit și Strada Sportului. – De la *prund* „,teren acoperit cu pietriș”. Din sl. *prundu* (DEX).
- 160. Pe Râpă**, porțiune din Strada Măgurii, deasupra Someșului, de la intrarea pe Valea Marte până la Părăul Leordiș. – Din *râpă* „,coastă abruptă”. Din lat. *ripa* (DEX).
- 161. Pe Sforăce**, pășune alpină în muntele Corățăl. – De la *sforac* „,loc mocirlos ; smârc” (< *sfor* „,izvor care formează o mocirlă” < scr. *svor*) (DEX) + suf. *-ac*.
- 162. Plopciș**, loc cu fâneață naturală și copaci răzleți, în Poiana Rotundă. – Din *plop* „,arbore înalt, cu ramuri subțiri” (< lat. * *ploppus* = *pop (u)lus*) (DEX) + suf. *-iș*.
- 163. Poderéi**, cartier cu Strada Poderei, pe un platou deasupra Someșului. – Din *poderei* „,mic podiș, platou”.
- 164. Poderéiu’ Bârsănelui**, loc întins de pășunat în muntele Ciungi. – De la supranumele unui cioban venit din Țara Bârsei.
- 165. Pódu’ Bóntii**, pod peste râul Izvor. – De la numele de familie *Bontea*, devenit supranume.
- 166. Pódu’ Cábii**, pod peste Someș, de unde începe Strada Măgurii. – De la numele de familie *Caba*, azi dispărut.
- 167. Pódu’ Călinilor**, pod în partea de jos a satului Valea Vinului, peste râul Izvor. Vezi top. *Călini*.
- 168. Pódu’ de la Dispensár**, pod peste Izvor, lângă dispensarul comunal.
- 169. Pódu’ de la Rogoáza**, pod care face legătura cu Valea Vinului. Vezi top. *Pădurea Rogoaza și Părăul Rogoaza*.
- 170. Pódu’ de la Vălea Úrsului**, pod peste Someș, la Valea Ursului.
- 171. Pódu’ de Su’ Jâdel**, pod peste Someș, cu acces înspre șesul de Su’ Jâdel.
- 172. Pódu’ Izvóruului Roș**, pod la ieșirea dinspre mina de la Valea Vinului.
- 173. Pódu’ lu’ Cluján**, pod peste Someș, cu acces spre Prundul din Jos, unde se află terenul de fotbal, și spre Măgura Mare. – De la numele de familie *Clujan*, azi dispărut.
- 174. Pódu’ lu’ Motóc**, pod peste Izvor, lângă Ștențăloaia. – De la porecla *Motoc*.
- 175. Pódu’ lu’ Hrișcă**, pod peste Someș, înspre șesul de la poala Jâdelui, unde era înainte Puntea lui Cățălu. – De la numele de familie *Hrișcă* (nume de plantă).
- 176. Pódu’ Pompiérilor**, pod peste Izvor, lângă remiza de pompieri.

177. Pódu' Sfântului, pod peste râul Izvor, în centrul localității. – După statuia sfântului catolic Nepomuc, ocrotitorul minerilor, aflată lângă pod, adusă de la Valea Cipului, unde fusese îngropată în vechime. Vezi top. *Valea Cipului*.

178. Poiána Córni, deal de formă rotundă, cu fâneață naturală și pădure de molid. – Din *poiană* „lumiș” (< sl. *poljana*) (DEX). Pt. *Cornii*, vezi top. *Valea Cornii*.

179. Poiána Cósni, munte cu pășune alpină. – De la numele localității Coșna.

180. Poiána Mérilor, parte de deal în formă de coastă prelungită, acoperită cu fâneață naturală și fagi răzleți.

181. Poiána Rotúndă, deal întins, de formă rotundă, acoperit cu fâneață naturală, aflat sub Beneș.

182. Poiána Úlmului, poiană pe Obcina din Sus, pe versantul sud-vestic al Dealului Fântânele, înspre Valea Anieșului, acoperită cu fâneață naturală.

183. Poiána Zgúri, parte de șes și de deal pe care se cultivă porumb și cartofi, acoperită și cu fagi și tufe de alun. Numele toponimului vine de la grămezile de zgură rămase în urma topitoriilor ce au funcționat aici în trecut.

184. Póliťále Várului, vezi top. La Var. – De la *poliťá* „suport de scândură fixat orizontal pe un perete”. Din sl. *polica* (DEX).

185. Prelúci sau **În Prelúci**, deal cu două culmi, care urcă din Someș până sub Dealul Teiului, acoperit cu fâneață naturală, tufe de alun și frasină răzleți, iar pe vârf cu pădure de fag. – Din *prelucă* „imaș, izlaz, luncă, pășune” (Luiza Seche și Mircea Seche, *Dicționarul de sinonime al limbii române*, Ed. Acad. RSR, 1982); în zona Rodnei, „poiană mică”.

186. Pripóru', parte de deal cu coastă prelungită, acoperită cu pădure de fag, tufișuri și fâneață naturală. – Din *pripor* „coastă de deal sau de munte, pantă abruptă; povârniș”. Din bg. *pripor*. Cf. ucr. *prypir*, *-poru* (DEX).

187. Prislópu', Parte de deal care merge până sub Muntele Cornii (aparținător de Ilva Mare), acoperită cu fagi răzleți și fâneață naturală. – Din *prislop* „pas în formă de șa, situat la înălțime. Et. nec. (DEX).

188. Púntea lu' Cățălu, punte peste Someș. la ieșirea spre Șanț. Își trage numele de la o poreclă a unui localnic din zonă.

189. Púntea Luchii, punte peste Izvor, construită de un localnic pe nume *Luca*.

190. Púntea Țăgânilor, punte peste Someș, înspre cartierul de pe strada Măguriu locuit de etnia respectivă.

191. Putinėle sau **La Putinéi**, șes și parte de deal cu culturi de porumb, cartofi și ovăz și cu fâneață naturală. Numele se trage probabil de la amenajările pentru „scalde minerale” existente aici în trecut, pe locul numit azi Borcutul de la Dani. – Din *putină* „vas de lemn, de obicei de forma unui trunchi de con, făcut din doage legate cu cercuri” (< lat. **putina*) + suf. *-ei* (DEX).

192. Roáta Muncélului, delușor cu o culme de formă rotundă, acoperit cu tufe de alun și fagi. Legenda spune că ar fi format din zgurile rămase de la topitorii. – Din *muncel* „munte sau deal mic”. Din lat. *monticellus*. (DEX).

193. Róșa sau Coásta Róșii, parte de deal în coastă abruptă, cu fâneață naturală, lângă cimitir. Își trage numele din porecla *Roșa* a unei femei cu păr roșu, proprietară acolo, dar poate fi explicat acest toponim și prin aspectul dealului în timpul verii, cu iarba veștejită din cauza expunerii permanente la soare.

194. Rúncu' Blăgilor, parte de deal cu fâneață naturală și arături și cu tufe răzlețe de alun, în Blăgi. – Din *runc* „loc despădurit folosit ca pășune sau pentru a fi cultivat; curătură”. Din lat. *runcus* (DEX). Vezi top. *Blăgile*.

195. Rúncu' din Jos, parte de deal în formă de coastă prelungită, acoperită cu arătură de ovăz, fâneață naturală și pădure de fag.

196. Rúncu' Grigánilor, deal acoperit cu fâneață naturală și frasini, paltini, tei și aluni răzleți, a cărui coastă se prelungește până sub Beneș. Este posibilă o apropiere între acest toponim și apelativul inv. și reg. *gligan* „porc mistreț” (< bg. *gligan*) (DEX), căci pe acest loc, ieșind din Pădurea Alunișului, umbă numeroși mistreți.

197. Sáca Măierénilor, munte cu pășune alpină, iar la poale cu pădure de fag și molid, aparținător măierenilor. – Din adj. *sec*, *seacă* „lipsit de apă” (< lat. *siccus*) (DEX), în legătură și cu defrișarea locului pentru pășunat.

198. Sáca Năsăudénilor, munte cu pășune alpină, aparținător năsăudenilor.

199. Săcătúrá, parte de deal, cu fâneață naturală și arătură, în formă de coastă prelungită. – Din *secătura* „1. Loc secat, lipsit de apă. 2. Loc defrișat pentru pășune și arătură”. Din vb. *seca* (< lat. *siccare*) (DEX) + suf. *-ătură*.

200. Săcúiu', deal acoperit cu fâneață naturală și fagi răzleți, în formă de coastă prelungită. Credem că toponimul sugerează tot defrișările de pădure pentru pășune, având sensul de „loc sec, fără pădure” (< vb. *seca* + suf. *-ui*). Cf. și *săcui* „săculeț în care se pun la stors fagurii sau cașul” (< lat. **sacculeus* < *sacculus*) (DEX).

201. Săliște, parte de deal de înălțime mai mică, cu arătură, fâneață naturală și arini, prelungire a Dealului Neamțului, înspre hotarul Maierului. – Din *săliște*, v. *siliște* „pășune”. Din sl. *selište* (DEX).

202. Socăriile sau Pe Socărfii, deal cu culme ascuțită, acoperit cu fâneață naturală, fagi răzleți și cu socii de la care își trage numele. – Din *soc* „arbust mic, cu flori hermafrodite grupate în inflorescențe” (< lat. *sabucus* = *sambucus*) (DEX) + suf. *-ărie*.

203. Stânca Bgilichii, loc stâncos în muntele Paltini. – De la stâncă „stană de piatră” (Et. nec.). *Bgilica* a fost, probabil, o poreclă. Comp. și vb. reg. *bgili*, v. *bili* „a înălbi” (< srb. *bjeliti*, ucr. *biliti*) (CADE).

204. Strúngile lu' Tărăță sau **În Strúngi**, deal acoperit cu fâneată naturală și fagi răzleți. Își trage numele de la strungile (Cf. alb. *shtrungë*) (DEX) în care stau oile primăvara, toamna și iarna, și după porecla unui proprietar al locului.

205. Stupcîni, parte de delușor, aproape de sat, cu arături de porumb și cartofi și unde în trecut s-au aflat stupi. – Din *stupină*, *stupini* < *stup* „familie de albine” (< lat. **stypus*) (DEX) + suf. -*ină*.

206. Su' Jâdel, șes pe care se cultivă porumb și cartofi, aflat sub dealul Jâdelul. Vezi top. *Jâdelul*.

207. Su' Coastă, parte de deal cu arătură și fâneată naturală, așezată desupra Susenilor. Pt. *coastă*, vezi top. *Coasta Morii*.

208. Suséni sau **În Suséni**, stradă în partea de sus a Rodnei, din centru înspre Șanț, numită actualmente Strada Grănicerilor. – Din *sus* (< lat. *susum* = *sursum*) (DEX) + suf. -*eni*.

209. Șăsu' cel Mare, șes întins, între Rodna și Anieș, cu culturi de porumb și cartofi. – Din șes „suprafață plană de pământ”. Din lat. *sessus* (DEX).

210. Șăsu' Cetățî, șes aflat sub Cetate, cultivat cu porumb și cartofi. Vezi top. *Cetate*.

211. Șăsu' de la Gără, șes aflat lângă gară, cultivat cu porumb și cartofi.

212. Șăsu' de pe Luncă, parte de șes cultivată cu porumb și cartofi.

213. Șăsu' Dumbrăgilor, loc de arătură, la Ginișor. Vezi top. *Dumbrăgile*.

214. Ștențăloăia, uliță și deal în formă de coastă prelungită, acoperit cu fâneată naturală și arături, iar pe vârf cu pădure de fag. – De la numele de familie *Stentzel* + suf. -*oaia*.

215. Șuvărósu, munte cu pășune alpină. – Din *șuvar*, v. *șovar* „fân cu mult rogoz” (< ucr. *šugar*, scr. *šegar*) (DEX) + suf. -*os* (*u*).

216. Tárnița Ciungilor, culme de trecere între muntele Ciungi și muntele Gaura. – Din ucr. *tarnyc'a* (DEX). Vezi și top. *Ciungi*.

217. Tárnița Crăciunelului, culme de trecere din muntele Crăciunel în muntele Ciungi. Vezi top. *Crăciunel*.

218. Tárnița Jâdelui, culme de deal în formă de șa în continuarea dealului Jâdelul. Vezi top. *Jâdelul*.

219. Tárnița lu' Codău, culme de deal în formă de șa care face legătura între Valea Ursului și Valea Teiului. – De la supranumele *Codău*.

220. Tăul cel Mare, vârf al dealului La Tău. Vezi top. *La Tău*.

221. Tăul cel Mic, alt vârf al dealului La Tău.

222. Târsóci, loc cu fâneată naturală și fagi răzleți sau grupați. – Comp. *târsoagă* „barbă mare și neîngrijită”. Et. nec.

223. Úlița Bădeánului, stradă laterală. – Din *uliță* (< sl. *ulica*) (DEX) + numele de familie *Bădeanu*.

224. **Úlița Burecénilor**, stradă laterală. – De la numele de familie *Bureacă*.

225. **Úlița Flăménilor**, stradă laterală. – De la numele de familie *Flamă*.

226. **Úlița Lémnelor**, stradă laterală. – De la lemnele de construcție depozitate aici.

227. **Úlița lu' Cúťchi**, stradă laterală. – De la numele de familie *Kutski*.

228. **Úlița lu' Tutu**, stradă laterală. – De la porecla *Tutu*.

229. **Úlița Măgurii** sau **Strada Măgurii**, stradă laterală, ce duce înspre cele două Măguri (Mare și Mică). Vezi top. *Măgura cea Mare*.

230. **Úlița Morii**, stradă laterală, ce duce înspre o fostă moară.

231. **Úlița Tóćii**, stradă laterală, ce duce înspre Dealul Toaca. Vezi top. *Dâmbul Tocii*.

232. **Úlița Țânțârimului**, stradă laterală ce duce spre cimitir. Vezi top. *La Țânțârim*.

233. **Válea Cípului**, vale întinsă, străbătută de Părăul Valea Cípului, acoperită cu fâneață naturală și fagi răzleți. Își trage numele de la statueta sfântului Nepomuc, găsită acolo de localnici, în locul unde fusese îngropată în vechime, după legendă, la venirea tătarilor și de unde a fost adusă în centrul Rodnei, lângă Podul Sfântului. – Din *vale* „depresiune” (< lat. *vallis*) + *chip*, v. *cip* (< magh. *kép* „tablou, icoană”).

234. **Válea Córni**, deal acoperit cu păduri de molid și fag, așezat de o parte și de alta a Părăului Valea Cornii. – Cf. *corn* „arbust mic”. Din lat. *cornus* (DEX).

235. **Válea Frumoasă**, vale cu pădure de fagi și cu fâneață naturală, străbătută de Părăul Valea Frumoasă.

236. **Válea lu' Ignát**, ulița spre partea de hotar unde era așezat un locuitor cu acest nume și valea acoperită cu fâneață naturală și cu pădure mică de fagi și aluni, străbătută de Părăul Valea lui Ignat. – De la numele de persoană *Ignat*, al unui proprietar.

237. **Válea Márte**, uliță lungă ce iese înspre hotarul cu acest nume și hotarul acoperit cu fâneață naturală și arătură de cartofi și ovăz, care merge până în Pădurea Valea Marte și este străbătut de Părăul Valea Marte. – De la numele *Marta* al unei femei ce-și avea gospodăria la intrarea în această uliță ; inițial toponimul a fost *Valea Martei*.

238. **Válea Molídului**, vale împădurită cu fag și molid, străbătută de Părăul Valea Molidului, situată pe versantul estic al Pcetrierii Răciții. – De la *molid* „arbore din familia coniferelor” (Cf. alb. *molikë*) (DEX).

239. **Válea Poiénii**, cartierul de locuințe aflat pe această vale și valea deschisă, acoperită cu fâneață naturală și arătură, străbătută de Părăul Valea Poienii, ce izvorăște din Poiana Merilor.

240. **Válea Săcii**, pârâu ce coboară din Saca și parte de hotar, în aval de satul Valea Vinului. Vezi top. *Saca Măierenilor*.

241. **Válea Strâmtúrii**, vale strâmtă și adâncă, acoperită cu fâneață naturală și fagi răzleți, străbătută de Părăul Valea Strâmturii. Este folosit și toponimul **La Stâncă**,

după o stâncă mare ce strâmtează drumul. – Din *strâmtură* „loc strâmt”. Din *strâmt* (< lat. **strictus* = *strictus*) (DEX) + suf. -*tură*.

242. Vălea Téiului, deal așezat de o parte și de alta a Păraului Valea Teiului, acoperit cu pădure de fag și molid și cu mulți tei, cu vârful Dealul Teiului. Vezi top. *Dealul Teiului*.

243. Vălea Úrsului, deal cu pantă prelungită, acoperit cu fâneață naturală, arături și pădure de molid, străbătut de Păraul Valea Ursului. – De la *urs* „mamifer sălbatic omnivor cu trup masiv” (< lat. *ursus*) (DEX).

244. Vălea Vinului, sat aparținător de Rodna. Toponimul își are originea în gustul apei minerale din zonă, Borcutul de la Valea Vinului. – De la *vin* „băutură alcoolică din struguri” (< lat. *vinum*) (DEX).

245. Vătășnițele sau În Vătășniță, parte de deal în formă de coastă prelungită, cu fâneață naturală, arături și pădure de arini și mesteceni. – Din *vătaș*, v. *vătaf*, *vătav* „șef de străjeri, de grăniceri” (Cf. ucr. *vataha*, pol. *wataha*, bg. *vatah*) (DEX) + suf. -*niță*.

246. Vârfu' Căpățânii, vârf al dealului Obcina din Sus. – Din *vârf* „partea cea mai de sus a unui deal sau munte” (<sl. *vrhm*) (DEX) + *căpățână* „1. Cap de animal mort sau tăiat pentru consum. 2. Craniu. 3. Parte bulbucată a unei plante. 4. Nume dat unor obiecte de formă conică (< lat. pop. *capitina*) (DEX).

247. Vârfu' Cetățî, vârf al dealului Cetate. Vezi top. *Cetate*.

248. Vârfu' Cîșei, vârf al muntelui Cișa.

249. Vârfu' Cârligățî, vârf din care izvorăște Păraul Cârligata. Vezi top. *Cârligata*.

250. Vârfu' Fântânele, vârful dealului Fântânele. Vezi top. *Fântânele*.

251. Vârfu' Ineu, vârful muntelui Ineu, cu cea mai mare înălțime din zona Rodnei (2279 m).

252. Vârfu' Lázî, deal de formă ascuțită, acoperit cu fâneață naturală și arături de ovăz și orz. – Din *laz* „loc defrișat” (< scr., ucr. *laz*) (DEX).

253. Vârfu' Măgurii, vârful dealului Măgura cea Mare. Vezi top. *Măgura cea Mare*.

Note

1. Presentul studiu reprezintă o dezvoltare a celui publicat în revista „Cetatea Rodnei”, Anul I, nr. 5-8, mai-august, Rodna, 2004, p. 51-54, cu titlul *Reflexe istorice, antroponimice și ale principalelor ocupații în toponimia rodneană*, la care am adăugat și lista toponimelor rodnene din final.

2. În capitolul *Câteva aspecte privind toponimia geografică din spațiul rodnean*, din volumul Bălăi, Emil, Bălăi, Rodica, Mureșianu, Mircea, Mureșianu, Silvestru Leontin, *Rodna – pagini de monografie*, Ed. Ando Tours, Timișoara, 1996, prof. dr. Mircea Mureșianu identifică, în spațiul restrâns al comunei noastre, nu mai puțin de 370 de numiri topice și 585 de elemente topice.

3. Marțian, Iulian, *Contribuții la istoricul Rodnei*, în „Arhiva Someșană. Revistă istorico-culturală”, Nr. 1, Năsăud, 1924, p. 15.

4. ***, *Istoria României*, vol . II, Ed. Acad. R.P.R. (București, 1962), p. 78, 227.

5. Marțian, Iulian, *op.cit.*, p. 20.
6. Drăganu, Nicolae, *Toponimie și istorie. 1. Ardeal. – 2. Vechiul castru de la Rodna și toponimia Văii Someșului de Sus. – 3. Păguior și Păgaie*. (Extras din) „Anuarul Institutului de istorie naturală pe 1923”, București, 1924, p. 250.
7. *Ibid.*, p. 258-259.
8. Cf. Grapini, P., *Monografia comunei mari Rodna-Nouă (Șanț)*, Bistrița, 1903.
9. Textul apare literarizat, la fel ca toate toponimele locale.
10. Janitsek, E., *Toponimia văii superioare a riului Șieu*, în „Studii și materiale de onomastică”, Ed. Academiei R.S.R., 1969, p.40-41.
11. În cea mai mare parte, aceste toponime au fost luate din studiul citat anterior al prof.dr. Mircea Mureșianu, p. 69-73. Explicarea unora dintre ele o încercăm în lista de toponime ce însoțește acest studiu.
12. Drăganu, Nicolae, *Românii în veacurile IX-XIV, pe baza toponimiei și a onomasticeii*, București, Academia Română, „Studii și cercetări”, XXI, 1933.
13. Morariu, Tiberiu, *Viața pastorală în Munții Rodnei*, București, 1937, p. 98-108.
14. Cf. Drăganu, Nicolae, *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, p.99-100. Pentru alte posibile etimologii ale toponimului Rodna , vezi Păiuș, Liviu, *Monografia comunei Rodna Veche*, vol. I, Ed. „George Coșbuc“, Bistrița, 2003, p. 49-52.
15. Menționez aici că, în capitolul *Denumirea ulițelor localității Rodna după 1700 și schimbările de nume apărute de-a lungul timpului* din lucrarea sa *Alte file de istorie rodneană* (Ed. Zestrea, Baia Mare, 2004), învățătorul pensionar rodnean Silvestru Leontin Mureșianu notează denumirile a peste 70 de străzi și ulițe, cu variantele lor de-a lungul anilor. Noi reținem în prezenta listă doar o mică parte dintre denumirile populare de ulițe ce ni s-au părut mai semnificative, mulțumindu-i domniei sale și pentru ajutorul dat în explicarea și a altor toponime din această listă.

ANTON COȘBUC (1904-1971)

Coborător din ilustra familie a poetului George Coșbuc, strănepotul Anton s-a născut în 1904 în comuna Leșu. A studiat liceul la Năsăud, iar universitatea la Cluj, urmând studii de istorie și latină. După terminarea studiilor, s-a dedicat întru totul activității de cercetări documentare, istorice, sociologice și etnografice. A fost un discipol al școlii sociologice a lui Dimitrie Gusti și a luat parte la o serie de cercetări pe teren, printre care și în comunele Șanț și Leșu din județul Bistrița-Năsăud.

Îndrăgostit până la pasiune de tot ce constituia document al trecutului local, Anton Coșbuc a fost animatorul muncii de dezgropare a faptelor de viață și de istorie, mai cu seamă a celor din perioada graniței năsăudene. Acorda, cu aceeași pricepere și însuflețire, mult interes și problemelor de limbă și de cultură populară. Specialist în biblioteconomie, a răspândit și recomandat cartea bună, întemeind biblioteci și îndrumând organizarea și răspândirea ei.

Anton Coșbuc a dezvoltat o bogată activitate publicistică și de specialitate, colaborând cu articole și studii în revistele vremii, printre care și vechea „Arhivă Someșană”.

După pensionare s-a stabilit la Năsăud. Între anii 1944-1968, a fost membru activ al Societății de Științe Istorice și Filologice, subfiliala Năsăud. În ședințele societății și în simpozioanele publice a prezentat diferite comunicări dintre care amintim: Sensul determinativelor din numele localităților Ilva-Mică și Ilva-Mare, Însemnările sergentului port-drapel Vasile Eremia din Ilva-Mică, Însemnări pe marginea jurnalului de campanie al locotenentului grănicer Ion Tomuța, Fondul academicianului Mircea Savu, Un patriot năsăudean, locotenentul George Pop, Istoricul echipei de diletanți din Leșu, în cei 60 de ani de activitate etc.

În decursul vieții, a adunat, cu mari sacrificii, multe documente și acte vechi prețioase pentru ținutul nostru și a prelucrat o parte din ele. Stima și dragostea pe care a manifestat-o pentru instituțiile culturale năsăudene, Biblioteca documentară și Arhivele Statului s-au concretizat – pe linia ilustrațiilor noștri înaintași – prin donarea lor, conform testamentului său verbal, celor două instituții.

Octavian Ruleanu

SENSUL DETERMINATIVELOR DIN DENUMIREA LOCALITĂȚILOR ILVA MARE ȘI ILVA MICĂ*

ANTON COȘBUC

Toponimia românească include, cum se știe, unele numiri-perechi de așezări, alcătuite dintr-un termen omonim, însoțit de atributele *mare* și respectiv *mic*, cu variațiile de gen și număr corespunzător: *Ceanul Mare și Ceanul Mic*, județul Cluj ; *Goicea Mare* alături de *Goicea Mică*, județul Dolj; *Dolheștii Mari și Dolheștii Mici*, județul Suceava etc.) După cum s-a observat, aceste determinative exprimă, în general, un conținut identic cu al epitetelor *vechi* și, respectiv, *nou*, cari deasemenea intră în componența unor sintagme oiconimice, având rolul, ca și în cazurile de mai sus, să facă distincție între două localități apropiate și cu același nume (*Borcea Veche și Borcea Nouă*, jud. Galați, *Hulubul Vechi și Hulubul Nou*, județul Botoșani etc.).¹ Cu alte cuvinte, așezările ale căror nume apar însoțite de atributul *mare* sunt mai vechi decât localitățile omonime aflate în aceeași preajmă și deosebite la rândul lor prin calificativul *mic*.

Sinonimia *mare – vechi și mic – nou*, sau altfel spus, interpretarea cronologică a determinativelor *mare și mic* se dovedește valabilă pentru toate localitățile în discuție, a căror origine a putut fi reconstituită cu ajutorul datelor furnizate de M.D.G.R., sursa cea mai comodă, deocamdată, pentru astfel de cercetări². Investigații similare privind restul așezărilor din această categorie – M.D.G.R. consemnează numai localitățile existente pe teritoriul României Vechi – ar înregistra fără îndoială numeroase cazuri confirmative, dar, în același timp, alături de ele ar putea să-și facă loc, potrivit legii excepțiilor, și unele derogări de la observația toponimică de mai sus.

Asemenea abatere rezultă din confruntarea datelor privitoare la vechimea satelor *Ilva Mare și Ilva Mică* (jud. Bistrița-Năsăud), cum și din etimologia și înțelesul elementelor componente ale acestor denumiri. Fiind vorba de un fapt sau cel mult de unul din prea puținele cazuri de acest fel, care s-ar putea ivi în urma unor cercetări exhaustive, e de la sine înțeles că abaterea nu poate să impiețeze asupra caracterului normativ al amintitei observații oiconimice. Privită ca atare, această abatere nu prezintă deci nici o importanță. În schimb, pentru studiul toponomastice locale, ea are o semnificație deosebită, întrucât examinarea condițiilor istorice și geografice care i-au dat naștere scoate la iveală unele schimbări ce s-au produs de-a lungul veacului al XVII-lea și al XVIII-lea în toponimia din bazinul Văii Ilva și al afluentului său Valea Leșului.

Spre deosebire de restul așezărilor din aceeași categorie, ale căror începuturi au putut fi stabilite documentar, cele două sate năsăudene au luat ființă din ordinea inversă a vechimii pe care o indică obișnuita accepție cronologică a determinativelor *mare și mic* de

* Textul a fost publicat în „Arhiva someșană”, 1972.

pe lângă numele de localități. Comuna *Ilva Mică* de astăzi continuă istoric vechea așezare *Ilva*, pe care documentele o menționează încă la 1552³, pe câtă vreme *Ilva Mare* e atestată abia la începutul secolului al XVIII-lea⁴. Amândouă satele își au numele de la *valea Ilvei* în bazinul căreia se găsesc, *Ilva Mare* fiind situată amonte, iar *Ilva Mică* la vreo 20 de km mai jos, la confluența *Ilvei* cu *Someșul Mare*.

Ca nume de apă, *Ilva* este amintită mai întâi la 1564 în forma folosită și astăzi de localnici: *Ilua*, *Ilova* V.S. *ilu* „lut” + suf. -ova, deci *Ilova* sau „*Valea Lutoasă*” ori „*Valea noroioasă*”.⁶ Corespondenții în limba română a hidronimcului slav îi avem în *Apa Noroioasă* (jud. Tulcea); *Râul Tinoasa* (jud. Teleorman); *Valea Tinoasă* (com. Ceanul Mare, jud. Cluj) etc.,⁷ iar forma originală ni se păstrează în *Ilova*, un afluent al Timișului bănățean de la care se trage numele localității Ilova, situată în bazinul acestui afluent.⁸

După 1552 numele Ilova și Illova, ca și variantele Ilua și Iloa își fac mereu loc în documentele vremii, desemnând atât cursul de apă, cât și așezarea.⁹ *Ilva Mică*, actuala denumire a satului, apare mai întâi sub forma *Ilva Minor* și Ilova Minor în tabela de contribuții întocmită de către autoritățile grănicerești în 1754.¹⁰ Cu doi ani în urmă, satele din Valea Rodnei fuseseră militarizate împreună cu Nușfalău și Sîntioana din Valea Șieului¹¹ și acum se proceda la sistematizarea și reorganizarea lor administrativ-teritorială. Tot acum au intervenit o seamă de modificări în nomenclatura acestor localități; unele și-au schimbat vechea denumire,¹² iar cele cu nume identice au fost individualizate prin adăugarea de calificative.¹³ Dintr-o asemenea asociere a luat naștere și denumirea *Ilva Mică*, primul component nefiind decât vechiul oiconimic *Ilua*,¹⁴ care, potrivit vederilor formaliste ale cancelariștilor militari, avea nevoie de un epitet spre a marca deosebirea față de satul *Ilva Mare*, al cărui nume intrase tot atunci în circuitul oficial.¹⁵

În realitate, adoptarea atributului *mică* nu era necesară, pentru că nevoia de a distinge cele două Ilve (mare și mică) este satisfăcută prin determinativul din sintagma oiconimică *Ilva Mare*. Dovadă faptul că numele *Ilva* (Ilua), neînsoțit de epitetul *mică*, ne întâmpină și mai târziu, atât în actele magistratului bistrițean,¹⁶ cât și în diverse scrisori românești de proveniență locală, unele datând de pe la mijlocul veacului al XIX.¹⁷ Și, de altfel, chiar în zilele noastre, singuraticul *Ilva* poate fi surprins în vorbirea locuitorilor mai vârstnici din comunele vecine Leșu, Feldru și Poiana Ilvei, ceea ce înseamnă că diferențierea satului *Ilva* sau, mai precis, evitarea confuziei cu *Ilva Mare* se realizează prin însăși cantitatea de informații pe care o conține determinativul acestei sintagme. Se confirmă astfel, o dată mai mult, observația acad. Iorgu Iordan, conform căreia: „*dintre două așezări învecinate și cu nume identic, numai cea recentă – Ilva Mare în cazul de față – are nevoie de o precizare, spre a se deosebi de cealaltă, mai veche*”.¹⁶

În virtutea aceleiași norme, locuitorii din *Ilva Mică* se numesc *iluanii* (paralel cu *iluanii mici*), pe câtă vreme cei din *Ilva Mare* sunt deosebiți exclusiv prin sintagma *iluanii mari*, tocmai pentru că, fiind vorba de locuitorii așezării mai recente, numai în cazul lor se simte nevoia unei precizări.

Situată pe cursul mijlociu al văii cu acelaşi nume, *Ilva Mare* s-a format în secolul al XVIII-lea, datorită mai ales roirilor din satele vecine *Rodna* şi *Maieru*.¹⁷ Un document cîmpulungean din 1751 (1761?) îi atestă numele pentru prima oară în forma: Ilova Mari.¹⁸ În 1754, se face menţiunea în socotelile oraşului Bistriţa despre „Ilva Mare de partea Rodnei” şi împreună cu acesta este amintită în 1762 şi 1764:

„Ilova Mare partea de către Maieru”.¹⁹ În amândouă cazurile e vorba, bineînţeles, de aceeaşi aşezare, deosebirea constând numai în faptul că o parte a locuitorilor depindeau administrativ de *Rodna*, iar restul de *Maieru*, adică de satele matcă, în hotarul cărora se dezvoltase noua aşezare.

În 1762, *Ilva Mare* a fost militarizată împreună cu celelalte sate din Valea Rodnei, iar la 1764 i s-a întocmit prima tabelă de contribuţii separată,²⁰ ceea ce înseamnă de fapt constituirea ei în unitate administrativă de sine stătătoare.²¹ Izvoarele scrise de mai târziu: actele de cancelarie, lexicoanele topografice, nomenclatoarele etc. consemnează aceeaşi numire compusă, determinativul fiind redat în limbile respective maghiară *Nagy Iloa*, anul 1768,²² română *Ilova Mare* anul 1778,²³ maghiară – *Nagy Ilova*, latină *Ilovia Maior*, germană-săsesc *Gross Illau*, română *Ilova Mare* anul 1790²⁴ *Ilva Mare* şi maghiară *Nagy Ilva* anul 1834,²⁵ maghiară *Nagy Ilva* şi română *Ilva Mare* anul 1877 etc.²⁶

Potrivit mărturiilor documentare, satul a fost cunoscut chiar de la apariţia lui sub denumirea compusă şi în aceeaşi formă e atestată şi astăzi, atât în vorbirea populaţiei din regiune cât şi în relaţiile oficiale. Numirea *Ilva Mare* n-a rezultat aşadar dintr-o combinaţie târzie şi hibridă ca *Ilva Mică*, ci reprezintă o formaţie originală, în componenţa căreia determinativul se înscrie ca un element organic, având, în mod necesar, rosturi bine determinate. Cu toate acestea, dacă atributul *mare* e luat în sensul de vechi, cum de regulă se comportă în asociere numele de localităţi, el nu şi-ar avea locul aici, deoarece *Ilva Mare*, fiind o aşezare mai nouă decât omonima sa *Ilva*, trebuie să fi fost individualizată prin *nouă* sau *mică*, singurele epitete care prin conţinutul lor cronologic ar fi exprimat, în mod real, raportul de vechime dintre cele două *Ilve*. Determinativul din *Ilva Mare* n-a apărut, deci, din cauza unei omonimii oiconimice sau, altfel spus, el n-a fost aşezat la numele aşezării odată cu încheierea acestuia, cum se constată de obicei în cazul celorlalte localităţi din aceeaşi categorie, ci de la început a fost cu determinativul *Ilva* o denumire mult mai veche ce s-a extins, gata făcută asupra aşezării. De ce natură a fost, în acest caz, rolul distructiv al calificativului *mare*?

Întrucât, după cum reiese din cele expuse până aici, denumirea *Ilva Mare* a existat în bazinul Ilvei înainte de construirea satului, apoi, dată fiind identitatea primului termen al sintagmei *Ilva Mare* cu actul hidronim *Ilva*, atributul *mare* nu putea să aibă iniţial decât un singur rol, şi anume acela de a diferenţia cursul de apă în bazinul căruia se găseşte aşezarea. Cu alte cuvinte, *Ilva Mare* desemna, la început, apa numită actualmente *Ilva* şi

probabil numai în prima jumătate a secolului al XVIII-lea a trecut asupra satului ce se înfiripase între timp pe cursul mijlociu al văii.

Existența în trecut a hidronimicului *Ilva Mare* o atestă și două acte de hotărnicie. Cel mai vechi datează de la 1764 și ni s-a păstrat într-o traducere românească târzie, iar următorul reprezenta copia unui document în limba latină din 1783. Amândouă actele se referă la hotarul dintre satele *Ilva Mare* și *Tiha Bârgăului* (jud. Bistrița-Năsăud).

Reproducem din documentul de la 1764 pasajul care interesează aici, cu observarea că adnotațiile din paranteze aparțin traducătorului:

„*La începutul muntelui Capul Dealul Calului, aproape de izvoarele unui pârăuț numit Ilva Mare (astăzi Iliuța), au pus movilă de graniță între hotarul Bârgăului și al satului Ilva Mare. De la această movilă însemnată cu nr. 1, linia de graniță merge de-a lungul pârăului Ilva Mare (corect Iliuța), în jos printre dealurile, în dreapta Dealul Frui (Frâu) și în stânga Dealul Calului și Scoarței (scris Szkoartzi)*”²⁷

La 1783 apa (amnis) *Ilva Mare* este din nou amintită în următorul context: „linia de hotar „dintre cele două sate menționate mai sus” o marchează pârăul Rogojoasa care se varsă în apa Ilova Mare, Valea Calului ce-și are izvorul între muntele Capul Dealului Frâu și Capul Dealului Calului, precum și Cicera Măgurii Calului”²⁸

Cu excepția hidronimicului *Ilva Mare*, al cărui epitet s-a pierdut în timp, celelalte numiri de apă și locuri din documentele citate sunt cunoscute și astăzi în aceeași formă. În ceea ce privește descrierea accidentelor de teren pe care le desemnează aceste numiri, ea se dovedește de asemenea exactă în afară de indicația cu privire la locul de vărsare a pârăului *Rogojoasa*. În actul de hotărnicie din 1783 pârăul e arătat ca avându-și vărsarea în apa *Ilva Mare*, numire prin care se înțelegea de fapt numai cursul inferior al Ilvei, pe câtă vreme *Rogojoasa* confluează cu *Ilva* înspre izvoarele acestei văi, porțiunea pe care localnicii o deosebesc prin diminutivul *Iluța*. Sub această denumire e atestat capătul Ilvei atât pe hărți, cât și în unele acte emise în aceeași vreme de cancelaria regimului de graniță.²⁹

Ținem seama de această constatare, absența numelui *Iluța* în documente. Astfel, la 1796 un document de reambulare ne arată, referindu-se la același teritoriu, că linia de demarcație: „merge în dreapta pe *Iluța* în jos până la hotarul leșenilor și de aicea în stânga, pe *Iluța Bozgii*”. Cele două *Iluțe* (ultima cunoscută astăzi sub poiana *Iluța*), identificată în prezent obârșia Văii *Ilva* și, respectiv, a Văii *Leșului* și, fără îndoială, ele îndeplinesc această funcțiune încă din depărtatele vremuri ale coabităției româno-slave, de-a lungul căreia s-a plămădit toponimia țării noastre, fixându-se în actualele tipare.

Originea și vechimea numelui *Iluța* rezultă din etimologia și înțelesul acestui nume. Derivat din sl. *Ilova* (*Ilovița*, *Ilovța*, *Iluța*; forma intermediară *Ilovița* desemnează în prezent izvoarele Ilóvei din Banat) diminutivul *Iluța* a trebuit să ia naștere prin sec. XII-XIV, când s-a ivit trecerea lui *v* în *u* (*Ilovița* *Iluța*).

Ținând seama de aceste constatări, cum și de faptul că organele administrative însărcinate cu lucrările de reambulare din 1764 și 1783 cunoșteau negreșit teritoriul în

litigiu, omiterea denumirii Iluța și documentele din anii amintiți și înscrierea în locul ei a hidronimului Ilva Mare nu poate fi atribuită neatenției sau lipsei de informare, ci unei voite substituiri scriptice. Procedând astfel, comisiile de reambulare din 1764 și 1783 urmăreau probabil ca într-o eventuală ceartă de hotar să preîntâmpine confuzia posibilă cu cealaltă *Iluță* zisă Bozghii, care își are izvoarele în aceeași preajmă. Se presupunea deci că – la un viitor litigiu –, fiind invocate aceste documente, prezența în contextul lor a două hidronime Iluța ar putea să ducă, din cauza omonimei, la interpretări greșite din punct de vedere topografic și, în consecință, la trasarea altei linii de hotar decât cea stabilită prin delimitările anterioare, creând astfel prejudicii uneia din părțile în litigiu. Temerile comisiilor de reambulare nu erau însă întemeiate, deoarece epitetul de Iliuța Bozghii, ca și determinativul din oiconimicul Ilva Mare în raport cu Ilva Mică suficientă cantitate de informație pentru a se evita confuzia cu cealaltă Iluță. Dar, oricare ar fi fost motivul omiterii numelui *Iluța* în cele două scrisori de hotărnicie, fapt este că *Ilva Mare* reprezenta în trecut o realitate hidronimică, dovezile lingvistice în acest sens fiind coroborate prin tot atât de limpezi mărturii documentare.

În strânsă corelație cu funcțiunea sa hidronimică, *Ilva Mare* a îndeplinit concomitent și rolul de a designa bazinul Văii Ilva. Cum se știe, această semnificație toponimică însoțește de obicei numele de apă și constituie un fenomen general în toponimie și ca atare ar fi de prisos să ne oprim asupra lui. Dar, întrucât în cazul de față e vorba de un hidronim dispărut, credem că nu e lipsit de interes să semnalăm resturile hidro-toponimico ce ne-au rămas în legătură cu această îndoită funcțiune a sintagmei *Ilva Mare*.

Un astfel de vestigiu ni se păstrează în denumirea topică *pe Ilvamare* amintită într-un document german din 1839. Ea se referea atunci la trei locuri bisericesti aflătoare în hotarul comunei Ilva Mică: unul se mărginea în dreapta cu valea Ilvei (Ilva Fluss) și în stânga cu versantul unui deal (Coasta), iar celelalte două sunt delimitate prin menționarea megieșilor. După cum rezultă din aceste indicații și din relatările recente ale localnicilor, terenurile în discuție corespund topografic celor trei „cleje” (pământuri de ale bisericii) existente în bazinul *Ilvei* (pe Ilva), amonte și aproape de confluența acestei ape cu *Valea Leșului*.³⁰

Repartizarea geografică a terenurilor – două se află pe versantul sudic al *Dealului Hornăilor*, iar al treilea în lunca văii – arată deslușit că toponimicul „*pe Ilva Mare*” denumea într-o numită vreme toată partea de hotar în cuprinsul căreia se găsesc izolate cele trei locuri bisericesti. Iar dacă se are în vedere existența aceluiași nume topic (satul *Ilva Mare*) înspre izvoarele Ilvei, aria lui trebuie să acopere, în perioada respectivă, întreg spațiul geografic străbătut de apa Ilvei sau mai exact bazinul ei inferior, la extremitățile căruia întâlnim aceeași denumire topică (*Ilva Mare*).

Forma prepozițională în care se întâmpină toponimicul „pe *Ilva Mare*” la 1839 constituie un alt aspect a cărei lămurire o socotim necesară. Documentul din 1839, fiind un inventar de terenuri agricole și totodată un act de hotărnicie, trebuia să precizeze, printre altele (suprafața, calitatea solului etc.) și „în ce loc se află” și „ce nume” poartă terenurile inventariate.³¹ Prin însăși natura primei întrebări, răspunsul implică un complement circumstanțial de loc, deci o propoziție urmată de toponimicul respectiv, în cazul nostru: *pe + Ilva Mare*. În formă prepozițională sunt redată și celelalte numiri topice din documentul de la 1839, felul prepozițiilor variind în funcție de origine și înțelesul toponimicelor respective, de poziția geografică și de natura accidentelor de teren la care se referă aceste numiri: *După Deal, În Remetea, După Reciș, Sub Poieni, La Leurdă* etc.³² În cazul toponimicului pe *Ilva Mare*, se folosește prepoziția *pe* deoarece, cum se poate ușor constata, complementul circumstanțial de loc exprimat prin numiri topice origine hidronimică se construiește de obicei cu această prepoziție, singură sau în combinație cu *de* (cf. *pe Argeș, de pe Mureș, pe Someș* etc.). Sintactic vorbind, formațiile toponimice *pe Ilva Mare, După Deal, În Remetea* etc. reprezintă componente circumstanțiale de loc, desprins din dialogul organelor oficiale cu părțile interesate și consemnate ca atare în documentul din 1839.

Denumirea *Ilva Mare* se înscrie în aceeași funcție sintactică în contextul unui document din 1761, de data aceasta fiind vorba, după cât se pare, de așezarea însăși: „(...) *sătenii* din Rodna declară că biserica de pe «*Ilva Mare*» au ridicat-o dânsii înainte cu doisprezece ani”. Cu același înțeles e atestat complementul circumstanțial de loc *pe* și *de pe Ilva Mare* în unele texte locale din secolul al XIX-lea, cum și în vorbirea locuitorilor din regiune. Se aude astfel curent *mă duc pe Ilva Mare, vin de pe...* etc., deși în cazul altor nume de localități care îndeplinesc aceeași funcție sintactică vorbitorii apelează la prepozițiile uzuale: *mă duc în (la) Năsăud, vin din, de la (Rodna etc. vezi „din Rodna,” împreună cu „de pe Ilva Mare” în doc.cit. din 1761.*³³

Construirea completului circumstanțial de loc cu prepozițiile *pe* și *de pe* constituie un procedeu sintactic des întâlnit în numele de localități de origine hidronimică. Astfel, pe o carte rituală cumpărată în 1759 pe seama bisericii din Bozgani (un cătun al comunei Tiha Bârgăului), găsim următoarea mențiune: „Scri-am eu popa Dil de pe Tiha cu suflet drept”,³⁴ ca și sintagma „pe *Ilva Mare*”, pe care o întâlnim în documentul din 1761 „de pe Tiha” ce se referă la așezarea situată în bazinul apei de la care și-a primit numele. O construcție de același tip avem în „*pe Besztercze, pe Bistrița*” atestată între 1770-1778. E vorba de actuala comună *Bistrița-Bârgăului*, situată pe cursul superior al Bistriței Ardelene. Localității i se mai spunea și Bistricioara, după numele pe care îl poartă Bistrița Ardeleană începând de la confluența cu Valea Tihei. De reținut că locuitorii din satele vecine, referindu-se la satele Bistricioara și Tiha Bârgăului, întrebuințează în cazul complementului circumstanțial de loc aceleași prepoziții; astfel, „*mă duc pe Bistricioara*”, „un om *de pe Tiha*” etc. Același fenomen se constată și în cazul altor sate din județul Bistrița-Năsăud

care își au nume provenite de la apele în bazinul cărora au luat naștere aceste așezări: „vin de pe Cormaia com. Sângeorz Băi”, „merg pe Gersa (comuna Rebrîșoara)”, „școala de pe Ivăneasa (comuna Ilva Mare etc)”.

Folosirea prepozițiilor *pe* și *de pe* la construirea complementului de loc exprimat prin iconimicile de mai sus își are explicația în originea acestora (hidronimică) și totodată în condițiile geografice și istorice în care au luat naștere așezările respective. Având la bază un strat subțire de populație, ele se înfățișau la început sub forma unor singuraticе gospodării larg risipite pe malul apelor și pe versantul dealurilor mărginașe. Aspectul lor răzleț fiind departe de a da imaginea unui sat adevărat care să constituie un element de orientare în spațiul fizic înconjurător, identificarea acestor pilcure de gospodării se realiza în funcție de apă sau mai exact de bazinul care le adăpostea.

În această situație se găseau, în jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea, satele Bistricioara, Ilva Mare și Tiha Bârgăului. Încă neînchegate, ele se pierdeau în cuprinderea largă a bazinului, contopindu-se cu acesta. Așa se explică faptul că *pe* (*de pe*) Ilva Mare, *pe* Bistricioara, *de pe* Tiha, construcții sintetice proprii numelor de bazine (cf. *pe* Argeș, *de pe* Someș etc.) erau folosite – după cum rezultă din documentele citate mai sus și în legătură cu așezările respective. Aflate în prima fază a dezvoltării, acestea nu puteau constitui un reper în raport cu satele vecine, mai vechi și pe deplin formate (*Maieru, Rodna, Prundul Săcului/Bârgăului*).³⁵

De observat că, deși unele din așezările menționate (Bistricioara, Ilva Mare, Tiha Bârgăului) au devenit între timp puternice unități social-economice și ca atare mult mai reprezentative în peisajul geografic al regiunii decât apele și bazinele respective, totuși, datorită spiritului conservator al limbii și unor cauze psihologice, complementul circumstanțial de loc exprimat prin numele acestor așezări se formează ca și în cazul bazinelor cu *pe* (*de pe*) și nu prepozițiile *în* (*din*) sau *la* (*de la*), care de obicei posedă numele de localități având asemenea funcțiuni sintactice.

Din cele dezbătute până aici cu privire la originea și înțelesul denumirii Ilva Mare, rezultă că determinativul acestei sintagme nu are conținut cronologic, ci unul cantitativ, cu relație hidrografică. Cu alte cuvinte, ele se referă sau, mai adevărat spus, se referea în trecut la debitul văii *Ilva* (*Mare*), în contrast cu volumul mai redus al unui curs de apă omonim, existent printre afluenții Ilvei și individualizat, la rândul său, fie prin epitetul *mică*, fie prin diminutivul *Ilișoara* (cf. *Someșul Mare – Someșul Mic; Târnava Mare – Târnava Mică* etc., iar cu sufix diminutivul: *Dorna – Dornișoara; Neagra – Negrișoara; apa Telciului – Telcișor*).³⁶

O situație asemănătoare cu aceea pe care încercăm să o reconstituim în bazinul Ilvei someșene se întâlnește în rețeaua hidrografică din munții Călimani. Există și aici o

apă numită Ilva, al cărui afluent principal se numește Ilișoara³⁶ sau, după Lenk: *Valye Ilva Mika*.³⁷ Întrucât nici unul din aceste ultime două hidronime nu apar astăzi în bazinul Ilvei născădene (deși existența, în trecut, a unuia din ele, constituie, cum s-a văzut un fapt neîndoielnic), se pune întrebarea: care din tributarii Ilvei (fostă Ilva Mare) purta numele de Ilva Mică sau Ilișoara și prin care din aceste variante se realiza diferențierea lui?

În cazul primei variante – singura posibilă, cum vom vedea – amândouă își găsesc răspunsul în numirea *Ilva Mică*, prin care localnicii înțeleg lunca situată în stânga văii Lăpușului, începând de la confluența acestuia cu Ilva și până la *Valea Cailor* (Cheilor). Același toponimic, consemnat în citatul document din 1839 în forma *Ilvanika*, denumea un teren agricol existent deasemeni în bazinul văii Leșului.³⁸

Enigmatic la prima vedere, toponimicul (pe) *Ilva Mică* își definește înțelesul original, justificându-și totodată prezența în cuprinsul văii Leșului, prin analogie cu numele topic (pe) Ilva Mare, menționat în același document din 1839. Determinantele acestor numiri topice, fiind identice ca formă și conținut cu hidronimul *Ilva*, e de la sine înțeles că ele aveau inițial același rol: *Ilva* + *Mare* desemna, cum am văzut, apa numită actualmente *Ilva*, iar *Ilva* + *Mică* – un curs de apă cu un debit mai redus care, în condițiile hidrografice date, nu poate fi decât afluentul cel mai însemnat al *Ilvei*, adică valea Leșului, în bazinul căruia se găsește toponimicul (pe) *Ilva Mică*.

Faptul că într-o anumită vreme cursul inferior al *Văii Leșului* purta numele de *Ilva Mică* este confirmat și de etimologia diminutivului Iluța Bozghii, care numește capătul Văii Lăpușului.³⁹ În forma actuală, diminutivul reprezintă o etimologie populară (*Iliuța Ilie*), dar la origine el nu poate fi despărțit de *Illutza Bozgi*, atestată în 1783 și 1796,⁴⁰ apoi la Iluța, numele înspre izvoarele *Ilvei Someșene*, cum și de Iluța (tot etimologie populară), prin care se distinge începutul *Ilvei* din munții Călimani, afluentul Mureșului (v.pl. 3). Toate trei diminutivele au la bază numele Ilva (mai exact Ilova), care deosebește sau deosebea (în cazul Văii Leșului, fostă Ilva Mica) porțiunea inferioară a celor trei Ilve.⁴¹

Principiul conform căruia numele de ape iau naștere la vărsare și de aici călătoresc spre izvoare⁴² își găsește aplicarea și în cazurile de față. Hidronimele *Ilva Mare* (actual *Ilva*), *Ilva Mică* (actual Valea Leșului), *Ilva Mureșeană* și *Ilova* din *Banat* urcând în amonte sau diminutivat în funcție de volumul mai redus înspre izvoare al acestor ape, luând forma Iluța, pentru primele trei, și Ilovița, în cazul Ilovei bănățene (cf. Tiha, Tihuța, jud. Bistrița-Năsăud).

Înlocuirea târzie a hidronimului *Ilva Mică* cu Valea Leșului o confirmă indirect și modul în care a luat naștere diminutivul *Leștior* (Leș). E vorba de numele unei vâlcele ce-și trage izvoarele de sub Târnița Parângului și, după ce străbate un lung defileu, se varsă în apa Leșului, chiar în vatra satului cu același nume. În perioada dintre cele două războaie mondiale locuitorii mai vârstnici identificau această vâlcea și prin numirea originală Leș.⁴³ În prezent, ea se aude rar, fiind folosită mai ales pentru a indica bazinul vâlcele (mă duc pe Leș, pădurile de pe Leș etc.).

Întrucât atât originarul Leș, cât și diminutivul *Leșilor* se referă la întreg cursul vâlcele, apariția acestor numiri n-a putut să aibă loc concomitent ca *Ilva* și *Iluța*, care de la început s-au fixat asupra cursului inferior și respectiv superior al văii ce ar trebui să se producă succesiv, întâietatea în timp revenind în mod logic originarului *Leș*. Acesta reprezintă deci numele dintru început al vâlcele, iar diminutivarea lui s-a petrecut ulterior, în condițiile de omonime create de ivirea hidronimicului *Valea Leșului*, care între timp luase locul vechiului nume *Ilva*.

Când și în ce împrejurări a început funcțiunea hidronimică a sintagmelor *Ilva Mare* și *Ilva Mică* ?

Spre sfârșitul secolului al XVI-lea sau începutul celui următor, s-au încheat, în bazinul văii *Ilva Mică*, satul *Leșu*, a cărui vatră se întindea atunci, ca și astăzi, în parte, pe fețele din dreapta văii.⁴⁴ Din cauza apropierii și datorită, în același timp, influenței factorului administrativ, numele așezării s-a extins asupra cursului inferior al văii⁴⁵ (cel superior continuând să fie numit *Iluța Bozghii*), substituindu-se astfel vechiul nume *Ilva Mică*. Înlocuirea acestuia a tras după sine o seamă de modificări în profilul toponimic al văii *Leșului*. În primul rând, bazinul inferior al *Ilvei Mici* și-a schimbat numele după acela al noului hidronim, devenind *valea Leșului*, iar spre a se evita confuzia cu acesta, vechiul nume *Leș*, care definea un afluent de stânga al *Ilvei Mici*, deci o apă cu debit mai mic, s-a diminutivat, devenind *Leștior*.

Un proces toponimic similar s-a desfășurat în spațiul geografic al văii *Ilva Mare*. În urma dispariției hidronimicului *Ilva Mică* a căzut și determinativul din *Ilva Mare*, deoarece nemaexistând omonimia cu cealaltă apă, el nu-și mai avea rostul ca element distinctiv. Cursul de apă numit până atunci *Ilva Mare* a rămas să fie identificat cu ajutorul primului component: *Ilva* sau *Iloa* (*Ilua* cum pronunță de obicei, localnicii). Totodată, *Ilva Mare* și-a pierdut și a doua funcțiune originară, adică aceea de a desemna bazinul văii, aria ei toponimică, restrângându-se astfel pe cursul mijlociu al apei la vatra satului *Ilva Mare*, asupra căruia se transpusesese, între timp, această sintagmă.

Fărămițarea ariei toponimicului *Ilva Mare* a continuat și pe cursul inferior al văii, unde, cam în aceeași vreme, se formează satele *Măgura* (*Ilvei*) și *Poiana* (*Ilvei*).⁴⁶ Având cantitatea de informație mult mai bogată, numele noilor așezări au luat locul vechiului toponimic *Ilva Mare*, acesta pierzându-și și aici o parte din terenul aferent, adică suprafețele ocupate între timp de vatra și hotarul celor două sate. Aria numelui topic *Ilva Mare* s-a redus astfel treptat, ajungând, în faza finală a destrămării ei, să acopere numai luncile și versantele de la confluența *Ilvei* cu *Valea Leșului*. Aici, toponimicul pe *Ilva Mare* stăruia, cum am văzut, în 1839, pentru ca în perioada următoare să-și piardă determinativul. În prezent, cele trei pământuri bisericești, identificate în 1839 prin „pe *Ilva Mare*”, se numesc pe *Ilva* sau pe *Ilua*.

Concluzii

1. Până la apariția satului *Leșu*, *Valea Ilvei* și afluentul său *Valea Leșului* erau deosebite, pe cursul inferior, prin *Ilva Mare* și, respectiv, *Ilva Mică*. Pe cursul superior, cea dintâi se numea, ca și astăzi, *Iluța*, iar cea de a doua, *Iluța Bozghii*. Amândouă apele purtau deci același nume, cu deosebirea că pe cursul lor inferior ne întâmpină forma originală (*Ilua*, *Ilova*), iar pe porțiunea de sus diminutivul ei *Iluța*.⁴⁷

2. În jurul anului 1600 a luat naștere, în bazinul *Ilvei Mici*, satul *Leșu*. Datorită împrejurărilor arătate mai sus, cursul inferior al *Ilvei Mici* și-a schimbat numele în *Valea Leșului*, iar vechiul nume *Leș*,⁴⁸ ce desemnase până atunci afluentul cel mai important al *Ilvei Mici*, a luat forma *Leștior*, spre a se deosebi de noul hidronim *Valea Leșului*.⁴⁹

3. Odată cu înlocuirea hidronimicului *Ilva Mică*, denumirea apei *Ilva Mare* și-a pierdut determinativul, deoarece funcțiunea distinctivă pe care o îndeplinise acesta până atunci nu mai era necesară în noul context hidronimic.⁵⁰

4. Sintagmele *Ilva Mare* și *Ilva Mică* au străbătut aceleași etape în evoluția lor istorică. Hidronime la origine, ele au îndeplinit paralel și rolul de a deosebi bazinul inferior al văilor respective, pentru ca în ultima etapă a devenirii lor să-și piardă semnificația originală, *Ilva Mare* transpunându-se asupra așezării, iar *Ilva Mică* asupra luncii situate în stânga *Văii Leșului*. Vatra satului *Ilva Mare* și lunca numită *Ilva Mică* reprezintă ultimele porțiuni din aria acestor toponimice și, totodată, alături de *Iluța*, singurele mărturii concrete ale locului important pe care l-au deținut sintagmele *Ilva Mare* și *Ilva Mică* în profilul hidronimic al regiunii până prin secolele XVII–XVIII.⁵¹

5. Determinativele din numirea localităților *Ilva Mare* și *Ilva Mică* nu sunt sinonime cu *vechi* și, respectiv, *nou*, cu alte cuvinte, ele nu au înțelesul cronologic pe care îl comportă de obicei aceste atribute în asociere cu numele de așezări. Calificativul din *Ilva Mare* a rezultat dintr-un raport de omonimie hidronimică, iar cel din numele localității *Ilva Mică* ne-a venit pe cale administrativă în 1763 și nu are nimic comun cu împrejurările în care a luat ființă această așezare.⁵²

6. Complementul circumstanțial de loc exprimat prin numele localității *Ilva Mare* se construiește în graiul localităților cu: *pe* și *de pe*, și nu cu prepozițiile obișnuite: *în*, *din* sau *la*, *de la*. Această abatere de la normele sintactice se întâlnește și la alte nume de așezări de origine hidronimică, având aceeași funcțiune gramaticală (cf. pe Bistricioara, pe Cormaia, pe Ivăneasa, pe Tiha etc., jud. Bistrița-Năsăud). E de presupus că, lărgind aria investigațiilor în această direcție, ar ieși la iveală și alte cazuri menite să confirme frecvența unui procedeu sintetic nestudiat până în prezent.⁵³

Note

1. Iorgu Iordan, *Toponimie românească*, București, 1963, p. 190-193 și p. 191. n. 2.

Termenul *oiconimic* (de la grec. *oikos* „casă”), indicând așezările, aparține lui Ion Conea, adoptarea acestui termen fiind motivată de „afinitatea și consonanța cu ceilalți doi termeni folosiți de toponimiști mai demult oronimic și hidronimic” (vezi Ion Conea, *Toponimia. Aspectele ei geografice*, în „Monografia geografică a

R.P.R. I. Geografia fizică”, Bucureşti, 1916, p. 71 n. 1.).

2. Marele dicţionar geografic al României, alcătuit şi prelucrat după dicţionarele parţiale pe judeţe de George Ioan Lahovari, general C.I. Brătianu, Gr.C. Tocilescu, Bucureşti, Socec, 1898, vol. I-V. s.v.

Com. Bivolile (fost jud. Dorohoi) era formată înainte de 1898 din satul *Bivolul Mare*, aşezat pe ambele maluri ale *Volovăşului*, avea 800 suflete şi „o biserică mică de lemn. Nu se ştie de cine şi când e făcută”.

Bivolul Mic, 462 suflete ; n-avea biserică.

Dolheştii Mari, jud. Suceava, 1932 suflete. Biserică zidită înainte de 1740, iar *Dolheştii Mici*, 1052 suflete, biserică din 1833. Vechimea bisericilor constituie o indicaţie pentru vârsta acestor aşezări.

Cârligul (jud. Buzău) s-a risipit în timpul războiului Ruso-Turc şi abia după 1812 locuitorii s-au strâns la vetrele lor. Satul *Cârligul Mare* se reînfiinţează îndată, iar „pe la 1830 începe a se forma şi cătunul *Cârligul Mic*”.

Goicea Mare (jud. Dolj) cuprindea în 1800 şi mahalaua numită *Goicea Mică*, având vreo 20 familii. După 1864 aceasta „a devenit cătunul com. *Bârca*, iar în 1880 ajunge de sine stătătoare”.

Lăcriţa Mare (jud. Dolj), sat aparţinător com. *Pieleşti*, în 1898 avea 529 suflete; şcoală din 1888. *Lăcriţa Mică*, sat „împrăştiat” (deci roiri din *Lăcriţa Mare* n.n.) avea 368 suflete. Copiii urmează la şcoală din *Lăcriţa Mare* la 2 km şi jumătate.

Sasca (jud. Suceava) e formată din *Sasca Mare* „cel mai vechi sat din comună”, apoi *Sasca Mică*, *Bogata* şi *Păieşeni* etc.

3. Fr. Kramer, *Beitrag zur Geschichte der Militärisierung des Rodnaer Thales*, în „Programm des ev. Obergymnasiums A.B. zu Bisiz 1879/80, p. 11.

4. (Pavel Gălan) *Istoria parohiei Ilva Mare*, Bistriţa, 1906, p. 5. Satul Ilva Mare s-a început în 1710 şi s-a adunat laolaltă la venirea milităriei în 1762. Vezi Ştefan Buzilă, *Monografia comunei Siniosif sau Poiana*, Bistriţa, 1910, p. 4.

5. Pavel Gălan, *op.cit.*, p. 7, „Comuna Ilva Mare îşi are numele de la Iluţa (Ilva), care izvorăşte între Tihuţa şi Măgura Calului”. V. Gr. Borgovan, *Material pentru monografia comunei Ilva Mare în Transilvania*, 1911, nr. 1, p. 19: Ilva Mare (ca şi Ilva Mlcă) îşi trage numele de la apa Ilvei sau Iliuţa, care străbate lunca pe care-i aşezat satul. Vezi şi Nicolae Drăganu, *Toponimic şi istoric*, Cluj, 1928, p. 88.

Extinderea numelor de apă asupra aşezărilor formale în bazinul văilor respective constituie, cum se ştie, un fenomen frecvent în toponimie. În aceeaşi condiţii au luat naştere numele aşezărilor Bistriţa (oraşul), Bistriţa Bârgăului, Salva, Sebiş şi Tiha Bârgăului, jud. Bistriţa-Năsăud (N. Drăganu, *op.cit.*, p. 88, 138, 145 (ca să enumerăm numai câteva dintr-o cuprinzătoare listă de asemenea numiri. O bună parte din acestea peste trei sute – însoţesc apelativele vale, pârâu şi râu, vădind astfel în mod neîndoelnic originea lor hidronimică şi totodată rolul important pe care îl au cursurile de apă în formarea numelor de aşezări. (Indicatorul localităţilor din România, 1941, Bucureşti, 1943, p. 917, 942 şi 999-1006.)

6. G.C. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Ţara Românească şi Moldova, privitoare la legăturile cu Ardealul 1346-1603*, Bucureşti, 1931, p. 550. Nicolae Drăganu, *Istorie şi toponimie*, Cluj, 1928, p. 90, după F. Miklosich, *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen*, II, p. 172. E Petrovici, *O particularitate a fonetismului maghiar oglindită în elementele maghiare ale limbii romane*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice”, Academia R.P.R., Filiala Cluj, seria III, anul V (1954), 3-4, p. 451-455. Iorgu Iordan, *Toponimie românească*, Bucureşti, 1963, p. 340.

7. I. Iordan, *op.cit.*, p. 69 dr. N. Drăgan, *op.cit.*, şi nota 5. Adăugăm: *Tinoasa*, afluent al Someşului Mare, în hotarul comunei Răbrîşoara, apoi *Valea Glodului* şi *Glodeşului*, com. Leşu (jud. Bistriţa-Năsăud).

8. „*Ilova* (jud. Caraş-Severin) este aşezată la poalele unei înălţimi numit Cleanţul Ilovei. Pe valea din dreapta curge un pârâu numit *Iloviţa*, iar în valea din stângă pârâul *Râul Morilor*. Acesta se împreună sub numele de apa *Ilovei* şi să varsă în Timiş” (inf. scrisă pr. Traian Aliontie din comuna Slatina Timişeni, jud. Caraş-Severin).

9. Atestările apud N. Drăganu, *op.cit.*, p. 89 între care Ilua (sat şi apă) a. 1564 citată de autor Ilva (G.G. Tocilescu), *op.cit.*, p. 550 şi Emil Petrovici, *op.cit.*, p. 454) adăugăm: Ilva a. 1595 (Hurmuzaki, XII. p. 109

(176); Illua a. 1631 (S.O.B. IV. a. nr. 44 p. 1; 1595 (Hurmuzaki XII, p. 109/76); Ilua a. 1631/S.O.B: IV-a nr. 179, p. 34). Hurmuzaki XII, p. 109/176); Illua a 1631/S.O.B. IV-a nr. 44 p. 1); Illva a. 1685 (Arh.Stat. Cluj, *Socotelile orașului Bistrița*, IV-a nr. 69 volantă) și 1687 (Hurmuzaki, XV p. 2/1407/2597), sat Ilva c. 1700/*ibid.*, p. 1480-2806) și a. 1718/S.O.V. IV-a nr. 179, p. 34) Illova, sat și apă a. 1721/doc.lat. Arh. guvernului ard. G. 10. citat în ms. lui Nestor Simon în Arh. Stat Năsăud, fond Marțian pac. XI, ds. 25 s.v. *Ilva Mică*). Illua a. 1723 doc. românesc (Hurmuzaki XV/2/p. 1603 (3004), Ilova a. 1741, S.O.B. nr. 245, p. 17/Ilova doc în rom., mijlocul sec. XVIII. *Onisim Filipoiu*, Câteva documente grănițerești, în „Arhiva Someșană”, nr. 27, p. 215.

Ilua (sat și apă) și *iluan* fiind atestate încă la 1564, formele de mai târziu *Ilva*, *Illua* și *Ilova* nu pot să fie decât simple grafii, *u* fiind redat prin *v* sau *w*. Faptul apare evident într-un document ung. din 1574, în care alături de *Borgorwll* pentru *Borgorul* (din părțile Bărgăului), apoi *kerwk* și *attafiwagos* în loc de *kerjuk* și respectiv *styafiuságos*, întâlnim și *Zalowa* (Hurmuzaki XV/l/p. 661-662, deși această așezare e menționată la 1518 în forma *Salua* (S. Goldenberg, *Contribuții la istoria Bistriței și a Rodnei la începutul secolului al XVI-lea*, în „Studia Universitatis «Babeș-Bolyai»”, Historia, 1960, seria IV fasc. I p. 75/*Salua* e atestată și la 1641, de astă dată într-un text românesc (Academia R.S. România, filiala Cluj, fond Blaj ms. si. nr. 12, p. 1/Forma *Salua* e frecventă și în vorbirea de astăzi a locuitorilor.

De la satul *Ilua* (Mică) vine și numele de familie *Iluan*, întâlnit în com. Căjvana, jud. Suceava (lista membrilor adunării parohiale din Căjvana, 1962). Numele de familie *Iluan* e atestat și în părțile năsăudene până pe la mijlocul secolului al XIX-lea, când începe să fie înlocuit cu forma *Ilovan* (în Rebrîșoara la 1741; *Netyta Iloan* (Arh.St. Cluj S.O.B. IV-a 245. p 51; în 1763-64 *Netyta, Ilvan* (*ibid.*, IV-a 2355, p. 6 v.o. În 1859 *Ilovan*) 1863 *Iluan*, iar din 1864 e înregistrat consecvent *Ilovan* (Arh. Stat Năsăud nr. 238 p. 12 și 56). În 1848 când apare mai întâi *Ilovan* (Arh. Stat. Năsăud nr., 236 p. 172, 201, 206). În Năsăud în mitricile morților din Prislop întâlnim formele *Iluan* și *Iloan* începând din anul 1828 până la 1763-64 întâlnim pe Szavul *Illovan* alături de *Petre Hordovan* cit. *Hordouan Hordou* (S.O.B. IV-a 2355. f. 3. și 4 v°). În 1811 *Ilovan*, 1812 *Ilvan*, 1848 *Ilovan*, în 1855 și 1856 *Iluat*. (Arh. Stat. Năsăud nr. 165 p. 9, 12, 106, 126, 132). În prezent, numele de familie *Ilovan* este rostit și consemnat nu numai în această formă în toate localitățile din județul Bistrița-Năsăud în care este atestat com. Coșbuc, 1 cap de familie, Dumitra 6 c.f., Leșu 2 c.f., Liviu, Rebreanu (Prislop) 12 c.f., Maieru 1 c.f., Nepos 1 c.p., Rebrîșoara 18 c.f., Telciu 2 c.f.), lista membrilor adunării parohiale din satele respective (*Ilovan* apare ca supranume în com. Slatina Timișeni, jud. Caraș-Severin, purtătorul lui fiind originar din satul vecin *Ilova* (inf. pr. Traian Aliontie din com. Slatina Timișeni). 10. Arh. St. Cluj S.O.B. IV-a f.l.r.^o și 2358 f.l.r.^o În jurul anului 1760 e atestată forma *Ilva Veche*, atributul fiind redat, după cât se pare, în limba germană (V. Șotropa, *Revolta districtului Năsăud 1755-1762*, în „Arhiva Someșană”, nr. 23 pag. 402). În asociere cu epitetul *vechi* numirea satului figurează o singură dată, iar echivalentul românesc al acestei forme compuse nu apare în toponimia regiunii. E o dovadă mai mult că *Ilva* veche nu avea suport popular, ci reprezenta o simplă și trecătoare inovație de cancelarie.

11. Virgil Șotropa, *Regimentul grăniceresc năsăudean*, în „Arhiva Someșană”, nr. 2, p. 3. *Vezi* și Pompei Boca, *Cu privire la conscripția grănicerilor năsăudeni din 1763/1764*.

12. Poiana (Ilvei) a devenit Sânosif (Sent Iospphus) St. Buzilă, *Monografia comunei Sânosif sau Poiana, Bistrița*, 1910 p. 6). *Strîmba* și-a schimbat numele în *Romuli, Lunca Vinului*, iar *Vararea* în *Nepos*, precedate de *Salva* sau după unii de *Salve*, aceste numiri alcătuiesc versul de salut atribuit căpitanului Antonio Cosimelli: „Salve Romuli Parva Nepos”, adică: Fii salutată, mică nepoată a lui Romul”, urarea adresându-se populației din Valea Rodnei. (Gh. Barițiu, *Istoria regimentului alu II Românesc granițariu Transilvanu*, Brașov 1874 p. 10 și N. Drăganu, *op.cit.*, p. 88.

13. Numele satului Rodna a primit atributul veche spre a se deosebi de Șanț, care și-a luat numele oficial de *Neu Rodna* (Rodna Nouă) (v. Pamfiliiu Grapini, *Monografia comunei mari Rodna Nouă*, Bistrița 1903, p 68-71).

14. Dr. Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. II, București. Autorul interpretând în sens cronologic, atributul din *Ilva Mare*, înscrisă sub această denumire atestările documentare

- privind vechea aşezare Ilva I 1552, 1576 etc. s.v. *Ilva Mică*, al cărui epitet îl considerăm ca fiind sinonim cu nouă menţionează anul 1825 etc.
15. Prima conscripţie separată a satului s-a întocmit în 1764 (Arh. St. Cluj S.O.B. IV-a a 2361). Până atunci contribuabilii din Ilva Mare erau cuprinşi în tabelele de contribuţii ale satelor Rodna şi Maieru.
16. Anul 1765: „Magistratul bistriţean cere colonelului Enzenberg să fie distruse crucile pe care le-au ridicat grănicerii pe hotarul săsesc, una din jos de *Ilva* spre Feldru (...). („Arh.Som.”, nr. 25, p. 268) anul 1765 iunie 24. „Între comunele din Valea Bârgăului; *Ilva* şi Iad se stabilesc hotarele (...) conform actelor existente, (op.cit., p. 175).
- Anul 1765 decembrie 18 „Ceea ce au văzut şi întăresc cu jurământ vecinii... precum şi fătul din *Ilva*” (op.cit., p. 289). Anul 1771 sept. 3: „locuitorii din *Ilva*”, în raportul maiorului Antoniu Cosimelli („Arh.Som.”, nr. 13, p. 304).
17. Anul 1834. Pentru drum Ilvenii şi Feldrihanii i-au dat lui Gavrilă Pop (din Feldru, n.n) 300 Florini („Arh.Som.”, nr. 20, p. 248). Anul 1833: „Despre mutarea D-lui harochaeru au de a înştiinţa... (Şt. Buzilă, *Documente bisericeşti*, în „Arh.Som.”, nr. 18, p. 402) şi asesor Lupşai din *Ilva* la Rovna (...) preoţii (...) din Rebrişoara, Nepos, Sângeorzi şi Maierul 1849, (...) Grigore Brumă din Feldru scrie la bumenii din *Ilva* (...). Dr. Nestor Şimon, *Vasile Naşcu. Viaţa şi faptele lui*, Bistriţa 1911 p. 22).
18. Iorgu Iordan, op.cit., p. 193 şi 195. Autorul citează în sprijinul acestei observaţii următoarele exemple: Bazoşul Nou, alături de Bazoş (jud. Timiş), Bădeuţii noi şi Bădeuţi (jud. Suceava), Cârlibaba Nouă împreună cu Cârlibaba (jud. Suceava) etc. Prezenţa în sintagma *Ilva Mare* a unui alt determinativ decât cel întâlnit în aceste exemple nu înseamnă că observaţia de mai sus ar fi inaplicabilă în cazul celor două *Ilve*. Căci, oricare i-ar fi înţelesul, atributul *mare*, prin însăşi prezenţa sa alături de numele aşezării mai noi, îndeplineşte în corelaţia *Ilva Mare* – *Ilva* acelaşi rol distinctiv pe care-l exercită prin conţinutul său cronologic determinativul din *Bazoşul Nou*, *Bădăuţii Noi* etc. în raport cu aşezările omonime aflate în apropiere.
19. Paul Gallan, *Istoria comunei Ilva Mare*, în „Revista Bistriţei”, II (1906), nr. 2 şi (Pavel Gălan) *Istoria parohiei Ilva Mare* cu o prefaţă de Ieronim Slăvoacă, Bistriţa, 1906, p. 7, 14 şi 21; vezi şi Şt. Buzilă, op.cit., p. 4.
- Cu privire la formarea aşezărilor prin roiri de populaţie v. H.H. Stahl, *Contribuţii la studiul satelor devălmăşe româneşti*, Bucureşti, 1965, vol. I, p. 54-71; vol. II, Bucureşti, 1965, p. 20 şi 38-54. Ion Donat, *Câteva aspecte geografice ale toponimiei din Ţara Românească*, în „Fonetică şi dialectologie”, vol. IV (1962), p. 122.
20. Onisim Filipoiu, *Câteva documente grănjireşti*, în „Arh.Som.”, nr. 27, p. 216. Vel vornic Necolae ot Cîmpulung înştiinţează pe „birău din Bistriţa” că nişte tâlhari din Ilva Mari au furat o vacă de a oamenilor noştri din Doma”. Cere să dea „poruncă să se plinească cava oamenilor noştri de acei tâlhari”. Documentul nu e datat, dar cel care semnează e „vornic Neculai ot Cîmpulung”; nu poate fi decât sau Neculai Cogălniceanu, atestat ca voinic în 1715 sau Neculai Pătraşco, menţionat cu acest titlu în 1761. (T. Bălan, *Din istoricul Cîmpulungului Moldovenesc*, 1960, p. 80.) Alţi vornici de Cîmpulung cu prenumele de Neculai nu sunt amintiţi între 1527 şi 1853, afară de Neculai Pătraşcu în 1768 (*ibidem*, p. 75-82). La această dată *Ilva Mare* era militarizată şi vornicul de Cîmpulung n-ar fi avut rost să se adreseze magistratului bistriţean, a cărui jurisdicţie asupra satelor din Valea Rodnei încetase cu înfiinţarea regimentului de graniţă în 1762.
21. V. Şotropa, *Revista districtului năşăudean 1755-1762*, în „Arh.Som.”, nr. 22, p. 110.
22. Anul 1762, „Locuitorii de pe *Ilva Mare*: Vasile Sângeorzan din partea spre Rodna şi Lupu Sas dinspre Maieru”. (V. Şotropa, op.cit., în „Arh.Som.”, nr. 23 p. 441/A. 1764. „*Ilva Mare* partea de către Rodna şi Măgura şi *Ilva Mare*, partea de către Maieru”. (V. Şotropa, *Soartea romanilor din satele săseşti*, în „Arh.Som.”, nr. 18, p 326-327.)
23. Arh.Stat. Cluj, S.O.B. IV-a, 2361, f.1.
24. B.A.R. Filiala Cluj, ms.lat. 251, f. 162 v°.
25. I. Benkó, *Transilvania sive Magnus Transilvaniae Principatus*, 1778, II, p. 115.
26. K.G. Windisch, *Geographie des Gross Fürsten-thums. Siebenbürg*, Fressburg, 1730, p. 166.

27. I.H. Bonigni von Miedenberg, *Statistische Skizze der siebenbürgischen Militär-Gränze, Hermanstadt*, 1834, p. 166.
28. Dvorzák Iános, *Magyarország helységnevtára*, Budapest, 1877, 2, vol. II, p. 131. Alte atestări la N. Drăganu, *op.cit.*, p. 89.
29. Arh.St. Năsăud, Fond Marian, pac. VII, dos. 20, s.v. Ilva Mare
30. „(...) ulteriores limites denique sunt; rivulus Rogoszosze eus dem in flux in amnem Illova Mare (...)”. Arh.Stat. Năsăud, Fond Marțian, pac. XVIII, ds. 37.
31. „Iluța izvorăște din Fântânele și curge sub acest nume până la confluența cu apa Sălhoasa, de unde primește numirea de *Valea Ilvei*.” (Inf. Simion Tomuța, înv. în Lunca Ilvei, jud Bistrița-Năsăud.) Arh.St. Năsăud, fond Marțian, pac. XI, dos. 10.
32. Iorgu Iordan, *op.cit.*, p 79 și 4: „Iluța (Botoșani) ar putea fi identic, ca formație, cu *Ilovațul* sau mai degrabă cu *Ilovița*: prin pierderea lui *i-* (neaccentuat) partea finală a devenit *-vița* apoi *-uța*, așa cum am presupus s.v. *Lunca pentru Lucăușul*” (*ibidem*, p 78, n. 7). Observația Acad. I. Iordan se referă la *Iluța*, numele unui iaz lângă satul Păltiniș, Botoșani, dar ea este tot atât de valabilă pentru *Iluța Ilvei năsăudene*. *Iluța*, mai nou, *Iliuța*, care unește valea Văii Leșului și *Iliuța*, capătul Văii Ilva, un afluent de stânga al Mureșului (inf. Vasile Croitor a Ilenii din Lunca Bradului, jud. Mureș). În toate cazurile, evoluția fonetică este aceeași: v. *Ilu* + *ova*, *Ilova*, *Ilovița*, *Ilovța*, *Iluța*. Forma intermediară *Ilovița* este atestată în prezent ca nume de așezare și trecătoare (străbătută probabil de apa cu același nume (jud. Mehedinți). (N. Drăganu, *op.cit.*, p 90.) *Ilovița* identifică de asemenea, pe cursul superior al văii *Ilova*, unul din tributarii Timișului bănățean (inf. scrisă pr. Traian Ahontie, comuna Slatina-Timișeni, jud. Caraș-Severin. Din aceeași familie toponimică fac parte: *Ilovățul*, sat și deal în jud. Mehedinți; tot aici *Ilovul*, sat și vale, apoi probabil *Illva*, comuna Circărlău (jud. Maramureș). (N. Drăganu, *op.cit.*, p 90; și I. Iordan, *op.cit.*, p 79.)
33. N. Drăganu, *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, p. 88. „Presupunând că Slavii care ne-au dat forma primitivă *Salova* au fost ruși ruteni (antes), această formă trebuie să ne fi fost dată înainte de sec. XII, căci începând din acest secol și în cei doi următori se ivește trecerea lui *v* în *u*, aceeași transformare o avem în *Ilua* (*Ilova*)”; v. și Emil Petrovici, *op.cit.*, p. 454-455. Kneisza István, *Erdely viznevei*, Cluj, 1941, p. 9 (*Salva*) și p 10 (*Ilva*) și cum am văzut în *Iluța*. (*Ilovița*). Cât privește forma neprezentând numele înspre izvoare ale *Văii Șesului* și al *Ilvei* mureșene, ea nu este decât o etimologie populară (antrop. *Iluța Ilie*). Tendința de a pronunța numele capătului *Iluvei* Someș datorită mai ales funcționarilor de la I.F. Rodna, care folosesc în acte forma *Iluuța*. (Inf. scrisă Simion Tomuța, înv. în comuna Lunca Ilvei.)
- Hidronimul *Iluța* nu are deci nimic comun cu forma hiporostică *Iluța* (*Ioiluța*, *Ioil* + suf. *-uța*) atestată ca nume de familie (3 capi de familie în comuna Feldru, c.fam. în Ragla.ect.j. Bistrița-Năsăud.)
34. *Portio canonica*, Geünde Station Ilvamika, 5 septembrie 1839 (doc. în colecția noastră (4 file).
35. *Portio canonica*, „In die Gegenden und den Benamungen”.
36. Alte numiri topice în același document: *În Hincesău, În Fața Răcițișului, În Topcile, După valea cea mare, În Tarniță, Pe Ilva Mică, Lunca cu răcițale, La Fântânele, La Măgură, Sub Pripoare, Pe Frăsiniș, În Vârful Săcăturii, În Fruntea Biroiașului, În săcături, În Vârful Văii Mari, În Dealul Strâmbii, La Podine, În Zăpodie, În Petroaie, în Capul Remetii, În Săcătură la Cioroi, Sub Deal, În Valea Lupului, În Vârful Dealul Mare, în Tebeleanca, În Ploptiș, În Dealul de pe Strîmba dândos*.
37. V. Șotropa, *Contribuția în istoria bisericească*, în „Arhiva Someșană”, nr. 31, p. 467.
38. „Cu 1 november anul 1859 am fost denumit ca inspector de rum din apa Răbrii și până pe *Ilva Mare*.” (Însemnările lui Vasile Eremia din Ilva Mică, ms., p. 27, colecția noastră). „Vasile Pop a fost întâiași dată diac pe *Ilva Mare*.” (Pavel Gălan, *op.cit.*, p. 14) „Cel dintâi preot de pe *Valea Ilvei-Mare* a fost popa Nicu.” (*ibidem*, p. 14, *passim*.)
39. *Antologhin*, Iași, 1755. p. 6, însemnare pe pagina de jos a primei file și în continuare pe cele următoare. *Antologhionul* se păstrează în biserica din Sebiș (com. Sieuț, jud Bistrița-Năsăud.). Pentru Dil, numele preotului, vezi DO, partea a II-a, s.v.
40. B.A.R., Filiala Cluj, Fond Blaj, ms.lat. 249, f. 141 r°. Documentul enumeră parohiile existente în Valea

Bârgăului în perioada respectivă: „Rușii Bergeului, Also templom (Biserica de jos); actualmente satul Josenii Bârgăului (Közep templom). Biserica din mijloc Act – Mijlocenii Bârgăului (Gelső templum), Biserica de sus, act. Susenii Bârgăului (Prund, Tocha, Strâmba, pe Besztercze” act. Bistricioara sau, după numele oficial, Bistrița Bârgăului. Satul Strâmba era așezat pe valea cu același nume, un afluent al Tihei, a fost desființat odată cu militarizarea în 1783, iar locuitorii au fost strămutați în Bistricioara (Descrierea parohiei Borgo Tiha, 1847, în „protocolul poruncilor”, p. 832. Arhiva parohiei).

41. Inf. Elisabeta P. Boca, inv. originară din Prundul Bârgăului, și pr. Victor Coșbuc, din Tiha Bârgăului.

42. Inf. Oficiul parohial din Lunca Bradului (jud. Mureș), după informațiile primite de la Vasile Croitor a Ilenii, fost pădurar, căruia îi datorăm și schița topografică a bazinului *Ilvei* din Munții Căliman (v.pl. 3).

43. *Ignaz von Treuenfeld Sienburgens geographisch – topographisch – statistisch – hydrographisch und orographisch Lexikon*, Wien, 1839, col. II s.v. Ilva Mare. Autorul menționează *Valye Ulva Mika* Localnicii nu cunosc ultima numire, tributul respectiv fiind identificat de ei prin Ilișoara (v.pl. 3).

44. Terenul, după cum arată documentul, se mărginea în dreapta cu Necita Brumoaie, iar în stânga cu Constantin Andron. Locul în discuție pare să fie identic cu „cleja” care se găsea pe țărmul drept al Văii Leșului, aproape de vărsarea acestuia în Ilva. Era loc de fânaț. L-a rupt apa. (Inf. Simion Gaftone, Ilva Mică, 70 ani, știe carte.)

45. Iluța Bozghi poartă acest nume începând de la izvoare și până în Gura Tisii, iar de aici și până la vărsare în *Valea Ilvei* se numește *Valea Leșului* sau *Apa cea mare*. (Inf. Grigore Roman din Leșu, 52 ani, știe carte, și alții.) Bozga, o veche și numeroasă familie din Tiha Bârgăului, stăpânește și în prezent pământuri pe Iluța Bozghii. În 1783, existau în Tiha Bârgăului zece capi de familie cu numele de Bozga (*Extractus quo mediante gvanitas oriar(um) gvadratarum inttgrae possessionis Borgo tum sessionum gvam apartim entunum cum dimensionis opere combinatur*, p. 21-34, Org. în Bibl.Univ. Cluj). În prezent întâlnim familii cu acest nume atât în Tiha Bârgăului, cât și în Mureșenii Bârgăului (v. Lista membrilor adunării parohiale din Tiha și Mureșeni, 1962).

46. *Limitas termini, 1783*, Arh.Stat. Năsăud, fond Marțian, pach. XVIII, dos. 37 „(Anul 1796, Granița...) merge în dreapta pe *Iluța* în jos până la hotarul Ieșenilor, de aici în stânga pe *Iluța* Bozgii (...).” (Arh.Stat. Năsăud, fond Marțian, pach. XI, ds.B, lof.19 r°).

47. Înrudirea Iluța – Ilva a fost observată mai întâi, se pare, de Pavel Gălan, în *Istoria parohiei Ilva Mare*, citată mai sus. „Comuna Ilva Mare – precizează autorul – își are numele de la apa Iluța (Ilva)” (op.cit., p 7). Făcând această apropiere, P. Gălan avea, desigur, în minte derivarea Iluța – Ilva sau Ilua. În realitate, Iluța nu rezultă din aceste variante târzii, ci din evoluția fonetică a primitivului *Ilova – Ilovița – Ilovța – Iluța*, cum am văzut mai sus (nota 33).

48. Ion Gonea, *Profilii toponimice prin Carpații Meridionali*, în „Probleme de geografie”, vol. II, 1955, p. 152 și 159.

49. Anton Coșbuc, Obârșia satului Leș, în „Arh.Som.”, nr. 15, p. 109.

50. *Ibid.*, p. 110-113.

51. N Drăganu, *op.cit.*, p 67. „(...) mai întâi a trebuit să se numească Leș locul sau așezarea, iar de la aceasta s-a extins apoi numele asupra Văii Leșului”.

52. „Poiana s-a format din comuna vecină Maieru în secolul al XVIII-lea, din care s-au format tot în același secol și comunele Ilva Mare și Măgura.” (Șt. Buzilă, *op.cit.*, p. 4) „Din comuna Maieru s-au format prin descălecarea comunele Poiana Ilvei, Măgura Ilvei și Ilva Mare (Iuliu Pop, *Monografia comunei Maieru*, ms., p, 18, Se păstrează la fiul său, dr. Iuliu Pop, medic vet. în Oradea)

53. Pe harta cadastrală a comunei Ilva Mică din 1913, aceste trei terenuri se întâlnesc în ridul *Dealul Prislopolui*, la nord de Pârăul Hornăilor și fiecare din ele poartă indicația „Pe Ilva” (vezi nr.top. 2997 și 2798, apoi 2803, 2804 și 2809).

EXPLOATAREA SĂRII OGLINDITĂ ÎN DOCUMENTE ȘI TOPONIMIA BAZINULUI SUPERIOR AL SOMEȘULUI MARE

Prof.univ.dr. IRONIM MARȚIAN

Una dintre importantele bogății minerale din bazinul superior al Someșului Mare este sarea, care se întâlnește atât sub formă de *masive*, cât și sub aceea de *slatine*, adică izvoare și „ochiuri” de apă sărată, chiar nămoluri sărate cu vegetație halofită. În apropierea lor au fost identificate cele mai multe așezări umane, dată fiind cunoașterea de către autohtoni a utilității sării și apelor sărate. Iar toponimele sau microtoponimele specifice atestă prezența și continuitatea vieții omenești, cultura materială din aceste zone marcate de existența sării.

Dacă Maramureșul istoric este leagănul celor mai vechi exploatări salifere de suprafață din România (Ocna Șugatag și Coșțiu-Rona), ale căror vestigii descoperite probează existența lor cu mult înainte de epoca bronzului (1800-800 a.Chr.), vom preciza că în prima epocă a fierului (Hallstatt) se intensifică exploatarea sării și în bazinul superior al Someșului Mare, continuându-se în La Tène-ul geto-dacic.¹

Geologii au stabilit însă că, de exemplu, în Jud. Bistrița-Năsăud, unde apar depozite de sare paleogene și miocene, acestea reprezintă o prelungire spre sud-est a celor din Maramureș, sedimentele cutate fiind rezultatul unor străpungeri eruptive sau al altor accidente terestre, precum diapirismul și faliile, aceste linii de minimă rezistență ale scoarței orientate de-a lungul văilor, prin care sarea a „țâșnit” la suprafață datorită mișcărilor tectonice.²

Faptul reprezintă o încadrare organică în unitatea practicării numitului meșteșug nu numai la nivelul regiunilor învecinate, ci și la cel al întregii Transilvanii, al ariei geografice românești. Căci, pe vremea stăpânirii romane în Dacia, exploatările s-au extins, identificându-se dovezi materiale și la Salinae (Ocna Mureșului), Turda, Ocna Dejului, Sic și Cojocna, posibil la Ocna Sibiului și dincolo de Carpați, la Ocnele Mari (Vâlcea) și Slănic (Prahova). Apoi, sunt menționate salinele din bazinul superior al Someșului Mare, la Bața, Reteag, Cristeștii Ciceului, Ilișua, Beclean, Șintereag, Tăure, Mintiu etc., în aceste localități sarea aflându-se la 3-4 m adâncime, pe alocuri și la suprafață.³

Salinele romane erau camere alăturate, deschise „la zi”, lungi de 15-30 m, cu lățimea de 6-7 m și adâncimea până la 15 m, care erau parcurse de sus în jos cu „felii de talpă”.⁴ Ca și celelalte mine, salinele constituiau un privilegiu imperial (patrimonium Caesaris), fiind date în arendă unor oameni de afaceri, împreună cu veniturile obținute

din vânzarea sării și pășunatul terenului exploatat (conductores pascui, conductores salinarum et commercii), iar unele inscripții romane pomenesc de un „Collegium salinariorum” cu sediul la Turda, așa cum sediul colegiului aurarilor era la Zlatna.⁵ Astfel, romanii au exploatat în arendă depozitele de sare de la Sărațel, Chiuza și Domnești (Bileag), acțiune atestată de inscripția altarului votiv, din piatră (tuf vulcanic de Dej), păstrat în lapidarium-ul Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud (Bistrița),⁶ descoperit în zona masivului de sare de la Sărațel (1913), extracția înregistrând o continuitate și în alte localități (Figa, Pintic, Sărata, Beclean, Ocnița etc.) până spre mijlocul secolului al XIX-lea (astăzi s-a renunțat complet la aceste exploatare), inclusiv în perioada migrațiilor.⁷

Indispensabilă omului și animalelor, sarea transilvană și subcarpatică evidențiază importanța teritoriului României sub acest aspect și în această perioadă (sec. VI-IX). Acum se dezvoltă o metodă nouă de exploatare, cea prin puțuri sub formă de clopot, cu ajutorul crivacului, instalație simplă constând dintr-un tambur vertical din lemn pe care se înfășura și desfășura o funie la extremitățile căreia erau legate platformele, cea încărcată în urcare, iar cealaltă în coborâre, sub tracțiune animală în mișcare circulară.

Exploatarea neîntreruptă de către străromâni (dacii romanizați și slavii în asimilare lentă) a zăcămintelor de sare este confirmată și din punct de vedere filologic și lingvistic. Dacă slavii cuceritori n-au putut înlocui cuvântul *salis* = sare și derivatele sale, cu trecerea lui / intervocalic în *r*, au tradus în schimb latinescul *salinae*, -arum = salină prin *okno*, preluat de unguri sub forma *akna*, reprimat în românește prin denumirea de *ocnă*. În acest fel s-a format numele diminutival al localității *Ocnița*, dar și al altor localități din Transilvania (Ocna Șugatag, Ocna Dejului, Ocna Mureșului, Ocna Sibiului) și mai târziu din centura subcarpatică a Munteniei și Moldovei (Ocnele Mari, Târgul Ocna).

Tăietorii blocurilor de sare (*incisores salium*) au fost numiți de străinii pripășiți pe aici *sóvágó* (lucrător în saline; *só* = sare, *vágá* = tăietor, respectiv *sóbánya*, compus din *bányó* = mină), cuvânt transformat în românescul *șalgău*, dar care a dat antroponimele *Șuvagău*, *Șagău*, *Șugău* și *Șulgău*. Termenii tehnici specifici proveniți din lb. latină au fost însă menținuți până astăzi, inclusiv în maghiară, dacă ar fi să amintim numai *magula* = grămadă de sare depozitată la gura salinei, *măglași* = lucrători care scoteau bolovanii de sare și-i făceau grămezi (magle), de unde-i transportau la depozitul de comercializare, și numărătorii bolovanilor de sare (*magulatores*).⁸

Chiar și numele fostului Comitat Solnoc, primul comitat regal organizat de árpádieni, care la anul 1047 avea un comite, iar în 1166 este atestat documentar, cu o întindere deosebită, cuprinzând și o bună parte din Transilvania, derivă de la vechiul slav *Solnik* = *Szolnok* = localitate sau târg al sării (în sl. *soln* = sărat).

Extinderea spre estul transilvan de-a lungul Someșului Mare până în Munții Bârgăului a acestui comitat (spre sfârșitul secolului al XII-lea se va și diviza, mai întâi în două, apoi în patru comitate: Dăbâca, Solnocul Exterior, Solnocul de Mijloc – Zalău și

Solnocul Interior –Dej), care administra salinele trecute în proprietatea regală, fusese determinată și de „drumul sării” extrase de la Ocna Dejului și din părțile de nord, pe cursul Someșului până la Solnoc pe Tisa (cu plute sau corăbii), unde se depozita și comercializa „aurul alb”.

Secolul al IX-lea și începutul secolului al X-lea, înainte de năvălirea ungurilor, se caracterizează printr-un echilibru instabil de forțe stabilit în spațiul carpato-balcanic între Regatul Carolingian al francilor de est (german), Principatul Morav și primul Țarat Bulgar (681-1018). Cea mai veche informație despre comercializarea sării extrase în nordul Transilvaniei datează din anul 892, înscrisă în *Analele de la Fulda* („Annales Fuldenses”, Hannover 1891, pag.408).⁹ Este vorba despre textul unui tratat de reînnoire a păcii propus de regele german Arnulf de Carintia țarului Vladimir (889-893), prin care solia trimisă îi cerea acestuia „să nu îngăduie vânzarea sării în Moravia” (Slovacia de astăzi), aflată în relații de dușmănie cu numitul rege. Bulgarii erau în măsură să împiedice transportul spre Solnoc, fie pe Someș și chiar pe Mureș, fie din localitățile de exploatare, datorită sferei lor de influență asupra întregii Dacii până în nordul Transilvaniei, în fapt o dominație mai mult sau mai puțin nominală, care se substituise celei avare (dijmuind pe băștinași și din acest produs) și atât de nefastă pentru civilizația românească. În scrierea cu caracter hagiografic intitulată *Legenda Sancti Gerhardi episcopi* („Legenda episcopului Sf. Gerard”), izvor din secolul al XII-lea, se menționează că puternicul voievod bănățean Ahtum, cu reședința la Urbs Morisena (Cenad), urmașul lui Glad, „nu manifesta prea mult respect față de regele ungar Ștefan I” (997-1001-1038), vămuindu-i plutele ce transportau sarea pe Mureș spre Panonia, prin paznicii din porturile râului până la vărsarea în Tisa.¹⁰ Într-un act emis din cancelaria regelui Géza I (1074-1077) în anul 1075 este pomenită Turda cu vama salinelor pe drumul Arieșului și al Mureșului, din care jumătate era dăruită Mănăstirii Sf. Benedict (din fosta Cehoslovacie), despre exploatarea sării vorbind și Anonymus în „cronica” sa: „De acolo din Transilvania se scoate sare și materii sărate”.¹¹ Apoi, în anul 1191, este atestată salina de la Rona (Maramureș), amintită încă din anul 600; solul lui Béla III (1172-1196) la curtea regelui francez Filip II August aprecia că un sfert din venitul anual al stăpânului său provenea din vânzarea sării; regele Andrei II (1205-1235), plecând în cruciada a V-a, la 1217, concede soției sale 1000 de mărci de argint „din vânzarea sării care coboară pe Mureș”.¹²

Primul document al cancelariei regale care confirmă exploatarea sării la Ocna Dejului (cea mai curată și de calitate superioară) poartă data de 23 februarie 1248, potrivit căruia regele Béla IV dăruiește Episcopiei de Agria (Eger, Győr din nordul Ungariei) o „hrubă”, adică o ocnă, fără să fie obligată a plăti vamă în cazul transportului, pe apă sau pe uscat, la reședință și chiar dacă ar comercializa-o pe loc,¹³ pentru ca de la 6 ianuarie 1291 să fie pomeniți „comiții cămării” (comes camerae salium), cei care răspundeau din partea regelui de exploatarea și vânzarea sării. Începând cu secolul al XIII-lea, tot mai multe documente

se referă la privilegiile acordate unor mănăstiri și „oaspeților” în legătură cu extracția, transportul și comercializarea acestui produs. Vom mai sublinia că la anul 1552 erau cinci „cămări” (Ocna Dejului, Turda, Cojocna, Sic și Ocna Sibiului), iar în anul 1780 existau șase „oficii miniere” pentru exploatarea sării (în plus cel de la Praid) din Transilvania. Cămara și oficiul Ocnei Dejului și-au extins, succesiv, autoritatea și asupra salinelor bazinului superior al Someșului Mare.

În momentul când ungurii pătrund în Transilvania, urcând pe Valea Someșului Mare, celui mai mare afluent din stânga al acestuia (confluența în amonte de Beclean), anume *Șieul*, i-au atribuit numele *Sajó* (compus din *só* = sare și *jó* = râu, deci „râul sărat”), datorită faptului că dealurile printre care curge sunt foarte bogate în sare. Denumirea ne amintește și de râul *Sajó*, care se varsă în Tisa, unde șuvoiul tătaro-mongol din anul 1241 zdrobise armata maghiară condusă de regele Béla IV (1235-1270), cucerind Câmpia Panonică. Multe localități din salba Șieului au în componență numita „traducere”: *Șieu-Odorhei* (*Udvarhel*, 1392, compus din magh. *udvar* = curte și *hely* = loc, dar în sl. *dvoriți* = a servi la curtea unui boier), *Șieu-Sfântul* (este traducerea în magh. a lui *sanctus* = sânt, sân sau a sl. *sfânt*, dând *Szent-András*, *Igalia villa* în perioada 1173-1196), *Cristur-Șieu* (*Villa de Sancta Cruce*, în registrul dijmelor papale de la Oradea, 1332-1337; magh. *Keresztur*, săs. *Kreuz*), *Șieu-Măgheruș* (inițial *Aluniș*, în magh. *mogyoró* = alună, atestat la 1296-1313, mai târziu, prin etimologie populară sau administrație, devenind în românește *Măgheruș*), *Șieu* și *Șieut* (1228, *Soyou*, *Nogsoyou*, *Sajo Maior*; *Sayou*, *Kys Sayo Saxonis*, *Sajo Minor*). Alte localități, precum *Sărata* (*Villa Salis*, 1296, lat. *salare* = a săra) este cunoscută sub denumirea Șomfalău (*Sófalva* = sat cu sare, obținută prin interpunerea lui *m* între *só* și *falu*, *falvak* = sat), Sărățel (provine cel mai probabil din sășescul *Zareth*, *Zereth*, desemnând o colonie de ruși sau ruteni veniți de pe Siret, la anul 1414 existând și forma *Orosfalu* = sat de ruși, ruteni, nefiind exclusă derivarea din participiul *sărat*, cunoscut în toponimia românească, aici diminutiv) și *Slătănița* (diminutivul sl. *slatină* – izvor de apă sărată, teren mlăștinos și sărat, în anul 1332 numindu-se *Pyntic Minor*, presupunând existența și a unui Pintic Mare, al Tecii), atestă continuitatea neîntreruptă a populației autohtone și amintirea străvechiului meșteșug legat de existența acestei bogății minerale,¹⁴ iar lupta de la Chiraleș (în gr. *Kyrieleys* = Doamne miluiește!) din anul 1068, purtată de regele Solomon (1063-1074) cu pecenegii, stăpânitori ai Transilvaniei, conduși de căpetenia locală Osul (Oslu), chiar dacă victoria regelui a însemnat expansiunea maghiară până la Carpați, întărește ipoteza prezenței românilor pe Valea Șieului, care, întru apărarea împotriva invadatorilor, și-au construit puncte fortificate în defileu și la Șirioara, Feleac, Arcalia, Șieu-Măgheruș, Crainimăt, Sărățel etc.

Vechimea populației dacice și daco-romane, și în condițiile când satele au fost rebotezate prin traducere sau adaptare la sistemul fonetic respectiv de către oficialitățile slavă și maghiară, denumiri preluate mai apoi de români, este probată în aria geografică a

bazinului superior al Someșului Mare de microtoponimia corespunzătoare, având în vedere numeroasele „ochiuri de slatină” existente,¹⁵ până și de numele unor pâraie, cum ar fi *Valea Sărată* (Rosua), care străbate Depresiunea Dumitra – Tăure și se varsă în Șieu la Șintereag, dar și de antroponime ca *Slătinean*, *Slătineanu* și *Sărățean*, *Sărățeanu*.

Așadar, toponimele și antroponimele reflectând existența și exploatarea sării în cadrul celorlalte meșteșuguri tradiționale, asociate agriculturii și păstoritului, a căror terminologie este în principal de origine latină sau tradusă în slavă și maghiară, dovedesc fără putință de tăgadă că în bazinul superior al Someșului Mare elementele esențiale ale acestor tehnici s-au perpetuat până astăzi prin intermediul populației dacice și daco-romane, statornică în spațiul etnogenezei poporului român.

Note bibliografice și comentarii

1. Nicolae Dunăre (sub redacția), *Bistrița-Năsăud. Studii și cercetări etnografice*, Bistrița 1977, pag. 38.
 2. Cf. Ioan Chintăuan, Ioan Rusu, *Considerații cu privire la utilizarea sării și a apelor sărate din nord-estul Transilvaniei (Județul Bistrița-Năsăud)*, „File de Istorie”, Vol. V, Muzeul Județean Bistrița-Năsăud, Bistrița 1988, pag. 238-276.
- Autorii clasifică „aflorimentele salifere” astfel:
- A. Zona montană (Colibița, Bistrița Bârgăului, Prundul Bârgăului, Susenii Bârgăului, Mijlocenii Bârgăului, Josenii Bârgăului);
- B. Zona Dealurilor – I. Subzona Dealurilor Bistriței (Slătinița, Livezile, Dumitra, Cepari, Mintiu, Florești, Mogoșeni, Tăure, Șintereag, Blăjenii de Jos, Caila, Valea Măgherușului, Chintelnic-Podirei, Sărata, Simionești, Domnești); II. Subzona Dealurilor Șieului (Sărățel, Albeștii Bistriței, Viile Tecii, Teaca, Pintic); III. Subzona Dealurilor Sârmașului (Miceștii de Câmpie, Budești); IV. Subzona Dealurilor Jimborului (Figa, Beclean, Șieu-Odorhei); V. Subzona Dealurilor Suplaiului (Săsarm, Chiuza, Dumbrăvița), în plus localitățile Chintelnic și Nețeni (neîncadrate), adică un total de 37 localități. Sunt menționate doar 3 localități în care descoperirile arheologice atestă exploatarea daco-romană a sării: Chiuza, Figa și Sărățel, în lipsă de cercetări sistematice.
3. Nicolae Maghiar, Ștefan Olteanu, *Din istoria mineritului în România*, Edit. Științifică, București, 1970, pag. 61 *passim*.
 4. Anton Constantinescu, *Din istoria industriei românești. Sarea*, Edit. Tehnică, București 1981, pag. 24.
 5. *Ibid.*, pag. 15
 6. Vezi Iuliu Buta, *Bistrița-Năsăud. Ghid Turistic*, Edit. Sport-Turism, București, 1976, pag. 27; Ioan Chintăuan, Ioan Rusu, *Art.cit.*, pag. 240, 261.
 7. Nicolae Dunăre (sub redacția), *Op.cit.*, pag. 144.
 8. Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, Vol. III; IV, Edit. Dacia, Cluj-Napoca 1986; 1989, pag. 246 ș.u.; pag. 347. Constantin C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, Edit. Academiei R.S.R., București 1967, pag. 84.
 9. Constantin Daicoviciu (sub redacția), *Istoria României*, Vol. I, Edit. Academiei R.P.R., București 1960, pag. 762-763; textul la Victor Motogna, *Ocele de sare din Transilvania și istoria medievală a românilor*, în „Studii și cercetări istorice”, Iași 1943, pag. 137, cu comentarii și în P.P. Panaitescu,

- Introducere la Istoria culturii românești*, Edit. Științifică, București 1969, pag. 192.
10. Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, Vol. I, Edit. Dacia, Cluj 1972, pag. 64.
11. Cf. Nicolae Maghiar, Ștefan Olteanu, *Op.cit.*, pag. 97; 114-115.
12. Ștefan Bălan, Nicolae Șt. Mihăilescu, *Istoria științei și tehnicii în România (Date cronologice)*, Edit. Academiei R.S.R., București 1985, pag. 232.
13. Nicolae Maghiar, Ștefan Olteanu, *Op.cit.*, pag. 116.
14. Vezi Nicolae Drăganu, *Toponimie și istorie*, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, Cluj 1928, pag. 35-40.
15. Cf. și Ironim Marțian, *Câteva denumiri toponimice specifice localității Mintiu (Jud. Bistrița-Năsăud)*, „Marisia”, XV-XXII, 1985-1992. *Studii și materiale: Arheologie – Istorie – Etnografie – Etnotoponimie*, Muzeul Județean Mureș, Târgu Mureș 1992, pag. 509-512.

MICROMEDALION

VASILE SCURTU (1906-1908)

Prof.univ.dr.doc. GAVRIL ISTRATE

Vasile Scurtu

S-au împlinit, la 19 septembrie 2005, 37 de ani de la moartea colegului și prietenului meu, mai mare cu opt ani decât mine, Vasile Scurtu. Vestea nedorită mi-a fost transmisă de Anton Coșbuc, printr-o telegramă:

„Înmormîntarea Scurtu Cluj, sîmbătă ora cincisprezece”.

N-am putut pleca la Cluj și i-am trimis doamnei Ileana Scurtu o telegramă:

„Nu ne vine a crede că poate fi adevărată vestea tristă care a ajuns pînă la noi. Încercăm un sentiment neobișnuit la gîndul că nu vom mai vedea niciodată pe unul dintre prietenii cei mai aleși. Sîntem alături de dumneavoastră în marea durere pe care o încercați”.

Iași, 20 sept. 1968

Familia Istrate

A doua zi am primit și necrologul pe care îl reproducem la sfîrșitul acestei prezentări.

Era născut la 15 mai 1906. Nu l-am cunoscut în școală. Vreau să spun că n-am avut nici un fel de relații în anii de liceu.

Cînd am intrat eu în clasa întîi de liceu, el terminase.

Ne-am cunoscut tîrziu, prin corespondență, pe care el a inițiat-o.

La 3 februarie 1943 îmi trimitea, în extras, lucrarea *Cercetări folcloristice în Ugocea românească* (jud. Satu Mare), apărută în „Anuarul Arhivei de Folklor”, VI, 1942, cu următorul autograf: „Dlui G. Istrate, asistent universitar, omagiu de sinceră prețuire și în speranța revederii plaiurilor noastre”.

În studiul introductiv, autorul se oprește asupra țării și a oamenilor (p. 2-22). Al doilea capitol este dedicat *Folklorului* (p. 22-30). Studiul asupra graiului, cu exemplificări la obiect, pe baza folclorului local, ocupă pag. 31-53. În continuare ni se dau textele înregistrate de autor, grupate în *balade, doine, strigături, colinde, tradiții (și basme)*,

ghicitori, bocete, cîntece de leagăn, descîntece, practici magice, demoni, ființe fantastice sau cu puteri supranaturale, diferite credințe și superstiții (p. 54-170). Urmează, apoi, *Glosarul* (p.171-178) și un grupaj de fotografii.

Numărul textelor se ridică la 507.

Reproducem primul alineat din studiul respectiv:

„În timpul celor zece ani petrecuți la granița de Nord-Vest a țării, în regiunea Sătmăruului, o datorie de conștiință față de neamul nostru ne-a îndemnat să cercetăm trecutul acestui ținut, în care a pulsat odinioară o intensă viață românească. Paralel cu cercetările istorice, am căutat să descoperim și comorile sufletești ale poporului din acest colț îndepărtat de țară. Fiindcă din alte părți ale județului Satu Mare, și chiar din regiunile învecinate, avem astfel de culegeri – așa cum se va arăta la locul său – ne-am îndreptat gîndul spre Ugocea, căci din această regiune n-avem pînă în prezent nicio publicație de texte dialectale, culegeri sau studii folclorice”.

Lucrarea mi-a fost expediată în ziua de 26 aprilie 1943, împreună cu *Dascălii Blajului*, de Nicolae Comșa, din Craiova, strada Ștefan cel Mare, 3, unde se stabilise familia Scurtu, după refugiu.

O carte poștală, trimisă în aceeași zi de 26 aprilie, ca și lucrarea menționată, este singura scrisoare din perioada războiului, care s-a păstrat. În vremea aceea, eu eram mobilizat, plecat de acasă; casa mi-a fost mai întâi devastată și apoi distrusă în urma unui bombardament. Biblioteca, risipită în cea mai mare parte. Am scos, ulterior, de sub ruinele casei o serie de cărți, între altele și *Etymologicum Magnum Romaniae*, al lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, și *Dicționarul spaniol-francez* al lui Vicente Salva, iar alte cîteva cărți le-am recuperat prin anticariatele din Iași.

Mai am de la prietenul meu vreo două extrase din revistele „Cercetări de lingvistică” (Cluj, 1962) și, respectiv, „Studii și cercetări lingvistice” (București, 1963), amîndouă cu autografe, amîndouă reprezentînd fragmente din teza de doctorat, pe care atunci o elabora.

Apropierea dintre noi avea să se facă în vremea războiului, cînd amîndoi eram mobilizați la Tîrnăveni, la Regimentul 82 Infanterie, format din refugiații diferitelor unități militare care își aveau sediile în mai multe orașe din Transilvania de Nord, cedată în urma Dictatului de la Viena. Cum nu trecuse prin Școala de ofițeri și nu era decît sergent, a fost repartizat la copiii de trupă, care își făceau instruirea școlară în cadrul regimentului. Vasile Scurtu dispunea de o pregătire excepțională în specialitate și de calități educative ieșite din comun. Și-a început cariera didactică la Satu Mare, ca profesor de limba română, alături de alți năsăudeni, de Octavian Ruleanu și de Aurel Șorobetea. Acesta din urmă s-a transferat la Năsăud, unde l-am avut profesor în cursul superior. În timpul guvernării lui Nicolae Iorga, cînd directorul nostru, clasicistul Vasile Bighigean, a fost senator, el l-a înlocuit la direcție.

Despre activitatea foarte susținută a lui Vasile Scurtu, la Satu Mare, ne-a vorbit colegul și prietenul nostru comun Octavian Ruleanu, el însuși profesor de limbă română cînd Scurtu profesa acolo. Articolul lui Ruleanu, publicat în revista „Arhiva someșană”, IV, 1977, p. 352-366, este cel mai important dintre toate cîte i-au fost dedicate colegului meu. Cunoașterea activității lui Scurtu, analiza atentă și judecata dreaptă a lui Ruleanu

fac din articolul lui izvorul cel mai important din întreaga bibliografie a problemei.

În articolul *Studiul limbii române în concepția unor învățați nășăudeni*, publicat în „Studii și cercetări etnoculturale”, I, 1996, i-am acordat și eu o pagină, în care am stăruit mai mult asupra tezei de doctorat.

Octavian Ruleanu ne-a relatat, între altele, despre activitatea pe multiple planuri, pe care Scurtu a desfășurat-o la Satu Mare, despre care ne-a dat unele informații și profesorul Nae Antonescu, într-un articol intitulat *Mărturii revuistice*, în „Limbă și literatură”, nr. 17, 1968. În „Cronica sătmăreană” din 1 iulie 1972, Nae Antonescu a scris un nou articol: *Vasile Scurtu (1906-1968)*. Cunoaștem mai puțin serviciile pe care le-a adus școlilor nășăudene în vremea în care, imediat după război, a activat în Inspectoratul Școlar din Cluj. A condus primul examen de bacalaureat și a avut grijă să încadreze Liceul „George Coșbuc” cu o serie de cadre dintre cele mai bune, care aveau să ridice, în câțiva ani, nivelul învățământului și să repună celebra noastră școală pe drumul trasat de înaintașii glorioși dintre anii 1863-1939-1940.

Ultima apreciere asupra activității lui Vasile Scurtu i-o datorăm profesorului Mircea Daroși, fost director al școlii din Parva, timp de 20 de ani (1971-1990), autor al monografiei sătești *Parva, un nume de legendă*, apărută la Editura „George Coșbuc” din Bistrița, în anul 2003. În paginile 136-140 ale acestei cărți autorul vorbește despre activitatea lui Vasile Scurtu.

În vara anului 1948 i-am făcut o vizită la Parva, împreună cu întreaga mea familie.

Drumul, cu căruța, de la Nepos la Parva, li s-a părut mirific copiilor mei, care se găseau la o vîrstă preșcolară. Am fost primiți cu mare dragoste de doamna Ileana Scurtu. Am băut borcut din *Lunca Vinului*, cum se numea comuna în trecut, și am străbătut *Cheile Rebrii*, ieșind sus, în munte, unde ne-a inundat lumina solară și am avut impresia, curentă în copilărie, că, dacă am fi urcat muntele pînă la vîrf, am fi putut atinge cerul cu mîna.

L-am văzut atunci pe colegul meu în ipostaza de pescar; apa Rebrii era bogată în păstrăvi și în lipan. Am aflat, din relatările lui, că au trecut pe la Parva, înaintea mea, și profesorul Giuglea, care ar fi descoperit în terminologia referitoare la morărit un cuvânt autohton, necunoscut mai înainte, și Ștefan Pașca, pescar emerit, care l-a impresionat pe colegul meu prin modul cum îndeplinea ritualul mînuirii undiței. În modul cum „oficia” Pașca undița, nu mai avea valabilitate constatarea lui Sadoveanu, potrivit căreia utilizarea instrumentului respectiv îți lasă impresia că ai avea, în față, doi proști, unul la capătul vergii (al bățului din mînă adică) și altul la capătul firului, unde este fixat „cîrligul”.

Am făcut atunci cunoștință și cu o viitoare doctoriță pe care aveam să o întîlnesc, mai tîrziu, veri la rînd, în Sîngeorz, unde își avea slujba. Voichița era atunci, prin anul 1948, elevă în cursul primar. A coborît și ea la gîrlă, cu undița. A agătat un păstrăv și a venit la noi, îmbujorată, să ni-l arate, să se mîndrească cu el. Țipa, pur și simplu, de bucurie, spre hazul tatălui ei.

După anii 1950 făceam dese drumuri la Cluj și mă întîlneam cu Scurtu totdeauna. Venea la Institutul de Lingvistică, unde, de altfel, a fost cooptat în calitate de colaborator extern. Venea la lucrările Institutului de Istorie literară, patronate de neuitatul Ion Breazu, precum și la unele doctorate la care eu mă număram printre referenții științifici. A fost

prezent, de asemenea, la simpozionul studentesc din 1960 și-l văd împărtaşind bucuria noastră, a ieșenilor, în urma succesului studenților de la Universitatea „Al.I. Cuza” din capitala Moldovei, când toți cei șapte studenți, care au prezentat referate, au fost premiați.

După terminarea sesiunii, Vasile Scurtu ne-a luat la el acasă, pe mine, pe D. Macrea și pe G. Giuglea. A fost o zi deosebit de plăcută.

S-au păstrat mai multe scrisori din perioada 1962-1968, primite de la Scurtu. Numărul lor se ridică la vreo 36. Ele interesează, în general, prin informațiile pe care ni le da, ca și prin relațiile care erau între noi. Spiritul grănițesc, țara Năsăudului și mândria că sîntem fiii ei, ca și solidaritatea dintre cei care s-au constituit într-o adevărată *familie a năsăudenilor*, toate acestea măresc interesul scrisorilor de care este vorba.

La 3 decembrie 1964 îmi spunea că mi-a trimis un act important în legătură cu Năsăudul, cu liceul nostru, de fapt, cu școala căreia nu vom fi niciodată în stare să-i arătăm recunoștința pe care o merită. Gimnaziului Fundațional din Năsăud, devenit mai târziu Liceul „George Coșbuc”, iar azi Colegiul „George Coșbuc”, îi datorăm toată mândria cărturărească din acest colț de țară.

Actul respectiv, datorat unor „colegi” de ai mei, cum pare a-mi reproșa Scurtu, este, într-adevăr, cutremurător. Nu pot înțelege cum l-au conceput și l-au realizat niște oameni trecuți prin școală. Eu n-aș fi fost în stare de așa ceva, nici sub amenințarea morții. Dar să-l vedem mai întâi:

Declarație

Subsemnații: Ceuca Iosif, Ceuca Ioan și Ienciu Firoana, foști oameni de serviciu la Liceul de Stat Maghiar cu limba de predare română din Năsăud,

Declarăm și știm că:

DI Inspector Școlar Kelemen din Cluj

DI. A. Pálfi directorul Liceului susmenționat

DI. I. Inczefi prof. la Liceul susmenționat și

DI. S. Domocoș

În anul 1942 au forțat ușa bibliotecii profesorilor și cea a bibliotecii elevilor de unde la ordinul lor a trebuit să scoatem toate cărțile de valoare pe care le-am ambalat în 76 de lăzi care, apoi, au fost expediate la Cluj și în interiorul Ungariei.

Cărțile care n-au fost ridicate, precum și toate tablourile istorice, tablourile absolvenților liceului grăniceresc, de la înființare pînă în 1940, au fost călcate în picioare, distruse și arse în fața noastră.

Deasemenea, au distrus vechiul stindard al liceului, au îndemnat niște soldați unguri în timpul nopții să distrugă și profaneze bustul lui George Coșbuc, ceiace au și făcut.

Drept pentru care am dat și semnat prezenta declarație azi 17 august 1945,

Iosif Ceuca, Ioan Ceuca, Ienciu Firoana.

Prezenta declarație s-a dat în fața noastră:

Direcțiunea Liceului fundațional grăniceresc „G. Coșbuc” Năsăud

DIRECTOR

Aurel Șorobetea

SECRETAR

Dumitru Seni

Printre piesele de muzeu distruse de colegii menționați se numărau colecții de plante,

„herbarele” alcătuite de elevi, insectarele pregătite cu grijă, în cutii de lemn, cu „ușă” de sticlă, cum era și al meu, lucrat de tata. Au fost călcate în picioare tablourile de absolvire ale zecilor de serii, printre care și a mea, din iunie 1933. Nu s-a simțit, prin acest act brutal, că, de fapt, stăpânii vremelnici de atunci călcau în picioare inima noastră, nu s-au gândit oamenii că sufletul nu poate fi nici îngenuncheat, nici pus sub lanțuri. Mi-e milă de ei. Îi compătimeesc.

Cu data de 7 iunie 1966 îmi trimitea teza de doctorat, intitulată *Termenii de înrudire în limba română*, însoțită de două referate (al lui D. Macrea și al lui Vl. Drimba), prin care se făcea propunerea ca teza să fie publicată.

La 2 iulie 1966 apărea, în „Cronica”, o recenzie scrisă de mine.

Cartea mi-a fost oferită cu următorul autograf: „Prietenului meu Gavril Istrate, cu dragoste de grănicer năsăudean”. Cluj 7.VI.1966.

Într-o scrisoare din 24 august 1966 îmi spunea că are, pentru mine, un exemplar din *Lexiconul de la Buda* (1825), pe care avea să mi-l și aducă la Năsăud, când ne-am întâlnit la centenarul nașterii lui Coșbuc; l-a însoțit cu următorul autograf: „Donez acest lexicon lui Gavril Istrate, distinsului profesor de limba română de la Universitatea din Iași.”

Năsăud, 16 sept. 1966, Centenarul Coșbuc.

Cu sinceră și statornică prietenie,

Dr. Vasile Scurtu
Cluj str. Bădescu, 48.

La 29 octombrie 1966 îmi spunea că a participat la înmormântarea lui Emil Precup, fost director al Liceului „Petru Maior”, din Gherla, fost student al lui Gustav Weigand, la Universitatea din Leipzig, doctor în filologie, autor al unei lucrări despre Ion Creangă, nu prea apreciată de specialiști, și al alteia referitoare la păstoritul din Munții Rodnei. Mai cunoscută este broșura *Dor și Jale. Patimi și suferințe. Poezii culese din război*. Aranjate și publicate pentru popor de Dr. Emil Precup, Gherla, 1920. Cartea a cunoscut o a doua ediție, apărută la Sibiu în anul 1997. Dintre cele 41 de poezii, câte au fost incluse în broșură, 15 sînt semnate de tatăl meu (vezi *Studii și cercetări etnoculturale*, vol. VIII, Bistrița, 2003, articolul *Un rapsod pe Valea Someșului Mare* (pag. 311-394).

La 29 octombrie îmi mai scria că a primit, de la Carlo Tagliavini, cunoscutul lingvist italian, o apreciere asupra tezei de doctorat, pe care mi-o împărtășea și mie. O reproduc în continuare:

„Bologna
14.XI.1966

Mult stimată domnule Scurtu,

Cu multă întârziere vă mulțumesc pentru trimiterea cărții Dvs. *Termenii de înrudire în limba română*. N-am vrut să vă scriu înainte să citesc monografia Dvs. ceea ce am putut să fac numai în zilele acestea. Cartea Dvs nu numai este cea mai bună între puținele monografii de onomasiologie în domeniul limbii române, ci una dintre cele mai bune și mai bogate în domeniul romanic în general. Dvs. aveți cunoștințe largi de limbi romanice,

LEXICON
ROMANESCU-LATINESCU-UNGURES-
CU-NEMTESCU

QUARE

DE MAI MULTI AUTORI, IN CURSUL' A-TRIDECI, SI
MAI MULTORU ANI S' AU LUCRATU.

SEU

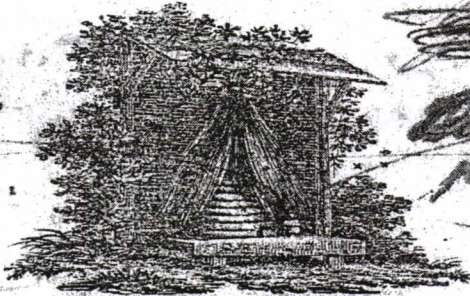
LEXICON
VALACHICO - LATINO - HUNGARICO -
GERMANICUM

QUOD

A PLURIBUS AUCTORIBUS DECURSU TRIGINTA ET
AMPLIUS ANNORUM ELABORATUM EST.

Ex libris

GAVRIL ISTRATE

BUDAE

Typis et Sumtibus Typographiae Regiae Universitatis Hungaricae

1825.

VASILE SCURTU

Prieteni! men

Gavril Istruete.

TERMENII
DE
ÎNRUDIRE
ÎN
LIMBA
ROMÂNĂ

*Cu dragoste de grănicer
măseledean.*

Cluj, 7. vii 1966

V. Scurtu

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
BUCUREȘTI 1966

dar aveți ș. o bună informație în slavistică și în domeniul limbii maghiare (ceea ce, de altfel, e necesar pentru o lucrare de onomasilogie românească).

Sper că voi avea ocazia să scriu o dare de seamă despre cartea Dvs și că vom avea ocazia să ne întâlnim cu prilejul Congresului de la București în 1967, sau și mai curînd cînd voi veni în țară.

Cu cele mai bune salutări rămîn al Dvs.

Carlo Tagliavini

Scrisoarea din 17.III.1968 era însoțită de textul unui interviu acordat de Scurtu unui colaborator al ziarului „Făclia” din Cluj.

El mi-a procurat din Belgia, de la doamna Alexandra Pop, volumul lui Sever Pop, *Recueil posthume de linguistique et dialectologie*, apărut în 1966.

În alte scrisori, îmi răspunde la solicitările mele în vederea procurării unor cărți, de care aveam nevoie eu sau fiul meu, Relu, student la Universitatea din Praga și nu le găseam la Iași. Printre ele:

Mihail Dan, *Cehi, slovaci și români în veacurile XIII-XVI*;

FI. Mureșan, *Cazania lui Varlaam, 1643-1943. Prezentare în imagini*;

Al. Popa, *Cazania lui Varlaam*;

Volumul omagial Fraților Alexandru și Ion Lăpedatu;

Cercetări de lingvistică, V;

Studii despre Coșbuc, Cluj, 1966.

La 26 decembrie își exprima regretul că n-a putut fi prezent la sărbătorirea centenarului nașterii fostului nostru profesor Virgil Șotropa, care a avut loc la 3 decembrie în localul Casei de Cultură din Năsăud, care atunci a fost inaugurată.

Comunicarea mea, prezentată acolo, avea să fie publicată în revista „Arhiva someșană”, II, 1973-1974, pag. 55-65, sub titlul *Amintiri despre profesorul Virgil Șotropa* și a fost reprodusă, mai târziu, în volumul al doilea al cărții mele *Studii și portrete*, 2002, pag. 252-266.

N-am găsit nicăieri, nici la familie, care nici nu știa dacă a fost tipărit sau nu, necrologul lui Sextil Pușcariu, de care aveam nevoie la organizarea simpozionului din mai 1968, la douăzeci de ani de la moartea savantului. Simpozionul nostru a avut rostul să-l reabiliteze pe cel dintîi rector al Universității românești din Cluj și, în același timp, creatorul și directorul Muzeului Limbii Române, cea mai importantă „uzină” care ne-a dat lucrări cu adevărat capitale privind studiul limbii materne.

Simpozionul nostru, la care au participat și nepoatele lui Pușcariu, Magdalena Vulpe, fiica Liei, și verișoara ei, fiica lui Radu, și-a ajuns scopul. Toate comunicările prezentate au fost întrunite într-un volum sub coperta Analelor Universității „Al.I. Cuza” din Iași. Comunicarea principală, privitoare la viața și opera lui Pușcariu, a fost reprodusă în volumul I din *Studii și portrete*, Iași, 2001, pag. 186-221 și titlul ei este *Locul lui Sextil Pușcariu în lingvistica românească*.

Din mai 1968 s-a putut vorbi, iarăși, despre creatorul școlii lingvistice din Cluj.

Cuscrul lui Pușcariu, profesorul Radu Vulpe, de la Universitatea din București, socrul Magdalenei Vulpe, m-a sunat la telefon și m-a întrebat ce m-a determinat să mă ocup de reabilitarea lui Pușcariu și am luat-o înaintea Academiei și a Universității din capitala Transilvaniei.

Profesorul clujean Mircea Borcilă îmi oferea un extras, *Sextil Pușcariu și problemele limbajului poetic...*, cu următorul autograf: „Profesorului Gavril Istrate, de la care acest prim fragment a avut foarte mult de învățat...”, iar pe un al doilea extras, *Cahiers roumains d'études littéraires*, el scria: „Profesorului Gavril Istrate, modest omagiu pentru tot ce a făcut Domnia Sa întru restaurarea prezenței marelui Pușcariu între noi”.

Necrologul lui Pușcariu, despre care spuneam că nu-l avea nici familia și nici nu l-a cunoscut, l-am găsit la Iași și mă gîndesc că, dată fiind raritatea, lui poate fi reprodus aici.

Nici solicitările mele privind unele scrisori de ale lui Nicolae Drăgan nu mi-au putut fi satisfăcute. Pia Gradea, fiica învățatului profesor de literatură română veche, i-a comunicat că tatăl ei, cel mai important cercetător în domeniul sintaxei și al relațiilor româno-maghiare, nu păstra scrisorile.

Alteori, colegul meu mă informa asupra diverselor probleme despre care credea că m-ar putea interesa. Nu ne putem opri la toate, se înțelege. Voi menționa doar faptul că la 22 mai 1968 îmi spunea că avea 20 de scrisori de la Sever Pop, cu care se găsea în strînse legături de prietenie; l-a însoțit într-o serie de anchete dialectale în Maramureșul cehoslovac, din dreapta Tisei. Trebuie să menționez că subiectul tezei de doctorat, al lui Scurtu, i-a fost sugerat de Pop, care, cu siguranță, i-ar fi fost și conducător, dacă n-ar fi plecat din țară.

Am întrebat-o mai tîrziu pe doamna Ileana Scurtu, soția lui, dacă nu știe ceva despre soarta scrisorilor respective, dar nu mi-a putut spune nimic de soarta lor.

Despre aceste scrisori i-am cerut unele lămuriri colegului Romulus Todoran, prieten apropiat al lui Sever Pop, autorul celui mai important studiu dedicat marelui dialectolog năsăudean, dar nici el nu mi-a putut da lămuririle cerute, cum mă informa într-o scrisoare din 27 septembrie 1981:

„Corespondența lui S. Pop cu V. Scurtu nu a intrat într-o bibliotecă publică. Nu am auzit ca urmașii lui (doamna Scurtu, în primul rînd) să fi vîndut sau donat material de arhivă vreunei instituții.

Corespondența lui S. Pop cu ai săi trebuie să fie interesantă.

Era un sentimental”.

În scrisorile din 10 iunie 1968 și, respectiv, 13 iulie 1968, mi-a vorbit de un valoros fiu al satului, Victor Rusu, despre a cărui activitate chiar a scris un articol, pe care mi l-a trimis în ideea că l-am putea publica undeva.

Rămîne să mai vorbesc acum despre o „întîmplare” aparte, petrecută la Târnăveni, unde se găsea unitatea militară din care amîndoi făceam parte. Faptul s-a petrecut înainte ca noi să ne fi cunoscut personal, înainte de a da față unul cu altul.

Primit la 1074
48, Mai 11
INREGISTRAT LA

ii Mai 1948
Se înscrisese
prezent
Re. Istrate
Gavril

Rectorul, Senatul Universitar, Decanul și profesorii Facultății de Filosofie și Litere a Universității „V. Babeș” din Cluj, cu a-dâncă durere anunță încetarea din viață, în vârstă de 71 ani, în ziua de 5 Mai 1948, a distinsului și neuitatului profesor și savant

Sextil Pușcariu

foșt Rector al Universității din Cluj, foșt Director al Muzeului Limbii Române din Cluj, Membru al Academiei Române, Membru activ în Comitetul Permanent Internațional de Lingvistică, Membru al mai multor Academii și Societăți Științifice române și străine, decorat cu mai multe ordine din țară și străinătate.

Inmormântarea va avea loc Vineri, 7 Mai 1948, orele 15, în cimitirul din Groaveri-Brașov.

Un coleg al lui Scurtu, Teodor Podariu, autor al unei broșuri folclorice, originar din satul Pantic, comuna Teaca, aflînd că Scurtu nu mă cunoștea, mi-a zis: „Hai să mergem la el, la copiii de trupă, să te recomand pe tine ca fiind nepotul colonelului Teofănescu și ai fost repartizat acolo ca să-i dai o mîină de ajutor, în instruirea copiilor de trupă”.

Colonelul Teofănescu era moldovean de prin părțile Neamțului, de undeva, și venea uneori cu cîte o dispoziție de-ți stătea ceasul. Podariu aflase că, într-o bună zi, colonelul ne-a convocat pe toți pl. T.R., din regiment, și ne-a cerut să scoatem de pe umăr, din vecinătatea gradului, „mațul”, cum îi spunea el, care indica pregătirea noastră școlară, indica faptul că eram teteriși, ceea ce se traducea prin tînăr cu termen redus, noi făceam, adică, un singur an de militărie, în vreme ce camarazii noștri, fără școli superioare, făceau doi ani, la unele specialități chiar trei.

Eu descinzînd din Iași contam printre moldoveni, eram, într-un fel după părerea colegilor mei, poate protejatul colonelului. Băieții, luați la rost, pe un ton care nu permitea o replică, mi-au acceptat, pe rînd, să elimine „mațul”.

Cînd, la urmă, a trebuit să răspund și eu, mi-am permis să fiu de altă părere și am zis: „Domnule colonel, Vă rog să mă iertați, dar îmi vine foarte greu să dau jos zig-zagul de pe umăr; el are un examen de bacalaureat și o diplomă de licență în Litere; m-am bucurat cînd le-am obținut, pe amîndouă; nu pot fi ingrat cu ele; aș da mai bucuros jos floarea asta, galbenă, de bostan, care nu are nici o diplomă”. Colonelul a izbucnit în rîs, arătîndu-ne că a renunțat la „măsura” pe care și-o propusese mai mult ca să se distreze.

Am spus că Vasile Scurtu dispunea de o pregătire exemplară, în specialitate, și făcea dovada unei metode de predare de invidiat. Se vedea foarte bine cum copiii de trupă, de sub mîina lui, erau alții de la zi la zi. Numai colonelul se arăta nemulțumit: „Nu mă interesează cine ești dumneata în viața civilă, aici nu dai randamentul așteptat”. Teodor Podariu știa toate acestea și, în calitate de coleg, încerca să pună pe jar inima lui Scurtu. Eu, pe de altă parte, nu eram bucuros de propunerea ce mi se făcea, dar, pînă la urmă, am cedat și am acceptat-o.

L-am găsit pe Scurtu la o oră de clasă și, cînd Podariu i-a spus de ce-i vorba, el a zis: „Vă rog luați o clipă loc, să termin lecția”. Mi-a plăcut răspunsul lui; se vedea că nu-l poate sufla vîntul prea ușor.

Unul dintre copii analiza un text gramatical și, la un moment dat, s-a oprit oarecum descumpănit. Mi-a intervenit eu, dîndu-i o mîină de ajutor. Scurtu m-a privit insistent, gata să-mi spună ceva, dar, deocamdată, a tăcut. La a doua intervenție a mea, el ne-a fulgerat cu ochii și ne-a zis: „Să fiți voi ai naibii! Țăsta nu-i nepotul lui Teofănescu, ăsta-i Istrate de la Iași”.

Colonelul Teofănescu a rămas, mai departe, încredințat că eu aș fi molodvean și mă trata ca pe unul de ai lui. M-a întrebat, la un moment dat: „Nu te-ai gîndit că aș fi putut trece peste argumentarea dumitale și să nu țin seama nici de examenul de bacalaureat, nici de diploma de licență?”. „M-am gîndit, domnule colonel, dar aveam și un al treilea

argument, pe care nu vi l-am comunicat atunci; v-aș fi spus că eram și doctorand în Litere. Mi-a părut, totuși, bine când am văzut că «amenințarea» dumneavoastră a avut un caracter aproape părintesc, iar când băieții și-au exprimat și ei satisfacția pentru «reușita» mea, mi s-a părut că în cuvintele lor nu era numai o felicitare camaraderească pentru «moldoveanul» rătăcit acolo, printre ardeleni, ci mai degrabă o mulțumire adresată Domniei Voastre”.

Pînă la urmă, colonelul s-a convins că Scurtu își avea valoarea și meritele lui. Rezultatele pe care le-a obținut în instruirea copiilor de trupă au fost, într-adevăr, cele așteptate, încît „învățătorul” a fost felicitat de comandantul unității, care i-a mulțumit și i-a strîns mîna.

Aș fi vrut ca, în septembrie 2004, să urc la Parva, pe apa Rebrii, și, într-o întîlnire cu oamenii din sat, să aducem printre noi și pe profesorul Scurtu. I-am spus lui Mircea Daroși de intenția mea și el a și vorbit cu primarul din Parva, care s-a arătat dispus să ne dea ajutor în traducerea intenției noastre în fapt concret. Momentul era, totuși, nepotrivit. Campania electorală, în plină desfășurare, nu mai dădea răgaz oamenilor pentru nici un fel de „acțiuni”. Ne mulțumim, doar, cu prezentarea, în continuare, a scrisorilor lui Scurtu, în speranța că le vom putea și publica.

Gavril Istrate

Craiova, 26.IV.1943

Dragă Amice Gavrilă,

În ajunul Paștilor am sosit și eu la ai mei mult doriți. Păcat că zilele trec prea repede și se apropie plecarea. Mă gîndesc cu groază la timpul de acolo, mai ales că nu voi mai avea cu cine schimba vreo idee serioasă.

Îmi închipui cît de bine te simți între ai tăi. Ce face „domnișorul Gabriel”? Amenință și acum cu pumnul pe unguri? Amintește-i cuvintele lui Dracea Armașul: „Să n’ aibi milă!”.

Cu poșta de astăzi ți-am expediat recomandat *Graiul din Țara Oașului și Dascălii Blajului*. Și aceasta din urmă e a ta. Din greșală a scris altă dedicație. Din Buletin am următoarele: I (1934), VI (1938) și VII-VIII (1940-41). Oare cît m’ar costa dicționarele lui Pascu? Cum stai cu Parisul? Scrie-mi la Târnăveni (gimnaziul mixt), căci îmi faci mare plăcere.

Rog predă din parte-mi sărutări de mîni St. Doamne Istrate, sărut pumnul amenințător al tânărului și mult promițătorului „Grănițer”, pe tine te îmbrățișez cu drag și tuturor vă zic creștinescul „Hristos a înviat!” și „La mulți ani!”.

Cu toată dragostea, V. Scurtu

Cluj, 18VI-962

Frate Gavrilă,

Am primit scrisoarea ta din 8 crt. și îți mulțumesc f. mult pentru amabilitatea de a-mi fi trimis și fotografiile. Mi-am zis la primire: „Gavrilă a rămas tot ardelean!”

Am predat celor în cauză fotografiile și îți transmit pe această cale, și ei, mulțumiri călduroase.

Cu poșta de azi îți trimit, recomandat, *Cercetări de lingvistică*, V, care mi-a dat-o, pentru tine, tov. Ionel Stan, căci de la Institut e greu de obținut. Stan o avea în dublu exemplar și cu această ocazie îți transmite și el cordiale salutări.

Cînd mai ai astfel de probleme pe la Cluj scrie-mi căci oricînd îți stau cu plăcere la dispoziție.

Mi-ar face mare plăcere să mă vizitezi, în vacanță, la Cluj. Dă-mi în prealabil un telefon (22-24, de obicei seara sau dimineața) sau măcar cu aproximație, scrie-mi cam cînd vei putea face o escapadă pe aici. În tot cazul să tragi la mine, căci precum știi, am unde vă găzdui pe toți. E bine ca „feciorii” tăi să fie măcar puțin legați sufletește de meleagurile noastre natale și de Ardeal. Mi-e dor să-i văd!

Eu mă voi duce la Parva pentru 4-5 zile, în jurul datei de 20 iulie. Nu voi sta mai mult, căci pescuitul pe Rebra este interzis în acest sezon. Voi mai merge la pescuit pentru 2-3 zile prin jurul Clujului la apele cu păstrăvi și brad (Valea Drăganului sau Valea Ierii).

Noi sănătoși cu toții. Soția mea de cînd avem nepoțel e mai mult la el decît acasă.

Voichița probabil se va căsători în august la București cu un arhitect.

Și acum la urmă, o rugăminte, îmi lipsesc din colecția SCL următoarele numere: anul I (1950) fasc II; anul II (1951) în întregime și anul V (1954) nr 3-4. În cazul că ai ceva dublete, sau cunoști pe cineva care le-ar avea, rog mult să mi le trimită cu ramburs poștal, indiferent prețul.

Vă așteptăm cu drag la Cluj, atît eu, cît și prietenii tăi de aici.

Rog transmite doamnei Istrate sărutări de mîni. Ție și copiilor prietenești îmbrățișări.

Cu drag, V. Scurtu

Cluj, 8.IX-952

Dragă Gavrilă,

Te-am așteptat în vara aceasta să treci cu feciorii tăi pe la Cluj, așa cum mi-ai scris, dar văd că n-ai venit. Aud acum că ar fi vorba de o prelungire a vacanței universitare și poate te rezezi măcar în toamna aceasta. Dacă vii, te rog trage la mine, căci am unde te

găzdui fără a incomoda pe nimeni. Odată cu mine te așteaptă și ceilalți năsăudeni din Cluj, care țin la tine și te stimează.

Lui Macrea i-am vorbit în chestia soției juriconsultului Istrate și mi-a promis.

Și acum o rugăminte de a mea despre care ți-am vorbit în ultima noastră întâlnire de la Năsăud.

Trimit cu poșta de astăzi un fragment din lucrarea mea. Te rog ca în puținele momente libere care le ai să-l citești și să-ți faci observațiile pe pagina stîngă, care-i goală. Oricît ar fi de severe aceste observații, nu mă supără, căci știu că vin nu numai de la un distins specialist, ci și de la un prieten.

Oare nu-i prea șablonată și cam prea didactică? Sînt bune liniile pe care merg sau poate e nevoie de o schimbare radicală?

Concluziile generale le voi face după ce voi termina întreaga redactare. Ceea ce-ți trimit e cam un sfert din toată lucrarea. Restul e încă departe de a fi terminat.

Știu că nu-ți cer un lucru ușor mai ales cînd mă gîndesc la multiplele ocupații care le ai. Am citit în ziare și despre sarcina de ordin cultural, care încă îți mai răpește din prea puținul timp liber ce-l ai.

Pentru bunăvoința ta eu îți mulțumesc anticipat și-ți rămîn adînc recunoscător.

Și acum o problemă de altă natură. Macrea e ca și plecat din Cluj (la București). Eu știu că tu ai acolo o situație consolidată din toate punctele de vedere. Totuși aș îndrăzni să-mi permit o sugestie. N-ai fi dispus să vii în locul lui aici, unde, ai fi cel mai indicat să duci mai departe tradiția științifică a specialității tale? Să mai adaug și nostalgia plaiurilor natale? Și aici ai un colectiv de tineri promițători.

Nu intru prea adînc în problemă, căci sînt lucruri care mă depășesc. Totuși nu strică să meditezi și tu asupra lor.

Rog transmite sărutări de mîni St. Doamne Istrate, sărutări copiilor, iar pe tine te îmbrățișează

Cu drag, V. Scurtu

Cluj, 2.IX.963

Dragă Gavril,

Un prieten bun de al meu din Cluj, tot grănicer de al nostru, mă roagă să intervin la tine în problema rudei sale Petrescu Violeta, care se prezintă la examenul de admitere de la geochimie la Iași.

Te rog călduros fă ce-ți stă în putință. Tatăl fetei a făcut școala normală la Năsăud și ar merita să fie ajutat. Ți-am primit ilustrata de la Bistrița, îți mulțumesc. Sper că ne revedem la centenarul de la Năsăud.

Cu drag și mulțumesc, V. Scurtu

P.S. Aceeași rugămintă și-o transmite și dr. Bodiș de la Cluj.

5.I.1964

La toată familia Istrate:

An nou fericit 1964!

Fam. Scurtu

Cluj, 30.VIII.1964

Dragă Gavrilă,

Îți trimit alăturat fotografia unui document important. Te rog discută-l cu Husar și vedeți ce-ar fi de făcut. Întîiul nume de pe document este al colegului tău de specialitate, succesor la catedra lui Pușcariu, tov Kelemen, călăul școlilor românești din Ardealul de Nord între 1940-1944.

În altă ordine de idei mă roagă părinții lui Stanciu Virgil, colegi cu mine aici, să le repartizezi fiul la literatură, nu la limbă (engleză). De fapt el are înclinații literare. Mi-a fost elev opt ani și e un element care promite.

Cînd mai vii pe la Cluj?

Sărutări de mînă St. Doamne Istrate și sărutări feciorilor tăi.

Te îmbrățișează cu drag,
V. Scurtu

Cluj, 3.XII.1964

Dragă Gavrilă,

Ți-am primit scrisoarea și imediat m-am interesat de cartea lui Mihail Dan. Întîmplător autorul ei mi-e prieten bun (este prof.univ. la istorie). Chiar cu o zi înainte de primirea scrisorii tale, Dan a plecat într-o misiune oficială la Moscova (pentru o lună). Cu soția lui n-am putut aranja, ea neștiind despre carte.

Ceea ce am putut face (fără comentariu) este: Vei primi cartea cu împrumut pentru 1-2 luni, pînă cînd autorul ei se întoarce de la Moscova. Atunci îți voi trimite-o eu. Cartea îți va aduce-o asistenta Bozac Lucia (originară din Cluj). Ea e asistentă la engleză, la Școala Pedagogică Superioară din Iași. Probabil pînă la primirea prezentei scrisori, cartea îți va fi adus-o. Mi-a promis mama Luciei că i-o trimite imediat la Iași ca să ți-o aducă ție.

În altă ordine de idei. Îți trimiseseam fotocopia unui act important în legătură cu Năsăudul. Nu mi-ai răspuns dacă l-ai primit sau nu. Cred că da, căci îl trimiseseam recomandat.

Cînd vii pe la Cluj? Te rog caută-mă. Eu sînt iarăși la catedră.

Rog transmite cele cuvenite familiei.

Te îmbrățișează,

V. Scurtu
Cluj, 4.I.1966

Dragă Gavril,

Îți mulțumesc f. mult pentru urări. Aceleași felicitări și urări de bine și sănătate și ție și familiei tale pentru 1966! Cînd vii la Cluj, te rog caută-mă.

Pe alăturata poștală te rog scrie-mi adresa lui Ștefan Cuciureanu, pentru a-i comunica ceva.

Sărutări de mîna St. Dne Istrate, salutări feciorilor, iar pe tine te îmbrățișează
Cu drag, V. Scurtu

P.S. Noul meu nr. de stradă: 48, tel. 15984

Cluj, 7.VI.1966

Dragă Gavril,

Cu poșta de azi ți-am expediat un exemplar din lucrarea mea.

Dacă dispui de timp, te rog f. mult fă-i o recenzie în revista voastră de la Iași. Dacă ești supraîncărcat – cum bănuiesc că ești – te rog încredințează pe vreun elev bun de al tău ca să o facă. În acest scop trimit și copia celor două referate (pentru el sau altcineva).

În iunie te voi vizita la Iași căci vin cu o excursie. Sărutări de mîni St. D-ne Istrate. Mi-e dor să-ți văd feciorii. Cînd vii la Cluj?

Cu deosebită considerație și sincere mulțumiri pentru serviciile ce-ți cer.

V. Scurtu

P.S. Nu-i știu adresa lui Husar, căci i-aș trimite și lui un exemplar. Cartea lui Blaga, care mi-ai cerut-o, n-o găsesc. Caut în continuare. Poate ar fi cazul s-o recomanzi și studenților tăi, ca lucrare de onomasiologie.

Cluj, 29.VI.966

Dragă Gavrilă,

Îți mulțumesc foarte mult pentru cuvintele tale atât de frumoase și măgulitoare în legătură cu lucrarea mea.

În zilele de 5-6 iulie voi fi la Iași împreună cu soția mea. Mîne plecăm cu o excursie (40 de persoane) cu școala cu o mașină pe Valea Someșului și apoi nordul Moldovei.

Sărutări de mîni St. D-ne Istrate, prietenești îmbrățișări ție și feciorilor.

V. Scurtu

Cluj, 11 VII 966

Sosiți acasă din pitoreștile plaiuri ale Moldovei, ne gîndim cu drag la aceia în mijlocul cărora ne-am simțit atât de bine. Vă așteptăm și noi cu drag în capitala Ardealului.

Sărutări de mînă Stimatei Doamne Istrate, iar lui Gavril și feciorilor calde îmbrățișări.

V. Scurtu

Năsăud, 11 aug. 956

Dragă Gavrilă,

În drum de la Parva spre Cluj am poposit 2 ore la Năsăud, unde m-am întîlnit cu prieteni și colegi.

Prin amabilitatea d-lui Husar îți las această scrisoare cu două rugăminți (sau trei).

1. Dacă ai drumuri la București în luna august te rog vorbește-i tov. Acad. Iordan în problema doctoratului meu. Aș dori să nu mi se amîie prea mult. De altfel D-sa mi-a promis. Dosarul cu toate actele – inclusiv cartea se găsește la minister la tovarășa Anghelina Păun, secretara comisiei.

2. S-a trimis de la Soc. de Științe filologice (sub nr.150 din 31 iulie) o comunicare a mea despre Coșbuc: „Itinerar coșbucian prin Transilvania”, care e f. potrivită pentru sesiunea din sept. de la Năsăud. S-a trimis la Soc. în București, St. Nuferilor 27 pentru a fi inclusă între comunicări. Dacă ai pe cineva acolo te rog îngrijește-te de soarta ei, în sensul ca să nu fie dată la o parte.

3. Rugămintea-invitație: vino odată și pe la Cluj! Toată luna august și sept. sînt acasă și te aștept cu drag,

V. Scurtu

P.S. Pentru toate îți mulțumesc anticipat. Scuză-mi scrisul grăbit, de drumet.

Cluj, 24.VIII.956

Dragă Gavril,

Știu că ai fost prin țara noastră. Regret că nu te-am putut întâlni, deși am dorit mult.

Văd că pe la Cluj nu te abați. Probabil ne vom întâlni la Năsăud cu ocazia serbărilor.

Pînă atunci te anunț despre următoarele: Eu am în biblioteca mea: *Lesicon românescu-latinescu ungurescu-nemțescu*, Buda 1825, adică *Lexiconul Budan* al lui Petru Maior. Într-o bună zi s-a prezentat la mine un cetățean cu încă un exemplar, pe care l-am achiziționat, așa că acum am două, în perfectă stare și legate. La lucrarea mea am întrebuințat, cu deplin folos, acest dicționar (L 13) în care am găsit sensuri care nu se află în alte dicționare.

Dacă tu nu-l ai în biblioteca ta, eu îți ofer, cu plăcere, ție un exemplar (natural că gratuit și prietenește). M-aș bucura căci știu că ajunge în mîna unui distins specialist.

Acum te rog scrie-mi: ai vreun drum pe la Cluj, acum, în grabă sau nu te pot întâlni decît la Năsăud, unde ți l-aș aduce?

Ce mai face St. D-nă Istrate? A terminat cu examenele? Sper că o aduci și pe D-sa la Năsăud și chiar și pe feciori, „ca să nu-și piardă de tot urma părinților”, cum zice Coșbuc într-o scrisoare, despre propriul său fiu, pe care intenționa să-l aducă cîtiva ani la liceul din Năsăud.

Rog transmite sărutări de mîni St. Doamne Istrate, sărutări feciorilor, iar pe tine te îmbrățișează

Cu drag, V. Scurtu

P.S. Aștept scrisoare de la tine, mai bucuros pe tine cu familia în Cluj

22.IX.956

Dragi și prietenești salutări din pitoreștii Munți ai Cîbinului.

V. Scurtu

Cluj, 4 oct. 1966

Dragă Gavril,

Ți-am primit scrisoarea cu cele scrise de acad. Iordan. Mulțumesc mult atît ție, cît și D-Sale.

Ți-am promis, cînd am fost la Năsăud, programul de la Sibiu, îl trimit alăturat. D. Pop nu și-a ținut comunicarea, căci era la Oradea unde avea examene la Institutul Pedagogic.

Te aștept cu drag la Cluj. Sărutări de mâini St. Doamne Istrate.
Te îmbrățișează cu drag, V. Scurtu

Cluj, 4 oct. 1966

Dragă Gavrilă,

Este a doua scrisoare a mea prin care te molestez astăzi.

Mi s-a comunicat de la București că la finea acestei luni se va ține ședință la comisia de diplome. La fel mi s-a atras atenția să insist ca să mi se echivaleze diploma de doctor cu titlul de doctor-docent, așa cum s-a recunoscut celorlalți care și-au trecut examenul odată cu mine (Todoran, Pătruț, Kelemen etc.). Nu vînez eu după titluri, n-am vînat niciodată, dar peste cîteva luni ies la pensie și cele 200 lei în plus nu-mi strică (dr. = 300, iar docent = 200).

Te rog f. mult vorbește-i acad. Iordan în acest sens, căci vîrsta și sănătatea mea nu-mi vor permite să mai fac o altă lucrare specială pentru docență, N-aș vrea să scap această ocazie. Nu cer tratament special, ci numai ceea ce s-a acordat altora din categoria mea și ceea ce de altfel tov. acad. Iordan mi-a promis în iunie a.c.

Poate ai vreun drum la București pînă atunci să-l întâlnești. Pentru mine această problemă este de o importanță mare.

Știu cîte ai pe cap, mai ales acum la început de an, de aceea te rog să mă scuzi, dar n-am pe altul om de încredere la care să apelez.

Îți mulțumesc anticipat și te îmbrățișez.

Cu drag, V. Scurtu

Cluj, 29.X.966

Dragă Gavrilă,

Imediat ce m-am întors de la centenarul Coșbuc din Sibiu am scris articolașul anexat.

Ți-l trimit cu rugămintea să-l publicați în apreciată voastră „Cronica”. Are valoare de inedit. Te rog să-l revezi, făcîndu-i și eventuale modificări, care le crezi necesare. Am căutat să scriu cît mai concentrat, nu gazetărește.

Stăruie, te rog, să-l publice în lunile aceste două, cîte mai sînt pînă la finele anului Coșbuc.

Cu mulțumire și vechea dragoste,

V. Scurtu

P.S. în 24 crt. am participat la înmormântarea octogenarului Emil Precup (rebrîșoreanul). Scrie-mi!

Cluj, 29.XI.966

Dragă Gavriile,

Am fost la București. Tov. academician Iordan m-a primit frumos și am discutat pe larg ceea ce aveam.

Am vorbit cu Scridon despre ce mi-ai spus la telefon. Nu mai are nici un exemplar. Mi-a spus că a doua ediție cu mai puține greșeli este sub presă și va apărea peste 1-2 săptămîni.

Întîia care va ieși – caldă – de acolo îți va trimite-o. Îl voi mai bate eu la cap, căci nici mie nu mi-a dat-o. Văd că a apărut în librării și ediția mică pt. bibliofili (în piele).

Ca să-ți dovedesc că ai fost profet în încheierea recenziei tale din „Cronica”, îți trimit copia scrisorii lui Tagliavini.

Oare să i-o trimit și tov. academician Iordan? Ce zici?

Am mai primit din străinătate încă cîteva scrisori similare (de la diverși romaniști).

Cînd vii la Cluj? Urări de bine întregii tale familii.

Te îmbrățișează cu drag,

V. Scurtu

An nou fericit 1967

La mulți ani!

Fam. Scurtu

P.S. Scrie-mi, te rog, ce-i cu articolașul meu despre Coșbuc!

Cluj, 11.II.967

Dragă Gavriile,

Cu poșta de astăzi am primit adresa Ministerului prin care mi se echivalează titlul de doctor.

Îți mulțumesc ție personal și te rog să transmiți aceleași mulțumiri și tov.acad. Iordan. (D-sa a făcut referatul.)

În altă ordine de idei te rog anunță-mă ce-i cu articolașul meu despre Coșbuc. Văd că nu mai apare în „Cronica”. Dacă nu voesc să-l publice, rog scrie-mi, căci îl voi da aici în Cluj undeva.

Urări de bine familiei tale.

Cu drag, V. Scurtu

P.S. Macrea a plecat definitiv cu catedra la București.

Cluj, 14.VII.957

Dragă Gavriile,

Îți scriu grăbit, înaintea plecării noastre la Parva, unde rămânem pînă cam pe la 10 august. Dacă în acest timp mergi la Nepos, te rog abate-te și pe la noi. Ai cursă de autobuz de la Năsăud.

Am ajuns la un impas, unde dacă va fi cazul și vei putea, te rog să mă ajuți. Mi s-a echivalat titlul de doctor. Acad. Iordan personal a făcut referatul, la insistențele tale. Îți mulțumesc și pe această cale.

Pentru motivul că funcționez în inv. de cultură g-rală nu mi se achită indemnizația de 300 lei. Eu mai mult pentru aceasta am stăruit, căci mai am numai un an pînă la pensionare și dacă în acesta primesc cei 300 lei .îi primesc în continuare și la pensie. Altfel nu.

M-am informat și mă informez mereu pe aici de vreun post de lector, dar merge greu căci Institutul de trei ani e pe desființate și toți caută să se plaseze. În extremis m-am gîndit să te rog pe tine pentru o eventuală plasare a mea pt. anul școlar viitor (limbă, literatură, folclor).Un an voi trage-o cumva, chiar pe meleaguri străine. Te rog mai gîndește-te și scrie-mi la Parva, sau vom discuta dacă vîi pe acolo.

Colegul D. Șerdeanu, un distins prof de l. română, îmi spune că i-ai promis la centenarul Coșbuc că eventual îi vei publica, undeva la Iași, conferința lui ținută cu titlul „Patriotismul în opera lui Coșbuc”. Poate ar fi binevenită cu ocazia semicentenarului unirii Transilvaniei. Te rog și eu să-l satisfaci și răspunde-mi căci el așteaptă nerăbdător.

St. Doamne Istrate sărutări de mînă, feciorilor urări de bine, iar ție prietenești îmbrățișări.

Cu drag, V. Scurtu

P.S. Rog răspunde-mi sau vino tu la Parva. Apa minerală, mi-a spus Dr. Ciplea, că are aceleași efecte ca și Hebe. Fiica mea, doctorița, și soțul ei vin din București numai pentru acest motiv acolo în această vacanță.

Cluj, 27.VII.967

Dragă Gavriile,

Mă găsesc cu familia la Parva, unde te invit și te aștept cu drag. Combină-te cu

familia cu Scridon Gavril și veniți cu toții. Cura de apă o poți face și aici, cu aceleași efecte.

Te îmbrățișez și te aștept,

V. Scurtu

P.S. Îți arăt și o carte de specialitate primită acuma din Germania. Știu că în 3 aug. trebuie să fii la Năsăud. Ai cursă zilnică și de aici și mai stăm câteva zile împreună.

București, 29 aug. 1967

Dragă Gavril,

Scriu scurt din sala Republicii, unde regret că nu ești și tu. Mi-a spus ieri seară Ursu, de la Iași, că iarăși ești bolnav, ceea ce nu m-a bucurat deloc, mai ales că îmi păreai refăcut.

Îți trimit alăturat un bilet în legătură cu Moga Rodica, nepoata de frate a lui Ion Moga, fostul prof. de istorie la universitatea din Cluj. Dă examen de admitere la Politehnica – Iași. Te rog mult, pe cât îți este posibil, s-o sprijinești. E orfană, element bun însă timidă și molie (ca ardelencele).

Sărutări de mînă St. Doamne Istrate, salutări feciorilor, iar ție prietenești îmbrățișări și sincere urări de sănătate!

Cu toată dragostea,

V. Scurtu

P.S. Adusesem textul comunicării mele și al lui Șerdeanu. Le voi expedia de la Cluj.

Cluj, 19.IX.1967

Dragă Gavril,

În baza înțelegerii noastre de la Parva îți trimit alăturat comunicarea mea făcută la centenarul Coșbuc. Poate ar fi potrivită publicarea ei în revista voastră în anul viitor, semicentenarul unirii Transilvaniei. Articolul prezintă importanță prin ineditul ce-l conține.

Pentru bunăvoința ta de acum și pentru cele multe din trecut îți mulțumesc anticipat.

Ce-i cu sănătatea ta? Scrie-mi două șire. Mai lasă din prea multele ocupații și îngrijește-te de tine.

Sărutări de mîni St. D-ne Istrate, salutări feciorilor, iar pe tine te îmbrățișează și-ți dorește sănătate!

V. Scurtu

Cluj, 10.X.967

Dragă Gavrilă,

Amicul nostru Husar a trecut zilele acestea prin Cluj și m-a căutat și pe mine. Mi-a spus, între altele, că în 2.XII vei veni la Năsăud la centenarul lui Șotropa.

Zdrenghea mi-a comunicat că tot în decembrie vei veni la doctoratul său.

Aș avea să discut cu tine mai multe chestii de ale noastre, grănicerești. Te rog foarte mult să trați la mine cât vei sta la Cluj. Îți stă la dispoziție camera de la etaj și cum în toată casa locuim numai două persoane, te asigur că nu ne incomodezi, ci ne face plăcere.

Dacă în luna viitoare se va pune problema premierii lucrărilor din 1966, te rog nu mă uita.

Sărutări de mîni St. D-ne Istrate.

Te îmbrățișează,

V. Scurtu

Cluj, 26.XI.957

Dragă Gavrilă,

Colegul Șerdean din Cluj, pe care l-ai cunoscut la centenarul Coșbuc, îți trimite alăturata comunicare, ținută cu acea ocazie la Năsăud.

Îți amintești că ți-am vorbit despre ea în vară la Parva. Atunci mi-ai făcut promisiunea că vei publica-o în revista voastră. Cred că momentul ar fi potrivit în nr. viitor din 1968, cînd se va sărbători semicentenarul unirii Transilvaniei.

Cu mulțumiri și sincere urări de bine și sănătate,

V. Scurtu

P.S. Colegul Șerdean și eu te rugăm să ne comunici rezultatul (cam într-o lună) dacă ai posibilități de publicare. Cu drag, V. Scurtu

Cluj, 26.XII.967

Dragă Gavrilă,

La scrisoarea ta din noiembrie (21) răspund abia acum. În toată luna trecută am avut concediu de boală (tensiune) și apoi a trebuit să plec la București. Am regretat că n-am putut participa nici la centenarul Șotropa, unde eram sigur că te voi întâlni și că te voi aduce cu mine la Cluj. De altfel ești așteptat aici și la doctoratul lui Zdrenghea. Oricînd ești binevenit și cu drag găzduit la mine. Te aștept!

Îți mulțumesc f. mult pentru interesul în legătură cu cartea mea. La fel pentru itinerarul coșbucian, unde nu-i nevoie să apară toate fotografiile. Pot lipsi chiar toate!

Istrate din Leșu ți-a fost rudă? Cartea cu autograf o poți găsi la fiica sa în București. Sînt sigur că dacă i-ai cere-o, ți-ar da-o. Mie mi-a dat-o fără nici o insistență de am făcut fotocopia. I-am restituit-o peste cîteva zile. Ție ți-ar da-o pentru totdeauna.

Mai scrie-mi și tu în prea puținel timp ce știu că-l ai la dispoziție. Toți năsăudenii te așteptăm cu drag în Cluj. M-am bucurat căci mi-au spus clujenii de evocarea frumoasă ce i-ai făcut lui Șotropa. A meritat să i se facă serbarea.

Doresc din suflet la toată familia ta

An nou fericit 1968!

Te îmbrățișează cu drag,

V. Scurtu

P.S. Noul meu nr. de telefon: 21984! S-au schimbat la noi aproape toate numerele!

Cluj, 27.II.1968

Dragă Gavril,

Ca toate scrisorile tale și ilustrata de la Sîngeorz mi-a căzut bine, căci știu că vine de la un prieten sincer și devotat.

Am vorbit cu Pia Gradea. N-are nimic din corespondența tatălui său cu Pușcariu. Necrologul lui la fel nu-l găsesc nicăiri în Cluj. N-am desperat, îl caut în continuare și sper să-l găsesc – în cel mai rău caz – la București (unde sper să merg în curînd) la Macrea, care a fost la înmormîntare sau la unica nepoată a lui Pușcariu, d-na Vulpe, fiica Liei, pe care o cunosc personal. N-am să uit și sper că pînă la urmă te voi putea servi. Pia are doar cîteva scrisori, corespondență cu Bianu. Mi-a spus că Drăgan nu obișnuia să-și păstreze scrisorile.

Și acum altă lămurire! Încă în martie 1966 mi s-a cerut un articol despre Coșbuc în vederea unui studiu mai mare, care să apară cu ocazia centenarului, deci în sept. 1966. Ni s-a spus că sigur va apare la centenar, cum era și cazul. Comitetul de cultură din Cluj ne-a dat la toți colaboratorii – cam 10 la nr. – asigurări formale. De atunci i-am vizitat și de 10 ori, mereu amînări, tergiversări, și povești. A trecut centenarul, nimic. După aceea ne-au spus că n-au hîrtie, că nu e sigur că va mai apare și altele de acest fel. Eu, disperat, ți-am trimis ție articolul Itinerar... și, ca totdeauna ai fost amabil cu mine, promițîndu-mi publicarea lui. Nu numai eu, ci toți ceilalți colaboratori ne pierduserăm orice speranță pt. Cluj. Nu mai amintesc și faptul că ne-au spus înainte că nu ne plătesc nimic. Personal nu m-am supărat, ci am considerat o datorie patriotică colaborarea. Ceilalți au făcut gît, unii și-au retras articolele etc.

Acum două săptămîni mă trezesc că mă cheamă să fac corectura articolului. Am rămas uimit și imediat m-am interesat de miracol. Mi-au dat lămuriri, că au hîrtie și că

deși a trecut timpul vor tipări volumul intitulat *Studii coșbuciene* de circa 400-500 pagini, dar îl vor tipări într-un număr foarte mic, ca să poată da la colaboratori, iar în comerț nu-l vor pune deloc. Eu îți voi scoate sigur și-ți voi trimite un exemplar ție. Mi s-a spus că va apare cam într-o lună. Mai bine mai târziu decât niciodată.

Avînd în vedere situația expusă, iarăși te asaltez cu o nouă rugămintă. Dacă ai loc, te rog lasă să apară și în revista voastră articolul, căci revista are o circulație mare și e vorba să fie cunoscute datele despre Coșbuc, căci cele din volumul în cauză nu vor prea ajunge le cercetătorii interesați. Volumul se va opri doar la cîțiva. I-am rugat să scoată un număr mai mare, dar mi s-a spus că ar fi vorba de maximum 200 exemplare, ceea ce e foarte puțin. Dar poate nici atîta nu vor scoate!

Sînt vesel că, printr-un noroc, mi-am îmbogățit biblioteca cu un dicționar după care rîvnesc și mă zbat de 15 ani. E vorba de REW.

Scrie-mi, te rog. Poate îmi faci plăcuta surpriză să te reîntorci de la Sîngeorz prin Cluj, unde sper că vei trage la mine. Dă-mi un telefon în prealabil, nr. 21984. Te aștept cu drag.

Îți doresc din suflet însănătoșire grabnică, iar la întîlnire să te găsesc vesel și înzdrăvenit. Odihnește-te te rog – căci pe urmă iarăși intri în furnal. Urări de bine la toți ai tăi. Te îmbrățișează cu drag, V. Scurtu

Cluj, 5.III.968

Dragă Gavrilă,

Nu știu dacă poștala mea te va mai găsi la Sîngeorz. Îți scriu după sosirea mea de la București, unde am fost chemat pentru premiu.

Am vorbit cu Macrea pentru necrologul Pușcariu. El n-a fost la înmormîntare și nu știe nimic. Am vorbit cu tov. Magdalena Vulpe, nepoata lui Pușcariu (fiica Liei). Lucrează la Fonetica tel. 138505. Bănuiește că nu s-a făcut necrolog. N-a rămas nimic în hîrțiile de la Lia. Mi-a spus să i te adresezi ei căci are toate datele necesare, căci – zicea ea – cele publicate în „Orbis” nu sînt exacte.

Scrie-mi. Cu drag, V. Scurtu

Cluj, 11.III.968

Dragă Gavrilă,

Mulțumesc f. mult pentru felicitări. Ți-am cîștigat – nu ușor – *Cazania* și ți-am trimis-o pe adresa locuinței tale din Iași. Aceasta ca să nu te mai îngreunez cu ea pînă în

Iași. Am cerut-o pentru mine, căci altfel n-o primeam. Mi-a dat-o fosta lui soție (autorul e mort) care mi-a fost elevă la bacalaureat. Mi-a spus că a mai dat 2 exemplare la Iași – a uitat cui – tot pt. bibliografiere. Scrie-mi, dacă mai ești în Iași.

Îți doresc sănătate! Cu drag, V. Scurtu

Cluj, 17.III.968

Dragă Gavril,

Am primit ilustrata ta din Iași. Îți răspund repede ca „să n-ai impresia că ai luat un lucru care nu-i al tău”. Dacă nu cereai *Cazania*, n-o aveai. Eu trebuia s-o cer pentru mine, căci altfel n-o obțineam. Eu am un exemplar în biblioteca mea. La fel o am și pe a lui Atanasie Popa, editată la Timișoara. Dacă n-o ai, scrie-mi, căci aproape sigur ți-o pot procura de la autor, care mi-e prieten și locuiește aici, în Cluj.

Sper că te-ai întors refăcut de la Sîngeorz. Mai cruță-te și tu, căci prea mult muncești. Probabil cu reforma județelor te-ai mai ușurat, căci ar fi cazul. Eu m-am pensionat. Au fost de ajuns 41 ani de serviciu. Te-am așteptat, crezînd că de la Sîngeorz vei veni la Cluj. Nu-i tîrziu nici acum. În tot cazul te aștept la mine.

Îți trimit alăturat decuparea din ziarul local, care cuprinde și unele mici exagerări, cum e obiceiul gazetarilor.

Sărutări de mîni St. Doamne Istrate și salutări feciorilor.

Te îmbrățișează cu drag, V. Scurtu

Cluj, 22.V.968

Dragă Gavril,

Răspund cu oarecare întârziere scrisorii tale din 5 crt. dîndu-ți lămuririle necesare.

Volumul omagial Coșbuc e vorbă s-apară „zilele acestea”. Imediat ce va apare, îți voi trimite un exemplar cu poșta. Am și vorbit în acest sens cu cine se ocupă cu difuzarea lor.

Volumul omagial *Al. și I. Lapedatu* cred că l-ai primit. Mi l-a dat fiica lui Al., profesoară aici. Nu-i ușor să mai ajungă cineva la el, căci are abia cîteva. Eu o cunosc f. bine, fiul ei mi-a fost elev, și de aceea i-a fost greu să mă refuze. Sînt pe urma celorlalte două cerute de tine. Sper...

Simpozionul Pușcariu a avut loc, exact în ziua cînd a avut loc la Iași. A vorbit Petrovici, Pătruț, Șchiau și Zdrengea, cam cu același program ca voi, minus Magd. Vulpe.

De la D-na Pop din Bruxelles aștept răspuns la ultima mea scrisoare, înaintea ultimei mele scrisori mi-a comunicat că a dispus editurii să-ți trimită cartea.

Mulțumesc pentru atenția ce ai acordat-o articolului meu despre Coșbuc în Anale.

Urări de bine familiei tale.

SOCIETAS ACADEMICA DACOROMANA

ACTA PHILOLOGICA

TOMUS IV

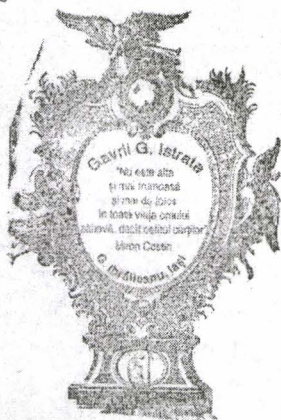
SEVER POP

**Recueil posthume
de linguistique et dialectologie**

G. Istrate

GAVRIL ISTRATE

1966

Te îmbrățișează cu drag, V. Scurtu

P.S. Făcîndu-mi o revizie prin arhiva mea particulară am găsit peste 20 de scrisori de la bietul Sever Pop (puține din București, multe din Roma). Am plîns la citirea unora. În 1943 se pregătea să vină în țară. Nostalgia! „Nu sînt vremile sub cîrma omului, ci bietul om sub vremi!”

Cluj, 10.VI.968

Dragă Gavril,

Răspund cu întîrziere scrisorii tale, ceea ce între prieteni se mai admite.

Mă bucur că ai primit *Recueil*-ul ui Sever Pop. N-ar strica să-i scrii cîteva rînduri soției sale. S-ar bucura, dar scrie-i și cine ești. Adresa: Alexandra S. Pop, 102 Avenue rue Panthéon, Bruxelles, 8, Belgique. În ceea ce privește cuprinsul volumului, sînt întru totul de acord cu tine.

Eu am discutat cu cîțiva năsăudeni mai inimoși de aici, mai ales cu G. Scridon, ce am putea face pentru reabilitarea lui. Ne-am gîndit la un simpozion „Sever Pop” la Năsăud. Eu l-am cunoscut încă de cînd era elev la Năsăud, apoi doctorand în Cluj și în sfîrșit în viață. Cînd eram la Satu Mare ne-am vizitat reciproc, a fost de cîteva ori la mine și l-am însoțit în cîteva anchete, mai ales la românii din fosta Cehoslovacie.

Despre opera lui lingvistică, cel mai indicat să vorbească ești tu și mă bucur că te-ai gîndit la aceasta, aici dintre năsăudeni ești cel mai indicat. Am toate lucrările lui, afară de *Gramatica*, publicată în străinătate. I-aș cere-o fiicei sale, Rodica, cu care sper să mă întîlnesc în vara aceasta la Paris. E un proiect cu șanse de reușită.

Sînt pe urmele *Omagiilor* Iorga și Lupaș. „Studii coșbuciene” mi s-a spus la tipografie că vor apare la jumătatea lui iulie anul acesta. Imediat îți voi trimite volumul.

Îți mulțumesc pentru poștala din Bulgaria.

Ieri a fost Anton Coșbuc pe aici. L-am întîlnit – în fugă – cum e el întotdeauna. Mi-a spus că articolul meu despre Șotropa e la tine, căci sînt părți aproape identice, deși noi n-am vorbit nimic înainte. E bine să le vezi tu pe amîndouă. Al meu poate necesită mici revizuiuri stilistice, fiind scris în grabă, înaintea unei plecări la București. Înainte de a-l vedea pe al tău, n-aș fi de părere ca ele să fie trunchiate. Rămîne să apreciezi tu, urmînd să-i fie trimise lui Coșbuc pentru publicare în „Arhiva Someșană”. Scrie-mi și în această privință.

Eu scriu acum și vreau să reabilitez pe un erou năsăudean uitat, colonelul Victor Rusu din Năsăud, care în 1914 a plecat pe front ca simplu soldat (în Galiția și Bucovina) ca să ajungă apoi colonel, ceea ce – pe acele vremuri – nu era tocmai ușor. Am material foarte interesant și acum îl selecționez. E păcat ca marile figuri năsăudene să fie uitate așa de repede. Un general austriac îl numește pe Rusu „cel mai mare fenomen de război”

(das grösste Kriegsphänomen). „Faptele sale au pus în umbră pe toate cele înregistrate de istorie” etc. etc.

Sînt pe terminate cu o comunicare despre el.

Revenind la Sever n-ar strica să aibă undeva la Năsăud un colț cu lucrările lui.

Aștept răspuns de la tine. Sărutări de mîni St. D-ne Istrate, iar ție prietenești îmbrățișări,

V. Scurtu

Cluj, 13.VII.968

Dragă Gavrilă,

Atîtea am avea de vorbit că nu ne ajunge timpul.

Eu plec cu familia la Parva, pentru o lună. Dacă te abați pe acolo, ca totdeauna îmi face mare plăcere. Apa minerală are același efect ca și cea de la Sîngeorz. Așa mi-a spus dr. Ciplea.

Colegul Șerdean te roagă să-i răspunzi, prin mine, ce-i cu articolul său despre Coșbuc. Are șanse de a fi publicat undeva pe acolo sau nu? La fel te rog, cînd ai timp, să revezi articolul meu despre Rusu Victor și să-mi răspunzi care-i părerea ta. Tare aș dori să-l public. Unii m-au sfătuit să încerc la Editura Militară. Tu ce zici?

Am fost la poligrafie și am vorbit cu tov. Cocoro, responsabilul ca *Studii coșbuciene*. M-a asigurat pe 1 august. Nu te-am uitat, ca și în chestiile celor două *Omagii*.

Cum i-a plăcut doamnei Istrate Banatul fruncea?

Sărutări de mîni și urări de bine familiei. Cu drag, V. Scurtu

P.S. Unde ai plasat fizicianul?

Cu inimile adina îndurerate, anunțăm că iubitul nostru soț, tată, bunic, frate, socru, unchi și cumnat

dr. Vasile Scurtu

profesor pensionar, fost inspector școlar, deputat în adunarea eparhială a episcopiei Cluj, membru în consiliul național bisericesc

a încetat din viață în ziua de 19 septembrie 1968, orele 3,30, după o grea suferință, în al 63-lea an al vieții și 37-lea an al fericitei sale căsătorii.

Înmormintarea va avea loc în ziua de sâmbătă, 21 septembrie 1968, orele 15, de la Catedrala ortodoxă.

Cluj, 19 septembrie 1968.

FIE-I MEMORIA BINECUVINTĂȚI

Ileana
soție
Alexandra și Voichița
fiice
Emil și Ion
gineri

Florin, Ștefan, Voicu
nepoți
Cătălina, Maria și Sofronia
surori
Liana, Maria, Doinica, Vasile, Susana
și Doina
nepoate și nepoți

Aurora, Otilia, Teodor și Timoftei
cumnate și cumnați

Nastasia, Floarea, Saveta, Cosma
și Vasile
mătuși și unchi

I. P. Cluj 1968-2010, 200 ex.

VARIA

CONTRIBUȚII DOCUMENTARE PRIVIND REALIZAREA LUCRĂRII „ISTORIA ȘCOALELOR NĂSĂUDENE”

doctorand ADRIAN ONOFREIU

În anul 1913 apare la Năsăud lucrarea cu acest titlu și având ca autori pe Virgil Șotropa și dr. Nicolae Drăganu.¹

Având ca punct de reper discursul vicarului Grigore Moisil la jubileul de 100 de ani de la înființarea Institutului Militar și a Școlii Normale², lucrarea va încununa preocupările în domeniu ale unuia din autori, Virgil Șotropa.³ Ea va deveni reper pentru generațiile viitoare, astfel că nici un studiu asupra temei nu o va ignora. Ba mai mult, va fi considerată de referință și de neînlocuit pentru subiectul tratat; iar modul de realizare și calitatea informațiilor conținute vor deveni definitiv asumate ca bunuri ale *istoriei graniței năsăudene*.

Cercetările recente de arhivă ne permit să pătrundem în laboratorul intern de realizare al acestei lucrări și să creionăm o altă perspectivă privind materializarea practică a unor preocupări mai vechi și care au avut impulsul inițial fie la pasionați ai istoriei graniței, fie la oficialitățile timpului.

De aceea redăm în continuare câteva documente care arată modul și timpii de realizare a lucrării, ca și sursele din care autorii s-au *inspirat*.

Primul set de documente ne arată evoluția în timp a proiectului și finalizarea acestuia. A doua grupă cuprinde fragmente din studiile datorate lui Nestor Șimon referitoare la tema abordată în lucrarea citată. Din păcate, fragmentarea manuscriselor acestuia nu permite în stadiul actual al cercetărilor redarea integrală a manuscrisului referitor la istoria instituțiilor de învățământ din graniță.⁴ Documentul din 4 noiembrie 1895 arată și asumarea ideii de a scrie istoria tuturor instituțiilor de învățământ, deoarece „*gimnaziul din Năsăud este un institut a cărei înființare stă în strânsă legătură cu celelalte institute de învățământ din Năsăud și din Districtul Năsăudului, precum și cu fondurile susținătoare și nașterea acestora începând din timpul fostei granițe militare, așa în operatul ce se va redacta să se trateze și acestea, nu numai istoricul gimnaziului*”.⁵

Documentele au fost ordonate cronologic pentru a putea urmări evoluția și finalizarea preocupărilor autorilor; în partea a doua reproducem fragmente din manuscrisele lui Nestor Șimon, nedatate, dar care pot fi localizate temporar datorită corespondenței păstrate.⁶

Pentru prima grupă de documente nu am considerat necesar să întocmim registre, deoarece documentele sunt concise și explică în amănunt tema la care se referă; manuscrisele au fost numai menționate ca atare, ca fragmente identificate în documentele de arhivă.

Fiecare document are la sfârșit trimiterea la sursa de păstrare pentru a putea fi consultat cu ușurință. Numerotarea documentelor s-a făcut cronologic cu cifre arabe iar manuscrisele au fost numerotate cu cifre romane. Fiecare document are data de redactare, autorul și cel căruia îi era destinat. Eventualele intervenții în text ne aparțin în primul rând pentru o transcriere mai apropiată de limbajul actual a documentelor și pentru unele precizări necesare privind specificul local al acestora.

Publicăm aceste documente cu gândul la valorificarea prețioasei moșteniri a *graniței*, *însă în spiritul adevărului și al detașării de reperiile în cercetarea istoriei acesteia create în anumite perioade și conjuncturi și, ca un îndemn la aprofundarea temei mereu actuale a istoriei grănicerilor nășăudeni.*

Documente

1. 1885, iulie 31-Năsăud.

Inclitu⁷ Comitet!

În Octombrie 1888 se împlinesc 25 de ani de la deschiderea gimnaziului susținut în Năsăud din fondul școlar central grăniceresc⁸. Atare momente sunt totdeauna împreunate cu sărbători de însemnătate și sper că așa se va întâmpla și în acest caz.

Întru multe altele, cred că ar contribui la sărbătorirea zilei de 3 octombrie 1888 compunerea până atunci a unei ode gimnaziale și apoi *publicarea unei monografii* (s.n.) în care să se arate istoricul populației fundatoare ca introducere, iar de altă parte să se expună în genere istoricul școalelor ce au existat și există pe teritoriul fostei granițe nășăudene și în special istoricul gimnaziului, „precum în fine să se arate nu numai jertfele materiale aduse în susținerea acestor școli, ci și jertfele materiale aduse în ajutorarea școlarilor la aceste școli și la școli mai înalte ori la școli peste tot ce nu sunt în Năsăud.

Nimic cred că poate fi monument mai vrednic întru memoria și onoarea fundatorilor fondurilor școlare grănicerești, ca și cum pot fi aceste două scrieri. Și ocazia aceasta mi se pare a fi cea mai potrivită.

Din această cauză îmi permit a propune ca încă acum să se ia dispoziții în această privință ca să fie timp pentru elaborare, *mai cu seamă pentru monografie, care are să coste multă muncă având a fi bazată pe documente, care în parte trebuie căutate iar peste tot trebuie cercetate.* (s.n.).

Părerea mea în această privință și prin urmare și propunerea mea este:

1. Să se voteze câte două premii pentru fiecare lucrare, adică atât pentru odă, cât și pentru monografie. Premiile pentru odă au să fie-de sine se înțelege- mai mici, iar cele pentru monografie mai mari. Pentru fiecare lucrare câte un premiu să fie de rangul întâi și câte unul de rangul al doilea, mai mic.

2. Comisia administratoare să fie însărcinată ca pe lângă ascultarea unor pricepători de lucru să compună numaidecât programele, să statorească⁹ suma premiilor și condițiile concursului, cu termenul până la 1 ianuarie 1888. Toate acestea să se publice cât de curând.

3. Decernarea premiilor să se facă prin o comisie, căruia pentru munca conștiincioasă încă să i se asigure¹⁰ o remunerație.

4. Atât operatele premiate cât și critica asupra monografiei să se tipărească pe speșele fondului școlar central și de stipendii și anume până la septembrie 1888.

Mi-am ținut de datorie¹¹ a face această propunere și rog înclitul comitet să binevoiască a o pertracta¹¹ și hotărî în merit.

Nășăud, în 31 iulie 1885 Ion Ciocan,

Director gimnazial.

A.N-B.N., Administrația..., d. 892, f. 92.

2. 1886, august 2-Nășăud.

Înclit Comitet administrator de fonduri școlare centrale districtuale

Este recunoscută însemnătatea monografiilor care urmăresc scopul de a lămuri întreaga viață din o perioadă chiar și numai a unui ținut.

Când se apropie sărbătorirea jubileului de 25 de ani de la înființarea gimnaziului nostru, am crezut că nu ar fi o ocazie mai bine venită pentru publicarea monografiei ținutului nostru decât chiar aceea când se serbează primul jubileu de 25 de ani a existenței gimnaziului nostru; o monografie, în care să se arate istoricul populației fundatoare în lupta ei pentru viață și cultură pe bază de documente istorice de la ivirea ei istorică în acest ținut și până în prezent.

Din acest punct de vedere subsemnata direcțiune cu toată stima își ia libertatea a supune din nou aprecierii leale și obiective a Înclitului Comitet propunerea acestei direcțiuni din 31 iulie 1885, fiind de bună credință că prin publicarea acelei monografii, lucrate după un plan și în ordine sistematică, Comitetul își va câștiga un titlu de recunoștință nu numai din partea contemporanilor, dar mai ales din partea generațiilor următoare.

De la Direcțiunea gimnaziului superior român greco catolic,

Nășăud, în 2 august 1886, dr. Paul Tanco, director substituit

Ibidem, f. 96.

3. 1886, septembrie 17-Nășăud.

Onoratului director al gimnaziului gr-cat. în Loco,

Sub nr. se transpune spre știință și folosință conspectul despre speșele votate pentru gimnaziu de către adunarea generală a comitetului pentru anul 1887, între care sunt luați în buget sug § II 32. și 600 florini pentru monografia gimnaziului și pentru oda gimnazială și anume spre a se escrie¹² concurs, s-a votat în ședința a III-a din 17 august 1886, la punctul 13 i al protocolului de ședință 300 florini ca premiu întâi și 200 florini ca premiul al doilea pentru monografie, apoi 60 florini ca premiul întâi și 40 florini ca premiul al doilea pentru oda gimnazială.

Deci se provoacă onoratul directorat ca laolaltă cu conferința profesorală, să subștearnă încoace un proiect despre condițiile concursului, spre a se putea face asemnarea

la timpul său.. Prin aceasta s-a împlinit cererea din raportul din 31 iulie 1885 și 2 august 1886 a direcțiunii gimnaziale.

Din ședința comisiei administratoare de fondurile școlare centrale districtuale, Năsăud, în 17 septembrie 1886, Președinte, Ion Ciocan.

Ibidem, f. 98.

4. 1893, septembrie 3-Năsăud.

Mult Onoratei Comisiuni administratoare de fondurile centrale școlare și de stipendii din Districtul Năsăudului!

Am onoarea a împărtăși cum că conferința profesorală de la 31 august a.c., în urma ordonanței Înalțului Minister pentru Culte și Instrucțiune Publică nr. 31.805/1893 în cauza scrierii istoricului tuturor gimnaziilor din țară¹³ și așa și a acestui gimnaziu, la punctul 19 al protocolului a adus concluzia ca”să fie rugată comisia administratoare de fonduri centrale școlare și de stipendii să pună la dispoziția direcțiunii gimnaziale arhiva sa cu privire la istoricul gimnaziului și să voteze spesele de lipsă¹⁴ ce se vor ivi cu adunarea și tipărirea istoricului. Iar cu compunerea istoricului din datele de la arhiva fondului numit, de la arhiva gimnazială și de alt unde se va concred¹⁵ un membru al corpului profesoral, de cumva nu va dispune comisia administratoare de fonduri centrale școlare altcum”.

Rog deci a aduce concluzia meritorie în această cauză și despre rezultat a încunoștiința subsemnata direcțiune, ca să poată raporta la timpul său la locurile competente.

Direcțiunea gimnaziului superior fundațional,

Năsăud, la 3 septembrie 1893, Ion Ciocan, director.

Ibidem, f. 124.

5. 1893, octombrie 31-Năsăud.

Protocol din 31 octombrie 1893

susceput¹⁶ în conferința profesorilor de la gimnaziul superior fundațional din Năsăud.

Pct. 1. Pentru elaborarea istoricului gimnaziului din Năsăud se exmite¹⁷ sub prezidiul directorului gimnazial Ion Ciocan o *comisie din profesorii dr. Paul tanco, dr. C. Moisil, Gr. Pletosu și I. Gheție* (s.n.) care va satori în special planul și-l va concede¹⁸ spre elaborare căruia dintre ei ori altui profesor, raportând până la 25 noiembrie, că cui a conces lucrarea.

În general planul are să confere: a) istoricul în scurt al acestui ținut și al fundațiunilor culturale din acest ținut ca introducere ; b) istoria gimnaziului din toate punctele de vedere.

2. Pentru elaborare se va plăti din partea fondului central școlar din Districtul Năsăudului ca remunerație celui ce va elabora câte 45 florini de coală tipărită cu 30.000 litere garmond, ori locul acestei renumerațiuni se va plăti în trei rate decursive, în funcție după cum se va prezenta prin elaborator manuscrisul și va fi admis prin comisia de sus, care altfel defungă¹⁹ și ca cenzor și ratele vor trebui a se plăti la asemnarea direcției.

3. Comisia cenzurătoare va primi de la fondul central școlar din Districtul Năsăudului o renumerațiune de 10% calculate după suma de 45 florini de coală tipărită.

4. Spesele ce s-ar ivi cu călătorii motivate în această cauză și admise mai înainte prin comisie, ar fi a se plăti extra din partea fondului central școlar din Districtul Năsăudului cu 4 florini diurnă și 15 cruceri de kilometru, iar drumul de fier după clasa a II-a.

5. Comisiunea de sub 1 hotărăște prin majoritate; fiind voturi egale, hotărăște partea la care se alătură președintele.

6. Elaboratul în prima ediție de cinci până la șapte sute exemplare rămâne în proprietatea fondului central școlar din Districtul Năsăudului și se tipărește pe spesele acestuia; din această ediție elaboratorul primește gratis 30 exemplare, iar cenzorii câte unul. A doua ediție e proprietatea elaboratorului și are să o tipărească el pe spesele sale de va voi, iar de nu va voi, are drept fondul de stipendii, după plac.

7. Această hotărâre se va pune în lucrare după ce va fi aprobată prin comisia administrativă de fonduri centrale școlare din Districtul Năsăudului.

Idem, fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, d. 3/1896, f.. 20.

6. 1893, *noimebrie 3-Năsăud*.

Mult Onoratei Comisii administratoare de fondurile centrale școlare și de stipendii din districtul Năsăud!

În urma rezoluției din data de 13 septembrie 1893 nr. 528, am făcut publicațiune între profesorii gimnaziali pentru a se declara dacă doresc careva să ia asupra-și elaborarea istoricului gimnaziului nostru, iar apoi am adus această întrebare în dezbateri și în conferința din 20 octombrie și în cea din 31 octombrie 1893.

În considerarea momentuoșității²⁰ cauzei conferința profesorală a luat următoarea hotărâre:

„1. Pentru elaborarea istoricului gimnaziului din Năsăud se exmite²¹ sub prezidiul directorului gimnazial Ion Ciocan o comisie din profesorii: dr. Paul Tanco, dr. C. Moisil, Gr. Pletos și I. Gheție, care vor satori în special planul și-l vor concede spre elaborare căruiva dintre ei ori altui profesor, raportând până la data de 25 noiembrie că, cui a concretizat elaborarea. În general planul are să conțină: a) istoricul în scurt al acestui ținut și al fundațiilor culturale din acest ținut ca introducere; b) istoria gimnaziului din toate punctele de vedere.

2. Pentru elaborare se va plăti din partea fondului central școlar din Districtul Năsăudului, ca renumerațiune celui ce va elabora, câte 45 fl. de coală tipărită cu 30.000 litere garamond ori locul aceloră. Această renumerațiune se va plăti în trei rate decursive după cum se va prezenta prin elaborator manuscrisul și va fi admis prin comisia de sub pct. 1, care astfel va funga și ca cenzor și ratele vor trebui a se plăti la asemnățiunea directă a ei.

3. Comisia cenzuratoare va primi de la fondul central școlar din Districtul Năsăudului o remunerație de câte 10% calculată după suma de 45 fl. de la coală tipărită.

4. Spesele ce s-ar ivi cu călătorii motivate în această cauză și admise mai înainte prin comisia de sub pct. 1 se vor plăti extra din partea fondului central școlar din Districtul Năsăudului cu 4 fl. diurnă și 15 cruceri de kilometru, iar drumul de fier va fi clasa a II-a.

5. Comisia de sub pct. 1 hotărăște prin majoritate; fiind voturi egale, hotărăște partea la care se alătură președintele.

6. Elaboratul în prima ediție de cinci până la șapte sute de exemplare rămâne proprietatea fondului central școlar din Districtul Năsăudului și se tipărește pe spesele acestuia; din a doua ediție, elaboratorul primește gratis 30 de exemplare, iar cenzurătorii, câte unul. A doua ediție e proprietatea elaboratorului și are să o tipărească el pe spesele sale de va voi, iar de nu va voi, are drept fondul să dispună după plac.

7. Această hotărâre se va pune în lucru după ce va fi aprobată prin comisia administratoare de fondurile centrale școlare din Districtul Năsăudului.”

Rog deci să se ia o hotărâre față de această hotărâre a conferinței profesorele și să mi se împărtășească aceea, căci în acest obiect am să fac raport până la 1 decembrie către Înalțul Minister prin Inclita Direcțiune Supremă, arătând că cine este însărcinat cu elaborarea și după ce plan?

Direcțiunea gimnaziului superior fundațional,²²

Năsăud, la 3 noiembrie 1893, Ion Ciocan.

Idem, fond Administrația...d.892, f. 126-127.

7. 1895, septembrie 16-Năsăud.

Mult Onoratei Comisii Administratoare de fonduri centrale școlare și de stipendii din Districtul Năsăudului!

Cu provocare la comunicatul din data de 12 ianuarie 1894 nr. 787, am onoarea a împărtăși că, sub condițiile satorite în acea scrisoare *nici un profesor nu a luat asupra-și scrierea istoriei gimnaziului nostru, nu numai fiindcă e o lucrare grea și ostenitoare, din cauză că gimnaziul nostru nu are arhivă din început* (s. n.) și din cauza aceasta, precum și în urma praxeii observate după ce atâta timp îndelungat datele și documentele de lipsă trebuie căutate și adunate, atât din arhiva gimnazială, cât și din arhiva Vicariatului Rodnei Vechi, din a Episcopului de Gherla, din a fondului central districtual din Năsăud, din cea a fostului District Năsăud, etc, dar mai ales și pentru că după împrejurările date această lucrare este împreunată²³ cu speze, ce trebuie făcute mai dinainte.

De aceea îmi permit a ruga din nou să binevoiți a adera la satoririle, ce în această privință a luat conferința profesorală la 31 octombrie 1893 și care s-au comunicat cu Mult Onorata Comisiune la 3 noiembrie 1893 sub nr. 401 și se află în arhiva Mult Onoratei Comisii la nr. 664 și 787/1893.

Rog să binevoiți a mă înștiința cât de curând despre rezoluția ce se va lua în această cauză, căci în urma ordinațiunii Înalțului Minister pentru Culte și Instrucțiune Publică nr. 44.458/1895, comunicată prin Direcțiunea Supremă pentru cercul de învățământ al Clujului în provocarea din data de 28 august 1895 nr. 870/1895, am să fac raport că ce *dispozițiune definitivă* (s.a.) s-a făcut cu privire la scrierea istoriei gimnaziului nostru.

Direcțiunea gimnaziului superior fundațional,

Năsud, la 16 septembrie 1895, Ion Ciocan.

Ibidem, f. 135.

8. 1895, noiembrie 4-Năsăud.²⁴

Onoratei comisii administratoare de fondurile centrale școlare și de stipendii din Districtul Năsăudului.

După ce onorata comisie administratoare în ședința ținută în 25 septembrie a.c. sub nr. 753/1895 a hotărât ca pentru scrierea istoriei gimnaziului nostru să se escrie concurs, îmi iau libertatea a face următoarea propunere.

Considerând cum că gimnaziul din Năsăud este un institut a cărei înființare stă în strânsă legătură cu celelalte institute de învățământ din Năsăud și Districtul Năsăudului, precum și cu fondurile susținătoare și nașterea acestora începând din timpul fostei granițe militare, așa în operatul ce se va redacta să se trateze și acestea, și nu numai istoricul gimnaziului.

Subscrisul în aceste cauze și până acum m-am ocupat și mi-am câștigat date referitoare, sunt aplicat a scrie istoricul gimnaziului nostru și a celorlalte școli sub condițiile statorite sub nr. 787/1893

În urma acesteia și după ce on. Comisie numai din acel motiv a hotărât escriere de concurs, pentru că sub condițiile statorite nici un profesor nu a luat asupra-și scrierea istoriei gimnaziului, sunt de părere cum că escrierea de concurs e superfluă (s.n.).

Năsăud în 4 noiembrie 1895,

Nestor Șimon, secretar.

Ibidem, f. 136.

9. 1896, martie 28-Năsăud.

Mult Onorată Comisie administratoare de fonduri școlare centrale și de stipendii din Districtul Năsăud!

Am onor a raporta cum că înștiințarea Mult Onoratei Comisii din data de 20 martie 1896 nr. 205, primită aici la 24 martie am comunicat-o cu toți profesorii de la gimnaziu, provocându-i să declare că, care voiește și e aplecat „să-și ia asupra-și scrierea istoriei institutului în cadrul speselor statorite cu 300 fl. în conformitate cu cele expuse în suscitata înștiințare.

Ca rezultat vin a împărtăși că nici un profesor nu s-a declarat a lua asupra-și să îndeplinească lucrarea de sub întrebare. (s.n.).

Abstrăgând de la altele, motivul acestei declarații negative este de a se căuta în următoarele: o lucrare de felul celei de sub întrebare reclamă timp îndelungat și liber, căci trebuie să aduni -respective să-ți decopiezi- documente și date, acelea să le studiezi și judeci și pe baza lor să compui istoricul după un plan bine statorit. Aceasta o presupune și însăși ordinațiunea ce în acest obiect a emandat²⁵ Excelența Sa dl. Ministru pentru Culte și Instrucțiune Publică la 21 iulie 1893, nr. 31.805, cerând încă ca istoricul de sub întrebare să se pregătească până la deschiderea expoziției milenare din mai 1896 (s.n); pentru îndeplinirea acestei lucrări se deschise deci un interval de timp de doi ani și nouă

luni. Apoi în ce privește cazul concret de la noi se poartă timp îndelungat, cu atât mai vârtos cu cât gimnaziul nostru nu are arhiva sa specială de mai mulți ani de la început și, de aceea pe lângă arhiva gimnazială existentă trebuie să consulți și arhiva Vicariatului Rodnei, arhiva Fondului central școlar și de stipendii din Districtul Năsăud, cea a Episcopiei de Gherla, cea a fostului District al Năsăudului și, poate și altele; toate acestea reclamă nu numai timp îndelungat, ci și liber, apoi și speze.

Cu toate acestea această lucrare se putea duce la îndeplinire până la termenul statorit, dacă se lua în această cauză încă în 1893 o hotărâre definitivă și statorindu-se un plan apriat, se da atunci o însărcinare anumită ori conform proiectelor ce s-au făcut din partea subscrisei direcțiuni și a corpului profesoral de aici în scrisorile ce a înaintat în acest obiect la 3 septembrie 1893 nr. 302 și la 7 noiembrie 1893 nr. 417, ori în altă formă.

După ce însă aceasta nu s-a făcut atunci, acum nu mai poți lua asupra-ți această lucrare, ca să o îndeplinești până la termenul prescrist, căci până atunci este numai o lună și, și în aceasta membrii corpului profesoral sunt angajați la agendele ordinare ale lor, apoi această lucrare nu este lucru numai de o lună, ceea ce se poate judeca din cele expuse mai sus, ba se poate zice că nici nu e tocmai ușor, ceea ce se dovedește și prin împrejurarea că, la concursul de la finea anului 1895 a deschis Mult Onorata Comisie pentru această lucrare, nu s-a insinuat nimeni, deși printre cei care au fost admiși în cadrul concursului sunt persoane care de la întemeierea fondurilor centrale din Districtul Năsăudului și de la deschiderea gimnaziului au fost în legătură cu acestea și nu sunt restrânse în întrebuințarea timpului, așa după cum sunt restrânși membrii corpului profesoral.

Rog Mult Onorata Comisie să binevoiască a lua în considerare această motivare.

II

După ce din membrii corpului profesoral nu putem lua nici unul asupra-și să îndeplinim această lucrare în acest termen scurt și după ce văd, că și dintre mulțimea de persoane admise la concursul pentru această lucrare sub data de 25 septembrie 1895 nr. 753, a scris Mult Onorata Comisie în decembrie 1895, încă nu s-a insinuat nici una, iar de altă parte fiind trebuincios și de folos acest istoric, așa subscrisul îmi permit a împărtăși Mult Onoratei Comisii, cum că sunt aplicat a lua asupra-mi îndeplinirea acestei lucrări și o voi îndeplini în timpul cel mai scurt posibil, de cumva nu voi fi împiedicat prin împrejurări neașteptate de mine.

În acest scop rog Mult Onorata Comisie să binevoiască:

1. A-mi împărtăși, că însărcinându-mă cu îndeplinirea acestei lucrări, ori doar a însărcina pe altcineva?
2. A-mi comunica programa după care se va fi a îndeplini lucrarea, iar dacă Mult Onorata Comisie nu are și nu vrea a statori o programă în această privință, a-mi concede și statorirea programei.
3. A-mi asemna o anticipațiune pe lângă depunerea de socoteală pentru acoperirea speselor ce se vor ivi în decursul lucrării.

4. A-mi asigura spesele de tipar.

5. A-mi statori o renumerațiune pentru elaborare, ori a-mi lăsa, ca să vând lucrarea în folosul meu.

Rog să fiu înștiințat în timpul cel mai scurt despre hotărârea ce se va lua.

Direcțiunea gimnaziului superior fundațional,

Năsăud, în 28 martie 1896, Ion Ciocan, director.²⁶

Ibidem, f. 143-144.

10. 1898, noiembrie 11-Năsăud.

Onorată Comisie!

Excelența Sa ministrul maghiar de Culte și Instrucțiune Publică prin ordinațiunea sa nr. 31.805/1893 impune tuturor școlilor medii din patrie, să-și scrie fiecare separat istoricul. Direcțiunea gimnaziului nostru încă a primit acea ordinațiune, prin Direcțiunea Supremă din Cluj, sub nr. 625/1893, spre mai departe afacere.

Directorul gimnazial de atunci, d-l. Ion Ciocan, la rândul său, spre a satisface amintitei ordinațiuni, în scrisoarea de sub nr. 302/1893 ruga Onorata Comisie, să-i pună la dispoziție arhiva fondurilor cu privire la istoricul gimnaziului; apoi să voteze spesele de lipsă ce se vor ivi cu adunarea de date și documente și cu compunerea și tipărirea istoricului; iar cu scrierea istoricului se concreadă²⁷ pe un membru al corpului profesoral.

Onorata Comisie prin scrisoarea nr. 529/1893 încunoștința direcțiunea gimnazială, că arhiva fondurilor o pune la dispoziția direcției, și aceasta să esmită pe un membru al corpului profesoral, care va avea să scrie istoricul; mai departe, că tipărirea se va face în programa gimnazială, și, în fine, că spesele se vor statori mai târziu și se vor plăti.

În urma acestei scrisori direcțiunea gimnazială raporta Onoratei Comisii, că a făcut publicare între profesori, dacă vrea să ia careva asupra-și lucrarea, și că, dezbătându-se afacerea și în conferințele profesorale din 20 și 31 octombrie 1893, s-au luat mai multe hotărâri privitor la planul de elaborare și la preliminarul de speze și renumerațiune pentru amintita lucrare, deci Onorata Comisie, apreciind hotărârile aduse, să binevoiască a lua o decizie.

Astfel apoi Onorata Comisie în ședința ei din 12 ianuarie 1894 statori o renumerațiune de 300 fl. pentru compunerea istoricului, care renumerațiune va fi a se plăti după ce operatul cenzurat și de Onorata Comisie, va fi tipărit în programa gimnazială.

Afacerea rămase apoi în stadiul acesta până în anul următor 1895, când directorul suprem din Cluj, în urma ordinațiunii ministeriale de sub nr. 44.458/1895 în scrisoarea sa din data de 28 august 18795 nr. 870 întreba direcțiunea gimnazială, că ce hotărâre definitivă s-a luat cu privire la scrierea istoricului?

La aceasta direcțiunea gimnazială raportând direcțiunii supreme pe lug starea lucrului, tot odată face cunoscut Onoratei Comisii că, sub condițiile statorite de ea în ședința din 12 ianuarie 1894, nici un profesor nu poate lua asupra-și scrierea istoricului;

deci fiind acest lucru foarte îngreunător, Onorata Comisie să accepte hotărârile conferinței profesionale de la 31 octombrie 1893.

În urma acesteia, Onorata Comisie sub nr. 753/1895 escrise concurs pentru ducerea la îndeplinire a lucrării, dar neânștințându-se nimeni pentru a lua asupra-și operatul, în fine directorul gimnazial în scrisoarea din 28 martie 1896 declară, că ia asupra-și prelucrarea istoricului, pe lângă anumite condiții.

Afacerea rămase apoi astfel nerezolvată până astăzi; direcțiunea supremă din Cluj însă, în răstimpul acesta de patru ori, și adică în scrisorile din 21 mai 1896, nr.399, 13 octombrie 1896, nr. 1029, 16 decembrie 1897, nr. 1326 și în fine în 14 februarie 1898, nr. 139, urga²⁸ neconținut scrierea istoricului gimnaziului.

După ce fostul director gimnazial, d-l. Ion Ciocan n-a putut duce la îndeplinire lucrarea amintitului istoric, fiind ocupat în alte părți; și depărtându-se el acum definitiv de la conducerea gimnaziului nostru (s. n.); îmi iau libertatea de a oferi serviciile mele Onoratei Comisii, și a o ruga, ca, cu aceleași condiții, cu care a fost încredințat d-l. Ciocan, să fiu încredințat acum eu, subscrisul, de a scrie istoricul gimnaziului nostru, pentru ca să poată fi publicat la finea anului școlar curent în programa gimnazială.²⁹

Năsăud, în 11 noiembrie 1898. Al Onoratei Comisii,

Supus serv, Virgil Șotropa.

Ibidem, f. 155-156.

11. 1913, octombrie 8-Năsăud.

Mult Onorată Comisie administratoare de fondurile central școlar și de stipendii din Districtul Năsăud, în Năsăud-Naszód.

După cum apare din exemplarul alăturat îmi iau libertatea să raportează, că am terminat scrierea istoriei școalelor năsăudene, continuând începută de d-l. Virgil Șotropa și făcând singur restul istoriei gimnaziului, care mi s-a încredințat mie, iar acum rog cu tot respectul pe Mult Onorata Comisie să binevoiască a-mi vota, respectiv a ne vota, un onorariu corespunzător.

Reânnoindu-mi rugarea rămân al Mult Onoratei Comisii,

Năsăud-Naszód la 8 octombrie 1913, Cu deosebită stimă,

Dr. Nicolae Drăganu, profesor gimnazial.

Ibidem, f. 200.

12. 1913, decembrie 8-Năsăud.

Perceptoratul fondurilor centrale școlare și de stipendii din Districtul Năsăudului, în Năsăud.

Pe baza concluziei comisiei administratoare a acestor fonduri adusă în ședința ținută la 7 noiembrie 1913 sub pct. 21 a protocolului de ședință se dă îndrumare ca să se plătească lui Dr. Nicolae Drăganu, profesor în Năsăud suma de 1300 coroane ca renumerațiune pentru lucrarea „Istoriei școalelor năsăudene” (s. n.).

Năsăud, la 8 decembrie 1913.

Ibidem, f. 201.

12. 1913, noiembrie 5-Bistrița.

G. Matheiu, Tipografie cu putere de motor, Bistrița, P-ța. Mică, nr. 7.

Fondurilor centrale școlare și de stipendii din Districtul Năsăud în Năsăud

1000 ex. *Istoria școalelor năsăudene* 26 1/8 coli de tipar 2500 coroane

1200 coli hârtie Kunstdruck și tiparul celor 5 chipuri separate

138 coroane

17 buc. Clișee mari de 4161 cm² a 7 fileri 291,20 cr.

1000 buc. Învălituri extra fine și tiparul 60 cr.

Diverse speze poștale cu clișee, etc. 18,68

282 oase separate, computeate numai de jumătate, care au fost
concese 141 cr.

Speze de călătoria autorului și alte 40 cr.

Diverse fotografii de la Roșu, cf. contractului alăturat 28 cr

TOTAL: 3216,88 cr.

Cu deosebită stimă, G. Mateiu.

Ibidem, f. 216.

13. 1913, decembrie 31-Năsăud.

Mult Onoratei Comisii administratoare de fondurile centrale școlare și de stipendii
din Districtul Năsăud, în Năsăud.

Subscrisul, îndată după intrarea în serviciul liceului nostru, m-am pus să adun și
aranjez materialul istoric privitor la trecutul institutelor de învățământ de pe teritoriul fost
grăniceresc năsăudean; iar la 1899 fiind încredințat și din partea comisiei de atunci a
fondurilor, am început a prelucra materialul adunat cu multă muncă și jertfă materială.

La începutul anului 1902 am fost gata cu scrierea următoarelor capitole, Școalele
române în secolul XVII-XVIII; Fondurile școlare năsăudene; Școala normală și institutul
militar; Școlile triviale; Școlile comunale naționale; Școala de fete; Preparandia și Reuniunea
„Mariana”, care capitole le-am și publicat în organul Asociațiunii „Transilvania” din 1902
și 1903, precum și în rapoartele din 1901/1902 și 1902/1903 ale liceului nostru. În raportul
din 1903/1904 am publicat în fine „Istoricul gimnaziului”.³⁰ Resta³¹ acum să se întrească
capitolul gimnaziului cu subcapitolele: edificiul gimnazial, mersul instrucțiunii, organe
superioare, mijloace de învățământ, personalul didactic și elevii.

Aflându-ne în anul curent în preajma jubileului de 50 de ani de existență a
gimnaziului, am aflat de cuviință, ca complexul întreg al materialului istoric, privitor la
școalele ținutului nostru să fie publicat într-o carte; și spre scopul acesta, am invitat și
rugat pe D-l. profesor Dr. Nic. Drăganu, ca cu ajutorul însemnărilor și datelor mele puse
la dispoziție, precum și cu ajutorul altor izvoare, ce va afla de trebuință, să compună și să
scrie D-Sa. părțile restante la gimnaziu, ca opul să fie complet. D-l. Drăganu a luat asupra
sa sarcina asta, a isprăvit în lunile din vara trecută lucrarea, a remarcat schimbările ce s-au

făcut în anii din urmă și a avut bunăvoința de a controla și partea tehnică a tiparului. Astfel întreg materialul istoric, completat din partea mea încă cu un nou capitol: Bărbați ieșiți din școalele primare născuțene, a putu fi scos în tipar în octombrie a.c. cu titlul: „Istoria școalelor născuțene”, în editura și sub patronajul binevoitor al Mult Onoratei Comisiuni.

Privitor la onorariul legat de scrierea și publicarea opului observ, că în 1899 comisia de atunci mi-a asigurat un onorariu de 600 coroane, iar Mult Onorata Comisie actuală, cum auzisem ulterior, a votat un onorariu de 50 coroane de coală tipărită, în sumă întreagă 1300 coroane, care sumă s-a și plătit D-lui. Dr. Drăganu în 17 l.c. din casa fondurilor.

Atunci când am invitat pe D-L. Drăganu la conlucrare, i-am împărtășit că, întrucât privește persoana mea, nu reflectez la nici un onorariu. Aflând însă despre retribuțiunea munificentă³² a mult Onoratei Comisii, am fost de părere, că dintr-o sumă atât de considerabilă, și gimnaziul nostru să aibă, dacă nu un folos material, cel puțin unul moral, prin ceea ce s-ar da expresie și sentimentului de grațitudine față de Mult Onorata Comisie.

Vederea aceasta am comunicat-o îndată D-Lui. Drăganu, și am convenit cu D-Sa. în următoarea hotărâre: din onorariul de 1300 coroane D-L. Drăganu ține pentru sine 800 coroane, iar privitor la restul de 500 coroane, îmi rezerv eu dreptul de a-l destina pentru scopul, ca cu banii aceștia să se acopere cheltuielile unei călătorii de studiu, pe care tot D-L. Drăganu s-o întreprindă când și unde voi afla eu de bine, fiind D-Sa. îndatorat să țină despre călătorie o dare de seamă școlărilor gimnaziului, eventual și intelectualilor și poporenilor din Năsăud sau împrejurime.

Rugând cu tot respectul pe Mult Onorata Comisie să ia la cunoștință acest raport, îmi iau voie să-mi exprim mulțumita și recunoștința pentru sprijinul generos moral și pentru sprijinul deosebit de darnic material, cu care a realizat un op istoric pentru posteritate.

Năsăud, 31 decembrie 1913,

Cu deosebită stimă, Virgil Șotropa, profesor în retragere.

Ibidem, f. 231-232.

Manuscrise³³

1. Instituțiile de învățământ din Năsăud

Starea învățământului la Românii ardeleni a fost în secolele trecute tare dezolată, se poate zice că nulă. Românii nu aveau școli așa numite naționale populare și de ar fi avut acelea încă puține foarte, dar numai la scaunul mitropolitan din Belgrad (Alba-Iulia) și pe la mănăstiri, ce au existat cândva, unde tinerii care doreau să fie preoți se instruiă în citirea cărților bisericești, în cântări, rit și tipic.

Vor fi instruit și preoții pe fiii și nepoții lor în citirea psaltirei, ceaslovului și a altor cărți bisericești, ca la timpul lor să poată ocupa locul părinților și a moșilor săi ca preoți, cantori și feți bisericești, de unde a urmat ereditatea beneficiilor bisericii în familiile preoților de la tată la fiu.

Mirenii nu căpătau instruire lipsind școlile naționale, iar cele străine erau cu totul închise pentru tinerii români. Ba nu era iertat³⁴ laicilor, mai cu seamă de stare iobăgească

să cerce școala, domnul pământesc îl putea lua de la școală și a-l pune în serviciul curții domnești. Dacă din familiile nobile românești se primeau la școlile ungurești ori săsești era o norocire specială.

[...] ³⁵ După ce Ardealul a venit sub domnirea împăraților din dinastia Habsburgică și mai ales după unirea unei părți însemnate a Românilor cu biserica matre romană a răsărit și pentru dâșii luceafărul învățaturii și a culturii.

După stămutarea reședinței episcopoești de la Făgăraș la Blaj sub episcopul de pie memorie Ioan Klein de Sadu și dup ce episcopia Făgărașului a fost dotată cu bunuri pământești de către împăratul Carol IV, s-a înființat și deschis școala centrală în Blaj, pe la anul 1754 în luna lui octombrie, între nespuse greutăți din cauză mai vârtos a obstinatei și cerbicoasei rezistene a celor 8 consilieri calvini și lutherani din guvern, până ce capul dinastiei tăie la mijloc și le înfrânse cerbicia. Căzut-a victimă și episcopul Samuil Klein; cu un adevărat martir mai mult, dar acum românii își aveau școlile normale, gimnaziale, internatul de băieți, seminariul de teologi, stipendiști pe la unele facultăți, și pâine de grâu pe fiecare zi pentru două sute de băieți, ici, colea, și câte o școală prin țară.

Aceste institute de învățământ au fost cercate mai cu seamă de fii preoților, de acei tineri, care aspirau la tagma preotească. Mai târziu au fost frecventate și de fiii mirenilor, care se pregăteau și la alte cariere.

O mare înaintare la învățământ și cultură s-a dat pentru românii ardeleni și prin înființarea graniței militare pe la anul 1763-4.

S-a aflat adică necesar crearea și deschiderea mai multor școli populare grănicerești, în care să se instruiască tinerii pentru copuri militare. Așa în regimentul I românesc de la Orlat, pe întindere de la Porțile de Fier până la Brașov, se deschise în Orlat o școală trivială pe spesele erariului; ³⁶ la Sina, Cugir, Vestem, Tohan și Racovița, Viștea Inferioară, Ohaba, școli comunale, pe spesele comunelor, toate cu limba de predare germană, va să zică 13 școli pentru 82 de comune și cu o populație de 20.000 de suflete.

În Regimentul II de la Năsăud, încă în anul 1765 s-a înființat o școală normală în Năsăud și Maieru; apoi în 1766 la Monor; în 1785/6 în Borgo Prund și Zagra. (Școala din Maieru s-a strămutat mai târziu la Sângeroz. Aceste școli, care de la anul 1823 începând s-au numit școli române triviale, s-au transformat la anul 1837, pe baza rescriptului consiliului belic ³⁷ de dată 30 martie 1837/Viena în școli germane triviale (Deutsche Trivialschulen), cu care ocazie școala fostă română trivială din Năsăud s-a strămutat la Telciu), toate pe spesele fondului de provente.

Afară de aceste școli s-au mai deschis încă 44 de școli naționale pe spesele comunelor, ce numărau 34.000 de suflete la anul 1830. Dar școli naționale se vor fi deschis și în primul regiment și în alte comune grănicere și înainte de desființarea institutului de graniță.

În anul 1778 s-a deschis o școală trivială cu 2 clase, în care s-a propus limba germană și latina după sistemul secolului XVIII, de protopopul Hieronim Kálnoki, bazilit din Blaj și după dânsul de protopopul Ioan Para; dar fiindcă în anul cel dintâi puținele

progrese ce s-au observat în limba latină, nu corespundeau, astfel nesuscedând propunerea limbii latine, mai târziu, de la anul 1820 s-a lăsat propunerea limbii latine și a rămas numai cu cea germană, care a fost limba serviciului militar.³⁸

Școala Normală deschisă în anul 1778 cu 2 clase, la anul 1785 s-a adăugat cu a treia clasă și la anul 1824 cu a patra clasă, în urma rescriptului consiliului belic cu data 26 iulie 1823/Viena, intimat³⁹ cu ordinațiunea comandai generale militare de dată 19 august 1823/Sibiu. În dânsa se propuneau cunoștințele elementare, religia, limba germană și sintaxa, apoi aritmetica și principalele științe ce se țin de dânsa, geografia, statistica și istoria; afară de aceea se exersau și în arta militară, ca să poată da regimentului subofițeri și scriitori.⁴⁰

Împăratul Iosif II încă de mai demult s-a ocupat serios cu educarea și îngrijirea pruncilor militari. Fiecare care lua un copil în grijă până când acela îndeplinea anul al 8-lea, căpăta pe an 12 fl. și pentru procurarea îmbrăcăminte, 2 fl. mai mult.

Prin decretul împăărătesc din 23 februarie 1782 a binevoit împăratul Iosif II a concede din fondul proventelor a fostului regiment o dotație de 6996 fl. 43 cruceri spre edificarea unui institut militar sau casă educativă (Militär Erziehungshaus) în Năsăud, care în decurs de un an s-a edificat, dând comunele grănicere materialul, lucrul cu palma și cu vectura gratuit., și în 22 noiembrie 1784, cu mare pompă s-a deschis, introducându-se 50 de prunci în localele pregătite și școlile normale în odăile destinate, creându-se și a 3 – a clasă.⁴¹ Sărbătoarea s-a început cu cultul divin în biserica parohială gr-cat, unde a ținut o vorbire ocazională potrivită protopopul Ioan Para, fiind de față tot stabul⁴² preoțimea și grăniceri, mai ales părinții pruncilor susceptuți; mai târziu primul vicar al Rodnei și după aceea canonic cantor în capitlul nou creat de episcopul Bob.

La prânzul gătit aluminilor⁴³ în sala de mâncare a servit însuși colonelul cu alți ofițeri superiori, vicarul și alți onorari, arătându-le cum se ține lingura, furculița și cuțitul; i s-a dat fiecărui alumin o punguliță cu 2 șeseri, spre aducere aminte. Au fost introduși în sălile de dormit, unde se puse patul cu numele fiecăruia, aducându-le părinții straiile de pat, li s-au dat rechizite și cărți școlare. Pentru supravegherea lor s-a ordonat un ofițer subaltern. Cel dintâi comandant al institutului a fost locotenentul primar Arady, iar ca să fie și noaptea cu aluminii, se dispunea câte un subofițer (ductor, führer). Viptul⁴⁴ îl avea institutul gătit anume de un econom (Hausvater), pâinea sau prifontul se aducea din Bistrița. Vara mai căpătau aluminii brânză și lapte gratuit de la economii de oi. Veșmintele le căpătau de șa părinții lor, încălțăminte și căciuli li se dau din fondul de provente, precum și cărțile și rechizitele școlare.

Spre susținerea aluminilor și acoperirea necesităților, prin decretul împăratului Iosif II din 18 aprilie 1786 li s-au aplacidat⁴⁵ 1750 fl. a se solvi în tot anul din fondul proventelor.

Școala Normală deschisă la anul 1778 până la anul 1784 cu două clase, după edificarea institutului cu 3 clase, a fost în strânsă legătură cu acesta până la anul 1849, respectiv clasele normale și școala trivială⁴⁶, au fost înlocuite în edificiul institutului,

dimpună cu directorul și comandantul institutului; a fost frecventat, pe lângă aluminii interni, de un mare număr de elevi externi, adică care erau în quartir⁴⁷ la locuitorii năsădeni.

[...] *Ruinele.*

Întrând călătorul în Năsăud pe drumul din capăt de către răsărit, în mâna stângă îi stau înaintea niște muri⁴⁸ grandioși, parte surpați, parte cu fruntea către nori, jelind acele timpuri când „o reînviată virtute romană” și prin dânsle s-a înălțat acea virtute.

Acestea sunt ruinele institutului militar, a clădirii cea colosală cu o mulțime de încăperi, o clădire făcută de grăniceri atunci încă în timpurile grele, când nu numai nu era nimeni îndemnat și încurajat ci, după cum am zis, era oprit a învăța carte.

Sacrificiile românilor grăniceri în tot timpul pun pe om în uimire. Se poate zice cu tot dreptul că românii din părțile acestea au sacrificat mai mult decât oricine de pe rotogolul pământului. La 4 ani după se s-au reântors din războiul bavarez de succesiune, în anul 1784 conlucră gratis toate comunele grănicere pentru a ridica acel institut, la care privea tot omul cu multă mândrie.

În anul 1832 o parte a institutului a fost distrusă prin foc, dar tot în decursul aceluia an s-a renovat.⁴⁹

Această clădire a stat până în 1849, când a căzut sub grozăviile revoluției și a fost aprinsă de insurgenții unguri. Multe rele se mai întâmplară în revoluție, multe daune a suferit și ținutul acesta atunci, dar pentru grăniceri nici o pierdere nu a fost așa de mare, ca nimicirea institutului militar; în scurt s-au uitat suferințele proprii, particularii s-au recules, pe ruinele dezastrului s-au ridicat locuințe noi și au astupat tăciunii, dar ruinele institutului întregi 40 de ani au stat goale în fața trecătorilor, pentru ca la toată ocazia să stârnească durerea noastră și să excite dorul după o așa școală.

După cum aflăm din o corespondență din 9 martie 1851 din Năsăud „pentru reparația institutului ars din Năsăud și prin urmare, pentru rămânerea lui s-a făcut din partea preoțimii încă în iulie 1850 doriții pași, admanuându-se⁵⁰ de vicarul Macedon Pop o suplică chiar Excelenței Sale guvernatorul, cu ocazia venirii sale aici, după care măcar s-a îmbiat la paciență până la viitoarea decizie a Majestății Sale despre institutul de graniță, totuși a mai urmat alta în octombrie din partea grănicerilor. O prea îndurată ordinațiune a Excelenței Sale guvernatorul din 18 februarie 1851 prin care între altele se demanda încheierea tuturor socotelilor și transpunerea regimentului sub jurisdicție civilă ne asigura, cum că arsul institut se va preface pentru un regiment de linie și prin urmare speram ca legătura cu acelea au stat, cu atât mai tare vor rămâne, cu cât acestea până acum au dat statului și națiunii atâți indivizi folositori; localitățile trebuincioase sunt; și pentru partea septentrională nu e loc mai potrivit. Suntem convinși că Majestatea Sa în recunoștința meritelor și a jertfelor acestor foști grăniceri, deodată și civili, aduce pe altarul patriei și a tronului, se va îndura a ne susține și păstra nescăzute și în viitor aceste institute literare în părăntească renumerare; sperăm că ne va ridica și altele, de care acum după desființare avem atâta lipsă.

Despre acestea noi voim a ne ruga și credem, că ne va primi rugarea în părințească considerare. Că altfel, noi ce ne-am înmulțit pe o moșioară de nu ne putem aproviziona de traiul vieții de azi pe mâine, dacă nu vom avea și școli mai înalte și industriale, ca să ne agonisim și alt mod de trai, o meserie, un serviciu la jurisdicțiunea civilă pentru care acum suntem cam nepregătiți, vom fi peste puțin cei mai săraci, cei mai slabi și, avem speranța că Majestatea Sa se va îndura a lua în considerare starea aceasta a noastră și nu ne va lăsa să cădem mâine, poimâine în trista stare de proletari mai rău decât foștii iobagi.

La aceasta nu dormim, ci lucrăm și veghem pe cât ne lasă puterile și împrejurările, pe calea cea cuviincioasă.⁵¹

Mai târziu în 1853 mai citim niște exclamațiuni: „Au trecut acum 5 ani și mâna la repararea institutului nimeni nu a pus-o. Îndemnurile și rugările, durere, ca până aici, fură fără rezultat. Speranța ne-a mai rămas numai pe fundul Pisei. Când privim la deprădările⁵², dărâmurile de pe aici, aste triste urme de vandalism și, mai vartos la ceste ale fostului institut militar de aici, plângem ca Eremia pe ruinele bisericii și ale zidurilor cetății lui David.⁵³

După cum voi arăta mai în jos multe dintre acelea s-au făcut, dar acel edificiu pompos a rămas dezvelit, expus la dintele timpului, care încet l-a prefăcut în ruine care cad pe zi ce merge.

Care român recunoscător căutând la ruinele institutului din Năsăud nu va vărsa lacrimi de durere. Întru adevăr profetul Eremia nu putea să se întristeze mai mult pentru risipirea bisericii și a Ierusalimului, decât un român, văzând ruinele acestui institut, căruia are de a-i mulțumi fericirea sa.

[...] *Planul de învățământ.*

1. În institutul de educație militară.

Instrucțiunea în acest institut, ca și a celorlalte din Kézdi Vásárhely⁵⁴ era tot aceea ca și în institutele de la regimentele de linie, cu acea deosebire că în institutul grăniceresc educațiunea se întindea în două direcții: a crește pe elevi ca militari și totodată, și ca economi. Spre acest scop și Școala Normală sta în strânsă legătură cu institutul de educațiune militar și cu ordinațiunea Consiliului Belic de Curte din 23 aprilie 1792⁵⁵ această referință s-a regulat așa cât și acolo unde nu sunt școli normale, studiile mai de lipsă precum istoria, să se propună în institut.

[...] *Salariul învățătorilor* de la școala normală era foarte neînsemnat, care stare a ținut până în timpul vicarului Ioan Marian. Pe lună aveau 15 fl., iar învățătorii triviali, 60 fl. pe an.

În anul 1813 din partea direcțiunii superioare a școlilor normale s-au făcut pași pentru câștigarea unei subzistențe mai bune pentru învățătorii normali; i s-a răspuns însă cu scrisoarea din data de 2 noiembrie 1813 /Sibiu nr. 2246, cum că comanda generală deocamdată nu are mijloace pentru a putea ameliora subzistența învățătorilor⁵⁶. Comisia regească de curte pentru studii cu decretul din 4 mai 1818 a declarat cum că rugarea învățătorilor normali din regiment pentru înmulțirea salariilor se respinge și a ordonat ca

celor mai meritați să li se dea o renumerațiune⁵⁷. Această renumerațiune i se aplică în urma recomandării comandai regimentului înaintate la locurile mai înalte, arătând în detaliu toate meritele câștigate⁵⁸.

Din contra, îi încărca cu laude și se exprima cea mai mare îndestulare și, din când în când, li se mai asemna câte o renumerațiune de 50-80 fl. din fondul de provente grăniceresc,⁵⁹ de cele mai multe ori însă nici la recomandările cele mai bune ale comandai regimentului nu li se asemna vreo renumerațiune, ci li se exprima numai lauda, cu adăugarea cum că și dacă se disting pe terenul instrucțiunii școlare, cu aceea își fac numai datoria de învățători și își deschid calea de înaintare.⁶⁰

Statul personalului învățătoresc.

Dintre învățătorii care au fungat la școalele din Năsăud de la început până în anul 1848 ne sunt cunoscuți următorii:

1. Hieronim Kalnoki, arhidiacon și bazilit din Blaj, cam de la anul 1778, la școala latină-gemană;

2. Ioan Para, arhidiacon și apoi vicar;

3. Cutean, director, care după aceea s-a dus protopop la Turda;

4. Nestor Istrate.

Para Ioan s-a născut în comitatul Hunedoarei. Studiile teologice le-a făcut la Universitatea din Viena, ca alum al seminarului catolic Pazmaneum, iar după auto-biografia lui Bob a studiat și „Sfânta Barbara”.

Macedon Pop scrie că după cum a aflat din scrisorile și corespondența puțină ce a aflat-o s-a convins, cum că a fost nu numai *un preot mare*, înzestrat cu cunoștințele necesare, ci și *un român zelos și înfocat* (s. N.S.).

El a fost cel din urmă protopop în acest district și ca atare fu denumit de episcopul Ioan Bob ca vicar foraneu.

În această calitate dânsul a lucrat mult în interesul românilor grăniceri, dar cu puțin succes.

Relațiile sale, compuse, parte în limba latină, parte, în cea germană, atât către comanda regimentului, cât și către suprema prefectură de arme, cuprindeau o mulțime de nedreptăți ce se făceau grănicerilor din partea ofițerilor militari, între care era și nepromovarea indivizilor români calificați la rangul de ofițeri.⁶¹

2. Înființarea gimaziului.

După arderea institutului militar, mulți din cei bătrâni și din cei care mai trăiesc nu au avut mai mare dorință decât a vedea iar odată ridicată „o școală de Doamne ajută”. Îndată la început, au început grănicerii pentru ridicarea școlilor și mai vârtos de la desființarea miliției de graniță din 1851 bravii grăniceri luându-și adio de la Marte, cu profundă reverațiune și cu credința în Dumnezeuuse îndreaptă sub pașnicul scut al Minervei.

În anul 1851 încă erau multe răni de vindecat. Loviturile Revoluției trecute sileau pe fiecare singuratic să-și recapete ceea ce a pierdut pentru credința către tron. Unii se luptau pentru restaurarea școalelor, alții își băteau capul cum s-ar putea prevedea mai bine pentru cultura politică a acestui regiment; cum s-ar putea ridica măcar un gimnaziu mic pe Valea Rodnei, ca să i se înleznească poporului darea copiilor la școală.

În decursul acestui an se iviră mari greutăți cu lucrările pentru deschilirea⁶² lucrurilor erariale de către cele ale comunităților.

Grănicerii aveau mare sperare de la guvern, cum că acela va avea părinteasca respectare la împrejurările trecutului. Ei adică ziceau: „Fiindcă locurile și edificiile erariale s-au ridicat cu multă osteneală și contribuire a grănicerilor⁶³, dacă înaltul guvern le lua toate în considerațiune, apoi punându-le în cumpăna dreptății și, totodată privind la mizera noastră stare, la lipsa fundațiunilor de școli mici și mari, la totala lipsă de un neapărat trebuitor gimnaziu și o școală reală, înaltul guvern la deschilirea întreprinsă a averilor erariale de cele ale comunelor, va lua în considerațiune părintească și de aproape starea aceasta dreaptă a lucrurilor și pentru școlile comunităților, iar mai vârtos pentru un gimnaziu și o școală reală în Năsăud se vor meni unele localități și edificii de fundațiune. Aceasta o dorește și cel mai de jos, aceasta o așteaptă și cel mai nepriceput, încredințându-se loialității și iubirii de dreptate a înaltului guvern, căruia îi este atât de credincios.⁶⁴

Pentru înființarea unui gimnaziu în Năsăud nu va fi superfluu a arăta întrucât au contribuit unii factori principali din acest district, cu atât mai vârtos, ca precum în alte afaceri salutare românești, tocmai așa și aici a trebuit o manoperă măiastră pentru a duce lucrurile acolo unde le vedem astăzi.

Din cele înșirate până aici se vede cum că reprezentanții tuturor comunelor au destinat acele fonduri spre scopuri școlare, așa s-au au plănuir după aceea unii cum s-ar putea pune și în pracsă.

În anul 1861/2 căpitanul suprem Alexandru Bohățel se sfătui cu unii inteligenți din Năsăud despre modul cum s-ar putea să esopereze⁶⁵ o hotărâre a tuturor comunelor grănicere ca să înființeze un gimnaziu, spre a evita multe neânțelegeri ce ar putea urma din adunarea tuturor comunelor deodată. Aflară mai cu scop a concherna adunarea numai anumitelor comune. Bohățel prin un convocator provoca ca primarii, preoții și învățătorii din comunele [...].

Gimnaziul românesc ca scut de persecuțiuni.

Afară de cele ce le-am premis la început, din cele următoare încă se va vedea marele folos ce l-a tras românimea de la înființarea acestui gimnaziu, căci pe când în gimnaziile ungurești era batjocorit și persecutat, aici era ferit de toate. „Calomnia, minciuna românească; trageți în judecată pe acela, care cutează să înnegrească pe învățații și bravii dascăli maghiari cu o mișelie și blestemăție cum ar fi aceasta”. Astfel vor striga mulți.

Stați puțin domni cenzori, nu vă precipitați sentința până nu veți apuca să citiți în original prim din „Maggyar Polgar”, nr. 118 din 24 mai 1882, care apare în Cluj în anul al 16 –lea și țin la partida guvernamentală. Aici punem în frunte, acele mărturisiri, care sunt următoarele.

Tinerimea română după anul 1848 a fost silită să meargă la școli ungurești; acestea însă au știut să crească și să facă din acei școlari și studenți numai vrăjmași, așa încât ce au ieșit din acelea, au și jurat răzbunare la tot ce este maghiar.

Pentru ce aceasta? Pentru că tinerii români în acele institute școlare maghiare au fost numai obiecte de batjocură și de răs; profesorii propagau de la catedră despre „norodul românesc” regulat numai lucruri rele; „moșului valah nu i se da dreptul”; „acel pui de urs cu peri pe limbă!”, chiar din această cauză nu poate să fie eminent; întâi, profesorii le zic să meargă la sapă, la păscut de boi, la păstorit de găște și porci, cu un cuvânt, căteii de valahi ((oláh kölyök) au fost pururi numai persoane tolerate.

Mai departe numitul ziar acuză pe dascălii și pe profesorii maghiari, că pe lângă ce sunt fanatici, mai sunt și brutali și rău voitori, pedagogi răi, care nu-și cunosc vocația și au abuzat de ea.

„Peste tot, lucrul cel mai trist este, că această apucătură mizerabilă mai este practică și astăzi, chiar și în gimnazii de stat. Pe această cale nu ne vom ajunge scopul. Pe această cale ori încercare și ori ce elaborare ce punem în altă direcție, este în deșert”.

*Sărbătorile jubiliare în Năsăud de la 3-4 octombrie 1888.*⁶⁶

Patru sunt momentele care au format aceste sărbători:

1. Sfințirea noului edificiu gimnazial;
2. Sfințirea steagului gimnazial;
3. Jubileul de 25 de ani al înființării acestui gimnaziu și
4. Aniversarea onomasticii Majestății Sale Împăratul și Regele Francisc Iosif I.

Pentru reușita acestor sărbători s-a compus cu multe săptămâni mai înainte un *comitet aranjator*, împărțit în subcomitete; între aceea au fost membrii de la Administrația fondurilor, membrii corpului profesoral, membrii corpului învățătoresc de la școala fundațională și membrii comisiei de cădăre. Acest comitet și-a impus greaua sarcină, nu numai de a aranja aceste sărbători în un mod demn, dar de a îngriji și de o bună și mulțumită reușită, de care avea teamă a nu succede între împrejurările atât de grele în care trăim.

Ziua întâia 3 octombrie 1888.

Năsăudul e îmbrăcat în veșminte de sărbătoare. Mulți dintre oaspeți au sosit, primiți fiind cu mare bucurie, pentru interesul ce au arătat față cu sărbătorile jubiliare care au decurs în modul următor:

În dimineața zilei de 3 octombrie s-a exmis⁶⁷ o deputățiune de 4 membrii compusă din domnii: Grigore Moisi, vicar, Ioan Ciocan, directorul fondurilor, Dr. Paul Tanco, director gimnazial și Gavril Scridon, profesor gimnazial, care au mers la Bistrița pentru a

primi, binevenți și însoțiți de la Bistrița la Năsăud elita oaspeților, ce aveau să sosească cu trenul: episcopul din Gherla Dr. Ioan Szabó, comisarul regesc și comite baronul Dezideriu Bánffy și Dr. Ioan Klamarik, consilier ministerial de secțiune, ca delegat al Ministerului de Culte și Demetriu Coroian, canonic. Îndată după sosire, fiind trăsurile pregătite, au plecat spre Năsăud.

La intrarea în cercul politic al Năsăudului, adică, adică la comuna Cepari, protojudele administrativ Nicolae Rusu, înconjurat de un frumos public inteligent din Năsăud cu cuvinte pătrunzătoare a binevențat pe înalții oaspeți. De aici au plecat spre Năsăud.

La capătul din sus al Năsăudului, vis-a-vis de școlile fundamentale se înălța un mare portal triumfal împodobit cu culori și frunze și cu modesta inscripție: *Bine ați venit!* Strada întregă era decorată cu verdețuri. Aici era postat întreg publicul honoratoriu din Năsăud. Aici erau postați în spalieri, școlarii din gimnaziu, de la școlile fundamentale (normale), școlărițele, cea mai mare parte în veșminte albe, corpurile didactice, precum și corpul pompierilor, în frunte cu capela lor muzicală.

După 5 ore sunetul clopotelor și a trăsurilor anunțau că demnitarii apar spre drumul Năsăudului. Orchestra pompierilor intona marșul lui Radetzky și sute de „să trăiască” primiră și salutară pe cei veniți.

La ajungerea înaintea portalului, primarul Năsăudului, Iacob Prădan întâmpină pe înalții oaspeți cu cordiale și puternice cuvinte în limba română. Episcopul răspunse românește și Bánffy și Klamarik ungurește. Un mare entuziasm domnea în acele momente în publicul de față. Urările de „să trăiască” erau să nu mai încete. De aici înalții oaspeți însoțesc pe episcop până la biserică, unde-l așteptau un frumos număr de preoți în ornate bisericești și cu sfânta cruce și evanghelia, pe care după ce le sărută, bătrânul profesor și catehet Leon Pavelea a salutat în numele clerului pe episcop prin o vorbire aleasă și bine predată, la care episcopul a răspuns cu cuvinte blânde, după care intrând în biserică, s-au citit rugăciunile de litie, după care episcopul a fost condus în quartirul vicarial anume pregătit pentru dânsul.

Serenadele

Conform unui program special pentru junimea studioasă, seara la 7 și 8 ore s-a început serenada, care a durat până la 10 ore. Seara fu iluminat tot Năsăudul.

Cam pe la 7 ore seara junimea toată se afla adunată în arena de gimnastică de la gimnaziul vechi, de unde sub conducerea profesorului gimnazial Artemiu P. Alexi, în sunetul muzicii pompierilor, în șiruri de patru ieșeau din curtea gimnaziului cu torțe și lămpi și postându-se înaintea vechiului edificiu gimnazial, frumos iluminat și decorat cu un transparent, în formație de careu, cuprinzând în mijlocul lor corul școlarilor, condus de profesorul de muzică I. Fischer și de cântări Grigore Pletosu. Aici s-au cântat câteva piese și studentul de clasa a VIII-a Nicolae Bozga a ținut un mic discurs în onoarea Majestății

Sale Împăratul Rege Francisc Iosif I și a întregii case domnitoare. Aceste sincere cuvinte au fost întâmpinate cu un întreit „să trăiască”.

De la vechiul gimnaziu a pornit conductul, în ordine exemplară formând o coloană de 4 în marș militar și în cea mai frumoasă ordine, în frunte cu muzica pompierilor și însoțit de un numeros public și s-a îndreptat spre noul edificiu gimnazial.

Momentul sărbătoresc!

Monumentalul și neîntrecutul în frumusețe edificiu gimnazial, frumos iluminat și decorat cu transparente, este pentru prima dată salutat de frumoasa junime și de publicul asistent.

Aici din nou se execută mai multe piese din partea corului vocal, iar studentul de clasa a –VIII-a Nicoale Bozga salutând gimnaziul prin câteva cuvinte încântătoare își sfârșește urările în onoarea Majestății Sale Împăratul Rege Francisc I și a întregii case domnitoare, care cuvântare a fost primită din partea publicului cu multe urări de „să trăiască”.

Întregul opid a fost frumos iluminat, dar mai frumos dintre toate a fost fără îndoială noul edificiu gimnazial, care avea în portal și în ferestrele aulei transparente impozante cu portretele Majestăților Sale Împăratul și Împărătesei Regine, cu inscripțiunile: „*Trăiască Majestatea Sa Împăratul Rege Francisc Iosif I*”; „*Trăiască dinastia habsburgo-lotharingică*”. Pe al patrulea transparent „*Recunoștință fondatorilor 4 octombrie 1863*”; pe al cincelea „*Trăiască susținătorii 4 octombrie 1884*”; deasupra portalului „*Nihil sine Deo*” și „*Carpent tua poma nepotes*”.

În sunetele muzicii și tot în acea ordine junimea și întregul public se îndreptară spre locuința vicarială, pentru a aduce omagiul episcopului Dr. Ioan Szabó, unde, după ce s-a făcut careu, corul junimii a executat „Imnul Împăratului Rege” și alte piese, iar studentul de clasa a VIII-a Ioan Melian a binevenat pe episcop prin o frumoasă vorbire în numele tinerimii gimnaziale, la care episcopul a mulțumit cu căldură.

De aici, după ce s-a mai executat o piesă corală, a pornit conductul la quartirul comisarului regesc baronul Dezidreiu Bánffy, unde asemenea au adus ovațiuni prin cântări și prin o vorbire a studentului de clasa a-VIII-a Ioan Siliam, ținută în limba maghiară, după care comisarul mulțumi tinerimii și îndemnă la ascultare și supunere față de profesori și la cultivarea adevăratului patriotism. De aici era să urmeze serenada la directorul suprem Alexandru Pál, însă fiind rău bolnav, n-a putut participa. Urma deci serenada la quartirul consilierului guvernamental, ca delegat al guvernului Dr. Ioan Klamarik, unde studentul de clasa a-VIII-a Octav Popescu ținu de asemenea în limba maghiară un frumos discurs, la care răspunse în limba maghiară în un adevărat tom oratoric, și cu alese cuvinte la adresa tinerimii.

Tinerimea se îndreptă de aici spre administrația fondurilor, executând asemenea mai multe piese. Aici în numele tinerimii, studentul de clasa a-VIII-a Ioan Pecurariu aduse omagiul fundatorilor și patronilor institutelor de învățământ, la care cuvântare

răspunse reverendisimul domn vicar Grigore Moisil, ca președinte al comitetului, îndemnând tinerimea la religiozitate, moralitate și cultivarea științelor.. Aceste cuvinte ale venerabilului vicar au fost însoțite de multe și nesfârșite urări de „să trăiască”.

În fine, junimea se îndreptă spre gimnaziul cel vechi, unde de asemenea executând frumoasele piese corul studenților, iar studentul de clasa a-VIII-a Octavian Utelea a bineventat pe director și corpul profesoral, la care discurs d-l. director gimnazial Dr. Paul Tanco răspunde în niște termeni însuflețitori și aleși, îndemnând tinerimea la supunere și cultivare. De aici conductul a intrat în arena de gimnastică, unde din rămășițele de torțe s-a format o piramidă de foc.

Toate ovațiile au fost însoțite de bubuitul treascurilor așezate spre acest scop pe delușul numit „Comoara”. Cu acestea se finiră serenadele la 10 ore, iar publicul se depărtă în sunetul muzicii, care se îndreptă spre localul primăriei, ca semn cum că festivitățile pentru astăzi s-au finit.

E de observat, că deși erau înghesuie străzile de public, ordinea exemplară, atât a conductului, cât și a formațiunilor de careu dinaintea acestuia nu s-a alterat prin nimic, și așa nici poliția și nici cei vreo 24 de jandarmi, care au fost comandați aici din stațiunile din jur anume pentru această sărbătoare, au fost cruțați de a interveni, atât acum cât și în întregul decursul serbării. Dovadă că Românul știe a iubi ordinea și disciplina.

După acestea urmă seara de convenire la o cină comună în hotelul „Grivița” și în noul edificiu gimnazial, la care au participat episcopul și suita acestuia, baronul Bánffy, Dr. Klamarcik, Ielinek –deputatul și a câtorva oameni și evrei de la Năsăud și o mulțime de onoratori din Năsăud și jur.

Atât în decursul zilei, cât și până târziu în noapte au sosit neîncetat oaspeți din toate părțile. Timpul a fost peste așteptare de frumos.

Ziua a doua de 4 octombrie 1888.

Azi e zi cu soare, azi e sărbătoare. Timpul frumos, se părea a se asocia la bucuria ce o simțeau toți.

În zorii zilei sunetul treascurilor și sunetul muzicii anunțau ziua de sărbătoare jubiliară și de sfințire a noului edificiu gimnazial și în legătură cu aceasta, onomastica Majestății Sale Împăratul Rege Francisc Iosif I.

La 7 ore tinerimea adunată în arena de gimnastică, a plecat în sunetul dobelor⁶⁸ în coloane de câte 4 și s-a postat dinaintea gimnaziului vechi, în formație de coloană pe semi plutoane. Aici domnul profesor gimnazial Leon Pavelea a luat rămas bun de la vechiul gimnaziu.

Apoi tinerimea a plecat tot în acea ordine și în sunetul dobelor la biserică.

La 8 ore dimineața se începe celebrarea sfintei liturghii, pontificând⁶⁹ episcopul asistat de 42 de preoți.

Biserica plină de credincioși participând la serviciul divin toți cei amintiți dintre înalții oaspeți. În decursul misei a cântat corul reuniunii de cântări din Năsăud cu multă precizie și s-a distins prin prompta executare a cântărilor bisericești.

Publicul era încântat de maiestrea și sublimitatea cântărilor. Îndeosebi plăcută impresie a făcut priceasna⁷⁰ cântată de un terțet compus din profesorii gimnaziali Grigore Pletosu, Ioan Gheție și avocatul Dr. Alexandru Larionesi.

După celebrarea misei au ieșit toți preoții împreună cu episcopul în procesiune până la noul edificiu gimnazial, mergând înaintea școlarii gimnaziali, preoțimea în ornate bisericești, persoanele oficiale, corpul profesoral și învățătoresc, personalul administrației și celălalt public.

Conductul sărbătoresc era înconjurat de pompierime, de asemenea ordinea era supravegheată singur și numai de pompieri, iar la ieșirea din biserică s-a executat „Imnul împărațesc”.

Totul era o sărbătoare. Copii și copile, tineri și bătrâni, toți erau sărbătorește îmbrăcați. Toți deopotrivă vreau să dea însemnătate deosebită sărbătorii.

În liniște ajunseră înaintea mărețului edificiu gimnazial, unde erau făcute pregătirile de lipsă pentru sfințirea apei.

Înaintea noului edificiu s-a postat în frunte episcopul cu asistența sa preoțească, persoanele oficiale cu corpul profesoral, dea dreapta, tinerimea studioasă, iar dea stânga, publicul ce a participat.

Episcopul îndeplinește actul sfințirii apei, apoi stropește câteva din chiliile⁷¹ din parterul edificiului, iar mai mulți dintre preoți săvârșesc stropirea cu apă sfințită a întregului edificiu.

Tot cu această ocazie se sfințește noul steag gimnazial, care este un adevărat ornament al institutului. Acest steag s-a făcut la inițiativa doamnelor române din Năsăud și jur.

După săvârșirea actului de sfințire a edificiului și a steagului urmează actul memorabil, care nu se va trece niciodată în uitare:

Predarea cheii noului edificiu gimnazial.

Episcopul Dr. I. Szabó prin un discurs pătrunzător, ca semn cum că institutul stă sub patronajul său, predă cheia comitelui și comisarului regesc, baronul Dezidreiu Bánffy, care în numele Majestății Sale Împăratul Rege Francisc Iosif I o predă reprezentantului guvernului, Dr. Klamarik, care vorbind în numele guvernului, o predă vicarului Grigore Moisiș, ca președinte al fondurilor grănicerești și reprezentantul grănicerilor, care asemenea prin un discurs, o predă directorului comisiei administrative a fondurilor, Ioan Ciocan.

Ioan Ciocan prin un discurs care a stors lacrimile asistenței face pe scurt istoricul fondurilor, amintind de gloria trecutului, aducând laude acelor, care au trecut la cele veșnice. Aici corul studenților cântă jalnic: „În veci pomenirea lor”. Arată apoi stăruința ce s-a pus pentru edificarea acestui gimnaziu românesc și jertfele cu care se va susține din

partea fondatorilor și a patronilor, apoi predând cheia directorului gimnazial substituit Dr. Paul Tanco, îi încredințează conducerea institutului. Acesta primind cheia în numele corpului profesoral, mulțumește prin discurs frumos pentru încrederea ce i se dă, promițând a conlucra la cultivarea și progresul tinerimii, arată dezvoltarea istorică a acestui gimnaziu, arată prin cifre matematice rezultatele practice ale acestui gimnaziu și face promisiunea în numele colegilor de a nu înceta și pe viitor îndeplinirea sacrei datorințe cu toată conștiinciozitatea.

După finirea acestui măreț act urmează:

Predarea steagului gimnazial.

Directorul Ioan Ciocan prin un discurs face istoricul ideii de care au fost pătrunse damele din Năsăud și jur, care avură nobila inspirație de a prezenta tinerimii studioase de la acest gimnaziu un steag școlar. Citește numele contribuenților dimpreună cu sumele ce au contribuit, din care s-a format un fond cu care s-a făcut acest steag. Culoarea este albastru ca cerul, e de mătase dublă și împrejur cu ciucuri de aur. Pe dânsul poartă următoarea inscripție cu litere de aur: „*Virtus et literae. Felicitas vestra*”, cuprinse între ramuri de stejar formate din aur. De altă parte: „*Recunoștința fundatorilor și susținătorilor gimnaziului*”. Pe o panglică lată de mătase albă, care atârnă liber pe steag, se află următoarea inscripție: „*Damele române din Năsăud și jur, an. 1888*”.

Cu această ocazie atârnă de steag *Medalia de argint*, ce a primit-o tinerimea studioasă de la comitetul expoziției din Sibiu din 1883 ca un semn de recunoștință pentru lucrările cu care au participat școlarii de pe acel timp la acea expoziție. După acestea predă steagul directorului gimnazial Dr. Paul Tanco, care primind steagul, de asemenea printr-un discurs îl predă profesorului Dr. Artemiu Alexi, ca profesor de gimnastică. Acesta primind steagul în numele tinerimii gimnaziale face promisiunea solemnă, că aceasta va urma întotdeauna devizelor înscrise pe steag. Recunoștința fundatorilor și susținătorilor acestui gimnaziu și „*Virtus et literae felicitas vestra*”⁷² arată însemnătatea științelor și a artelor și pe urmă, mulțumește în numele tinerimii gimnaziale donatorilor și tuturor celor ce au contribuit la prezentarea acestei bucurii, urând ca să trăiască damele române pentru nobila inițiativă ce au luat-o, predă steagul stegarului George Blând, student de clasa a VIII-a, care primindu-l îl conduce în fruntea tinerimii în sunetele dobelor, până la sala de gimnastică.

Toate aceste discursuri de predări au fost viu și de numeroase ori întrerupte cu urări de „să trăiască”.

După finirea acestor acte, la 12 ore, în ordine exemplară mulțimea s-a îndreptat spre biserică, semn că actele religioase s-au finit. Conform programului statorit au urmat vizitele oficiale de curtenire și anume: mai întâi s-au adunat toate corporațiunile la episcop, care apoi înconjurat de tot publicul inteligent s-a prezentat la comitele suprem pentru a aduce omagiile publice cu ocazia onomasticii Împăratului Rege Francisc Iosif I.

La cuvântarea episcopului, în care l-a rugat să subștearnă omagiile celor de față Înalțului Tron, comitele a răspuns în termeni afabili, asigurând pe cei de față, cum că sincerele urări aduse prin graiul episcopului, vor fi duse pe calea sa la cunoștința Majestății Sale.

După ieșirea de la comitele suprem, au urmat vizitele oficiale de curtenire făcute episcopului din partea preoțimii, amplexațiilor de la judecătoreie și politică, a corpului profesoral și a tuturor celorlalți onoratori. Apoi publicul s-a dus la noul edificiu gimnazial pentru a face vizita de curtenire consilierului ministerial Dr. Klamarik, care fu salutat prin graiul avocatului și secretarului fondurilor grănicerești, Ioachim Mureșan. La acestea a răspuns Klamarik în termeni afabili, mulțumind pentru atenția ce i se dă din partea inteligenței române, recomandându-i-se fiecare inteligent în special. După finirea acestei vizite și tot în acea sală a fost salutat vicarul Grigore Moisil, prin graiul profesorului și catehetului gimnazial Leon Pavelea.

După finirea tuturor acestor vizite de curtenire la două ore d.m. la semnul dat prin treascuri, s-a exmis deputățiuni invitatoare la înalții oaspeți, ca persoane oficiale, și intrând aceștia, s-a început banchetul, la care au participat aproape 200 de persoane și a durat până la 6 ore seara în sala de gimnastică a noului edificiu gimnazial.

Pentru ca și banchetul să decurgă în ordine bună, comitetul aranjator a tipărit împreună cu meniul și ordinea toasturilor precum și programul pieselor muzicale.

În decursul banchetului s-au ținut următoarele toasturi oficiale:

1. Pentru M.S. Împăratul Rege Francisc Iosif I și dinastie- baronul Bánffy;
2. Pentru guvernul regal ungar- Dr. Ioan Szabó;
3. Pentru arhiepiscopul și mitropolitul gr-cat. Dr. Ioan Vancea – vicarul Grigore Moisil;
4. Ioan Ciocan, pentru episcopul gr-cat. Dr. Szabó;
5. Prof. Maxim Pop, pentru comisarul regesc baronul Dezideriu Bánffy;
6. Dr. Paul Tanco, pentru directorul suprem Páll Sándor;
7. Kenyeres, pentru fondatorii și susținătorii gimnaziului;
8. D. A. P. Alexi, pentru comisia de clădire;
9. Gabriel Scridon, pentru întreprinzătorii clădirii;
10. Dr. Klamarik, pentru corpul profesoral;
11. Deputatul Lelinek pentru tinerimea gimnazială;
12. Ioachim Mureșan, pentru donatorii steagului;
13. Primarul Iacob Prădan, pentru oaspeți.

După care a urmat citirea unei mulțimi de telegrame. Terminându-se șirul toasturilor ținute după program, se sculă decanul săsesc din Bistrița, Gottlieb Budaker și cu mare succes oratoric, închină paharul pentru inteligența românească din Năsăud și pentru progresul spiritului de libertate, care toast a fost salutat cu mare însuflețire. A mai toastat

inspectorul de școli Havas, apoi juristul de Pesta, Șerban a salutat această sărbătoare în numele colegilor universitari.

În decursul banchetului muzica a executat următoarele piese muzicale:

1. Marș; 2. Semiramis; uvertură de Rossini; 3. *Crai Nou, potporiu de Porumbescu* (s.n.); 4. Variațiuni maghiare; 5. Othello, uvertură de Rossini; 6. Trubadurul, portporiu de Verdi; 7. Nabucodonosor de Verdi; 8. Ernani, arie de Verdi; 9. Zigeuner in Ouvertura de Balso; Marș.

Însuflețirea era mare, toasturile ar fi urmat foarte multe, poate și până la miezul nopții, dacă o împrejurare nu ar fi silit a se ridica banchetul. Anumit, tot în această seară sala era să se aranjeze și balul proiectat pentru care venise atâta public, din toate părțile și care, de bună seamă aștepta cu neastâmpăr. Pentru scopul acesta sala trebuia curățită, aerisită și întocmită, iar timpul fizic era foarte scurt. Astfel, la 6 ore d.m. banchetul s-a ridicat, iar episcopul a și plecat seara spre Bistrița către casă, însoțit fiind până la comuna Cepari de o mulțime de inteligenți.⁷³

Note

1. *Istoria școalelor năsăudene, scrisă cu prilejul jubileului de 50 de ani de existență(1863-1913) a gimnaziului superior fundațional din Năsăud*, Năsăud-Naszod, 1913, 414 p.
2. Grigore Moisi, *O pagină din trecutul instituțiilor de învățământ din Năsăud*, în „Școala Practică”, tom. III, nr. 11-12/1885, p. 355-369.
3. Vezi studiul acestuia intitulat generic *Istoria școalelor năsăudene*, în „Transilvania”, nr. II, martie-aprilie 1902, p. 60-96 (Școalele române în secolul XVII-XVIII); nr. III, iunie 1902, p. 104-112 (Învățătorii de la Școala Normală și Institutul Militar din Năsăud); nr. I, ianuarie-februarie 1903, p. 23-39 (Școlile triviale); nr. II, martie-aprilie 1903, p. 77-88 (Școlile comunale naționale); nr. III, mai-iunie 1903, p. 111-127 (Preparandia); studiul a fost publicat și în „Raportul al XXXIX – despre Gimnaziul superior fundațional din Năsăud pe anul școlastic 1910-1902”, p. 1-44 (Școalele române în secolele XVII-XVIII, Școala Normală și Institutul Militar); XL/1902-1903, p. 1-50 (Școli triviale; Școli comunale naționale; Școala de fete; Preparandia; Reuniunea Mariana); XLI/1903-1904, p. 1-43 (Gimnaziul).
4. Pentru conținutul manuscriselor rămase de la autor vezi Adrian Onofreiu, *Nestor Șimon, istoric al graniței năsăudene*, în „Arhiva Someșană”, I, 2002, Năsăud, p. 383-413.
5. Direcția județeană Bistrița-Năsăud a Arhivelor Naționale, fond Administrația fondurilor grănicerești năsăudene, dosar 892, f. 136 (în continuare A.N. B-N, fond...d...).
6. *Nestor Șimon. Corespondență* (1915-2005), Supergraph, 2005, 279 p. Volum îngrijit de Adrian Onofreiu.
7. Prea Onorat.
8. Pentru detalii privind fondurile grănicerești vezi Lazăr Ureche, *Fondurile grănicerești năsăudene 1851-1918*, Presa Universitară Clujeană, 2001; manuscrisul lui Nestor Șimon publicat de Adrian Onofreiu și Elena Darabont, *Fondurile grănicerești năsăudene. Mărturii documentare*, în „Arhiva Someșană”, I, 2002, p. 225-271.
9. Stabilească.
10. Asigure.
11. Dezbate.
12. Publica.
13. Monarhia Austro-Ungară.

14. Necesare.
15. Încredința.
16. Luat, încheiat.
17. Se numește.
18. Încredința.
19. Verifică.
20. Urgenței.
21. Se numește.
22. Practicii.
23. Este condiționată.
24. Textul la p. 249-250, și alte detalii în *Nestor Șimon. Corespondență (1915-2005)*, Supergraph, Cluj-Napoca, 2005; volum îngrijit de Adrian Onofreiu.
25. Emanat, trimis spre conformare.
26. Încercările acestuia în A.N-B.N., fond Ion Ciocan, d.63; 154.
27. Încredințeze.
28. Urgenta.
29. Anuarul gimnaziului.
30. Vezi supra, nota 3.
31. Era restanță, lipsă.
32. Suplimentară.
33. Pentru conținutul acestora și etapele de realizare vezi Adrian Onofreiu, *Nestor Șimon, istoric...*p. 397-407; *Idem, Nestor Șimon. Corespondență (1915-2005)*, passim.
34. Permis, încuviințat.
35. Pasajele omise conțin considerații istorice ale autorului privind starea de lucruri din Transilvania; aceleași notații le vom utiliza și în continuare.
36. Erariu = stat.
37. Rezoluția Consiliului de Război.
38. *Treuenfest*, p. 51; *Poemation*, p. 45-46 (nota N.S).
39. Întărit.
40. *Poemation*, p. 47-48 (nota N.S).
41. *Poemation*, p. 46; *Treuenfest*, p. 54 (nota N.S).
42. Comanda regimentului.
43. Elevilor înscriși în internat.
44. Hrana.
45. Destinat.
46. În ținutul grăniceresc spiritul antic roman atât de tare a străbătut, încât și școlile le numeau după cei vechi. La romani școlile se țineau mai ales în șatre (dughene) pe piețe și în stradă („în trivis”), de unde cunoștințele câștigate acolo se numeau „Triviale” (s.n.; nota N.S.).
47. În gazdă.
48. Ziduri.
49. *Treuenfest*, p. 247 (nota N.S.).
50. Predându-de manual.
51. „Gazeta Transilvaniei”, 1851, nr. 20, p. 91 (nota N.S).
52. Distrugerile.
53. „Gazeta Transilvaniei”, 1853, nr. 98, p. 1, col. 2 (nota N.S.).
54. Târgu-Secuiesc.

55. Vezi *Nachträglich Hofkriegs Räts-Verordnungen von 23 Aprilie 1811, Zahl. 1792 die Erziehungshäuser betreffend*, (Rezoluția Consiliului de Război privind Institutul de creștere militar) în „Protocolul comisiei școlare”, pag. 34-39 (nota N.S.).
56. *Protocolul comisiei școlare*, p. 18 (nota N.S.).
57. *Ibidem*, p. 28, nr. 1552(nota N.S.).
58. *Ibidem*, p. 56, nr. 2237 (nota N.S.).
59. *Ibidem*, p. 19-20 (nota N.S.).
60. *Ibidem*, p. 58-59 (nota N.S.).
61. A.N. B-N, Colecția Virgil Șotropa, d. 385, passim.
62. Separarea.
63. Vezi la datorințele grănicerilor (nota N.S.).
64. „Gazeta Transilvaniei”, 1851, nr. 45, p. 189-190.
65. Să obțină.
66. După rapoartele speciale ale „Tribunei”, 1888, nr. 221-223 și a „Gazetei Transilvaniei”, 1888, nr. 214-217 și nr. 227; „Familia”, ce apare la Oradea-Mare, 1888, nr. 40 (nota N.S.).
67. Trimis.
68. Tobelor.
69. Slujind.
70. Cântare religioasă.
71. Încăperile.
72. Știința și virtutea fac fericirea.
- 73 A.N.-B.N., Colecția Virgil Șotropa, d. 387, passim.

MONOGRAFIILE SĂTEȘTI – ADEVĂRATE ARHIVE ALE ISTORIEI

prof. MIRCEA DAROȘI

Sunt puține zone ale Transilvaniei care se bucură de un așa renume istoric cum este ținutul năsăudean. Acest spațiu, puternic individualizat prin tezaurul său cultural și printr-o moștenire istorică binefăcătoare, poartă și astăzi blazonul mândriei și al demnității grănicerești.

Grație unor oameni de seamă, în sufletul cărora au vibrat marile simțăminte istorice, aici s-a creat de-a lungul vremii un bogat patrimoniu documentar. El a dat posibilitatea cercetătorilor să pună în lumină adevăratele valori materiale și spirituale ale acestor meleaguri. Pe lângă lucrările de bază intrate în istoriografia noastră, își fac apariția *monografiile satești*, care deși au un interes local, ele largesc sfera informațiilor, contribuind la o mai bună cunoaștere a istoriei.

Spre această arhivă, mereu imprevizibilă, și-au îndreptat atenția mulți împătimiți de istorie, între care preoții și dascălii s-au aflat în primele rânduri. Este și firesc ca ei să aibă asemenea preocupări, pentru că sunt oamenii cei mai apropiați de sufletul satului, de „istoria lui nescrisă, trăită după legile pământului, după datinile și obiceiurile locurilor, prin care a dăinuit, dincolo de posibil, ființa acestui popor”.

Cu gândul cel mai curat și mai frumos, ei s-au aplecat asupra feței lăuntrice a originilor, au identificat adevăratele valori culturale, au descifrat semnificațiile acelei „veșnicii” care s-a născut la sat.

Un interes deosebit l-au prezentat comunele grănicerești de pe Valea superioară a Someșului Mare, a căror istorie este legată nu numai de înființarea regimentului de graniță, ci și de contactele deloc ușoare ale populației de aici cu magistratul bistrițean.

Cele dintâi preocupări pentru întocmirea unor monografii satești care au văzut lumina tiparului sunt semnalate la începutul secolului al XX-lea, deși multe, rămase în stadiul de manuscris, cu siguranță, au existat și mai înainte. Pentru oricare dintre noi sunt adevărate lucrări de referință monografiile comunelor Sâniosif (Poiana Ilvei) și Leșu, scrise de preotul Ștefan Buzilă, tipărite la Bistrița în anul 1910; cea a comunei Rodna Nouă (Șanț), apărută în 1903, al cărei autor este E. Grapini. Fiind lucrări mai vechi, ele pot fi găsite doar în bibliotecile documentare sau la arhivele statului.

Din prefața monografiei lui Ștefan Buzilă rezultă că, până la apariția acestor lucrări, a existat o slabă preocupare din partea intelectualității pentru un asemenea gen de scriere, deși, încă din 1840, au fost date porunci slujitorilor bisericii și școlilor

să fie interesați în acest sens. „Eu n-am scris această monografie ca să dobândesc recunoștință de la cineva, ci pentru a-mi îndeplini o datorie față de comuna mea”, se justifică într-un fel preotul din Poiana Ilvei. Îndemnurile n-au fost urmate, așa cum ne-o dovedește perioada atât de lungă din istoria acestui ținut care este lipsită aproape în totalitate de apariția monografiilor sătești.

O oarecare înviorare a acestei activități se petrece în ultimele decenii de dinaintea revoluției din decembrie 1989, când temele preferate ale profesorilor, îndeosebi pentru cei de istorie, care avea ca scop obținerea gradului didactic 1, erau monografiile. Ele au fost coordonate de către profesori universitari, care le-au dat girul științific necesar. Din păcate, majoritatea lor au rămas în stadiul de dactilografieri sau chiar de manuscris, pentru că porțile editurilor erau cel mai adesea închise.

O avalanșă a interesului pentru elaborarea monografiilor sătești se declanșează după 1990, când multe lucrări rămase în sertarele uitării văd lumina tiparului, iar altele sunt elaborate sub impulsul unei înnoiri spirituale și al sprijinului financiar local. Primăriile s-au implicat mai mult ca oricând în această acțiune, astfel că aproape toate localitățile din zona Năsăudului beneficiază astăzi de asemenea lucrări.

Dacă însoțim firul principalelor ape care brăzdează ținutul Năsăudului, împodobit de salba celor 24 de sate grănicerești, găsim nume de oameni care s-au implicat în această formidabilă muncă de răscolire a trecutului pentru a lăsa generațiilor care vin o moștenire demnă de invidiat.

La capătul geografiei județului, comuna Romuli îl are autor de monografie pe Vasile Dologa, iar la Telciu, în 2004, și-a pus amprenta scriitoricească, col.dr. Vasile Tutula, a cărui lucrare, cuprinsă în 20 de capitole, cu 953 de pagini, s-a bucurat de o bună apreciere a istoricilor din această zonă.

La Coșbuc, așteaptă lumina tiparului o lucrare monografică minuțios pregătită de harnicul profesor și muzeograf al localității care ni l-a dat pe marele poet de pe Valea Sălăuței. Zile la rând l-am întâlnit în sala de lectură a Arhivelor Statului din Bistrița entuziasmat de bogăția documentelor pe care le-a descoperit. Anul acesta, lucrarea domnului Constantin Catalano va fi lansată cu prilejul unei importante aniversări a localității.

Salva, o veche localitate a acestor minunate plaiuri strămoșești, se regăsește în paginile monografice ale unui grup de dascăli din localitate, care au explorat bogăția istorică a acestei comune.

La Chiuza, părintele Clement Plăianu adună într-un volum impresionant toată zestrea istorică, etnografică și folclorică a comunei. Cred că este cea mai completă lucrare elaborată până la revoluția din decembrie 1989. O lucrare cu un profund caracter

științific este și cea intitulată *Zagra – o posibilă monografie*, semnată de profesorii Mircea Prahase și Gavril Rus în 1997.

De la Năsăud în sus, satele someșene s-au întrecut în scrierea monografiilor satești. Profesorul de limba română Leon Muti lansează în anul 2004 monografia comunei Rebrîșoara, care a cules multe elogii din partea oamenilor de cultură din această zonă.

Valea Rebrei, cu peisajul său încântător, asemenea celui sadovenian, în care ți se pare că acolo nu s-a întâmplat niciodată nimic, are o istorie încărcată de fapte și evenimente demne de scoaterea lor din anonimat. La circa 17 km de la șoseaua principală ce duce la Sângeorz-Băi se află Parva, o comună ce își trage numele din celebra expresie a împăratului Iosif al II-lea: „SALVE PARVA NEPOS ROMULI!”. Aici, un primar cu suflet mare, care păstorește de multă vreme această comunitate, a dat curs împlinirii unei dorințe mai vechi a profesorului Mircea Daroși, prin tipărirea lucrării *Parva, un nume de legendă*, apărută în anul 2003 cu prilejul sărbătoririi a 230 de ani de la atestarea documentară a localității.

Nici comuna Rebra nu este lipsită de o asemenea lucrare, elaborată de profesorul Ștefan Bachiș, care, printr-un efort conjugat cu cel al Primăriei, ar putea să vadă lumina tiparului.

Revenind la satele de pe cursul superior al Someșului Mare, Neposul apare ca o adevărată cetate istorică aureolată de faimoasele sale legende. Același autor, Mircea Daroși, a scos la lumină monografia intitulată *Nepos, vatră de legendă*, tipărită în anul 2004, când s-au sărbătorit 400 de ani de atestare documentară a localității.

La numai doi ani după revoluția din decembrie 1989, profesorii Ioan Nechiti și Gavril Scridon tipăresc lucrarea *Popas la Feldru*, iar în 2001, Octavian Girigan scrie într-o ediție bibliofilă cartea *Feldru, un drept la nemurire*. Pe aceeași linie se situează monografiile comunelor Ilva Mică (2003) și Leșu (2004), care îl au coordonator pe reputatul cercetător al acestor meleaguri, Simion Lupșan.

De același interes se bucură și localitățile Poiana Ilvei (prof. Ofilat Varvari), Ilva Mare (Pompei Boca) și Lunca Ilvei (Simion Lupșan, Eleonora Feștilă, Vasile Cihărean), Telciu, Ciceu Giurgești, Șieuț, Bichigiu, Runc, Tâgșor ș.a.

În anul 2003 și-a făcut apariția, în două volume, monografia comunei Rodna veche, scrisă de profesorul de limba română Liviu Păiuș. Ea se înscrie pe coordonatele unei cercetări atente și cu multă dăruire profesională.

Lista lucrărilor ar putea continua, dar multe dintre acestea nu sunt cunoscute, ori n-au ajuns încă pe masa editorilor. Tipărirea lor nu este o treabă ușoară, datorită posibilităților materiale reduse de care dispun cei antrenați în asemenea activități, mai ales că majoritatea lor sunt cadre didactice.

Sub aspect compozițional, monografiile sunt lucrări foarte apropiate ca structură: viață socială, economică și culturală, etnografie și folclor, organizare administrativă și instituțională, dar se diferențiază prin specificul fiecărei localități în parte, prin istorie și toponimie, obiceiuri și datini. Există însă ceva care îi unește pe cei ce întocmesc *asemenea lucrări*: sentimentul datoriei împlinite și a dragostei față de locurile natale, sentiment ce trebuie cultivat cu cea mai mare sfințenie și în rândul tinerei generații.

ROMÂNII ÎN PUBLICISTICA LUI EMINESCU

prof. IONELA ALIS SENI

prof. IOAN SENI

Un publicist are întotdeauna harul de a reda cu mult profesionalism lumea pe care dorește s-o prezinte publicului, așa cum o vede el. Cu atât mai mult marele poet Mihai Eminescu, prin articolele sale publicate, mai ales în periodicul „Timpul”, ne va reda tabloul societății românești din timpul său, încercând să surprindă trăsăturile cele mai specifice ale românilor și ale clasei lor politice.

Iată-l pe marele poet făcând, mai întâi, o descriere a pământului românesc pe care l-a iubit atât de mult: „Prin năsipul pâraielor ce se încep din munți se găsește praf de aur, prin codri sunt cerbi, ciute, căprioare, bivoli sălbatici și, în munții despre apus, o fiară pe care moldovenii o numesc zimbru. La mărime ca un bou domestic, la cap mai mic, grumazii mai mari, la pânțele subțiratec, mai înalt în picioare, coarnele ei stau drept în sus, sunt ascuțite și numai puțin plecate într-o parte. Fiară sălbatică și iute, poate să saie ca și caprele de pe o stâncă pe alta. Pe lângă hotără, despre câmpuri, sunt mari cârduri de cai sălbateci. Oile (...) caută de pășune hrana lor (...), iar dintre vitele albe, multe mii se duc prin țara leșască la Saxonia sau la Brandenburg (...)”¹

Nu mai puțin interesant ne prezintă poetul, în același periodic, lumea satelor și târgurilor: „În unele sate țăranii erau vecini (dependenți de proprietatea pe care o luau în folosință – n.n.), în alte ținuturi țăranii sunt oameni slobozi (sunt posesori de proprietăți private – n.n.). Târgoveții de pe la orașe și târguri fac neguțatorii cu negoată făcute de mâna lor. Boierii sunt curați moldoveni și socotesc începerea lor de la râmleni (Roma – n.n.). Ei sunt împărțiți în trei stări: în cea dintâi sunt boierii acei pe care-i rânduiește domnul în treburile țării; într-al doilea curtenii sau oamenii care au de moștenire sate și case; în al treilea sunt călărima slujitorilor, care pentru veniturile moșiilor ce li s-au dăruit lor de la Domni sunt datori numai cu a lor cheltuială să iasă cu domnii la oaste. În sfârșit, sunt răzeșii, cari mai bine s-ar chema oameni de țară slobozi, locuiesc prin sate și-și lucrează pământul lor însuși (...). Mitropolitul de Moldova își ia blagoslovenia de la patriarhul de Țarigrad, dar nu este supus lui, ci cei trei episcopi moldovenești pun mâinile lor pe deasupra celui ales și după aceea Vodă (Domnul – n.n.) roagă pe patriarhul ca să întărească în vrednicie pe acel de curând mitropolit (...)”²

Față de străinii care ne-au călcat țara, Eminescu este necruțător, îi prezintă în tot grotescul lor: „... fără muncă, fără inteligență, fără inimă, o rasă, care, în înjosirea ei, nu are asemănare, pune astăzi mâna pe un pământ sfânt, a cărui apărare ne-au costat pe noi

râuri de sânge, veacuri de muncă, iar țara: Și e plină de străini./Ca iarba de mărăcini;/Și e plină de dușmani/Ca râul de bolovani./Iar mila străinului/E ca umbra spinului;/Când vrei ca să te umbrești,/ Mai tare te dogorești” .

Portretul lui Ștefan cel Mare ni-l prezintă după un tablou care astăzi nu mai există: „... au fost mic de stat, dar cu umere largi, cu fața mare și lungăreață, cu fruntea lată, cu ochii mari plecați în jos. Smad și îngălbenit la față, părul capului lung și negru acoperea umerii și cădea pe spate. Căutătura era tristă și adâncă ca și când ar fi fost cuprins de o stranie gândire... Coroana lui avea deasupra, în mijloc, crucea toată de aur, împodobită cu cinci pietre nestemate. Sub crucea coroanei urmau Duhul sfânt, apoi Dumnezeu tatăl, cu dreapta binecuvântând, cu stânga ținând globul pământului, pe cercul de margine al coroanei un rând de pietre scumpe de jur împrejur. Îmbrăcat era Vodă într-un strai mohorât cu guler de aur, iar de gât îi atârna un egolpion din pietre și mărgăritare. Câmpul portretului era albastru, în dreapta și în stânga chipului perdele roșii”.⁴

Ca un fin observator, Eminescu și-ar fi dorit ca-n **Imperiul Austro-Ungar**, acolo unde trăiau ardelenii, respectiv, și năsăudenii noștri: „... nici una din naționalități să nu fie oprită de a-și iubi patria, limba și istoria în chipul ei, după cum o înțelege, în forma familiară și atrăgătoare a tradiției, a limbei, a rasei locale. Evident că nici un popor nu poate avea simpatii pentru o organizație ce se reprezintă prin oameni străini, prin limbă străină”.

Prin **legile ungurești**, maghiarii i-au marginalizat pe români, limitându-le toate drepturile, inclusiv cel de a participa la vot: „prin **legea electorală** alegerile ajung în mâna neromânilor, încât numărul de reprezentanți pe care l-ar putea obține poporul român în asemenea condițiuni e cu totul ridicol, (...) iar românul nu uită în veci nici binele și nici răul ce i l-au făcut alții”.⁶

Față de **politicienii țării**, Eminescu este foarte aspru, dar drept: „... voi (contribuabilii, poporul – n.n.) plătiți judecători nedrepti și administratori care vă fură, căci nici unuia dintr-înșii nu le ajunge leafa. Și aceștia vă amețesc cu vorbe și vă îmbată cu apă rece, ei își fac mendrele și vă sărăcesc, creindu-și locuri și locușoare, primării, comisii și multe altele pe care voi le plătiți peșin, pe când ei nu vă dau nimic, ba vă mai și desbracă, după ce voi i-ați înțolit... De aceea **alungați turma acestor netrebniți**, care nu muncesc nimic și vor să trăiască ca oamenii cei mai bogați...”.⁷

Eminescu a înțeles, în toată profunzimea lui, sistemul parlamentar românesc, **lupta pentru ciolan a politicienilor**: „odată intrați în pîine (Parlament – n.n.), ei au interes să țină mult guvernul lor, și, fiindcă aceasta depinde de cele două camere, ei se fac luntre și punte ca să-și scoată prietenii deputați. Dar prietenii lor sunt arendași sau rude cu arendașii, sau antreprenori de lucrări publice, sau advocați de antreprenori, sau au procese cu statul, deci caută să fie aleși, ca să tremure ministrii de dănșii și să le facă treburile. Poporul care nu știe aceste istorii își dă votul pentru că libertatea este în primejdie și pentru că i se

promite: că nu va mai plăti nici o dare, nici timbru n-are să mai fie, nici capitație, nici monopol pe tutun, nici dări pe băuturi spirtoase, ci numai posturi multe, în care să încapă toți, de la un capăt al țării la altul”.⁸ Orice asemănare cu prezentul este pur întâmplătoare. Și continuă Eminescu: „Niciodată în țara noastră nu s-a văzut clasă guvernantă mai prosperă, mai gras retribuită și mai îngrășată ca clasa guvernantă de astăzi, răsărită din pământ fără să ne putem da seama cum, pe când generalitatea oamenilor de muncă suferă de strâmțorare”,⁹ iar despre **Partidul** care a câștigat de mai multe ori alegerile și a demonstrat ceea ce face atunci când guvernează Eminescu precizează: „Până acum Partidul (...) n-a dat poporului decât vorbe deșarte și toată doctrina sa politică este să trateze pe poporul român ca pe un venetic, fără tradițiuni și fără istorie, proclamând că tot ceea ce s-a făcut, prin dânsul s-a făcut, și că Partidul reprezintă simbolul sacru al națiunii românești”.¹⁰

Partidul care guvernează în acest fel – susține Eminescu – creează un aparat de **stat omnipotent**, permițându-și: „concesionări în favoarea clientelei politice, împrumuturi de milioane netrecute la socoteli, ridicarea cheltuielilor bugetare, decorarea cu medalii și ordine a lui Nichipercea și a egalilor săi, numirea unor avocați de mână a doua în directorate de mare importanță, spolierea tezaurului public prin crearea de lefuri fabuloase în folosul patrioților de meserie, într-un cuvânt, statul omnipotent devine o jucărie în mâna demagogilor, iar poporul se zbate fără putere, jumulit și espoliat într-un mod neomenos de către o tagmă de oameni fără merit, fără știință, fără caracter, fără patrie chiar”.¹¹

Eminescu observă starea generală de sărăcie a poporului român și mai ales consecințele ce decurg din aceasta: „boala, viciul beției, furtişagul, înşelătoria, traiul rău în familie, lipsa de credință, răutatea” și – continuă poetul: „Sărac este cel ce se simte sărac și căruia îi trebuie neapărat mai mult decât are”. Eminescu găsește și soluția echitabilă a ieșirii din sărăcie: „Munca, scopul muncii este bunul trai, averea, (...), să produci numai obiecte de utilitate și nu va exista sărăcie”, dar Eminescu, oferind aceste sfaturi oneste, avertizează: „Pungașul care trăiește înşelând pe alții, desfrânatul care fuge de lucru ca dracul de tămâie vor râde de tine dacă le vei da sfatul să muncească...”.¹² Previziune tristă dar adevărată.

Mare clarvăzător, Eminescu rămâne contemporanul nostru, atât prin previziunile sale cu privire la starea națiunii române, cât și la calitatea elitei politice românești. Să-l iubim toți cei ce iubesc istoria românilor și să-l cinstim toți cei ce iubesc literatura și cultura poporului român. Asociațiunea ASTRA a făcut-o din totdeauna și o va face cât va exista.

Note

1. „Curierul de Iași”, X, nr. 106, 1877, p. 3.
2. *Ibidem*.
3. *Ibidem*.
4. *Ibidem*.
5. „Timpul”, V, nr. 83, 1880, p. 2-3.
6. „Timpul”, VII, nr. 242, 1882, p. 1.
7. „Timpul”, II, nr. 279, 1877, p. 2-3. Vezi și celelalte numere, până la nr. 289, 1877.
8. „Timpul”, VI, nr. 3 și 4, 1881, p. 1.
9. *Ibidem*.
10. *Ibidem*.
11. „Timpul”, V, nr. 166, 1880, p. 1-2.
12. „Timpul”, VII, nr. 157, 1882, p. 1.

DUMITRU NACU VĂZUT DE CONTEMPORANI

VALENTIN GĂLĂȚAN

În pleiada de academicieni și alți oameni de cultură și politicieni care provin de pe aceste meleaguri, un loc aparte îl ocupă Dumitru Nacu, născădean de baștină, care, prin cei 96 de ani trăiți, parcurge cinci etape importante ale istoriei patriei: dualismul austro-ungar, primul război mondial, perioada 1914-1940, dictatul de la Viena (1940-1944) și dictatura comunistă (1945-1989).

Înainte de a relata despre felul în care era văzut Dumitru Nacu de către contemporani, este necesară o scurtă incursiune în viața acestuia.

S-a născut la 18 martie 1892, în casa unor harnici plugari din Năsăudul grăniceresc, fiind unul dintre cei opt copii ai lui Dumitru și ai Sofiei; a avut parte de o copilărie specifică tuturor copiilor proveniți din familii de grăniceri.

Perioada copilăriei este umplută de relatările tatălui său, care a luptat în războiul Austriei cu Piemontul la Monte Croce, la Custozza și Solferino, sau despre strălucirea orașelor Viena, Veneția, Verona, Trieste, Mantova. Lecțiile de morală erau ale mamei, cu insistență asupra caracterului, demnității și modestiei. De fapt, acest aspect este conturat cel mai bine de către profesorul universitar canonicul Titus Mălai, care spunea: „Cunoaștem pe noul prefect (Dumitru Nacu, n.n.) din datele trecutului și știm ce poate în viitor. A moștenit dela admirabila sa mamă, Sofia, un suflet de credință nestrămutată... Acest «esprit fort» ce distinge pe Dumitru Nacu de alții este un dar prețios de nestemate din trezoreria spirituală a mamei Sofia, modelul cel mai ales al onestității, sobrietății, cumpătului și cuminenței” („Plaiuri Năsădene”, nr. 29 din 1944). Acum ea se odihnește în cimitirul „Comoara”, din Năsăud.

În această perioadă se întăresc și se amplifică opresiunile împotriva populației băștinașe, formată în majoritate din români, de către ocupația austro-ungară. Acum se elaborează legea guvernului ungar prin care în învățământ se preda limba maghiară. Sunt încă vii în amintirea populației și a tânărului Nacu amplele manifestări organizate de liceeni și oameni de cultură, pricinuite de Războiul de Independență din 1877, iar un ecou mai apropiat nașterii acestui cărturar l-a avut procesul „Memorandiștilor” din 1892.

În aceste condiții, tânărul Nacu urmează clasele primare, iar apoi Liceul Grăniceresc din Năsăud până în anul 1915, când și-a luat bacalaureatul. Încă din perioada liceului, în inima și sufletul majorității elevilor se naște dorința fierbinte de descătușare din rigorile impuse de stăpânire, pregătindu-se de a trece în România. Alături de colegul său Emil Rebreanu și de alții, plănuiesc trecerea graniței. Anii de neutralitate a României din primul război mondial îl găsesc pe tânărul Nacu student la Academia de Drept în Pecs (Ungaria). Amplificarea contradicțiilor dintre populația românească și oprimarea exercitată de guvernul

ungar îl determină – ca și pe alții, de fapt – să treacă granița în România pe la Vatra Dornei și Neagra Șarului. Ajunși la București, se înscriu la Școala Superioară de Agricultură.

Intrarea României în război alături de puterile Antantei determină intensificarea sentimentelor patriotice ale refugiaților ardeleni, precum și dorința lor nestrămutată de reîntregire a neamului, prin alipirea Transilvaniei la patria mamă; în consecință, el se înscrie ca voluntar pentru a lupta alături de armata română împotriva Habsburgilor. Astfel, în 1916, îl găsim ca voluntar în Armata a 2-a, sub comanda generalului Averescu, la regimentul I Vânători de Munte și participant activ la luptele de la Dealul Porcului, Cireșoaia, Târgu Ocna, Mărășești și Mărăști. La 1 Decembrie 1918 trece Prutul pentru eliberarea Basarabiei. La 1 aprilie 1919 participă la eliberarea Ardealului, iar la 4 august 1919 intră în Budapesta. Cu ocazia trecerii Tisei, se îmbolnăvește și este internat, mai întâi la Budapesta, apoi la Cluj, cu diagnosticul de malarie.

După terminarea războiului, activează în regimentul 85 Infanterie și predă la Școala de Subofițeri din Oradea până în 1924. În această perioadă își desăvârșește studiile superioare, termină Facultatea de Drept și își ia licența. Datorită agravării bolii, în 1925 este trecut în rezervă și se întoarce la Năsăud. În această perioadă este numit director al administrației fondurilor grănicerești și întocmește documentația necesară pentru ca Năsăudul să treacă de la statutul de comună la cel de oraș, lucru care se concretizează odată cu noua lege a administrației locale.

La ședința noului consiliu orășenesc este ales – în 1925 – primar, devenind astfel, până în 1933, primul primar al orașului. Profesează avocatura la Năsăud, fiind, concomitent, și primar. Din 1930 activează în Partidul Național Liberal. Fiind un fruntaș al partidului, ca președinte al organizației județene, odată cu câștigarea alegerilor din 1933, devine prefectul județului Năsăud. În 1937 candidează ca senator pe listele PNL, dar guvernul Tătărăscu cade, neavând majoritatea parlamentară. Este perioada când se instaurează dictatura regală, iar mișcarea legionară ia amploare, apărând primele semne ale unei conflagrații mondiale; se trag noi linii de demarcație între popoare, se ignoră tratatul de la Trianon, apar idei revanșarde care, pe lângă altele, duc la Dictatul de la Viena, prin care Ardealul de Nord este cedat Ungariei.

Fiind un om care a luptat în primul război mondial, contribuie la întregirea neamului, iar, odată cu cedarea Ardealului, este obligat să se refugieze la București în anul 1940. Aici, alături de fruntașii refugiați din Ardeal, înființează „Asociația generală a refugiaților și expulzaților din Ardealul de Nord”, al cărui președinte este ales. Pentru modul în care a înfierat cedarea Ardealului și războiul, prin dese manifestatii și adunări, este arestat de Siguranță și condamnat, fiind trimis în lagărul de detenție din Târgu Jiu. După 1944 este numit din nou prefect al județului, însă pentru scurt timp, deoarece este numit comisar general pentru lichidarea problemelor refugiaților, cu gradul de ministru secretar de stat la interne. În această perioadă este ales din nou președinte al PNL din județ, candidând la alegerile din 1946, alegeri ce au fost măsluite. Între anii 1950-1954 este din nou arestat,

nefiind însă condamnat; trece prin lagărele și temnițele din Aiud, Cluj, prin lagărele de muncă din Medgidia, Poarta Albă, Cernavodă, Mogoșoaia. După detenție, lucrează la Conraipred, la Întreprinderea „G. Coșbuc” până în 1959, când se pensionează. Decedează în iunie 1988 și nu mai apucă să vadă revoluția.

Intrând în lunga sa viață în relații cu militari, oameni politici, de cultură, cu ziariști, cei care l-au cunoscut mai îndeaproape vorbesc la superlativ despre omul Nacu, fie în gazete – „Ardealul” și „Plaiuri Năsăudene” –, fie dându-i diverse dedicații cu ocazia cărților editate, sau cu multe alte și diverse împrejurări din această lungă viață.

Este de remarcat faptul că, pentru tot ceea ce a făcut ca militar sau militant politic, aprecierile nu se opresc numai la cuvinte, ci este răsplătit cu numeroase ordine și medalii, dintre cele mai importante, care vorbesc cu prisosință despre acest mare om, fiu al graniței năsăudene. Ca o dovadă a aprecierii dobândite ca primar al orașului, ziarul „Ardealul”, nr. 17 din 1941, spune: „Dumitru Nacu a luat din slava figurilor mărețe de apostoli, care a slujit altarul de cultură al liceului fundațional, acel sentiment adânc de trăire și explozie românească, care a dat micului orașel de pe malurile Someșului blazon de noblețe spirituală în salba mistică a altarelor de viață și frământare românească. Fire neastâmpărată și robustă, Dumitru Nacu i-a dăruit integral sufletul său neamului. Ca primar al Năsăudului, își revarsă aceeași patimă de luptă și înnoire românească în acest colț de țară în care s-a răsădit după atâta timp o viață nouă”.

Pentru luptele din primul război mondial, despre eroismul, priceperea și devotamentul de care a dat dovadă, vorbesc ordinele și medaliiile primite, astfel:

- Ordinul „Steaua României” cu spadă în grad de cavaler și panglică de „Virtutea Militară”, sublocotenentului Dumitru Nacu din regimentul 2 vânători, pentru bravura și devotamentul cu care a condus plutonul la atac în luptele cu maghiarii de la Sasz Ladany în iulie 1919 (decret 445/1920);

- Medalia „Victoria marelui război pentru civilizație” 1914-1919 (decret 3390/1921);

- Ordinul „Coroana României” cu panglică și spadă în grad de cavaler „Virtutea Militară” pentru luptele de la Csucs din aprilie 1919 (decret 4206/1919);

- Medalia „Ferdinand I” cu spadă și panglică de „Virtutea Militară” pentru că a făcut parte din corpul de voluntari Ardeal – Bucovina în războiul pentru întregirea neamului (1916-1919);

- Medalia „Crucea comemorativă” 1916-1918;

- Numirea de membru al ordinului „Ferdinand I” în grad de cavaler;

- „Virtutea ostășească” clasa I (decret 194/1968).

Ca prefect al județului, în primul mandat a organizat activitatea urbanistică a orașului Bistrița, prin crearea parcului din jurul catedralei luterane, mutând târgul care se desfășura săptămânal aici; din această cauză își atrage nemulțumirea populației săsești. În același timp, considerând că un popor nu poate fi liber dacă nu-și însușește cunoștințele elementare

de limbă și comportare, se preocupă cu hotărâre să înființeze școli, punând un accent deosebit pe amenajarea sau construirea acestora în toate satele și comunele unde populația românească nu dispunea de astfel de așezăminte. În perioada mandatului său se înființează peste 30 de școli. Această acțiune nu a rămas fără ecou; astfel, primește medalia „Răsplata muncii pentru construcții școlare” clasa I (decret 14065/1937).

Inspectorul general al învățământului, I. Grigorescu, la 5 septembrie 1938, spune într-o scrisoare: „În semn de sinceră admirațiune și spre duioasă amintire dl. Dumitru Nacu, vajnicul și neobositul luptător naționalist care a sfințit peste tot locul unde a fost pus pentru binele neamului românesc, neîntrecut prefect care și-a legat pe vecinicie numele de județul Năsăud, în care școala românească a strălucit mai mult ca oricând, încurajată și înviorată printr-o pornire sufletească de mare noblete”.

În ziarul „Ardealul”, nr. 17 din 1941, se spune: „Ca prefect a desfășurat o activitate atât de rodnică, a dăruit acestui ținut grăniceresc atâta din energia și strădania sa, încât, dacă aceeași energie s-ar fi pus în slujba neamului pretutindeni, altul ar fi fost epilogul dramaticelor vremi ce trăim. Și-a dăruit toată preocuparea dezvoltării singurelor focare de afirmare națională – școlile și bisericile. A dat fiecărui sat minoritar o școală românească, a zidit și consolidat prin ajutoare, față de care a avut întotdeauna inima largă, biserici și cămine culturale. Profil de robustă și svăpăiată dăruire, Dumitru Nacu a lăsat în urmă o dâră de lumină și faptă, atât de grăitoare pentru vremile de lăncezeală de ieri, cât mai ales pentru văicărelile și scepticismul de azi”.

Ales în fruntea „Asociației generale a refugiaților”, același ziar spune: „Credem că n-a pierdut încă nimic din învolburarea tinerească a energiei sale, nimic din încrederea sănătoasă și țărănească ce-i scaldă sufletul, nimic din puterile ce și le va dăruia cu aceeași patimă creatoare durerilor noastre și intereselor permanente ale neamului”.

În articolul „Dinamism pribeag”, articol de Dumitru Nacu, din ziarul „Ardealul”, nr. 12 din 1941, se spune: „Asociația refugiaților și expulzaților, constituită, astăzi, singura forță politică din țară, căreia nimeni și nimic nu i se va putea opune, de a-și croi drumul cel mai scurt de reîntoarcere la casele de unde a fost alungat de barbaria milenarilor opresori. De acest suflet curat, stăpânit în toată ființa sa, numai de permanenta grijă a neamului ultragiat, nimeni să nu îndrăznească a se atinge și nimeni să nu încerce a-i macula năzuințele idealului spre care începe să urce singur, mânat de suferințele, de dorul nestăpânit după glia strămoșească, vândută atât de ieftin de impostorii tuturor abdicărilor, care încă și astăzi își poartă leșurile amorțite de belșugul unei vieți sterile și fără ideal”.

Munca și energia depuse în cadrul asociației au fost deosebit de grele, aceasta pentru faptul că era obligat să lupte din nou contra celor pentru care s-a înrolat ca voluntar în 1916, respectiv a Ungariei și Germaniei, precum și împotriva celor ce au acceptat cu atâta ușurință *Dictatul de la Viena*, prin cedarea Ardealului de Nord, patria și locul unde a văzut lumina zilei. Nu pierde nici o ocazie ca în adunări, mitinguri sau cu alte ocazii să nu înfiereze războiul și pe cei care au atentat la integritatea teritorială a țării.

Este suficient să amintim numai de cuvântarea ținută la 28 februarie 1943, la marele miting de la Cernăuți. În acest sens, să dăm cuvântul specialistului din ziarul „Ardealul”, care arată: „Lumea mare care ascultă pe oratorii urcați la tribună s-a văzut nevoită să mărturisească deschis. Da, într-adevăr Ardelenii sunt cu adevărat luptători. Se vede că vitregia istoriei lor i-a învățat să fie așa. Și pe drept cuvânt, fiindcă i-a învățat să fie cuvintele clare și apăsate rostite de președintele asociației refugiaților ardeleni dl. Dumitru Nacu au tălmăcit vrerea nu numai a noastră, a ardelenilor refugiați, ci a tuturor celor care simt românește. Fără teamă și ocoluri, d-sa a arătat drumul ce duce spre mântuire și izbândă și care este drumul trasat de marii noștri înaintași ardeleni. În fața imensei asistențe, a Guvernatorului și Episcopilor metropolei din Cernăuți, a armatei, ai marilor mutilați ca și a tuturor școlilor și instituțiilor din capitala Bucovinei, oratorul D. Nacu în ziua de 28. II. 1943 a spus:

– Ce caută România într-un război alături de Hitler, Musolini și Horthy, alături de cei ce ne-au distrus unitatea națională și politică?

– Ce caută România într-un război pentru spații vitale alături de Hitler, când întreaga noastră istorie ne e martoră că neamul românesc, în tot decursul întunecatei lui istorii, nu a râvnit pământuri străine, ci a luptat pentru a se menține pe glia din seva căreia a răsărit?

– Ce caută România într-un război alături de Hitler pentru spiritul unei Europe, când acest spirit a început cu Dictatul de la Viena, cu tăierea Ardealului în două?

Acest discurs s-a încheiat cu parafrizarea unei strofe din «La arme» făcând un apel regelui de aici de la hotarul de nord-estic al țării strigând:

Adună-ți, rege, oștile și du-le

Din răsărit spre Apus

La biruință așa cum le-ai mai dus”.

Ziarul „Bucovina” din Cernăuți, în numărul din martie 1943, insistă asupra consecințelor ce pot urma după această manifestație temerară din 28 februarie 1943, organizată cu ocazia sfințirii drapelului filialei *Asociației refugiaților Ardeleni din Bucovina*.

Cu prilejul jubileului de 50 ani de la procesul memorandiștilor de la Cluj, Dumitru Nacu a ținut un înflăcărat discurs în biserica greco-catolică din str. Polonă. La parastasul pentru comemorarea memorandiștilor, au luat parte: Iuliu Maniu, Dinu Brătianu, Mihai Popovici, prof.dr. Angelescu, Ghiță Pop, Ilie Lazăr, Al. Lepădatu și alți fruntași ai vieții noastre politice.

Dl. Dumitru Nacu, în discursul d-sale, a spus:

„Prin acceptarea josnică a arbitrajului dela Viena, politica oficială s-a detașat de îndrumările marilor oameni de stat, Iuliu Maniu, Dinu Brătianu, apucând drumul aventurii. Problema Ardealului a format un obiect de șantaj pentru propaganda nazistă. Când nemții aveau nevoie de trupe românești, dădeau ordin ungurilor să se agite și invers; când aveau nevoie de trupe ungurești, primul ministru Mihai Antonescu se răstema spre grofii de la Budapesta. România a cheltuit sute de vieți zadarnic pe câmpurile de luptă dela răsărit

pentru idealuri străine, în loc să recucerească pământul străbun al Ardealului. Onorată asistență, drumurile care au dus la „Memorandum” sunt identice cu acestea pe care le încercăm azi, sub oblăduirea mareșalului Antonescu. Presa gătuită, libertatea de gândire și exprimare a adevărului reprimată din fașă, oameni fără de nici o vină închiși și torturați. Suntem aproape de prăbușire, nu este altă ieșire decât schimbarea guvernului mareșalului cu un guvern de largă concentrație națională”.

După acest curajos discurs, ținut în fața unui imens public, dl. Dumitru Nacu și organizatorul parastasului, dr. Anton Ionel Mureșanu, au fost interogați și anchetați de poliție. Au fost duși mereu la Curtea Marțială, s-au încheiat mereu procese-verbale, când la poliție, când la Curtea Marțială și, după două săptămâni de detenție la poliția capitalei, au fost trimiși în lagărul de la Târgu Jiu („Ardealul”, nr. 35 din 4 septembrie 1944).

După 1944 este numit din nou prefect al județului Năsăud, ocazie care a determinat ca Dumitru Nacu să fie cinstit și omagiat la București. În „Plaiuri Năsăudene”, nr. 29-30 din 1944, se arată pe larg modul cum au fost organizate manifestația și omagierea sub titlul „Cinstirea unui fiu al graniței Năsăudene”, cuprinzând o listă mare de personalități din toate domeniile. Elogiat de participanți, se remarcă dragostea cu care a fost înconjurat. Dar iată ce spun unii dintre cei prezenți.

Salutul dl. ministru Gh. Pop: domnia sa a subliniat bucuria de a-l cunoaște și a-l avea ca prieten pe Dumitru Nacu, de care a auzit că a fost voluntar în războiul din 1918, fapt pentru care a fost decorat cu înaltul ordin „Regele Ferdinand”, dar pe care l-a cunoscut îndeaproape în acești patru ani de cruntă atitudine contra dictaturii lui Antonescu și a nemților. „Ne este drag Nacu pentru dârzenia și caracterul său ce le-a arătat în toate acțiunile naționale. Mă uit adesea la figura lui, și-mi dau seama că așa trebuie să fi fost și Cătanele Negre cari au cucerit Europa și au înfruntat mândria lui Napoleon. Postul de prefect la Năsăud nu e o răsplată a luptei sale, ci un câmp de afirmare și luptă. Recompensele pentru munca sa, nu vor întârzia să vină”.

Părintele dr. Titus Mălai a spus: „Când sărbătorim pe prietenul nostru, noul prefect al Năsăudului, care a avut darul să ne adune în număr atât de impunător la această agapă, nu am fi în nota actualității, dacă nu am privi acest moment prin perspectiva istorică, singura care se potrivește sufletului Graniței Năsăudene”, iar mai departe, după ce face portretul acestuia, încheie: „Pe aceste minunate Plaiuri Năsăudene, acum la sosirea Ta la Bistrița, va trebui să mai fâlăie o dată flăcările vechei «Virtus Romana Rediviva». Dea Dumnezeu să reușești!”.

Dr. Leon Scridon a spus: „De aceea, stând încă sub impresiunea acestei constatări, care, trecând peste mici fricțiuni și mărunte neînțelegeri ivite poate și acolo, a reținut realitatea acestei înălțătoare solidarități ardelenesti, te rog dar, dragă prietene, ca odată cu pășirea ta în calitate de Prefect, pe pământul desrobit al Județului Năsăud, să ai ca principală preocupare, cultivarea și cimentarea acestei solidarități, așa cum ai știut s’o faci cât timp ai fost la conducerea Asociației noastre a Refugiaților din Transilvania de Nord. Procedând

astfel, vei cinsti și jertfa de sânge a celor peste șasezeci mii ostași români cari în frunte cu generalul lor, vrednic și glorios urmaș al cătanelor negre, și-au dăruit sângele pentru desrobirea județului Năsăud și pentru redobândirea pământului scump al Ardealului”.

Dl.dr. Gh. Munteanu, director general al comisariatului refugiaților, a relevat în cuvinte calde și frumoase activitatea lui Dumitru Nacu în ceea ce privește ajutorarea refugiaților, spunând: „Mereu era alături de cei mici, de cei săraci, de a sări în foc pentru sprijinirea lor”.

Prof. Gabriel Țepelea susține: „Am cunoscut pe Nacu, mai întâi din rapoartele Siguranței, ca unul dintre cei mai mari dușmani ai dictaturii și nemților. Mai apoi l-am cunoscut personal, împreună cu întreaga acțiune de subminare dusă vreme de 4 ani”.

Răspunzând la aceste elogii, Dumitru Nacu declara: „Toate elogiile, pe care antevorbitorii mei au ținut de bine să mi le aducă pentru activitatea mea politică, desvoltată în cei patru ani de pribegie și dictatură în calitatea de președinte al Asociației Generale a refugiaților și expulzaților din Ardealul rob, nu-mi aparțin, decât în măsura în care am putut personal contribui alături de cele 64 de organizațiuni politice de pe întreg teritoriul țării, la pregătirea ambianței de dărâmare a dictaturii și de smulgere din ghiarele unei nefaste și nefirești alianțe cu dușmanii seculari ai neamului nostru”, iar mai departe spune: „Prin istoricele adunări dela CERNĂUȚI, TURDA, ARAD, ALBA-IULIA, PETROȘANI, BLAJ și altele, am afirmat în fața zecilor de mii de cetățeni, în fața reprezentanților armatei și a miilor de soldați, că România duce un război fără de nici un ideal”. Iar în continuare zice: „Și pe pagina aceasta va străluci mai puternic decât soarele, numele lui IULIU MANIU, azi PĂRINTELE PATRIEI, și acela al lui CONSTANTIN BRĂȚIANU, sub îndrumarea căroră Ardealul pribeag a acționat pregătind conștiința Neamului pentru MAREA DESLEGARE pe care M.S. Regele Mihai I le-a dat-o prin curajul și dragostea mare de tot ce e românesc...”.

Într-un articol din „Plaiuri Năsăudene”, nr. 36-37 din 1945, cu ocazia numirii în postul de ministru subsecretar de stat, se spunea despre Nacu Dumitru că: „face parte din falanga celor mai dârzi luptători pentru cauza democrației românești. Vreme de 4 ani, cât a ținut dictatura antonesciană d-sa a dus o permanentă acțiune de subminare a regimului trecut, de federalizare a tuturor oamenilor curați în jurul unei singure și mari idei: lupta pentru Transilvania.”, iar mai departe: „Nu-l intimidau nici amenințările ori arestările și nu-l ademeneau nici promisiunile de efemere măririi... Pentru acest fapt a îndurat toate persecuțiile, fiind în nenumărate rânduri arestat, maltrat, închis și trimis în lagăre. Parcă-l văd și azi transportat de agenții Gestapoului în «locuri necunoscute», încercând senzația grea a durerilor adânci ale despărțirii pentru totdeauna, poate...”.

O altă manifestare a înaltei aprecieri de care s-a bucurat este cea dată de către contemporani sub forma unor dedicații, pe cărțile pe care aceștia le-au publicat, trimițându-i în semn de recunoștință cartea cu dedicații, scrisori sau fotografii. Astfel, colonelul Rasoviceanu, general mai târziu, care în timpul războiului era comandantul regimentului

din care făcea parte și D. Nacu, scrie, în 4 octombrie 1921, pe o fotografie a sa: „Scumpului meu frate de arme locotenent Nacu, eroul dela Csucs, Vingelko, Tisa Bo, în semn de recunoștință și iubire”, iar în 1925 același, devenit general, îi făcea oferta următoare: „Eu sunt dispus, dacă poți, să te numesc șef de colonie în Cadrilater, în Balcic, unde am deja pe Nohai, Hagi, Constantinescu Stelian, cu câte 20 familii, fiecare din ale luptătorilor din 9 vânători”, pentru ca pe o altă fotografie să scrie: „Mulțumesc cu toată dragostea eroului dela trecerea Tisei”.

Iustin Ilieșiu, pe coperta volumului de versuri „Grădina cu flori de toamnă”, îi face dedicația: „Prietenului D. Nacu, neînfricat român și luptător al graniței, în semn de stimă”. Același mare și prodigios cântăreț al tragediei refugiaților din 1940, poetul Iustin Ilieșiu, pe coperta volumului „Spre biruință”, spune: „Marelui român din țara cătanelor negre Dl. D. Nacu, președintele refugiaților Ardeleni, care luptă cu atâta dârzenie și credință pentru Ardealul crucificat, toată admirația și prietenia mea”, iar pe coperta volumului „Lângă hotar” parcă avertizează în „porunca” din acest volum, izvorâtă din glas de sânge grăniceresc: „Îți este dată ție, Dumitre, ca în calitatea ce o deții de președinte al Asociației refugiaților și ca mare și verificat român, să poți duce la îndeplinire gândurile noastre de reîntoarcerea pe plaiurile scumpe”.

Poetul Emanoil Cobzalău, pe coperta volumului de poezii „Țara de cetini”, spune: „Dl. Dumitru Nacu, far de puternică orientare a spiritualității noastre tinere născădune pe drumul spre piscurile deplinei biruinți luptătorului neînfricat în linia întâi pentru dreptul moștenit pentru glia sfintei noastre copilării, azi pângărită de scorpionii vestici. Omagiul acestei țări de cetini”.

I.Th. Ilea, pe coperta volumului de versuri „Întoarcerea”, zice: „Aprigului luptător ardelean Dumitru Nacu, acest volum de versuri al vremilor noastre de totdeauna cu dorința reîntoarcerii la Născădul nostru drag și cât mai repede”.

I. Pupeză, pe coperta lucrării „Planul Beveridge”, îi face dedicația: „Dl. ministru Dumitru Nacu, în semn de admirație pentru dârzenia cu care luptă pe linia marilor idealuri naționale și sociale, ca un mare grănicer născădean”.

M. Groșanu, oferindu-i propriul volum numit „Cronică”, zice: „Dl. ministru Dumitru Nacu, comisarul general al refugiaților și expulzaților Ardeleni, neînfricatului luptător pentru apărarea intereselor ardelenilor în pribegie și neobositului președinte al Refugiaților, drept amintire zilelor dela prefectura poliției, unde n-a pregetat să-și afirme credințele în dreptatea neamului ca și în viața politică, la Arad, Cernăuți, București ș.al.”.

George Togan, pe coperta volumului „Istoria Romanțată a Mediașului”, scrie: „Cu dragoste și prețuire D-lui Dumitru Nacu, prefect al județului Născăud, președinte al Asociației Refugiaților și un strălucit reprezentant al Ardealului, această istorie romanțată despre oralul copilăriei mele, care este ca o mireasmă de Ardeal”; același autor, pe coperta volumului „Ne cheamă Ardealul”, spune: „Cald omagiu dl. Dumitru Nacu, președintele

Asociației Refugiaților prefect al județului Năsăud, această carte care a ținut trează conștiința națională pentru desrobirea Ardealului nostru drag și sfânt”.

Dorin Pop, autorul volumului de versuri „Crizantema țării”, dr. Tiberiu Morariu, semnatarul cărții „Păstoritul în munții Rodnei”, Iosif Schiopul, autor al lucrării „Țările Românești înainte de secolul XIV”, dr. G. Cotul, căruia îi aparține tratatul medical „Vocea și igiena vocală” etc. – îi dedică lucrările lor abia ieșite de sub tipar, iar cuvintele lor sunt tot atâtea semne de apreciere pentru marele om ce a fost Dumitru Nacu și această înșiruire nu se oprește numai la cele de mai sus.

Activitatea prodigioasă a marelui om politic și de stat Dumitru Nacu nu se limitează numai la funcțiile avute pe linie de partid și de stat, acesta fiind și un mare gazetar. El este cel care grupează refugiații din Ardeal pentru publicarea ziarului „Ardealul”; pe cei din zona graniței Năsăudene îi grupează pentru reeditarea în refugiu a ziarului „Plaiuri Năsăudene”, unde figurează aproape în fiecare număr, cu articole de mare însemnătate.

În primul număr al ziarului „Plaiuri Năsăudene”, din iulie 1943, în articolul de fond, Dumitru Nacu spune despre Năsăud și oamenii acestui loc: „E vulcan mereu în activitate ce a fâșnit din adâncuri milenare flacăra cea mai curată a dragostei de neam și spiritul cel mai înalt de jertfă pentru eternitatea neamului românesc; este izvor nesecat de energie și suflet românesc, de dârzenie și porniri de generoasă dăruire pe altarul de mândrie și înălțare românească; focar incandescent de afirmare a drepturilor noastre românești asupra pământului din căldura căruia s’a înălțat far luminos peste întunericul veacurilor, luminând cu nestinsă flacăra a iubirii de tot ce e românesc, până departe în toate colțurile pământului sfințit de brațul și frumusețea graiului românesc; pepinieră de suflete de eroi, de martiri ai marilor cauze naționale, de cărturari erudiți, de apostoli iluminați ai împlinirilor viitoare și de tot ce dă relief și valoare mândriei unui neam”.

În articolul „Omăgiu de recunoștință” („Plaiuri Năsăudene”, nr. 5-6-7 din 1943), Dumitru Nacu, cu ocazia împlinirii a 80 de ani de la înființarea gimnaziului grăniceresc din Năsăud, declară: „Astăzi, când liceul dela Năsăud își serbează opt decenii dela deschiderea lui, se lasă luminoase și plini de nădejdi, amintirile anilor, petrecuți sub cupola acestui bătrân fort al conștiinței și sufletului românesc de totdeauna”; iar mai departe „optzeci de ani a stat strajă neadormită păzind cu sfințenie templul în care ni s’a păstrat nealterată podoaba tuturor virtuților noastre strămoșești”.

În articolul „Acum 25 de ani” („Plaiuri Năsăudene”, nr. 8 din 1943), D. Nacu face o incursiune în timp asupra modului cum s-a făcut Marea Unire, spunând în final: „Astăzi, după 25 de ani dela Marea și Sfânta noastră UNIRE, a cărei aureolă este nimbă de purpuriul sânge al atâtor generații de martiri ai Ardealului, Ardealul spintecat de vitregia aceluiaș negru destin, stă drept la datorie, pentru isbânda cea mare, pe care va ști să o smulgă spurcatului destin, oricâte jertfe i s’ar mai cere”.

Dumitru Nacu se preocupă și de scoaterea în evidență și popularizarea unor oameni de seamă de pe aceste meleaguri. Astfel, în articolul „Un mare nedreptățit – Ion Ciocanu”,

după ce face o scurtă prezentare controversatului om, figură de seamă a graniței năsăudene, apreciază: „Ion Ciocan își croiește un drum greu, dar singurul care putea duce în acele crâncene vremuri la apărarea și salvarea școalelor năsăudene. Drum pe care mergând nu a periclitat niciodată existența noastră națională și nu a renunțat nici-o dată la demnitatea și drepturile noastre naționale și politice”, pentru ca mai departe să arate că: „prin dragostea de neam, prin spiritul său superior de intuiție a vremurilor prin care treceau instituțiile dela Năsăud, conștient de scopurile urmărite de guvernul dela Budapesta a cărui exponent în județul Năsăud era prefectul Dezideriu Banffy, cel mai neîmpăcat dușman al românilor, el singur a știut prin înțeleaptă lui politică și prevedere să salveze dela înstrăinare, averile grănicerești, iar instituțiile de cultură și suflet românesc să le asigure viitorul și dezvoltarea în spiritul consacrat de ctitorii acestor istorice așezăminte”.

Ziarele vremii amintesc în toate ocaziile prezența permanentă a lui Dumitru Nacu, cu prilejul diverselor manifestații politice, culturale sau de altă natură. Într-o notă intitulată „Năsăudenii din capitală au prăznuit aniversarea liceului”, în nr. 5-6-7 din 1943 în „Plaiuri Năsăudene”, alături de C. Moisil (fost director general al arhivelor statului), prof. Șt. Pop (fost director al Liceului „Sf. Sava” din București), Vasile Bichigeanu (fost director al Liceului „G. Coșbuc” din Năsăud), se află și Dumitru Nacu, președintele refugiaților ardeleni, iar lista participanților mai poate continua.

Aceiași ziar arată că în ziua de 4 octombrie 1943, seara la ora 20, toată intelectualitatea năsăudeană s-a întrunit în cadrul unei mese comune la restaurantul „Capșa” din piața Buzești din capitală, plănuind aniversarea liceului. La această masă au luat parte următorii fii ai graniței năsăudene: prof. C. Moisil, V. Bichigeanu, D. Tomuța, prof. Grigore C. Moisil, ing. Gh. Avram, prof.dr. Titus Mălai, dr. Laurențiu Oanea, dr. Leon Scridon, alături de Dumitru Nacu etc.

La parastasul luptătorului năsăudean Leon Scridon, în ziua de 5 octombrie 1943, se pare că a luat parte printre alții și Dumitru Nacu.

La înființarea asociației de refugiați „Uniunea Someșană”, printre cei care au fost prezenți este și Dumitru Nacu, alături de Iuliu Maniu, Constantin C. Brătianu, Ghiță Pop, Leon Scridon, Gabriel Țepelea și alții,

În ziarul „Plaiuri Năsăudene”, nr. 11-12 din 1944, se regăsește cuvântul domnului Dumitru Nacu – președintele asociației generale a refugiaților și expulzaților din Ardealul de Nord –, cuvânt rostit cu prilejul impunătoarei manifestații de cinstire a martirilor și luptătorilor ardeleni, organizată în capitală, ocazie cu care s-a sfințit troița simbolică ridicată de „Uniunea Someșană”. În această alocuțiune subliniază: „Cultul trecutului este chezașia viitorului, cheia care a deschis larg porțile unității noastre naționale a fost acest cult al sbuciumatului nostru trecut. Ardealul pribeag înalță în inima Capitalei noastre de totdeauna cruce de închinare și prinos de recunoștință martirilor și luptătorilor din toate timpurile cari au sfârșit pe crucea unui singur crez n’au căzut pentru realizarea unui singur ideal – unitatea politică și națională a tuturor Românilor”.

Cu ocazia reorganizării „Cercului Cultural Năsăudean”, se convoacă în 12.II.1944, sub președinția lui Liviu Rebreanu și secretar general ing. I.T. Echim, ședința comitetului, ocazie ce a determinat cooptarea în comitetul de conducere a dr. Titus Mălai și Dumitru Nacu în calitate de vicepreședinți.

Teodor Tanco, în „Virtus Romana Rediviva”, vol. II, pag. 120, arată că Dumitru Nacu, împreună cu Laurențiu Oanea, au editat la Năsăud, în 1932, ziarul „Granița”, cei doi fiind proprietari și editori care scriau toate articolele apărute, cum ar fi „Grănițeri, treziți-vă!”, cu referire la modul de administrare al averilor grănicerești.

Același autor – în vol. VI, pag. 18 – spune că despre Liviu Rebreanu mai pot vorbi și câțiva prieteni și cunoscuți nonagenari, ca Dumitru Nacu, care îl înconjură cândva cu atenția curioasă pe viitorul prozator. Dumitru Nacu a fost coleg cu Emil Rebreanu.

Numit ca prefect al județului Năsăud, face parte dintr-o delegație formată din Titus Mălai (președintele fondurilor grănicerești din Năsăud), Dumitru Nacu (prefect al județului Năsăud), vicar Simion Pop, pâr. Grigore Pop, prof. V. Scurtu, insp. școlar Buia Ioan și pâr. I. Costan, care au avut audiență la primul ministru pentru:

- trimiterea autorităților românești în Ardealul de Nord;
- intervenția la ministrul educației în problema școlilor;
- trimiterea de medicamente și medici chirurgi la Năsăud; -trimiterea de cereale și alte produse alimentare de primă necesitate pentru populație;
- acordarea de burse pentru elevi etc.

În „Plaiuri Năsăudene”, nr. 27-28 din 1944, într-o poză semnificativă, este înfățișat Dumitru Nacu, prefectul județului Năsăud, vorbind voluntarilor ardeleni la începutul lunii octombrie 1944, în preajma plecării lor pe frontul din Transilvania, prilej cu care declarase printre altele: „Pe când alții se înecă căutând formule democratice, Ardealul, născut democratic, aleargă din nou la examenul morții, pentru a înălța încă odată neamul și eternitatea Patriei, pe crestele libertății și unității noastre naționale și politice”.

În același ziar se spune: „Prin înalt Decret Regal în demnitatea de prefect al Năsăudului desrobit d. Dumitru Nacu. Timp de 4 ani, Dumitru Nacu a ținut sus stindardul luptei de descătușare a Transilvaniei în întreaga Românie, în calitate de președinte al Asociației Generale a Refugiaților ardeleni. Dârș și mândru Nacu ne-a reprezentat cu demnitate sufletul Năsăudului. Nu l-a îngenunchiat nicio mișelie! A stat în temniți și în lagăr vreme îndelungată, la Târgul-Jiu, pentru credința sa năvalnică în viitorul Neamului. Nu s’a aplecat! Acum pășește cu fruntea sus la Năsăud, unde va clădi o viață nouă. Dumnezeu să-i ajute!”.

Dacă o parte dintre năsăudeni l-au abandonat, ca urmare a deselor intervenții ale organelor comuniste, prin Securitate, nu același lucru s-a întâmplat cu prietenii și alții care l-au cunoscut. În acest sens, este de menționat că, în 1977, la împlinirea vârstei de 85 de ani, a fost organizată în București, la Casa Universitarilor, omagierea acestui fiu al graniței năsăudene, rostind alocuțiuni dr. Boeriu Valeriu (medic colonel, ca președinte de

vârstă), Mircea Rebreanu (magistrat), dr. Aurel Mărgineanu (avocat, fost secretar general al „Asociației refugiaților”), prof. Ilieșu Simion, prof. Vasile Netea, Ovidiu Ionașcu (consilier juridic), Costan Ion (preot) și alții.

De asemenea, la împlinirea vârstei de 90 ani, tot la București, la Casa Universitarilor, a fost omagiat, rostind cuvântări, prof.univ.dr. Alexandru Ciplea, dr. Mircea Rebreanu, dr. Gabriel Țepelea, prof.univ.dr. Vasile Netea și alții. Gabriel Țepelea spune: „Figura sa mi se părea atunci desprinsă dintr-o efigie romană, iar verbul hotărât clocotitor. Dar lupta adevărat umană a lui Dumitru Nacu și a altor fruntași a fost aceea de a deschide cărări de înțelegere pentru valurile ce se revărsau cu refugiați din țară, de a le găsi un adăpost, o slujbă, de multe ori și îmbrăcăminte”.

Într-o scrisoare din 1982, Alexandru Husar îi adresează următoarele cuvinte: „O mînă caldă, mult stimată dl. Nacu, și expresia vechii stime și considerațiuni ce vă păstrează în inima Moldovei”.

În toată această succintă prezentare a unor momente din viața ilustrului cărturar și om politic, a aprecierilor de care s-a bucurat din partea unor personalități de seamă contemporani cu Dumitru Nacu, se poate constata anvergura și aria de activitate a acestuia, ocupând, prin tot ceea ce a făcut pentru oraș și județ, un loc meritat în pleiada de cărturari și oameni de seamă pe care i-a dat granița năsăudeană și acest oraș.

Apreciem că, prin cele expuse, am reușit să creionăm portretul acestui năsăudean de seamă și sunt convins că cei ce se vor apleca pentru un studiu mai aprofundat asupra personalității lui Dumitru Nacu vor găsi multe dovezi care să ateste activitatea sa prodigioasă, în speranța că-i vom sensibiliza pe cei ce conduc destinele acestui oraș să purceadă la inițierea unui proiect de hotărâre a consiliului local orășenesc în vederea acordării titlului de „Cetățean de onoare al orașului” post mortem.

Bibliografie

Dumitru Nacu. *Cu privirea la trecut*, manuscris, 3 vol.

Revista „Ardealul” din 1940-1945.

Revista „Plaiuri Năsădene” 1941-1945.

SEMNAREA UNUI DOCUMENT OFICIAL INTRE ROMÂNIA ȘI VATICAN ÎN CONTEXT GEO-POLITIC

drd. CEUCA NICOLAE

Instaurarea sistemului comunist în estul Europei duce la schimbări geo-politice majore. Acestea se regăsesc în relațiile dintre state, dar mai ales în modul în care este tratată credința de sistemul comunist, atitudinea lui în special față de Biserica Romano-Catolică, care avea o conducere centrală la Vatican prin papa. Din acest motiv, Vaticanul era singurul în măsură să dezvolte un dialog cu statele unde funcționau Biserici Catolice și era singurul for care reprezenta Biserica în fața legii. Actele care se vor încheia de Biserica Catolică cu statele comuniste nu vor fi intermediare de personalități locale, ci direct de diplomați ai Vaticanului. Pentru estul Europei, un rol determinant îl va avea Agostino Cassaroli, artizanul deschiderii Bisericii Catolice spre est, prin ceea ce este numit în relațiile internaționale „ostpolitik”. În perioada comunistă, Cassaroli profită de bunele relații pe care le avea cu ierarhi ortodocși din U.R.S.S., dar și cu politicieni din această țară. Prin aportul său, cadrul geo-politic al relațiilor diplomatice dintre vest și est își schimbă conotația, Vaticanul reușind să încheie tratate cu țări comuniste, iar cu altele să dezvolte relații neoficiale, dar de o reală importanță.

După instaurarea regimului comunist în Europa de est, Vaticanul a luat atitudine împotriva lui prin papa Pius al XII-lea (1939-1958), iar răspunsul comuniștilor a fost începerea unei drastice persecuții atât împotriva Bisericii Catolice ca instituție, cât și împotriva credincioșilor. De același tratament au avut parte și bisericile ortodoxe, prin limitarea posibilității de a întreține relații diplomatice cu Biserica Romano-Catolică, dar și cu celelalte biserici ortodoxe locale. Începând cu anul 1947, Rusia a încercat formarea unui pol de putere ortodoxă cu centrul la Moscova, dar proiectul nu a fost agreat de celelalte biserici ortodoxe, care erau la acea dată autocefale și aveau conducere proprie. Comunismul instaurat în țările Europei de Est a făcut ca acestea să întrerupă pentru o perioadă relațiile diplomatice cu Vaticanul, prin nerecunoașterea documentelor semnate înaintea celui de al doilea război mondial, printr-o decizie unilaterală.

România nu a făcut excepție de la această atitudine și, în anul 1948, prin noua lege a cultelor, interzice instituțiilor de pe teritoriul său să întrețină relații cu instituții din străinătate fără acordul statului. Toate aceste măsuri au fost luate într-un context geo-politic în care relațiile externe ale statelor depindeau în mare măsură de politica Moscovei.

Această situație durează până în anii '60, când, unele state comuniste, profitând de o stare de destindere, își reconsideră atitudinea față de Vatican, iar unele dintre ele încheie tratate oficiale cu Vaticanul. Noua orientare europeană nu a lăsat România indiferentă, dar, pentru încheierea unui acord cu Vaticanul, trebuia să-și recunoască unele greșeli din trecut, impediment care nu se regăsea la celelalte state cu care Vaticanul a încheiat tratate.

Starea de „război rece” dintre sistemul comunist și Vatican încetează odată cu începerea Conciliului II Vatican (1962-1965), în urma căruia Vaticanul încetează critica împotriva comunismului și continuă lupta împotriva lui prin dialog. Deschiderea Vaticanului are la bază noul context în care Europa se împărțea în comunistă și capitalistă, iar pentru Biserica Romano-Catolică erau de aceeași importanță ambele părți.

România, prin ambasada de la Roma, urmărește schimbările politice pe plan internațional, redactând mai multe materiale informative, în prezentarea cărora ține cont de așezarea geografică a țărilor și contextul geo-politic al relațiilor.

Atitudinea schimbată a Bisericii se concretizează prin mesaje care țineau seama de „creșterea conștiinței maselor, de lupta popoarelor pentru independență, dorința lor de pace și înțelegere, precum și ideologia comunistă și de succesele obținute de țările comuniste”. Se observă că ideile Vaticanului erau în concordanță cu politica comunistă în ceea ce privește idealurile fiecărui popor, fără a se confunda cu ea. Această schimbare făcută de Vatican crea un climat care făcea posibil dialogul, existând puncte comune care puteau însemna un început.

România considera că, prin astfel de declarații, Vaticanul încearcă „... să creeze impresia pentru un așa-zis dialog cu lumea așa cum este ea astăzi”, ceea ce i-a adus unele succese, chiar dacă „... aceste schimbări sunt doar de formă, și nu de fond”. Referirea este făcută la acordurile încheiate de Vatican cu țări comuniste ca Ungaria, Yugoslavia, Cehoslovacia și Cuba, care nu a întrerupt relațiile cu Vaticanul. Presa mondială și unii oameni de stat atât din Occident, cât și din Răsărit au apreciat rolul pozitiv pe care Vaticanul este hotărât să-l joace în lume, după Conciliul II Vatican, ținând seama de noul context geo-politic.

Exemplul Cubei este elocvent în această privință; ea nu numai că nu a întrerupt relațiile oficiale cu Vaticanul, dar s-a folosit de influența Vaticanului pentru a-și consolida poziția pe plan intern. În acest sens, Vaticanul a intervenit în anul 1962, când mai mulți preoți catolici părăseau țara pentru a crea o presiune asupra regimului și i-a sfătuit pe aceștia să rămână, pentru a oferi în continuare credincioșilor sacrameinte. Fiind la distanță mai mare de Europa, influența U.R.S.S.-ului în planul credinței nu era așa mare. Aceste situații ne relevă importanța contextului geo-politic la care o țară este parte.

În această perioadă, relațiile externe ale țărilor socialiste depindeau în mare măsură de poziția Moscovei, iar aceasta începe, în ceea ce privește Vaticanul, o schimbare a opticii, ba mai mult, „... un schimb de telegrame și amabilități” în timpul lui Hrusciiov.

Acest început al relațiilor diplomatice cu țările comuniste face posibilă trimiterea de observatori la Conciliul II Vatican de către Biserica Ortodoxă Rusă. Decizia de a trimite observatori surprinde, deoarece patriarhul Alexei declara în luna mai 1962 că: „... Biserica Ortodoxă Rusă nu va participa la Vatican II, considerându-l o problemă internă a Bisericii Catolice”, afirmație care se va dovedi neadevărată, reprezentanții săi fiind singurii observatori dintr-o țară ortodoxă comunistă.

Tot în această notă, a apropierii dintre cele două părți, se încadrează și permisiunea acordată episcopului greco-catolic al bisericii Ucrainiene, Slipy, de a părăsi Rusia și a se stabili la Roma. După stabilirea la Roma, mitropolitul este ridicat la rangul de arhiepiscop

major, devine membru al Conciliului II Vatican și apoi cardinal. În tot acest timp, episcopul își manifestă opoziția față de regimul comunist, fără ca Vaticanul să ia poziție și fără ca U.R.S.S. să reacționeze în vreun fel. Toate aceste gesturi nu ar fi avut loc, dacă cardinalul nu-și desfășura activitatea într-un alt cadru politico-geografic, unde păreri personale nu erau cenzurate. Concesiile făcute de Rusia au fost considerate de România ca având „... consecințe până la urmă negative” în relațiile dintre Vatican și noile democrații populare.

Deschiderea U.R.S.S. față de politica Vaticanului a încurajat celelalte țări comuniste să redeschidă discuțiile cu Sfântul Scaun. Diferiți emisari ai Vaticanului încep să pătrundă în țările comuniste, dintre aceștia cei mai importanți fiind Jan Willebrands – din Secretariatul pentru unirea creștinilor, cardinalul Francisc König, care era episcop al Vienei, și Agostino Cassaroli, secretar adjunct al Congregației pentru probleme bisericești, el fiind însărcinat de Vatican să poarte discuții cu Ungaria, Cehoslovacia și Yugoslavia. În afară de aceștia, care au ajuns în țările comuniste în calitate de reprezentanți ai Vaticanului, au fost alții care ajung în calitate de turiști, dar care se interesează de soarta clerului și credincioșilor catolici, iar când au posibilitatea îi ajută.

Unele dintre aceste vizite în țările comuniste s-au concretizat prin încheierea unor acorduri scrise cu țările respective. La 15 septembrie 1964, la Budapesta, a fost semnat un act între Ungaria și Vatican, care cuprindea problemele asupra cărora s-a căzut de acord. Actul avea o anexă cu un proces-verbal, care prevedea problemele care mai trebuiau discutate. Dintre problemele rezolvate erau amintite: „... numirea episcopilor, fiind numiți șase episcopi, jurământul de credință a episcopilor și preoților față de stat și problema Institutului Ungar de la Roma.”

Și la Praga au existat discuții care au avut drept urmare „numirea unor noi episcopi, retrocedarea unor proprietăți ale bisericii și permisiunea unui episcop de a pleca definitiv la Roma”. Trebuie menționat faptul ca primele discuții între Cehoslovacia și Vatican au avut loc la Roma prin ambasadă, deoarece și în privința României se recomandă aceeași metodă.

Discuțiile cu Yugoslavia nu au fost mediatizate și, de aceea, chiar dacă ele au fost îndelungate, rezultatele nu au fost făcute publice, dar „... declarațiile reciproce sunt pozitive”. Dovada acestui rezultat pozitiv este ridicarea arhiepiscopului de Zagreb, Sepper, la scurtă vreme după încheierea tratatelor, la rangul de cardinal.

Noul context geo-politic plasa România într-o poziție singulară, fiind singura țară care refuza relațiile cu Vaticanul, chiar și într-un stadiu neoficial.

Ministerul Afacerilor Externe al României considera toate aceste acorduri încheiate de țările vecine ca având un caracter unilateral, prin semnarea lor aducându-se avantaje doar Vaticanului. Autorul documentului face această afirmație bazându-se pe acel proces-verbal care urma acordului și în care se specifica, că „... există probleme care nu pot fi puse în discuție la acea dată, dar care vor fi reluate la o dată ulterioară, când Vaticanul va crede de cuviință”.

România era o țară care înainte de 1948 avea aproape 3.000.000 de credincioși catolici și reprezenta pentru Vatican un interes deosebit, confirmat de încercările pe care Vaticanul le

face pentru ca între cele două state să existe din nou relații diplomatice. Dacă în celelalte țări comuniste ajungeau emisari ai Vaticanului care reprezentau diplomația, în România cei care ajungeau erau doar cu viză turistică, chiar dacă în timpul petrecut aici trebuiau să treacă pe la Departamentul Cultelor. Insistența Vaticanului pentru a normaliza relațiile cu România, se datorează în mare măsură lui Bonaventura Schweitzer, care vizitează România, unde are întâlniri cu preoți romano-catolici și cu reprezentanți ai Departamentului Cultelor.

După întoarcerea la Vatican, Schweitzer face o vizită ambasadorului român, căruia îi mărturisește că „relatările făcute de el cu privire la regimul Bisericii Catolice din R.P.R. au făcut o bună impresie”. În urma acestui raport, Papa personal a considerat „că există condiții pentru normalizarea relațiilor Bisericii Catolice cu Sfântul Scaun și încheierea unui act între Vatican și statul român. Actul, dacă s-ar semna, ar trebui să reglementeze pentru început două probleme: reglementarea numirii în posturi vacante a unor episcopi catolici agreeți de statul român și situația învățământului teologic. Cererea Vaticanului, deși îndreptățită, nu putea fi acceptată de R.P.R., deoarece contravenea Legii cultelor și Constituției din anul 1948. Acceptarea numirii de episcopi pentru posturile vacante însemna reînființarea unor episcopii ce au funcționat înainte de 1948.

Acest proiect de document semăna foarte mult cu cel propus Ungariei, unde a fost semnat mai întâi un acord asupra punctelor posibile, rămânând ca problemele divergente să fie discutate la o dată ulterioară, când situația politică o va permite.

Odată cu această propunere făcută de Vatican, s-a lăsat să se înțeleagă că Augustino Cassaroli, cel care a semnat și celelalte înțelegeri cu statele comuniste, ar fi gata să meargă la București pentru discutarea acestor probleme. Prin prezentarea de către Vatican a punctelor care ar putea fi dezbătute se observă dorința de a îndepărta pentru început acele acțiuni care au fost considerate de România ca amestec în treburile interne. Este cunoscut faptul că, imediat după arestarea episcopilor, Vaticanul a luat măsura de a investi episcopi care să funcționeze clandestin, iar preoților le revenea datoria de a face cateheză, în lipsa orelor de religie din programa de învățământ. Prin semnarea unui document se dorea pentru început normalizarea acestor probleme.

Este interesant faptul că Vaticanul nu pomeniște nimic clar despre Biserica Greco-Catolică, considerând-o ca făcând obiectul unei discuții separate, sau urma probabil să fie discutată odată cu problema episcopilor.

Disponibilitatea Vaticanului pentru compromis în relațiile cu România era foarte mare, mergând până la a recunoaște că: „....Biserica Romano-Catolică din România nu prezintă aspecte acute, având în vedere că își desfășoară activitatea practică normal”. Chiar dacă este făcută de un reprezentant al României într-o notă oficială și prezentată cu o doză de subiectivism, această afirmație arată încă o dată dorința Vaticanului de a normaliza relațiile cu România. Până la acea dată reprezentanții statului român așteptau din partea Vaticanului precizarea punctelor de dialog, iar când le-au fost prezentate s-au arătat dezinteresați. Spunem acest lucru, deoarece propunerea venită din partea Vaticanului nu face obiectul semnării unui document scris, rămânând pe mai departe singură metodă posibilă, „calea dialogului

neoficial”. În ciuda acestei atitudini, trebuie remarcat faptul că România recunoaște că „greutatea semnării acestui document constă în măsurile luate de statul român împotriva Bisericii Catolice în anul 1948, prin ignorarea formelor legale”. Se preciza că „Vaticanul și Papa în special este interesat de răspunsul pe care statul român îl va da în această privință”. Neprimind nici un răspuns, Vaticanul readuce din nou în discuție dorința de a semna un tratat cu România, prezentând de această dată mult mai detaliat problemele care ar putea intra în discuție. Cel care prezintă Ambasadei noua propunere este monseniorul Aloisie Tăutu, într-o discuție pe care o are cu consilierul Ambasadei R.P.R. Valerian Stan în data de 7 iulie 1965.

Cuprinsul discuției a fost trimis Ministrului Afacerilor Externe Corneliu Mănescu, care trebuia să transmită rezoluția care cuprindea direcția ce trebuia urmată în eventualitatea altor discuții. După cum relatează autorul, întâlnirea a avut loc la inițiativa preotului Aloisie Tăutu. În timpul întrevederii, părintele Tăutu a prezentat anumite probleme care din punctul de vedere al Vaticanului ar putea fi discutate. Cea mai simplă dintre ele, care, de altfel, interesa statul român, era aducerea în țară a copiei Columnei lui Traian. Această acțiune se încadra politicii duse de România pe plan intern, când regimul folosea personalități istorice ca elemente de propagandă, iar Columna lui Traian putea fi prezentată ca simbol național și al victoriei socialismului împotriva puterilor imperialiste. Autoritățile române, spunea părintele Tăutu, „... ar putea să intre ușor în posesia columnei”, pentru aceasta fiind nevoie doar „... o notă verbală din partea Ambasadei către Nunțiul Apostolic de la Roma, prin care să se solicite copia columnei”. Cedarea de către Vatican a Columnei către România urma să se facă fără pretenții materiale, dar nu în secret, Vaticanul „... ar dori doar să i se mulțumească că a păstrat pe spese proprii timp de 20 de ani”, iar acest lucru s-ar putea face în timpul unei sărbători naționale.

În continuare s-au discutat probleme care privesc Biserica Romano-Catolică din România. Vaticanul păstrează în continuare propunerile legate de numirea episcopilor și învățământ, dar mai apar și altele noi. Cu ocazia acestei întâlniri, se observă nuanțarea cererilor Vaticanului. Numirea episcopilor în locurile vacante și învățământul confesional nu a fost luată în considerare de România, țara noastră acuzând restabilirea situației din timpul concordatului. Tot cu această ocazie părintele Tăutu avansează propunerea ca legătura Bisericii Romano-Catolice cu Vaticanul să se facă direct și nu prin Ministerul Cultelor, dar și aceasta rămâne fără rezultat, deoarece politica statului era de a îngreuna cât mai mult libertatea instituțiilor și nu de a le acorda libertăți. Prin acceptarea acestei propuneri România se expunea șantajului și spionajului, idee pe care o păstra încă din anii ‘50.

Neprimind răspuns în prima fază cu privire la învățământ, se face o a doua propunere, care cerea mult mai puțin statului român: dacă nu este posibil ca să se predea învățătura creștină în școală, atunci cel puțin să se permită predarea ei în biserică. Este cunoscut faptul că nici așa ceva nu a fost posibil, deoarece duminica toată lumea trebuia să ia parte la diferite activități ale partidului.

Înainte de anul 1948 din România plecau mai mulți tineri la studii în universitățile din Roma. Majoritatea studiau teologia la universități catolice, dar dintre aceștia erau și ortodocși. Profitând de această întâlnire, părintele Tăutu propune reînnoirea acestei tradiții.

Ultima problemă discutată între cei doi a fost cea a Bisericii Greco-Catolice. Trebuie menționat faptul că România nu a înaintat nici o propunere cu privire la punctele care ar putea fi discutate din punctul său de vedere. Există această situație, deoarece Ambasada nu era împuternicită pentru o astfel de discuție, conținutul întrevederilor era trimis la București de unde se primea direcția care trebuia urmată.

Această stare de lucruri nu implica nici o responsabilitate pentru Ambasadă, deoarece Vaticanul trebuia să facă propuneri și tot el să prezinte o posibilă rezolvare. Exemplul cel mai elocvent este cel al Bisericii Greco-Catolice, care, din perspectiva României, nu putea intra în discuție, deoarece ea nu mai exista. Bănuind această atitudine, Vaticanul vine cu o soluție care putea fi pusă în aplicare, dacă exista din partea României dorința de a relua relațiile diplomatice, în privința greco-catolicilor Vaticanul cerea în primul rând organizarea unui recensământ, pentru a determina numărul celor care doresc să revină la vechiul cult, în funcție de numărul lor urmând să se înființeze, cu acordul guvernului, un număr de episcopii. Din această afirmație reiese că Vaticanul, la acel moment, era dispus să accepte un număr de episcopi în funcție de numărul de credincioși, potrivit Constituției din anul 1948, adică un număr de 750000 de greco-catolici.

La sfârșitul întrevederii, părintele Tăutu a precizat că cele prezentate nu au caracter oficial, făcând aceasta din proprie inițiativă, pentru ca România să cunoască mai exact ce dorește Vaticanul în cazul unor demersuri oficiale.

Din comentariul ministrului reiese că ar putea fi discutată numirea episcopilor cu consimțământul guvernului în locurile rămase vacante, dar celelalte probleme, cum ar fi: cererea ca legătura Bisericii Catolice din România să se facă direct, și nu prin Departamentelor Cultelor, sau organizarea unui recensământ pentru determinarea numărului de credincioși greco-catolici au fost considerate inacceptabile.

Bibliografie

- Arhiva diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe a României, fond Vatican, 1966, problema 220.
 Barcan, Doina, Sterpu, Bogdan, *Regimul comunist în România (decembrie 1947-decembrie 1989)*, București, 2003.
 Besançon, Alain, *Nenorocirea secolului. Despre comunism, nazism și unicitatea „Soah”-ului*, București, 1999.
Conciliul Ecumenic Vatican II, Constituții. Decrete. Declarații, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, București, 1999.
 Decret nr. 177 din 4 august 1948 pentru regimul general al cultelor religioase, publicat în Monitorul Oficial Nr. 178 din 4 august 1948.
 Bogzan, Ovidiu, *România versus Vatican. Persecuția Bisericii Catolice din România comunistă în lumina documentelor diplomatice franceze*, București, 2000.
 Ceaușescu, Nicolae, *Democratizarea relațiilor internaționale*, București, 1973.
 Grossu, Sergiu, *Calendarul persecuției religioase în țările comuniste*, București, 2003.

DIN ISTORICUL ȘCOLII DIN SALVA*

DIONISIE PICIU

Despre începuturile școlii din Salva știm prea puțin, iar mărturiile scrise, câte ne-au rămas, sunt doar unele însemnări fugare din care nu ne putem da seama de gradul de dezvoltare al ei și condițiile în care funcționa. Din unele documente se poate vedea că și aici, ca de altfel peste tot pe pământul românesc, primii dascăli ai neamului au fost preoți, diaconi și, pe alocuri, călugări. Și cum primele începuturi ale școlii erau strâns legate de biserică, aici va trebui să ștergem colbul de pe hrisoave bătrâne, care ne vor vorbi despre trecut.

În Conscriptia episcopului Ioan Inocenție Micu Klein de Sadu din anul 1733,¹ găsim situația populației și a preoților din acea vreme din toate satele din Transilvania, repartizate pe Arhidiaconate. În documentul amintit nu se vorbește nimic despre învățământul din acea vreme; totuși ne vine a crede că unii dintre preoți s-ar fi ocupat și de problema școlară, mai ales că școala era lăsată exclusiv în seama bisericii. Ca dovadă neîndoieală a acestui fapt, în ceea ce privește districtul Năsăudului, pot servi unele documente găsite în arhivele bistrițene, unde se menționează conscripția făcută în 1740 care vorbește de 14 „diaconi-învățători” din Valea Rodnei, iar într-un act din 1746 citim despre „Studiosus et cantor – fiul popii Ioan din Salva”. În conscripția din 1750 sunt înșirați „ludi-magistri”: Samuilă călugărul din Feldru, Atanasie călugărul și Ioan a Popii din Sângeorz, Grigore a Popii Maței în Ilva, fiul popii Vasile în Salva, Vasile al Popii în Mititei...²

Școlile confesionale care apar pe lângă biserici ca primele școli organizate, sunt sub directă îndrumare a clerului, preotul fiind de multe ori și învățător și, totodată, și președinte al senatului școlar. De el și de senat depindea numirea „docentului”, iar plata acestuia se aproba tot de aceștia. La școala din Salva, pe lângă acei „studiosus et cantor” ori „ludi-magistri” ar fi fost și alții care să continue șirul dascălilor, care credem că n-a fost întrerupt, sau, dacă s-a întâmplat, și acest lucru nu a putut dura prea mult, deoarece, odată cu militarizarea Văii Rodnei, din 1762, s-a pus deosebit accent pe organizarea școlii.

Pe raza Regimentului II de graniță năsăudean, nou înființat, format la început din 22 comune din partea superioară a Someșului Mare, începând de la Mocod și până la Rodna, cu reședința la Salva, iar mai târziu încorporându-i-se și comunele de pe Valea Bârgăului și de După-Târg, au început să se ridice școli publice în mai multe comune grănicerești,³ iar ca învățători la aceste școli s-au recrutat cantori, feți ori alți știutori de carte și, în cazuri mai fericite, dintre elevii absolvenți ai școlii din Blaj ori ai altor școli. În

* Vezi și „Arhiva someșană” 1973-1974, precum și recenta monografie tipărită a localității, rodul muncii unui grup de cadre didactice, condus de Ana Filip și Ioan Moraru.

anul 1770 se înființează așa-numitele *școli triviale* cu trei ramuri de învățământ: cetitul, scrisul și socotirea, din Năsăud, Maieru și Monor și apoi cele din Zagra și Prundu Bârgăului, cu limba de predare română, susținute din „Fondul de provenite” al regimentului. Între timp, întemeindu-se școli comunale-naționale, tot cu limba de predare română, în școlile triviale s-a introdus limba de predare germană, în vederea pregătirii subofițerilor și funcționarilor din adminis. rația militară și comună.

Avântul luat de școlile din ținutul nostru era pe deplin justificat și din punct de vedere politic, deoarece și Curtea din Viena avea interesul ca soldații să fie cât mai bine pregătiți și de aceea a sprijinit străduințele fruntașilor grăniceri de a întemeia școli primare în toate comunele grănicerești. Astfel, între anii 1826-1830, au luat ființă școli comunale-naționale pe întreg teritoriul Regimentului al II-lea năsăudean.⁴ Ele au cunoscut un mare avânt după 1834, când în fruntea lor a ajuns vicarul Ioan Marian, un însuflețit organizator al învățământului din ținutul Năsăudului.

Despre școala din Salva se amintește în 1837 și apoi în 1838, când, printre elevii săi, se numără și „Nechita Ignat în vârstă de 7 ani, fiul lui Dumitru Ignat zis și Moldoveanu, de profesie militar din Salva”.⁵ Numele celor dinții dascăli din Salva nu ne este cunoscut, în afară de acei „ludi-magiștri”, dar existența lor o dovedesc oamenii de seamă care s-au ridicat în decursul timpului de pe băncile acestei școli.

Printre primii învățători menționați documentar la școala din Salva, despre care avem date mai complete, este **Isidor Bodescu**.⁶ Născut în Salva în 1816, el a urmat școala germană din Năsăud, numită „Normal Hauptschule”, corespunzând școlilor elementare de tip superior existente în toată monarhia austriacă. Această școală, zisă normală, a luat ființă la Năsăud între anii 1770-1777. După terminarea acestei școli, Isidor Bodescu a servit în regimentul năsăudean patru ani – 1833-1837. La 1 noiembrie 1837 e numit învățător la „școala poporală” din Salva, unde servește până la 24 aprilie 1850, când trece ca învățător la școala trivială din Sângeorz, până în 1854. În acest an vine ca învățător la școala normală din Năsăud, iar în anii 1856-1857 substituie postul de director la această școală. În 1857 părăsește cariera de învățător. A decedat în 1882 în Salva, fiind înmormântat în grădina sa, loc cunoscut sub numele de Răstoaca Moisi.

În legătură cu Bodescu (Bodășcău) ca director substituit la școala normală din Năsăud, s-au iscat multe discuții; este învinuit că, în calitate de director la școala normală din Năsăud, a înaintat la pretura locală o acuză contra foștilor săi colegi, Moise Panga și Vasile Nașcu, pe motivul că aceștia ar fi primit pe nedrept sumele de „didactru”, întrucât ei fuseseră suspendați din învățământ. Într-o relațiune mai lungă adresată către prefectura din Bistrița, Moise Panga, care între timp ajunge director al școlii din Orlat – Sibiu, arată că atât el, cât și Vasile Nașcu aveau dreptul la această sumă, întrucât „au fost suspendați în urma unei învinuiri nebazate și nicidecât nu pot fi eschiși de a fi împărătașiți din didactrul semestrului I, pentru că ei au stat la serviciu de la începutul anului școlar 1856-57 până la 15 noiembrie”. Arată în continuare că „se bazează pe dreptul neștirbit, uzat până atunci și

nu poate să abstea de la partea de 34 fl. 15 cr. ce i se compete; și tot asemenea drept are și învățătorul Vasile Nașcu”.⁷

După anul 1850 nu știm cine a urmat ca învățător în Salva, dar e sigur că postul nu a rămas liber, mai ales că pentru ocuparea unui astfel de post se făcea concurs, dovadă că nu lipseau solicitanții. O altă mențiune despre organizarea școlii din Salva o avem din 1861, când se spune într-o corespondență publicată în „Amicului școlii”: „... Răposatul, bravul și demnul de memorie Ioan Belteag, care ca jude în comuna Salva, unde se află o școală foarte frumoasă însă mai apoi cu totul ruinată, sacrificându-și toate puterile o aduce la starea de mai dinainte...”⁸ Este vorba despre vechiul local de școală din centrul comunei, lângă podul de peste Sălăuța, unde până în 1918 a funcționat școala confesională.

Într-un act din 6 septembrie 1866 cu nr. 165, se arată că se deschide concurs pentru ocuparea postului de „docente” la școala din Salva care va fi plătit mai bine (două sute fl. pe an valută austriacă). Concurentul să știe limba română și germană, să fie de religie greco-catolică și să cunoască tipicul cântului deplin. Ca documente se cer: carte de botez greco-catolică, dovadă că a absolvit gimnaziul sau școala normală de patru clase și cursul preparandial de doi ani, testimoniu de serviciu prestat și purtarea avută, să fie bun cunoscător al tipicului bisericesc. Tot în acest document, „protocolu”, se mai menționează că „în Salva este o școală frumoasă, mai dinainte clădită, dar după desființarea regimentului de graniță (1851) ea este din ce în ce tot mai slab întreținută”.⁹ În timpul când se face această mențiune, școala era sub directa conducere a bisericii, organele superioare bisericești, fiind încredințate cu rezolvarea tuturor problemelor materiale și didactice legate de bunul mers al învățămîntului.¹⁰

Într-un alt protocol din 1866 se menționează că la concursul de învățători din Salva a reușit George Mutu. Protocolul este semnat de Leon Pavelea, profesor la gimnaziul din Năsăud și asesor consistorial ca delegat, Sebastian Coșbuc paroh, Klement Zăbală, Ignat Morari, Teodor Lari, Clement Ianul, Ștefan Vârtic și alții ca reprezentanți comunali.¹¹ Pe același George Mutu îl întâlnim amintit ca „docente” în Salva în „Siematismul veneratului cleru a nou înființatei dieceze gr. catolice a Gherlei pe anul 1867”, unde găsim însemnat: „Salva – depărtare de la scaunul episcopesc 8^{1/2} mile. Parohie veche; biserici de lemn două, casă parochială de piatră, matricole are de la 1808. Școală de piatră; școlari 62. Parohul O.D. Sebastian Coșbuc,¹² cantore Zaharia Scridonu. Docente Georgiu Mutu; locuitori 1.406, Limba română, posta ultimă Năsăud”.¹³

Învățătorul **George Mutu** figurează în anul 1862 pe lista celor 56 preparanzi care au urmat cursurile anului doi la preparandia din Năsăud împreună cu încă alți cinci preparanzi din Salva: Costin Dumitru, Horgoșiu Ilie, Melintelnice Teodor, Morari Gavrilă și Pașcu Ioan. Curios că din aceștia nu vom întâlni printre preparanzii anului întâi, în 1861, decât pe Morari Gavrilă și pe Belteag George, iar ultimul nu figurează în anul doi. Între 1863-1868 nu mai apare numele nici unui preparand din Salva.¹⁴ George Mutu funcționează ca învățător în Salva până în anul 1873, iar din noiembrie același an urmează

ca învățător Gavrilă Morariu. Salarul lui George Mutu rezultă din „Rațiunile fondului școlar Salva”, păstrate în arhiva parohiei, și el variază de la o lună la alta. În anul 1868 primește salar pe lunile noiembrie-decembrie în total 30 florini, valută austriacă. În 1869, pe ianuarie-februarie 24 florini v.a., martie-aprilie 30 florini, mai-iunie 26 fl., noiembrie-decembrie 25 fl., aprilie 20 fl., mai-iunie 50 fl., iulie 30 fl., octombrie-noiembrie-decembrie 60 fl. În perioada iulie-septembrie cursurile școlii fiind întrerupte învățătorul, de obicei, nu primea salar, în afară de unele excepții.

În 1870, fondul scolastic împrumută locuitorului Oprea Cimbulea suma de 300 fl. cu șase procente dobândă, ceea ce denotă că școala dispunea de un fond destul de însemnat, dacă avea posibilitatea să acorde împrumuturi. Tot din acest fond era retribuit parohul pentru catiheză; la fel organele care inspectau sau vizitau școala. În 1872 găsim ca delegat la examenul școlar de vară pe Maxim Pop din Năsăud, care primește o remunerație de 2 florini.

După un serviciu de șase ani la școala din Salva, învățătorul George Mutu are unele neplăceri cu sătenii și din cauza aceasta organele superioare caută să-l înlocuiască, invocându-se motivul consemnat în protocolul din 27 octombrie 1872, că George Mutu este „neabil să mai fie învățător”. Cu adresa nr. 8 din 1872 comisia scolastică din Salva face un recurs către „Veneratul Ordinariat Diecezan greco-catolic din Gherla”, în care se cere ca George Mutu să fie menținut ca învățător la școala confesională din Salva. În recurs se arată că în 27 octombrie 1872 a venit în comună Leon Pavelea, profesor la gimnaziu din Năsăud,¹⁵ și a cerut judelei comunei, Baziliu Nașcu, să convoace comisiunea școlară greco-catolică confesională care să hotărască înlocuirea învățătorului George Mutu. În continuare recursul specifică printre altele că hotărârea comisiei nu era legală, „deoarece în locul membrilor din comisie care nu s-au prezentat la ședință, s-au adus alte persoane, fiind obligați la aceasta și, aceștia împreună cu notarul Belteag, au întocmit protocolul cerut de Leon Pavelea, dar ei văzând că fac o nedreptate protestează împotriva acestei acțiuni forțate, și mai arată că învățătorul George Mutu este bun pedagog, cu purtare morală foarte bună și că el nu contravine nici unui din articolele legii din 1868”. Recursul precizează că „în contractul încheiat între comună și învățătorul George Mutu, acesta nu poate abdica de la post până nu face mai întâi cunoscut senatului școlar, iar comuna nu poate anula contractul decât dacă este anunțat cel în cauză cu trei luni înainte, ceea ce nu s-a făcut”. Or, se arată mai departe, până în 1860 școala avea învățători străini de comună, iar George Mutu este din sat, are calificare de învățător și și-a făcut stagiul legal în armata austriacă timp de zece ani ca subofițer. „Vorbind despre calificarea lui Mutu, recursul menționează că acesta a urmat cursurile preparandiale din Năsăud ca un om însurat și cu spese mari timp de doi ani. Testimoniul îl are din 1862, când a fost numit învățător definitiv pentru școala poporală din Salva, conform decretului datat din 25 octombrie 1862 din Gherla, nr. 2428. Se cere să fie lăsat și pe mai departe învățător în Salva. Recursul este semnat de Ion Catone, paroh,¹⁶ președinte al consiliului școlar, George Belteag, membru

ordinar, notar al comisiei școlare, Doroftei Cimbulea, membru, Basiliu Nașcu, jude și membru, Avacum Zăbală și Isidor Bodescu, notariu.¹⁷

Învățătorul Mutu nu e înlocuit în 1872, căci consistoriul din Gherla, prin adresa din 1 martie 1873 nr. 424/234, arată: „... cu privire la docentele George Mutu din Salva, nu a fost corectă procedura față de acesta”.¹⁸ În 1873 întâmpinăm o întâmplare din partea învățătorului Mutu adresată senatului școlar, în care face sesizarea că nu și-a primit salariu pe acel an, pe lunile ianuarie-mai. Totuși lucrurile nu au rămas aici; în 27 iulie 1873 se trimite la „Gazeta Transilvaniei” anunțul că se deschide concurs de ocupare a postului de învățător în Salva. Concursul e fixat în 20 septembrie 1873 și se face specificarea că salariul de încadrare a celui reușit este de 200 florini valută austriacă pe an. Concursul amintit nu se ține decât la 20 octombrie 1873 și este ales ca învățător Gavril Morariu, provizoriu pe doi ani.

Gavril Morariu este tot din Salva. După ce urmează preparandia de doi ani la Năsăud (1861-1862), e numit învățător în Maramureș și abia în 1873 reușește să obțină numirea la școala din Salva. Din timpul acestui învățător găsim menționat în protocolul din 31 octombrie 1876 că în comună sunt un număr de 157 copii de școală, dar nu toți pot frecventa cursurile din anumite motive. În primul rând sunt lipsurile materiale. Se mai arată că elevii nu au cărți, deoarece abecedarele și legendarele existente au fost confiscate și de aceea se cer alte cărți, „acomodate spiritului vremii”. Senatul hotărăște să se procure cărțile necesare, iar costul lor să fie acoperit din fondul școlastic. Urmează o listă de 157 copii în vârstă de școală, născuți în 1866-1870. Păcat că o asemenea listă nu ne-a rămas și din anul 1871, când, printre micii școlari din Salva, se număra și George Coșbuc, unde tatăl său funcționa pe atunci ca administrator parohial. După un an, murind preotul Anton Coșbuc din Hordou, tatăl poetului – Sebastian Coșbuc – se mută în Hordou și, de la această dată, „tânărul George urmă școala primară în satul natal, unde, sub îngrijirea dascălului Tănăsucă, un om mic de statură, slab, supt la trup și față ca o prună uscată, se deprinde a citi și scrie bine, cu toate că dascălul era un auchbucher lipsit de cunoștințe pedagogice de dă-i doamne”.¹⁹

Învățătorul Morariu a desfășurat o activitate frumoasă în Salva până în 1897, când se pensionează. Din informațiile colegilor săi reiese că a fost un harnic slujitor al școlii, punând deosebit accent pe aritmetică.²⁰ După pensionarea lui Gavril Morariu se deschide concurs pentru ocuparea postului vacant, iar până la alegerea noului învățător senatul hotărăște ca suplinirea să fie făcută de parohul Basiliu Dumbravă, „deoarece până la suscemerea protocolului de alegere a veneratului consistoriului școlastic și până la aprobarea acestuia va trece cel puțin o lună. Suplinirea va fi remunerată cu salariul ce se compete învățătorului pe lună”.²¹

Concursul pentru alegerea noului învățător se ține în 19 octombrie 1897. Pentru concurs au înaintat actele: Nicolae Mihăiese și Clement Ianu, ambii din Salva. După citirea actelor celor doi concurenți, este ales ca învățător în postul vacant Nicolae Mihăiese.

Nicolae Mihăiese²² servește școala confesională cu multă abnegație până în august anul 1915, când trece la pensie la cerere²³ și se propune concurs pentru ocuparea postului. Senatul însă hotărăște să nu se țină concursul de ocupare a postului până la finele războiului, avându-se în vedere că aproape toți învățătorii cu elan de muncă sunt pe câmpul de luptă. Senatul solicită să se aleagă un învățător suplinitor, dar vicariatul din Năsăud nu aprobă, ci somează senatul școlar să publice ținerea concursului, ceea ce se și face în ședința din 22 august 1915. Și astfel este ales ca învățător „substitut” pe întreaga durată a războiului învățătorul pensionar Nicolae Mihăiese cu începere de la 1 ianuarie 1916.²⁴

În timpul tulburărilor de la sfârșitul primului război mondial, cursurile școlare au fost întrerupte un timp, însă în 26 ianuarie 1919 vicariatul din Năsăud cere reînceperea prelegerilor școlare. Ca învățător este ales tot Nicolae Mihăiese, cu începere de la 1 februarie 1919.²⁵ Muncitor și cu un deosebit simț de răspundere, N. Mihăiese, în afară de munca rodnică de la clasă, a desfășurat o activitate deosebită și în rândurile sătenilor și a colegilor săi, ținând o serie de conferințe bine apreciate, obținând pentru acestea și unele recompense materiale.²⁶ Același lucru se poate spune și despre Gavril Morariu, ca și despre alți slujitori ai școlii.

Cu aceste frământări se încheie un capitol al școlii din Salva, și anume acela al perioadei confesionale, care, un timp destul de îndelungat, a fost singura școală din comună și abia în anii din urmă a existenței sale a funcționat paralel cu ea și școala comunală, care nu după mult timp de la înființare s-a transformat în școală de stat.

Acestei școli modeste, cu slujitori tot atât de modești, îi revine meritul de a fi slujit cultura românească neîncetat, în ciuda lipsurilor și a greutăților prin care a trecut în tot timpul existenței sale. De pe băncile ei demodate și adesea improvizate au ieșit oameni de seamă, a căror activitate a făcut cinste satului și neamului nostru.²⁷ Șirul acestora nu se încheie aici, el se va continua cu mulți alții, dintre care unii îi mai întâlnim și astăzi în plină activitate socială și culturală, dar despre ei vom vorbi în alt loc.

Se știe că la școlile confesionale erau primiți numai copiii de religie greco-catolică, dar și aceștia numai în limita locurilor din școală, în jur de 60-70 elevi, deși numărul lor era de peste 150 și toți de aceeași religie. Fondul scolastic existent neputând asigura plata a încă unui cadru didactic confesional, s-a hotărât deschiderea unei școli sătenești susținute de comună, și nu de biserică, în care să poată învăța toți copiii din comună, indiferent de confesiune. Școala a luat ființă în anul 1882 și primul ei învățător a fost Gavrilă Finegar, originar din satul Găureni (Aluniș), de pe Valea Zăgrii.

Gavrilă Finegar, înainte de a veni în Salva, a servit ca învățător la școala confesională din Mititei. Școala comunală nou înființată își târa cu greu existența din subvenția comunei, izbutind anevoie să înfrunte lipsurile care creșteau an de an. În anul 1896 statul ungar,

urmându-și politica de maghiarizare a românilor și a celorlalte naționalități din Transilvania, așa cum s-a stabilit în acea „Lege a naționalităților” din 1868, a pus problema înființării și în Salva a unei școli de stat cu limba de predare maghiară, statul suportând cheltuielile de construcție și întreținere a localului, precum și plata personalul didactic, dar locuitorii comunei s-au împotrivit, refuzând acest „dar”, pe motivul că ei vreau să aibă în continuare *școală românească*. Cu trecerea anilor, sporeau însă și greutatea școlii comunale. Local de școală propriu nu exista. Cheltuielile de întreținere și plata învățătorului erau anevoie acoperite. Cursurile se țineau în casa învățătorului Finegar. Lipsea mobilierul, materialul didactic ș.a. și fondurile necesare nu existau. S-a cerut ajutor statului, dar acesta nu renunța la punctul său de vedere: „școala să devină de stat cu limba de predare maghiară, iar în plus comuna să pună la dispoziție terenul pe care să se edifice un local corespunzător pe cheltuiala comunei și totodată aceasta să asigure și întreținerea lui pe tot timpul existenței școlii; statul în schimb se obligă să suporte doar plata învățătorului”. Silită de împrejurări și strâmtorată de greutatea materiale, comuna a fost nevoită să primească condițiile ce i s-au impus și în felul acesta în anul 1898-1899 a luat ființă în Salva școala de stat cu limba de predare maghiară, funcționând deocamdată în aceeași casă a învățătorului Gavrilă Finegar.

În anul școlar 1899-1900 se înființează și postul al doilea de învățător, pe care îl ocupă Ion Filimon, absolvent al școlii normale din Deva, seria 1897.

Ion Filimon, înainte de a veni în Salva, a servit timp de doi ani la școala din Găureni (Aluniș), județul Bistrița-Năsăud. Învățător destoinic, cu temeinică pregătire profesională, el a dat dovadă de multă pricepere, energie și elan în muncă. În Salva a servit ca învățător-director timp de 20 de ani. Urmează apoi un curs de specializare în agricultură, ajungând în ultima parte a carierei sale profesor de agricultură la Școala Normală de învățători din Năsăud, de unde se și pensionează după o activitate de peste 40 de ani de muncă.

În timpul cât a funcționat Ion Filimon ca director în Salva, i se aduc multe îmbunătățiri școlii de aici. În 1903 se termină construcția noului local de școală cu trei săli de clasă spațioase, locuință pentru director și pentru omul de serviciu. Nu cunoaștem valoarea totală a construcției, dar la acea dată era printre cele mai frumoase localuri de școală din ținut.

În anul 1901-1902 se înființează la școala de stat din Salva al treilea post, ocupat de învățătoarea **Horvat Ileana**. Era originară din Bistrița. Servește la școala din Salva până în 1908.

Teodor Zăgrean, născut în Năsăud în 1881, ajunge învățător în Salva în anul 1907, odată cu trecerea la pensie a învățătorului Gavrilă Finegar. Este absolvent al Școlii Normale de învățători din Deva, seria 1899-1900, unde l-a cunoscut pe Ion Filimon, cu care va munci apoi împreună mai mulți ani la școala din Salva. Și-a început cariera de dascăl în satul Prislop (cartierul „Liviu Rebreanu”), unde a funcționat doi ani (1900-1902) și apoi la Monor, până la venirea în Salva. În Prislop Teodor Zăgrean cunoaște pe sora lui Liviu Rebreanu, fiica învățătorului Vasile Rebreanu, căreia, așa cum reiese din romanul „Ion”, îi făcea curte. El rămâne la Salva până la izbucnirea primului război mondial, când

pleacă pe front ca ofițer de rezervă în armata austro-ungară, iar după terminarea războiului ajunge învățător în Năsăud, locul lui de naștere, unde funcționează până la pensionare. S-a stins din viață în ianuarie 1968, în vârstă de aproape 90 de ani în orașul copilăriei, lăsând amintirea unui bun pedagog, devotat misiunii de dascăl.

Până la terminarea primului război mondial, în afară de cei amintiți, au mai funcționat la școala din Salva ca învățători: **Iános Ovari** (1907-1910), **Leon Martin** din comuna Reteag, județul Someș (1910-1914), **Cătălina Papp** din comuna Groși, fostul județ Someș (1910-1913), **Nicolae Burduhos** din Rebrîșoara.

Dintre toți cei amintiți până aici o amintire de neuitat au păstrat sătenii învățătorilor Ion Filimon și Teodor Zăgrean. De numele lor se leagă înființarea în Salva a cooperativei de consum, în anul 1908, una dintre primele unități cooperatiste sătești din Ardeal și prima cooperativă din județul Bistrița-Năsăud.²⁸ Apoi s-a edificat noul local de școală, s-a obținut dreptul de a transporta „slatină” de la Tăure, monopol urmărit cu multă strictețe în Ungaria; aprobare la care s-a ajuns numai în urma mai multor demersuri și insistențe făcute de comună și în mod special de către învățătorii Ion Filimon și Zăgrean, care au mers în anul 1911, în fruntea unei delegații, la Budapesta în audiență la ministerul de resort.²⁹ S-ar putea spune încă multe alte acțiuni de folos obștesc pornite din inițiativa și elanul acestor harnici slujitori ai școlii din Salva.

După unirea Transilvaniei cu România, școala de stat cu limba de predare maghiară și cea confesională românească s-au contopit, cursurile predându-se numai în limba română, deoarece pe teritoriul comunei Salva nu exista populație de altă naționalitate, în afara câtorva familii evreiești.

Lipsurile de care suferise școala pe timpul războiului vor continua să se resimtă și după Unirea cea Mare din 1 Decembrie 1918. Mulți învățători căzuseră pe câmpul de luptă și golurile trebuiau completate. În acest scop, încă din ultima perioadă a războiului, s-au organizat în spatele frontului, în intervalele de refacere a unităților, cursuri pentru pregătirea de învățători. Participau tineri care fuseseră luați de pe băncile liceului sau ale școlilor normale și trimiși pe front înainte de a-și termina studiile.³⁰ Imediat după război au luat ființă așa-zisele „cursuri de vară”, frecventate de cei cu o pregătire medie incompletă, care au funcționat în învățământ ca suplinitori. Din rândurile acestora s-au ridicat mulți dascăli de nădejde, a căror activitate putea servi ca exemplu și pentru alții.

Între timp se extinsese în Transilvania o puternică rețea de școli normale, cum a fost și cea din Năsăud, înființată la 1 octombrie 1923. Ea relua aici, după o întrerupere de câteva decenii, activitatea vechii preparandii din Năsăud, care funcționase din 1859 până în 1868, când a fost mutată la Gherla. Sâmburele acestei instituții trebuie căutat în cursurile

pedagogice de șase luni înființate de Ioan Marian în 1837. Aceste cursuri, cu mici întreruperi, au durat până la înființarea preparandiei amintite.

Absolvenții școlii normale nou înființate în Năsăud, precum și ai altor școli de acest fel din vechea Românie, sau din Transilvania, au completat posturile vacante din învățământul elementar, care izbutește în felul acesta să onoreze tot mai mult sarcinile ce-i reveneau în opeia de culturalizare a maselor. Până la ieșirea primelor serii de învățători de pe băncile acestor școli normale, în Salva a continuat să funcționeze Nicolae Mihăiese, fost învățător la școală confesională. El a fost și primul director al școlii după Unire.

Nicolae Mihăiese s-a născut în Salva în 23 ianuarie 1866, într-o familie de țărani a cărei înțelegere pentru învățătura de carte era oarecum mai deosebită decât a celorlalți săteni, dovadă faptul că din sânul ei aveau să se ridice încă doi învățători, Grigore și Toma Mihăiese, frații lui Nicolae. Acesta servește mai întâi ca învățător la școala confesională din Negriștești, jud. Someș, în baza unei diplome eliberate în Cluj cu nr. 212-37/1885, iar doi ani mai târziu, în 1887, obține diploma de „docente populam” cu nr. 207-113/1887. Din Negriștești, Nicolae Mihăiese ajunge învățător în Runcul-Salvei, unde rămâne până în 1897, și apoi la școala confesională din Salva, la care servește până în 1919,³¹ când este încadrat ca învățător la școala de stat, pe baza unui decret al Consiliului Dirigent din Sibiu, nr. 13726 din 22 septembrie 1919, semnat de O. Ghibu. Jurământul cerut de lege îl depune în Bistrița³² în octombrie același an, în fața revizorului școlar județean Ion Pavel. În calitate de învățător și director al școlii de stat din Salva, N. Mihăiese funcționează până în 31 august 1928, cinci se pensionează, iar postul lui este ocupat de Ilie Cleja, originar din Salva, venit din Maramureș ca revizor școlar la Năsăud.³²

Imediat după Unire, școala funcționează cu trei posturi, așa că pe lângă N. Mihăiese mai serveau ca învățători Constanța Mihalca și Ion Mihăiese.

Constanța Mihalca, fiica învățătorului Mihalca din Rebrîșoara, este absolventă a Școlii Normale din Gherla. Funcționează în Salva în anul școlar 1919-1920, apoi se transferă în Năsăud, unde nu după mult timp decedează.

Ion Mihăiese, fiul lui Nicolae, s-a născut în Runcul-Salvei la 29 noiembrie 1896. A terminat școala populară de pregătire a învățătorilor din Zalău, seria 1918. Este numit în postul al treilea de învățător cu decretul nr. 3726/1919 al Consiliului Dirigent Sibiu – Resortul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Ca învățător, în timpul celor 18 ani serviți în Salva, a depus o apreciabilă muncă didactică și de culturalizare a maselor populare. În învățământ obține gradele cerute, iar în 1936, în urma inspecției speciale, este înaintat la gradul I. Începând din 1928, îndeplinește și funcția de director al școlii din Salva, cu multă competență, până în octombrie 1937, când decedează în plină activitate, în urma unui atac de cord.

Valeria Rusu, născută în Năsăud, mai târziu căsătorită Bodescu, este absolventă a Școlii Normale greco-catolice din Gherla, seria 1919. Funcționează învățătoare la Salva începând cu anul școlar 1920-1921. În 1926 Valeria Rusu se mută în Ilva-Mică, unde

soțul ei era notar, lăsând, după o activitate de șase ani, impresii din cele mai frumoase despre rolul educatorului legat de popor.

Ion Pop servește ca învățător în postul patru din 1920 până în 1923. Este absolvent al Școlii Normale din Gherla. Din spusele colegilor din acel timp, reiese că a fost un bun cadru didactic.

Un timp mai scurt servesc, între anii 1924-1928, la școala din Salva învățătorii: **Ana Nistor**, din Năsăud, absolventă a Școlii Normale din Gherla (1924-1925); **Margareta Clujan** (1925- 1926); **Ana Răcățauan** (1926-1927); **Victoria Bartoș** (1927-1928); **Ana Sima**, căsătorită Nistor, absolventă a Institutului Pedagogic din Lugoj, seria 1918, servește în anii 1926-1928.

Valeria Androne, căsătorită Rusu, născută în Năsăud, absolventă a Școlii Normale de învățătoare din Gherla, seria 1926, și-a început activitatea didactică în comuna Tăure, județul Bistrița-Năsăud, de unde în septembrie 1928 este transferată la Salva și aici funcționează până în 1935, când se transferă la Rodna. În 1940 revine din nou în Salva, unde funcționează până în 1944, apoi la Năsăud până la pensionare.

Dionisie Piciu, născut în Salva în 7 iulie 1910, este absolvent al Școlii Normale de învățători din Năsăud, seria 1928. Își începe activitatea didactică în Salva în toamna anului 1928, unde funcționează până în octombrie 1931, când pleacă în armată. În 1932-1937 funcționează în Tăure, apoi din nou în Salva, până în 1940. Între 1940-1945 este utilizat ca învățător în comuna Râu-Sadului, județul Sibiu. Revine la postul din Salva în primăvara anului 1945, unde funcționează ca învățător până în septembrie 1952 și apoi e numit profesor la Școala Generală din Salva. Începând din 1937 până în 1952 îndeplinește și funcția de director. În 1937 este distins cu „Răsplata Muncii”, prin Decretul Ministerului Învățământului nr. 14081. În învățământ, pe lângă gradul I, prin decizia Ministerului Educației Naționale nr. 176353/1946, i se acordă gradul superior, iar prin decizia nr. 176334/1947, i se acordă gradația de merit. În 1959 obține diploma de profesor pentru clasele V-VIII la disciplinele limba română – istorie. Servește ca profesor la școala din Salva până în 1972, când se pensionează.

Margareta Pârcălab, născută în Năsăud, este absolventă a Școlii Normale din Șimleul-Silvaniei, seria 1928. Funcționează ca învățătoare în Salva în anul școlar 1928-1929.

Valeria Pongrațiu, fiica învățătorului Pongrațiu din Chiraleș, județul Bistrița-Năsăud, absolventă a Școlii Normale de învățătoare din Cluj, a funcționat în Salva în 1929-1930.

Letiția Irimеș s-a născut în Romuli, unde tatăl său era învățător. A terminat Școala Normală de învățătoare din Cluj, seria 1925. În Salva vine în toamna anului 1930 și funcționează, cu unele întreruperi, până în 1961, când se pensionează, după o activitate rodnică de peste 36 de ani de muncă la catedră.

Staicu Totolici funcționează ca învățător în Salva din 1931 până în 1936. Și-a făcut școala normală la Galați, fiind originar de pe aceste locuri.

Florica Pop și **Maria Dăneț** funcționează ca învățătoare în Salva în anii – prima 1933/1934, iar a doua – în 1934/1935.

Raveca Filimon, căsătorită Ducu, este absolventă a Școlii Normale de învățătoare din Șimleul-Silvaniei, seria 1928. Servește mai întâi ca învățătoare în Romuli, iar în Salva vine în 1935, unde servește până în 1940. În perioada 1940-1945 este utilizată la școala din comuna Bâza, județul Dolj. Se pensionează în anul 1966.

Ilie Ducu, născut în 1907, în comuna Bârza – Dolj, a urmat Școala Normală la Craiova și apoi la Cristuru-Secuiesc, pe care o absolvă în 1927. Servește mai întâi ca învățător în Romuli și apoi din 1936 la școala din Salva, până în 1940. În anii 1940-1945 este utilizat ca învățător în comuna natală. După 1945 se reîntoarce la Salva, unde funcționează până la pensionare (1970). Între anii 1952-1962 îndeplinește funcția de director la școala din Salva, fiind și profesor la clasele V-VII. În 1962 obține diploma de profesor pentru disciplinele matematică și fizică.

Maria Prădan servește la școala din Salva ca învățătoare în anul școlar 1936-1937.

George Macovei, din comuna Boroaia – Suceava, este transferat la Salva în 1938 și servește un singur an, apoi se transferă la Dornîșoara, județul Bistrița-Năsăud. După război ajunge inspector școlar al județului Bistrița-Năsăud, post pe care-l deține un timp destul de scurt.

Maria Pop, căsătorită Picu, urmează Școala Normală la Pitești și apoi la Beiuș, județul Bihor, pe care o absolvă în 1927. Funcționează mai întâi ca învățătoare în Maieru – Bistrița-Năsăud, apoi în comuna natală Tăure, din 1928 până în 1937. În 1937-1939 servește la școala din comuna Coșbuc, iar în 1939-1940 servește în Salva. În perioada 1940-1945 este utilizată ca învățătoare în comuna Râu-Sadului, jud. Sibiu, la o școală a unei colonii de muncitori forestieri. În 1945 revine din nou la postul din Salva, unde funcționează până în 1961, când se pensionează. În învățământ, pe lângă gradul I, obține în 1946 gradul superior și în 1947 gradația de merit. Munca desfășurată la clasă și în afară de clasă i-a fost apreciată, acordându-i-se, prin Decretul Prezidiului Marii Adunări Naționale, nr. 221, din iunie 1955, înalta distincție „Ordinul Muncii pentru merite deosebite în activitatea didactică și educativă”.

Învățătorii care au funcționat la școala din Salva în timpul ocupației horthyste, în locul învățătorilor refugiați, între anii 1940-1944, ne sunt mai puțin cunoscuți, unii servind un timp foarte scurt. Pe cei ce au servit un timp mai îndelungat, sau ne-au rămas despre ei unele documente, ori mărturii ale colegilor, îi vom arăta în rândurile ce urmează, în afară de aceia despre care am vorbit în alt loc.

Viorica Chitu funcționează la școala din Salva pe toată perioada 1940-1944. S-a născut în Lușca, azi cartier al Năsăudului. A făcut Școala Normală la Oradea seria 1940.

George Rusu servește ca învățător suplinitor în anul școlar 1940-1941 și apoi părăsește învățământul, primind un serviciu mai potrivit pregătirii pe care o avea.

Iános Iancio este învățător cu diplomă, funcționează la școala din Salva între anii 1941-1943.

Varga Alexandru nu a fost învățător de carieră. A funcționat la școala din Salva în anii 1942-1944, îndeplinind în acest timp și funcția de director al școlii.

În anul școlar 1942-1943 se înființează în Salva și așa-zisa „școală maghiară catolică”, la care erau înscriși numai copiii de origine maghiară și de evrei, în total 12-14 elevi, fii ai funcționarilor noi veniți în comună. Restul copiilor frecventează în continuare la școala de stat, unde se predă limba maghiară și limba română. Învățătorul încadrat la școală catolică a fost **Pál Iosif**.

Din cauza războiului, cele două localuri de școală suferă grave avarii. Mobilierul, materialul didactic și arhiva sunt distruse de trupele hitleriste și horthyste în retragere. În urma acestor evenimente și frământări prin care a trecut satul și locuitorii săi, școala era de nerecunoscut. Cursurile totuși s-au început cu ceea ce s-a putut recupera din rămășițele materialelor distruse. Cadre noi s-au prezentat la școală cu dorința de a șterge din inimile sătenilor suferințele din perioada războiului.

Ion Mureșan a fost unul dintre primii dascăli veniți în comună ca să-și înceapă apostolatul imediat după război. S-a născut în Mocod și a servit în Salva în anul școlar 1944-1945, îndeplinind în acest timp și funcția de director.

Elisabeta Figan, născută în Năsăud, absolventă a Școlii Normale din Gherla, își începe în Salva primul ei an de dascălie (1944-1945).

Florica Tomuța este, la fel, din Năsăud și servește la școala din Salva doar în anul școlar 1944-1945.

Maria Catarig, la fel din Năsăud, servește în Salva în aceeași perioadă ca și colegele ei mai sus amintite.

Aceste patru cadre didactice au fost pionierii care s-au luptat cu greutatea de început ale anului școlar 1944-1945.

În primăvara anului 1945, după ce se aplanează problemele internaționale ce priveau și țara noastră, se pot întoarce în teritoriul vremelnice ocupat organele administrative românești și odată cu ele și cadrele didactice refugiate, așa că la 1 septembrie 1945 se începe noul an școlar cu aceleași cadre pe care le-a avut școala și înainte de cedare, iar în anii ce urmează se completează și cu alte cadre noi cum a fost:

Nastasia Danciu, căsătorită Piciu, din Mititei, absolventă a Școlii Normale din Gherla, care servește în Salva în anii 1945-1947.

Nastasia Găinaru, din Mititei, care servește în Salva în anii 1947-1949. Este și ea absolventă a Școlii Normale de învățătoare din Gherla.

În ce privește școlarizarea copiilor și desfășurarea procesului de învățământ de la școala din Salva, nu avem date mai precise decât abia din anul școlar 1898/1899, deoarece arhiva școlii a avut de suferit urmările nefaste ale celor două războaie mondiale. Cele mai multe documente ale arhivei s-au distrus însă în timpul celui de-al doilea război.

Materiile ce se predau erau cele obișnuite peste tot la școlile de la sate, potrivit programei de învățământ din acea vreme. De menționat că se pune un deosebit accent în ceea ce privește aplicarea în practică a celor învățate mai ales la agricultură. Școala din Salva, atât cea confesională, cât și cea comunală, transformate mai târziu în școală de stat, au avut organizat un lot experimental, accentul punându-se pe creșterea pomilor. Prima pepinieră școlară a fost organizată în grădina din imediata apropiere a școlii confesionale. Între timp ea s-a extins, ocupând și locul unde a fost pe vremuri biserica de sub Mocirlă. Pomii crescuți aici erau o parte valorificați făcându-se venit școlii, iar altă parte dăruți elevilor să-i planteze acasă și să continue îngrijirea lor.

În general în școală se muncea bine, însă, cu toată grija și zelul unor dascăli conștiincioși care s-au perindat în decursul timpului pe la școala din Salva, nu s-a reușit să se școlarizeze toți copiii de vârstă școlară, mulți rămânând analfabeți, iar alții cu pregătirea întreruptă, după ce făceau 2-3 ani de școală. Aceasta situație a fost o consecință a condițiilor politico-sociale și economice vitrege în care se zbătea populația de la sate; mulți copii, în loc să se îndrepte spre porțile școlii, erau angajați servitori sau folosiți la lucru în gospodăriile părinților. Se întâmpla adesea ca unii copii de vârstă școlară să plece cu părinții în căutarea de lucru la diferite întreprinderi, îndeosebi la exploatarea forestieră.

Din situația de mai jos vom putea să ne dăm seama de numărul elevilor înscriși, frecvenți, promovați și repetenți de la școala de stat din Salva, dintr-un șir de ani, extrași din documentele existente în arhiva școlii:

Anul școlar	Clasa	Elevi înscriși	Frecvenți	Promovați	Repetenți		Alte situații
					Din cauza notelor	Din cauza nefrecvenței	
1901-	I	54	33	29	4	21	—
1902	II	51	42	39	3	9	—
	III	13	11	10	1	1	1 mort
	IV	Nu am găsit nici un elev înscris					
TOTAL	—	118	86	78	8	31	1

Anul școlar	Clasa	Elevi înscriși	Frec- venți	Promo- vați	Din cauza notelor	Repetenți Din cauza nefrec- venței	Alte situații
1906- 1907	I	172	49	44	5	23	—
	II	43	33	29	4	10	—
	III	37	22	21	1	15	—
	IV	15	11	11	—	4	—
	V	13	12	12	—	1	—
TOTAL	—	180	127	117	10	53	—
1914- 1915	I	60	25	23	2	35	—
	II	39	33	31	2	6	—
	III	35	21	20	1	14	—
	IV	23	16	14	2	7	—
	V	11	9	9	—	2	—
	VI	5	5	2	3	—	—
TOTAL	—	109	127	117	10	53	—
1920- 1921	I	54	41	35	6	13	—
	II	51	44	40	4	7	—
	III	17	10	8	2	7	—
	IV	18	9	6	3	9	—
	V	2	—	—	—	2	—
TOTAL	—	142	104	86	15	38	—
1932- 1933	I	100	54	31	3	46	—
	II	71	41	29	2	30	—
	III	48	20	20	—	28	—
	IV	47	28	28	—	19	—
	V	40	13	13	—	27	—
	VI	22	8	8	—	14	—
	VII	16	11	10	1	5	—
TOTAL	—	344	175	159	6	169	—

Din datele expuse se poate vedea situația precară în care se găsea frecvența, ceea ce aducea după sine procentul extrem de mare de elevi rămași repetenți și pierduți pe

parcursul anilor școlari. Cadrele didactice, raportate la numărul elevilor, nu erau suficiente, revenindu-i în medie, unui învățător 70-80 elevi și uneori chiar mai mulți.

Luând ca exemplu anul școlar 1935-1930, socotit fiind ca unul dintre cei mai buni dintre cele două războaie mondiale, vom găsi: elevi înscriși în clasele I-VII = 310; numărul cadrelor 4; numărul de elevi ce revin unui învățător: 78; elevi frecvenți: 210; elevi repetenți: 100; absolvenți ai clasei VII: 9. Privind în urmă cu 7 ani, vom vedea că în 1929/1930 în clasa I erau înscriși un număr de 82 elevi, ceea ce înseamnă că din aceștia au reușit să termine clasa a VII-a abia 10,9%.

Greutățile erau însă și de altă natură. Mobilierul școlii era insuficient, vechi și deteriorat. În bănci de câte trei elevi, erau îngrămădiți patru-cinci copii. Materialul didactic era insuficient. Se luptau cadrele cu completarea lui, cu fel de fel de improvizații, dar acest lucru nu era de ajuns. În perioada 1918-1940 școala din Salva abia a reușit să aibă un glob pământesc, câteva hărți uzate, niște tablouri intuitive cu animale domestice și sălbatice și cu acestea se încheia zestrea materialului didactic. Manualele școlare erau scumpe, încât un număr mare de copii nu ajungeau în posesia lor decât cu mare întârziere sau deloc. Și nu era vorba de cine știe ce manuale, ci doar de abecedare și cărți de citire. Restul manualelor nu ajungeau de multe ori nici în mâinile cadrelor didactice.

Bugetul școlii era restrâns, limitându-se doar la cota de 15% ce o primea de la comună din venitele bugetare ordinare realizate de aceasta. Sumele erau infime, nu puteau asigura combustibilul, curățenia școlii la începutul anului școlar și nici nu avea de unde să plătească un om de serviciu, curățenia zilnică a sălilor de clasă fiind făcută de elevi. Problema combustibilului pe timpul iernii se rezolva prin zelul elevilor, care veneau în fiecare zi cu câte o bucată de lemn subsuoară. Despre alte cheltuieli necesare școlii nici nu mai putea fi vorba.

Cu toate greutățile și lipsurile existente cu care se luptau învățătorii din trecut, au fost totuși multe elemente valoroase printre dascălii amintiți, care au dat suflet din sufletul lor ca să poată fi folositori aceloră din rândul cărora s-au ridicat și-n mijlocul cărora își duceau trudită lor existență. Rezultatele muncii lor conștiincioase se concretizează, așa cum am arătat, în numărul destul de mare de intelectuali ce au plecat de pe modestele bănci ale școlii noastre, alăturându-se marelui mase de cărturari ce au dus mai departe flacăra culturii începând cu schimbul ce le-au luat locul la catedra de dascălie și până la profesori universitari și academicieni cu care pe bună dreptate ne putem mândri.

Din rândurile acestora vom arăta doar numele unora dintre foștii elevi ai acestei școli care au urmat vechi: generații menționată în alt loc și anume al aceloră ce înainte de primul război mondial și în anii imediat următori eu trecut prin școala din Salva, unde dascăli cu plete cărunte și cu mâini tremurânde, ori bărbați în puterea vârstei, sau tineri cu visuri înaripate, le-au pus condeiul în mână și i-au învățat primele slove de carte: Dr. Leon Mihăieșe, licențiat în științe de stat, Aurel Mihăieșe, licențiat în drept, fost director al

Fondurilor grănicerești din Năsăud, Isidor Bodescu, fost notar în Salva, Ion Mihăiese, fost director al școlii din Salva, Artene Pașcu, funcționar la C.F.R., Emil Butaciu, procuror în Cluj, Livia Morariu, profesoară, fostă bibliotecară la Biblioteca Universitară din Cluj, Dr. Tiberiu Morariu, profesor universitar, membru al Academiei Române, Dr. Eugen Morariu, profesor universitar la Facultatea de Medicină din Cluj, Dumitru Ursu, colonel Vasile Morariu, profesor la Bacău, Dr. Ioan Pupeza, fost director în Ministerul Muncii și Ocrotirilor Sociale, Emil Pupeza, licențiat al Academiei Comerciale, Dionisie Piciu, profesor, Alexandru Zăbală, avocat în Oradea, Augustin Ostace, director în Consiliul Superior al Agriculturii, Raveca Filimon, învățătoare, Iuliu Morariu, preot, Valer Pupeza, fost procuror militar Cluj, Teodor Ianu, învățător, Ion Lari, fost ofițer activ, inginer petrolist la Câmpina, Virgil Pupeza, fost ofițer, Ion Pinca, contabil, Maria Pupeza, contabilă, Nicolae Piciu, învățător, Maria Filimon, farmacistă, Ioan Piciu, învățător, Maria Morariu, învățătoare, Dr. Gavril Morariu, medic la Facultatea de Medicină din Cluj, Gavrilă Rican, funcționar pensionar Constanța, Lucia Morariu, contabilă în Arad, Iuliu Buta, conferențiar universitar în Cluj, Dr. Ion Țuțuruga, medic în Sibiu ș.a.

Șirul acestora va fi continuat cu generația mai tânără, ce apare mai târziu și-și desfășoară activitatea în diferite sectoare de muncă de pe întreg cuprinsul patriei.

Odată cu terminarea celui de-al doilea război mondial, urmează o serie de frământări politico-sociale hotărâtoare în viața poporului nostru.

Prin modificările ce le aduce reforma învățământului se urmărește ca noua școală să corespundă nevoilor cerute de economia națională și de viața spirituală și culturală a noii societăți. Modificările nu se mărginesc numai la învățământul mediu sau universitar, ci pleacă chiar de jos, de la învățământul elementar, de la școală cea mai apropiată de masele largi ale poporului. Ciclul „complimentar” de până acum, clasele V-VII, este desființat ca necorespunzător, urmând să i se dea o nouă organizare.

În urma acestor măsuri, începând din toamna anului 1948, școala din Salva funcționează numai cu clasele I-IV, cu un număr de cinci cadre didactice. În anul școlar următor se creează și postul al șaselea, ca o cerință imperioasă, datorită numărului mare de elevi înscriși și care frecventau școala. În forma aceasta, numai cu clasele I-IV, școala funcționează până la finele anului școlar 1951-1952, iar odată cu începerea anului școlar următor ia ființă clasa a cincea, astfel făcându-se începutul ciclului II. Acest început e marcat de o serie întreagă de neajunsuri. Localul de școală existent nu are săli de clasă suficiente, cadrele didactice calificate, care să predea pe materii, lipseau, lipsea mobilierul, cel vechi nu numai că nu corespundea, fiind uzat și deteriorat în cea mai mare parte, dar nu era suficient, nici așa rău, iar materialul didactic încă lăsa mult de dorit. S-au întâmpinat

greutăți pentru dotarea elevilor cu manuale; părinții, erau obișnuiți să se mulțumească cu procurarea unui manual de „citire”, or acuma se cereau manuale pentru fiecare materie și aceasta necesită muncă de lămurire, insistență continuă. La început la clasa a V-a lăsa de dorit și frecvența, părinții fiind împăcați ca să facă copiii lor numai patru ani de școală, ori să fie ca mai înainte de reforma învățământului, când elevii claselor V-VII făceau, în lunile de toamnă și de primăvară, numai o zi pe săptămână școală, și doar iarna frecventau școala zilnic.

Cu timpul s-a trecut peste aceste neajunsuri. Au început să sosească și la școala noastră, în ordinea urgenței, bănci, table, catedre, material didactic ș.a. În anii care au urmat s-au completat și clasele VI-VII, așa că la finele anului școlar 1954-1955 școala a dat prima promoție de absolvenți ai clasei a VII-a. În iunie, la concursul pentru admitere în clasa a VIII-a a școlii medii, s-au obținut rezultate îmbucurătoare, ceea ce a făcut ca în ochii părinților să crească prestigiul școlii și încrederea lor în rostul și necesitatea claselor V-VII, așa cum erau concepute de legiuitor, odată cu reforma învățământului. Alți elevi s-au îndreptat spre școli profesionale, unde au îmbrățișat diferite meserii. În felul acesta s-a desțelenit definitiv ogrorul școlii noi.

Școala funcționează cu clasele V-VII până la finele anului școlar 1963/1964. Începând cu anul 1964/1965, se mărește durata învățământului la opt ani, luând ființă și clasa a VIII-a. La început părinții au fost contrariați, făcând obiecții nefavorabile pentru mărirea duratei învățământului, dar timpul a rezolvat totul, făcând și pe cei mai puțin încrezători în necesitatea învățământului de opt ani să se convingă că au greșit în aprecierile lor. Învățământul de opt ani s-a generalizat în toată țara. Absolvenții clasei a VIII-a pot intra în clasa a IX-a de liceu, sau în alte școli teoretice, de specialitate, ori la școli profesionale.

După patru ani de la generalizarea învățământului de opt ani, s-a trecut la învățământul de zece ani. Mai întâi, în anul școlar 1969/1970 a luat ființă clasa a IX-a doar experimental, la un număr mai mic de școli, printre care se număra și școala din Salva, și abia în anii următori s-a trecut la generalizarea învățământului de zece ani. În anul școlar 1970/1971 școala din Salva scoate prima promoție de absolvenți ai clasei a X-a. Școala funcționează cu 10 clase ca un lucru foarte firesc până la finele anului școlar 1975/1974, locuitorii comunei dându-și seama tot mai convingător de necesitatea unui învățământ cât mai complet.³³ Începând cu noul an de învățământ 1974/1975, se va trece la prima treaptă de liceu și la școala din Salva, care va fi o filială a Liceului de Mecanică din Bistrița. Absolvenții clasei a VIII-a vor fi cu toții cuprinși la una din formele de învățământ liceal. Pentru orientarea elevilor, s-a format o comisie pe școală care a lămurit și îndrumat atât părinții, cât și pe elevi în ceea ce privește înscrierea acestora în prima treaptă de liceu pe bază de opțiuni. În urma acestor măsuri, s-a ajuns la următorul rezultat: au optat pentru liceul real-uman 4 elevi, pentru licee de specialitate 25 de elevi, din care

13 sunt pentru Liceul de Mecanică. Școala din Salva, ca filială a Liceului de Mecanică are înscriși pentru prima treaptă de liceu (anul școlar 1974/1975) 42 de elevi, din care de la școala din Mintiu 3 elevi, din Mititei 19 elevi, din Nimigea 3 elevi, din Salva 13 elevi, din Tăure 2 elevi și din Telciu 2 elevi. Pentru început școlarizarea elevilor va fi asigurată prin transportarea lor de la domiciliul părinților până la Salva pe C.F.R., cu autobuzele întreprinderilor de transport, sau li se vor asigura gazde în comun ori la rudeni.

Procesul de învățământ se desfășoară în continuare în vechiul local construit în 1903 și în localul fostei școli confesionale, dar aceste două localuri nesatisfăcând nevoile școlii s-a pus problema creării unor noi săli de clasă, încă din anul 1954, prin etajarea localului existent sau construirea unui local de școală nou. S-a ajuns la concluzia etajării localului existent, lucrare ce s-a executat în anii 1957-1959, când prin etajare se dau în folosință încă șapte noi săli de clasă corespunzătoare scopului pentru care au fost edificate.³⁴

În prezent, acest local de școală are în total 11 săli de clasă, o sală profesorală, o direcțiune, un atelier și un laborator, toate, într-o anumită măsură, corespunzătoare. Cu toate acestea, situația spațiului necesar desfășurării cursurilor nu s-a rezolvat în întregime, deoarece numărul claselor de elevi s-a majorat la 16-17, fiind nevoie pentru viitor de un nou local mai încăpător.

Mobilierul și materialul didactic aflat în dotarea școlii este suficient și potrivit pentru nevoile învățământului actual. Manualele școlare necesare tuturor elevilor s-au procurat de școală prin cooperativa sătească, părinții asigurând plata lor an de an până în 1960/1961 când s-au distribuit pentru prima oară manuale gratuite tuturor elevilor. De la această dată s-au primit în continuare manuale gratuite în fiecare an, în valoare de circa 22.000 lei.

Biblioteca școlară a fost, în mod provizoriu, amenajată în sala laboratorului, apoi într-o sală de clasă. Funcția de bibliotecar s-a îndeplinit fără de nici o remunerație de un cadru didactic până în 1969, iar după această dată bibliotecarului, cadru didactic, i s-a alocat o indemnizație lunară. În anul 1959 biblioteca dispunea de un număr de 562 volume. Numărul cărților s-a majorat în fiecare an cu exemplare noi trimise din fondul centralizat, destinat bibliotecilor școlare, așa că în 1966 biblioteca dispunea de 1179 volume, în 1972 de 2515 volume, iar în 1974 de 3224 volume. Ca cititori ai bibliotecii sunt atât cadrele didactice, cât și un număr de peste 300 elevi ai școlii.

În afară de faptul că școala este dotată cu tot mobilierul și materialul didactic necesar de către Ministerul Învățământului, i se mai asigură și un buget corespunzător nevoilor ei pentru reparații, combustibil și întreținerea curentă. Problema iluminatului localului de școală s-a rezolvat prin electrificarea lui în întregime în anul 1963.

Materiile de învățământ predate sunt cele prevăzute în programele elaborate de MEI. Limbile străine învățate în școală sunt: rusa și franceza, începând din clasa a V-a, iar în perspectivă pentru prima treaptă a liceului limba engleză.

Înșușirea cunoștințelor de către elevi a fost o cerință zilnică a cadrelor didactice și fiecare din învățătorii și profesorii școlii au pus mult suflet în munca lor, fapt soldat cu succese laudabile. Cunoștințele teoretice au fost legate întotdeauna de practică, de viața de toate zilele, contribuind la formarea unui fond științific și durabil de cunoștințe la elevi. Pentru aplicarea în practică a cunoștințelor predate s-a folosit atât laboratorul și atelierul școlii, cât și lotul experimental. Experiențele de pe lotul școlar s-au axat mai mult pe cultura pomilor fructiferi, avându-se în vedere cadrul geografic al comunei.³⁵

Lucrările din atelierul școlar s-au putut desfășura bine, acesta fiind dotat cu cele necesare odată cu înființarea clasei a IX-a. Orele de atelier sunt îndrăgite de elevi, datorită noului pe care îl prezintă și în același timp a interesului și a dragostei ce au arătat-o cadrele didactice pentru această activitate.³⁶

Pentru stimularea elevilor la învățătură s-au organizat concursuri cu tematică din istoria patriei, concursuri literare, de matematică ș.a. la care elevii sârguincioși au participat cu mult interes.³⁷

În vederea educației estetice în școală, nu au fost neglijate muzica și dansul. Sub conducerea profesorului de muzică Emil Catarig s-a înființat în 1957 un cor școlar, care a făcut față în mod merituos la multe manifestări corale, muncă ce a fost continuată și de urmașii săi la catedra de muzică.³⁸ În 1962 s-a reorganizat echipa de dansuri a școlii, care a obținut succese datorită interesului ce și l-a dat instructorul, cât și măiestriei dansatorilor. Echipa de trișcași organizată în școală participă la diferite concursuri și ajunge până la faza pe țară, unde ia locul III. Formațiile de teatru organizate pe școală sau pe clase s-au întrecut în organizarea unor programe artistice bine pregătite și bine apreciate de spectatorii din localitate sau din localitățile vecine, unde s-au desfășurat, cu piese ca: „Albă ca zăpada și cei șapte pitici”, de M. Rovani; „Ioniță Făt-Frumos”; „Fata moșului și fata babei” (o dramatizare a povestirii lui Creangă); „Sânziana și Pepelea”, „Călătorie peste trei mări” etc. Alte piese de teatru au fost prezentate de cadrele didactice din școală, ca: „Ochiul babei”, de G. Vasilescu; „Eroina de pe Jiu”, de N. Tăutu; „Piatra din casă”, de V. Alecsandri; „Bani avem, mirii ne plac”, de N. Mavrodin și altele.

Excursiile și expedițiile au fost socotite ca un bun mijloc de educație pentru elevi și de aceea s-a pus un deosebit accent pe ele. În afară de excursiile și drumețiile pe trasee mai mici, s-au organizat și excursii pe distanțe mari, prin care elevii au reușit să-și cunoască țara cu toate bogățiile și frumusețile ei.

Din expediții amintim pe acea din vara anului 1972, care a avut ca obiectiv: „Marcarea de trasee turistice și culegere de folclor oieresc”.³⁹ Pionierii participă apoi la concursul județean de orientare turistică, de la Colibița din 1972,⁴⁰ unde echipa de băieți a luat locul I pe județ și ca premiu au obținut o tabără gratuită la Cheia – Prahova. Acolo s-a ținut finala pe țară a cupei „Roza Vânturilor”. Echipa elevilor din Salva s-a clasat pe locul zece pe țară și au fost invitați să participe la Predeal, la „Trei Brazi”, la Cupa României ediția 1972, unde atât băieții, cât și fetele s-au clasat pe locul IV pe țară.

O altă expediție s-a organizat în 1973, având același obiectiv ca și în 1972, doar un alt traseu. Acțiunea a durat șapte zile; au participat zece elevi și două cadre didactice (prof. Ana Filip și inv. Floare Iacob). Pe plan județean recompensa au fost 2 corturi de câte 4-5 elevi pentru activități turistice ale școlii.⁴¹ În iunie 1974 a avut loc faza județeană de orientare turistică, unde echipajul de fete din Salva a ocupat locul I pe județ, aducând ca trofeu „cupa” la orientare turistică. În cursul lunii iulie 1974 echipajele de orientare turistică ale elevilor din Salva au participat ca invitați la concursul de orientare turistică pe țară, ținut în pădurea Cernica (București), obținând „Cupa Cernica pe 1974”.

Printre acțiunile întreprinse de elevii școlii putem aminti aceea de colectare de fier vechi, deșeuri, sticle, fructe de pădure etc., soldate cu cumpărarea, în 1962, a unui televizor pentru școală, primul aparat la acea dată în Salva. În anii ce au urmat, aceste acțiuni s-au continuat, adăugându-li-se noi și noi fapte de laudă pentru tineretul școlar din Salva. Astfel, cu ocazia îndiguirii râului Someș și a Sălăuței, s-a organizat pentru elevi o acțiune de strângere și încărcarea în mașini-basculante a unor mari cantități de piatră necesară digurilor ce se construiau de către o întreprindere a Consiliului Popular Județean Bistrița-Năsăud, tot ei și-au dat concursul la asfaltarea curții școlii și amenajarea unei fântâni cu apă potabilă pentru elevi. La construirea Căminului Cultural, elevii au contribuit cu un mare număr de ore muncă patriotică, apoi, în primăvara anului 1970, aceștia au și-adus un aport deosebit în munca de reparare a unor porțiuni de drumuri distruse în urma calamităților naturale din acest an. S-a plantat o alee de plop în jurul curții școlii și în lungul râului Sălăuța. La toate aceste acțiuni elevii școlii și-au arătat deosebita lor hărnicie și dragoste de muncă în spiritul căreia au fost educați.

În anul școlar 1948/1949 școala are, cu o singură excepție, aceleași cadre didactice care erau și înainte de reforma învățământului.⁴² În anul următor ia ființă și postul VI de învățător, iar în 1952 postul VII și apoi postul VIII. În felul acesta școala funcționează la ciclul I cu toate clasele paralele.

Din situațiile anexate se poate vedea tot șirul de învățători și profesori care au funcționat la școala din Salva din 1948 până în 1974.

Populația școlară a crescut din an în an, datorită condițiilor în care funcționa școala și a exigenței cu care s-a urmărit ca toți copiii în vârstă de școală să fie cuprinși în planul de școlarizare, reușindu-se ca nici unul să nu rămână în afara școlii.

Numeric, situația elevilor, luată din anii când s-au petrecut anumite modificări în structura învățământului după 1948, reiese din datele cuprinse în anexa 1.

Orientarea școlară și profesională a absolvenților clasei a VII-a, respectiv a VII-a și a X-a a fost o preocupare permanentă a cadrelor și în mod deosebit a diriginților. Datorită acestui fapt, precum și a dorinței elevilor de a se pregăti pentru o profesiune de care societatea are nevoie, un număr tot mai mare de absolvenți s-au îndreptat spre diferite școli teoretice sau profesionale, ori pentru calificarea la locul de muncă.

În tabelul de la anexa 2 dăm situația din patru ani, când am avut prima serie de absolvenți ai școlii de șapte clase, apoi de opt clase, de zece clase și absolvenții din anul școlar 1972/73.

Numărul tinerilor care, datorită strădaniei lor și a ajutorului acordat în anii puterii populare, au reușit să-și facă o pregătire superioară, obținând diplome universitare sau alte diplome echivalente este foarte mare și incomparabil cu ceea ce a dat școala din Salva în toți anii dinainte de 1948, printre ei numărându-se ingineri, medici, profesori ofițeri etc., așa cum reiese din anexa 3.

Desigur că drumul parcurs de școala din Salva, în decursul existenței sale, n-a fost ușor. În trecut, lipsurile și greutatea s-au ivit la tot pasul, dar perseverența și dragostea cu care au luptat slujitorii ei i-au dat putință să treacă peste toate obstacolele ce i s-au ivit în cale, îndeplinindu-și cu cinste menirea.

Astăzi, școala dispune de condiții optime de muncă, având asigurată din belșug baza materială, cu un număr corespunzător de cadre didactice temeinic pregătite din punct de vedere profesional, cu o ținută morală și un elan de muncă deosebit, are posibilitatea să ridice de pe băncile ei noi și noi generații pătrunse de o nețărmurită dragoste pentru popor, în măsură să continue cu vrednicie opera înaintașilor și să contribuie, alături de toți oamenii muncii din țara noastră, la lupta pentru prosperarea patriei în toate domeniile ei de activitate.

Note:

1. E vorba de Conscriptia care se găsește în manuscris la Muzeul Bruchental din Sibiu, intitulată „Românii din Transilvania la 1733”, publicată tot sub acest titlu în 1898 de Nicolae Togan, unde Salva figurează cu opt preoți uniți și 172 locuitori (se referă la numărul celor uniți). Într-un recensământ făcut în 1762/1763 Salva figurează cu 225 familii, 21 văduve, deci circa 1200 suflete, toți români (vezi „Arhiva someșană”, nr. 25, pag. 366).

2. S. Manoliu, *Icoana unei școli dintr-un colț de țară românesc*, pag. 87.

3. Într-un act din 1766 sunt arătate satele grănicerești care aveau „adevărați și declarați învățători”, printre care se număra și Salva (vezi „Arhiva someșană”, nr. 11, pag. 2).

4. Ștefan Scridon, *Năsăudul, centru cultural, în Icoana unei școli dintr-un colț de țară românesc*, pag. 75.
5. V. Motogna, *Un erou al graniței năsăudene*, N. Ignat, pag 6.
6. V. Șotropa și N. Drăganu, *Istoria școalelor năsăudene*, pag. 55.
7. Dr. N. Simon, *Vasile Nașcu, viața și faptele lui*, pag. 135-137 – manuscris.
8. V. Șotropa și N. Drăganu, *Istoria școalelor năsăudene*, pag. 96.
9. Arhivele de Stat Năsăud, Arh.Fond.Gr. Năsăud, pachet 332/D 3.
10. Școlile naționale înființate pe timpul graniței au fost sub directa conducere, supraveghere și inspecție a autorităților militare, apoi civile și într-un timp sub inspecția Școlii Normale din Năsăud, directorul căreia era însărcinat cu vizitarea și inspectarea acestor școli și numai după anul 1860 au trecut sub conducerea autorităților bisericești, decretându-se școli confesionale. (Vezi *Memorialul reuniunii învățătoresți „Mariana” din Năsăud l 876-1901*, pag. 9.)
15. V. Șotropa și N. Drăganu, *Istoria școalelor năsăudene*, pag. 330-331.
16. Ion Catone este cumnatul poetului G. Coșbuc, căsătorit cu sora poetului Elisabeta, decedată în Salva în 1908.
11. Arh. de Stat, Năsăud, Arh.Fond.Gr. Năsăud, pachet 332/D 3.
12. Sebastian Coșbuc este tatăl poetului G. Coșbuc; mai târziu merge ca paroh în Hordou.
13. *Siematismul diecezei gr.cat. a Gherlei pe anul 1867*, pag. 95.
14. S. Manoliu, *Icoana unei școli dintr-un colț de țară românesc*, pag. 110.
15. V. Șotropa și N. Drăganu, *op.cit.*, p. 330-331.
16. Ion Catone a fost cumnatul lui George Coșbuc, fiind căsătorit cu sora poetului, Elisabeta, decedată în Salva în anul 1908.
17. Vezi Arh.Statului din Năsăud, Arh.gr., Dosar 3, pachet 332.
18. *Ibidem*.
19. Dr Leon Scridon, *Omagiu lui Coșbuc*, lucrare apărută cu ocazia dezvelirii bustului poetului la Năsăud în 21 iunie 1926, pag. 64.
20. Din relatările lui Ion Filimon, director între timp al școlii din Salva.
21. Vezi protocolul de ședințe al senatului școlar din anul în cauză, aflat în Arhiva parohiei din Salva.
22. Asupra acestui învățător vom mai reveni cu unele date ceva mai târziu.
23. Vezi protocolul de ședințe al senatului bisericesc-școlar din 15 august 1915 (Arh.parohiei Salva).
24. *Ibidem*.
25. *Ibidem*.
26. Vezi Memorialul reuniunii învățătorilor greco-catolici „Mariana” din Năsăud, pag. 15-25.
27. Dăm mai jos numele celor care au trecut prin școala din Salva până în anii 1889-1890: Nechita Ignat, colonel, Nicolae Bodescu, maior, Iosif Bodescu, căpitan, Dr. Vasile Pașcu, medic de regiment (toți în România), Marțian Zăgrean, căpitan, Nicolae Ceuca, Todor Pavelea, Ion Carp, Ștefan Gaftone, Pavelea Emil, locotenenți, Leon Pavelea, profesor, Leon Piciu, conducător de cărți funciare, Iacob Pavelea și Nae Pavelea, canceliști, Ion Danielo, controlor suprem al căilor ferate din Austro-Ungaria, Ion Bodescu, director de cancelarie la tribunal, Doroftei Cimbulea, asesor orfanal, Nicolae Mihăiese, Clement Ianu Toma Mihăiese, Grigore Mihăiese, învățători, Iuliu Morariu, protopop în Salva, Ceuca Gavrilă, primpretor, Ilie Cleja, revizor școlar, ș.a. (vezi *Istoria școalelor năsăudene*, pag. 141).
28. În Năsăud ia ființă Cooperativa de consum abia în 1812, la stăruințele lui Ion Danielo, pensionar din Salva. (Din relatările lui Teodor Zăgrean și Ion Filimon.)
29. Din relatările lui Teodor Zăgrean .
30. Profesorul Vasile Șuteu, fost director al Liceului „D. Cantemir” din București timp de 30 de ani, năsăudean de origine, și inginerul Cristea Niculescu, prof. universitar la Politehnica din București, ne

vorbeau despre astfel de cursuri, numărându-se și ei printre inițiatorii lor.

31. Despre activitatea lui N. Mihăieșe am mai vorbit atunci când am arătat situația școlii confesionale.

32. Ilie Cleja se transferă din comuna Bârsana – Maramureș, ocupă postul din Salva, dar nu funcționează în acest post, fiind revizor școlar până la pensionare.

33. În vara anului 1972 s-au dat examene de admitere la diferite școli, printre care și la școlile profesionale, pentru pregătirea personalului calificat, necesar industriei noastre în plină dezvoltare, la care examene au avut prioritate absolvenții clasei a X-a.

34. Din aceste săli, șase sunt destinate ca săli de clasă, iar una devine sală profesorală. La parter se mai fac unele modificări, obținându-se încă două săli de clasă pe lângă cele trei existente, plus un laborator și un atelier școlar.

35. Lot experimental a fost un timp grădina ce se afla în spatele fostului local al cooperativei de consum. Pentru efectuarea lucrărilor pe acest lot și-au dat un interes deosebit profesorii: Viorel Grivase, apoi ing. pensionar Wolcov, încadrat pentru un timp ca profesor de agricultură.

36. Directorul școlii, Gavrilă Iacob, s-a ocupat personal de predarea și îndrumarea orelor de atelier, dând dovadă de multă pricepere, pasiune și măiestrie în mănuierea a tot felul de unelte. Pentru fete s-a dotat atelierul cu mașini de cusut, ele învățând să croiască, să coasă și să brodeze. Tot în orele de atelier execută diferite modele de cusături artistice.

37. În anul școlar 1966 și cei ce au urmat s-au ținut o sene de concursuri „Cine știe câștigă”, unele dotate cu premii, printre care: „Unirea Principatelor Române”, „Să cunoaștem regulile de circulație”, „Coșbuc – viața satului oglindită în opera sa”, „Lirica feminină a lumii”, „ș.a. (ca profesori examinatori au fost: Onul Nicolae, Gavrilă Iacob, Furcea Maria, Furcea N. Ioan etc.).

38. Între timp, conduc corul școlii învă. Elena Gherdan, un cadru cu alese aptitudini muzicale, apoi prof. suplinitor G. Harosa, pe care îl caracteriza pe lângă talent și hărnicia.

39. Itinerariul expediției: Salva – Valea Lalei – Lacul Lala – Șaua Gălgălăului – Valea Vinului – Mihăiasa – Valea Repede – Borșa – Salva. Deplasarea s-a făcut numai pe jos. Echipajul a fost instruit în mod special pentru excursie pe munți și pentru gospodărirea personală.

40. Echipa de băieți e formată din pionierii: Nașcu Ion, Pop N. George, Filip G. Virgil, Onul Vasile; cea de fete: Pupeză Aristina, Ianul Floare-Rodica, Iacob G. Gabriela, Sas Maria.

41. Informațiile ne sunt furnizate de prof. Ana Filip, organizatoarea expedițiilor și a orientării turistice.

42. Dionisie Piciu, Ilie Ducu, Maria Piciu, Raveca Ducu, iar în postul învă. Letiția Irimieș, detașată la Năsăud, funcționează Nastasia Găinaru.

Tabel cu învățătorii care au predat la clasele I-IV în perioada 1948-1973

N R. CRT.	NUMELE ȘI PRENUMELE	PREGĂTIREA	PERIOADA SERVITĂ	OBS.
1	Piciu Dionisie	Școala normală de învă.	1.IX.1948-31.VIII.1952	Din 1952 la ciclul II.
2	Ducu Ilie	Școala normală de învă.	1.IX.1948-31.VIII.1952	"
3	Piciu Maria	Școala normală de învă.	1.IX.1948-3.VIII.1961	—
4	Ducu Raveca	Școala normală de învă.	1.IX.1948-31.VIII.1966	—
5	Irimеș Letiția	Școala normală de învă.	1.IX. 1949-31.VIII.1961	—
6	Sioldea Valentin	Școala normală de învă.	1.IX.1950-31.VIII.1951	—
7	Cîlcic Maria	Șc. pedagogică de învă.	1.IX.1952-	—
8	Găinaru Nastasia	Școala normală de învă.	1.IX.1948-31.VIII.1949	—
9	Ioanete Onița	Școala normală de învă.	1.IX.1950-31.VIII.1954	—
10	Bîrlea Livia	Școala normală de învă.	1.IX.1951-31.VIII.1953	Trecută la ciclul II.
11	Zimveliu Maria	Șc. pedagogică de învă.	1.IX.1952-31.VIII.1953	—
12	Șchiopu Viorica	Șc. pedagogică de învă.	1.IX.1952-31.VIII.1953	—
13	Budală Violeta	Școala normală de învă.	1 IX.1953- 31.VIII.1955	—
14	Sas George	Șc. pedagogică de învă.	1.IX.1953-31.VIII.1956	—
15	Ilieș Florica	Școala normală de învă.	1.IX.1954-31.VIII.1966	—
16	Iacob Floarea	Șc. pedagogică de învă.	1.IX.1955-	—

Din istoricul școlii din Salva

17	Pascu Vasile	Șc. pedagogică de învăț.	1.IX.1956-31.VIII.1958	—
18	Lipan Georgina	Liceul teoretic învăț.suplin.	1.IX.1959-31.VIII.1962	—
19	Iacob Gavrilă	Șc. pedagogică de învăț.	1.IX. 958- 31.VIII.1961	Trecut la ciclul II
20	Pop Maria	Șc. pedagogică de învăț.	1.IX.1961-31.VIII.1963	—
21	Popa Dumitra	Liceul teoretic învăț.supl.	1.IX.1961- 31.VIII.1963	—
22	Walter Floarea	Școala normală de învăț.	1.IX.1961-31.VIII.1969	—
23	Fulga Rafila	Șc. pedagogică de învăț.	1.IX.1961-31.VIII.1962	—
24	Pop Floarea	Liceul teoretic învăț.supl.	1.IX.1962-31.VIII.1964	—
25	Dobrițan Silvia	Șc. agricolă învăț.supl.	1.IX.1962-31.VIII.1963	—
26	Giurgiucă Ioana	Șc. pedagogică de învăț.	1.X.1961-31.VIII.1969	1961-1964 și dir. de Cămin Cult.
27	Gherdan Elena	Școala normală de învăț.	1.IX.1962-16 XI.1969	—
28	Onul Viorica	Șc. pedagogică de învăț.	1.IX.1964-31.VIII.1969	—
29	Furcea Ileana	Șc. pedagogică din de învăț.	1 IX. 1964-	—
364				
30	Filip Floarea	Șc. pedagogică de învăț.	din 1 IX.1964-	—
31	Bindea Fironica	Șc. pedagogică de învăț.	1 IX. 1969-31.VIII.1972	—
32	Florea Maria	Șc. pedagogică de învăț.	1 IX.1969-31.VIII.1971	—
33	Mureșan Elena	Șc. pedagogică de învăț.	1.X.1970-31.VIII.1971	—

34	Tîmbulea Ion	Șc. pedagogică de învăț.	din 1 IX. 1970-	—
35	Filip George	Școala normală de învăț.	din 1.IX.1971-	—
36	Androne George	Inst. de învăț.	din 1.IX.1971-	—

Anexa nr. 2

Tabel cu cadrele didactice care au predat la clasele V-X în perioada 1948-1973

NR. CRT.	NUMELE ȘI PRENUMELE	PREGĂTIREA ȘI SPECIALITATEA	MATERIILE PREDATE	PERIOADA SERVITĂ
1	Ducu Ilie	Inst. ped. prof. II. Sp. matem.-fizică	matemat. fizică	1.IX.1952-31.VIII.1970
2	Piciu Dionisie	Inst.ped.prof. II. Sp. română-ist. const. istorie	lb. română	1.IX.1952-31.VIII.1972
3	Bîrlea Livia	Fac. de biologie- geografie; prof. I. Sp. biolog.-geografie	biologie geografie	1.IX.1953-31.VIII.1954
4	Grivase Viorel	Fac. istorie-geografie; prof. I. Sp. ist.- geografie	biologie geografie istorie	1.IX.1954-31.VIII.1960
5	Grivase Maria	Școala ped. prof. supl.	lb. rusă agricult. desen	1.IX.1954-31.VIII.1960
6	Ducu Aristița	Fac.de șt. nat.	șt. naturale prof. I.	1.IX.1955-31.VIII.1956
7	Ilieș Alexandru	Fac. de pedagogie, Inst. matem., prof. I.	matemat. fizică	1.IX.1955-31.VIII.1967
8	Catarig Emil	Fac. istorie-geografie, prof. I. Sp. istorie	istorie muzică	1.III.1957-31.VIII.1961
9	Iacob Gavrilă	Inst.ped. biol.-geogr.	biologie (dir.)	1.IX.1961-
10	Giurgiuca Alexandru	Fac.de biol.-geogr., prof. I., Sp. biol-geogr.	biologie, geogr. agricult.	1.IX.1960-31.I.1963
11	Prahase Lucian	Fac.lb.rusă, prof. I., Sp. lb. rusă	lb. rusă	1.IX.1961-31.VIII.1969
12	Tomuța Ionel	Fac. istorie-geogr., prof.	istorie	1.IX.1961-31.VIII.1969

Din istoricul școlii din Salva

		I., Sp. istorie, geografie	franceză	
13	Mihăiese Ana	Șc. de contabilitate prof.supl.	geografie agricult.	1.II.1963-31.VIII.1968
14	Ianul Vasile	Inst.pedag. biol.-geogr. prof. II.	biologie agricult.	1.IX.1963-
15	Ducu Eugenia	Fac. de lb.rusă și lb.rom.	lb. rusă lb. franceză	1.IX.1964-31-VIII.1969
16	Onul Nicolae	Șc.ped.de învăț. prof.suplin.	istorie, consult. (dir.adj.)	1.IX.1964-31.VIII.1969
17	Androne George	Inst.ped. prof.supl.	muzică, desen	1.IX.1962-31.VIII.1969
18	Fucea Maria	Inst.ped., prof. II., Sp. lb. română	lb. română	din 1.IX.1964-
19	Fucea N. Ion	Inst.ped., prof. II., educație fizică	ed. fizică desen	din 1.IX.1964-
20	Istrate Livia	Fac. lb. română, prof. I., Sp. lb. română	lb. română lb. franceză	1.IX.1964-31.VII.1970
21	Nechiti Răzvan	Inst.ped., prof. II., Sp. biologie	biologie agricultură	din 1.IX.1969-
22	Onul George	Inst.ped., prof. II., Sp. geografie	geografie	din 1.IX.1969-
23	Harosa George	Abs. liceu teoretic prof.suplinitor	muzică	20.II.1969-31.VIII.1972
24	Tărăboi Elisabeta	Fac. de filologie-ist., prof. I., Sp. lb. română	istorie lb. română	1.IX.1969-31.VIII.1970
25	Săsărman Ion	Inst.ped., prof. II., Sp. matem.-fizică	matematică fizică	din 1.IX.1970-
26	Ani Ion	Fac. matem.-fiz., prof. I, Sp. matem.-fizică	matematică fizică	din 1.IX.1970-
27	Morar Ion	Inst.ped., prof. II., Sp. matem.-fizică	matematică chimie	din 1.IX.1970
28	Morar Rodovica	Fac. de geograf., prof. I., Sp. geografie	geografie naturale	din 1.IX.1970
29	Pleş Livia	Fac. de chimie, prof. I.	chimie	1.IX.1970-1.IX.1971
30	Vertic Maria	Inst.ped., prof. II., Sp. lb. română	lb. română lb. franceză	31.XII.1971-31.VIII.1972
31	Filip Ana	Inst.ped., prof. II., Sp. română-istrie	lb. română istorie	din 1.IX.1970

32	Găurean Floarea	Inst.ped., prof. II., Sp. fizică-chimie	fizică chimie	din 1.IX.1972-
33	Borodi Lucia	Inst.ped., prof. II., Sp. lb. română	lb. franceză	din 1.IX.1972-
34	Szortszei Maria	Inst.ped., prof. II., Sp. muzică	muzică	din 1.IX.1972-
35	Pintea Floarea	Inst.ped., prof. II., Sp. lb. română	lb. română	din 1.IX.1972
36	Zileriu Felicia	Conservatorul de muzică	muzică	din 1.IX.1973-

Orientarea școlară și profesională a absolvenților claselor a VII-a, a VIII-a și a X-a

Anul școlar	1954/55			1964/65			1970/71						1972/73					
Clasa	a VIII-a			a VIII-a			a VIII-a			a X-a			a VIII-a			a X-a		
Denumirea școlii	B	F	T	B	F	T	B	F	T	B	F	T	B	F	T	B	F	T
Liceul teoretic	6	2	8	5	4	9	4	2	6	1	-	1	3	8	11	-	-	-
Liceul pedagogic	-	-	-	2	-	2	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Liceul economic	-	-	-	-	-	-	1	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Liceul agricol, silvic	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2	-	-	-
Construcții	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	-	-	-
Școli speciale	-	-	-	-	-	-	-	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Școli profesionale	5	1	6	14	3	17	20	23	23	5	3	8	8	14	22	2	4	6
Calif. la locul de muncă	4	1	5	3	3	6	-	4	4	-	4	4	-	2	2	-	6	6
Șc. gener. IX-X	-	-	-	-	-	-	3	19	19	-	ds	-	1	13	14	-	ds	-
Rămăși acasă	2	2	4	3	9	12	-	-	-	1	7	8	-	-	-	-	13	13
Total	17	6	23	27	19	46	29	57	57	7	14	21	14	39	53	2	23	25

Din istoricul școlii din Salva

**Numărul tinerilor din SALVA
care au urmat instituții de învățământ superior sau școli postliceale
în anii 1948-1973**

		Absolvenți ai unor școli postliceale sau ai altor cursuri	
17	Ingineri		
1	Medici		
22	Cercetători, geologi profesori etc.		
7	Economiști		
1	Ziariști		
3	Conservator, artă dramatică		
10	Școli militare de ofițeri		
16	Institutul Pedagogic		
6	Cursuri pentru C.F.R.		
25	Școli pedagogice		
9	Studenți		
6	Asistenți sanitari		
5	Tehnicienii silvici		
14	Tehnicienii mecanici		
4	Tehnicienii agricoli		
2	Școli de biblioteconomie		
27	Alte cursuri de specializare		
1	Fără cursuri de specializare		
186	TOTAL		

DELIMITĂRI TEORETICE ASUPRA INTERVIULUI

DOREL COSMA

– doctorand –

Se spune că epoca noastră ar fi epoca dialogului, iar spiritual care domină această confluință a secolelor XX și XXI ar fi spiritual colocvial.

Dintre toate grupurile ziaristice, interviul răspunde în cea mai mare măsură dorinței de a dialoga a omului acestei perioade. Sunt evenimente, persoane de mare interes pentru numeroase categorii ale publicului. Este firesc, însă, ca ele să nu fie accesibile tuturor, în acest fel ziaristul, în virtutea profesiei sale și în numele publicului, va fi martorul evenimentului, va fi purtătorul de cuvânt al cititorilor (radioascultătorilor, telespectatorilor) dornici de cunoaștere.

Prin interviu, consumatorul de presă are senzația (grație activității ziaristului) participării directe la evenimente, are în mai mare măsură, impresia că dialoghează – fără nici un intermediar – cu persoane mai mult sau mai puțin inaccesibile. Este și aceasta o cauză a proliferării interviului în presa scrisă, la radio și la televiziune. Pe de altă parte, ziaristii cultivă genul din dorința firească de a-și informa publicul direct de la sursă, operativ și exact. La prima vedere, genul este cum nu se poate mai facil, accesibil oricărui debutant: tu, ziarist, pui întrebările, lăsând pe seama celui interogat tot greul. Dar nu este decât o aparență. Cunoscând mai îndeaproape laboratorul de lucru al ziaristului, constăți că, în spatele unui simplu interviu, spontan și firesc, se ascund zile, multe zile de documentare asiduă în legătură cu domeniul cercetat, cu activitatea persoanei intervievate, se ascund ore în șir pierdute de ziarist, numai pentru a reuși să găsească persoana în cauză și alte ore, multe și acestea, câteodată pentru a o determina să acorde interviul. Greutățile sunt numeroase, satisfacțiile reușitei tot pe atât de numeroase, dar și unele și altele nu transpar din redactarea interviului.

Interviul reprezintă astăzi unul dintre genurile cele mai importante, mai expresive și eficiente ale jurnalisticii, având ca scop și menire de a reda cu exactitate și operativ o anumită opinie despre un eveniment sau altul.

Cuvântul interviu are două sensuri în ziaristică:

- a) metodă de obținere a unor informații;
- b) gen ziaristic.

Uneori în definițiile date interviului aceste două sensuri se suprapun.

Interviul este strâns legat de toate genurile ziaristice, fiind un mijloc de culegere a informațiilor, o modalitate de realizare a documentării.

În acest caz, întrevădarea nu este ocazionată decât de nevoia de a obține de la persoana chestionată informații, relații despre problematica studiată. Spre deosebire de interviul propriu-zis, rolurile participanților sunt complet diferite: unul (intervievatul) reprezintă obiectul investigației, celălalt (ziaristul) reprezintă subiectul cercetării.

Interviul este o metodă curentă de investigație și în medicină, psihologie, sociologie, etc. Elementul comun este reprezentat de faptul că este vorba tot de o întrevădere și un raport oral între două persoane, dintre care una transmite celeilalte informații. Rigoarea tehnicii este cea care distinge cel două tipuri de comunicare interpersonală.

Interviul, ca gen ziaristic propriu-zis, se constituie dintr-o succesiune de întrebări și răspunsuri. El este o întrevădere solicitată, provocată de ziarist. Rezultatul acestei întrevăderi – *convorbirea* – este publicată în presă, înregistrat pe bandă magnetică pentru o emisiune radiofonică sau filmat pe o peliculă pentru un program TV. Înainte de prezenta și de a comenta alte definiții ale interviului, cred că este important să ne oprim puțin și asupra etimologiei acestui cuvânt. Termenul este de proveniență engleză, însă la origine se află un verb francez. Iată ce spune La Petit Larousse: „interview – n.f.ou m.(mot. angl.). Entretien avec un personne pour l’interroger sur ses actes, ses idées, se projectes, afin d’en publier ou difusser le contenu, soit de l’utiliser aux fins d’analyse (enquête d’opinion)”. Lucrările din Anglia și America precizează că originea cuvântului ar fi verbul francez „entrevoir”, tradus „see each other”, deci a te întâlni unul cu altul cu celălalt, a te vedea față în față. Trebuie să precizăm că în concepția europeană acest termen a primit azi și alte înțelesuri, adăugiri: spre exemplu, discuția purtată pentru o eventuală angajare, în lucrarea de față, mă voi referi însă, evident la interviul jurnalistic.

Discuția, conversația directă, în toate mijloacele mass-media îți oferă posibilități multiple de transmitere de informații. În același timp folosirea și stăpânirea metodelor interviului oferă posibilități remarcabile de împletire a gazetarului cu prezentatorul. Poate că pentru mulți orice conversație ar însemna și un interviu. Nu este așa, fiindcă poți oricând participa la o conversație, chiar activ, dar fără a avea pretenția unui interviu. Interviul are un scop precis și anume colectarea de informații. Chiar dacă orice interviu trebuie gândit și bine pregătit, el nu se poate desfășura după un anumit scenariu. Interlocutorul poate fi foarte neprevăzut și să te aducă în situații neprevăzute. Este motivul pentru care trebuie să-ți urmărești cu atenție scopul: informația. Sunt persoane care acceptă să dialogheze cu mare plăcere, dar care se extind la divagații exagerate. Este meritul celui care face interviul de a-l readuce ușor, fără supărare, pe cel interviuat la scopul propus. Sunt persoane care acceptă interviul, dar sunt evazivi sau chiar ostili.

Intervine din nou tactul reporterului în a „încălzi atmosfera”. Trebuie să mai precizăm că nu orice discuție cu o personalitate a vieții publice este un interviu. Așadar nu orice discuție cu astfel de personalitate trebuie mediatizată de dragul importanței sociale. O

definiție importantă a interviului ne-o dă Ken Metzeler în „Newsgathering” – New Jersey, 1986. *„Interviul este o conversație de obicei între două persoane pentru a obține informația, în beneficiul unei audiențe nevăzute. Interviul este adesea un schimb informațional ce poate da naștere unui nivel de înțelegere la care, singură, nici una dintre părți nu ar avea acces”*. Conform acestei definiții am putea spune că interviul este mai întâi o conversație cu un demers investigativ.

Se vorbește despre interviu că și-ar avea rădăcinile în ținutul îndepărtat al istoriei omenirii, în evoluția și transformarea de zi cu zi a vieții și a sistemelor sociale, culturale, politice etc., evoluând treptat din starea brută spre noi realizări, noi orizonturi și chiar spre perfecțiune. Încercările, însă, de a căuta originea interviului în dialoguri socratice sau în acele „intervista” ale umanistului italian Pico della Mirandola, par a fi cel puțin riscante, în felul acesta s-ar putea pune semnul egalității între interviu și tot ce stă sub zodia întrebării. Nu cred că se poate vorbi despre interviu fugind cu gândul până la începuturile lumii noastre. Ca gen ziaristic, interviul nu putea să apară înaintea presei însăși. Apariția interviului modern se leagă de numele americanului James Cordon Bennet, care a fondat în 1853 ziarul „The New York Sun”. Investigând o crimă din lumea interlopă, Bennet a avut o convorbire cu patroana unui bordel, locul unde se petrecuse crima, dialogul cu ea îndeplinind toate condițiile pentru a fi considerat primul interviu autentic. La început, importanța acestui nou gen a fost contestată. După o scurtă perioadă necesară atât pentru familiarizarea ziariștilor, cât și a cititorilor, nimeni n-a mai pus la îndoială utilitatea acestei forme de informare. S-a spus că misterul ce stăruie în jurul unor mari personalități ale trecutului se datorează lipsei unor profesioniști ai întrebării în acele vremuri. Interviul a cunoscut o lansare și dezvoltare puternică aducând cu el primele mari scandaluri de presă. Așa au apărut dezmințirile, protestele etc. Toate acestea pe lângă partea pozitivă a apariției interviului aveau la bază două cauze esențiale foarte valabile și azi în România:

Se poate vorbi despre o instabilitate în declarații a celui interviuat, chiar dacă există mijloace moderne de investigare. Uneori, analizând la rece o anumită declarație, unii revin sau chiar nu recunosc afirmațiile făcute. Sunt aspecte frecvente în lumea românească și voi exemplifica pe parcursul acestui material.

A doua cauză, mult mai gravă, este lipsa de profesionalism a jurnalistului. Anii de după Revoluție au însemnat o deschidere totală în mass-media românească. Din păcate nu toți au înțeles că a face presă adevărată nu este chiar la îndemâna oricui. Mari companii de presă din România s-au avântat în a angaja tot felul de indivizi care, în goana după senzațional, s-au dat la gesturi și acte murdare, de la relatări imprecise la adevărate fabulații bine ticluite peste noapte.

Lipsa de profesionalism și nevoia de a pune o oarecare stavilă în zvonistica românească au dus la apariția organismelor cât de cât proprii presei din România: Uniunea Ziariștilor Profesioniști și Clubul Român de Presă. Nu se poate spune că astfel reporterul

român care folosește interviul a fost profesionalizat. Dar, există măcar intenția în a fi oferite public adevăratele valori ale ziaristicii românești, cât și – aspect foarte important – apariția unui cod deontologic al profesiei de ziarist. Voi avea ocazia pe parcursul acestui material să exemplific cu părți pozitive și negative din evoluția interviului în România. O definiție foarte clară a interviului jurnalistic, care-l separă de alte categorii, găsim în „Webster's Third New International Dictionary of English Language Springfield” – Massachusetts M.S.A. 1967: „Întrevedere prin care scriitorul, reporterul sau comentatorul radio sau de televiziune primește de la cineva o informație pentru a o publica sau pentru a o transmite prin radio sau televiziune”. Cu alte cuvinte, scopul întrevederii ziaristului cu unul sau mai mulți interlocutori este de a redacta un text ziaristic. Caracteristica amintită delimitează net interviul din ziaristică de interviul folosit în alte domenii de activitate, indiferent dacă prin intermediul său se investighează (sociologic, criminologie etc.) sau se face terapeutică (psihologia). Totuși, chiar și în ziaristică noțiunea de interviu comportă două sensuri:

- a) tehnica de obținere a informațiilor în timpul documentării pe teren;
- b) gen ziaristic.

Uneori, cele două sensuri coincid. Dar tehnica de obținere a informațiilor prin interviu poate să nu aibă ca scop redactarea unui interviu ca gen ziaristic, ci a unor știri, anchete, articole, etc. Este important de subliniat că în cadrul acestor delimitări prezentate mai sus apare în cadrul interviului ziaristic și conotația politică. Indiferent că este vorba de tehnica de lucru sau de genul ziaristic, conotația politică există prin însăși reporterul sau interviuatul ca exponent al societății în care trăiește. Nu putem trăi izolați de lumea din jurul nostru. Ca urmare, într-un fel sau altul, ziaristul cât și interviuatul devin exponenți ai unei categorii sociale (mai mică sau mai mare) pe care o susține și o exprimă public în cadrul raportului întrebare-răspuns. Voi continua cu prezentarea și comentarea altor definiții ale interviului ziaristic care vor confirma cele de mai sus. *„Interviul este expunerea convorbirii jurnalistului cu o persoană (sau mai multe) pe o temă, ce prezintă interes social și e menită pentru a fi dată publicității în presă sau difuzată la radio, televiziune, ori în cronică cinematografică”* -D. Coval – „Sensurile presei sovietice” – Chișinău, 1983.

În cercetările moderne, interviul este privit ca o „interacțiune subiectivă circumstanțială, socio-culturală situată și situantă pentru protagoniști, integrând, în grade diferite, un demers comun de simbolizare care mediază și orientează interacțiunea” – T. Vlad – „Interviul de la Platon la Playboy” – Cluj-Napoca, 1997. Această formulare complexă are menirea de a specifica dependența reciprocă dintre personajele angajate în comunicarea verbală, pe de o parte, și cadrul socio-cultural de realizare a acestei activități, pe de altă parte.

Interviul reprezintă, *„un proces al acțiunii reciproc verbale, în cadrul căruia un om tinde să capete informație sau să afle opinia unui alt om ori a unei categorii (grupe) anumite de oameni”*. (A.L. Svenitkii, Moscova, 1968, după „Genurile presei sovietice” – Chișinău 1983). Această definiție caracterizează practic orice modalitate de interviu. Totuși trebuie să reamintesc că nu orice discuție cu o personalitate a vieții publice este un interviu. Adică, nu orice conversație cu asemenea interlocutori este susceptibilă de a fi mediatizată numai datorită importanței sociale a intervievaților. Dacă ar fi atât de simplu, reporterul ar avea doar simplul rol de înregistrator, iar întrebările lui nu ar mai avea nici o importanță, nici un rost. În acest sens cercetătorul francez Michel Voirol spune că: *„Este abuziv să numim interviu niște simple vorbe aruncate într-o doară, o declarație făcută undeva în pripă, chiar de o personalitate, sau o discuție chiar mai amănunțită cu un specialist într-un domeniu de strictă specialitate. Primele sunt simple conversații, apoi avem de-a face cu declarații și, în fine, cu o întrevvedere documentară*. Astfel, putem spune că interviul este, înainte de toate, o conversație cu un demers investigativ. Desigur, interviul nu este izvorul principal de obținere a informației, fiindcă jurnalistul dispune de posibilitatea de se informa referitor la problemele care îl interesează din cărți, reviste, gazete, documente oficiale etc., care conțin o informație, ce adesea este suficientă pentru scrierea unui studiu, comentariu în domeniul dat. De multe ori însă, publicația în ziar este imposibilă fără rezultatele comunicării jurnalistului cu persoanele care-l interesează. Numai comunicarea directă contribuie, în majoritatea cazurilor, la conceperea mai amplă și mai complexă a chestiunii abordate, ajută la determinarea precisă a cauzelor unor fenomene sau evenimente din viață și din lumea înconjurătoare. Contactând pe viu interlocutorii, jurnalistul poate să reflecte calitățile individuale, modul lor de a cugeta, de a lua atitudine în cadrul anumitor probleme, chiar să le dezvăluie unele calități ale caracterului, particularizările comportării, etc. Însă toate aceste efecte pot fi obținute numai în cazul când jurnalistul posedă o pregătire bună și când reflectă anumite cerințe respectându-le.

În ziarele și revistele noastre interviul a cunoscut întotdeauna o frecvență extraordinară, dialogul provocat i-a atras întotdeauna pe cei ce activează pe tărâmul jurnalistic. Fără îndoială, presa actuală din Moldova nu duce lipsă de interviuri, cel puțin din punct de vedere formal: nu numai ziarele, ci și posturile de televiziune se întrec în a aduce invitați și a le adresa felurite întrebări. Și totuși, prea puține momente memorabile au prilejuit cititorilor și spectatorilor acest gen ziaristic. (Desigur, nu e menirea ziaristului de a produce zi de zi capodopere și nici nu pun la îndoială profesionalismul unora dintre cei ce semnează în paginile ziarelor, ori apar în fața camerelor de filmat.) Totuși, există prea multe convorbiri în urma cărora cititorul sau spectatorul nu rămâne cu nimic, ori doar cu un gust amar. Uneori, admitem, responsabilitatea o poartă interviuatul, alteori însă, acesta nu are nici o vină, e bine intenționat, dar nu ajunge s-o facă, fiindcă nu el – ci cel din fața lui – trebuie să cunoască regulile dialogului mediatizat.

Poate că motivele s-ar putea împărți în două categorii. Aș crede chiar că eșecul unor astfel de interviuri din România s-ar datora problemei pe care am mai amintit-o deja— lipsa de profesionalism din care ar decurge două erori fundamentale:

Prima eroare ar fi aceea când, reporterul lipsit de cultura generală a problemei ce o dezbate, îi lasă interviuatului doar posibilitatea unei declarații de presă. Este cazul unor reporteri total nepregătiți care își închipuie că aducând o întrebare cu caracter general și primind un răspuns masiv, complet, au realizat un interviu, în acest caz este de fapt vorba doar de o declarație de presă.

Cea de a doua eroare ar fi situația „marilor” jurnaliști care pretind că ar cunoaște totul în lumea aceasta și care își sufocă pur și simplu interviuatul prin intervenții, comentarii ample. Trebuie să precizăm că în general cititorul român este dornic să cunoască în primul rând părerea interviuatului. Intervențiile repetate și lungi ale reporterului nu vor stârni niciodată admirația cititorului sau a spectatorului TV sau radio. Dimpotrivă, situația poate duce la enervare și la refuzul de a citi mai departe sau de a urmări un astfel de interviu.

Cele două erori prezentate aici ca interviul modern din jurnalistica românească și internațională nu oferă posibilitatea ziaristului de a face aprecieri. Dimpotrivă, apelând cu grijă la componentele esențiale ale realizatorului de interviuri — intermedierea și investigarea — se poate ajunge la portret, unde reporterul are prilejul la începutul materialului să-și exprime, fără a obosi, părerea. Trebuie să revin asupra ideii că nu orice conversație înseamnă un interviu. Este motivul pentru care tema interviului precede alegerea persoanei, în acest moment în România, această regulă generală este acceptată și aplicată în mare parte. S-a depășit perioada imediată de după Revoluție, când se putea sesiza ușor în ziaristica românească că prezența unei persoane cu funcție era mai importantă decât tema interviului.

Este de admirat că oamenii devin subiecte de interviuri din mai multe motive printre care amintesc câteva: deținerea unor funcții mai importante, au realizat ceva important sunt acuzații de diferite fapte grave, sunt martori la moment, fapte importante, etc., etc. Toate acestea nu pot prima însă, în fața temei prestabilite. Orice interviu trebuie să-și propună un scop clar și cu un specific jurnalistic. Orice interviu bine condus îl poate face pe cel interviuat să spună lucruri pe care nu și le-a propus inițial. Shirley Biagi, în „Interviews that work. A Practical Guide for Journalists”, 1994, afirmă: „Înainte de a începe discuția, asigurați-vă că interviul este cel mai bun mijloc de a obține ceea ce aveți nevoie. Trebuie să decideți cine e cel mai calificat interlocutor și de ce.” Dar, în primul rând, trebuie să hotărâm ce temă alegem pentru interviul nostru. De obicei, publicațiile trebuie să aibă grijă ca interviurile ce apar în paginile lor să fie în legătură cu interesul cel mai accentuat al opiniei publice față de un aspect al actualității. Deci, în asemenea cazuri, tema interviului precede alegerea persoanei. Reproduc aici spusele lui Michael Kerkaland: „Orice interviu trebuie să-și propună un scop clar și cu specific jurnalistic. El trebuie luat unui anumit interlocutor și într-un anumit moment. Trebuie acordată mare atenție pentru a nu fi invitați

oameni doar pentru simplu fapt că sunt eroii principali într-o știre curentă, fără ca jurnalistul să aibă o idee clară și concludentă despre ceea ce vrea să afle de la ei. În mod normal, interviul trebuie să exploreze subiectul într-un mod inedit”. Nu întotdeauna însă tematica devansează opțiunea față de persoană.

De îndată ce o personalitate sosește într-o localitate sau chiar în capitală, în țară, reporterii se vor îmbulzi să-i solicite declarații, interviuri. De cele mai multe ori, când interlocutorii sunt vedete de talie internațională, ei nu vor spune decât banalități. Acest lucru, însă, se poate întâmpla și din cauza faptului că întrebările reporterului nu sunt cele mai potrivite. Totuși vedetele hipermediate sunt o excepție de la regulă, fiindcă opiniile lor sunt acceptate de public, indiferent de banalitatea declarațiilor – de exemplu Elton John. În asemenea cazuri observăm că, contextul spațio-temporal stabilește în mod obiectiv temele despre care persoanele cele mai competente vor fi solicitate să ofere informații pe care le dețin numai ele.

În afara acestor oportunități spațio-temporale, orice persoană care are vreo legătură cu vreun eveniment-știre este susceptibilă de a fi interviuată. Oamenii devin subiect de știre și de interviu din mai multe motive: dețin funcții importante, au realizat ceva important sunt martori ai unui eveniment important etc. Indiferent dacă interviuăm o persoană publică sau una privată, primul lucru pe care trebuie să-l facem este să hotărâm scopul interviului, care este țința și ce dorim. Plecând de aici, iată alte câteva definiții ale interviului:

1. „Principala sursă a informațiilor de natură personală” – John Mahenberg, *The Profesional Journalist*. Third Edititon. New York, Rinehard and Wilson, 1973.
2. „Informație prin persoana interpusă” – L. Sărățeanu – *Dialogul – artă a ziaristicii moderne*, 1972. Presa noastră.
3. „Arta de realiza o comunicare personală cu diferiți oameni și de a scoate de la ei informațiile necesare” – Frank Candlin – „Teach Yourself Journalism. The English Universites Press”, Londra, 1959.
4. „Articol prin care i se dă cuvântul unei personalități în față căreia reporterul este purtătorul de cuvânt al cititorilor săi”. Ph. Gailard – „Tehnique du Juornalisme”.

P.U.F, Paris, 1975.

Fiecare din definițiile mai sus menționate se referă la elementele indispensabile interviului, fără a acoperi toate cerințele genului. Astfel, este foarte bine de precizat că reușita unui interviu(ca urmare, chiar și definirea lui) depinde de stabilirea cu exactitate a scopului. Ambii participanți la conversație trebuie să știe scopul și în același fel amândoi îl vor putea urmări. După stabilirea scopului, următorul pas constă în a alege – dintre cei care pot oferi informațiile utile – persoana respectivă. Este un alt element important al relației intermediare – investigare din cadrul interviului.

Oamenii sunt selectați ca interlocutori pentru unul sau mai multe motive, ca: accesibilitate, încredere, responsabilitate sau posibilitatea de a-i cita.

Reporterul trebuie să cântărească atent care sunt avantajele și dezavantajele. Oamenii refuză rar, pe față, un interviu, iar când o fac au anumite motive: lipsă de timp, timiditate, se simt vinovați, protejează pe cineva, nu se pricep la subiectul respectiv, etc. Adoptarea de către unii ziariști a unor interviuri capcană în sensul precizării unui interviu portret și apoi a smulgerii unor declarații pe principiul pașilor mărunți nu mi se pare a fi cea mai corectă metodă, evitându-se astfel cunoașterea scopului interviului de către ambele părți. În momentul în care sursa vorbește cu noi, trebuie s-o facem să înțeleagă cât de important este interviul pentru articolul, ziarul nostru, etc. Putem convinge o persoană să vorbească cu noi apelând la:

- simțul mândriei și al cinstei, explicându-i că oricum vom scrie articolul, chiar dacă interlocutorul ne va răspunde sau nu la întrebări, adăugând vă vom fi obligați să folosim dovada contrară fără a folosi punctul de vedere al interlocutorului;

- nevoia de atenție, asigurând interlocutorul că publicul vrea să-i cunoască părerea sau sentimentele cu privire la acest subiect important;

- capacitatea de a reprezenta un punct de vedere, subliniind faptul că interlocutorul e cea mai competentă persoană pentru a face argumentația cea mai convingătoare și complexă, prin punctul său de vedere.

Un interviu se poate rata din mai multe motive, dar eșecul este garantat dacă reporterul nu se pregătește. „Dacă nu este documentat, rolul reporterului într-un interviu va fi de... secretar stenograf”, spune M. Tolcea. Când acceptă un interviu, interlocutorul pornește de la premisa că reporterul va fi cât se poate de documentat. Reporterul nepregătit este confruntat cu pericolul de a fi indus în eroare și, cu siguranță, va obține minimum de informații. Pe de altă parte, majoritatea intervievaților reacționează pozitiv la întrebările documentate. „Interviul este de fapt un proces informațional în cadrul căruia oamenii fac schimb de informație.” Cu cât e mai multă informație, cu atât mai bine poți organiza mai apoi discuția. Interviul este și un proces de formare a atitudinii unuia față de altul. La modul ideal ar trebui ca ambele părți să se afle pe poziții egale și pozitive. Există o delimitare firească între interviurile cu valabilitate pe termen lung și cele realizate sub presiunea momentului. Dacă primele implică o documentare amplă, care se poate realiza independent de munca de zi cu zi a ziaristului, cea de-a doua categorie stă sub semnul informării cotidiene a evenimentelor, conectarea la noutățile de ultimă oră privitoare la tematica abordată. Altfel, există riscul ca reporterul să solicite răspunsuri deja date, să se trezească în fața unor replici neplăcute, în absența unei documentări corespunzătoare, interviul fiind compromis. Volumul superior de cunoștințe îl va ajuta pe cel interviuat să-l domine pe ziarist, cu bunăvoință sau cu ironie. Dacă o redacție nu poate avea – dintr-un motiv sau altul – specialiști pentru fiecare dintre sectoarele importante: politic, social, economic, cultural, sportiv, etc. (ceea ce se referă în mare parte la ziarele noastre), atunci e bine ca reporterul să consulte, în perspectiva

realizării unui interviu cu un specific precizat, persoane din afară, a căror competență în domeniul respectiv este recunoscută. Important este ca, în baza acestei acumulări de informație, gazetarul să înțeleagă, să stăpânească setul de probleme ce urmează a fi adus în dezbatere, fiind în măsură să propună o discuție de a cărei coerență este principalul responsabil. Locul cel mai frecventat pentru acumularea de informații este biblioteca. Aici apare un număr de alternative, în funcție de persoana ce urmează a fi interviuată. Se pot utiliza cărți, antologii, dicționare, biografii, prezentări monografice, studii și în primul rând colecțiile publicațiilor periodice. Chiar dacă nu are timpul necesar pentru a parcurge zilnic principalele ziare și reviste, ziaristul are datoria de a urmări paginile mai importante și, mai ales, de a nu scăpa nici o declarație a viitorului interlocutor sau vreo referire la persoana acestuia. De asemenea sunt mari posibilități de strângere a informațiilor oferite de Internet, în perspectivă. Sunt foarte comode și practice resursele umane de documentare care se referă la persoanele ce se află în imediata apropiere a personalității (persoanei) pe care dorim să-i interviuăm, precum și la persoanele cu care contactează individul în cauză, însă în fiecare situație se stabilește în particular, cine sunt potențialii lideri de opinie în raport cu înșii interviuați, în cadrul documentării discutăm cu acești intermediari. Cu cât mai multe detalii inedite vom descoperi prin intermediul acestor persoane discuții cu caracter documentar, cu atât mai favorabile sunt premisele interviului.

Din păcate, în publicistica noastră nu există o tradiție a întâlnirii preliminare, deși ea oferă numeroase avantaje: în primul rând se creează premisele intrării mai rapide în subiect, în debutul interviului; totodată se stabilesc cu mare precizie temele ce vor fi abordate, evitându-se situațiile de dezacord ce pot surveni astfel. Discuția prealabilă are și o altă utilitate, poate cea mai importantă: ea îi dă ziaristului posibilitatea de a-și analiza propriile prejudecăți și stereotipuri pe care le are în raport cu persoana ce urmează a fi interviuată, încercarea de a-ți asuma experiența și sfera de preocupări ale interlocutorului este întotdeauna benefică spre deosebire de atitudinile preconcepute, mai ales când acestea sunt exprimate direct. Refuzul de a-ți înțelege partenerul de dialog duce la dezvoltarea unor discursuri paralele, la anularea comunicării – deci se ratează astfel chiar obiectivul principal al interviului.

O componentă fundamentală a comunicării este procesul preluării rolului: prin intermediul acestui fenomen, în funcție de abilitatea și de experiența comunicațională, ziaristul reușește să identifice cu receptorul, să intre în pielea acestuia; în situațiile când acest proces se desfășoară corespunzător, în mod firesc jurnaliștii nu pot recepta starea psihologică direct, iar procesul preluării rolului este limitat. Doar interviul îi oferă ziaristului posibilitatea de a-și dovedi competența în comunicarea directă, impersonală, el având datoria de a se pune atât în locul celor pe care îi reprezintă, cât și cel al invitatului său. Acest caz nu e vorba despre crearea unui cadru de dulce armonie între gazetari și

interlocutori, ci de un demers rațional de informare cât mai detaliată, care să poată conferi profunzime și consistență convorbirii.

În urma celor prezentate, dorim să formulăm o definiție actuală mai largă a interviului, care, evident, poate și ea, la rândul ei, să fie îmbunătățită:

„INTERVIUL este un gen ziaristic informativ cu largi tendințe spre analitic, care relatează sau comentează informații, evenimente, idei, în urma unei întâlniri cu un scop precis, provocată de ziarist cu unul sau mai mulți interlocutori aleși de ziarist și care apare în presa scrisă se difuzează prin radio sau televiziune sub forma unor discuții”.

RECENZII

O MONOGRAFIE „IN MICRO”

VICTOR ȘTIR

Sub semnul adagiului latin „Multum in parvo” ar putea fi așezată lucrarea *Căianu Mic. Locuri, oameni, ocupații, personalități*, semnată de Viorel Moldovan și apărută în anul 2004 la Editura „Europress” din Bistrița. Lucrarea a fost lansată în primăvara anului trecut cu prilejul dezvelirii în curtea școlii din localitate a bustului marelui cărturar Ioan Căian Românul.

Om al locului, dedicat studiului istoriei, disciplină ale cărei cunoștințe le transmite elevilor săi, Viorel Moldovan a reușit în 140 de pagini o cercetare a principalelor direcții de investigare pe care le urmează orice monografie cu „ștaif”.

Lucrarea urmează un plan riguros de expunere a esențialului din capitolele anunțate în titlu și începe cu un fragment din prezentarea localității, apărută în „Sociologia românească” din mai-iunie 1937, urmare a vizitării Căianului Mic de către echipa de cercetători a profesorului Dimitrie Gusti.

Atestat la 1456, Căianu Mic are o etimologie care comportă dezvoltări în mai multe direcții de argumentare, succint expuse de autorul care în paginile de istorie a localității punctează cu o rară putere de sugestie datele care au marcat în timp destinul acestei așezări umane.

Dinamica populației localității, dar și a satelor care compun azi comuna Căianu Mic are un spațiu respectabil în economia lucrării, tocmai datorită înțelegerii factorului uman ca esențial în dezvoltarea economică a oricărei așezări care a parcurs de la agricultură și creșterea animalelor deplasarea spre zone de interes ale unor îndeletniciri ca extragerea sării, a pietrei albe, țesutul pânzei, folosirea mașinilor de tricotat, confecționarea artizanatului și altele. Activitatea de colectare a voștinei și de stoarcere pentru obținerea de ceară a fost deprinsă de locuitorii Căianului Mic de la un armean din Gherla, Pavel Miron, datorită căruia, căienarii au devenit comercianți cunoscuți, un fel de evrei ai noștri.

Ultimul capitol este dedicat lui Ion Căian Românul, originar din localitate; personalitate plurivalentă de tip renașcentist, călugărul franciscan a fost una din personalitățile de rang european ale vremii sale și aduce cinste culturii române.

Scrisă cu precizie, în termenii proprii domeniilor științifice aferente, cu o bibliografie de specialitate consistentă, cartea lansează prin Viorel Moldovan un autor format, interesant, care, suntem siguri, va reveni și cu alte lucrări.

„CARTE FRUMOASĂ, CINSTE CUI TE-A SCRIS”

prof. IONELA ALIS SENI

prof. IOAN SENI

Sfârșitul anului 2004 aducea în zona Năsăudului numeroase motive de satisfacții și sărbătoare. Unul dintre acestea era și lansarea în rândul cercului de prieteni năsăudeni a *Cărții Telciului*, prima și pentru mulți ani înainte, singura monografie a comunei, oferită cu multă generozitate de unul dintre vrednicii săi fii, col.dr. Vasile Tutula. Ocazia s-a ivit în 20 nov., când la Năsăud s-a deplasat echipa universitarilor clujeni antrenați în realizarea Monografiei Năsăudului,¹ iar printre posesorii cărții *Comuna Telciu (1245-2004). Județul Bistrița-Năsăud. Repere monografice*, mă numărăm și eu, beneficiind și de un autograf deosebit de elegant: „... Din partea unui telcean pentru un rebrășorean ca însemn al frumoasei și excelentei noastre colaborări. Cu respect și prețuire, colonel dr. Vasile Tutula”.

Mi-a făcut o deosebită plăcere să prezint cartea în cercul meu de prieteni și ocaziile nu s-au lăsat așteptate. În cadrul manifestărilor dedicate lui Virgil Șotropa și centenarului Anton Coșbuc, desfășurate în cadrul Cercului ASTRA „Virgil Șotropa” Năsăud, în data de 6 decembrie 2004, redactorul Olga Lucața consemna: „În continuare, prof. Ioan Seni a elogiat munca extraordinară a col.dr. Vasile Tutula în realizarea *Monografiei comunei Telciu* – un volum cu 953 pagini (873 numerotate și 80 nenumerate), cu un rezumat în patru limbi, poze, hărți, totul cuprins în 20 de capitole – o lucrare monumentală”,² iar redactorul de la ziarul „Mesagerul de Bistrița-Năsăud, Radu Sîrbu, consemna: „Recenta apariție a *Monografiei comunei Telciu*, volum semnat de colonelul dr. Vasile Tutula, a fost semnalată de Ioan Seni, președintele astriștilor năsăudeni...”³ Elita năsăudeană s-a bucurat sincer de acest succes, motive fiind suficiente: forma și calitatea lucrării, volumul enorm de informație, caracterul ei științific și documentar, o relatare cursivă și atrăgătoare, o nouă carte de referință în ținut.

Cartea este rodul a zeci de ani de muncă și documentare, de deplasare în teritoriu, de studiu în arhive și în biblioteci. Colaboratorii au fost solicitați pe domenii: unii, de specialitate, au oferit studii și informații verificate, probate științific, informații provenite de la profesori universitari, cercetători, absolvenți de studii superioare – Adrian Onofreiu, Vasile Lechințan, Mihaela Cosma, Ioan Pașcu, Ioan Seni, Vasile Claudiu Tutula; alții au asigurat baza de informații pe plan local – preoții – Iuliu Henciu, Nicolae Târgoveț, Ioan Dănuț Părăscan, Teodor Sârmaș, George Cihorean, Gh. Ganea, prin Cartea de Aur a bisericii; alții, profesori sau învățători – Ioan Pașcu, Titus Pop, primarii și viceprimarii – Vasile Puica, Sever Mureșan, Dumitru Peter, ingineri silvici – Luca Pupeză etc. Cei mai numeroși informatori, peste 90 de familii din comuna Telciu, au fost consultați la domiciliu, unde au fost selectate sutele de fotografii cuprinse în paginile cărții și unde s-au clarificat

numeroase date privitoare la obiceiurile locale, la tradiții, ritualuri, au avut loc clarificări cu privire la un glosar al regionalismelor și arhaismelor din partea locului, sau discuții despre evoluția fiilor satului, inclusiv date și aprecieri cu privire la evoluția comunei etc.

Monografia este structurată pe 20 de capitole,⁴ din cuprinsul cărora aflăm cele mai importante date despre cadrul natural al localității, toponimia și istoricul acesteia, despre evoluția bisericii, a școlii și a altor instituții din comună, despre resursele naturale și evoluția demografică, despre ramurile economice și performanțele gospodariilor telceni, despre satele aparținătoare și evoluția acestora. Surprinde plăcut numărul mare de intelectuali născuți în această localitate, ca și numărul mare de studenți pe care-i are comuna la această oră în instituțiile de învățământ superior din țară sau din străinătate, toți deopotrivă constituindu-se în punctele de sprijin de care are nevoie comuna în evoluția ei, cu cât mai dinamică, cu atât mai benefică.

Comuna se bucură de prestația valoroasă a numeroase personalități: Valeria Peter Predescu, Domnica Dologa – interpreți ai melosului popular, Sever Groze, Dumitru Homei – profesori universitari, Flore Pop – conferențiar universitar, Munteanu Dumitru, Cornelia Șotel, Luca Onul, George Roș, Gelu Vlașin – scriitori, Leon Leonida Pop – general, Pupeză Luca – inginer silvic, Valeri Toderici – inginer, Ioan Pașcu – profesor ș.m.a. Dar aspectul nu trebuie să ne surprindă peste măsură, întrucât localitatea s-a afirmat în istoria locului cu alte personalități, mult mai vechi și la fel de importante: martirul Tănase Todoran (Bichigiu), tribunul Vasile Oichi, luptătorii grăniceri Ioan Scuturici, Dumitru Scuturici, Miron Natul și Dumitru Homei și numeroși învățători care au contribuit la emanciparea comunei și a satelor aparținătoare.

Este plăcut să surprinzi în paginile Monografiei și date privitoare la activitatea ASTREI la Telciu.⁵ În anul 1897, cercul ASTREI Telciu îi avea în fruntea sa pe pr. Valeriu Mureșan, înv. Ioan Mureșan, Alexandru Pop, Ioan Pop, Grigore Pop, Sever Mureșan, Luca T. Pupeză – primar, Clement Câmpan, Iuliu Valea ș.a. în anul următor aștristii telceni au organizat una dintre cele mai frumoase expoziții etnografice și unul dintre cele mai frumoase spectacole „cuvoci locale”, urmat de o superbă „horă a satului”. Suma obținută, de 97 florini, a fost folosită pentru procurarea de cărți în beneficiul bibliotecii ambulante a Desp. Năsăud Astra. În anul 1910, alți 80 de K erau depuși la caseria DNA. De multă laudă s-au bucurat aștristii telceni în anul 1939, când, participând la întrunirea ASTREI la Cluj, au defilat pe străzile orașului acompaniați de marșurile interpretate de propria lor fanfară. Costumele lor populare și ținuta lor bărbătească au ridicat moralul întregii suflări clujene. Telciu are și astăzi intelectuali care să creeze un cerc ASTRA, dată fiind conștiința lor de buni cetățeni și generozitatea lor, verificată și în vara anului 2004, când 24 de copii de peste Prut (Edineț) au fost găzduiți în familii de buni gospodari, în cadrul Taberei internaționale⁶ „Acasă la noi”, activitate la care și-au dat concursul mai mulți factori: Școala (prof. Domnica Homei), Biserica (pr. Ioan Dănuț Părăscan), Primăria

(Sever Mureșan – primar, Dumitru Peter – viceprimar), Ocolul Silvic (ing. Luca Pupeză), alți oameni de bine din localitate sau din județ.

Interesante și îndrăznețe sunt relatările autorului cu privire la relațiile poetului George Coșbuc cu comuna Telciu, revendicându-i obârșia în procent de peste 50%, dar surprinde neplăcut faptul că nici o placă sau bust „George Coșbuc” nu s-au inaugurat până la această dată în acest sens.

Pentru un cititor pasionat, capitolul *Confesiuni. Varia Historica* surprinde plăcut prin acele interviuri și reportaje de mare efect documentar. De altfel, întreaga lucrare se bazează pe studiul a peste 230 de lucrări de referință sau specialitate. Au fost cercetate 38 de fonduri ale Arhivelor Statului, Județul Bistrița-Năsăud; 15 fonduri ale Arhivelor Statului, Județul Cluj; 10 lucrări din domeniul Legislației; 62 de lucrări generale; 44 de lucrări de specialitate; 32 de studii și articole de referință; alte peste 30 de periodice.

O muncă atât de amplă n-o putea realiza decât un caracter tenace, hotărât și dârz, un bun profesionist în cariera pe care și-a ales-o în viață, un disciplinat și pasionat cercetător, un exigent observator al realității istorice trecute sau contemporane. De aceea nu va surprinde pe nimeni să afle că Vasile Tutula este un veritabil istoric militar, un publicist bine cunoscut în domeniul profesional și nu numai, un reprezentant remarcabil al mai multor societăți culturale („Virtus Romana Rediviva”, „ASTRA”, „Avram Iancu”, „Cultul Eroilor” etc). El „a editat o carte de învățătură – spunea Ioan Mititean – pentru cei care conduc azi destinele comunei, pentru dascăli, elevi și studenți, pentru toată suflarea satului ce vrea să cunoască adevărata istorie”,⁷ iar reputatul eseist Victor Știr aprecia: „lucrarea colonelului dr. Vasile Tutula este ofrandă adusă de autor pământului unde a văzut lumina zilei, gestul de iubire pentru glia natală”.⁸

Numeroasele studii elaborate și publicate, calitatea de autor, de coautor, de referent sau colaborator i-au adus numeroase premii: „Mihai Viteazul”, „General Radu Rosetti”, „Nicolae Bălcescu” și diplome de recunoștință, de merit, de onoare sau de excelență oferite de Primăria Cluj, Despărțământul Năsăud al Astrei, Cercul Militar Cluj, „Scutul Patriei” etc. Este beneficiarul ordinelor militare III-I și, așa cum spunea același gazetar Ioan Mititean: „... sunteți un purtător de stindard în cadrul armatei pe care o slujiți cu pricepere și devotament, iar cartea dumneavoastră o adevărată spovedanie”.

Cartea a apărut sub egida Societății Culturale „Virtus Romana Rediviva” din Cluj-Napoca și a Despărțământului Năsăud al Astrei. Un aport substanțial au avut Primăria și Consiliul Local Telciu, precum și numeroși sponsori, printre care și Ocolul Silvic Telciu. Primarul comunei, Sever Mureșan, bucuros de lansarea cărții la Biserica și Primăria din comună, în data de 16 ianuarie 2005, conchidea, plin de fericire: „Este remarcabil că cineva se gândește la spiritualitatea telcenilor, oferindu-le o carte de valoare a celei pe care o avem noi astăzi. Primiți, domnule Tutula, felicitările și mulțumirile noastre cele mai sincere. Ele reprezintă recunoștința întregii localități și a satelor ei aparținătoare”, la care,

răspunsul autorului n-a întârziat să apară: „Era obligația mea morală de a face ceva pentru locul și oamenii între care am văzut lumina zilei”.

De altfel, despre frumusețea lansării cărții la Telciu, în sala festivă a Primăriei, a consemnat numeroase aspecte, corespondentul comunei la ziarul „Răsunetul”, Gh. Frijan,¹¹ care a spicuit din cuvântul tuturor participanților cele mai semnificative aprecieri: Vasile Puica, directorul școlii: „Monografia este cartea de identitate a comunei Telciu...”; Dumitru Peter, viceprimar: „Colaborarea cu d-l Tutula a fost o muncă intensă, de lungă durată și cu multe sacrificii...”; Ioan Seni, președintele Desp. Astrei Năsăud: „Vă împărtășesc bucuria succesului, vă felicit pentru atmosfera intelectual-culturală în care răsplătiți munca de mulți ani a celui care v-a dăruit Cartea Comunei – un dar superb oferit de uniubit fiu al satului pentru consătenii săi în prag de aniversare – 760 de ani de la atestarea documentară a comunei. Mă bucur de colaborarea d-lui Tutula la Monografia Năsăudului...”; medicul Gh. Traian Dascăl: „Ca unul care am ridicat peste 16 statui și busturi pe cheltuiala mea, înțeleg efortul d-lui Tutula. Bine ar fi să existe în fiecare comună oameni care să facă o carte, să pună un steag, o piatră...”; Ioan Mititean, „Răsunetul”: „felicităm Telciul că are astfel de oameni precum d-nii Tutula și Toderici. Cartea a fost prezentată și la Năsăud într-o atmosferă deosebită...”; Valeria Peter Predescu: Apreciez cartea ca pe o mare realizare. Ea va fi comoara noastră pentru totdeauna...”; Ioan Pașcu, profesor: „Îl felicit pe fostul meu elev pentru reușita acestei cărți.. Au mai fost încercări, dar n-au fost finalizate. O nouă ediție poate fi și mai completă și altfel structurată...”; Valeri Toderici, inginer, dir. Romgaz Cluj: „Îmi felicit colegul, îi urez și mai multe succese. Cartea este o mândrie pentru fiecare telcean, fie că trăiește în comună, fie că trăiește în țară ori în străinătate... Ar fi bine ca Fiezelul să devină sat.”. Autorul articolului, Gh. Frijan reține și alte intervenții venite din partea consilierilor locali care au adus binemeritate elogiul autorului.

Presa județeană a mai consemnat și un alt moment de apreciere al cărții și al autorului ei, prilejuit de interviul¹² acordat de distinsa doamnă a cântecului năsăudean, Valeria Peter Predescu ziarului „Răsunetul” interviu în care, în calitate de colaboratoare la monografie, preciza: „Telciu, un sat pe Valea Sălăuței – muza lui George Coșbuc – este una dintre cele mai privilegiate comune în ceea ce privește monografiile, lucrarea semnată de Vasile Tutula și apărută la Editura Mega, fiind una dintre cele mai ample și bine documentate lucrări de acest gen”. Încă o dată se poate constata vrednicia autorului și colaboratorilor săi”.

Nu mai puțin laudativ, Teodor Tanco răsplătește pe autorul cărții cu aprecieri ce se pot rosti inclusiv la înălțimea unui for academic: „... lucrarea aceasta nu este numai monografică”. Este „o istorie a satului component al Transilvaniei din ultimul mileniu și a istoriei românilor în ultimele secole”. Apoi, referindu-se la calitatea fiecărui capitol, Teodor Tanco concluziona: „... aproape fiecare temă mai largă are un istoric al ei și o bibliografie la unele și per total impresionantă, constituind temelia științifică a lucrării. Sute de trimeri și citări în texte, note în subsol, numeroase cărți, documente de arhivă unele în premieră

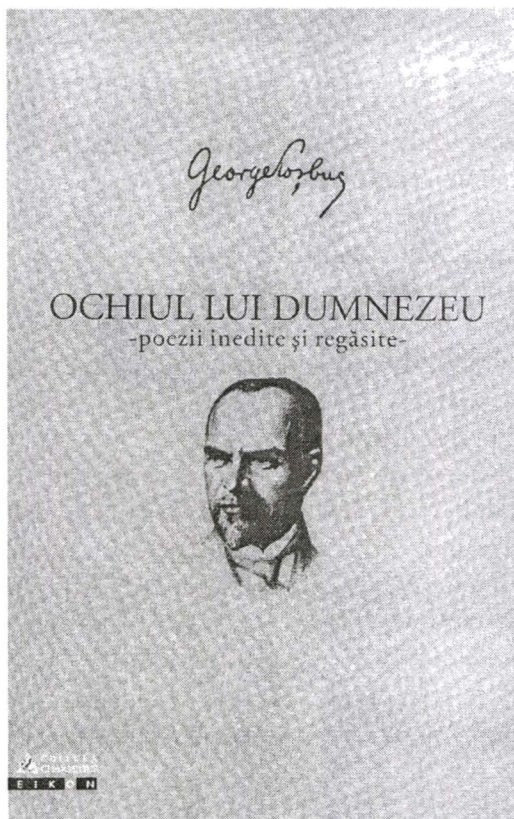
(...) iconografia de circa 600 figuri, dau solidaritatea acestui volum... De aceea, lucrarea poate fi considerată monografie și în egală măsură istorie”.¹³

Dacă localitatea Telciu ar rămâne, prin absurd, doar cu singură această carte în bibliotecile pe care le are, tot ar rămâne una dintre cele mai bogate comune ale Văii Sălăuței. Cititorii cărții și cei care se vor documenta la rândul lor din paginile acesteia îi vor constata valoarea în timp și-i vor recunoaște marele merit de a fi sosit la timp pe piața informației. De aceea, folosind o binecunoscută sintagmă, rostim și noi: „Carte frumoasă, cinste cui te-a scris”. Cu tine, Telciu are o nouă carte de vizită în prag de a intra în Uniunea Europeană.

Note

1. Olga Lucuța, *Despre Monografia orașului Năsăud*, în „Curierul năsăudean”, an. II, nr. 15, găzduit de „Răsunetul” nr.3813 din 27 nov. 2004, p. 9-10; Radu Sirbu, *Monografia Năsăudului va fi lansată în toamna anului viitor*, în „Plaiuri Năsădene”, serie nouă, nr. 16, decembrie 2004, p. 4. Articolele dezvoltă ideile generoase oferite de clujenii: academician Dumitru Protase, scriitor Teodor Tanco, prof.univ.dr. Ironim Marțian, col.dr. Vasile Tutuia, care, împreună cu gazdele – primar Dumitru Mureșan, dir. Mircea Prahase și ceilalți localnici năsăudeni au proiectat principalele capitole ale lucrării.
2. Olga Lucuța, *La Cercul ASTRA „Virgil Șotropa” Năsăud – Omagiu lui Virgil Șotropa; centenar Anton Coșbuc*, în „Curierul năsăudean”, an II, nr. 16, găzduit de „Răsunetul” nr. 3828 din 21.XII.2004, p. 10.
3. Radu Sirbu, *Memoria academicianului Virgil Șotropa, cinstită de ASTRA năsăudeană*, în „Mesagerul” nr. 2472 din 8 decembrie 2004, p. 7.
4. Olga Lucuța, *Colonel doctor Vasile Tutula a terminat Monografia comunei Telciu*, în „Răsunetul”, nr. 3820, din 9 decembrie 2004, p. 14.
5. Ioan Seni, *Despărțământul Năsăud al ASTREI de la înființare până în 1918*, lucrare metodică-științifică pentru obținerea gradului didactic I, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, 1989, p. I-134 passim.
6. Olga Lucuța, *Tabăra internațională „Acasă la noi” – ediția a VIII-a, găzduită de localitățile Năsăud, Salva, Coșbuc, Telciu și Sângeorz-Băi*, în „Răsunetul” nr. 3733, din 7 august 2004, p. 8; Radu Sirbu și Ioan Seni, vezi titlul de la nota precedentă, în „Plaiuri năsădene” serie nouă, nr. 12, august 2004, p. II.
7. Ioan Mititean, *Cartea Telciului*, în „Răsunetul” nr. 3830 din 23 decembrie 2004, p. 8.
8. Victor Știr, *Comuna Telciu în „Repere monografice”*, în „Mesagerul”, nr. 2498, din 12 ian. 2005, p. 10.
9. Ioan Mititean, *op.cit.*
10. Radu Sirbu, *Comuna Telciu are cea mai completă monografie*, în „Mesagerul”, nr. 2502 din 17ianuarie 2005, p. 11.
11. Gh. Frijan, *Eveniment cultural. Prezentarea monografiei Telciului de colonel dr. Vasile Tutula*, în „Răsunetul” nr. 3846 din 18 ianuarie 2005, p. 7.
12. Menuț Maximilian, *Telciu, satul cu oameni destoinici*, în „Răsunetul”, nr. 3847, din 19 ianuarie 2005, p. 3.
13. Teodor Tanco, *Cartea comunei Telciu de pe Valea Sălăuței*, în „Mesagerul”, nr. 2519, din 5 februarie 2005, p. 8.

**Despre George Coșbuc, OCHIUL LUI DUMNEZEU,
poezii inedite și regăsite, volum apărut cu sprijinul
Bibliotecii Județene și al Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud
Prof.univ.dr. IRONIM MARȚIAN**

Prefața, intitulată *George Coșbuc sau triumful epicismului*, ca și *Nota asupra ediției* sunt semnate de istoricul și criticul literar clujean Mircea Popa, prea binecunoscut pentru amabilitatea față de prieteni și incisivitatea față de ceilalți.

Două edituri concuraseră la apariția acestui volum în anul 2004: Charmides din Bistrița și Eikon din Cluj-Napoca. Ar fi interesant de știut cum și-au conjugat eforturile cele două edituri asociate publicării...

Este structurat pe 4 + 1 secțiuni: I. „Din manuale școlare (didactice); II. „Din manuscrise”; III. „Din periodice”; IV. „Ocazionale” și o „Addenda”. Poezia *Ochiul lui Dumnezeu*, care conferă titlul volumului, a fost reținută din „Carte românească de cetire”, Edit. „Progresul”, Ploiești 1890, avându-l coautor și pe George Coșbuc. O reproducem (pag. 46):

„Dumnezeu vede oriunde;
În zadar te vei ascunde
În păduri și-n munți cu stânci!
El te vede orișunde,
Și cu ochii lui pătrunde
Gândurile cât de-adânci!
În zadar te vei ascunde
În păduri și-n munți cu stânci!”.

Cum se motivează în *Nota asupra ediției* includerea poeziilor în secțiunile „Din manuscrise” și „Din periodice”? Astfel: „La categoria «Din manuscrise» s-au introdus toate poeziile semnalate de cercetători în manuscrise cercetate de noi, cu condiția să nu fi fost selectate anterior în alte ediții, cât și unele rămase postume, *publicate prin unele articole (s.n.)*. Secțiunea «Din periodice» adună o bună parte din lirica originală, traduceri și imitații, neadunate în volume” (pag. 13).

Așa stând lucrurile, vom observa următoarele:

1. Prima poezie a lui George Coșbuc a fost *Înger păzitor*, cu 34 de versuri, iar manuscrisul poartă data 24 iulie 1880, depus la Arhivele Statului Năsăud, transferate ulterior la Bistrița. Concluzii:

a). Scrisă fiind în vacanța de vară dintre clasele a IV-a (1879/80) și a V-a (1880/81), înseamnă că Poetul nostru *n-a debutat* în revista manuscrisă „Musa Someșană”;

b). Publicată în anul 1957, sub titlul *Maica Casiana* (eventual „Măicuța”! s.n.), în revista „Tribuna” din Cluj, am fi inclus-o la secțiunea „Din periodice”.

2. Primele poezii ale elevului-poet, citite în cadrul Societății de lectură „Virtus Romana Rediviva”, asupra cărora Grigore Pletosu s-a pronunțat elogios, sunt: *Mângăierea poetului*, *Steluțele* și *De mult, de mult...*, toate trei sembrate „George Coșbuc, cls. a V-a”, cu data 6 februarie 1881, prima fiind publicată în săptămânalul bucureștean „Gazeta literară” (1956), iar ultima, în original, păstrându-se tot la Arhivele Statului Năsăud (Bistrița). Nici una n-a fost inserată în volumul de față, deși prima și ultima sunt reproduse de Onisim Filipoiu în lucrarea *George Coșbuc la „Virtus Romana Rediviva”*, „Studii despre Coșbuc”, Cluj 1966, pag. 45-46. O redăm la rândul-ne pe cea din urmă:

„De mult, de mult plâng ne-ncetat
și inima-mi suspină,
căci dorul crud și ne-mpăcat
din piept nu mi s-alină!”

De mult, de mult geme mereu
Al meu sân și se plânge,
Căci dorul crud în pieptul meu
E viu și nu se frânge.”.

Despre George Coșbuc, OCHIUL LUI DUMNEZEU, poezii inedite și regăsite, volum apărut cu sprijinul Bibliotecii Județene și al Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud

3. În secțiunea „Din periodice” ar fi trebuit neapărat inclusă traducerea *Cuvintele Coranului*, după poetul austriac J.Ch. Zedlitz (1790-1862), aceasta reprezentând debutul lui George Coșbuc în *slova tipărită*, debut năsăudean inserat în revista „Școala practică” a lui Vasile Petri (An II, 1883/84, Nr. 11-12/februarie-martie, Năsăud, 1884, pag. 373), Iosif Naghiu republicând-o în „Arhiva Someșană”, Nr. 19, Năsăud, 1936, pag. 104-105.

4. Nu în ultimul rând amintim că nici alte două poezii coșbuciene, *Trăsnetul* și *Care rege n-are țară*, apărute sub titlul „Gâcituri” în „Calendariu pedagogic pre anulu ordinariu 1885. Urmatu de Almanachulu Reuniunei Mariane”, Imprimeria „Aurora”, Gherla 1884 pag. 21, nu și-au găsit locul cuvenit în prezentul volum. Ele sunt reproduse de Iuliu Moisil în „Arhiva Someșană”, Nr. 5, *Omagiu lui George Coșbuc*, Năsăud, 1926, pag. 44-46. Spre deliciul celor neavizați, cităm poezia-ghicitoare *Care rege n-are țară*, compusă din 14 versuri, reprezentând tot atâtea întrebări. Oare vom reuși să răspundem la ele, chiar în termeni de actualitate?

„Care rege n-are țară?
Ce fel de plugar nu ară?
Care pepten nu-i de os?
Care scai nu e ghimpos?
Care cer e fără stele?
Ce ciobotă nu-i de piele?
Ce părete nu-i de piatră?
Care cal șede pe vatră?
Care om nu poate râde?
Care cheie nu închide?
Care pom nu înflorește?
Care vacă nu mugește?
Ce fulger e fără tunet?
Care clopot fără sunet?”.

5. Privind poeziile „de început” ale lui George Coșbuc, la întocmirea volumului luat aici în discuție s-ar fi impus, după părerea noastră, consultarea și colacionarea informațiilor oferite cel puțin de următoarele surse bibliografice: Nicolae Drăganu, *Din cele dintâiu încercări poetice ale lui G. Coșbuc*, „Arhiva Someșană”, Nr. 5, *Omagiu lui George Coșbuc*, Năsăud 1926, pag. 11-27; Iuliu Moisil, *O poezie și ghicitori*, *Ibid.*, pag. 44-47; (Anton Demian, Iuliu Bugnariu), *Contribuții la viața și activitatea lui George Coșbuc*, „Arhiva Someșană”, Nr. 6, Năsăud, 1926, pag. 74-84; Lucian Valea, *Pe urmele lui George Coșbuc*, Edit. Sport-Turism, București 1986; Gavril Scridon, *Viața lui George Coșbuc*, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca 2003. De exemplu, Lucian Valea reproduce debutul Poetului la revista orădeană „Familia”, An XX, Nr. 47/1884, pag. 562, cu poezia *Aș vrea să fiu*, traducere de G. Boșcu după Petöfi Sándor (pag. 70):

„Aș vrea să fiu eu arbor, tu frunză dac-ai fi.
De-ai vrea tu să fii rouă, eu m-aș preface-n floare
Și m-aș preface-n rouă, atunci când ai fi soare.
Și-a noastre inimi frage etern ni le-am uni.”.

Gavril Scridon adaugă încă două poezii publicate de revista „Familia”, semnate cu aceeași anagramă: *Două întrebări* (An XXI, Nr. 20/1885, pag. 234) și *Unde sbor* (An XXI, Nr. 26/1885, pag. 305), reluând aici (pag. 79) afirmațiile mai vechi din *Tabel cronologic* al volumului *George Coșbuc. Versuri și proză*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca 1991, pag. 469. Prima dintre acestea este menționată de Iuliu Bugnariu sub titlul „Știți voi?” (pag. 81), în timp ce secțiunea „Addenda” a volumului îngrijit de Mircea Popa o reproduce cu titlul „[Și știți ce e viața?...]” (pag. 211). Celelalte două poezii amintite, *Aș vrea să fiu* și *Unde sbor*, nu sunt inserate în acest volum.

6. Ne „bucură” însă includerea în secțiunea „Ocazionale” a poemului *Lui Alexandru Coșbuc...* (pag. 198), scris de Poet cu tragicul prilej al trecerii în neființă a unicului său fiu, Alexandru, într-un accident de automobil la Bălești (Gorj), în 26 august 1915, când avea doar 20 de ani.

7. Lăudabilul efortul lui Mircea Popa de a grupa într-un volum, chiar incomplet, poeziile mai puțin cunoscute ale lui George Coșbuc, bucurându-se de concursul Olimpiei Pop și al lui Mircea Prahase, directori ai celor două instituții culturale județene amintite; indirect, de al lui Constantin Catalano.

8. *Prezentările de carte la A V-a Ediție a „Zilelor Nășăudului” din inițiativa neobositului Mircea Prahase se constituie într-un act de cultură, cum om de cultură este și colegul nostru, care știe să grupeze în jurul lui pe nășăudenii iubitori de frumos, de frumosul scris! Sincere felicitări!*

N.B. Semnalăm aici alte trei apariții editoriale recente, foarte valoroase:

1. Nicolae Drăganu, *Istoria literaturii române din Transilvania de la origini până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, Ed. bilingvă română-franceză, îngrijită, prefată și note de Octavian Șchiau și Eugen Pavel, Edit. Clusium, Cluj-Napoca, 2003; este reeditarea celei de la București, publicată în revista „La Transylvanie”, 1938, pag. 599-665, inclusiv în extras.

2. Teodor Tanco, *Istoria presei românești a Județului Bistrița-Năsăud de la origini până în 2004*, Societatea Culturală „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca, 2004, cu o postfață de Petru Poantă.

3. Dumitru Protase, *Orizonturi daco-romane*, Vol. II, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2005.

Năsăud, 8 iunie 2005

Porecle și supranume de pe Someș

VICTOR ȘTIR

Recent ieșită din tipografie, cartea „Porecle și supranume din bazinul superior al Someșului Mare” vine în descendența volumelor „Zagra – o monografie posibilă” și „Periplu istorico-toponimic: Valea Zăgrii”, apărute la Cluj-Napoca în 1997 și 2003 *sub semnătura lui Mircea Prahase și se alătură spre întregirea preocupării cărturărești de aleasă distincție, din tinerețea autorului.*

Apărut la Editura „Supergraph” din Cluj-Napoca, volumul este structurat în trei capitole mari: „Generalități. Definiții. Clasificări”; „Categorii de porecle și supranume” și al treilea, „Câteva concluzii”.

Cartea este prefăcută sobru, de profesorul universitar doctor docent Gavril Istrate (fost decan al Facultății de Filologie din Iași), într-o manieră care semnifică apreciere colegială a efortului de cercetare a spiritualității someșene.

Poreclele și supranumele se găsesc sub semnul adagiului latin: „Castigat ridendo mores”, adică, „prin râs se îndreptă năravurile”, după expresia lui I.-A. Candrea în cartea „Poreclele la Români”, apărută la București, 1895. Mircea Prahase prelucrează un material lingvistic concretizat în 2500 de termeni ai onomasticii populare și tradiționale din zona Someșului Mare.

Clasificarea poreclelor după criterii complexe pune în valoare abilitățile, puterea de asociație a cercetătorului pentru stabilirea corespondenței care să scoată din „ascundere” sensul original al cuvântului care s-a pierdut în timp. Investigațiile având la temelie un aparat bibliografic remarcabil, cuprinzându-i pe savanții lingviști care s-au ocupat de etimologii (A. Candrea, Al. Ciorănescu, Nicolae Drăganu, Al. Graur, Iorgu Iordan și alții), oferă o lectură agreabilă a cercetării aflate la nivelul de exigență și rigoare a demersului științific de aleasă ținută. Cu această carte, Mircea Prahase intră în rândul cercetătorilor lingviști cu „caftan” și nu ne îndoim că se va înscrie și cu alte contribuții de seamă în tradiția cărturărească a locului.

ISSN 1582-4667